

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

SUVAŽIAVIMO DARBAI

IV

ROMA 1961

L. K. M. AKADEMIJOS
SUVAŽIAVIMO DARBAI

IV

ACTES DU QUATRIEME CONGRES
DE
L' ACADEMIE SCIENTIFIQUE
DES CATHOLIQUES LITHUANIENS

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

LIETUVIŲ MOKSLINĖS PROBLEMOS
NAUJAUSIŲ
KATALIKŲ BAŽNYČIOS DIREKTYVŲ
ŠVIESOJE

SUVAŽIAVIMO DARBAI

IV

1957 m. spalio mėn. 2-4 d. Romoje

Redagavo

A. LIUIMA, S. J.

1961

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJOS LEIDINYS

Via Casalmonferrato 20

ROMA

Li-211

IMPRIMI POTES

Romae, die 16 Maii 1961

R. P. PAULUS MUÑOZ VEGA, S. I.
Rector Universitatis

IMPRIMATUR

E Vicariatu Urbis, die 25 Maii 1961

✠ ALOYSIUS Card. *Provicarius*

Spaustuvės išlaidos apmokėtos Prel. Pr. M. Juro lėšomis
Tiražas 1000 egzempliorių

Spausdino Pontificia Universitā Gregoriana spaustuvė Romoje

ŠV. TĖVO TELEGRAMA IV L.K.M. AKADEMIJOS SUVAŽIAVIMUI

CITTA' DEL VATICANO, 1957.X.8

AUGUSTUS PONTIFEX PERGRATUM HABUIT
OBSERVANTIAE PLENUM OFFICIUM SODALIUM
CATHOLICAE LITHUANIAE SCIENTIARUM ACA-
DEMIAE QUI TE DUCE EGERUNT CONVENTUM
ATQUE DIVINA ADPRECATUS AUXILIA VOBIS
INCEPTISQUE VESTRIS APOSTOLICAM BENEDIC-
TIONEM IMPERTIT.

DELL'AQUA, *Substitutus*

ECCMO VESCOVO PADOLSKIS
VIA CASALMONFERRATO 20
ROMA

L.K.M. AKADEMIJOS IV SUVAŽIAVIMO DALYVIŲ TELEGRAMA
ŠV. TĖVUI

Catholica Scientiarum Academia Litwana, in exilio restituta, primum in consessum ad res scientificas tractandas conveniens, sensus demissi animi et obsequentis Tibi, Beatissime Pater, profitetur, auspicemque divinae largitatis benedictionem Tuam humiliter implorat.

VINCENTIUS PADOLSKIS
*episcopus in partibus Larendensis,
Academiae Praeses*

Roma, 1957.X.3 d.

Jo Prakilnybė Prelatas PRANCIŠKUS MYKOLAS JURAS,
L. K. M. Akademijos Garbės Narys

P R A K A L B A

L. K. M. Akademijos pirmojo narių suvažiavimo nutarimas, kas treji metai šaukti narių mokslininkų suvažiavimus, Nepriklausomoje Lietuvoje buvo ištikimai vykdomas. Tik karo pasėkoje įvykę pasikeitimai netik sutrukdė, bet ir ilgesniam laikui nutraukė šitą beįsigalinčią tradiciją. Ketvirtasis suvažiavimas buvo pramatytas 1942 metams Vilniuje, kaip tada išsireikšta, šimtamečiam mokslo centre, sušauktas tebuvo tik po penkiolikos metų, 1957, tik jau nebe šimtamečiame tautinės kultūros židiny, o Romoje, dutūkstantmetiniame krikščionybės centre. 1953 metais iš naujo atkurtoji Akademija tuoju, vos tik persiorganizavusi ir išsirinkusi centro valdybą, pradėjo rūpintis tokio suvažiavimo suruošimu. Nors ir labai nepalankiose moksliniam darbui sąlygose toks suvažiavimas centro valdybai pavyko suruošti. Tiesa, kai kurie kviestieji, atsisakė dalyvauti. Dr. Jonas Norkaitis, nors buvo paruošęs savo studiją, bet sutrukdytas aplinkybių, į suvažiavimą atvykti negalėjo. Jo paruoštoji studija apie Istorinį materializmą dedama į Suvažiavimo Darbus. Suvažiavimo pasisiekimas paskatino ir toliau laikytis tos pačios tradicijos, kad ir svetur, kas treji metai organizuoti L. K. M. Akademijos narių suvažiavimus.

Dar paties suvažiavimo metu buvo pasiryžta išleisti Suvažiavimo Darbus. Su šituo leidiniu tatau ir įvykdoma. Nelengvas tačiau tai buvo uždavinys dėl įvairių kliūčių: pirmiausia spaustuvei reikalingos lėšos, toliau, nariams esant išblaškytiems po įvairius kraštus ir užimtiems kitais darbais, sunku buvo sutelkti paskaitų rankraščius. Redaktoriaus darbą dar labiau apsunkino centro valdybos nutarimas prie Suvažiavimo Darbų pridėti dar mirusiųjų Akademijos narių mokslinės veiklos trumpus nekrologus. Nevisus mirusius narius pasisiekė suregistruoti, o ir suregistruotiems surasti kas parašytų nekrologą. Negalint ilgiau delsti, duodami nekrologai tų, kurių buvo gauti, nors kai kurie iš jų ne visiškai atitinka redaktoriaus pageidavimus: nepalankiose sąlygose neturėdami šaltinių autoriai negalėjo duoti pilnos ar bent pilnesnės mokslinių veikalo bibliografijos. Reikia tikėtis, kad šitie trūkumai bus išlyginti ateinančiame Suvažiavimo Darbų leidiny. Nestokojo trukdymų nė iš spaustuvės pusės: neturėdama reikalingų lietuviškajam tekstui rašmenų ir apkrauta kitais užsakymais ji nemaža vilkino leidinio pasirodymą. Iš dalies apsunkino darbą ir nebuvimas nusistovėjusios rašy-

bos, sutrumpinimų ir kitų visuotinai priimtų techninių smulkmenų. Redaktorius buvo suvienodinęs veiklą rašybos ir techniniu pobūdžiu, tačiau autoriams pageidaujant, vėl atstatė pagal rankraštį arba korektūras. Tokiu būdu atsirado vieningame veikale nepageidaujami nevienodumai, pavyzdžiui, vietomis rašoma *Liuvėnas*, kitur gi *Louvėnas*, vienur *Friburgas*, kitur *Fribourgas*, vienur *skolastika*, kitur *scholastika*, vienur trumpinama *Dr.*, kitur *dr.* arba ir *d-ras* ir *tt.* Redaktorius nesijautė turįs teisę pats išspręsti ginčijamuosius klausimus arba prieštarauti autorių norui. Nors nemaža pasisekė pašalinti netikslumų, tačiau redaktorius neturėdamas pakankamai šaltinių visoms sritims negalėjo visų smulkmenų atitaisyti, pavyzdžiui, toji pati vietovė vienur nurodama kaip kaimas, kitur kaip vienkiemis, vienur turi vienskaitos formą, kitur daugiskaitos. Tačiau šitos retos pasilikusios smulkmenos nemažins leidinio vertės, ir ilgiau dėl jų atitaisymo nebeverta delsti su leidinio pasirodymu. Pagaliau, kai kam gal pasirodys per daug smulkmeniška asmenvardžių, vietovardžių bei dalykų, netgi lietuviškųjų žurnalų, laikraščių, enciklikų ir pan. rodyklė, tačiau kitiems, būtent skirtingų sričių specialistams, turintiems nevienodus interesus, ji bus labai naudinga lengvesnei orientacijai veikale patiektose studijose.

Suvažiavimo Darbuose medžiaga išdėstyta pagal įprastinę fakultetų tvarką katalikiškuose universitetuose; nekrologai gi—alfabetine tvarka.

Baigdamas man pavestąjį darbą, nuoširdžiai dėkoju visiems autoriams už korektūrų peržiūrėjimą. Ypatinga padėka priklauso, kurią miela šita proga išreikšti, Jo Prakilnybei Prelatui Pranciškui Mykolui Jurui, šios Akademijos Garbės Nariui, už jo didelį palankumą Akademijai ir jos reikalams, atėjusiam pagalbon savo pinigine parama, apmokant spaustuvės išlaidas.

A. Liūma, S. J..

IV Suvažiavimo Darbų tomo redaktorius

Roma. 1961 m. birželio mėn. 9 d.,

ŠŠ. Jėzaus Širdies šventėje.

TURINYS

ŠVENTOJO TĖVO TELEGRAMA	VII
TELEGRAMA ŠVENTAJAM TĖVUI	VIII
PRAKALBA	IX
TURINYS	XI
SUVAŽIAVIMO DARBŲ DIENOTVARKĖ	XV
IŠ TEOLOGIJOS	
ANTANAS LIUIMA	1
TEOLOGINĖ MISTINIO KRISTAUS KŪNO SAVOKA.	1
La notion théologique du Corps mystique du Christ (<i>Résumé</i>)	2
IŠ MEDICINOS ETIKOS	
PRANAS BRAZYS	27
MEDICINOS ETIKA PAGAL PIJAUS XII DIREKTYVAS	27
Medical Ethics according to the directives of Pope Pius XII (<i>Summary</i>)	28
IŠ TEISĖS	
STASYS ANTANAS BAČKIS	49
KATALIKŲ BAŽNYČIOS DOKTRINA APIE TAUTŲ APSISPRENDIMO TEISĘ	49
La doctrine de l'Eglise catholique sur le droit des peuples à dis-	
poser d'eux-mêmes (<i>Résumé</i>)	50
IŠ FILOSOFIJOS	
JONAS NORKAITIS	67
ISTORINIS MATERIALIZMAS KATALIKIŠKOS FILOSOFINĖS DOKTRINOS	
ŠVIESOJE	67
Der historische Materialismus im Lichte der katholischen Welt-	
anschauung (<i>Zusammenfassung</i>)	68
IŠ ISTORIJOS	
ZENONAS IVINSKIS	117
LIETUVOS IR APAŠTALŲ SOSTO SANTYKIAI AMŽIŲ BĖGYJE (IKI	
XVIII AMŽ. GALO	117
Lithuanian Relations with the Apostolic See through the centuries	
(up to the End of the XVIIIth Century (<i>Summary</i>)	118
STEPONAS MATULIS	
LIETUVA IR APAŠTALŲ SOSTAS 1795-1940	153
Lithuania and the Holy See 1795-1940 (<i>Summary</i>)	151

PROF. STASIO ŠALKAUSKIO MINĖJIMAS	175
JUOZAS ERETAS	
ŠALKAUSKIS IDĖJŲ KELIAIS	175
Stasys Šalkauskis (Zusammenfassung)	176
MŪŠŲ MIRUSIEJI	211
STEPONAS MATULIS	
VYSKUPAS PRANCIŠKUS BŪČYS, M.I.C.	213
RAPOLAS KRASAUSKAS	
PRELATAS BLAŽIEJUS ČESNYS.	218
JONAS GRINIUS	
DR. PRANAS DIELININKAITIS	224
JUOZAS ERETAS	
PROF. DR. PRANAS DOVYDAITIS.	228
ZENONAS IVINSKIS	
DR. KAZIMIERAS JOKANTAS.	237
STEPONAS MATULIS	
ARKIVYSKUPAS PRANCIŠKUS KAREVIČIUS, M.I.C.	240
RAPOLAS KRASAUSKAS	
VYSKUPAS JUOZAPAS KUKTA	244
MATAS ČYVAS	
KUN. PROF. PETRAS MALAKAUSKIS	248
VYTAUTAS BALČIŪNAS	
KANAUNINKAS JUOZAPAS MEŠKAUSKAS.	250
VLADAS VILIAMAS	
PROF. DR. KAZYS PAKŠTAS	252
VYTAUTAS BALČIŪNAS	
VYSKUPAS KAZIMIERAS PALTAROKAS.	260
ZENONAS IVINSKIS	
PRELATAS PRANAS PENKAUSKAS	264
STEPONAS MATULIS	
ARKIVYSKUPAS MEČISLOVAS REINYS.	268
PRANAS MANELIS	
VYSKUPAS JUSTINAS STAUGAITIS	272
STEPONAS MATULIS	
KUN. PROF. DR. JONAS TOTORAITIS, M.I.C.	275
JUOZAPAS M. VENCKUS	
KAN. DR. PRANCIŠKUS VENCKUS	278
REDAKCIJA	
KITI MIRUSIEJI L.K.M. AKADEMIJOS NARIAI	281

	SUVAŽIAVIMO DARBŲ EIGA	283
PAULIUS RABIKAUSKAS		
SUVAŽIAVIMO DALYVIAI.		285
PIRMOJI SUVAŽIAVIMO DIENA.		286
ANTROJI SUVAŽIAVIMO DIENA.		292
TREČIOJI SUVAŽIAVIMO DIENA.		297
SUVAŽIAVIMO UŽDARYMAS.		300
ANTANAS LIUIMA		
ASMENVARDŽIŲ IR VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ.		303

SUVAŽIAVIMO DARBŲ

PROGRAMA

Trečiadienį, spalio mėn, 2 d. :

9.30 val. Šv. Mišios.

10 val. Suvažiavimo atidarymas — J. E. Vysk. Vincentas Padolskis, Akademijos Pirmininkas.

Mistinio Kristaus Kūno doktrina sąryšyje su dabarties gyvenimo faktais — kun. Dr. Antanas Liuima, S.J., koreferentas kun. Dr. Vytautas Balčiūnas.

16 val. Katalikų Bažnyčios doktrina apie tautų apsisprendimo teisę — Min. Dr. Stasys Bačkis, koreferentas Prel. Dr. Ladas Tulaba.

Ketvirtadienį, spalio mėn. 3 d. :

10 val. Lietuvos ir Apaštalu Sosto santykiai amžių bėgyje (iki XVIII a. galo) — Prof. Dr. Zenonas Ivinskis.

16 val. Lietuvos ir Apaštalu Sosto santykiai amžių bėgyje (nuo 1795 iki 1940 m.) — kun. Dr. Steponas Matulis, M.I.C.

Penktadienį, spalio mėn. 4 d. :

10 val. Medicinos etika pagal popiežių direktyvas — kun. Dr. Pranas Brazys, M.I.C.

16 val. Profesoriaus Stasio Šalkauskio mirėjimas : Prof. Stasys Šalkauskis kaip žmogus ir mokslininkas — Prof. Dr. Juozas Eretas.

Visos paskaitos ir minėjimas vyksta Šv. Kazimiero Kolegijos salėje, o pamaldos tos pačios kolegijos koplyčioje, Via Casalmonferrato 20.

Ši programa yra kartu ir kvietimas.

IŠ TEOLOGIJOS

Prof. Dr. ANTANAS LIUIMA, S. J.

TEOLOGINĖ MISTINIO KRISTAUS KŪNO SĄVOKA

LA NOTION THEOLOGIQUE DU CORPS MYSTIQUE DU CHRIST

par

ANTANAS LIUIMA, S. J., professeur

Résumé

L'économie divine concernant le salut de l'homme déchu se concentre dans le Christ, le Nouvel Adam. Pour réaliser les décrets salvifiques et sanctificateurs de la Trinité, le Verbe assume la nature humaine en s'unissant à elle hypostatiquement et par le fait même constituant aussi un lien spécial avec le genre humain tout entier. De ce lien spécial résulte ce que saint Paul appelle le Corps mystique du Christ.

Afin de se rendre un compte exact du sens propre de cette formule « Corps mystique du Christ », sur la base des textes scripturaires, de la Tradition et de l'encyclique *Mystici Corporis Christi*, sont étudiées la nature et les propriétés de ce lien particulier, qui unit le Christ et le genre humain en un organisme, un corps mystique. Le sujet est considéré d'abord du point de vue de Dieu, dans le plan et l'intention, comme aussi dans l'accomplissement ; ensuite, dans les stades les plus variées de la coopération humaine à la réalisation de cette unité, en acceptant la rédemption et s'incorporant au Christ, jusqu'à la consommation parfaite.

Suivent des remarques sur l'Eglise, Corps mystique du Christ par excellence, sur les membres réels du Corps mystique, qu'ils soient éminents ou simples, ainsi que sur les membres qui le sont seulement par vœu inconscient.

TEOLOGINĖ MISTINIO KRISTAUS KŪNO SĄVOKA

« Omnes in illo et Christi et Christus sumus »
(Šv. AUGUSTINAS, *Enarratio* 2 in *Psalmum*
26, n. 2).

L.K.M. Akademijos Suvažiavimui rucšti Komisijos numatytoji tema buvo ši: *Mistinio Kristaus Kūno doktrina sąryšyje su dabarties gyvenimo faktais*. Pasinaudodamas tačiau Komisijos paliktąja teise patikslinti gautąją temą, ją buvau suformulavęs šitaip: *Mistinio Kristaus Kūno paslapties reikšmė mūsų laikuose*.

Beruošdames paskaitą greit pastebėjau temos didelį, neaprepiamą platumą, kur tiek klausimų neatsiejamai yra surištų savyje, liečiančių beveik visą teologiją. Buvo reikalas riboti temą. Tiesa, antroji pramatytosios temos dalis buvo siauresnė ir aktualesnė, bet pabijojau, kad ji neliktų kyboti ore, be pakankamo pagrindo iš teologinės pusės, ypatingai, kad suvažiavime nebuvo sekcijų, o paskaitos turėjo būti visiems dalyviams prieinamos. Todėl apsisprendžiau išryškinti pačią Mistinio Kristaus Kūno sąvoką, ypatirgai, kad lietuvių kalboje šituo klausimu beveik nieko neturime. Galutinaitad temą suformulavau šitaip: *Teologinė Mistinio Kristaus Kūno sąvoka*¹.

¹ Tačiau net ir po tokio temos apribojimo ir jos suprastinimo, ji, kaip parodė gausūs klausimai iš įvairiausių net labiausiai nutolusių nuo temos sričių, buvo, nors aktuali, bet dar gana svetima ir tolima daugeliui dalyvių. Diskusijų metu buvo pageidauta, kad paskaita būtų netik papildyta, bet stačiai praplėsta ir išdėstyta Mistinio Kristaus Kūno reikšmė mūsų laikams. Viena, tai jau būtų visiškai nauja studija, nieko bendro neturinti su pačiu Suvažiavimu, ir antra, labai apsunkintų Suvažiavimo Darbų leidimą, nes studija savo apimtimi turėtų net kelis kartus padidėti. Dėl to ir apsisprendžiau kita proga duoti straipsnių dar apie Bažnyčią, kaip regimąją Mistinį Kristaus Kūną, toliau apie Šventųjų Bendravimą. Tik tada bus galima plačiau ir vaisingiau bei suprantamiau kalbėti ir apie Mistinio Kristaus Kūno paslapties reikšmę mūsų laikams.

I

Kad gerai galėtume suprasti, ne tik abstrakčiai, bet gyvai pajusti ir išgyventi, kas yra Mistinis Kristaus Kūnas, privalome mintimis nusikelti pas Švenčiausiąją Trejybę, išsižiūrėti į Ją kada Ji prieš amžius nutarė sutverti žmogų, kad su juo pasidalintų savojo gyvenimo pilnumu. Šito Švenčiausios Trejybės sumanymo įvykdymas ir tobulas atbaigimas ypatingu būdu buvo pavestas Antrajam Švenčiausios Trejybės Asmeniui, Amžinajam Žodžiui, Dievo Sūnui. Jis tai turėjo mums, būsimiesiems Dievo išūniams, pertiekti dieviškąjį gyvenimą, mus išauklėti ir suformuoti savo pavyzdžiu, padaryti į save panašius.

Ėjo paruošiamasis tarpsnis, pasaulio sutvėrimas, pagaliau žmogaus pašaukimas į buitį. Tada prasidėjo tolimesnis jo auklėjimas, brandinimas, vedimas į paskirtąją tikslą, gyvenimo pilnumą. Lengva buvo Dievui su kita tvarinija. Tarė žodį, ir viskas pasidarė. Su žmogumi betgi Dievas daugiau norėjo. Sutvėręs jį savo paveikslu ir panašumu: apdovanojęs protu, laisva valia ir gausia malone, panoro, kad žmogus nebūtų tik kieno kito nuožiūra vienoks ar kitoks padarytas, bet kad jis būtų ir savo pačių rankų darbas, kad jis būtų, taip sakant, (imu kabutėse) «iš savęs», kaip Dievas yra iš savęs, ir tokiu būdu ir šituo atžvilgiu būtų į Jį panašus². Su žmogumi Dievas nepasielgė kaip su kita tvarinija. Nepasakė: teatsiranda, bet, pašaukęs į buitį, davė galiąs tapti Dievo vaikais³, iškilti ir priartėti prie paties Dievo. Šita galia (apsisprendimas, pasirinkimas tarp gėrio ir blogio ir moralinis brandimas per šį apsisprendimą) yra tikroji žmogaus didybė, nes ji yra dvasinė. Per ją paskutinis žmogelis, tegu persekiojamas ir kalinamas, yra didingesnis ir galingesnis už visus žemės karalius, nes anas kuria nepraeinančias vertybes, turi įtakos į visatos amžiną ateitį, šitie gi, galima sakyti, nežaidžia tiktai, nes jų žemiški kūriniai sutrupės, sudulės, liks tik pelenai⁴.

² Panašumas į Dievą šituo požvilgiu tikrovėje yra gana relatyvus. Bent iš dalies žmogų apsprendžia jau pačios gamtinės iš Dievo gautos dovanos (pati prigimtis), toliau, auklėjimas, aplinka, paveldėjimas. Tačiau svarbiausiam atvejuje galutinį sprendimą duoda ne aplinka, paveldėjimas, auklėjimas, bet atskiras individas. Ne auklėjimas yra atsakingas už žmogaus veiksmus, bet pats žmogus. Mintyje turiu normalius žmones, aplenkdamas anomalijas ir kraštutinius atvejus. Dievas sutvėrė mus be mūsų, bet negali išganyti mūsų be mūsų laisvo apsisprendimo.

³ *Jono 1, 12.*

⁴ Tačiau reikia pastebėti, kad ir šitie jų veiksmai, kiek jie išreiškia moralinį apsisprendimą, yra vienodos reikšmės su pirmaisiais. Gražiai šitą mintį

Šita žmogaus dvasinė galia save morališkai kurti ir formuoti buvo jau Bažnyčios Tėvų, pavyzdžiui, šv. Irenėjaus, Laktancijaus⁵ ir kitų, labai įvertinta ir branginta, bet ji ypatingai veikė, stačiai entuzijazmavo humanistus. Džiūgaudami jie kartojo su Šekspyru: *O quam pulchrum est genus humanum*. Užtenka paskaityti Giovanni Pico della Mirandola *De Hominis Dignitate*, tą didįjį humanistų manifestą, kad būtų įsitikinta, kad jie labai gerai suprato šitą dvasinę žmogaus didybę, nors nevisuomet pagal supratimą elgėsi.

Šita žmogui Dievo patikėtoji galia su savimi neša ir didelių Dievo įsipareigojimų žmogui, bet, iš antros pusės, su didele atsakomybės našta gula žmogui ant pečių. Savo didybėje ji neša ir daugybę pavojų: sustoti pusiaukelėje, sumaištauti, atsisakyti Dievo. Iš to, taip sakant, visa painiava, bet drauge ir Dievo darbo didingumas, o pasisėkus, Jo garbė ir žmogaus palaima, nes Dievo garbė ir žmogaus laimė yra vieno ir to paties dalyko du požvilgiai, dvi pusės. Tiesa, kad žmogus veikia iš Dievo gautomis jėgomis ir galioimis, bet jis yra Dievo įgaliotas save sukurti, išugdyti iki Dievo vaikų garbės, gyventi Jo gyvenimu ir įeiti į Jo palaimą. Tai toks yra didysis Dievo planas.

Nuo pat pradžios, dar rojuje, susidūrė Dievas su nepaklusnumu, prieštaravimu, atkakliu atžagareiviškumu. Šitas prieštaravimas ir nepaklusnumas be pertraukos tebevyksta ir mūsų laikais, nors su įvairiais svyravimais ir bangavimais, kilimais ir smukimais: nusilenkimu Dievui ir vėl Jam pasipriešinimu. Šita nuolatinė ir nesiliaujanti kova tarp Dievo ir žmogaus, tarp Dievo duosnumo, geradariškumo, Jo savęs atidavimo (*participatio sui ipsius*) iš vienos pusės, ir žmogiškojo atbulumo, atkaklumo ir prieštaravimo, iš antros pusės, palieka per amžius daugiau ar mažiau tos pačios įtampos. Tai, galima sakyti, yra kova tarp gėrio ir blogio žmogaus širdyje, tiksliau tarp gėrio ir nebuities. Tai yra istorija kilimo iš nebuities iki aukščiausio gėrio, per laisvą žmogaus pasirinkimą ir apsisprendimą.

Tiesa, Dievas galėtų savo visagalybėje priversti žmogų gera daryti. Tačiau Jis, Didysis Pedagogas, auklėja ir brandina žmogų su didele kantrybe. Jis nori, kad pats žmogus save nugalėtų, kad jis praręgėtų ir pats save kurtų į didingą asmenybę, laisvu noru, be prievartos, vient tik susižavėjęs pačiu gėriu ir grožiu. Dažnai Dievas primena per pranašus: Tavo pražūtis, Izraeli, kad tu esi prieš

yra išreiškęs Paul Claudel viduramžio gražiųjų gotiko katedrų inžinieriaus lūpomis: niekas yra tos mus žavinčios mūro katedros, prieš tą, kurią, anas bestatydamas, esu pastatęs savo sieloje.

⁵ *De opificio Dei*, P. L. 7, col. 9-78.

mane ⁶. Arba kitoje vietoje: Paliko jie mane Gyvojo Vandens šaltinį ir kasėsi šulinius neturinčius vandens ⁷. Ir kaip nebus pražūtis atsitraukimas nuo Dievo? Jis sutelkė visą buitį, visą gėrį ir grožį, visokeriopą tiesą, ir visa tai, net save patį atidavė žmogui. Už viso šito rinkinio, už Dievo, tėra tik nebuitis, tiktai pražūtis, nuolatinis, nepaliaujamas savęs kankinimas, savęs nesunaikinantis naikinimas, nes žmogus, pagal Dievo planą, turi kilti ir bręsti į laimę, į gėrį, į pilnumą ir savęs atbaigimą. Šitas atbaigimas ir yra žmogaus pilnutinė laimė, bet drauge ir Dievo garbė, nes tai nėra du dalykai, bet vieno ir to paties dalyko du požvilgiai. Atsisakydamas Dievo, žmogus netiktai nepaklauso Dievo, bet jis save patį griaua ir nesunaikinamai be paliovos drasko ir naikina.

Ilgus amžius truko Dievo pedagoginis žmonijos auklėjimas, vis aiškiau išsireikšdamas, vis aukštesnį tobulumo laipsnį nurodydamas, vis tobuliau suorganizuojamas: pradžioje pirminis apreiškimas rojuje, toliau visas Senasis Testamentas: Patrijarkų mokymas, Mozės įstatymas, Teisėjai, Karaliai, Pranašai vis pilniau ir tobuliau išreiškė ir realizavo Dievo mintį žmonijoje, kol, pagaliau, kalbėjęs per Patriarkus ir Pranašus, prabilo per savo Sūnų ⁸. Aukštybių Dievas, gyvenęs neprieinamoje šviesybėje ⁹, pagal savo amžinuosius planus, pats atėjo į žemę, kad asmeniškai, kaip vienas iš mūsų tarpo, imtųsi žmogaus tobulinimo ir pašventinimo darbo, jau matomu būdu vestų išganymo keliu.

Tiesa, Dievo pasirodymas žemėje matomu būdu buvo ribotas laike, sutelktas į keletą dešimtmečių, o mokymas tik į keletą metų ir, tariamai, labai pavėluotas, nes gentkarčių gentkartės buvo nuėjusios į amžinybę prieš Jam ateinant į pasaulį. Tačiau laikas turi reikšmės tiktai mums, šiame pasaulyje gyvenantiems. Dievas gi yra už laiko ribos ir jo yra nevaržomas. Savo reikšme, veikimu, vaisin-gumu šitas Dievo pasirodymas pasaulyje per Įsikūnijimą yra visko pradžioje. Tatai pats Kristus gražiai patvirtina savo kaip Vyriausiojo Kunigo maldoje, iš kurios aiškėja, kad Jis, kaip Žmogus, savo žmogiškoje prigimtyje jau buvo Dievo numylėtas amžinuosiuose planuose, pirm pasaulio įkūrimo: « nes tu mane mylėjai pirm pausaulio įkūrimo » ¹⁰, ir buvo jau tada pašlovintas ir apdovanotas garbe: « Tėve, pašlovink mane pas save ta šlove, kurią aš turėjau pas tave, pirm nekaip atsirado pasaulis » ¹¹. Įsikūnijimo paslaptis savo veiki-

⁶ Ozėjo 13, 9; plg. 11-13 skyr.

⁷ Jeremijo 2, 13.

⁸ Žydamas 1, 1-2.

⁹ 1 Timotiejui, 6, 16.

¹⁰ Jono 17, 24.

¹¹ Jono 17, 5.

mu, įtaka, vaisingumu ir pasekomis skleidžias per visus amžius, ir atgal į praeitį, pasiekdama pirmuosius tėvus Adomą su Ieva, ir pirmyn, į būsimuosius laikus, iki paskutinio žmogaus, kuris gyvens žemėje. Netgi reikia sakyti, kad Dievo pasirodymas matomu būdu žemėje savo veikimu ir įtaka yra dar labiau vaisingas ir dar labiau koncentruotas kituose amžiuose, kaip anuose dešimtmečiuose, kuriuose Jis gyveno Palestinoje. Anie dešimtmečiai Jo gyventi Palestinoje tėra, jei galima taip išsireikšti, tiktai įsigalinimas ir parodymas matomu būdu mums to, ką Jis per amžius, nuo pasaulio įkūrimo iki jo pabaigos, jau atliko ir dar atliks visos žmonijos atžvilgiu, tai yra būti gyvybės, šventumo ir tobulumo davėju, būti keliu į Tėvą. Šitas «įsigalinimas» veikti žmonijoje per Įsikūnijimą, yra ne kas kita, kaip perkėlimas į laiką, yra «parodymas» to, ką Jis nuo amžinybės, už laiko ribų jau buvo nutaręs ir realizavęs, yra amžinosios Dievo paslapties apreiškimas žmonėms.

Amžinasis Žodis, apsiėmęs atlikti Tėvo Jam pavestąjį uždavinį ir jį vykdydamas, atėjo kaip Dievas į žemę, įsikūnijo, tai yra priėmė žmogaus prigimtį ir ją pasisavino tokiame laipsnyje, kad iš dviejų prigimtų, dieviškosios ir žmogiškosios, liko tik vienas asmuo, dieviškasis. Tai yra kuo didžiausias (jei neskaityti anos vienybės, kuri jungia Švenčiausios Trejybės Asmenis) galimas susivienijimas, teologijoje hipostatine vienybe vadinamas. Bet tuo pačiu, per žmogiškąją hipostatiškai sau prijungtą prigimtį, Amžinasis Žodis prisijungė sau ir visą žmoniją, nors, aišku, ne tokiame laipsnyje. Žodžio įsikūnijimas ir įvyko kaip tik tuo tikslu, kad Jis per žmogiškąją savo prigimtį turėtų nuolatinį, konkretų, apčiuopiamą ryšį su visa žmonija, kaip tai gražiai išreiškia šv. Leonas Didysis, penktojo amžiaus popiežius (440-461). Šita žmogiškoji Kristaus prigimtis yra kaip tik pats tobuliausias ryšis su visa žmonija ir tobuliausias instrumentas atbaigti Dievo pradėtąjį darbą: pasaulio kūrimą, tai yra žmonijos sudievinimą.

Kadangi visa žmonija nuo pasaulio sukūrimo pradžios priklauso Amžinajam Žodžiui, kaip Dievui, visiškam, pilnam, neatsakomam (tai yra niekam Jis neprivalo duoti apyskaitos) ir be apeliacijos nuosavybėn, nes tai Jo paties rankų darbas; tai tuo pačiu, Žodžiui priėmus žmogiškąją prigimtį, visa žmonija priklauso ir Kristui, kaip Žmogui. Kristus netik kaip Dievas, bet ir kaip Žmogus yra visos žmonijos Viešpats ir aukščiausias Savininkas, jos Karalius ir Valdovas, nes tai yra tas pats dieviškasis Asmuo. Kristaus žmogiškoji prigimtis per Įsikūnijimą buvo iškelta ir įtvirtinta ant visos žmo-

nijos. Kristus Žmogus pasidarė visos žmonijos Pirmgimis, jos Tėvas, jos Vyriausias Asmuo, kaip anksčiau yra buvęs Adomas¹².

Tačiau reikia pabrėžti, kad Kristus gavo, «paveldėjo» ir pasisavino žmoniją tokią, kokia ji buvo: puolusią, nuodėmingą, maištaujančią, atžagarią, prieštaraujančią. Bet iš antros pusės, per tą pačią hipostatinę vienybę su Amžinuoju Dievo Žodžiu, Antruoju Švenčiausios Trejybės Asmeniu, drauge paveldėjo ir dalyvavimą Amžinojo Žodžio pasiuntinybėje, kurią Jis buvo gavęs iš Tėvo. Netgi dar daugiau: galima sakyti, kad per Įsikūnijimą Amžinasis Žodis savo pasiuntinybę, gautąją iš Tėvo, perdavė Kristui Jo žmogiškoje prigimtyje, tai yra Kristui Žmogui. Apie šitą pasiuntinybę savo viešojo gyvenimo metu Kristus ne kartą užsimena, pavyzdžiui, savo kaip Vyriausiojo Kunigo maldoje prieš kančia ir kitose progose: «Kad pasaulis įtikėtų, kad tu esi mane siuntęs»¹³, arba: «žodžiai, kuriuos girdėjote, ne mano, bet to, kuris yra mane siuntęs, Tėvo»¹⁴. Ir visą savo žemiškojo gyvenimo laiką Kristus elgėsi pagal *mandatum Patris*, kurį buvo gavęs, ir apie jo išpildymą prataria toje

¹² Labai gražiai apie Kristų ir Jo pasiuntinybę sako šv. Povilas: «Jis yra neregimojo Dievo paveikslas, pirmgimis viso sutvėrimo; nes per jį sutverta visa danguje ir žemėje, matomi ir nematomi dalykai, ar tai sostai, ar viešpatystės, ar kunigaikštystės, ar valdžios; visa sutverta per jį ir jam; jis yra pirm visų, ir visa juo laikosi. Jis yra Bažnyčios kūno galva, jis, kurs yra pradžia, pirmgimis mirusiųjų tarpe, kad visame jis turėtų pirmininkystę. Nes visai Dievo pilnybei patiko apsigyventi jame ir per jį suderinti visa su savimi, ar kas yra žemėje, ar danguje, darant jo kryžiaus krauju taiką» (*Kolosiečiams* 1, 15-20). Truputį toliau dar priduria: Jame «yra paslėpti visi išminties ir žinojimo turtai» (*Kolosiečiams* 2, 3). Šventas gi Jonas Evangelistas papildo: «Mes matėme jo garbę, garbę kaip vienatinio iš Tėvo gimusio Sūnaus, pilno malonės ir tiesos» (*Jono* 1, 14).

¹³ *Jono* 17, 21; plg. 17, 23.

¹⁴ *Jono* 14, 24. Ir daug kitų panašių tekstų, tvirtinančių dieviškąją Jo pasiuntinybę: «Aš ne pats iš savęs kalbėjau. Tėvas, kurs mane siuntė, jis man davė paliepiamą, ką turiu sakyti ir ką skelbti» (*Jono* 12, 49); «Kas negerbia Sūnaus, tas negerbia Tėvo, kurs yra jį siuntęs» (*Jono* 5, 23); «Aš neiškau savo valios, bet valios to, kurs yra mane siuntęs» (*Jono* 5, 30); «Aš turiu liudijimą didesnį už Jono; nes darbai, kuriuos man davė Tėvas ištesėti, tie patys darbai, kuriuos aš darau, liudija apie mane, kad mane yra siuntęs Tėvas» (*Jono* 5, 36); «Nes ta yra mane siuntusio Tėvo valia, kad kiekvienas, kurs mato Sūnų ir į jį tiki, turėtų amžinąjį gyvenimą ir kad aš jį prikelčiau paskutinę dieną» (*Jono* 6, 40); «Niekas negali ateiti pas mane, jei Tėvas, kurs yra mane siuntęs, jo nepatrauks, ir tą aš prikelsiu paskutinę dieną» (*Jono* 6, 44); «Kaip mane siuntė gyvasis Tėvas, ir aš esu gyvas per Tėvą, taip ir tas, kurs mane valgo, bus gyvas per mane» (*Jono* 6, 58); «Taigi, Jėzus, mokydamas šventykloje, garsiai šaukė: Ir mane jūs pažįstate ir žinote iš kur aš. Tačiau aš neatėjau pats savaime, bet tikėtinas yra tas, kurs mane siuntė, kurio jūs nepažįstate. Aš jį pažįstu, nes iš jo esu, ir jis yra mane siuntęs» (*Jono* 7, 28-29; palygink dar *Jono* 7, 16; 8, 18; 8, 26; 8, 29; 8, 42 etc.).

pačioje Vyriausiojo Kunigo maldoje: *opus, quod dedisti mihi, consummavi*: «Aš pašlovinau tave žemėje, baigdamas darbą, kurį tu man davei daryti»¹⁵. Šitas *mandatum Patris* nėra koks įsakymas, bet pavestas atlikti uždavinys.

Tiesa, šitame išganymo darbe, nežiūrint to, kad ypatingu būdu jo vykdymas buvo pavestas žmogiškajai Kristaus prigimčiai, veikė ir Amžinasis Žodis. Tačiau Jis veikė ne tiek per savo dieviškąją prigimtį, nors ir ji neliko pasyvi, o ypatingai per žmogiškąją. Ne dieviškoji prigimtis kaip tokia vaikščiojo Palestinos keliais, alko, kentėjo šaltį, mokė, mylėjo, buvo teisiamą, iškoneveikiama, kaninama, pagaliau mirė, bet kaip tik žmogiškoji Kristaus prigimtis, sujungta su dieviškąja. Amžinasis Žodis ne savo dieviškoje prigimtyje mirė ant kryžiaus, bet Jėzus Kristus kaip žmogus, savo žmogiškąją prigimtį, atstovaudamas visą žmoniją, kaip jos vyriausia galva. Tiktai dėl hipostatinės vienybės tai buvo ne tik dieviška, bet ir Dievo mirtis, nes tebuvo tik vienas, dieviškasis Asmuo, Dievo Žodis. Kaip tik tam Jis ir buvo priėmęs žmogiškąją prigimtį, kad per ją atliktų Tėvo pavestąjį uždavinį, žmonijos išganymą ir sudievinimą, kad galėtų mirti ir prisikelti Nemirtingasis, pasilikdamas nemirtingu.

Nors Dievas pasigailėjo puolusios žmonijos ir Jo meilė jai nesumažėjo, tačiau pažeistoji tvarka turėjo būti atstatyta ir Dievo įžeidimas atitinkamu būdu atlygintas. Toks atsisteisimas Dievui už įžeidimą turėjo kilti iš pačios žmonijos, bet drauge būti dieviškas savo verte. To reikalavo Dievo teisingumas. Dievo gailestingumas žmonijai nepažeidė nei sumažino Jo teisingumo, nei Jo teisingumas pažeidė Jo gailestingumą. Priešingai, Dievo gailestingumas sustiprino Jo teisingumą, o Jo teisingumas padidino Jo gailestingumą puolusios žmonijos atžvilgiu. Dievas, suderinęs savo teisingumą ir gailestingumą, savo gailestingume davė žmonijai Išganytoją, o per Jį įgalino žmoniją pilnai atsisteisti Jo teisingumui. Per Įsikūnijimą Kristus veikia savo žmogiškąją prigimtį ne tik kaip legalus, bet ir kaip natūralus žmonijos atstovas, jos Karalius, jos Tėvas. Tačiau dėl hipostatinės vienybės su Amžinuoju Žodžiu visi žmogiškosios Kristaus prigimties veiksmai yra dieviški, yra paties Dievo. Kristuje žmonija davė Tėvui ir tebeduoda pritinkamą atsilyginimą Jo teisingumui.

Tobuliausia Kristaus žmogiškoji prigimtis tiek išaukštinta, sudievinta, gavusi visoki pranašumą ant visos žmonijos, karališkas valdovo ir Tėvo teisės, nepaliko, taip sakant, skolinga, bet dieviškai

¹⁵ Jono 17, 4.

atsilygino Dievui, o žmonijos atžvilgiu gausiai, tiesiog neišsivaizduojamai prabangiai išpirko šitą titulą ir pranašumą. Tai nebuvo nei pigi, nei veltui gauta dovana. Kristus prisiėmė žmoniją tokią, kokia ji buvo, su visomis jos negalėmis, trapumais ir skolomis dieviškai Didybei, prisiėmė drauge ir pilną atsakomybę už visą žmoniją, ir su didžiausiu pasišventimu bei meile įvykdė gautąjį uždavinį ir prisiimtąją pareigą. Su neišsakoma, dieviška meile Jis pamilo visą žmoniją, ją numylėjo iki Dievui galimų ribų: « *Cum dilexisset suos, in finem dilexit eos*, — mylėjęs savuosius, kurie buvo pasaulyje, parodė jiems savo meilę iki galui »¹⁶. Nes Jis, būdamas Dievas, nepalaikė to didžiu laimikiu, laimingiausia dalia būti sudievinčiam, nepasiliko tose aukštybėse (būti visos žmonijos Karaliumi) ir Dievo kontempliacijoje, kad džiaugtųsi pats vienas, bet nusizėmino, priėmė vergo ir net kaltininko išvaizdą, netgi visos žmonijos prasikaltimų naštą ir jų pasekas, pasidarė klusnus iki mirties, mirties ant kryžiaus kad visos žmonijos vardu atsiteistų dangiškojo Tėvo teisingumui, nugalėtų ne tik blogį, bet ir pačią mirtį¹⁷. Savo krauju Jis sutaikė visą žmoniją su Tėvu, savo kančia ir mirtimi neišsivaizduojamai prabangiai išpirko teisę į visos žmonijos atstovavimą pas Tėvą, ir ją gavo, priėmė ir pasisavino kaip savo nuosavybę.

Taigi Jis yra žmonijos Pirmgimis, Karalius, Valdovas ir Tėvas ne iš gailestingumo ar paprastos malonės Jam, bet Jis savo krauju ir mirtimi įgijo pilnas ir visiškas teises į visą žmoniją, savo pasišventimu, meile, kilnumu, begaline auka. « Todėl ir Dievas išaukštino jį ir dovanuoja jam vardą kilnesnį už visus vardus, kad Jėzaus vardu priklaupę visoks kelis danguje, žemėje ir po žeme »¹⁸. Netgi Tėvas « davė jam taip pat valdžios daryti teismą »¹⁹; dar daugiau, Jis « visa atidavė į jo rankas »²⁰. Visa žmonija nuo dabar atiduota ir nukreipta, sutelkta į Kristaus rankas. Tai Jo dalis, Jo tėvonystė, Jo nuosavybė.

Toks buvo Kristaus uždavinio, gautojo iš Tėvo, išpildymas: uždavinio neišsakomos vertės, neaprépiamo pločio, svarbiausių pasekų visos žmonijos palaimai. Tačiau nemažiau didelių pasekų ir pačiam Kristui. Jo žmogiškoji prigimtis, kaip žinome, yra ne sau, neturi savo asmenybės, bet priklauso Amžinajam Žodžiui, Dievo

¹⁶ Jono 13, 1.

¹⁷ « Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequallem Deo: sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo. Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem mortem autem crucis » (*Pilypiečiams* 2, 6-8).

¹⁸ *Pilypiečiams* 2, 9-10.

¹⁹ Jono 5, 27.

²⁰ Jono 5, 35.

Sūnui. Betgi Dievo Žodis, savyje žiūrint, žmogiškosios prigimties nėra reikalingas. Jis yra tobuliausioje pilnybėje, kaip Švenčiausios Trejybės Asmuo, ir be žmogiškosios prigimties. Jeigu Jis ją priėmė ir sau prijungė į vieną asmenį, tai tik tam, kad jai perduotų, arba per ją atliktų uždavinį, apie kurį ėjo kalba, būtent žmonijos išganyką ir sudievinimą. Taigi, Kristaus žmogiškoji prigimtis, Kristus kaip Žmogus, nėra nei Amžinajam Žodžiui, nėra, pagaliau, nei sau, bet Jis yra mums žmonėms, visai žmonijai ir pavieniams asmenims²¹. Jis yra nepaliečiama, neatimama, neužginčijama kiekvieno mūsų nuosavybė. Tai Jo paskirtis, Jo užduotis, Jo *raison d'être*, būti mums gyvybiniu tyšiu su Dievu, pertiekti mums dieviškąjį gyvenimą.

Kristus, gimęs iš Marijos, gyvenęs Palestinoje, nors yra tobuliausias Žmogus, bet Dievo planuose Jis dar *nėra pilnas*. Dieviškuoju noru ir sprendimu Jam priklauso ir visa žmonija. Per savo mirtį ant kryžiaus Jis pilnai įvykdė, realizavo savo pašaukimą, atlikdamas uždavinį, visiškai atbaigė save. Tai Jo pilnatis. *Pleroma*, kaip sako šv. Povilas: «Jis padėjo visa po jo kojomis, ir davė jį galva visai Bažnyčiai kuri yra jo kūnas ir pilnybė to, kurs visų papildomas visame»²². Bet užduotis atlikta tiktai teisiškai, tiktai iš Dievo ir amžinybės pusės žiūrint. Ji turi dar realizuotis laike, ir realizuojasi kas akimirka, tikrovėje pavieniam žmogui laisvu apsisprendimu įsijungiant į Kristų (pasiekiant išganyką), iki visiškos Jo pilnybės. Tik, kai bus laisvai įsijungęs į Jį paskutinis, žemėje gyvensiantis žmogus, Jis bus galutinai ir pilnai įvykdes savo uždavinį, savo pasiuntinybę, gautąją iš Tėvo per Amžinąjį Žodį. Tada Jis bus pasiekęs, kaip išsireiškia šv. Povilas, savo subrendimą, savo pilną amžių²³, bus įkūręs suprojektuotąją taikos, teisybės, šventumo ir malonės karalystę²⁴.

Todėl galima suprasti ir įsivaizduoti, koks dieviškas rūpestingumas supa mus iš Kristaus pusės. Visa paruošta didžiausiame pertekliuje, palieka tik laisvosios žmogaus valios apsisprendimui, įsijungiant į išganyimo darbą, pasinaudoti jo vaisiais. Mes esame, taip sakant, Jo papildomoji, atbaigiamoji dalis, tiek mes esame su Juo susieti. Taigi tenka toliau panagrinėti šitą ryšį esanti tarp Kristaus ir mūsų.

²¹ «Qui propter nos et propter nostram salutem descendit de coelis et incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria Virgine et homo factus est» (*Credo*).

²² *Efeziečiams* 1, 22-23.

²³ *Efeziečiams* 4, 12-14; plg. 1, 3-23.

²⁴ Kristaus Karaliaus mišių prefacija.

II

Jau pačiame Įsikūnijime pasireiškia pagrindinė ir vedamoji išganymo mintis: sujungimas, vienybė. Kiek nuodėmė, pasipriešinimas Dievui, yra iškrypimas, išsklydimas į įvairias puses, yra susiskaldymas, žmonijos disgregacija, taip pat ir bendruomenės, pagaliau paties asmens — individo, yra prieštaraavimas sau pačiam, savo pašaukimui ir savo pačiai prigimčiai, — tiek Kristus visur pabrėžia vienybę, ją stato idealu, visa suveda į vienumą, grąžina pas Tėvą. Per priimtą žmogaus prigimtį Jis prijungė sau ir visą žmoniją. Jeigu Jis veikia, tai jau veikia visos žmonijos vardu, o ką gero žmonija daro, tai ji daro per Kristų ir Jo galia, visur ir visada Jo perstatoma Tėvui. Dievui tapus žmogumi, žmonijos likimas nebeatskiriamai surištas su Kristaus likimu. Tam Jis ir prisijungė žmoniją, kad už ją atsakytų.

Kristus savo žemiškojo gyvenimo metu ne tik mokė pažinti Dievą ir Jį mylėti, ne tik nurodė, kaip elgtis, bet drauge nupasakojo savo pasiuntinybę, savo nusiteikimus ir planus, drauge apreikšdamas ir Mistinio savo Kūno paslaptį. Daugiausia kalbėjo Jis palyginimais vis labiau ir labiau išryškindamas savo mintį, nes ją, dievišką ir antgamtinę, nelengva, tikriau sakant, neišmanoma pilnai išreikšti žemės kalba. Atskiri palyginimai, pavieniui svarstomi, nurodo tik kokį nors vieną bruožą Jo Mistinio Kūno, tik jie visi drauge paimti daugiau ar mažiau, išreiškia pilną Jo mintį, ant kiek žemėje mes galime įžvelgti šią paslaptį.

Patį Jo minties branduolį randame išreikštą jau nuo pat pradžios, žodžiuose apie Dievo karalystę: *Regnum Dei intra vos est*, «Dievo karalystė yra jumyse»²⁵, tai reiškia ji yra nematoma, neapčiuopiama. Tačiau kitų Kristaus žodžių šviesoje dar geriau galima verstti šią posakį, būtent: Dievo karalystė esate jūs. Jūs esate Jo karalystė, Jo nuosavybė, Jo kūrinys, pasididžiavimas, garbė. Ir juo toliau, juo labiau naujais palyginimais vis stipriau išryškina Kristus savo mintį. Palyginime apie lauką ir sėjąją²⁶ dar geriau paaiškėja ta pati mintis: žmonija yra Dievo dirva, Jo statyba, Jis veikia žmonijoje, ją auklėja, pakelia, atbaigia iki gausių vaisių. Jam iš to garbė, o žmonijai palaima. Santykius tarp Dievo ir žmonijos naujai nušviečia Gerojo Ganytojo palyginimas²⁷. Dievo rūpestis žmonija čionai jau daug didesnis, kaip aukščiau minėtuose palygi-

²⁵ *Luko* 17, 20.

²⁶ *Mato* 13, 3-32; plg. *1 Korintiečiams* 3, 6-9.

²⁷ *Jono* 10, 1-21.

nimuose. Kristus pažįsta savo avis, tikinčiuosius, dievišku pažinimu, kaip Tėvas Jį pažįsta ir Jis Tėvą; Jis jas maitina, gina, jomis rūpinasi, visas, net paklydusias atveda į vieną avidę; netgi savo gyvybę duoda už jas, ir niekas jų negali iš Jo globos išplėsti. Vien tik laisvu apsisprendimu, gali jos nuo Jo atsiskirti. Rodos nieko nebegali būti aukštesnio, kilnesnio, kaip būti tokioje Kristaus globoje.

Šventasis Povilas dieviškame įkvėpime dar toliau išryškina ir pabrėžia santykių tarp Kristaus aukštumą ir kilnumą. Tiesa, Gerojo Ganytojo palyginime Kristaus rūpestis žmonija yra kuo didžiausias, nes Jis duoda savo gyvybę už žmonijos gerovę. Tuo Kristus teikia žmonijai didžiausias gėrybes, bet Jis lieka tik davėjas, su Juo dar nematyti didesnio artumo, intymumo, nekalbant apie lygybę. Todėl šv. Povilas eilėje palyginimų apie šeimą²⁸ išryškina artumo, intymumo santykius su Dievu. Dievas ir žmonės tai viena didelė šeima. Jis mūsų Tėvas, mes Jo vaikai. Jis mus ne tik išūnijo juridiskai, bet ir iš vidaus, pakeldamas savo malone, perkeitė mus, davė naujus nusiteikimus, naują dvasią, kurios įkvėpiami, iš vidaus vedami, taigi ne iš išorės pamokyti ar priversti, bet laisvu, nuosavu įsitikiniu, ne primestu, keipiamės į Jį sakydami Tėve. Mes esame Dievo vaikai ir Kristaus broliai bei lygiateisiai su Juo įpėdiniai, su natūraliuoju, tikruoju, viengimiū Dievo Sūnumi. «Jūs visi esate vienas Kristuje Jėzuje»²⁹. «Jūs juk gavote ne vergystės dvasią, kad jums vėl reiktų bijoti, bet gavote išūnystės dvasią, kurioje šaukiame: Abba, Tėve! Pati Dvasia duoda liudijimą mūsų dvasiai, kad mes esame Dievo vaikai»³⁰. Tai jau ta pati prigimtis, tegu tik tarytum padovanota (participuota), ta pati giminė, tas pats gyvenimas, tos pačios teisės, viena dieviška šeima.

Tuos pačius šeimos santykius esančius tarp Kristaus ir žmonijos šv. Povilas dar labiau išryškina kituose palyginimuose, pabrėždamas ar tai didesnę artimumą arba intymumą. Kristus visą žmoniją ir atskirus žmones tiek sau priartina, tiek su ja susivienija, kad ji Jam pasidaro kaip sužadėtinė, Jam brangi, Jo numylėta, kuriai visa atiduota³¹. Čionai randame pabrėžtą netik didelį intymumą, bet ir savo rūšies lygybę.

Nors paskutiniame palyginime intymumas, susivienijimas, ryšis, lygybė yra išreikšti labai dideliame laipsnyje, tačiau tas ryšis, vienybė, intymumas daugiau liečia Kristų ir žmoniją bei jos atskirus narius. Kitu palyginimu apie gyvąjį pastatą, gyvąją bažnyčią šv. Petras ir

²⁸ *Galatams* 3, 26-28; 4, 1-7; *Romėnams* 8, 14-17.

²⁹ *Galatams* 3, 28.

³⁰ *Romėnams* 8, 15-16.

³¹ *Efeziečiams* 5, 22-32.

šv. Povilas išreiškia ne tik vienybę ir intymumą tarp Kristaus ir žmonijos, bet ir pavienių žmonių tarpusavy. Visi yra taip sujungti į vienybę, kad sudaro kažką visiškai naujo, vieningo, kaip vieningas yra pastatas: kuriame kartinis akmuo ir pamatas yra Kristus, visi gi žmonijos nariai pagal pašaukimą, o tikintieji jau tikrovėje, yra lyg tie gyvieji akmenis iš kurių pastatytas tas pastatas, bažnyčia. Mus gi, gyvuosius akmenis, netik palaiko, gaivina, įkvepia, bet ir jungia, vienija į didingą pastatą savo dvasia anas kartinis akmuo, tai yra Kristus³². Čionai yra svarbu ne tik, kad mes esame persunkiami Kristaus dvasia, Jo nusiteikimais, pažymimi Jo antspaudo, performuojami, sudievinami, bet kad šitas ryšys yra toks didelis ir stiprus, kad, nors nepanaikina atskirų individų asmenybės, sudaro tam tikrą vienetą: gyvąją bažnyčią. Kaip šeimoje du asmens sudaro bendruomenę, lygiai ir čionai visa žmonija su Kristumi sudaro didingą vienetą, kurį šv. Povilas gyvąją bažnyčią vadina.

Pagaliau šv. Povilas eina iki galo, gyvosios bažnyčios palyginimą atbaigdamas palyginimu apie gyvąjį organizmą: «Kaip viename kūne turime daug sąnarių, visi gi sąnariai turi ne tą patį veikimą, taip mes daugelis esame vienas kūnas Kristuje, ypačiai gi esame kits kito sąnariai»³³. O kitoje vietoje dar plačiau tą pačią mintį dėsto: «Nes kaip kūnas yra vienas ir turi daug sąnarių, visi gi kūno sąnariai, nors jų yra daug, tačiau yra vienas kūnas, taip ir Kristus. Nes mes visi esame pakrikštyti vienoje Dvasioje, kad būtumėm vienas kūnas, ar tai žydai, ar pagony, ar vergai, ar laisvieji; taip pat visi esame pagirdyti viena Dvasia. Juk ir kūnas yra ne vienas sąnarys, bet susideda iš daugelio. Jei koja sakytų: Kadangi aš nesu ranka, aš nesu iš kūno; argi dėl to ji nebūtų iš kūno? Jei visas kūnas būtų akis, kur būtų girdėjimas? Jei jis visas būtų girdėjimas, kur uostytumas? Bet dabar Dievas paskyrė kiekvienam sąnariui vietą kūne, kaip jis norėjo. Jei jie visi būtų vienas sąnarys, kur gi būtų kūnas? Taigi, dabar, tiesa, yra daug sąnarių, bet vienas kūnas. Akis negali sakyti rankai: Aš tavo patarnavimo neprivalau; taip ir galva kojoms: Man jūsų nereikia! Priešingai, daug labiau reikia tų kūno sąnarių, kurie rodosi silpnesni. Tiems kūno sąnariams, kuriuos mes laikome netaip garbingais, duodame daugiau pagarbos; kurie mumyse yra gėdingi, tuos apvelkame didesniu padorumu. O padoriesiems mumyse nieko nereikia. Dievas taip sutvarkė kūną, kad suteikė daugiau pagarbos tam, kuriam neteko, kad nebūtų kūne pasidalinimo ir kad sąnariai lygiai rūpintųsi vieni kitais. Jei ką kenčia vienas sąnarys, kenčia visi drauge sąnariai; arba jei vienas sąna-

³² 1 Petro 2, 4-5; plg. *Efeziečiams* 2, 19-22.

³³ *Romėnams* 12, 4-5.

rys esti garbinamas, džiaugiasi visi drauge sąnariai. Taigi, jūs esate Kristaus kūnas ir sąnariai vienas prie kito»³⁴.

Kristaus ir žmonijos (pagal pašaukimą, o tikrovėje tikinčiųjų, tai yra Bažnyčios) vienybė, susijungimas yra toks stiprus, didelis, kad jie sudaro tarytum vieną organizmą, panašų į žmogaus kūną. Iš to ir pavadinimas Mistinis Kristaus Kūnas. Kristus yra šito organizmo galva, o žmonija (Bažnyčia) yra liemuo, taigi, dvi integralinės, viena kitą papildančios, dalys, atbaigiančios vieną ir tą patį organizmą. Visa žmonija (pagal pašaukimą, o Bažnyčia, tikinčiųjų bendruomenė, visiškoje tikrovėje) yra Kristuje ir Kristus visoje žmonijoje (pagal pašaukimą ir dieviškuosius planus, o Bažnyčioje jau pagal visišką tikrovę). Šitas ryšys ir šita penetracija yra tokia stipri ir didelė, kad šv. Povilas palygina su gyvuoju organizmu: Kristus yra šito organizmo galva, o žmonija (Bažnyčia) liemuo³⁵.

Pats gi Kristus šito ryšio tarp savęs ir žmonijos (Bažnyčios) stiprumą ir jo gyvastingą, antgamtinę įtaką išreiškia palyginimu apie vynmedį: «Aš tikrasis vynmedis, ir mano Tėvas vynininkas. Kiekvieną vynmedžio šakelę manyje, nenešančią vaisiaus, jis atima, ir kiekvieną, kuri neša vaisiaus, jis apvalo, kad neštų daugiau vaisiaus. Jūs jau esate nesutepti dėl žodžių, kuriuos aš jums kalbėjau. Pasilikite manyje ir aš jumyse. Kaip vynmedžio šakelė negali nešti vaisiaus pati savaime, jei nepasilieka vynmedyje, taip ir jūs, jei nepasiliekate manyje. Aš vynmedis, jūs vynmedžio šakelės. Kas nepilieka manyje ir aš jame, tas neša daug vaisiaus, nes be manęs nieko negalite padaryti. Jei kas nepasiliktų manyje, bus laukan išmestas, kaip šakelė, ir sudžius, ją surinks, įmes į ugnį, ir ji sudegs»³⁶. Kristus yra vynmedis, žmonijos nariai (tikintieji) yra vynmedžio šakelės. Ryšys ir santykis yra visiškai aiškus ir akivaizdus: ne tik sudaromas vienetas (pilnas vynmedis), bet ir akizvaizdžiai išreikiama ir iš Kristaus einanti gaivinanti, gyvybinga įtaka į žmonijos narius, vynmedžio šakeles. Tikrai kol šakelės pasilieka jaugusics į liemenį, jos klesti pačios ir neša vaisių, atplėstos ir atskirtos nuo jo,

³⁴ 1 Korintiečiams 12, 12-27; plg. Galatams 3, 28; Kolosiečiams 3, 15.

³⁵ Kitose gi vietose Kristų ir žmoniją (Bažnyčią) visiškai sutapdina, kalbėdamas apie Kristų ir žmoniją (Bažnyčią) su vos pastebimais skirtumais, tarytum tai būtų sinonimai: visas kūnas, galva ir liemuo kartais reiškia Kristų, kartais žmoniją (Bažnyčią). Bendruomenė yra Kristus ir Kristus yra Bendruomenė (F. PRAT, *La Théologie de Saint Paul*, II t., 409-410 psl.). Kiti, pavyzdžiui Origenas, tikinčiųjų bendruomenę laiko kūnu (galva ir liemuo), o Kristų to kūno siela. Kūnas ir siela sudaro gyvą organizmą (PRAT, *Ten pat*, II t., 409 psl.). Paprastai tačiau Mistinio Kristaus Kūno siela yra laikoma Šventojo Dvasia.

³⁶ Jono 15, 1-6.

jos tuoju suvysta, sudžiūsta, palieka tiksliai sudeginimui. Visiškai panašūs ryšys yra tarp Kristaus ir žmonijos (Bažnyčios); iš Jo eina gaivinanti įtaka į visą žmoniją (Bažnyčią).

Bažnyčios Tėvai buvo labai persiėmę šita Mistinio Kristaus Kūno tiesa. Tai atskira, plati tema. Vien tiksliai pavyzdžio dėliai keletas išsireiškimų iš šv. Augustino. «Daug yra žmonių, ir vienas yra žmogus; nes daug yra krikščionių, o vienas tėra Kristus. Visi krikščionys su savo Galva, kuri įžengė į dangų, vienas tėra Kristus: *ne* [negalima sakyti] jis vienas o mūsų daugelis, *bet* ir mūsų daugelis jame viename esame viena. Taigi vienas tėra žmogus Kristus [Mistinis Kristus Kūnas]; Galva [Jėzus] ir kūnas [žmonija, Bažnyčia]»³⁷. Arba kitoje vietoje: «Kadangi jis yra Bažnyčios galva, o Bažnyčia yra jo kūnas, pilnutinis [visas] Kristus yra ir galva ir kūnas [drauge]»³⁸. Pagaliau dar stipriau išsireiskia šv. Augustinas kiekvieną krikščionį pavadindamas Kristumi, arba tarytum Jo dalimi, antruoju kristumi: «Džiaukimės ir dėkokime, kad esame tapę netik krikščionimis, bet Kristumi. Ar suprantate, broliai, Dievo Galvos malonę ant mūsų? Stebėkitės, džiaukitės, esame pasidarę Kristus. Nes jeigu Jis yra Galva, mes sąnariai; pilnutinis [visas] žmogus Jis ir mes... Taigi pilnutinis Kristus yra galva ir sąnariai. Ir kas gi yra galva ir sąnariai? Kristus ir Bažnyčia»³⁹. Dar vienas tekstas, kuriame tą pačią mintį išreiškia kitais žodžiais: «[Kristus] įjungė [žodiškai verčiant įkūnijo] mus į save, padarė mus savo sąnariais, kad Jame ir mes būtume Kristus... Iš to paaiškėja, kad mes esame Kristaus Kūnas... ir visi Jame esame ir Kristus ir Kristus, nes pilnutinis Kristus yra galva ir liemuo»⁴⁰.

³⁷ «Multi homines sunt, et unus homo est; multi enim Christiani, et unus Christus. Ipsi Christiani cum capite suo, quod ascendit in coelum, unus est Christus: *non* ille unus et nos multi, *sed* et nos multi in illo uno unum. Unus ergo homo Christus, caput et corpus» (*Enarratio in Psalmum* 127, 3; *P.L.* 37, col. 1679 A).

³⁸ «Cum ergo sit ille caput Ecclesiae, et sic corpus ejus Ecclesia, totus Christus et caput et corpus est» (*Sermo* 137, 1; *P.L.* 38, col. 754 D; plg. *Enarratio in Psalmum* 30, *Enarratio* 2, *Sermo* 1, n. 4; *P.L.* 36, col. 232 A).

³⁹ «Gratulemur et agamus gratias, non solum nos christianos factos esse, sed Christum. Intelligitis, fratres, gratiam Dei super nos capitis? Admiramini, gaudete, Christus facti sumus. Si enim caput ille, nos membra; totus homo, ille et nos... Plenitudo ergo Christi, caput et membra. Qui est, caput et membra? Christus et Ecclesia» (*In Joannis Evangelium Tractatus* 21, 8; *P.L.* 35, col. 1568 D).

⁴⁰ «[Christus] concorporans nos sibi, faciens nos membra sua, ut in illo et nos Christus essemus... Inde autem apparet Christi corpus nos esse... et omnes in illo et Christi et Christus sumus, quia quodammodo totus Christus caput et corpus est» (*Enarratio in Psalmum* 26, *Enarratio* 2, n. 2; *P.L.* 36, col. 200 A-B).

III

Kristus, gerai žinome, yra Antrasis Švenčiausios Trejybės Asmuo, Įsikūnijęs Amžinasis Žodis, gimęs Betliejuje, augęs Nazarete, gyvenęs Palestinoje, mokęs žmones, kentėjęs, miręs ant kryžiaus, prisikėlęs iš negės į dangų ir sėdįs Tėvo dešinėje. Čia viskas aišku. Tai yra natūralusis, arba, kaip sakoma, istorinis Kristus (pasirodęs istorijoje). Bet mes tik ką priėjome prie Mistinio Kristaus. Kas tai yra? Kokie Jo santykiai su istoriniu Kristumi? Ar yra du Kristūs? Kad nebūtų painiavos, keliais žodžiais tenka nušviesti santykį tarp istorinio Kristaus ir Mistinio Kristaus. Tai nėra du Kristūs realiai atskirti, kaip dvi absoliutinės būtybės. Tikrumoje tėra tik *vienas* Kristus: Amžinasis Dievo Žodis tapęs kūnu. Tačiau apie Jį galima kalbėti iš dviejų požvilgių. Jeigu apie Kristų kalbėsime absoliučiai, apie Kristų savyje, tai yra be jokio ryšio su aplinka bei įsikūnijimo uždaviniu, tada turėsime natūralųjį, istorinį Kristų. Jeigu gi apie Jį kalbėsime relatyviai, tai yra ryšyje su Jo pasiuntinybe ir uždaviniu, tai yra apie Jį Jo santykiuose su žmonija (Bažnyčia), tada turėsime Mistinį Kristų. Taigi, Mistinis Kristus yra, jeigu taip galima išsireikšti, tarytum antgamtinė suma arba junginys istorinio Kristaus ir visos žmonijos (Bažnyčios) tokioje intymioje vienybėje, kad ją šv. Povilas, kaip matėme, mėgimo išreikšti palyginimu apie gyvą organizmą. Tačiau, nors abu junginio elementai, ir Kristus ir tikintieji (Bažnyčia), yra realūs ir fiziški, jų minėtoji tačiau «suma» — Mistinis Kristus Kūnas, nors yra didžioji realybė, nėra betgi kažkas fiziškai egzistuojančio, kažkas naujo, tarytum mastodontiškas naujas žmogus ar koks organizmas. Mistinis Kristus Kūnas tėra tik metafora. Sakau metafora, ant kiek šitas organizmas nėra kas nors visiškai tapatiško su kitais kūnais. Tačiau iš antros pusės, pasakymas, kad Mistinis Kristus Kūnas yra metafora, nereikia, kad šitas «junginys», tai yra istorinis Kristus ir žmonija (Bažnyčia), yra kažkas chimeriško, prigaunančio, iliuzoriško, nerealaus. Mistinio Kristaus Kūno «realumas» arba jo *quidditas* priklauso nuo pobūdžio jau minėto ryšio, esančio tarp Kristaus ir žmonijos (Bažnyčios). Tenka tad plačiau panagrinėti ir nušviesti, kokie yra tie ryšiai suveda į vienybę Kristų su žmonija.

Iš patirties žinome tris organizmų rūšis: fizinių, moralinių ir juridinių, pagal ryšį, kuris juos jungia, riša į vienumą, į «organizmą»⁴¹. Kuris gi ryšis iš šitų trijų jungia ir vienija mus su Kristumi į vieną Mistinį Kūną?

⁴¹ Nors juridinis ir moralinis požvilgiai neretai sunkiai atskiriami, bet

Pradėkime nuo žemiausių, nors labai svarbių, juridinių ryšių. Iš to, kad Dievas mus sutvėrė, kad Jis yra mūsų Viešpats, o mes Jo nuosavybė, seka Jo neatšaukiamos, nepanaikinamos, neužginčijamos teisės į mus, o mūsų pareigos Jo atžvilgiu. Tokiu būdu turime vadinamą juridinį su Dievu ryšį⁴². Toliau, Kristus, Įsikūnijęs Žodis, *primogenitus omnis creaturae*⁴³, kuriam *omnia subjecta sunt*⁴⁴, kaip aukščiausias Valdovas turi visokeriopas teises į visą žmoniją. Jam priklauso visi be išimties žmonės eksklusyvinėn nuosavyben. Dar daugiau, per Įsikūnijimą įgytąsias, nenuginčijamas, nepanaikinamas į žmoniją teises, Kristus per savo kančią ir mirtį, per žmonijos išganyimą dar labiau sutvirtino ir galutinai antspaudavo. Jeigu jau priklauso Jam visa žmonija vien tik žiūrint Jo Įsikūnijimo ir atpirkimo, kiek labiau tie, kurie patys, priimdami krikštą ir pasiženk-lindami specialiu Jam priklausomybės neišdildomu ženklu, pripa-žino Jį savo Valdovu ir įsipareigojo Jam priklausyti bei Jo klausyti. Tai Kristaus teisės. Iš jų kyla žmogaus pareigos, kaip tai gražiai iš-reiškė šv. Povilas: « Kristus numirė už visus, kad ir tie, kurie yra gyvi, jau nebe sau gyventų, bet tam, kuris yra už juos miręs ir pri-sikėlė »⁴⁵. Čionai turime labai gražiai ir aiškiai išreikštas Kristaus teises, o žmonių atitinkamas pareigas.

Tačiau teisės ir pareigos yra abypusės. Matėme išreikštas Dievo teises, o žmonių pareigas. Kitur gi, atvirkščiai, yra išreiškiamos žmonių teisės pas Dievą ir Jo pareigos žmogui⁴⁶. Tegu tų žmogaus teisių pas Dievą ir Jo pareigų žmogui pamatas ir kilmė tebus tiktai Dievo pažadas, — ar tai žodžiu ar tai pačiu tvėrimo aktu paskiriant antgamtinį tikslą, — žmogui duotas, vis tiek, tai yra Dievo įsiparei-gojimas žmogaus atžvilgiu, grindžias žmogaus teisę laukti iš Jo

kadangi šituos išsireiškimus vartoja ir pati enciklika *Mystici Corporis Christi*, todėl ir šitoje studijoje abu požvilgiu, nors panašiu, atskirai dėstysiu.

⁴² Tiesa, kalbėti apie juridinius ryšius su Dievu yra ne tik neįprasta, bet net ir netikslu. Šitie juridiniai ryšiai neišreiškia tiksliai žmogaus santykių su Dievu. Vien tik žmogiškai žiūrint į klausimą, galima užtikti juridinius po-žvilgius.

⁴³ Pirmimis pirm viso sutvėrimo (*Kolosiečiams* 1, 15).

⁴⁴ Visa jam pavergta (*1 Korintiečiams* 15, 27).

⁴⁵ *2 Korintiečiams* 5, 15.

⁴⁶ Taip, galima kalbėti apie tokias žmogaus teises pas Dievą ir Jo pareigas žmogui, tik reikia tatau gerai suprasti. Žmogaus teisių pas Dievą pamatas nėra pats žmogus, o tik vienas Dievas. Šitos žmogaus teisės grindžia-mos ne kuo kitu, kaip vien tik Dievo pažadu. Tačiau ir pažadėdamas Dievas įsipareigoja ne žmogui, o tik sau pačiam, savo tiesiakalbumui ir teisingumui. Toks Dievo įsipareigojimas žmogui duotais pažadais tėra tik žmogaus paska-tinimas, jo užtikrinimas. Teisės požvilgis mums pasirodo tik žmogiškai svar-stant šituos santykius.

malonių ir pagalbos gautojo antgamtinio uždavinio vykdymui. Jau buvo minėta, kad Kristus įsikūnijo *propter nos et propter nostram salutem*. Jis pasisavino visą žmoniją, veikė jos vardu. Iš to seka, kad ir visi Kristaus veiksmų (gyvenimo, mirties ir prisikėlimo) padariniai yra žmonijos ir kiekvieno jos atskiros nario nuosavybė: kaip atsisteisimas Tėvui, lygiai ir visi Kristaus nuopelnai ir Jo malonių pilnybė. Iš to seka kiekvieno mūsų teisė į malones, į Jo pagalbą, o Dievo pareiga jas mums suteikti. Ir niekas šitų teisių negali mums atimti ar jų užginčyti, nors, kaip sakyta, šitos teisės kilmė yra laisva, laisviausia Dievo dovana.

Taigi Kristaus ryšys arba santykis su žmonija (Bažnyčia) yra juridinis, išreikštas abypuse tarpusavio teisių ir pareigų pyne. Tačiau šituo juridiniu ryšiu žmonijos santykiai su Kristumi toli gražu neišsisemia. Nors jau labai didingas, gražus ir be galo svarbus yra šitas juridinis ryšys, tikrovės akivaizdžje (arų santykių esančių tarp Kristaus ir žmonijos — Bažnyčios), jis, galima sakyti, sutirpsta, išnyksta, yra mažiau už lašelį jūroje, nes juridinis tarp Kristaus ir žmonijos (Bažnyčios) ryšys yra dar atbaigiamas ir vainikuojamas Dievo neišsakomo geilestingumo ir Jo beribio ducosnumo: « Aš noriu pasigailėjimo, o ne aukos, sako Kristus. Nes aš atėjau ne teisiųjų šaukti, bet nusidėjėlių »⁴⁷. Kitoje vietoje apie save Kristus tvirtina: « Žmogaus Sūnus atėjo gelbėti, kas buvo prazuve »⁴⁸, o išgelbėjęs vieną prazuvusį labiau džiaugiasi, nekaip dėl devynių dešimtų devynių, kurie nebuvo paklydę⁴⁹. Arba palyginimas apie sūnų palaidūną⁵⁰. Pagaliau šv. Povilo posakį *Ubi abundavit delictum*, mes, žmonės, jį atbaigtume sakydami: ten *abundavit* (gausiai pasireiškė) jeigu jau ne kerštas, tai bent jau bausmė ir pasmerkimas. Bet šv. Povilas teisingai tvirtina: ten *superabundavit gratia*⁵¹.

⁴⁷ Mato 9, 13.

⁴⁸ Mato 18, 11.

⁴⁹ Plg. Mato 18, 12-14; Luko 15, 2-10.

⁵⁰ Luko 15, 11-32.

⁵¹ « Kur gausėjo nuodėmė, ten dar labiau gausėjo malonė, kad kaip viešpatavo nuodėmė mirčiai, taip viešpatautų malonė dėl teisumo amžinajam gyvenimui per mūsų Viešpatį Jėzų Kristų » (*Romėnams* 5, 20-21). Gražiai aiškina šitą tekstą šv. Pranciškus Salezietis: « Et tant s'en faut que le péché d'Adam ayt surmonté la debonnaireté divine, que tout au contraire il l'a excitée et provoquée: si que, par une suave et tres amoureuse antiperistase et contention, elle s'est revigoree a la presence de son adversaire, et comme ramassant ses forces pour vaincre, elle a fait surabonder la grace ou l'iniquité avoit abondé » (*Oeuvres*, IV 104: *Traité de l'Amour de Dieu*, I. II, chap. 5). Jis net tvirtina, kad « l'estat de la redemption vaut cent fois mieux que celui de l'innocence » (*Ten pat*, 105 psl.). Ir tą pačią mintį toliau plėtoja: « Certes, en l'arrousement du sang de Nostre Seigneur, fait par l'hysope de la Croix, nous

Ką besakyti apie Kristaus duosnumą santykiuose su žmonija, jeigu Jis duoda net savo gyvybę už savo avis⁵², ko jokia teisė negali pareikalauti iš Kristaus. Toliau, Jis dalijasi savo tėvonyste, suteikia savo dievišką gyvenimą mums⁵³. Pagaliau visa atbaigia ir vainikuoja visoki supratimą viršijanti Kristaus meilė, neturinti jokių ribų⁵⁴.

Iš eilės reikia patikrinti, gal šitą ryšį esantį tarp Kristaus ir žmonijos (Bažnyčios) bei juos jungiantį į vienumą, galima bus pavadinti moraline vienybe, moraliniu organizmu. Tiesa, Mistiniame Kristaus Kūne mes randame visus moralinio organizmo elementus: organinę vienybę — visumą, sudarytą iš atskirų dalių, asmenybių savy nepanašių, nariais vadinamų, sujungtų savytarpy, pajungtų vadovaujančiai galvai, autoritetui, vadovaujančiam bendro tikslo siekimui. Galima net daugiau rasti: tarpusavė meilė, dėkingumas, vieny vadovavimas, kitų pasidavimas vedimui, socialinis priklausomumas. Kai tėvus ir vaikus vienija ir jungia į šeimą prigimtinis palinkimas ir prisirišimas, o kokios nors draugijos ar organizacijos narius riša ir vienija bendras siekiamas tikslas, šitas ryšys nors yra didelis ir gražus, bet jis lieka išorinis.

Mistinio Kristaus Kūno ryšys yra kažkas žymiai daugiau: prie ano išorinio vienijančio prado (bendras tikslas ir bendras jo siekimas) prisideda kitas, vidujinis, didelio pranašumo ir vaisingumo pradas, gyvybingai jungias visus narius į vienybę, į organizmą. Kristų ir žmoniją jungia į vienumą jau nebe žemiški, prigimtiniai ryšiai, bet atgamtiški, dieviški, pašvenčiamoji malonė. Dar daugiau, netik pašvenčiamoji malonė, kuri yra sutverta, bet net pati Šventoji Dvasia globia ir persunkia visa, įkvepia, duoda šviesos ir galios ir visa jungia į viena. Dievo buvimas ir veikimas teisingo sieloje⁵⁵. Pati Švenčiausioji Trejybė gyvena ir veikia teisingo sieloje, prisiimančioje Dievo veikimą. « Ar jūs nežinote, klausia šv. Povilas,

avons esté remis en une blancheur incomparablement plus excellente que celle de la neige de l'innocence, sortans, comme Naaman, du fleuve de salut, plus purs et netz que si jamais nous n'eussions esté ladres ; affin que la divine Majesté, ainsi qu'elle nous a ordonné de faire, ne fust pas vaincue par le mal, ains vainquist le mal par le bien, que sa misericorde, comme une huyle sacree, se tinst au dessus du jugement, et que ses misérations surmontassent toutes ses œuvres » (*Ten pat*, 105 psl.).

⁵² Jono 10, 1-19.

⁵³ Jono 6 skyrius.

⁵⁴ *Efeziečiams* 3, 18-19.

⁵⁵ « Vienas ir vienintelis pripildo visą Bažnyčią ir padaro vienybę » (Šv. TOMAS AKVINIETIS, *De veritate*, q. 29, a. 4, in c.).

kad jūs esate Dievo šventovė ir Dievo Dvasia gyvena jūmyse? »⁵⁶; o kitoje vietoje tvirtina: «Jūs esate gyvojo Dievo bažnyčia»⁵⁷.

Šitie ryšiai tarp Kristaus ir žmonijos (Bažnyčios) Mistiniame Kristaus Kūne yra nelyginamai aukštesnio laipsnio, kaip įprastinėse žmonių draugijose. Mistinio Kristaus Kūno vienybė (arba ryšys jungias į vienumą) tiek praneša moralinę, mums žinomą, vienybę, kiek malonė praneša prigimtį, kiek amžinosios vertybės yra aukštesnės ir kilnesnės už laikinąsias, praeinančias, nykstančias gėrybes. Kad ir kaip aukštos ir vertingos, kilnios, gražios ir garbingos būtų žemiškosios bendruomenės, socialiniai vienetai, — Mistinis Kristus Kūnas, šitoji iš Kristaus su žmonija (Bažnyčia) vienybės kylanti religinė bendruomenė, nors yra atsirėmusi ir žmogiškosiomis bendruomenėmis ir organizacija (t. y. moraline vienybe), tačiau tiek viršija pastarąsias, kiek dangus aukščiau iškyla žemės, kiek antgamta praneša prigimtį.

Kaip žmogus nėra tiksliai matomas kūnas, suorganizuotas iš įvairių dalių, bet jam priklauso dar ir nematoma siela, lygiai taip yra ir su Mistiniu Kristaus Kūnu. Paties Dieviškojo Įsteigėjo ši Jo vienybė su tikinčiais buvo atremta, arba tiksliau sakant, išreikšta per suorganizuotą regimą bendruomenę — Bažnyčią. Tačiau Bažnyčia neišsisemia savo matomume. Ji yra svarbesnė savo nematomąja dalimi, savo dieviškąja dvasia. Kristus, Šventoji Dvasia, savo malonių pilnybėje, savo galia, savo malonių, dovanų, karizmų, palaimų, vaisių pagalba persunkia kiekvieną sielą, visą bendruomenę ir ją pakelia į nepalyginamas aukštumas. Tai jau nebe atskirų narių pajėgomis, nebe paties idealo kilnumu susieti, suburti ir susižavėjime moralinių ryšių palaikomi, kaip tai yra žemiškosiose bendruomenėse ir organizmuose, bet jau paties Dievo antprigimtiniu, visagaliu veikimu.

Toks šito ryšio, esančio tarp žmogaus ir Kristaus, intymumas ir didumas, šventųjų gyvenime kartais išreiškiamas, simbolizuojamas širdies su Kristumi apsimainymu: Jam atiduodamas savąją, žmogus gauna dieviškąją Kristaus Širdį, pagal ją gyvena, ją gaivina, veikia ir myli.

Kristaus jungiamoji ir vienijamoji įtaka nėra tiksliai moralinė, nors pamate galima užtikti ir moralinės vienybės elementų, tačiau ši vienybė Mistinio Kristaus Kūno narių tarpe be galo praneša moralinę vienybę. Ji yra gyvybinė. Taip Kristus prijungia sau žmoniją (Bažnyčią), ją pakelia, laiko, kad ji yra tarytum vynmedžio šakelė įaugusi į vynmedžio kamieną ir iš jo gaunanti visą palaikymą ir

⁵⁶ 1 Korintiečiams 3, 16.

⁵⁷ 2 Korintiečiams 6, 16.

vaisingumą. Tarp vynmedžio ir jo šakelių nėra tiktai juridinis ar moralinis ryšys, bet gyvybinis. Lygiai toks pat gyvybinis ryšys yra ir tarp Kristaus bei žmonijos (Bažnyčios) Jo Mistiniame Kūne.

Taigi Mistinio Kristaus Kūno vienybė arba ryšys nėra nei juridinis, nei moralinis, jis nėra pagaliau nei fizinis, nežiūrint gyvybinio ryšio. Kad Mistinio Kristaus Kūno ryšys nėra fizinis, kad Mistinis Kristaus Kūnas nėra natūralinis kūnas — organizmas, aiškėja iš to, kad fiziniame, natūraliame kūne anas vienybės principas arba ryšys jungiąs dalis į vieną, taip tvarko ir sujungia anas organizmo dalis į vienumą, kad kiekviena iš jų yra visumos, viso organizmo gerovei, neturinti savarankiškumo, buvimo sau (akis yra ne sau, bet visam kūnui, ausis yra ne sau, bet visam kūnui; ausis ir akis už organizmo neturi prasmės), kai tuo tarpu Mistiniame Kristaus Kūne nors šitas ryšys yra labai stiprus ir intymus, tačiau jis sąnarius šito kūno sujungia taip, kad kiekvienam jų palieka visiškai pilnas jų individualumas, jų nepriklausomumas, jų asmenybė. Sujungti į Mistinį Kristaus Kūną mes nesidarome, taip sakant, Dievo vaiko dalis, pajungta Kristaus Kūno dalis, bet pasidarome antrasis Kristus. Individuali narių asmenybė ne tik kad nedingsta, nesumažėja, bet ji auga, stiprėja, įgauna atbaigimą ir tobulumą. Dar daugiau, šitas Mistinis Kristaus Kūnas, naujasis organizmas, yra ne tik sau (*pleroma Christi*, Kristaus pilnybė⁵⁸), kas visiškai atitinka ir fizinį organizmą, bet kas nuostabu: jis, organizmas, visuma, pirmon eilėn yra nukreiptas ir atskirų sąnarių gerovei, nes jie yra ir pasilieka asmenybės, kas visai neįmanoma fizinio kūno sąnarių atžvilgiu⁵⁹. Šita prasme Mistinis Kristaus Kūnas nėra fizinis kūnas, ryšys jungiąs į vienumą nėra fizinis ryšys.

Jeigu jau šv. Povilas apie save sako: « Visiems visa pasidariau, kad visus išgelbėčiau »⁶⁰, o kitoje vietoje: « Quis infirmatur, et ego non infirmor? quis scandalisatur, et ego non uror? »⁶¹, tai kaip labiau Kristus. Jau Senajame Testamente pasakyta: kas jus paliečia, paliečia mano akies lėlutę⁶², o kitoje vietoje: « Vedė juos ir mokė, ir saugojo, kaip savo akies lėlutę »⁶³. Mistinio Kristaus Kūno

⁵⁸ *Bfjeziečiams* 1, 23.

⁵⁹ « Visa yra jūsų, jūs gi Kristaus, o Kristus Dievo » (*1 Korintiečiams* 3, 22-23).

⁶⁰ *1 Korintiečiams* 9, 22.

⁶¹ « Kas yra silpnas, ir aš nesidarau silpnas? Kas yra piktinamas, ir aš nedegu? » (*2 Korintiečiams* 11, 29).

⁶² « Haec dicit Dominus exercituum ... qui enim tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei » (*Zakarijas* 2, 8).

⁶³ « Circumduxit eum, et docuit; et custodivit quasi pupillam oculi sui » (*Deuteronomium* 32, 10; plg. *Ecclesiasticus* 17, 18),

šitas ryšys yra toks stiprus, intymus, kad Kristus pats identifikuoja save su savo Mistinio Kūno nariais. Kiekvienas tikintysis yra antrasis Kristus. «Sauliau, Sauliau, kam mane persekioji? ... Aš esu Jėsus Nazarėnas, kurį tu persekioji», prakalbėjo Kristus prie Damasko į krikščionių persekiotoją⁶⁴. Per Mistinį Kristaus Kūną, per jo narius, mes pasiekiame patį istorinį Kristų: «Iš tikrųjų, sakau jums, kiek kartu jūs tai padarėte vienam iš šitų mano mažiausių brolių, man padarėte ... kiek kartu tai nepadarėte vienam iš šitų mažiausiųjų, nè man nepadarėte», paskutiniojo teismo ištarmės pagrindimas⁶⁵. Kaip mes elgiamės su savo artimu, taip elgiamės ir su pačiu Kristumi, su pačiu Dievu, nes tai vienas ir tas pats Mistinis Kūnas.

Taigi Mistinio Kristaus Kūno ryšys tarp Kristaus ir žmonijos (Bažnyčios) yra daugiau kaip juridinis, daugiau kaip moralinis, netgi, tam tikra prasme, daugiau kaip fizinis, nes, jei žiūrėti pačios sąvokos, nesupuoja, ir savo realybe šitas ryšys yra stipresnis net už fizinį ryšį, nes jis yra visiškai savo rūšies, vienintelis, antgamtinis, dieviško galingumo ir vaisingumo. Šitas ryšys paprastai vadinamas mistiniu, tai yra savo rūšies, skirtingu nuo kitų ryšių. Jeigu jis yra didesnis ir stipresnis — vaisingesnis negu žemiškieji ryšiai, antgamtinėje tvarkoje, nors jis yra labai didelis ir kilnus, nėra didžiausias, nes didesnis, svarbesnis ryšys yra Švenčiausios Trejybės Asmenų tarpe, taip pat ir hipostatinis ryšys, jungiąs į vienybę dieviškąją Kristaus prigimtį su žmogiškąja prigimtimi į vieną dievišką Asmenį.

IV

Tačiau reikia pastebėti, kad šitas gražus ir dieviškas, toks turiningasis pašventinantis ryšys, tėra tiktai duosnus ir didingas Dievo planas, Jo pasiūlymas žmonėms, bet dar ne realybė savo visumoje. Jis dar nėra realybė ne todėl, kad Dievas juo nesirūpintų, nes iš Jo pusės visa jau padaryta didžiausioje pilnumoje, neaprėpiamame pertekliuje. Ką galėjau dar daugiau padaryti, skundžiasi Dievas per pranašą, ir nesu padaręs? Tačiau pilnas realizavimas ir įgyvendinimas šito didingo plano priklauso ir nuo žmogaus, kuris yra pakviestas, taip sakant, «lygiomis» dalyvauti šito plano vykdyme, bendradarbiauti su Dievu, pasireikšti savo valios laisvu apsisprendimu. Kiek žmogus priima, ratifikuoja, tiek šitas planas virsta gra-

⁶⁴ *Apaštalų Darbai* 22, 7-8 ; plg. 9, 4-5 ; 26, 14.

⁶⁵ *Mato* 25, 34-36.

žiausia tikrove, kiek gi jo nepriima, tiek jis palieka tiktai pasiūlymas iš Dievo pusės.

Iš to seka, kad pagal bendradarbiavimo ir priėmimo laipsni įvairaus laipsnio yra įsijungimas į Mistinį Kristaus Kūną. Kitaip sakant, šito solidarumo su Kristumi raištis yra ne vienodo stiprumo, nevienodos įtampos, nevienodo pilnumo, tobulumo, gyvybingumo. Iš Kristaus pusės žiūrint, visa žmonija yra Jo Mistinis Kūnas, nes už visus Jis mirė ant kryžiaus, visus išganingąja malome pasiekia, į visus suranda kelią Jo gaivinančioji įtaka, net ir į tuos pagonis, kurie niekados nėra Kristaus vardo girdėję. Tik nevienodai atsako žmonės į šitą pakvietimą. Vieni pasilieka visiškai kurti, ir Kristaus įtaka pasilieka tiktai aktualiųjų malonių formoje: visa jiems paruošta, kad galėtų atsiversti, kiti gi nors duoda atsakymą, bet jis nepilnas: jie sujungti su Kristumi tiktai per tikėjimą, arba per tikėjimą ir viltį, bet neturi meilės, nėra pašvenčiamosios malonės stovyje. Pagaliau kiti sujungti ir per meilę, esą pašvenčiamosios malonės stovyje. Tačiau ir kiekviename šitų pagrindinių į Kristų įsijungimo laipsnių yra dar daug polaipsnių: vieni, pav. iš paskutinės grupės, yra tik žemiausiame meilės laipsnyje, kiti pakilę iki heroiskumo.

Paprastai trys grupės skiriamos Bažnyčios, Kristaus Mistinio Kūno: triumfuojanti Bažnyčia, kuriai priklauso visi dangaus šventieji ir palaimintieji, *in visione beatifica et lumine gloriae*, jie visiškai susijungime su Kristumi, atgamtinio gyvenimo pilnybėje; kenčiančioji Bažnyčia, tai sielos skaistykloje, nors meile sujungtos su Kristumi, bet dar galutinai neatsiteisusios už kaltes; pagaliau kovojanti Bažnyčia. Tai gyvenantieji žemėje, teisieji ir nusidėjėliai, esantieji pašvenčiamosios malonės stovyje ir be jos. Į kovojančiosios, matomosios Bažnyčios eiles įsijungiama per krikštą, ir nuo jos neatsiskyrę per schismą, hereziją ar apostaziją, nors ir nusidėję, palieka jos nariais. Teisiniu požiūriu nebesutampa su šiuo aptarimu heretikai, schismaticai, kurie, nors ir būdami geros valios ir pašvenčiamosios malonės stovyje, nepriklauso Bažnyčiai, tad ir matomajam Mistiniam Kristaus Kūnui, bet jie prilauso, kaip sakoma Mistinio Kristaus Kūno sielai. Pagaliau netikintieji (*infideles*) ir apostatos, ir jie tebėra po malonės įtaka, nors ne visi tai įtakai pasiduoda. Vien tik pragarų pasmerktieji yra jau už malonės ribos, Kristaus išganomoji malonė jų nebesiekia, nes jie galutinai yra atsisakę išganomosios Kristaus įtakos. Taip visi žmonės, visa žmonija, išskyrus pasmerktuosius, yra apjungiami Kristuje į vieną atgamtinę bendruomenę, iš dalies jau realizuotą, iš dalies dar tebesirealizuojančią.

BIBLIOGRAFIJA

- ANGER, JOSEPH, *La doctrine du Corps mystique de Jésus-Christ d'après les Principes de la théologie de saint Thomas*, Paris, huitième édition revue et augmentée, 1946.
- BOUYER, L., *L'Incarnation et l'Eglise, Corps du Christ*, Paris 1943.
- CHAVASSE, A., "Ordonnés au Corps mystique", straipsnis *Nouvelle Revue Théologique*, t. LXX (1948), 690-702 psl.
- GLOBIEUX, CH., *Corps mystique et apostolat*, Paris 1934.
- HOLBOECK, FERDINAND, *Der Eucharistische und der Mystische Leib Christi in ihren Beziehungen zueinander nach der Lehre der Frühscholastik*, Rom 1941.
- LUBAC, HENRI DE, S. J., *Corpus mysticum. Etude sur l'origine et les premiers sens de l'expression*, straipsnis, žr. *Recherches de sciences religieuses*, XXIX (1939), 257-302, 429-480; XXX (1940), 40-80, 191-226 psl.
- LUBAC, HENRI DE, S. J., *Corpus Mysticum. L'Eucharistie et l'Eglise au Moyen Age. Etude historique*, Paris, deuxième édition revue et augmentée, 1949.
- MASURE, EUGENE, *Le sacrifice du Corps Mystique*, Paris 1950.
- MERSCH, EMILE, S. J., *Le Corps Mystique du Christ. Etudes de Théologie historique*, t. I: *Ecriture, Tradition grecque*; t. II: *Tradition occidentale*, Paris, troisième édition revue et augmentée, 1951.
- MITTERER, ALBERT, *Geheimnisvoller Leib Christi nach St. Thomas von Aquin und nach Papst Pius XII.*, Wien 1950.
- MOREL, V., *Le Corps Mystique et l'Eglise Romaine*, straipsnis žr. *Nouvelle Revue Théologique*, t. LXX (1948), 703-726 psl.
- MURA, ERNEST, *Le Corps Mystique du Christ. Sa nature et sa vie divine. Synthèse de théologie dogmatique, ascétique et mystique*, Paris, 2 vol., deuxième édition revue et considérablement augmentée, 1936-1937.
- PIJUS XII, *Mystici Corporis Christi*, enciklika, *Acta Apostolicae Sedis*. XXXV (1943), 193-248 psl.
- POPPI, ANGELINO, O.F.M.Conv., *Lo Spirito Santo e l'Unità del Corpo Mistico in Sant'Agostino*, Roma 1955.
- ROSA, GIUSEPPE DE, *Corpo Mistico e Chiesa Romana*, straipsnis *Asprenas*, Pubblicazione annuale dell'Accademia Ecclesiastica Napoletana «S. Pietro in Vinculis», Napoli 1957, 9-27 psl.
- SOIRON, THADDAEUS, O.F.M., *Die Kirche als der Leib Christi nach der Lehre des heiligen Paulus exegetisch, systematisch und in der theologischen wie praktischen Bedeutung dargestellt*, Düsseldorf 1951.

ANTANAS LIUIMA, S. J.

Roma

IŠ MEDICINOS ETIKOS

Kun. Dr. PRANAS BRAZYS, M. I. C.

MEDICINOS ETIKA
PAGAL PIJAUS XII DIREKTYVAS

MEDICAL ETHICS

ACCORDING TO THE DIRECTIVES OF POPE PIUS XII

by

PRANAS BRAZYS, M. I. C.

Summary

This article presents a concise resume of the teachings of the late Pope Pius XII pronounced by him over the years in twenty-six discourses that were concerned principally with six of the most important moral questions in connection with modern medicine, namely: 1) the moral principles of the physician, as healer, scientist, and Christian; 2) the morality of anesthesia, analgesia, and the use of narcotics; 3) the moral aspects of reanimatory techniques; 4) psychotherapy, its possibilities and its moral limits; 5) the question of mutilation, amputation and transplantation of human organs; 6) the moral implications of modern genetic theories (racism, birth control, permanent or temporary sterilization, the ends of marriage and their due subordination, impotency, agential periods, artificial insemination, painless birth, abortion, etc.).

The author demonstrates clearly the eternal wisdom and great prudence of the Church in Her attitude towards the temporary hypotheses and the changing theories of human science. He shows how the Church preserves Her traditional doctrine uncompromised and untarnished in the face of the monumental scientific and technical advances in the field of medicine, and how its unyielding fidelity to those revealed truths attest magnificently to its divine origin. In matters of human science, however, where new discoveries give rise also to new theories and create ever widening possibilities for further progress, the Church refrains — and rightly so as the author illustrates in this work — to give what might be considered a last word, a final approbation.

MEDICINOS ETIKA PAGAL PIJAUS XII DIREKTYVAS

IŽANGINĖS PASTABOS

Medicina kaip mokslas nuo etikos tiesiogiai nepriklauso. Tačiau ji priklauso nuo etikos kaip menas tiek savo objekto, tiek ir subjekto atžvilgiu. Medicinos objektas yra žmogaus sveikata. Būdamas asmuo, žmogus yra nelygstama būtybė, turinti savo neliečiamas teises, kurios neturi būti pažeistos. Medicinos subjektas, arba medikas, yra žmogus, kurio visi veiksmai yra saistomi etikos reikalavimų.

Ypač pastaraisiais laikais įvairios medicinos šakos daro daug drąsių šuolių pirmyn ir susiduria su visa eile anksčiau niekada nekilusių mediciniškosios etikos problemų. Nė vienas popiežius nėra tiek kartų ir taip nuodugniai pasisakęs aktualiaisiais medicinos klausimais, kaip Pijus XII. Tik per paskutiniuosius 1949-1958 metus jis pasakė bent 26 rūpestingai paruoštas kalbas, skirtas specialioms medicinos etikos klausimams¹. Jose jis kalba įvairių kongresų

¹ Štai chronologinis Pijaus XII kalbų sąrašas medicinos etikos klausimais, pagal kurį galima patikrinti duodamas citatas ir referencijas (*AAS* = *Acta Apostolicae Sedis*):

1. Ketvirtojo katalikų gydytojų kongreso dalyviams Romoje 1949.IX.20 (Apie dirbtinį apvaisinimą): *AAS*, 40 tomas (1949), 557-61 psl.
2. Italijos katalikų sąjungos suvažiavimui Romoje 1951.X.29 (Moterystės tikslai ir negimusios gyvybės neliečiamybė): *AAS*, 43 (1951), 835-57 psl.
3. Ligonų slaugytojams Romoje 1952.V.21 (Slaugytojų dorybės ir atsakomybė): *AAS*, 44 (1952), 531-35 psl.
4. Pirmojo tarptautinio nervų sistemos histopatologijos kongreso dalyviams Romoje 1952.IX.13 (Medicinos tyrinėjimai individo ir bendruomenės teisių šviesoje): *AAS*, 44 (1952), 779-88 psl.
5. Penktojo tarptautinio psichoterapijos ir psichologijos kongreso dalyviams Romoje 1953.IV.13 (Pilnutinio žmogaus sampročio svarba medicinoje): *AAS*, 45 (1953), 278-85 psl.
6. Pirmojo lotyniškojo oftalmologijos kongreso dalyviams Romoje 1953. VI.12 (Oftalmologo reikšmė ir atsakomybė): *AAS*, 45 (1953), 418-22 psl.

progomis suvažiavusiems medicinos profesoriams, fiziologams, histopatologams, genetikams, neurologams, anesteziologams, mikrobiologams, chemiterapeutams, radiologams, oftalmologams odontostoma-

7. Pirmojo tarptautinio medicininės genetikos suvažiavimo dalyviams Romoje 1953.IX.7 (Paveldėjimas ir genetikos uždaviniai): *AAS*, 45 (1953), 596-607 psl.
8. Šeštojo tarptautinio mikrobiologijos suvažiavimo dalyviams Romoje 1953.IX.13 (Antibiotikų reikšmė ir ribos): *AAS*, 45 (1953), 666-71 psl.
9. Italų urologijos draugijos 26-ojo suvažiavimo dalyviams Romoje 1953. X.8 (Sveiko organo amputavimo lestinumas ir impotencijos problema): *AAS*, 45 (1953), 673-79 psl.
10. Tautinio Italijos slaugių suvažiavimo dalyvėms Romoje 1953.X.1 (Preventyvinė psichoterapija ir gyvenimo prasmės bei Dievo ilgesys žmoguje): *AAS*, 45 (1953), 725-29 psl.
11. Šešioliktojo tarptautinio militarinės medicinos tyrinėjimo biuro suvažiavimo dalyviams Romoje 1953.X.19 (Karinių gydytojų teisės ir pareigos): *AAS*, 45 (1953), 744-54 psl.
12. Aštuntojo pasaulio medikų sąjungos suvažiavimo dalyviams Romoje 1954.IX.3 (Bandymai su gyvu žmogumi ir gydytojo moralė): *AAS*, 46 (1954), 587-98 psl.
13. Ketvirtojo tarptautinio lotynų medikų sąjungos suvažiavimo dalyviams Romoje 1955.IV.7 (Medicina ir bendroji kultūra): *AAS*, 47 (1955), 275-81 psl.
14. Pasaulinio gydytojų suvažiavimo dalyviams Romoje 1956.I.8 (Apie beskausmį gimdymą): *AAS*, 48 (1956), 82-93 psl.
15. Tarptautinio raupsuotųjų globos suvažiavimo dalyviams Romoje 1956. IV.16 (Pasaulyje 5 milijonai raupsuotųjų, iš kurių tik 400.000 tėra gydomų; raupsuotųjų gydymo perspektyvos): *AAS*, 48 (1956), 282-86 psl.
16. Koronarinių arterijų ligų specialistams, suvažiavusiems San Giovanni Rotondo mieste 1956.V.8 (Specializacijos reikšmė medicinoje): *AAS*, 48 (1956), 454-59 psl.
17. Raginės akių plėvės aukotojų draugijos Italijoje ir Italijos aklųjų sąjungos nariams 1956.V.14 (Raginės transplantacijos lestinumas): *AAS*, 48 (1956), 459-67 psl.
18. Antrojo visuotinio žmogaus vaisingumo ir nevaisingumo tyrinėjimų suvažiavimo dalyviams Neapolyje 1956.V.19 (Dirbtinio apvaisinimo nemoralumas): *AAS*, 48 (1956), 467-74 psl.
19. Tarptautinei kovai su vėžiu sąjungai priklausančių draugijų suvažiavimo dalyviams Romoje 1956.VIII.19 (Kovos su vėžiu svarba ir viltys): *AAS*, 48 (1956), 666-70 psl.
20. Septintojo tarptautinio katalikų medikų kongreso dalyviams Haagoje 1956.IX.11 (Mediko teisės ir pareigos savęs, artimo ir Dievo atžvilgiu): *AAS*, 48 (1956), 677-86 psl.
21. Ketvirtojo Italijos chemioterapijos draugijos suruošto suvažiavimo, skirto vėžiui gydyti, dalyviams 1956.X.6 (Chemioterapijos reikšmė ir nuopelnai vėžiui gydyti): *AAS*, 48 (1956), 793-97 psl.
22. Italų anesteziologijos draugijos sukviečiamiems žymiesiems gydytojams, chirurgams ir mokslininkams Romoje 1957.II.24 (Ligonio apsvaiginimo problemos): *AAS*, 49 (1957), 129-47 psl. Lietuviškai šią šv. Tėvo

tologams, urologams, chirurgams, psichoterapeutams, psichiatrams, psychologams; vėžio, koronarinių arterijų, raupsų gydymo specialistams; nuklearinės ir militarinės medicinos atstovams, akušerėms ir slaugėms. Aiškina jiems pilnutinę krikščioniškąją žmogaus sampratą, atsako į pačių specialistų jam patiektus klausimus ir nurodo įvairių medicinos tyrimų bei metodų ribas, kurias nubrėžia Dievas ir pati žmogaus prigimtis.

Aktualumo sumetimais čia apsiribosime tik vieno Pijaus XII medikams duotomis etinėmis direktyvomis, nes jose yra rūpestingai ir nuosekliai atsižvelgta į kitų popiežių jau anksčiau duotus nurodymus, praplečiant ir pritaikant juos naujesiems mūsų laikų reikavimams. Jas galima sugrupuoti į 6 pagrindines temas: 1. Bendroji mediko moralė, 2. Anestezija, 3. Reanimacija, 4. Psichoterapija, 5. Amputavimas ir transplantacija, 6. Moterystės problemos.

BENDROJI MEDIKO MORALĖ

Į mediką galime žiūrėti kaip į gydytoją, mokslininką ir tikintį krikščionį.

Kaip *gydytojas* jis turi gerai pažinti savo meną ir sąžiningai nustatyti ligos diagnozę, nes «prigimčiai neįsakinėjama kitaip, kaip jos klausant»². Jis visuomet turi būti pasiruošęs gelbėti ligonio gyvybę be neleistinų atidėliojimų, laikyti profesinę paslaptį ir imti teisingą atlygį be neleistinų «kombinacijų» paciento sąskaiton.

Gydytojas neturi pasiduoti pagundai tik iš dalies ar paviršutiniškai atlikti savo pareigą, kad ir vėl tuojau galėtų būti reikalingas. Dantistas, pvz., neturėtų skubintis traukti dantį, kai sąžinė reika-

kalbą yra aiškinęs kun. dr. Vaclovas Širka: *Fizinis skausmas ir anestezija* (Lux Christi, 1957, 3 nr., 229-41 psl.).

23. Gregorijaus Mendelio instituto sukviestiems ligoninių direktoriams ir medicinos profesoriams Romoje 1957.XI.24 (Ligonio atgaivinimas, arba reanimacija): *AAS*, 49 (1957), 1027-33 psl.
24. Dvyliktojo tarptautinio odontostomatologijos kongreso dalyviams Romoje 1957.IX.8 (Dantisto reikšmė ir pareigos): *AAS*, 49 (1957), 849-53 psl.
25. Tryliktojo tarptautinio pritaikomosios psichologijos kongreso dalyviams Romoje 1958.IV.10 (Asmens teisės, kurių neturi pažeisti psichoterapeutas ir psychologas): *AAS*, 50 (1958), 268-82 psl.
26. Tarptautiniam radiologijos ir nuklearinės medicinos suvažiavimui Romoje 1958.IV.16 (Radiologijos ir nuklearinės medicinos reikšmė ir perspektyvos): *L'Osservatore Romano*, 1958.IV.17, 89 nr., 1 psl.

² *AAS*, 49 (1957), 851 psl.

lauja gal mažiau pelningo ir lengvo, bet racionalesnio ir daugiau kantrybės bei darbo reikalaujančio sprendimo³.

Kaip *mokslininkas* medikas stengiasi pažinti naujausius savo specialybės laimėjimus ir pats, pagal savo galimybes, dalyvauja naujuose savo srities tyrinėjimuose.

Pokarinių metų karo nusikaltėlių procesai iškėlė faktų, kur buvo daromi gyvybei pavojingi medicinos bandymai su gyvais žmonėmis, tarsi jie būtų laboratorijų triušiai. Panašių nusikaltimų netrūksta ir taikos metu. Su šaltu cinizmu aprašomi tokių eksperimentų daviniai, tarytum moralė čia būtų niekuo dėta⁴. Bandoma teisintis, kad individas yra bendruomenės dalis ir todėl jo sveikata ir net gyvybė gali būti aukojama, kai to reikalauja bendrasis gėris. Tačiau tai yra grubi klaida, nes bendruomenė nėra fizinis vienis, ir individas nėra bendruomenės *integralinė* dalis (kaip pvz. organizmo kojos ar rankos), bet tik lygiateisiai *bendradarbiai* tam pačiam tikslui siekti. Integralinių dalių savininkas jomis pilnai disponuoja. Bendruomenės šefas turi tiesioginę teisę į bendruomenę sudarančių asmenų viešąją *veiklą*, bet ne į fizinę jų būtį. Kiekvienas tiesioginis kėsinimasis į individo esmę yra jau viešojo autoriteto piktnaudojimas⁵.

Medicinos intervencijos betarpiškai ir tiesiogiai liečia individo fizinę būtį jos visumoje ar dalyse, kuria joks viešasis autoritetas nedisponuoja ir todėl kad ir dėl didžiausio bendrojo labo negali jų individui įsakyti.

Ši aplinkybė reikalauja, kad medicinos tyrinėjimai pirmiausia būtų atliekami lavonuose ir gyvuliuose. Kai to nepakanka, paskutiniai bandymai gali būti atliekami ir gyvame žmoguje, bet su jo paties ar jo globėjų sutikimu ir reikiamo saugumo ribose. Bandymuose visuomet yra tam tikros rizikos, kurios pateisinamumą spęs prityrusio gydytojo sąžinė. Tačiau yra ir tokio laipsnio rizikų, kurių moralė negali leisti. Tik kai individo gyvybė yra kritiškam pavojui ir kitų būdų jai išgelbėti nebėra, galima bandyti dar pakankamai neištirtus vaistus, kurie šalia labai pavojingų elementų turi ir rimtų galimybių padėti. Visais tokiais atvejais yra būtinas paciento arba jo teisėtų globėjų sutikimas⁶.

Nereikia tačiau užmiršti, kad ir pacientas nėra visiškai savo gyvybės viešpats, nes ir savo kūną ir sielą turi ne iš savęs, bet iš Dievo, ir yra tikra prasme nuo Dievo priklausoma būtybė (*ens ab*

³ Ten pat, 852 psl.

⁴ Plg. *AAS*, 44 (1952), 785-86 psl.

⁵ Ten pat, 787 psl.

⁶ Ten pat, 788 psl.

alio). Todėl kiekvienas žmogus turi tiksliai teisę *naudotis* savo gyvybe ir jos galiomis pagal įgimtą jų tikslą, bet negali jų sunaikinti arba sugadinti anatominio ar funkcionalinio atžvilgiu. Bet kadangi atskiri organai yra integralinės organizmo dalys, kurių visa buvimo prasmė yra organizmo visybė, todėl jos gali būti aukojamos visumos labui, žinoma, tiksliai tikro reikalo ribose. Tačiau pacientas neturi teisės statyti pavojun savo fizinį ar psichinį integralumą medicininiškiems bandymams, kurie gal labai pasitarnautų bendrajam labui, bet nėra būtina reikalingi jo paties gyvybei išgelbėti ⁷. Mat žmogus, kaip asmuo, nėra integralinė (fizinė), bet tik moralinė bendruomenės dalis, ir todėl ne asmuo yra palenkta bendruomenei, bet bendruomenė asmeniui, kaip priemonė kiekvieno asmenybei išsiskleisti ⁸.

Žmoguje yra tam tikra vertybių gradacija, kurią medicina turi respektuoti. Yra vertybių, kurių negalima aukoti kitoms vertybėms išgelbėti. Tarp jų pirmąją vietą užima asmens laisvė su atitinkamomis psichinėmis galiomis. Todėl pacientas niekada negali leisti tokios medicininės intervencijos, kuri gal panaikina fizinius ar psichinius skausmus ir kančias, bet *pastoviai* panaikina ar žymiai susilpnina asmens laisvę ir atsakomybės pajautimą, degraduodama žmogų į grynai juslinę, refleksų apsprendžiamą būtybę ⁹. Kur pacientas pats negali apsispręsti (vaikai, bėpročiai), už juos atsako jų teisėti globėjai ir gydytojo sąžinė ¹⁰.

Visos šitos moralinės normos be abejo yra tam tikras medicinos pažangos stabdis, tačiau labai reikalingas. Nežmoniški iškrypimai, pasitaiką kalėjimuose, beprotnamiuose ir koncentracijos stovyklose liudija jų reikšmę ¹¹.

Kaip tikintis *krikščionis*, gydytojas žiūri į savo pacientą kaip į Kristaus ir savo brolių, to paties Kristaus Mistinio Kūno lygiateisį narį. Šalia įvairių nesąmoningų ar iš sąmonės gelmių kylančių savaizgų, saviplėtos, valdžiotroškos ar seksualinių instinktų jis mato žmoguje ir tą slaptingą gyvenimo prasmės ir Dievo nerimą, kurį paskutiniai gelmių psichologijos tyrinėjimai vis labiau deda visos žmogaus psichinės sąrangos pagrindan. Juk atrodo visai normalu, kad žmogus, kuris turi savo būtį iš kito (*esse ab alio*), būtų būtis esmingai orientuota į kitą (*esse ad alium*), t. y. į Dievą. Sako šv. Augustinas: «*Fecisti nos ad te; et inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te*», t. y. «padarei mus skirtus tau, ir nerami

⁷ Ten pat, 782 psl.

⁸ Ten pat, 786 psl.

⁹ Ten pat, 783 psl.

¹⁰ Ten pat, 784 psl.

¹¹ Ten pat, 788 psl.

mūsų širdis, kolei neilsės tavyje »¹². Psichinį žmogaus gyvenimą aiškindamas tik kaip *Es*, *Ich* ir *Ueber-Ich* (nesąmoningojo, sąmoningojo ir sąžiningojo «aš») jėgų žaismą, Freudas visai užmiršo, kad šalia nesąmoningų instinktų yra žmoguje ir dvasinis gyvenimas, kuris minta objektyvinėmis vertybėmis. Giliausiose žmogiškosios būties gelmėse tvinksi ne smagumo ar valdžios, bet prasmės alkis. Nors esminis religijos pagrindas yra sąmoningas gamtinis ir antgamtinis Dievo pažinimas, tačiau ir šito iš pačių būties gelmenų besiveržiančio Dievo nerimo sąžiningas gydytojas negali neboti. Naujausieji gelmių psichologijos daviniai rodo, kad giliausioji psichofizinės pusiausvyros netekimo ir degeneratyvinių apraiškų priežastis dažnai kaip tik esti nepatenkintas gyvenimo prasmės ir Dievo alkis.

ANESTEZIJA

Anestezija yra labai svarbi moderniosios medicinos šaka, kurios pagrindinis tikslas yra pašalinti ar bent sumažinti viso kūno ar jo dalies jautrumą ypačiai chirurginių intervencijų ir kai kurių skausmingų ligų metu. Daugybė įvairių operacijų, pvz. širdies ir kt., būtų visai neįmanomos be anestezijos, kuri pašalina muskulų konvulsijas ir pasiekia reikiamos jų rimties. Šiandien yra žinoma gana plati anestezijos būdų bei priemonių skalė, kurių panaudojimas reikalauja prityrusių specialistų, nuo kurių operacijų pasisiekimas dažnai nė kiek nemažiau priklauso, kaip nuo chirurgo.

1957 m. vasario 24 d. Pijus XII atsakė į tris svarbius anestezijos moralumą liečiančius klausimus, kurie yra reikšmingi ne tik gydytojams, bet ir jų pacientams.

Pirmasis klausimas: ar yra visuotinė moralinė pareiga atmesti analgeziją (skausmo panaikinimą) ir priimti kentėjimą tikėjimo dvasioje?

Atsakymas yra aiškus: 1. Anestezijos principai, priemonės ir tikslai neprieštarauja jokiai etikai, nes skausmo pašalinimas paprastai yra naudingas, o kartais ir visai būtinas žmogaus sveikatai gelbėti. 2. Stengdamasis apvaldyti skausmą ir palenksti jį žmogaus kontrolei anestezijos priemonėmis, gydytojas nesipriešina Kūrėjo valiai, kuri reikalauja apvaldyti žemę¹³. Pacientas, norėdamas išvengti ar apmalšinti skausmą, gali ramia sąžine naudotis mokslo surastomis priemonėmis, kurios savyje nėra priešingos doros reika-

¹² Plg. *AAS*, 45 (1953), 284-85 psl.

¹³ *Genesis* 1, 28.

lavimams. Krikščionis turi savęs išsižadėjimo ir aukos pareigą, kurią gali išpildyti ne vien priimdamas kiekvieną skausmą tikėjimo dvasioje, bet ir eile kitų priemonių. Skausmo niekuomet pastoviai ir visiškai išvengti negalima, ir anestezija jį stengiasi tik pažaboti ir išvengti neigiamų jo padarinių.

Antrasis klausimas: Ar sąmonės ir aukštesniųjų sielos galių netekimas dėl narkotikų sutinka su evangelijos dvasia?

Atsakymas ir į šį klausimą yra teigiamas. Juk pati prigimtis dažnai susilpnina arba ir visai nutraukia sąmonę, pvz. miego metu. Tačiau taip pat yra aišku, kad toks laikinis sąmonės susilpninimas ar ir visiškas išjungimas yra leistinas tik gydymo tikslais, o ne paprastam svaiginimuisi, kuris ardo sveikatą ir yra priešingas prigimčiai. Iš to taip pat seka, kad ir hipnozė, kaip psichinis analgetikas, doriškai nieku nesiskiria nuo kitų leistinų anestezijos priemonių¹⁴. Savaimė suprantama, kad hipnozė tegali būti naudojama griežtai gydymo ar leistino tyrimo tikslais, pacientui ar jo teisėtam globėjui sutinkant.

Trečiasis klausimas: Ar narkotikai yra leistini mirštantiesiems arba mirties pavojuje esantiems ligoniams net ir tada, kai skausmo ir sąmonės mažinimas gali sutrumpinti gyvenimą?

Atsakymas yra teigiamas, nes šiuo atveju į anesteziją galima žiūrėti kaip į priežastį su dvejopu padariniu: teigiamu ir neigiamu. Teigiamas padarinys yra skausmo kontroliavimas, jį sumažinant arba ir visai panaikinant. Neigiamas padarinys yra laikinis sąmonės sumažinimas ir kartais net gyvybės sutrumpinimas. Kai yra pakankamai svarbi priežastis, leidžiamos yra tokios priemonės su dvejo-pais padariniais su sąlyga, kad teigiamasis padarinys nesektų iš neigiamąjo kaip iš savo tiesioginės priežasties ir kad būtų siekiama tik teigiamąjo padarinio. Niekam nevalia vartoti tokių priemonių specialiai gyvybės trumpinimui ar jos nutraukimui, svaiginimuisi ir panašioms nedoriams tikslams¹⁵. Dėl tos pačios priežasties pačia savo esme yra nemorali ir eutanazija tiek pacientui, kuris su tuo sutinka, tiek gydytojui, kuris ją taiko¹⁶.

Kristaus agonijai palengvinti buvo pasiūlyta tulžies ir acto mišinio. Paragavęs, Išganytojas atsisakė gerti¹⁷, nes Jis norėjo pilna sąmone iškentėti laisvai prisiimtas atpirkimo kančias pagal savo paties žodžius šv. Petriui: «Argi aš negersiu taurės, kurią mano

¹⁴ Plg. AAS, 49 (1957), 140 psl.

¹⁵ Ten pat, 146-47 psl.

¹⁶ Plg. AAS, 48 (1956), 684 psl.

¹⁷ Mato 27, 34.

Tėvas man paruošė ? »¹⁸. O ta taurė buvo tokia karti, kad krauju prakaituodamas, Jėzus meldėsi : « Tėve, atimk nuo manęs šią taurę ! Bet teįvyksta tavo valia, ne mano ! »¹⁹. Šitas Kristaus nusistatymas savo kančios atžvilgiu neabejotinai yra sektinas pavyzdys krikščioniui. Bažnyčios oficialiosios mirštančiųjų maldos (*Ordo commendationis animae*) numato paties ligonio galimai sąmoningą dalyvavimą jose. Todėl be labai svarbios priežasties nedera mirštantiesiems atimti sąmonę anestezijos priemonėmis. Nors agonija būtų ir labai skaudi, sąmonės atimti negalima tada, kai ligonis turi susitaikinti su Dievu ir priimti paskutiniuosius sakramentus ar šiaip sutvarkyti svarbius palikimo ir panašius reikalus²⁰. Dar labiau gydytojas nesiduos įkalbamas atimti sąmonę ligoniui tada, kada jo paveldėtojai ar kiti suinteresuoti to prašytų su ta mintimi, kad ligonis kaip tik negalėtų atlikti kai kurių svarbių pareigų ar padaryti reikiamų nuosprendžių²¹. Tokiais atvejais, net paties ligonio prašomas apsvaiginti, gydytojas atkalbinės pats ar per kitus asmenis ir primins pacientui pirma atliktiną svarbią pareigą. Jei tačiau pacientas nė nemano savo pareigos atlikti ir tik dar labiau blaškosi ir reikalauja, gydytojas gali jį prisvaiginti paties mirštančiojo atsakomybe²². Tačiau tuo atveju, kada ligonis yra atlikęs visas religines ir civilines pareigas, labai kenčia ir prašo apsvaiginamas, gydytojas gali tai padaryti, ir pats pacientas nenusideda²³. Mat pacientas gali skausmo leistinai vengti ir gydytojas gali, paciento prašomas, skausmo pojūtį sumažinti arba ir visai jį panaikinti todėl, kad ne pats *skausmas* kaip toks yra krikščioniui nuopelnų versmė, bet kenčiančiojo *intencija*, jo atsidasavimas Dievo valiai. Skausmas kartais gali būti toks aštrus, kad gali išmušti ligonį iš pusiausvyros ir labai apsunkinti jo atsidasavimą Dievo valiai. Priešingai, skausmo sumažinimas kaip tik gali grąžinti pusiausvyrą ir sustiprinti ligonio intenciją atsiduoti Dievo valiai, aukotis Jam ir maldoje jungtis su Juo²⁴. Visa tai neprieštarauja Kristaus duotam pavyzdžiui priimti iš Dievo rankų skausmą bent tada, kada jis yra *neišvengiamas*. Tokių aukos galimybių niekuomet ir niekam netrūksta, net ir vartojant visas anestezijos priemones, kurių naudojimas visada yra ribotas ir daugiau ar mažiau įvairių nemalonumų lydymas²⁵.

¹⁸ Jono 18, 11.

¹⁹ Plg. Mato 26, 38 ; Luko 22, 42-44.

²⁰ Plg. AAS, 49 (1957), 145 psl.

²¹ Ten pat.

²² Ten pat, 146 psl.

²³ Ten pat.

²⁴ Ten pat, 144 psl.

²⁵ Ten pat, 142-43 psl.

REANIMACIJA

Su anestezija tampriai rišasi ligonio atgaivinimo, arba reanimacijos problema. Dažniausiai ji pasitaiko, kai dėl vaikų paralyžiaus, apsinuodijimo dujomis, smegenų sužeidimo ar kitų priežasčių įvyksta dalinis ar visiškas kvėpavimo paralyžius ir ligoniui gresia neabejotina mirtis. Naudojant modernišką anestezijos priemones, iššaukiamas dirbtinis kvėpavimas ir palaikoma cirkuliacija, nors ligonis dažnai (ypač smegenų sužeidimo atveju) visiškai neturi sąmonės ir, gal būt, siela jau būna palikusi kūną.

1957 lapkričio 24 d. Pijus XII specialioje ligoninių direktorių ir medicinos profesorių audiencijoje davė atsakymą į prof. Bruno Haid, Innsbruko universiteto chirurginės klinikos anestezijos skyriaus šefo, tris reanimaciją liečiančius paklausimus.

Pirmasis klausimas: Ar anesteziologas turi teisę, o gal yra ir įpareigotas, net prieš ligonio šeimos valią, visais pilno sąmonės netekimo atvejais, — net tada, kai kompetentingo gydytojo sprendimu padėtis yra visiškai beviltiška, — naudoti moderniškuosius dirbtinio kvėpavimo aparatus?

Tenka atsakyti, kad paprastais atsitikimais anesteziologas turi teisę taip pasielgti, tačiau neturi pareigos, jeigu tai nėra vienintelė priemonė kitai neabejotinos svarbos moralinei pareigai atlikti (pvz. ligonių sakramentui priimti ar pan.). Gydytojo teisės ir pareigos atitinka paciento teises ir pareigas. Tikrumoje gydytojas paciento atžvilgiu neturi jokių skirtingų ar nepriklausomų teisių. Bendrai imant, jis gali daryti tik tai, ką jo pacientas aiškiai arba numanomai (tiesiogiai ar netiesiogiai) leidžia. Reanimacijos technika, apie kurią čia kalbama, savyje neturi nieko nemoralaus. Taip pat ir ligonis, jei jis galėtų pats asmeniškai apsispręsti, galėtų leistinais ja naudotis ir taip pat savo sutikimą gydytojui duoti.

Nors žmogus turi teisę ir pareigą išlaikyti savo gyvybę ir sveikatą savęs paties, Dievo, šeimos ir bendruomenės atžvilgiu, tai vis dėlto ši pareiga paprastai ribojasi tik paprastosiomis priemonėmis, atsižvelgiant į asmens, vietos, gyvenamojo laikotarpio ir kultūros sąlygas. Gyvybė, sveikata ir visoks laikinasis veikimas yra palenkti dvasiniams tikslams. Todėl nedraudžiama imtis ir nepaprastų priemonių gyvybei ir sveikatai išsaugoti, bet su sąlyga, kad tai nebūtų nepakeliama našta sau ir kitiems ir kad tokiu būdu nebūtų apleidžiamos svarbesnės pareigos.

Kadangi reanimacija nepriklauso prie paprastųjų gydymo priemonių, todėl negalima tvirtinti, kad yra pareiga ją vartoti.

Šeimos teisės ir pareigos paprastai priklauso nuo numanomos

sąmonės netekusio ligonio valios, jeigu šis yra pilnametis (*sui iuris*). Tikroji ir nepriklausoma šeimos pareiga paprastai įpareigoja naudoti tik paprastasias gydymo priemones. Todėl jei pasirodo, kad reanimacijos bandymai sudaro šeimai tokią naštą, kurios pagal sąžinę negalima jai uždėti, tada šeima leistina gali reikalauti, kad gydytojas nutrauktų savo reanimacijos mėginimus, ir gydytojui yra leistina su tuo sutikti. Šiuo atveju nėra jokio žaidimo paciento gyvybe, nė eutanazijos, kas niekuomet nebūtų leista. Net ir tuo atveju, kai sektų greitas kraujo cirkuliacijos sustojimas, reanimacijos pastangų nutraukimas būtų tik netiesioginė mirties priežastis, ir todėl šiame atsitikime tenka taikyti dvejopos pasekmės ir netiesioginio noro (*involuntarium in causa*) dėsnius. Esant pakankamai svarbiai priežastčiai, šie dėsniai leidžia tokį veiksmą (mūsų atveju — reanimacijos nutraukimą), kuris turi dvi pasekmes: vieną teigiamą (bepasmės naštos nuėmimas šeimai), kitą neigiamą (kraujo cirkuliacijos sustojimas), kuris yra neišvengiamas, nors tuo veiksmu jo visai ir nesiekama²⁶.

Antrasis klausimas: Ar gydytojas gali nuimti kvėpavimo aparatą prieš galutinai sustojant kraujo cirkuliacijai? Ar jis tai gali padaryti bent tada, kai pacientas yra priėmęs ligonių sakramentą? Ar ligonių sakramentas (paskutinis patepimas) galioja, kai yra suteikiamas cirkuliacijai stojant ar net po sustojimo?

Į pirmąją klausimo dalį tenka atsakyti teigiamai tik ką išdėstytąja prasme. Jei ligonis dar nėra priėmęs paskutinio patepimo, reikia stengtis prailginti kvėpavimą iki kolei jį priims. Ar ligonių sakramentas galioja, kai yra suteikiamas cirkuliacijai stojant ar po jos sustojimo, negalima atsakyti nė «taip», nė «ne». Jei galutinis cirkuliacijos sustojimas, gydytojų supratimu, reikštų neabejotiną sielos ir kūno atsiskyrimą, nors kai kurie atskiri organai dar ir toliau kurį laiką tebeveiktų, paskutinis patepimas tikrai negaliojotų, nes priimantysis tikrai jau nebūtų žmogus. Tai yra sąlyga, be kurios joks sakramentas negali galioti. Bet jei gydytojai galvoja, kad kūno ir sielos atsiskyrimas yra abejotinas ir kad ši abejonė yra neišsprendžiama, tada ligonių sakramento galiojimas taip pat yra abejotinas. Bet kadangi «sakramentai yra žmonėms» ir «paskutinės bėdos atveju imamasi paskutiniųjų galimų priemonių», Bažnyčia leidžia teikti sakramentą sąlygiškai.

Trečiasis klausimas: Kai dėl centrinės nervų sistemos paralyžiaus visiškai netekusio sąmonės paciento kraujo cirkuliacija ir gyvybė yra palaikoma tik dirbtiniu kvėpavimu ir jau kelinta diena

²⁶ Plg. AAS, 49 (1957), 1031-32 psl.

nematyti jokio pagerėjimo, kuriuo momentu katalikų Bažnyčia laiko šį pacientą « mirusiu », arba kada jį galima paskelbti « mirusiu » pagal prigimties dėsnius (t. y. kada žmogus miršta *de facto* ir *de iure*) ?

Tenka atsakyti, kad įvykusios mirties faktui nustatyti nėra jokio religinio ar moralinio dėsno ir todėl visas šis dalykas nepriklauso Bažnyčios kompetencijai. Tačiau bendrojo pobūdžio svarstymai leidžia spėti, kad žmogaus gyvybė trunka tolei, kol savaime ar medicinos priemonių pagalba vyksta vitalinės funkcijos. Paprastos atskirų organų gyvybės (vegetacijos) nepakanka: reikia, kad jie galėtų atlikti savo pagrindinį gyvybės palaikymo darbą. Tačiau nežiūrint visų pastangų, dažnai čia susiduriama su neišsprendžiamu netikrumu ir tenka naudotis teisės bei fakto prielaidomis (prezumpcijomis) ²⁷.

PSICHOTERAPIJA

Psichoterapijai labai svarbi yra teisinga žmogaus ir jo asmenybės samprata. Be jos psichoterapui sunku būtų susiorientuoti ir išvengti nedovanotinų moralinių klaidų.

Žmogus yra vieninga psichofizinė visybė, kurios visos galios ir jų funkcijos yra palenktos vienam tikslui. Jų sandermę ir subordinaciją negali atlikti antraeilis psichinis veiksnys. Tai tegali pasiekti viena savabūvė ir savaveiksmė siela ²⁸.

« Kaip sielos apsprendžiama ir valdoma psicho-somatinė vienybė » ²⁹, žmogiškasis asmuo yra nelygstama būtybė ir turi teisę būti traktuojama kaip tokia, būtent:

1. kiekvienas žmogus turi būti traktuojamas kaip normalus, kol neišrodoma priešingai ;
2. normalus žmogus ne tik teorijoje, bet ir praktikoje yra laisvas ;
3. normalus žmogus, reikiamai naudodamasis turimomis dvasinėmis galiomis, gali nugalėti sunkenybes, susijusias su doros išlaikymu ;
4. nenormalūs psichologiniai polinkiai nevisuomet sukliudo žmogui pasiekti laisvą ;
5. net ir nesąmoningoms bei sąmonės jėgoms žmogus gali

²⁷ Ten pat, 1032-33 psl.

²⁸ Plg. AAS, 45 (1953), 279 psl.

²⁹ Pijus XII Tryliktojo tarptautinio psichologijos kongreso dalyviams Romoje 1958.IV.10: AAS, 50 (1958), 268 psl.

priešintis; didelė dalimi jas galima apvaldyti, ypač normaliam žmogui;

6. todėl normalus žmogus paprastai yra atsakingas už savo sprendimus ir veiksmus;

7. pagaliau pilnutinė asmenybės samprata reikalauja žiūrėti į žmogų jo galutinio tikslo (eschatologijos) šviesoje. Kolei žmogus yra gyvas, tolei jo apsisprendimas gėrio ir blogio atžvilgiu gali keistis. Žmogui mirus, jo santykis su Dievu amžinai pasilieka toks, koks buvo paskutiniajame gyvenimo momente³⁰.

Dažnai yra mėgstama teigti, kad krikščioniškoji etika imanti žmogų kaip tokį (*homo ut sic*), t. y. atitrauktą ir negyvenimišką, o kliniškoji psichologija, kuri vis daugiau įgauna reikšmės ir teisių, tyrinėjanti konkretų, gyvenimišką, egzistencinį žmogų (*homo ut hic*). Ir todėl esąs neišvengiamas prieštaravimas tarp etikos ir kliniškosios psichologijos reikalavimų.

Tačiau kaip tik dėl minėtosios žmogaus visybinės vienybės tokio prieštaravimo negali būti. Juk žmogus *kaip toks* skiriasi nuo *gyvenimiškojo* žmogaus ne savo esme, bet tik individualinėmis kūno, aplinkos, paveldėjimo, auklėjimo, asmeninės raidos, saviškų patirčių ir nuotykių skirtybėmis³¹.

Bet ne tik šiuo struktūriniu, vidinės sandaros atžvilgiu žmogus yra vieninga, neprieštaringa būtybė. Ir socialiniu, bendruomeniniu požiūriu jis yra nuoseklus, tikslingas vienis. Todėl klaidinga yra kai kuriuos (pvz. saviplėtos, valdžiotroškos ar lyties) instinktus tiek suabsoliutinti, kad iš žmogaus telieka nelaimingas, pasimetęs gyvuly, aklų potraukių fatalizmo ir kompleksinių inhibicijų apsprendžiamas.

Lygiu būdu negalima nė kitų žmogaus psichikos pradmenų suabsoliutinti. Iš to, kad ekstroversija ir savimarša (altruizmas) yra geras ir normalus reiškiny, dar visai neseka, kad bet kokia introversija ir savimyla jau būtinai yra liguistas ir nenormalus iškrypimas. Abeji elementai žmogui lygiai normalūs ir reikalingi³².

Kalbant apie įvairius žmogaus sąmonės veiksmus ir instinktus, šalia savišaugos, saviplėtos, valdžiotroškos, lyties instinkto psichoterapija neturėtų užmiršti jau minėtojo gyvenimo prasmės ieškojimo instinkto, kuriuo žmogus veržiasi Dievop. Labai galimas daiktas, kad šito iš pačių lygstamosios būties gelmių kylančio Dievo ilgesio nepatenkinimas yra tikroji mūsų laikų žmogaus nesaugumo ir dvasinės pusiausvyros netekimo priežastis. Kalbėdamas 1957 m.

³⁰ Plg. ten pat, 272 psl.

³¹ Plg. AAS, 45 (1953), 280-81 psl.

³² Ten pat, 282-83 psl.

Vokietijos mokslininkų suvažiavime apie naujausiąją žmogaus sampratą, sako žymusis Vienos psichiatras Viktor Frankl: «Nesuskaitomais atvejais psichoterapeutas šiandien gali įsitikinti, kad neurozės priežastis yra gyvenimo prasmės frustracija (nusivylimas). Nuo bodis šiandien gydytojams duoda daugiau darbo, negu kuri kita nelaimė, neišskiriant nė seksualinės bėdos. Gydytojas turi sugebėti savo pacientams parodyti, kaip jie galėtų savo gyvenimą įprasminėti... Medicinoje susilaikyti nuo bet kokio nusistatymo vertybių ar pasaulėžiūros atžvilgiu yra neįmanoma. Psichoterapija jau pačiu savo metodu siekia priartinti pacientą prie tam tikro pasaulėvaizdžio. Reikia būti atsargiems su psichologija, kuri savo vyriausioju uždaviniu laiko “nunuoginamąją” analizę. Tokia analizė gali būti reikalinga. Tačiau kur psichologui jau nieko nėra šventa, ten už nuunuoginimo tendencijos stovi nuvertinimo tendencija. Tai didysis nihilizmo pavojus Freudo psichoanalizėje»³³.

Šitas esminis žmogiškosios būties pastatymas veidu į Dievą iš krikščionies psichoterapeuto reikalauja savo praktikoje pastoviai netoleruoti nė materialios paciento nuodėmės, t. y. tokios, kuri objektyviai yra priešinga Dievo tvarkai, bet pacientas ją daro, to nežinodamas. Kas objektyviai ir ontologiškai yra priešinga Dievo nustatytai tvarkai, neišvengiamai yra priešinga ir galutiniam subjektyviam žmogaus tikslui, į kurį žmogus — sąmoningai ar ne — veržiasi pačia savo būties dinamika³⁴.

Žmogiškųjų vertybių gradacija ir psichoanalizei stato tam tikrų reikalavimų. Psichoanalitikas neturi teisės į visas žmogaus paslaptis. Jis pvz. negali liesti išpažinties, profesinės ir kitų paslapčių, kurias kiekvienas individas turi teisę rezervuoti tik sau³⁵. Nė joks viešasis autoritetas neturi teisės brautis į neliečiamąsias asmens paslaptis be jo paties sutikimo. Juo labiau neleistina vartoti nemoralių, žmogų žeminančių priemonių, kaip įvairios tortūros ir narkoanalizė (išvirkštimas į venas hipnotizuojašančio sodinio pentotalio, populiariai vadinamo «tiesos serumu»). Nemoralus gali būti ir vadinamojo aparato melui susekti (*Liedetector*) bei kai kurių testų vartojimas, kai tai daroma be tiriamojo asmens sutikimo ir be atitinkamai svarbios priežasties ypač tais atvejais, kai sukeliamą nemoralių išpūdžių arba pavojingų nervinių sutrikimų. Be diskusijų turi būti atmeta ma kaip nemorali kiekviena psichoanalizė ar kitas tolygus meto-

³³ Herder-Korrespondenz, Oktober 1957, 8 psl.

³⁴ Plg. AAS, 45 (1953), 285 psl.

³⁵ Ten pat, 283 psl.

das, kuris veda į laisvą ir sąmoningą proto ir valios pajungimą žemiesiems instinktams³⁶.

Tiek psichoterapeutas, tiek ir jo pacientas nėra laisvi terapeutiniais tikslais išvilkti iš pasamonės rūšių į sąmonės šviesą kiekvieną lytinį alkį, kuris iš pasamonės pasalų bando prasiveržti pro doros reikalavimų užtvartą. Niekam neleistina savo vaizduotėje atkurti esmėje nedorus veiksmus su visais galimais padariniais, lydinčiais tokį procesą. Čia daug geriau tinka netiesioginis liguistų kompleksų gydymas pagal šiandieninius gelmių psichologijos potyrius, kuriais išvengiama tradicinio psichoanalitinio metodo pavojų³⁷.

Psichoterapija negali pretenduoti pagydyti tikrą (ne liguistą) kaltės jausmą. Tai gali įvykti tik išpažintyje. Todėl lygiai kaip kunigas dažnai yra priverstas siųsti savo penitentus pas gydytoją, taip ir gydytojas turėtų neužmiršti savo pareigos kartais pasiųsti savo pacientus pas kunigą, nes sakramentinės išpažinties dažnai negalės atstoti jokia psichoanalizė ir autentiško kaltės pajautimo nepanaikins joki įtaigojimai³⁸.

AMPUTAVIMAS IR TRANSPLANTACIJA

Nėra abejonės, kad viso organizmo išgelbėjimui galima aukoti jo integralines dalis. Todėl ne tik pavojingai sugedusio, bet ir visiškai sveiko organo amputavimas yra leistinas, kai nėra kitos išeities žmogaus gyvybei ir sveikatai išgelbėti. Pvz. yra nustatyta, kad normalus lytinių liaukų veikimas kartais skatina kai kurių vėžio formų plitimą, darydamas jį nesukontroliuojamą. Tokiais atvejais galima pašalinti ir visai sveikas liaukas. Tačiau tų pačių liaukų jokių būdu negalima pašalinti nėštumui sukliudyti net ir tada, kai jis moters gyvybę statytų į tikrą pavojų. Ir tai todėl, kad šiuo atveju normalus liaukų ar jų kanalų veikimas nestato gyvybės pavojų, o nėštumo galima išvengti ir kitomis priemonėmis, pvz. susilaikymu³⁹.

Svetimo kūno dalių transplantacija žmogaus organizmui esmėje yra leistinas ir moralus dalykas, kai to būtinai reikalauja viso žmogaus kūno ar jo dalies sveikata. Tačiau ir čia yra tam tikros etinės ribos. Pvz. gyvulio lytinių liaukų transplantacija žmogui būtų nemo-

³⁶ Plg. Pijaus XII kalbą tarptautinio psichologijos kongreso dalyviams Romoje: *AAS*, 50 (1958), 274-77 psl.

³⁷ Plg. *AAS*, 44 (1952), 783 psl.

³⁸ Plg. *AAS*, 45 (1953), 285 psl.

³⁹ Plg. *AAS*, 45 (1953), 675 psl.

rali ir degraduojanti, tačiau gyvų gyvulio celių perkėlimas į žmogaus organizmą neprieštarauja jokiam etikos reikalavimui. Taip pat ir raginės gyvulio akies plėvės transplantacija žmogui yra, jei tik įmanomas, moralus dalykas.

Mirusio žmogaus organo audinio, pvz. raginės, transplantacija yra moralus dalykas. Lavonas buvo, bet jau daugiau nėra žmogus. Nebūdamas asmuo, lavonas teisių neturi. Tačiau jo negalima traktuoti kaip kokio gyvulio, nes žmogaus kūnas yra skirtas būti gyvojo Dievo šventykla ir jis vėl prisikels. Todėl lavono dalis naudoti kitiems gydytojas nėra laisvas. Jis turi gauti dar gyvo žmogaus sutikimą. Jei toks sutikimas yra tik numanomas, tai reikia aiškaus jo teisėtų globėjų ar giminių sutikimo. Kaip kraujo davėjai, taip ir mirusiojo kūno dalių aukotojai teisėtai gali reikalauti atitinkamo atlyginimo ⁴⁰.

MOTERYSTĖS PROBLEMOS

1. *Modernioji genetika* bando surasti paveldėjimo genų ir aplinkos įtaką tiek atskiroms žmogaus, tiek ir rūšies evoliucijai. Tai yra neabejotinai naudinga ir daug žadanti mokslo šaka, kurioje šiandien šalia jau tikrų dalykų dar yra ir labai daug spėjimų, neįrodytų, hipotetinių teigimų. Nevalia hipotezės laikyti tikru faktu, nes toks elgimasis yra ne tik nemoksliskas, neteisingas, bet ir pavojingas. Todėl genetiką šiandien reikia apvalyti nuo kai kur jau išpilietinusio darvinizmo, rasizmo ir kitokių kraštutinybių ir nusistatyti prieš nedorišką gimimų kontrolę, laikinę ar visišką sterilizaciją, priverstinį priešsantuokinį pažymėjimą (dažnai įvairių genetinių ir rasinių teorijų sąlygojamą!), vedybų draudimą genetiniais sumetimais ir pan. Visa tai yra ne kas kita, kaip neleistinių priemonių vartojimas geriems tikslams siekti. Nes tuoktis neturi teisės tik tas, kuris yra už savo veiksmus neatsakingas ir netinka specifiniam vedusiųjų santykiavimui. Dėl visų kitų genetinių priežasčių netinkamus nuo moterystės reikia visais būdais atkalbėti ir įtaigoti, bet prievartos ir asmenį žeminančių, degraduojančių priemonių vartoti negalima ⁴¹.

2. *Moterystės tikslų* ir jos esmės teisingą sampratą turėtų turėti kiekvienas sąžiningas gydytojas ir akušerė. Pagoniškas *hedonizmas* šiandien vis labiau braujasi į krikščionių tarpą, aukščiausiuoju moterystės tikslu laikydamas neribotą aistrų tenkinimą ir su

⁴⁰ Plg. AAS, 48 (1956), 465-66 psl.

⁴¹ Plg. AAS, 45 (1953), 606 psl.

didėjančiu išūlumui piršdamas savo vadinamąją « meilės techniką ». Prigimtoji pareiga būti aistrų viešpačiu pakeičiama laisve akiai tarnauti žemesniosios prigimties įgeidžiams ir tamsiam, beprasmiškam jų siautėjimui. Bet to dar negana. Šitas krikščionybei priešingas hedonizmas šiandien jau nesigėdinama paversti net kaip ir privaloma doktrina, raginant siekti vis intesyvesnio aistrų patenkinimo tiek paruošiant, tiek vykdant vedusiųjų santykiavimą. Atrodo, lyg kad visa moterystės moralė susivestų į reguliary specifių vedusiųjų santykiavimą ir lyg kad visa kita, vistiek koku būdu būtų atliekama, būtų pateisinama todėl, kad padidina savitarpį afektą ir atsidavimą. Drįstama teigti, kad toki ir panašūs siautuliai yra moterystės sakramento pašvęsti ir todėl verti visokio pagyrimo ir nuopelno prieš Dievą ir prieš sąžinę. Visai užmirštama žmogaus ir krikščionies orumas, kuris reikalauja apinasrio pajautų ekscesams. Nėra abejonės, kad ne atsidavimas pojūčių siausmui, bet abipusė pagarba ir meilė, taikoma ir intymiajam vedusiųjų gyvenimui, yra tikrasis moterystės laimės šaltinis ⁴².

Buvo ir tokių (Breslau universiteto katalikų moralinės teologijos profesorius H. Doms ir kai kurie kiti), kurie bandė įrodinėti, kad pirmasis moterystės tikslas nėra kūdikis, bet tarpusavis vedusiųjų asmenybės pasipildymas. Kiti pasitenkina tuo, kad abu šiedu tikslus — asmens pasipildymą ir kūdikį — laiko lygiai pirmaeiliais ir vienas nuo kito nepriklausomais. Prieš šias pavojingas klaidas Bažnyčia nedviprasmiškai pabrėžia, kad pirmasis moterystės tikslas yra kūdikis, jo gimdymas ir auklėjimas. Visi kiti tikslai, kiek jie yra gamtos norėti, nėra to paties laipsnio, kaip pirmasis, ir dar mažiau yra už jį aukštesni, bet yra esmingai jam subordinuoti. Tai tinka kiekvienai moterystei, kad ir nevaisingai. Kaip akis yra skirta regėjimui, nors kai kada ir nemato, taip ir moterystė yra skirta kūdikiui, nors kartais jo ir neturi. Su koku ryžtingumu Pijus XII pats asmeniškai ėmėsi ginti šitos krikščioniškosios moterystės sampratos integralumą, rodo jo žodžiai, pasakyti 1951.X.29 akušerių suvažiavimo dalyvėms Romoje :

« Norėdami užkirsti kelią visoms abejonėms ir nukrypimams, kurie grėsė paskleisti klaidingas pažiūras apie moterystės tikslų gradaciją ir jų tarpusavį santykį, Mes patys prieš keletą metų suredagavome deklaraciją apie šių tikslų tvarką, nurodydami tai, ką apreiškia pati įgimtojo polinkio vidinė sąranga, kas paeina iš krikščioniškojo padavimo, ką pakartotinai mokė popiežiai ir ką pagaliau derama forma nusakė kanonų teisės kodeksas (can. 1013 n. 1) » ⁴³.

⁴² Plg. AAS, 43 (1951), 852-53 psl.

⁴³ Ten pat, 849 psl.

Ta pačia proga Popiežius primena ir *S. Officii* Kongregacijos 1944 m. kovo 29 d. dekretą, kuriuo į patiektą klausimą: « Ar galima sutikti su kai kurių naujovinėlių nuomone, kurie arba neigia, kad pirmasis moterystės tikslas yra kūdikio gimdymas ir auklėjimas, arba teigia, kad antraeiliai tikslai nėra esmingai subordinuoti pirmaeilium tikslui, bet lygiai svarbūs ir nepriklausomi » — buvo atsakyta *neigiamai*⁴⁴.

Popežius taip pat pabrėžia, kad būtų pavojingas nukrypimas perdėtai vertinti asmens pasipildymo galimybes kad ir pavyzdinčiausioj krikščioniškoj moterystėj. Jis slepia savyje intelektualinės ir afektinės klaidos pavojų, nes galų gale kuris gi normalus, sveiko kūno ir sielos žmogus norėtų priklausyti prie nuturtinto, neišlyginto ir nuskriausto charakterio tų pusžmogių, kuriems trūksta antrosios lyties pasipildymo? Tikrumoje yra visai priešingai: atsisakyti moterystėje galimo asmens pasipildymo dėl aukštesniųjų tikslų visai nereikia savojo asmens suskurdinimo. Priešingai, jis praturtina savo asmenybę iš gilesnių, dvasinių šaltinių, kurie ne tik atstoja iš moterystės sravintį asmens praturtinimą, bet jį pralenkia aukštesnės pakopos dovanomis⁴⁵. Tačiau « ne visi supranta tą dalyką, bet tik tie, kuriems yra duota »⁴⁶.

3. *Impotencijs* gali būti santuokos negaliojimo priežastis. Spręsdamas tokias bylas, bažnytinis teismas dažnai kreipiasi į specialistą gydytoją, prašydamas atitinkamo specialaus paliudijimo. Gydytojais čia dažnai nesusigauja. Jie klysta manydami, kad teismui svarbu yra žinoti, ar jų interesantai gali turėti kūdikių. Visai ne, nes šito nepakanka santuokai panaikinti. Tai, ką iš tikrųjų teismas nori žinoti, yra susituokusiųjų tinkamumas specifiniam vedusiųjų santykiavimui. Todėl paprastai galima apleisti mikroskopinį spermos tyrimą, tačiau dera pranešti apie atitinkamųjų kanalų funkcionavimo padėtį⁴⁷. Gydytojas tačiau neturi užmiršti, kad nors ir geriausia mediciniškų tyrinėjimų tikslui negalima naudoti nemoralinių priemonių (pvz. masturbacijos)⁴⁸. Tačiau gydytojas gali paimti

⁴⁴ AAS, 36 (1944), 103 psl.: « Novatus hic cogitandi et loquendi modus natus est ad errores et incertitudines fovendas; quibus avertendis prospicientes Emi ac Revmi Patres huius Supremae Sacrae Congregationis, rebus fidei et morum tutandis praepositi, in consessu plenario feriae IV, die 29 Martii 1944 habito, proposito sibi dubio: „An admitti possit quorundam recentiorum sententia, qui vel negant finem primarium matrimonii esse proles generationem, vel docent fines secundarios fini primario non esse essentialiter subordinatos, sed esse aequae principales et independentes”; respondendum decreverunt: *Negative* ».

⁴⁵ Plg. AAS, 43 (1951), 851 psl.

⁴⁶ *Mato* 19, 11.

⁴⁷ Plg. AAS, 45 (1953), 677-78 psl.

⁴⁸ Plg. *S. Officii* dekretas 1929.VIII.2: AAS, 21 (1929), 490 psl.

spermos kitu leistinos intervencijos būdu arba priimti paciento atsineštą pavyzdį⁴⁹.

4. *Agenetinių periodų* dienomis vedusieji neabejotinai gali naudotis moterystės teisėmis. Tačiau jeigu kas tuoktusi, pripažindamas teisę specifiškai santykiauti tik tokiomis natūralaus nevaisingumo dienomis, moterystė būtų netikra, nes nevalia pozityviai išskirti pagrindinio moterystės tikslo. Bet jeigu apribojimas liestu ne pačią teisę, o tik *naudojimąsi* taja teise agenetinių periodų dienomis, moterystė būtų tikra, tačiau toks apribojimas būtų leistinas arba neleistinas priklausomai nuo motyvų svarbumo ir tikrumo. Motyvai, kurie pateisina nuolatinę moterystės naudojimą tik nevaisingumo periodais, gali būti įvairios svarbios mediciniškos, eugeninės, ekonominės ir socialinės priežastys. Tačiau kraštutiniuose atvejuose, kada dėl aiškių svarbių priežasčių (pvz. dėl tikro pavojaus moters gyvybei) būtinai reikia išvengti nėštumo, gydytojas neturi užmiršti, kad bet kokios preventyvos priemonės ar pradėtos gyvybės naikinimas yra nemoralus, ir ten, kur agenetiniai periodai esti nereguliarūs ir visiškos garantijos neduoda, belieka vienintelė išeitis — visiškas susilaikymas. Dažnai nusiskundžiama, kad tai esąs negalimas dalykas. Dievas iš žmogaus negalimo dalyko nereikalauja. Bet Dievas įpareigoja vedusius susilaikyti, jeigu jų santykiavimas negali vykti pagal prigimties reikalavimus. Taigi šiais atvejais susilaikymas yra galimas, ir tik tas, kuris nenori valdytis, negalės. Juk kartais ir heroizmas tampa pareiga. Nieko nėra sunkesnio už mirtį, o tačiau Dievas iš visų lygiai, net ir iš bailiausiųjų, to reikalauja⁵⁰.

5. *Dirbtinis apvaisinimas*, taikomas gyvuliams, nekelia jokių moralinių abejonių. Tačiau žmonių atžvilgiu jis yra nemoralus. Nemoralus ir neleistinas ne tik šalia moterystės, bet ir moterystėje, nes santuoka duoda teisę tik į *natūralų* moterystės aktą. Dirbtinis apvaisinimas dėl impotencijos kliūtis netikros moterystės revali-duoti negali, nes santuokos sutarties objektas nėra kūdikis (tikslas), bet *natūralūs aktai*, iš kurių gali sekti kūdikis. Tačiau leistinos yra visos priemonės, kurios tik pagelbsti natūraliam aktui įvykti, arba padeda natūraliam aktui pasiekti savo tikslą⁵¹.

Nereikia užmiršti, kad tik pagal Tvėrėjo valią ir planą vykstant vedusiųjų santykiavimas atitinka jų kūno ir dvasios prigimtį bei orumą ir tarnauja normaliam kūdikio išsivystymui. Suvesti vedusiųjų bendravimą ir patį moterystės aktą į gryną apvaisinimo funk-

⁴⁹ Plg. AAS, 45 (1953), 678 psl.

⁵⁰ Plg. AAS, 43 (1951), 844-47 psl.

⁵¹ Plg. AAS, 40 (1949), 559-60 psl.

ciją būtų lygu paversti namų židinį, šeimos šventyklą, į šaltą biologinę laboratoriją. Moterystės aktas savo natūralia sąranga yra *asmeninis* veiksmas, vienlaikis ir betarpiškas vedusiųjų santykiavimas, kuris pačia savo esme yra tarpusavio atsidavimo išraiška, jungianti, anot Šventraščio, «į vieną kūną»⁵².

6. *Bskausmis gimdy nas*, ypač skelbiamas Sovietų Sąjungoje, doros atžvilgiu yra pagirtinas. Jo pagrinde yra psicho-profilaktinis metodas, kuriuo būsimoji motina stengiamasi įtikinti, kad gimdymas, kaip visiškai natūralus vyksmas, negali būti skausmingas ar nemalonus. Skausmai čia kyla tik dėl sąlyginių refleksų, kurie atsiranda iš klaidingo įsitikinimo, jog gimdymas turįs būti skausmingas. Yra neabejotinas faktas, kad šitas metodas daug kam padeda. Tačiau viena yra pats faktas, kita yra to fakto interpretacija, kuri gali būti ir klaidinga. Kaip ten bebūtų, metodas veikia, kaip psichinis analgetikas ir yra leistinas. Patys gi Šventraščio žodžiai «skausmuose gimdysi vaikus»⁵³ galima imti ir taja platesne prasme, kad motinystė duos daug kančių motinai⁵⁴.

7. *Žudymas* negimusios ar gimstančios gyvybės visuomet yra nemoralus. Moterystės vaisius — kūdikis — yra to paties laipsnio ir teisių asmuo, kaip ir motina. Kaip kiekvienas žmogus, taip ir negimęs kūdikis turi teisę gyventi betarpiškai iš paties Dievo, ne iš tėvų ar bendruomenės. Ir todėl nėra jokio autoriteto, jokio medicinos atvejo, jokios eugeninės, socialinės, moralinės ar ekonominės priežasties, kuri pateisintų ir duotų teisę tiesiogiai sunaikinti kūdikį bet kokių tikslų. Tiesioginis kūdikio žudymas net ir motinos gyvybei išgelbėti yra nemoralus, ir joki civiliai įstatymai teisėtai šito leisti negali⁵⁵.

BAIGIAMOSIOS PASTABOS

Kad ir gana prabėgom peržvelgę etines Bažnyčios direktyvas medicinos praktikai, negalime nepastebėti vieno joms labai būdingo bruožo: tai besąlyginės, bekompromisinės ištikimybės tiesai ir Dievo mustatyta tvarkai. Šita ištikimybė yra tikrosios religijos žymė, kuria ji taip ryškiai skiriasi nuo įvairių žmogiškajai silpnybei ir madais pataikaujančių, kompromisinių «pusiaukelės» sprendinių. Kai kam ji kartais gali atrodyti perdėta ir net žiauri, pergriežtai besi-

⁵² Plg. *AAS*, 43 (1951), 850 psl.

⁵³ *Genesis* 3, 16.

⁵⁴ Plg. *AAS*, 48 (1956), 92 psl.

⁵⁵ Plg. *AAS*, 43 (1951), 838 psl.

laikanti Šventraščio žodžio, kuris gal tiko primityviesiems laikams, bet šiandien yra toli atsilikęs nuo paskutiniųjų moderniojo mokslo reikalavimų.

O tačiau Bažnyčia yra pažangesnė ir už «paskutinįjį» mokslo žodį. Jos nesenstantis pažangumas remiasi visokią galimą žmogiškąją pažangą pranokstančia amžinąja apreikštąja tiesa. «*Scio enim, cui credidi*: aš žinau, kuo pasitikėjau»⁵⁶. Bažnyčia žino, kad savo amžinųjų tiesų Dievas negalėjo apreikšti matematiškąja šiandieninio mokslo kalba. Ne tik mūsų laikų darbininkui ir beraščiui, bet dar labiau primityviam, prieš kelis tūkstančius metų gyvenusiam klajūnui, ji būtų nesuprantama. Visi pirma turėtų išeiti universitetus, kad suprastų, ko Dievas iš jų nori. O ir universitetai nieko negelbėtų, nes po šimtmečio — kito žmonės juoksis iš mūsų dienų mokslo «paskutiniojo žodžio». Tai, ką mes šandien su pasididžiavimu vadiname atominė fizika, po šimtmečio — kito vadinsis pirmaisiais vargingais kūdikio mėginimais vaikščioti. Ir todėl Dievas pasirinko kitą kelią: paprastą, mokytiems ir beraščiams, primityviesiems ir civilizuotiesiems, vaikams ir seniams suprantamą, antlaikinį žodį, kuriuo visiems laikams paskelbė tai, kas amžinajam sielos išganymui yra neatidėliotinai reikalinga.

Štai kodėl Bažnyčia yra taip ištikima Dievo žodžiui ir nesiskubina jo iškeisti į joki «paskutinį» mokslo žodį. Ir tai iš pagarbos ir vardan to paties mokslo, kuris nuolat pamažu eina pirmyn ir keičiasi. Tik tą antlaikinę Šventraščio prokalbę Bažnyčia vis iš naujo stengiasi išversti gyvenamojo laikotarpio tarmėn ir pritaikyti ją nuolat kitėjančių gyvenimo aplinkybių sąlygoms. Šitoj šviesoje ir tenka suprasti aukščiausiojo Bažnyčios autoriteto — popiežiaus — duodamas direktyvas bei nurodymus mūsų laikų medicinos etinėms problemoms spręsti.

PRANAS BRAZYS, M.I.C.

Roma

⁵⁶ 2 *Timotiejui* 1, 12.

IŠ TEISĖS

Min. Dr. STASYS ANTANAS BAČKIS

KATALIKŲ BAŽNYČIOS DOKTRINA APIE TAUTŲ
APSISPSENDIMO TEISĘ

LA DOCTRINE DE L'EGLISE CATHOLIQUE SUR LE DROIT DES PEUPLES A DISPOSER D'EUX-MEMES

par

Dr. STASYS ANTANAS BACKIS

Résumé

L'auteur de l'article souligne l'actualité du problème. Ensuite il donne un bref aperçu sur l'origine, la définition et les possibilités d'application pratique du droit des peuples à disposer d'eux-mêmes. Puis, il essaie de mettre en relief quelques principes de la doctrine de l'Eglise Catholique sur ce problème, en s'appuyant sur les encycliques et les lettres pastorales des évêques, et fait l'historique de cette doctrine jusqu'à nos jours. Enfin, l'auteur de l'article attire l'attention sur la nocivité de la doctrine marxiste-communiste condamnée par les Papes et souligne l'attitude des Etats-Unis, de l'U. R. S. S. et de l'Organisation des Nations Unies sur le droit des peuples à disposer d'eux-mêmes. En terminant son article, l'auteur relève l'importance de la doctrine de l'Eglise Catholique dans l'application du droit des peuples à disposer d'eux-mêmes et souligne la nécessité pour les catholiques de bien connaître cette doctrine et de la défendre dans les relations internationales.

KATALIKŲ BAŽNYČIOS DOKTRINA APIE TAUTŲ APSPISPRENDIMO TEISĘ

« Tarptautinės natūraliosios teisės principai ... reikalauja, kad būtų pagerbta kiekvienos tautos teisė į nepriklausomybę, egzistenciją ir į galimą palaipsniui progresuoti civilizacijos kelyje; jie reikalauja taip pat, kad ištikimai būtų laikomasi pasirašytų sutarčių, sankcionuojamų pagal tarptautinės teisės dėsnius » (PIJUS XII, enc. Summi Pontificatus, 1939.X.20 d.).

Ižanga : Klausimo aktualumas ;

- I. Tautų apsisprendimo teisės sąvoka, kilmė, praktiško pritaikymo galimumai ;*
- II. Katalikų Bažnyčios doktrina tautų apsisprendimo teisės klausimu ;*
- III. Istorinė Katalikų Bažnyčios doktrinos apžvalga tautų apsisprendimo teisės reikalu ;*
- IV. Katalikų Bažnyčios doktrina tautų apsisprendimo teisės klausimu dabartyje ;*
- V. Kelios mintys apie Katalikų Bažnyčios doktriną tautų apsisprendimo teisės klausimu ryšium su marksizmu ir J.T.O. ;*

Baigiamosios mintys ir išvados.

IŽANGA : KLAUSIMO AKTUALUMAS

Gilindamies į rūpimą mums klausimą, prisimename mūsų filosofo prof. S. Šalkauskio žodžius : « Kiekviena tauta, produktyvi ir civilizuota visuomenė yra sykiu organiškai sudiferencijuota ir organiškai sufederalizuota visuma »¹.

Tautų apsisprendimo teisė visu aštrumu pasireiškė pirmojo pasaulinio karo metu (1914-1918) ir jos praktiškas pritaikymas buvo apvainikuotas kelių valstybių nepriklausomybės atgavimu (Sudmija,

¹ Žiūr. *Rytas*, 1935.VII.8 d., 152 nr., straipsnį *Apie Darbo ir Bendradarbiavimo programos projektą*.

Estija, Latvija, Lietuva, Lenkija, Čekoslovakija etc.). Po antrojo pasaulinio karo (1939-1945), dėja, šioji teisė buvo pažeista: kai kurios nepriklausomos valstybės liko Sovietų Sąjungos okupacijos jūne, o kitos — Sovietų Sąjungos politinio režimo rėmuose, nors formaliai ir turėdamos «laisvų ir nepriklausomų» valstybių vardą ir reiškimosi lytis. Jei karo laimėtojai, atrodė, norėjo tenkintis sukurtąja Europoje padėtimi, tai tiek Sovietų Sąjungos okupuotų valstybių, tiek jos visiškai įtakoje esančių kraštų valstybės vyrai bei politikai, esą laisvajame pasaulyje, iškilmingai visam laisvajam pasauliui pareiškė, jog Europos žemynas yra pusiau padalintas ir Europos dalis, atsidūrusi Sovietų Sąjungos kontrolėje, *neša vergijos pančius*. Nežiūrint to fakto, kad jau trylika metų, kaip gyvename karo paliaubų būklėje (nes taikos sutartis tvarkanti visos Europos reikalus dar nėra pasirašyta), ligi šiol viena Europos dalis tebėgyvena vergijoje. Ir nuostabu, laisvasis pasaulis, atrodo, vis labiau su šia padėtimi lyg apsiranta ir vis labiau tai nutyli... Tuo tarpu viso pasaulio spauda ir viešoji opinija vis dažniau ir dažniau kalba apie kovą su kolonijalizmu, nedrįsdama tokia pat energija kalbėti apie Sovietų Sąjungos kolonijalizmo, ekspansijos bei imperijalizmo politiką.

Neapsiriksime konstatuodami, jog *kova su kolonijalizmu po antrojo pasaulinio karo yra pats ryškiausias socialinio gyvenimo bruožas, kaip lygiai technikos srityje — atominės energijos panaudojimas įvairiems tikslams*. Šitoks konstatavimas vis labiau šiandieną kartojamas ir vis dažniau knygoje bei įvairiuose straipsniuose užtinkamas. Šį reiškinį specialiai tyrė *Prancūzų Socialinių Savaičių* 1948 m. sesija Lyone, o *Prancūzų Katalikų Intelektualų Centras* 1953 m. savo darbus atskiru leidiniu atžymėjo, pavadindamas jį *Kolonijalizmas ir krikščioniškoji sąžinė*².

Lygiai prisimename, ką mums lietuviams tautų apsisprendimo teisė yra davusi — t. y. mūsų išlikimą. Be to, prisimename Karl Jaspers veikale *Vom Ursprung und Ziel der Geschichte* išreikštą mintį, jog «Krikščionybė — Katalikų Bažnyčia yra pavėluotas istorijos įvykis». Tai prisimindami, imsimės klausimą išžiūrėti, kad galėtumėme susiorientuoti, kiek tai atitinka tikrovę. Nors sakoma, norint reikalus supainioti, reikia šauktis juristų, bet nežiūrint to, ieškosime klausimą išryškinti...

Šventasis Sostas šiuo klausimu jau 1948 m. J. E. Mgr. Montini raštu, J. Šv. Popiežiaus Pijaus XII vardu, adresuotu išvardytų Prancūzų savaičių organizacijos pirmininkui p. Charles Flory taip padėti apibūdino: «Šv. Sostas su ypatingu dėmesiu susipažino su

² Žiūr. *Recherches et Débats*, 6 nr., Libr. A. Fayard, Paris 1953.

būsimos *Prancūzų Socialinių Savaičių* sesijos programa *Užjūrio kraštai ir Vakarų civilizacija*. Kas, iš tikrųjų, nemato, kad neturinti precedentų nelaimė, — iš kurios mes pradedame išbristi, — ne tik mūsų civilizaciją pažeidė, bet ji ir tolimiausiose užjūrio tautcse įnešė didelį sukrėtimą, fermentaciją, kurios pasekos yra neapskaičiuojamos. Daugelis šių tautų panoro nepriklausomai gyventi. Ir jų dalyvavimas pasauliniame konflikte pažadino jų sąmonę»³. Toliau Mgr. Montini pridūrė, kad šis *išsilaisvinimo troškulys, kuris dėl smurto priemonių, kurių griebiamasi, turi pavojų, ir kuris gali sukurti «netvarką, dėl kurios pasaulis gali būti ilgai priverstas kentėti», jei tai nebus padaryta «tvarkos, teisingumo, savitarpinio susipratimo bei meilės» pagrindais, — reikalauja «pilnutinio ir lojalaraus išžiūrėjimo», kuriuo «atsakomybė būtų nustatyta ir pareigos apibrėžtos»⁴.*

Ilustracijai galima pažymėti, kad nepriklausomybę gavo daug Azijos ir Afrikos tautų: Indonezija, Indija, Pakistanas, Vietnamas, Laos, Kambodžas, Malezija, Marokas, Tunizija, Libija, Gana ir t. t., o tą ideologinę kovą prieš kolonijalizmą veda J.A.V., Sovietų Sąjunga, 29 Bandunge pirmąkart 1955 m. bal. 18-24 d. susirinkusios Azijos ir Afrikos valstybės bei Jungtinių Tautų Organizacija, kurios 1945 m. birželio 25 d. priimtas statutas įgalino jos įvairias įstaigas tą kovą vesti... Tenka paminėti dar ir tai, kad įvairių kraštų komunistų partijos bei paskiri asmenys tai kovai talkininkauja, nebekalbant apie asmenis, kilusius iš įvairių kolonijų.

Šios kelios įžanginės mintys kelia ir žadina kitas mintis ir įgalina teigti, kad po antrojo pasaulinio karo pasireiškusi kova prieš kolonijalizmą, yra ne kas kita, kaip po 1918 metų karo paskelbtojo tautų apsisprendimo teisės principo konkretus pritaikymas. Tai nepaprastai aktualus ir rimtas klausimas. Ši studija ir siekia šį klausimą panagrinėti Katalikų Bažnyčios doktrinos šviesoje.

I. TAUTŲ APSISPENDIMO TEISĖS SĄVOKA, KILMĖ, PRAKTIŠKO PRITAIKYMO GALIMUMAI

Ši teisė apibūdinama, kaip «juridinis pagal pozityvę tarptautinę teisę galimumas, — suteikiamas juridiniams asmenims, politinio susigrupavimo nariams, — susiburti į politinį vienetą, įkurti valdymosi organus, arba prisidėti prie organizuotos politinės bendruo-

³ Žiūr. *Chronique Soc. de France*, 1948 m., 5 psl., *Semaine Soc. de France*, XXXV sesija, Lyon.

⁴ Ten pat, 6 psl.

menės *laisvu apsisprendimu*»⁵. Ir aiškinama kad šis naujas 1914-1918 m. karo laiku suformuluotas principas yra labai panašus į tautų (tautybių) paskelbimo principą. Manoma yra, kad jis susijęs yra su J.A.V. 1776 m. liepos 4 d. Nepriklausomybės Akto paskelbimu bei Prancūzų Revoliucijos Žmogaus ir Piliečio teisių deklaracija. Juridinis jos suformulavimas buvo suredaguotas prezidento W. Wilsono 1915.V.27 d., 1917.I.22 d., 1918.II.11 ir VI.10 d. bei VII.4 d. pareiškimuose. Juristai šią redakciją pradžioje sutiko su pastabomis⁶. Būtent, pabrėžta buvo, jog tą principą reikia gerai suprasti; nereikia, kad susikurtų « valstybės dulkės », kad provincijos atsikurtų, kolonijos nepriklausomybę gautų etc. Esą, šis gražus ir teisingas teorijoje principas galis tapti anarchijos bei revoliucijos šaltiniu. Taip, pavyzdžiui, P. Fauchille nuomone, šį principą reikia taikyti tik « tam tikro didumo grupėms, sudarančioms tikrai atskirą tautybę, turėjusią jau praeityje savo egzistenciją ir tik tautoms subrendusioms, t. y. galinčioms suverenumo funkcijas atlikti, ypačiai vidaus tvarkos išlaikymo srityje »⁷. Todėl Tautų Sąjungos Paktas, pasirašytas 1919 m. bal. 28 d. pramatė, kad tik Tautų Sąjungos kontroliuje bet kuri bendruomenė gali įgyti nepriklausomo politinio vieneto teises, kitaip sakant kai Tautų Sąjungos nariai ją pripažins⁸.

Sekdami istorijos įvykius galime pasakyti, kad tautų veržimasis savarankiškai tvarkytis yra labai senas. Prisiminkime tik žydų tautos kovas, lietuvių tautos kovas su savo kaimynais. Juristai kas kartą vis ieškodavo naujų formulių. Ypač tai pastebima Europos vairių karalysčių kūrimosi laiku, Reformos metu, kada toji teisė buvo reiškiamą ir prieš pasaulinę ir prieš religinę valdžią, kada tautos siekė viduje politinės laisvės ir saugumo, o santykiuose su užsieniu — nepriklausomybės. Abbé Grégoire, Prancūzijos revoliucijos eigoje, 1790 m., pateikė konstitucijon įtraukti projektą, suredaguotą taip: « Kiekviena tauta turi teisę organizuoti ir pakeisti savo valdymos formą ... Viena tauta neturi teisės kištis į kitos tautos valdymos formas ». Vėliau iškilo, kaip žinome, tautybių, *nationalités*, principas. Žiūrėdami į pirmąjį ir į antrąjį principą randame du ryškiu elementu: valios pareiškimą ir kolektyvų apsisprendimą bendrai tvarkytis, kaip prancūzai vadina *vouloir vivre collectif*.

Tautų apsisprendimo teisėje daugiau vyrauja valios pareiškimo

⁵ Žiūr. G. SCELLE, *Précis de Droit des Gens*, Deuxième partie, 262 psl., Rec. Sirey, Paris.

⁶ Žiūr. P. FAUCHILLE, *Traité de Droit Intern. Public*, t. I, Première partie, Paix, 14 psl., Paris, Libr. Rousseau, 1922.

⁷ Ten pat.

⁸ Žiūr. Tautų Sąjungos Pakto, 1 str.

momentas ir tą teisę 1918 m. lapkričio 5 d. notoje, adresuotoje Vokietijos Kancleriui J.A.V. vardu, Landingas galutinai formulavo ir įtraukė ją į vadinamuosius keturioliką W. Wilsono punktų, kaip normatyvinę ir konstitucinę tarptautinės bendruomenės naujosios santvarkos taisyklę.

Praktiško pritaikymo tautų apsisprendimo teisės reikalu, reziumuodami mintis, galime pasakyti, jog tas pritaikymas pirmiausia, šalia to, kad dar reikalinga, jog kitos valstybės tai pripažintų, — susiduria su šiais užmetimais: a. Ekonominio pobūdžio sunkumai, susiję su žaliavų klausimu ir su galimumu naujai valstybei autonomiškai ūkiniu požiūriu tvarkytis. Į tai galima atsakyti, jog geriausias vaistas šiems sunkumams apgalėti yra tinkamas tarptautinės bendruomenės organizavimas bei tinkami žaliavų ir įvairių gaminių mainai. b. Administracinio pobūdžio sunkumai, susiję su susisiekimu su kitais kraštais, kaip keliai, oro susisiekimas, priėjimas prie jūros etc. Tai galima apgalėti tinkamu susisiekimo organizavimu (sakysime, Šveicarijos pavyzdys). c. Paskutinis užmetimas — saugumo bei strateginiai klausimai. Tas taip pat gali būti išvengta tarptautinio patvarkymo keliu, kas dabartinės technikos ir atominio amžiaus laikais gali būti lengvai išsprendžiama.

Bendrai, reikia pasakyti, kad tautų apsisprendimo teisės pritaikymas, kaip sako G. Scelle⁹, daug priklauso nuo bendrojo tarptautinės organizacijos progreso, t. y. reikia, kad tautų apsisprendimo teisė — laisvė — tarptautinėje plotmėje būtų taip tvarkoma, jog būtų atsižvelgiama į kiekvienos tautos interesus, kokio pobūdžio jie bebūtų, ir kad galutinis žodis būtų teisei, o ne jėgai pripažintas. Iš teisinio taško pridurtina dar tautų apsisprendimo teisės pritaikymo, praktiško realizavimo galutinė fazė — iš kitų valstybių pusės pripažinimas. Nors tai yra labai reikšmingas naujos valstybės gyvenimo momentas, bet pasitenkinsime pasakydami, jog tas pripažinimas tarptautinėje teisėje žinomas trimis lytimis: valstybės pripažinimu, vyriausybės pripažinimu ir sukilėlių pripažinimu¹⁰. Lietuvos dabartiniu atveju, kada didžiosios Vakarų valstybės tebe-pripažįsta Lietuvos valstybės egzistenciją, legalūs Lietuvos valstybės organai, reikalui esant, kompetentingi yra tartis ir kalbėtis Lietuvos reikalais bet kokių atveju ir net tada, sakysime, jei kalba eitų apie taikos sutarties pasirašymą. Čia ir išryškėja legalių Lietuvos valstybės organų svarba užsienyje.

⁹ Ten pat, 272 psl.

¹⁰ Žiūr. ta linkme G. SCELLE, *Manuel Élémentaire de Droit International Public*, Paris 1943, 120 psl.

II. KATALIKŲ BAŽNYČIOS DOKTRINA TAUTŲ APSISPRENDIMO TEISĖS KLAUSIMU

Taip atrodo, kad tik pastaruoju laiku šis klausimas nuodugniau studijuojamas, nors tiek moralės vadovėliai, tiek teologai specialiai nėra jo lietę, sistemingai nėra aptarę. Čia, todėl, ir bus reiškiamas tik kelios bandomosios mintys aptarti, kokia yra Bažnyčios doktrina ir kokie yra iš tradicijos krikščionybės principai rūpimu klausimu.

Tvirtinama, kad Bažnyčios akimis ši tautų apsisprendimo teisė yra reali teisė, bet ji nėra absoliutinė teisė ir ji negalinti būti piktnaudojama, ar perdedama. Praktiškai tai reiškia, kad taikant šią teisę gyvenime — reikia atsižvelgti į suinteresuotos tautos ir į bendrąją kitų tautų, visos žmonijos gerovę. Šia prasme pasisako *Code de Morale Internationale*, kurį išleido *Union Internationale d'Etudes Sociales*, Kardinolo Mercier įkurta 1920 m.¹¹

Bažnyčia, būdama dvasinė institucija, kartu ir skiria pasaulietišką bei dvasišką sritį¹² ir skelbia būtiną judviejų saitą. Pasaulietiškuose dalykuose, kaip ir dvasiškuose, turi būti laikomasi Bažnyčios įstatymų, ir dėlto Bažnyčia intervenuoja į politinius klausimus. Prisimintina, kad jau iš gilios senovės laikų yra žinomas posakis, jog šalia rašytų įstatymų bei įsakymų, yra moralinės, dvasinės vertybės, įstatymai, kurių žmogus turi laikytis, ir dėl kurių jis kovojo¹³. Bažnyčia neprasižengia su jai Dievo skirta misija, jei ji pasisako įvairiais klausimais neliesdama technišku dalykų, kuriais ji nesirūpina. Jinai tik skelbia principus, kurie turi praktiškos svarbos moralinės laikysenos srityje. «Bažnyčia skelbia, kad Dievas žmonių sutvėrė aiškiai precizuotam tikslui, tad visi žmogaus veiksmai turi arba geros, arba blogos reikšmės ryšium su jo likimu. Ir kaip tik Bažnyčia laiko savo pareigą savo doktriną aiškinti ir būdėti, kad jos būtų laikomasi žmonių veiksmuose, ar jie būtų politiniai, socialiniai, ūkiniai, ar religiniai»¹⁴.

«Bažnyčia nieku gyvu neriboja tuo nei autonomijos, nei teisių Valstybei, kuri savoje veikimo srityje yra tobula draugija, bet jinai siekia laiduoti politikos tikslingumą, kuriuo patarnaujama žmogui, Dievo tvariniui, Dievo garbei»¹⁵.

Iš šių principų eina, jog

¹¹ Žiūr. išvardytą kodeksą, Ed. Spes, Paris, 1951 m.

¹² «Atiduokite Dievui, kas Dievo, Ciesoriui, kas Ciesoriaus» (*Mato* 22, 21).

¹³ Antigonos pavyzdys.

¹⁴ Žiūr. Tanganikos Vyskupo 1953.VII.11 d. laišką.

¹⁵ Žiūr. *Tu es Petrus*, Paris, 1934, 1016-1041 psl.

1. valstybė yra autonomiška savo srityje, nors ta autonomija yra, kaip minėta, Dievo, Bažnyčios ir žmogaus teisėmis ribojama¹⁶;

2. Bažnyčia ir dvasiškija nesikiša į partijų bei politinių režimų klausimus¹⁷;

3. Bažnyčia negali būti pajungiama vienai kuriai partijai, ar vienam kuriam režimui¹⁸;

4. rinkikai ir išrinktieji tautos atstovai laisvi yra sutikti su esamu režimu, ta sąlyga tikta, kad būtų laikomasi Bažnyčios doktrinos;

5. katalikai privalo ginti Bažnyčią ir jos doktrinos principus politinėje plotmėje;

6. katalikams patriotizmo pareiga yra privaloma savai tėvynei ir

7. jiems privaloma pilietinio lojalumo pareiga savai valstybei ir jos vyriausybei.

«Krikščioniškoji doktrina, — kada neįsileidžiama į paklaidas, — ne tik nesipriešina, kad būtų siekiama piliečių, visuomenių, tautų gerovės, bet greičiau ji palaiko, sustiprina, sutvirtina pagrindines žmonių draugijų bazes, nustatydama ir tvarkydama teisingumo pagrindais tų draugijų teises ir pareigas, tuo pačiu metu kviesdama žmones ir jungdama juos į taikią, romią gerovę tikrojo teisingumo globoje ir saugodama visų žmonių teisėtą laisvę»¹⁹. Siekdama žmonių gerumo, tobūlumo ir laimingumo bei jų išganymo, Bažnyčia nuolat primena ir kartoja paskirų asmenų bei natūraliųjų susigrupavimų teises ir pareigas, t. y. individų, šeimų, draugijų, valstybių ir tarptautinės bendruomenės. To tikslo siekdama, Bažnyčia, ypačiai, linkusi yra, Kristaus pavyzdžiu, rūpintis neturtingais, nelaimingais, likimo nuskriaustais. Dėl to, ji be atvangos, rūpinasi, kad nebebūtų vergų, kad kolonijų gyventojų likimas būtų pagerintas, kaip lygiai tų, kurie dėl politinių likimo sąlygų yra engiami, kad belaisviam likimo sąlygos būtų palengvinamos, būtų rūpinamasi tremtiniais, ir, pagaliau, kad darbininkų padėtis būtų pagerinta²⁰.

Kada kalbama apie tautų apsisprendimo teisę, prisimintina, kad Bažnyčios akimis kiekvienas sukilimas yra teisėtas, jei viešai žino-

¹⁶ Žiūr. PIJAUS XI encikliką *Ubi Arcano Dei*.

¹⁷ Žiūr. *Le Siège Apostolique et les Missions*, žodį *missionnaires*.

¹⁸ Žiūr. LEONO XIII enc. *Immortale Dei* bei minėtąją enc. *Ubi Arcano Dei*.

¹⁹ Žiūr. PIJAUS XII Apašt. Laišką Čekoslovakijos Katalikams 1951.X. 28 d. Citata iš *La Paix Intérieure des Nations*, Paris 1952 m., Libr. Desclée, 576 psl.

²⁰ Žiūr. *Hierarchie Catholique et Morale coloniale*, Paris 14, 4, rue Thibaud.

ma, kad valdžia yra tironiška ir neteisinga. Bet ir šiuo atveju reikalaujama, kad būtų gerai apgalvota, ar sukilimas turi šansų pasisekti ir kad būtų vilčių, jog tolimesnis likimas gyventojams bus geresnis, negu prieš sukilimą. Tai yra teisėto apsigynimo principo individualiniame gyvenime pritaikymas platesne prasme gyventojų bendruomenėms, tai yra teisingo karo teorijos pritaikymas, pagal kurią reikalaujama, kad karo tikslas būtų geras, intencija būtų kilni, nusistatymas tvirtas taikai ir teisingumui įgyvendinti.

Tautoms neturinčioms laisvės ir nepriklausomybės Bažnyčia primena, kad jos turi būti lojalios esamai valdžiai, bet ji primena ir pareigą katalikams mylėti savo tėvynę bei ieškoti, kad jos gerovės būtų siekiama teisingumo ir meilės pagrindais. «Bažnyčia nepamierkia tų kurie nenori, jog jų tauta kam nors svetimam vergautų»²¹. Ir šiaja linkme prisimintina Popiežiaus Pijaus XII Kalėdų proga 1955 m. pasakyta kalba, kur jis primena valstybėms, turinčioms kolonijų, kad jos «Kolonizuotoms tautoms suteiktų palaipsniui politinę teisingą laisvę», tuo tikslu, kad būtų siekiama žmogaus, žmonijos gerovės ir pasaulinės taikos. Reikia dar pridurti, kad Bažnyčios doktrina laikosi tos idėjos, jog palaipsniui būtų einama prie pasaulio apjungimo, geresnio ūkinio, kultūrinio bei politinio bendradarbiavimo, pasirenkant tokias lytis, kurios atrodytų geriausias, kad Dievo karalystė būtų žemėje įgyvendinta. Praktiškai kalbant atrodo, kad Bažnyčios doktrinai nesvetima mintis, kad pasaulyje įsikurtų federalinė, ar konfederalinė santvarka laikantis laisvės principų. Katalikai keliamą klausimą turi labai gerai apgalvoti ir atitinkamai praktiškai, techniškai politinėje plotmėje veikti.

II. ISTORINĖ KATALIKŲ BAŽNYČIOS DOKTRINOS APŽVALGA TAUTŲ APSISPRENDIMO TEISĖS REIKALU

Dažnai kartojama mintis, kad Bažnyčia yra labai atsargi ir prisitaikanti prie esamos padėties sąlygų, kad ji žiūrinti laiko ir vietos sąlygų. Bažnyčia griežtai laikosi amžių eigoje pagrindinių, principinių nusistatymų, Dievo įkvėptų ir einančių iš pačios Bažnyčios prigimties. Tąja linkme daug galima būtų kalbėti apie tautų apsisprendimo teisę pagal Katalikų Bažnyčios doktriną, popiežių skelbtą

²¹ Plg. LEONO XIII encikliką *Libertas*, 1888 m., birž. 20 d. — Žiūr. *Popiežių Enciklikos*, Lux, 1949 m., 139 psl.

antikolonijalizmo politiką²², Bažnyčios kovą su kolonijalizmu²³, bet vienos trumpos studijos rėmuose tai yra neįmanoma padaryti. Todėl tik labai suglaustai pažvelkime, koks vaizdas rūpimu klausimu yra istorijos eigoje.

Senovė ligi Romos imperijos žlugimo 475 m. — Mums dabar suprantama prasme *tauta* dar neegzistuoja, išskyrus išrinktąją Žydų tautą, kuri susiformavo gal būt dėl Dievo apreiškimų ir dėl to buvo sustiprėjęs jos vieningumas ir specifiškumas. Žinome, kad Senajame Testamente buvo antagonizmas tarp nacionalizmo ir universalizmo. Kristus savo gyvenimu, darbais ir žodžiu parodė, kas yra žmonijai krikščioniška laisvė ir tikroji žmonijos visuotinė brolybė. Pagal tuos principus yra griauamas senovės vergijos pasaulis ir kuriamos yra laisvės, meilės, tėvynės ir tautos laisvės sąvokos. Šv. Augustinas kiek vėliau atlieka didelį vaidmenį, nes jis skelbė teisingojo karo doktriną, pagrindus scholastinei teorijai sukurti²⁴.

Viduramžiai ligi Amerikos atradimo, 1492 m. — Šiuo laikotarpiu suformuojama teisingojo karo teorija, nustatoma, kad «netikėliai teisėtai turi tai, ką jie valdo; nei popiežius, nei imperatorius neturi žemėje suvereninių politinių jiems rezervuotų sričių»²⁵. Šv. Tomas sako: «Kunigaikščių pareiga yra proteguoti, ginti jų žemes... Karai yra leistini ir pateisinami, jei jie gina neturtinguosius ir visą bendruomenę nuo priešų». Šiuo laikotarpiu susikuria pirmieji tautiniai vietiniai: Prancūzija etc.²⁶.

Nuo 1492 m. ligi Prancūzijos Revoliucijos 1789 m. — Popiežius Aleksandras VI nustato 1493 ir 1497 m. Ispanijos ir Portugalijos įtakų zonas. Popiežiai pripažįsta, — nors ne visiškai mūsų laikais žinomu tikslumu, ir tai suprantama, — kad vietiniai gyventojai (autochtonai) turi teises į teritorijas, kur jie gyvena. Daugelis teologų, ypačiai tai pabrėžę yra indėnų atveju. J. M. Cordero Torres²⁷, cituoja, kad Vittoria, Soto, Las Casas, Ayels «pripažino laukinių tautelių suverenumą». Popiežiai, iš savo pusės, palaikė teologų tezes prieš jų kritikus. Taip popiežius Paulius III paskyrė 1543 m. Las Casas de Chiappa vyskupu. Teologų kova prieš vergiją popiežių buvo remiama. Popiežiai savo bulėse kalbėjo apie vietinių gyven-

²² Žiūr. *Colonisation et Conscience Chrétienne*, Libr. Arm. Fayard, kur 137-156 psl. specialistai studijuoja tekstus.

²³ Žiūr. A. DE SORAS, *L'Eglise et l'anticolonialisme*, série *Orientations*, Ed. Spes, 1957.

²⁴ Žiūr. R. REGOUT, S.J., *La Doctrine de la guerre juste*, Paris, Pedone, 1934, 33-34 psl.

²⁵ Innocentas IV (1243-1254).

²⁶ Žiūr. BOUVINES, 1214 m. Konstancos Taryba, 1415 m., etc.

²⁷ *Politica Colonial*, Madrid, 1953, 176 psl.

tojų teisę į pilietinę bei politinę laisvę²⁸. Urbonas VIII savo 1639 m. bal. 22 d. bule draudė iš indėnų atimti «laisvę bet koku būdu». Klemensas XI savo 1704 m. kovo 11 d. bulėje aiškino, kodėl Bažnyčia gina silpnuosius.

XIX amžius. — Tai tautybių (*nationalités*) idėjos amžius. Jaučiama Prancūzijos Revoliucijos idėjų įtaka. Reaguojama į Napoleono dominavimą. Kyla romantizmo ir intelektualų sąjūdžiai, išsilaivsina Pietų Amerikos valstybės, sukuriamos Vokietijos ir Italijos politinės vieningos valstybės, Belgija tampa nepriklausoma, nebekalbant apie Lietuvos, Lenkijos ir kitų tautų sukilimus. Vėliau kaip žinome, po 1918 metų, kelios Europos valstybės įgyja nepriklausomybę, o po 1945 m. daugelis Azijos ir Afrikos tautų tampa nepriklausomomis valstybėmis.

Visų šių judėjimų pradžioje popiežių laikysena buvo neryški. Tik su popiežiumi Leonu XIII Bažnyčia drąsiai pareiškia savo doktriną²⁹. Pirmasis žingsnis jau buvo padarytas popiežiaus Leono XII, kada Pietų Amerikos valstybėms laisvinantis iš Ispanijos kolonijalizmo įtakos, jisai paskiria Pietų Amerikoje vyskopus ir pirmasis pripažįsta Haiti respubliką. Jis palaiko ankštus ryšius su sukilimo vadais (Bolivarų) ir kitom vyriausybių galvom, paskiria į Pietų Amerikos valstybes atstovus ir pasirašo konkordatus.

IV. KATALIKŲ BAŽNYČIOS DOKTRINA TAUTŲ APSISPRENDIMO TEISĖS KLAUSIMU DABARTYJE

(nuo popiežiaus Leono XIII ligi šių dienų)

Po cituotos Leono XIII enc. *Libertas* 1888 m. birž. 20 d., Benediktas XV, sekdamas Leono XIII posakiu, pareikštu 1898 m. rugs. 15 d. Apaštališkajame Laiške, pageidauja, kad vietoje «jėgos teisės — teisės jėga laimėtų». Benediktas XV drąsiai intervenuoja už okupuotą Belgiją, už Lenkiją. 1915 m. liepos 28 d. jis skelbia: «Gerai reikia įsisąmoninti: tautos nemiršta; pažemintos ir engiamos, jos su skausmu neša joms uždėtą jungą, ruošdamosios revanšui ir perduodamos iš generacijos į generaciją liūdną neapykantos ir keršto palikimą. Kodėl, tad, nepasvarstyti, jau nuo dabar, su tyra sąžine, apie tautų teises ir jų teisingas aspiracijas. Kodėl nepradėti, su nuoširdžia valia, keistis pažiūromis, tarpiskai, ar betarpiskai, apie šias teises ir aspiracijas su tikslu, pagal galimumus, į jas atsižvelgti».

²⁸ Žiūr. Pauliaus III bules 1537 m. birželio 2 d. ir 1542 m. kovo 21 d.

²⁹ Žiūr. aukščiau cituotą encykliką *Libertas*.

Yves La Brière taip komentavo šį pareiškimą: « Atmintini žodžiai atžymėti naudingą ir teisingą dalį, kuri tautybių teisės sistemoje glūdi ir kuri, absoliutine prasme suformuluota, gali tautas į didžiausias katastrofas nuvesti »³⁰. Atrodo, kad Benediktas XV toliau pramatė, negu Yves La Brière... nes Benediktas XV savo enc. *Pacem* 1920 m. geg. 23 d. taip patikslino Bažnyčios doktriną: « Iš tikrųjų, Evangelijoje nėra vienokio meilės įstatymo paskiriems asmenims, o kitokio įstatymo tautoms ir valstybėms, kurios galutinoje sąskaitoje tėra tik žmonių sambūriai ».

Vėliau, popiežius Pijus XI savo enc. *Ubi Arcano Dei*, 1922 m. gruodžio 23 d. primena, kodėl Bažnyčia intervenuoja į politinę sritį, ir tautų apsisprendimo teisės klausimu taip rašo: « Visos tautos, kaip vienos žmonijos šeimos nariai, turi savo tarpe broliškai sugyventi » ir nepamiršti, « kad ir kitos tautos turi teisę gyventi ir gervės siekti »³¹.

Popiežiaus Pijaus XII encyklikose ir kalbose nuolatos galima rasti prisiminimą apie tautų apsisprendimo teisę bei kitas tautų teises. Tai buvo pradėta 1939.X.20 d. enc. *Summi Pontificatus*, kurios mintis cituoju pradžioje. Gal aiškiausiai ši mintis yra pareikšta enc. apie « Kankinę Vengriją » 1956 m. spalio 28 d., kur popiežius Pijus XII taip sako: « Negalima kraujuose paskandinti teisingą tautų laisvę ». Jo kalėdinės 1939 ir 1941 m. kalbos, 1945 m. birželio 2 d. kalba kardinolam, skelbia « teisę visoms tautoms, didelėms, ar mažoms, gyventi ir nepriklausomomis būti », pasmerkia priespaudą, atvirą, ar paslėptą, visų tautinių mažumų ir tvirtina: « Visos tautos, mažos ar vidutinės ypačiai, reikalauja, kad joms būtų leidžiama savarankiškai savo likimą tvarkyti »; « turi būti laiduojamas lygia-teisiškumas ir teritorinė reliečiamybė ».

Kolonijalizmo problemas popiežius Pijus XII palietė 1954 ir 1955 m. Kalėdų kalbose³². Tas pačias problemas dar daugiau parėškino kai kurie vyskupai savo laiškuose. Ypačiai gausūs pasisakymai yra įvairių Afrikos kraštų vyskupų: Rabat (52.II.15 d.), Tanganikos (1953 m. liepos mėn.), Madagaskaro (1953 m. gruodžio mėn.), Kamerūno (1954 m. Velykų proga)³³. Štai kelios mintys iš 1956 m. rugp. mėn. Madagaskaro Vyskupų ir Belgijos Kongo Vyskupų pirmojo pasisakymo (1956 m. liepos 2 d.): « Visi bet kurio krašto gyventojai turi pareigą aktingai prisidėti prie bendrosios gerovės. Jie turi teisę dalyvauti viešųjų reikalų tvarkyme. Valstybė globėja turi

³⁰ *La Patrie et la Paix*, 85 psl.

³¹ Žiūr. cituotą veikalą *Popiežių Enciklikos*, 239 psl.

³² Žiūr. *Documentation Catholique*, 1955 ir 1956 m. sausio mėn. nr.

³³ Žiūr. *Doc. Cath.*, 1955 m. geg. 1 ir 29 d. nr.

prievolę laikytis šios teisės ir paskatinti jos vykdymą politinio laipsniško auklėjimo būdu. Vietiniai gyventojai turi prievolę išsąmoninti apie jų atsakomybės komplikuotumą ir pasiruošti tinkamai ją atlikti. *Bažnyčiai nedera pasisakyti kuriais būdais kuri tauta turi išsilaivinti. Ji laiko emancipaciją teisėta, jei ji įvyksta pagerbiant savitarpines teises* »³⁴. Charekteringas taip pat pasisakymas yra Indonezijos Vyskupo Mgr. Van Bekkum: « Bažnyčia gali egzistuoti misijos padėtyje krašte, kuris nesinaudoja laisve, bet ji tegali bujoti tik laisvame krašte. Palaikykite savo misijonierius, tikėdami į tai, ką jie jums skelbia ir padėdami jiems skelbti Bažnyčią visoms tautoms, kaip laisvės prieglobstį »³⁵.

Vyskupų pareiškimai gali atrodyti drąsūs, bet jie suprantami, jei prisiminsime, kad Pijus XII jau 1939 m. Kalėdų kalboje yra pasakęs: « Vienos tautos noras gyventi niekuomet neturi reikšti mirties sprendimą kitai tautai ». Jei žiūrėsime, ką dabartinis popiežius Jonas XXIII mums rūpimu klausimu skelbia, tai turėsime prisiminti jo 1958 m. pirmąją per radiją kalbą ir jo pirmąją encikliką 1959 m. birželio 29 d. Štai keli jo paskelbti principai. Savo pirmoje 1958 m. kalboje per radiją popiežius Jonas XXIII skelbė, kad: « Tautos reikalauja taikos, teisingumo ir santaikos ». Taika turi būti « pagrįsta kiekvieno tesėtomis teisėmis ir maitinama broliška meile ». « Yra didelis skirtumas tarp taikos ir vergijos. Tikroji taika, tai ramybė laisvėje ». Savo enciklikoje popiežius Jonas XXIII pasmerkia pavergėjus: « Tie, kurie kitiems laisvę atima, negali savo įnašo duoti tautų vienybei... Tautų gerovė tegalės būti atstatyta, kai nusiteikimai bus taikingi, kai bus apsaugota kiekvienos tautos teisės, kai visur viešpataus tinkama laisvė Bažnyčiai, tautoms ir visiems piliečiams »³⁶.

V. KELIOS MINTYS APIE KATALIKŲ BAŽNYČIOS DOKTRINĄ TAUTŲ APSISPRENDIMO TEISĖS KLAUSIMU, MARKSIZMĄ IR JUNGTINIŲ TAUTŲ ORGANIZACIJOS VEIKLĄ

1956 m. Kalėdų kalboje Pijus XII yra pasisakęs, kaip katalikai ir kiti tikintieji turėtų marksizmo atžvilgiu laikytis, būtent: « Akivaizdoje prieš, nusistačiusio užkergti visoms tautoms netoleruotiną gyvenimo lytį, tik tvirta ir vieninga laikysena visų tų,

³⁴ Žiūr. *Les Missions Catholiques*, 1956 m. spalio mėn. nr.

³⁵ Žiūr. *Informations Catholiques Internationales*, 1956 m. gruodžio 1 d. nr., 9 psl.

³⁶ Žiūr. *La Croix*, 1958.X.31 d. ir 1959.VII.4 d.

kurie myli tiesą ir gerovę, gali taiką išgelbėti»³⁷. Ir Katalikų Bažnyčia marksistų užmetimui, jog ji palaikanti «kolonijalizmą», ar kapitalistinį režimą, yra davusi gražų atsakymą Togo bei Vakarų Prancūziškos Afrikos vyskupų lūpomis: «Bažnyčia yra universali. Ji teieško tik bendrojo gėrio. Savo prigimtimi ir Bažnyčia ir jos veikla yra virš tautinė ir virš valstybinė... Žinokite, tęsia vyskupas, kad Bažnyčia yra visiems kraštams ir visiems laikams. Joks kraštas ir joki epoka negali jos savintis, nei pretenduoti į bet kokią „monopolį“ Bažnyčios atžvilgiu... Nėra nei Prancūzijos, nei Vokietijos, nei Kinijos, nei Afrikos Bažnyčios, tėra tik „Jėzaus Kristaus Bažnyčia“ visuomet ir visur, koks kraštas bebūtų»³⁸.

1957 m. Pijus XII savo enc. *Fidei Donum* komunizmo atžvilgiu taip pasisako: «Trokšdami žmoniško ir krikščioniško progreso Afrikos gyventojams, Mūsų laikome reikalinga pakartoti jų intencijai Mūsų iškilmingus ir rimtus išpėjimus, kuriuos ne kartą esame pareiškę viso pasaulio katalikams. Pirmasis pavojus, didžiausias ir visuotinis yra komunizmas bet kokiomis lytimis ir bet kuriuo laipsniu besireiškias. Jis grąšina viskam, užvaldo viską, įsiterpia visur, atvirai, ar veidmainingai: į žmogaus kilnumą, šeimos šventumą, tvarką ir visuomenės saugumą, ypačiai į religiją, eidamas ligi atviro Dievo paneigimo ir ypačiai katalikų religijos»³⁹. Prieš dvidešimt metų panašiai yra skelbęs Pijus XI. Ir toliau Pijus XII tęsia: «Nesileiskime apgaunami ir suvedžiojami. Marksizmas, jei jis neatsisakys savo principų, yra mūsų civilizacijos žymiausias pavojus»⁴⁰. Todėl katalikai turi būti akylūs, nes krikščionybė nereiškia vien kulto praktiškumą. Krikščionybė reiškia rūpinimąsi, kad «Evangelijos mokslas ir dvasia gyvenime būtų taikoma»... Katalikai turi suprasti, jog būti geru kataliku, geru krikščioniu, reiškia būti «krikščionišku raugu, kuris traukia į Dievą visas žmonių mases, kurios be Dievo negali apseiti»⁴¹.

Marksizmo atžvilgiu Katalikų Bažnyčia nuolatos ieško įsitvirtinti ir pusiausvyros įnešti į marksizmo keliamas suirutes ir tai ji daro evangelijos inspiruojama visais klausimais.

Kalbant apie Katalikų Bažnyčios doktriną tautų apsisprendimo teisės reikalu, reikia drauge prisiminti ir tai ko Jungtinių Tautų organizacija siekia tuo pačiu klausimu. Žiūrėdami J.T.O tikslų ran-

³⁷ Žiūr. *Documentation Catholique*, 1242 nr., 1957.I.6 d., 18 psl.

³⁸ Žiūr. *Documentation Catholique*, 1955.V.1 d. nr., 546 psl.

³⁹ *La Croix*, 1957.V.28-29 d. nr.

⁴⁰ Žiūr. *Documentation Catholique*, 1955.V.1 d. nr., 547-548 psl.

⁴¹ Ten pat.

dame, kad ji ieško savo kompetenciją praplėsti į visas kolonijų teritorijas, neatsižvelgdama net į vadinamus rezervuotus klausimus, kur ji neturėtų kištis, ir paskatinti į nepriklausomybę visas kolonijas, net dabar dar neturinčias autonomijos⁴². J.T.O. tai daro pagal savo Chartos XI skyrių, liečiantį ne autonomiškas teritorijas, pagal XII ir XIII skyrių nuostatus, liečiančius globojamus kraštus ir ypačiai pagal VII skyrių, kur kalbama, kad J.T.O. turi visuomet intervenuoti pavojaus taikai ir taikos sulaužymo bei užpuolimų atvejais⁴³. Atsižvelgiant į tai, kad J.T.O. narių daugumą sudaro prieš kolonijalizmą nusistatę kraštai, ypačiai reikia prisiminti Katalikų Bažnyčios doktriną tautų apsisprendimo teisės klausimu ir stebėti, kaip praktikoje J.T.O. šiuo klausimu laikosi. Reikia spėti, kad J.T.O. sieks praplėsti savo veikimo kompetenciją kolonijų klausimais vis labiau ir labiau, kad visos kolonijos nepriklausomybę atgautų. Šitokiam reiškiniui plečiantis, reikia manyti, kad J.T.O. vieną dieną turės įsikišti ir į Sovietų Sąjungos teritorijos klausimus, tuo būdu būtų pajudintas ir šioje srityje tautų apsisprendimo teisės klausimas, remiantis ne vien Katalikų Bažnyčios doktrinos šiuo reikalu pagrindais, bet ir pozityvinės teisės nuostatais, kuriais veikia J.T.O., laikydamasi tarptautinės teisės, moralės ir teisingumo dėsnų.

KELIOS BAIGIAMOSIOS MINTYS

Pirmiausia galima konstatuoti, kad Katalikų Bažnyčios doktrina apie tautų apsisprendimo teisę praktikoje truputis po trupučio laimi. Ta doktrina Bažnyčios buvo skelbiama daug anksčiau, negu ją pasisavino pasauliečiai juristai bei politikai, kurie vis jį ieškodavo techniškų sąvokų, kaip reiktų tautų apsisprendimo teisę suformuluoti, išreikšti bei pritaikyti tautų gyvenime. Žymia dalimi dėl Bažnyčios doktrinos sustiprėjo ir tautinis kai kurių tautų judėjimas. Juk nemaža tautų siekė nepriklausomybės XIX ir XX amžiuje ir nemaža jų nepriklausomybę įgijo. Bažnyčios doktrina patvirtina natūralę teisę, ji leidžia ir įsako būti patrijotais, ji yra laidas žmonių santaikai, taikai, bendradarbiavimui ir laisvei. Jos principai yra aiškūs.

Antra, reikia pabrėžti, kad katalikai, pažindami Bažnyčios doktriną šiuo klausimu, turi būti aktingai nusiteikę veikti tautų

⁴² Žiūr. ta linkme M. FLORY straipsnį *La politique coloniale des Nations Unies*, žurnale *Revue de l'Action populaire*, 1957 birželio mėn. nr., 679-691 psl.

⁴³ Ten pat, 681 psl.

apsisprendimo teisės reikalu, ypačiai, kai tautos veda kovą už nepriklausomybę ir laisvę, juo labiau, kad išsilaisvinimo reiškiny yra šiandieną visuotinis dalykas. Juk Bažnyčia išakmiai apribuoja visu tautų aspiracijas į nepriklausomybę ir ieško tai pagyvinti bei pusiausvyros įnešti pagal pačią evangelijos esmę.

Pagaliau, reikia priminti, kad katalikai turi pareigą ir prievolę susirūpinti, kad Bažnyčios doktrina apie tautų apsisprendimo teisę būtų tinkamai pažinta ir siekiama įgyvendinti. Šiuo klausimu lie-tuviai katalikai turi domėtis ir jį sekti tarptautiniame gyvenime, nes Lietuvių Tauta laukia iš laisvėje esančių lietuvių paramos, pagalbos ir kovos už Lietuvos Laisvę ir Nepriklausomybę, ypačiai, kai jie nuolatos patiria apie naujų valstybių susikūrimą. Šia proga prisimintini prancūzo rašytojo Charles Péguy žodžiai: «Katalikų doktrina yra nepaprastai kilni ir graži. Josios principai visais klausimais yra be priekaištų. Bet katalikai pasirodo žiopliais juos gyvenime pri-taikyti». Užtat, tautų apsisprendimo teisės reikalu katalikai turi suglaustomis gretomis veikti, kad šioji teisė visoms tautoms būtų taikoma, ne vien Azijos, ar Afrikos tautoms ir tautelėms.

SARAŠAS VEIKALŲ BEI STRAIPSNIŲ RUOŠIANT PASKAITĄ KATALIKŲ BAŽNYČIOS DOKTRINA APIE TAUTŲ APSISPSENDIMO TEISĘ.

- J. E. Vysk. V. BRIZGYS, *Popiežių enciklikos*, Lux, 1949 m.
Y. DE LA BRIERE, *La Patrie et la Paix*, Paris.
Les Affaires Etrangères, Presses Universitaires de France, Paris 1959.
Colonisation et conscience chrétienne, Arm. Fayard, Paris 1953.
Lietuvos Episkopato direktyvos katalikų akcijai Lietuvoje, 1930.
Prel. Dr. L. TULABA, *Katalikai, pasaulėžiūra ir politika*, Roma 1958.
Lietuvos R. Katalikų Episkopato direktyvos Katalikams, Roma 1952.
La conscience chrétienne et les nationalismes, Ed. P. Horay 1959.
Pensée chrétienne et communauté mondiale, Arm. Fayard, Paris 1958.
Code social, Ed. Spes, Paris 1948.
Code de Morale Politique, Ed. Spes, Paris 1957.
Code de Morale Internationale, Ed. Spes, Paris 1951.
Encyclopédie Française, t. XI, *La Vie Internationale*, chap. I ir II.
Mgr. GUERRY, *La doctrine sociale de l'Eglise*, Bonne Presse, Paris 1957.
— *L'Eglise et la communauté des Peuples*, Bonne Presse, Paris 1958.
R. P. RETIF, *L'Eglise et le droit des peuples à disposer d'eux-mêmes*, žurn. *Mission de l'Eglise*, 1957 vasario m. nr.
La Croix, 1957.V.28 d., 1958.X.31 d., 1959.VII.4 d.
La Documentation Catholique, 1955.I d., 1957.I.6 d. nr.
Informations Catholiques Internationales, 1958.V.1 d. nr.
R. REGOUT, S.J., *La doctrine de la guerre j'us'e*, Pedone, Paris 1934.
CH. ROUSSEAU, *Droit International Public approfondi*, Dalloz, Paris 1958.
Revue de l'Action Populaire, 1958 m., 121 nr., kur yra straipsnis R. P. Bosc,
• *Droit des peuples à disposer d'eux-mêmes*.

- HANS J. MORGENTHAU, *The paradoxes of nationalism*, Yale Review, Summer, 1957.
- A. DE SORAS, *L'Eglise et l'anticolonialisme*, Série Orientations, Ed. Spes, Paris, 1957.
- Tu es Petrus*, Paris, 1934.
- L'Eglise et la Liberté*, Ed. Pierre Horay, Paris 1952.
- La paix intérieure des nations*, Libr. Desclée, Paris, 1952.
- Hierarchie Catholique et Morale coloniale*, Paris.
- G. SCELLE, *Précis de Droit International Public*, Rec. Sirey, Paris.
- *Manuel Elémentaire de Droit International Public*, Paris 1943.
- P. FAUCHILLE, *Traité de Droit International Public*, Libr. Rousseau, Paris 1922.
- R. BARRAINE, *L'Organisation des Nations Unies*, Paris 1946.
- R. REDSLOB, *Histoire des Grands Principes du Droit des Gens*, 1923.
- A. DE LAPRADELLE, *Le Marxisme tentaculaire*, Paris 1942.
- IVO LAPENNA, *Conceptions Soviétiques de droit international public*, Paris 1954.
- JEAN YVES CALVEZ, *Droit international et souveraineté en U.R.S.S.*, Paris 1954.
- CL. ALB. COLLIARD, *Actualité Internationale et diplomatique*, Ed. Montchrestien, Paris 1954.
- N. POLITIS, *La Morale Internationale*, Ed. Baconnière 1943.
- LUIGI STURZO, *La communauté internationale et le droit de guerre*, Paris 1931.
- Les Frontières Européennes de l'U.R.S.S.*, Arm. Colin, Paris 1957.
- J. DIAMANDESCO, *Le problème de l'aggression*, Paris 1936.

STASYS ANTANAS BAČKIS

Paryžius

IŠ FILOSOFIJOS

Dr. JONAS NORKAITIS

ISTORINIS MATERIALIZMAS
KATALIKIŠKOS FILOSOFINĖS DOKTRINOS ŠVIESOJE

DER HISTORISCHE MARXISMUS IM LICHT DER KATHOLISCHEN WELTANSCHAUUNG

von

Dr. JONAS NORKAITIS

Zusammenfassung

In der vorliegenden Untersuchung stellt der Verfasser die Fragen der philosophischen Anthropologie und der Geschichtsphilosophie in den Mittelpunkt. Der Grund für ein solches Vorgehen liegt in der Tatsache, daß Marx im Grunde genommen das Problem des Menschen als Hauptanliegen ansieht — wobei als Quellen in erster Linie seine Jugendschriften heranzuziehen sind — dem Ökonomischen kommt dagegen nur eine abgeleitete Bedeutung zu.

Marx versteht den Menschen als ein rein immanentes Wesen, das durch das Medium der Arbeit seine Formung erhält, die wiederum vollständig durch die wirtschaftlich-sozialen Produktionsverhältnisse bestimmt wird. Hierbei hat Marx wesentliche Einflüsse von Hegel erhalten. Nach Hegel stellt die Arbeit die wesentliche Existenzform des Menschen dar. In der Arbeit erfolgt nicht etwa bloß eine Entäußerung des Individuums, sondern auch ein Herausbilden seiner Möglichkeiten. Bei Marx wird der Begriff der Arbeit dagegen auf das konkrete Produzieren von Objekten eingengt. Die bei der Arbeit entstehende Entäußerung des Menschen wird aufgehoben, wenn der Mensch über die Früchte seiner Arbeit verfügt. Werden ihm diese Früchte vorenthalten, so entsteht das Phänomen der Entfremdung des Menschen.

Insofern erscheint für Marx die Entstehung einer Arbeitsteilung als der Verhängnisvolle Einschnitt in der Kulturgeschichte. Die Lösung des Problems soll durch das Zusammenfallen der Interessen von Individuum und Gesellschaft erreicht werden. In seinen späteren Werken geht Marx dazu über, die Lösung des Problems in der Verlagerung des Schweregewichts von der Berufstätigkeit auf die Freizeit zu sehen.

Die Selbstentfremdung des Menschen und die Entfremdung in den zwischenmenschlichen Beziehungen, die in den verschiedenen Kulturgebieten einen Ausdruck findet und wovon die Religion eine der wesentlichen Äußerungsformen darstellt, ist nach Ansicht von Marx in der Gegenwart eine allgemeine Erscheinung.

Das menschliche Bewußtsein ist durch das den Menschen umgebende Sein vollständig bestimmt. Das Wirtschaftlich-Soziale bildet den Unterbau, während die geistige Welt nur ein abhängiger Überbau ist. Alles Denken ist somit ideologisch.

Der Verfasser geht anschließend näher auf das marxistische Geschichtsverständnis ein. Der Marxismus sieht den Ablauf der Geschichte durch den Klassenkampf bestimmt; an ihrem Ende stehe der Sieg des Kommunismus. Dieser Sieg bedeutet zugleich eine völlige Umbildung und

Umgestaltung von Mensch und Natur und enthält somit eine Entscheidung für das Künstliche.

Der Verfasser behandelt ferner die Schwierigkeiten, denen die sowjetische Psychologie bei der Anwendung des marxistischen Prinzips begegnen muß, und wendet sich sodann dem Verhältnis zwischen der christlichen und der marxistischen Auffassung von Mensch und Geschichte zu. Eingehender werden die Stellungnahmen der Päpste zum Marxismusproblem und, im Anschluß daran, einige Publikationen katholischer Autoren (Brockmöller, Reding), in denen eine abweichende Beurteilung des Marxismus vertreten wird, behandelt.

Abschließend wendet sich der Verfasser dem praktischen Verhältnis zum Marxismus zu. In diesem Zusammenhang ist den Anlässen, welche wesentlich zur Verbreitung des Marxismus beigetragen haben, in erster Linie allen aus dem Verhältnis des Menschen zur Arbeit entstehenden Problemen, besondere Aufmerksamkeit zu widmen. Es darf ferner nicht außer acht gelassen werden, daß in den verschiedenen kommunistisch regierten Staaten keineswegs beim Volke eine marxistische Gesinnung vorausgesetzt werden kann. Zum Schluß wird hervorgehoben, daß der Marxismus als totale Praxis vom Christentum eine Antwort fordert, die ebenfalls in einer totalen Praxis besteht.

ISTORINIS MATERIALIZMAS KATALIKIŠKOS FILOSOFINĖS DOKTRINOS ŠVIESOJE

I.

Formalinis doktrinų panašumas intencijos ir apimties atžvilgiu ir jų diametrali priešingybė turinyje sudaro priežastis krikščionybės ir marksizmo konfliktui, kuris mūsų laikų idėiniame ir politiniame vyksme užima centrinę vietą. Šis konfliktas nėra naujas. Jau daugiau negu šimtmetis praėjo nuo marksizmo doktrinos formavimosi pradžios, ir jau keletas dešimtmečių, kaip ši doktrina specifinėje rusiškojo bolševizmo formoje reiškiasi ne vien teorinėje, bet ir tarpvalstybinėje plotmeje, tapdama vis veiksmingesniu faktoriumi, pro kurį šiandien jau niekur nebeįmanoma praeiti į jį neatsižvelgiant, kaip tai buvo galima dar prieš trisdešimtį metų. Kaip tai galėjo įvykti? Ar komunizmo esmė visą šį laiką yra buvusi nesuprasta, ar nepilnai suprasta, kad neišžvelgta jame glūdinčių pavojų ir palikta jam netrukdomai vystytis? Keliant šį klausimą, nemažiau aktualu pažvelgti ir į dirvą, į tas idėines bei ekonominiai-socialines sąlygas, iš kurių išaugo komunizmas, ir bandyti suprasti, kiek jos buvo ir tebėra komunizmo tiesiogine ar netiesiogine priežastimi. Idėjinėje srityje ne tik svarbu, kiek minėtoji istorinė situacija tebeveikia skatindama marksistinių idėjų gyvastingumą, bet kartu kiek ji daro įtakos ir į krikščioniškąjį šių dienų žmogų. Statyti marksizmo gyvastingumo klausimą reiškia netiesioginiai statyti krikščionybės kaip visa perkeičiančios dvasios ir jėgos šių dienų krikščionyse klausimą. Norėdami perkeisti pasaulį ir žmogų, marksizmas ir krikščionybė susiduria visoje gyvenimo visumoje. Konfliktas savo aštrumą įgauna todėl, kad susiduria totalinės pasaulėžiūros; konflikto objektu yra ne paskirų gyvenimo sričių sutvarkymas pragmatiniais principais, bet naujo žmogaus formavimas ir visų gyvenimo sričių subordinavimas tam tikslui.

Žmogus ir istorija ir jų santykis stovės šių svarstymų centre. Filosofinės antropologijos ir istorijos filosofijos plotmėse marksizmo ir krikščionybės priešingybė išryškėja visame savo visuotinyje.

Kokia yra individo esmė, kaip vyksta jo formavimasis, kuo pagrįdžiama jo vertė ir jo teisės, kokia vieta jam tenka istorijos procese ir kokia yra šio istorijos proceso prasmė apskritai, kokios iš to gausi išvados kolektyvo ir valstybės bei individo padėties juose atžvilgiu, kaip pagrįdžiama individualinės egzistencijos prasmė, ar istoriniame procese ar už jo ribų esančioje transcendencijoje, į visus šiuos klausimus marksizmas ir krikščionybė duoda priešingo pobūdžio atsakymus. Iš anksto galima pažymėti, kad ekonominiams klausimams marksizmo visumoje tenka tik antraeilė vieta. Ekonominis gyvenimas, produkcijos metodai ir jų pažangos pasėkoje kylanti produkcijos santykių evoliucija savo reikšmę gauna ne patys iš savęs, bet kaip individo egzistenciją ir istorijos proceso eigą apsprendžiantys faktoriai. Markso filosofijos ir intencijų centre stovi žmogaus problema. Galima sakyti, kad marksizmo atvejuje kaip reta kur įvyksta pirminės subjektyvinės intencijos ir tolimesnių konsekvencijų idėjos evoliucijoje išsiskyrimas, einas iki visiško priešingumo. Pirmykštis totalusis humanizmas tampa totaliu praktiniu antihumanizmu.

Šiame darbe pagrindinę vietą užims paties Markso pozicija, iš kurios, be lūžių, seka visas tolimesnis marksizmo išsivystymas. Prieš tai reikalinga padaryti keletą metodinių pastabų.

Gustav A. Wetter¹ ir J. M. Bochenski², nagrinėdami marksizmą, dėmesio centran yra pastatę dialektinį materializmą, marksistinį pasaulėvaizdį ir su juo surištą gamtos filosofiją. Su tuo sunkiai galima sutikti. Į dialektinį materializmą, kuris tapo suformuotas tik vėliau, jau po Markso, vargiai galima žiūrėti kaip į marksistinės sistemos esmę ir pagrindą. Iring Fetscher, komentuodamas Stalino veiklą *Dialektinio ir istorinio materializmo klausimu*, pastebi: «Der Marxismus ist nicht immer eine Weltanschauung gewesen. Bei Marx selbst finden wir eine geschichtsphilosophische Spekulation in der Sprache der Nationalökonomie und einen Aufruf zur revolutionären Umgestaltung der Wirklichkeit, aber keine ausdrückliche Deutung des Natur- und Weltgeschehens im Ganzen ... Das sich konsolidierende Proletariat der achtziger und neunziger Jahre des neunzehnten Jahrhunderts suchte aber, in dem Maße als es an kulturellen Gütern Anteil zu nehmen begann, nach einer eigenen, ihm gemäßen

¹ GUSTAV A. WETTER, *Der dialektische Materialismus. Seine Geschichte und sein System in der Sowjetunion*. Wien, 1953.

² J. M. BOCHENSKI, *Der sowjetrussische dialektische Materialismus (Diamat)*, München, 1950.

Weltanschauung»³. Šitoje eigoje ir susiformavo dialektinis materializmas, pasinaudodamas tuo metu gamtos moksluose vyravusiomis materialistinėmis pažiūromis⁴. Tuo būdu dialektinio materializmo atsiradimas yra aiškiai surištas su praktišku tikslu neperleisti šios srities buržuazinio mokslo dominacijai. Pritaikant dialektinį principą gamtoje vykstantiems procesams daug kur jaučiasi dirbtinumas. Taip pat visame lieka ryšku, kad dialektinio materializmo pasaulėvaizdis ir pasaulėžiūra yra susiformavę materializmo ir pozityvizmo dominavimo epochos metu; dogmatinis fiksuotumas ir sustingimas neleidžia jiems išeiti už savo pirminio taško ribų ir sekti gamtos mokslų pažangą. Todėl Wetter ir Bochenski vartojamo metodo link Erwin Metzke su pagrindu klausia: « 1. ob unter diesem Gesichtspunkt die Gesamtbewegung des Marxismus-Leninismus in ihren zentralen Antrieben und in ihrem fundamentalen Rückbezug auf Marx voll in den Blick kommt; 2. ob nicht auch die Aufgabe einer kritischen Auseinandersetzung verkürzt und zugleich unterschätzt wird, sofern, wie ich meine, erst im Rückbesinnen auf Bedeutung und Tragweite des Grundansatzes von Karl Marx die Schicht der Auseinandersetzung erreicht wird, in der nicht nur diese und jene materialistische Lehre, sondern die tieferen geistigen Voraussetzungen zum Problem werden »⁵. Metodo atžvilgiu, pirmon vieton statydami gamtos filosofiją, Wetter ir Bochenski sudaro išimtį lygiai katalikų, lygiai ir nekatalikų autorių tarpe⁶.

Su marksizmo esmės interpretacija artimai rišasi ir atskirų Markso veikalų ir Markso kūrybos periodų įvertinimas pagal jų svarbą⁷. Ekonominėms studijoms, jų tarpe ir *Kapitalui*, tenka antraeilė vieta. Šiandien daugiausia svarbos pridudama Markso jaunystės veikalams iki 1846 metų⁸. Iš to tačiau netenka tikėtis esminių naujų konstatavimų Markso poziciją vertinant. Jau pa-

³ IRING FETSCHER, *Stalin. Über dialektischen und historischen Materialismus*, Frankfurt a. M., Berlin, Bonn, 1957, 32 psl.

⁴ IRING FETSCHER, Ten pat, 32 psl. ir sek.

⁵ ERWIN METZKE, *Mensch und Geschichte im ursprünglichen Ansatz des Marx'schen Denkens*, in: *Marxismusstudien*. Zweite Folge. Schriften der Evangelischen Studiengemeinschaft, H. 5, hgg. von IRING FETSCHER, Tübingen, 1957, 1 psl. (pastaboje).

⁶ Kad sovietinės filosofijos esminis išėities taškas yra Engelso vulgarinis materializmas, konstatuoja ir Wetter; plg. *Der dialektische Materialismus*, 39 psl.

⁷ Šiuo klausimu plg. ERICH THIER, *Etappen der Marxinterpretation*, in: *Marxismusstudien*. Erste Folge. Schriften der Evangelischen Studiengemeinschaft, H. 3, Tübingen, 1953.

⁸ KARL MARX und FRIEDRICH ENGELS, *Histosischkritische Gesamtausgabe* (MEGA), I Abt., Bde 1, 3, 5. Frankfurt a. M., Berlin, Moskau - Leningrad, 1927-1935.

čiuose pirmuose veikaluose užuomazgoje randasi visos pažiūros individo ir istorijos proceso atžvilgiu, kurias sutinkame išvystytas vėlesniuose Markso veikaluose. Markso filosofija yra ir lieka deterministinė; atsiribojimas nuo mechanistinio materializmo dar nereikia laisvę pagrindžiančio principo įvedimo⁹. Vulgarinio mechanistinio materializmo Marksas niekad neatstovavo. Gi dialektinės sanveikos įvedimas individo santykių su aplinka formos nepakeičia; sanveikoje besigaunantis aplinkos kitimas lieka anonimišku, nuo atskiro individo nepriklausančiu procesu, kuriam šis lieka pajungtas ir jo apspręstas. Naujesniųjų bolševikinių marksizmo interpretatorių bandymai šį principą pralaužti neišvengiamai įsivelia į prieštaravimus.

Šis darbas savo pobūdžiu yra *referuojantis*. Autoriaus tikslas yra perduoti marksistinės filosofijos esmę, pasiremiant marksizmo tyrinėjimo moksliniais rezultatais, kiek įmanoma, iki pat paskutinių (baigiant 1957 metais) publikacijų. Pagal galimybę norima operuoti tiesioginėmis ištraukomis iš veikalų, kuriais naudotasi. Paties autoriaus pozicija pasirodys medžiagos parinkime ir įvertinime. — Šiandien nebėra nei reikalo, nei prasmės įvadų į marksizmą eilę papildyti dar vienu ir kartoti jau atliktą darbą. Aktualiau net už filologinį bei filosofinį gilinimąsi į specialias marksizmo problemas autoriui atrodo turimojo pažinimo išplatınimas ir platesniųjų sluoksnių susąmoninimas.

II.

Marksas žmogų supranta kaip grynai imanentinę, pačią save susikuriančią būtybę. Šiame savęs kūrime žmogus yra ekonominiai-socialinių produkcijos santykių apspręstas. Šis apsprendimas yra visiškas. Tik persiformuojant sąlygoms, to pasėkoje gali keistis ir

⁹ Plg. METZKE, *Mensch und Geschichte*, 3 psl., kuris teigia, kad Markso atsiribojama nuo materialistinės pažiūros, žmogus esąs tik aplinkybių produktas, nes juk « die Umstände von den Menschen verändert werden und ... der Erzieher selbst erzogen werden muß ».

JEAN-YVES CALVEZ šiuo klausimu rašo: « Sans doute toute personne qui a fréquenté les *Manuscripts* de 1844 reconnaitra-t-elle qu'il y a dans la conception de l'homme qui s'y exprime une certaine indétermination. Ce qui explique qu'il puisse y avoir des divergences d'interprétation, sans qu'on trahisse l'objectivité. Cependant, en tenant compte de la logique du système, et des termes mêmes de l'ensemble des écrits de jeunesse, il est difficile d'attribuer implicitement à Marx un postulat humaniste de type personnaliste. Si on le fait, on l'accuse à trop bon compte d'inconséquence » (*La pensée de Karl Marx*, Paris, 1956, 579 psl.).

žmogus. Perkeisdamas ekonominio gyvenimo sąlygas ir iššaukdamas naujus produkcijos santykius, marksizmas siekia įgyvendinti naują, tobulą žmogaus tipą.

Pagal Marksą, žmogaus gyvenimas yra apribotas jo žemiškąja egzistencija. Žmogus yra vienintelė istorijos realybė ir jos vienintelė prasmė¹⁰. Žmogaus susiformavimas vyksta jo dialektiniame santykiyje su gamta istorinio proceso bėgyje. Šioje būties ir žmogaus sampratoje dievybei iš viso nelieka vietos. Marksizmas, būdamas vien humanistinis, tuo pačiu yra ateistinis. Savo pagrinduose šis ateizmas net nėra militantiškas; svarstydamas žmogaus esmę, marksizmas paprasčiausiai tik konstatuoja dieviškojo prado nebuvimą. Kovos momentas atsiranda tik ten, kur susiduriama su — iš marksistinio taško žiūrint — tariamai religiniais fenomenais, kaip žmogaus susvetimėjimo apraiška¹¹.

Markso formuluotą žmogaus sampratą tenka aiškinti išeinant iš įtakų, kurių Marksui yra turėję Hegelis ir Feuerbachas. Hegelis žmogų supranta kaip subjektyviąją dvasią, kuri yra vienas momentas absoliučios dvasios išsiskleidimo procese, vedančiame į jos (t. y. dievybės) savisamoneį kaip atbaigimą, kuris įvyksta istorijos proceso pabaigoje per žmogaus samoneį, ją objektivuojant filosofijoje. Subjektyvioji dvasia, stovinti aukščiau gamtos, išsiskleidžia susidurdama su gamta, ją performuodama ir palenkdama sau. Objektivuodamasi gamtoje, subjektyvioji dvasia objektivacijose sutinka nebe svetimą duotybę, bet save pačią. Apie individo santykį su perkurtąja aplinka Fetscher sako: « Im Resultat seiner Arbeit, dem geformten Gegenstand, erblickt er nicht mehr ein ihm Gegenüberstehendes, Fremdes, sondern seinen eigenen, gegenständliche Wirklichkeit gewordenen Plan, *sich selbst*. Da der von Menschenhand geformte Gegenstand dauert, kann der Mensch aus ihm ständig das Bewußtsein seiner Geistigkeit bzw. Naturüberlegenheit gewinnen »¹².

Pagal Hegelį, individas nuolat formuojasi susidurdamas su savo aplinka kaip duotybe. Šis santykis vyksta ne kuria kita, kaip

¹⁰ Plg. CALVEZ, *La pensée de Karl Marx*, 536 psl.

¹¹ Plg. CALVEZ, Ten pat, 536 psl.: « Cet humanisme, qui est identiquement un "naturalisme", est directement athée. Mais, à la différence de la critique de l'aliénation religieuse qui constituait une attitude intellectuelle, mais militante, l'athéisme de la société communiste est une situation *de fait*. La question de Dieu et la question de la création ne se posent même plus pour l'homme qui repose sur lui-même et qui a en lui-même le principe de sa propre genèse. L'athéisme, comme absence effective de Dieu, succède ainsi à la critique de l'aliénation religieuse, comme négation de la religion et de Dieu ».

¹² IRING FETSCHER, *Von Marx zur Sowjetideologie*, Frankfurt a. M., Berlin, Bonn, 1957, 13 psl.

darbo forma. Tiksliai tai formuluoja Heinrich Popitz: « Man kann das ganze System Hegels von dem Gesichtspunkt der Arbeit aus zu verstehen suchen: In der Geschichte arbeitet sich der Mensch zur Verwirklichung seiner Bestimmung aus der natürlichen Unmittelbarkeit empor; sie ist ein „Heraus“-Arbeiten seiner Möglichkeiten und Anlagen, die Entfaltung seiner Wesenskräfte in der Mannigfaltigkeit der Situationen, Aufgaben und Antagonismen, welche Sinn und Bedeutung erhalten als Voraussetzungen und Bedingungen der Arbeit des Menschen an sich selbst »¹³. Hegelis yra pirmasis, kuris suprato, kad subjektyviosios dvasios esminė egzistencijos forma yra darbas. Darbe žmogus ne tik objektivuoja ir suišorina save, bet kartu ir save kuria; šis savęs kūrimas vyksta ne tik dialektiniame santykiyje su gamta, bet ir su objektivuotosios dvasios pavidalais. Suišorėjimas yra dialektinis momentas substancijai atsiskiriant nuo subjekto.

Marksas perima Hegelio filosofinės antropologijos esminius bruožus: monistinę žmogaus sampratą ir pažiūrą, kad žmogus formuojasi istorijos eigoje per darbą. Tačiau, atmesdamas Hegelio filosofinės sistemos idealizmą ir panlogizmą, Marksas į šitą žmogaus sampratą įveda esminių pataisų. Visų pirma, Marksas atmeta dvasios primatą darbe. Pagal Hegelį, tiek darbas, tiek visas evoliucijos procesas lieka abstrakčioje sąmonės turinių sferoje. Pas Marksa pirmoje vietoje stovi ne idėjų pasaulis, bet gamtos duotybė¹⁴. Šioje duotybėje reiškiasi ne abstrakti subjektyvioji dvasia, bet realus konkretus žmogus. « Der Mensch selbst ist nur Teil der Natur,

¹³ HEINRICH POPITZ, *Der entfremdete Mensch. Zeitkritik und Geschichtsphilosophie des jungen Marx*, in: *Philosophische Forschungen*, hgg. von Karl Jaspers, N. F., 2 t. Basel, 1953, 117 psl.

¹⁴ Hegelio « Grundirrtum besteht darin, daß als eigentliche Wirklichkeit die Idee erscheint. Bewegung und Tätigkeit sind nichts als Entwicklung des Selbstbewußtseins. Die einzige Arbeit, die Hegel kennt, ist die geistige; er kennt daneben keine konkrete, reale, mit den Sinnen zu erfassende Tätigkeit des Menschen. Da der Mensch wesentlich Selbstbewußtsein ist, bleibt sowohl das Produkt seiner Tätigkeit, die Entäußerung des Bewußtseins im Objekt, wie auch deren Überwindung etwas Abstraktes, Unwirkliches ... da jeder Gegensatz von Subjekt und Objekt innerhalb des Bewußtseins bleibt, bleibt sowohl das Produkt seiner Tätigkeit, die Entäußerung des Bewußtseins im Objekt, wie auch deren Überwindung etwas Abstraktes, Unwirkliches ... Es handelt sich bei der Wiederzurücknahme nicht so sehr um eine Überwindung der Entfremdung des Objektes, als vielmehr um eine Aufhebung des Objektes selbst. Statt eine wirkliche Synthese zwischen Denken und Sein zu erreichen, tendiert die Hegelsche Philosophie zu einer Leugnung des Seins, der Wirklichkeit, und zu ihrer Auflösung im Bewußtsein » (WETTER, *Der dialektische Materialismus*, 30-31 psl.).

ist in die Natur rückgebunden. Seine primäre Tätigkeit ist nicht die geistige, nicht das Wissen, sondern reale, materielle Tätigkeit, in der er reale Objekte produziert und seine Kräfte, sein *Ich* in ihnen entäussert ... Auf diese Weise besteht also kein Gegensatz zwischen Mensch und Natur, zwischen Subjekt und Objekt, sondern gegenseitige Durchdringung und Abhängigkeit: der Mensch wird zum Produkt der Natur, und die Natur zum Produkt des Menschen »¹⁵. Žmogus gamtai taiko jame esantį imanentinį mastą. Jo darbo objektas tampa pilnai susubjektyvinamas, gi žmogus savo ruožtu pilnai materializuojausi objekte¹⁶.

Žmogus ir gamta stovi nuolatiniam dialektiniam procese, kuris kyla iš įtampos, esančios tarp abiejų. Jakob Hommes, kalbėdamas apie istorinį materializmą, šiuo klausimu sako: «Dialektisch ist diese Daseinsauslegung in dem Sinne, daß sie im positivistischen, „humanistischen“ und materialistischen Geist das Dasein rein menschlich-geschichtlich auffaßt, so daß diese, allem Strahl der Ewigkeit entrückt, unter das unbedingte Ideal der Diesseitigkeit und menschlichen Selbstgehörigkeit gestellt und nur noch auf seine irdische Ergiebigkeit hin betrieben wird. Dem Menschen soll nur noch der Mensch selbst Ursprung und Ziel seines Daseins bilden »¹⁷. Būdamas grynai istorinė būtybė, žmogus tuo būdu pats save susikuria¹⁸. Marksistinė dialektinė žmogaus samprata neprileidžia jokio objektyvaus apsprendimo, jokios *a priori* duotos žmogaus prigimtys: «Kraft ihres Wesens drängt diese Bewegung über die bloß zeitbedingten Hemmungen des nach Freiheit und Selbstgehörigkeit verlangenden Menschen hinweg gegen jede objektive, d. h. nicht aus dem menschlichen Innern selbst stammende Bestimmtheit des Daseins überhaupt »¹⁹. Tuo būdu, žmogaus prigimtys klausime krikščionybės ir marksizmo pažiūros neišvengiamai turi sueiti į konfliktą.

Šis konfliktas dar nekyla iš žmogaus, kaip per darbą save formuojančios būtybės, sampratos. Ir pas šv. Tomą Akvinietį sutinkame pažiūrą, kad žmogus turi kūrybinių galių; jos daro žmogų

¹⁵ WETTER, Ten pat, 31 psl.

¹⁶ Plg. CALVEZ, *La pensée de Karl Marx*, 401 psl.

¹⁷ JAKOB HOMMES, *Der technische Eros*, Freiburg i. Br., 1955, 2 psl.

¹⁸ «Die dialektische Methode besteht nicht nur darin, daß der Mensch im Getriebe seines Daseins sich auf dessen Mitte besinnt, sondern darin, daß er diese Mitte seines Daseins zur Mitte der Welt macht ... Die dialektische Umkehr geht also darauf hinaus, daß der Mensch in und aus der gegenständlichen Welt *sich selbst erst hervorbringt*, erzeugt, sich selbst gegenständlich vor sich hinbringt » (HOMMES, *Der technische Eros*, 20 psl.).

¹⁹ HOMMES, Ten pat, 47 psl.

panašiu į Dievą. Žmogui yra duota laisvė kultūroje perkurti gamtą ir save patį. Panašiai kaip ir pas Hegelį, gamta tarnauja žmogaus tobulėjimui kaip priemonė jam savo paties galioms patirti²⁰. « Im Seinsverlangen des Menschen, seinem *appetitus essendi* oder seinem *Eros*, haben wir den der dialektischen Methode und der aristotelisch-thomistischen Philosophie gemeinsamen Begriff in den Händen »²¹. Ir vienoje, ir kitoje doktrinoje žmogaus formavimasis vyksta istorijos eigoje. Pas Marksą šis formavimasis kyla ir vyksta pats iš savęs: būtyje esą prieštaravimai patys per save iššaukia dialektinį judėjimą. Visa būtis sudaro vieną vyksmą monistinėje imanencijoje; ji be perstojo kinta. Šitam kitimui yra pajungtas ir žmogus²²; pagal marksizmą, žmogus gali būti neribotame laipsnyje performuojamas, nes prigimties duotine, statiška prasme jis iš viso neturi. Tuo tarpu pagal tomizmą ir krikščioniškąją antropologiją apskritai žmogui priskiriama duota prigimtis; žmogus egzistuoja Dievo sukurtoje pirminėje tvarkoje, kuri apjungia visa, kas yra sukurta. Individo *appetitus essendi* yra ne kas kita, kaip « die Antwort dessen, was gemacht ist, auf sein Gemachtwerden als solches »²³. Čia ir įvyksta esminis marksizmo ir tomizmo pažiūrų išsiskyrimas žmogaus esmės klausimu. Jis nėra atsitiktinis ar antraeilis, bet kyla iš pačių sistemų pagrindų, kurie yra vienas kitam priešingi. Šis skirtumas tolimesnę savo išraišką randa pažiūrose apie žmogaus kaip individo situaciją savęs formavimo procese. Krikščionybė šitą situaciją supranta kaip laisvą kooperavimą su Dievo malone, marksizmas gi prieina prie visiško individo determinuotumo²⁴.

Suprasdamas žmogų kaip grynai imanentinę būtybę ir vieninteliu žmogaus (nuolat kintančią) esmę apsprendžiančiu faktoriumi laikydamas darbą, tiksliau sakant materialinę produkciją, Marksas savo filosofijos centran pastato ekonominiai-socialinį gyvenimą: produkcijos priemonės, jų pasėkoje susidaranti socialinė situacija (produkcijos santykius) ir bendruomenę kaip darbo kolektyvą.

²⁰ Plg. JAKOB HOMMES, *Kommunistische Ideologie und christliche Philosophie*, in: *Schriftenreihe der Bundeszentrale für Heimatdienst*, Heft 22, Bonn 1956.

²¹ JAKOB HOMMES, *Der technische Eros*, 96 psl.

²² « L'Homme. Il n'y a pas d'essence, entendue au sens d'universel *naturel* et immédiat. Son essence est un universel non naturel, médiat. Elle est le résultat des liaisons sociales et le fruit d'une médiation concrète effectuée par le travail social » (CALVEZ, *La pensée de Karl Marx*, 152 psl.).

²³ HOMMES, *Der technische Eros*, 98 psl.

²⁴ Ši determinacija Markso nėra pilnai išsakyta, tačiau natūraliai išplaukia iš jo filosofinės sistemos pagrindų. Individo determinuotumas marksizmui praktikoje sudaro labai didelių sunkumų; su juo dar teks susidurti vėliau.

Kalbant apie individo formavimąsi, pagrindinės reikšmės turi *su-išorėjimo* (Entäußerung) ir *susvetimėjimo* (Entfremdung) apraiškos.

Iš Hegelio Marksas perima pažiūrą, kad individas save realizuoja, išreiškia objektivacijomis. Tuo būdu jis savo dvasios turinius perkelia į išorę, juos suišorina. Jie tampa objektyviais pavidalais, iškeliama už subjektyviosios dvasios ribų, visuotinai prieinamais. Pagal Hegelį, dialektikos eigoje objektivacijų kūrėjas su savo kūriniais vėl susiduria kaip su realizacijomis, nuo jo nebepriklausančiomis, bet kartu išreiškiančiomis jį patį, ir dvasiniame akte išorėjimą vėl panaikina (aufheben). Taip vienas po kito seka subjektyviosios dvasios realizacijos išorėje procesai. Marksas tuo tarpu individo formavimąsi supranta kitaip; pagal Marksą, darbas yra individo reiškimasis «primityviausioje», ekonominėje srityje. Kitaip suprantamas ir suišorėjimo panaikinimas (Aufhebung): pagal Marksą, tai įvyksta tada, kai individas — ne kas kitas, bet jis pats — naudojami savo darbo vaisiais. Tuo atveju gi, kai tai neįvyksta ir individas tampa atskirtas nuo savo darbo vaisių, pas jį gaunasi susvetimėjimas (Entfremdung) savęs paties atžvilgiu.

Susvetimėjimo priežastimi yra įprasta laikyti iš produkcijos sąlygų kylančius socialinius santykius, kurie savyje slepia išnaudojimo momentą. Žiūrint į susvetimėjimo reiškinį, kaip jį supranta Marksas, ši samprata nėra pilna. Pagal Marksą, susvetimėjimo pirmosios apraiškos atsiranda kartu su *darbo padala*, kurios pasėkoje dirbantysis tampa atskiriamas nuo tiesioginio savo darbo vaisių sunaudojimo. Vienaime savo ankstyvųjų veikalų, *Die deutsche Ideologie*, Marksas rašo: «Und endlich bietet uns die Teilung der Arbeit gleich das erste Beispiel davon dar, daß, solange die Menschen sich in der naturwüchsigen Gesellschaft befinden, solange also die Spaltung zwischen den besonderen und gemeinsamen Interessen existiert, solange die Tätigkeit also nicht freiwillig, sondern naturwüchsig geteilt ist, die eigene Tat des Menschen ihm zu einer fremden gegenüberstehenden Macht wird, die ihn unterjocht, statt daß er sie beherrscht. Sowie nämlich die Arbeit verteilt zu werden anfängt, hat jeder einen bestimmten, ausschließlichen Kreis der Tätigkeit, der ihm aufgedrängt wird, aus dem er nicht heraus kann; er ist Jäger, Fischer oder Hirt oder kritischer Kritiker und muß es bleiben, wenn er nicht die Mittel zum Leben verlieren will — während in der kommunistischen Gesellschaft, wo jeder nicht einen ausschließlichen Kreis der Tätigkeit hat, sondern sich in jedem beliebigen Zweige ausbilden kann, die Gesellschaft die allgemeine Produktion regelt und eben dadurch möglich macht, heute dies, morgen jenes zu tun ... wie ich

gerade Lust habe »²⁵. Kaip Fetscher, pasiremdamas Ernst Kux studija²⁶, teisingai pastebi, Markso galvoseną šitoje vietoje tenka pavadinti romantiška²⁷. Darbo padalai tenka pagrindinė kaltė: ji visą istorijos vyksmą nukreipė, Markso akimis žiūrint, žalinga ir atmestina kryptimi. « Der gesamte teleologische Prozeß, den die Geschichte darstellt, dreht sich um die Teilung der Arbeit als ihren Angelpunkt. Die Teilung der Arbeit ist der eigentliche Sündenfall, mit dem die Geschichte anhebt und mit dessen Beseitigung die Geschichte, d. h. „die Vorgeschichte der Menschheit“, zu ihrem Ende kommt. Die Aufhebung der Teilung der Arbeit hat den Sinn einer Erlösung. Sie bedeutet nichts geringeres als die Wiederherstellung des Menschen »²⁸. Darbo padala ne tikrai iššaukia anonimišką rinkos procesą, kuriam individas turi paklusti, bet jau pati vien per save apriboja individo išsivystymo galimybes. Hegelis šitą individo apsiribojimą vertina pozityviai kaip būtiną žingsnį jo asmeninių galių išsiskleidimui, savęs paties suradimui. Markso utopijoje darbo padala tuo tarpu turi vien negatyvų aspektą. Kyla klausimas, kaip tenka įsivaizduoti Markso utopijos realizavimą praktikoje. Darbo padala juk būtina bet kuriam dvasinės ir materialinės kultūros išsivystymui. Ji yra visuotinas reiškiny; ir etnologija stovį be jokios darbo padalos gali tik teoretiniu būdu sukonstruoti, realybėje jo tačiau niekur nesutinka. Marksas šio siektino idealaus stovio ir jame egzistuojančio « totalinio žmogaus » nėra išryškinęs. Fetscher mano, jog artimiausia prielaida būtų sekanti, kad individo ir bendruomenės interesai pasidarys tiek identiški, kad konfliktas iš viso negalės kilti²⁹.

Tiesa, kad marksizmas sunkumus nori išspręsti šituo būdu. Tačiau atrodo, kad Marksas savo pažiūrose, liečiančiose individo santykį su darbu, šiame atvejuje turėjo galvoje ne iš produkcijos santykių kylančius konfliktus, bet — tam tikrame laipsnyje labai realią — su darbo padala surištą negatyvią deformuojančią įtaką, žmogų padarančią vienpusišką, nuslopinančią jo kūrybines galias ir suardančią jo vidaus harmoniją. Klausimas, kaip galės tarpusavyje derintis bendruomenės dominavimas ekonominėje srityje ir individo laisvė, abu Markso suprantami absoliučiai, lieka atviras

²⁵ KARL MARX, *Die Frühschriften*, hgg. von Siegfried Landshut, Stuttgart, 1953, 361 psl.

²⁶ ERNST KUX, *Karl Marx. Das romantische Verhängnis*, München, 1957.

²⁷ IRING FETSCHER, *Die Freiheit im Lichte des Marxismus-Leninismus*, 823 psl., in: *Aus Politik und Zeitgeschichte*. Beilage zur Wochenzeitung *Das Parlament*, Bonn, 11.12.1957.

²⁸ HANS BARTH, *Wahrheit und Ideologie*, Zürich, 1945, 122 psl.

²⁹ Plg. FETSCHER, *Die Freiheit im Lichte des Marxismus*, 823 psl.

ir marksizmo atstovams sudaro didelių sunkumų. Klausimą jie bando apeiti ne padidindami lauką ir galimybes individo asmeniškam, ekonominių būtinybių nesuvaržytam reiškimuisi, bet akcentuodami produkcijos santykių primatą³⁰. Problema bus išspręsta individui totaliniai išiliejant į bendruomenės kolektyvą. Kad ši interpretacija yra klaidinga, rodo paties Markso vėlyvesni pasisakymai, kuriuose Marksas, nors ir toliau pilnai palaikydamas produkcijos su kolektyvinimo principą, pilnutinio žmogaus problemos išsprendimo iš jo nesitiki. Markso pažiūra darosi žymiai realistiškesnė. Jis pripažįsta, kad darbas kaip toks visada bus pergyvenamas kaip išorinė būtinybė, iš kurios individas negali išsilaisvinti. Visiškai laisvai savo galias kultivuoti žmogus gali tik už savo tiesioginio, sąlygų jam primesto, darbo ribų. Negalima nepastebėti, kad tuo pačiu Marksas *eo ipso* susitaiso su eile faktų, kurie iki tol sudarė pagrindinius jo kritikos objektus. Viename savo pirmųjų veikalų Marksas darbą, kaip jis sutinkamas visoje žmonijos istorijoje, supranta kaip žmogaus esmei absoliučiai svetimą. Darbas neišvysto žmogaus galių, bet naikina jį fiziškai ir dvasiškai. Darbo funkcija visiškai pervertuojama; darbas, užuot žmogui buvęs pačia žmogiškiausia jo egzistencijos forma, jį nužmogina. Laisvas ir «savo namuose» žmogus tepasijunta tik už darbo ribų. Ir, kas itin paradoksiška, žmogus žmogumi gali pasijusti tik savo vitalinėse funkcijose. Savo biologinės egzistencijos momentais individas yra žmogumi, gi savo žmogiškose, kuriančiose funkcijose jis tampa tik animaline būtybe³¹. *Kapitale* tuo tarpu iš darbo kylantis individo suvaržymas, tiesa, neinterpretuojamas pozityviai, bet išeities ieškoma atsparoje, kurią individui teikia jo *laisvalaikio* prailginimas. Ir sužmoginus darbo sąlygas bei perkeitus produkcijos santykius būtinybės (Not-

³⁰ Iring Fetscher yra aprašęs sekantį bandymą dialektiniu būdu rasti išeitį: «Der französische Marxist *Henri Lefèbvre* unterscheidet — soweit ich sehe als einziger — zwischen der “*division du travail*”, der technisch bedingten Teilung der Arbeitsfunktionen und der “*séparation entre ces activités*”, der Trennung zwischen diesen Tätigkeiten. Ursache der “*séparation*” ist ihm das Privateigentum, der die Menschen der bürgerlichen Gesellschaft zu isolierten und egoistischen Individuen macht und den gesellschaftlichen Charakter ihrer Arbeit verkennen läßt. Durch diese Differenzierung des Marxschen Begriffes der Arbeitsteilung wird es Lefèbvre möglich, die Überwindung der entfremdeten Arbeit ohne die — technisch schwer vorstellbare — Aufhebung der Funktionstrennungen zu konzipieren. Auf der Grundlage des sozialistischen Gemeineigentums an den Produktionsmitteln würde die “*séparation*” wegfallen und jeder Arbeiter seine isolierte Teilfunktion transzendierend sich mit dem gesellschaftlichen Gesamtsubjekt identifizieren können» (Ten pat, 822 psl. pastaboje).

³¹ Plg. KARL MARX und FRIEDRICH ENGELS, *Historisch-kritische Gesamtausgabe* (MEGA), I, 3, 85-86 psl.

wendigkeit ; žmogaus egzistenciją apsprendžiančių sąlygų prievartos) pobūdis darbe nepasinaikina. Laisvė prasideda tik už darbo ribų, laisvalaikyje ³².

Fetscher teisingai pastebi, kad čia keleriopu būdu prasiveržia realizmas ir prablaivėjimas. Galima būtų, toliau einant, sakyti, kad Marksas savo iki tol atstovautas, apriorinės konstrukcijos būdu suformuotas pažiūras koreguoja gyvenimo patirtimi. Ši korektūra paliečia ne tik darbo, bet ir bendruomenės funkcijos sampratą. Fetscher rašo : « Diese Formulierung zeigt gegenüber den Jugendschriften deutlich eine Ernüchterung und größeren Realismus, zugleich könnte man von einer Verstärkung des „liberalen“ Momentes sprechen. Das Ideal des konkreten *Citoyen*, der sich — allseitig freiwillig produzierend — mit der produzierenden Gemeinschaft identifiziert, wird durch das des in Muße genießenden Menschen ersetzt, oder wenigstens ergänzt ... Marx' Wendung im *Kapital* bedeutet ... die Anerkennung der Tatsache, daß noch in jeder Arbeit ein Stück „unterdrückter Begierde“ und damit etwas Unbehagen steckt, daß sich die Arbeit für die Befriedigung der Notdurft — und sei's auch innerhalb der solidarischen Gemeinschaft — von der freien Produktion des Künstlers wesentlich unterscheidet. Die romantische Verklärung der Arbeit nach der Analogie des künstlerischen Schaffens ist offenbar aufgegeben. Die Assoziation der Produzenten erscheint dann mehr und mehr als bloßes *Mittel* für die Schaffung der Voraussetzung der „wahren Freiheit“ der Individuen, die jenseits der materiellen Produktion in Muße, Spiel und künstlerischer

³² « Das *Reich der Freiheit* beginnt in der Tat erst da, wo das Arbeiten, das durch Not und äußere Zweckmäßigkeit bestimmt ist, aufhört ; es liegt also der Natur der Sache nach *jenseits der Sphäre der eigentlichen materiellen Produktion*. Wie der Wilde mit der Natur ringen muß, um seine Bedürfnisse zu befriedigen, um sein Leben zu erhalten und zu reproduzieren, so muß es der Zivilisierte, und er muß es in allen Gesellschaftsformen und unter allen möglichen Produktionsweisen. Mit seiner Entwicklung erweitert sich dieses Recht der Naturnotwendigkeit, weil die Bedürfnisse ; aber zugleich erweitern sich die Produktivkräfte, die diese befriedigen. *Die Freiheit in diesem Gebiet* kann nur darin bestehen, daß der *vergesellschaftete Mensch*, die assoziierten Produzenten, diesen ihren Stoffwechsel mit der Natur rationell regeln, *unter ihre gemeinschaftliche Kontrolle bringen*, statt von ihm als von einer blinden Macht beherrscht zu werden ; ihn mit dem geringsten Kraftaufwand und unter den ihrer menschlichen Natur würdigsten und adäquatesten Bedingungen zu volziehen. Aber es *bleibt* dies immer ein *Reich der Notwendigkeit*. Jenseits desselben beginnt die menschliche Kraftentwicklung, die sich als Selbstzweck gilt, *das wahre Reich der Freiheit*, das aber nur auf jenem Reich der Notwendigkeit aufblühen kann. Die Verkürzung des Arbeitstages ist die Grundbedingung » (KARL MARX, *Das Kapital*, Volksausgabe, vol. III, Berlin, 1949, 873 psl. ir sek.).

scher Betätigung liegt. Wenn aber das Ziel in dieser Art der Freiheit liegt, dann braucht der marxistisch-leninistische Weg nicht der einzige und beste zu diesem Ziel sein »³³.

Sioje vietoje tenka iškelti dar vieną aspektą. Kaip jau minėta, darbo padala eina per visą mums žinomą istoriją. Tuo būdu, sekant Marksu, istorijoje tegalima sutikti tik deformuotą, susvetimėjusį, savo tikrosios prigimties nustojusį žmogų. Norėdamas atkurti « tikrąjį », « totalinį » žmogų, Marksas formuluoja idealą, kuris peržengia patirties ribas, ir kartu, kalbėdamas apie tikrąją žmogaus esmę, tuo pačiu paneigia žmogaus nuolatinį kintamumą dialektiniame procese. « Dieser Wesensbegriff vom Menschen, wie ihn Marx vertritt, ist der tiefe idealistische Rest, das verschwiegene Ethos in der Marx'schen Lehre vom Menschen und in seiner Geschichtsauffassung »³⁴. Jean-Yves Calvez, nors nepakankamai ryškiai skirdamas subjektyviosios dvasios suišorėjamą objektivacijos fenomene nuo susvetimėjimo sąvokos, atsargiai formuluodamas prieina panašios išvados, kartu marksistinei doktrinai priešpastatydamas Hegelio žmogaus sampratą: « Ainsi, pour Marx, en un certain sens la totalité est déjà donnée dès le point de départ. Hegel part de la conscience ponctuelle, élémentaire et naïve (le moi de l'expérience sensible). Marx part de l'homme concret (déjà découvert par Feuerbach dans sa critique du concept hégélien). Sans doute n'y-a-t-il pas chez Marx une "idée" de totalité préexistante, une essence d'homme qui pourrait être déterminée *a priori* avant son existence. Mais, parce que Marx procède par *réduction* des aliénations et non par enrichissement grâce aux déterminations successives, il faut bien que soit d'une certaine manière donnée la totalité humaine qu'il s'agit de retrouver et à laquelle il s'agit de ramener l'apparence humaine »³⁵.

Kalbant apie susvetimėjimo apraiškas atskirose gyvenimo srityse iš anksto tenka pastebėti, kad susvetimėjimas yra *visuotinis* reiškiny. Pagal Marksą, anksčiau minėtųjų priežasčių pasekėje visa, kas istorijos eigoje yra susiformavę, neišreiškia tikrosios žmogaus esmės, priešingai, į tą patį žmogų veikia iškreipiančiai ir slopinančiai. Nei viena kultūros sritis čia nesudaro išimtys. Keletą svarbiausių sričių tenka arčiau šiuo atžvilgiu charakterizuoti.

Susvetimėjimas esminiai rišasi su darbo sąlygomis. Dirbdamas kitam ir save įdėdamas į darbą, kurio vaisiai tenka kitam, žmogus nustoja pats savęs. Objektivacija tampa ne žmogaus galių realiza-

³³ FETSCHER, *Die Freiheit im Lichte des Marxismus*, 824 psl.

³⁴ THEODOR STEINBUCH, *Sozialismus*, Tübingen, 1950; I. Karl Marx. *Gestalt - Werk - Ethos*, 22 psl.

³⁵ CALVEZ, *La pensée de Karl Marx*, 53-54 psl.

vimu, bet, priešingai, nusikreipia prieš jį patį³⁶. Prieš žmogų nusikreipia ne tik pats darbo procesas, kuriame jis reiškiasi grynai kaip ekonominis faktorius, bet ir darbo vaisiai. Tapdami svetima nuosavybe, išnaudotojo rankose jie dar sustiprina darbdavio padėtį ir prisideda prie neteisingų produkcijos santykių fiksavimo. Darbininko darbo vaisiai virsta kapitalu, kuris sau pajungia darbo jėgą. Čia galima pastebėti, kad susvetimėjimas lygiai paliečia ir kapitalistą, būtent tuo, kad šis iš viso darbu nedalyvauja produkcijos procese, kas, pagal Marksą, tėra vienintelis kelias žmogaus galioms išsivystyti. Skirtumas pasireiškia tuo, kad kapitalistas susvetimėjimo visiškai nejaučia ir jo kaip trūkumo nepergyvena.

Susvetimėjimas taip pat apsieiškia žmonių tarpusavio santykiuose. Žmonės vienas kitą vertina tik kaip priemonę saviesiems tikslams siekti. Ekonominis mastas perkeltas į socialinę sritį. Dirbantysis vertinamas kaip prekė, pagal tai, kiek jis tinka panaudoti industrinėje produkcijoje. Žmogus su žmogumi santykiauja per pinigus. Ryškiausiai tarpusavio santykių susvetimėjimas, Markso nuomone, pasireiškia kredito srityje; čia ekonominis mastas pritaikomas visam žmogui, neišskiriant nei moralinės srities³⁷.

Susvetimėjimas paliečia ir žmogaus santykius su aplinka. Stebėdamas sąlygas, kuriose darbininkas anuo laikotarpiu buvo priverstas gyventi, Marksas su pagrindu randa, kad jos nežmoniškos. Darbininkas neturi kampo, kuriame jis galėtų pasijusti pas save; toji varginga pastogė, kurioje jis randasi, negali jam tapti namais.

Pagrindinė susvetimėjimo apraiška, Markso nuomone, yra religija. Iš Feuerbacho Marksas perima pažiūrą, kad religija tėra žmogaus kūrinys. Žmogus projektuoja save patį į begalybę ir tuo būdu sau susikuria dievybės sąvoką. Religijos pasaulis yra dirbtinis, iliuzorinis paties žmogaus fantazijos kūrinys. Marksas Feuerbacho mintį vysto toliau ir religijos atsiradimo priežastį randa ekonominiai-socialinėse sąlygose. Negalėdamas egzistuoti jam atitinkančiu būdu, žmogus savęs realizaciją perkelia į kitą, jo paties susikurtą, tikrumoje tačiau neegzistuojantį transcendentinį pasaulį. « Das religiöse Elend ist in einem der Ausdruck des wirklichen Elends und in einem die Protestation gegen das wirkliche Elend. Die Religion ist der Seufzer der bedrängten Kreatur, das Gemüt einer herzlosen Welt, wie sie der Geist geistloser Zustände ist. Sie ist das Opium des Volkes. Die Aufhebung der Religion als des illusorischen Glückes des Volkes ist die Forderung seines wirklichen Glücks »³⁸. Religija temdo žmo-

³⁶ Plg. KARL MARX und FRIEDRICH ENGELS, *Historisch-kritische Gesamtausgabe* (MEGA), I, 3, 83 psl.

³⁷ Plg. MEGA, I, 3, 533-534 psl.

³⁸ KARL MARX, *Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie*, in: *Frühschriften*, hgg. von Siegfried Landshut, Stuttgart, 1953, 208 psl.

gaus žvilgsnį, jį nukreipia nuo konkrečios padėties. Padėdama užmiršti vargą, religija tuo pačiu žmogų atitraukia nuo kovos prieš išnaudojimą.

Marksizmo santykis su religija yra dvejopas. Kadangi religija yra ne pirminis, bet antrinis, iš ekonominiai-socialinių sąlygų kylantis reiškinys, tiesioginis principas kovoti su religija iš marksizmo dar nesigauna. Būtų beprasmiška bandyti užgniaužti religijos apraiškas gyvenime nepašalinant pirminių priežasčių, dėl kurių jos kyla. Reikalas kovoti su religija įvedamas kitokiu būdu. Marksizmas apeliuoja į individo akciją socialinei santvarkai pakeisti, religija gi priklauso prie kliučių, trukdančių jam pilnai įsijungti į šią akciją³⁹.

Filosofijos rolė tėra pateisinti esamą jėgų santykį ir pagrįsti valdančiųjų sluoksnių teises. Filosofija irgi tėra antrinis reiškinys. Taip, kaip ją mato Marksas, filosofija lieka grynai minties sferoje ir į gyvenimą įtakos neturi. Marksas čia visų pirma turi galvoje Hegelio filosofiją. Hegelis labai aiškiai skelbė pažiūrą, kad filosofijos užduotis tėra pažinti; konkretūs gyvenimo klausimai jos neturi liesti. Užsiimti dienos rūpesčiais nesanti filosofo užduotis. Marksas prieš šią filosofijos sampratą pastato savąją, jai visiškai priešingą: pirmoje vietoje stovi ne konstatavimas, bet *praktika*. Iki šiol filosofija pasaulį interpretavo. Filosofijos užduotis tačiau esanti pasaulį perkeisti. Faktą, kad filosofija iki šiol nesiekė turėti realios įtakos konkrečiam gyvenimui ir tenkinosi problemų sprendimu vien teorinėje plotmėje, Marksas aiškina filosofuojančiųjų asmenų susvetimėjimu. Nors pažinęs problemą, filosofas gyvenime jai eina iš kelio⁴⁰.

Tai, kas pasakyta apie filosofiją, galioja ir *teologijai*. Teologijoje Marksas mato resignavimą moralės ir socialinio teisingumo srityse.

Ir *valstybė* priklauso prie susvetimėjimo apraiškų⁴¹. Kalbėdamas apie valstybę, Marksas turi galvoje XIX a. antrosios pusės politinį gyvenimą, kuris nesiekė įtakos ekonominiam gyvenimui. Pagal Marksa, individas gyvena dveją būseną, kaip pilietis ir kaip dalyvaujantis ekonominiame gyvenime. Šios būsenos viena su kita neturi jokio ryšio. Valstybinė bendruomenė yra tik tariama bendruomenė. Laisvė, kurią valstybė teikia individui, tėra tariama laisvė, nes pagrindinė jo gyvenimo sritis yra ekonominiai-socialinė, o joje jis lieka pavergtas. Žmogaus išsilaisvinimui reikalingos dvi sąlygos: išsivaduoti iš valdančiosios klasės prievartos ir savo asme-

³⁹ Plg. CALVEZ, *La pensée de Karl Marx*, 57 ir 77 psl.

⁴⁰ Plg. CALVEZ, *Ten pat*, 130 psl.

⁴¹ Šiuo klausimu plg. IRING FETSCHER, *Die Freiheit im Lichte des Marxismus*, 819-821 psl.

niniais interesais sutapti su bendruomenės interesais. Šiame pastarajame taške Markso galvojimas yra Rousseau ir Hegelio įtakoje, kurie atstovavo pažiūrai, kad individas gali būti laisvas tik būdamas bendruomenėje. Pagal Rousseau, individas, per *contract social* atsakydamas suvereninės laisvės, ją gauna iš bendruomenės atgal, nes jo individuali valia dalyvauja bendrosios valios, *volonté générale*, susidaryme; tuo būdu įstatymai kiekvienam yra jo paties duoti. Čia galima pastebėti, kad Rousseau atstovaujamas individo valios (net nebūtinai sąmoninga forma!) sutapimas su bendrąja valia peržengia racionalumo ribą ir tampa mistišku. Hegelis formalaus pobūdžio Rousseau valstybės filosofiją įjungia savo sistemon ta prasme, kad bendroji valia tampa istoriniame procese glūdinčios *Vernunft* valia. Hegeliui ir Rousseau yra bendra, kad individas laisvai ir prasmingai, — Hegeliui net ir moraline prasme, — gali egzistuoti tik pilnai įsijungdamas į valstybinę bendruomenę ir siekdamas jos tikslų. Marksas tuo tarpu netiki, kad individo interesai kada nors galėtų sutapti su valstybės (tokios, kaip ją mato Marksas) interesais ir būtų galima išvengti tarpusavio priklausomybės žmonių tarpe. Valstybė, pagal Marksa, savo esmėje visada yra valdančios klasės instrumentas, atsiradęs kartu su išnaudojimu. Todėl, panaikinus išnaudojimą, išnyks prievarta ir kartu galės išnykti ir valstybė. Tai įvyks istorinio vyksmo atbaigoje su komunizmo realizavimu. Mintį, kad individas sutaps su bendruomene, Marksas palaiko ir toliau, tačiau tai įvyks nebe valstybinėse formose, bet «laisvoje» bendruomenėje.

Susvetimėjimas kaip nutolimas nuo savo tikrojo pavidalo reiškiasi ir atskirų gyvenimo *sektorių* tarpusavio *santykiuose*. Vieną tokių apraiškų sutinkame religijos santykyje su valstybe. Valstybė, kuri viešajame gyvenime neapsieina be religijos, Markso nuomone, nėra pasiekusi savo tinkamo stovio. Minėtasis reiškinyss savo esmėje aiškintinas tuo, kad valstybė ir religija, abi būdamos susvetimėjimo apraiškos, nestovi vienoje plotmėje, bet pirmoji, t. y. valstybė, priklauso nuo antrosios⁴². Prisimenant monistinį Markso filosofijos pobūdį, nenuostabu, kad iš keletos gyvenimo sričių nepriklausomai vienai nuo kitos kyla reikalavimai jam atrodo kaip tobulumo trūkumas. Kaip vieną ryškų pavyzdį galima paminėti skirtingas pažiūras, kurios gaunasi vergų prekybos atžvilgiu išeinant vieną kartą iš moralinių, kitą kartą iš ekonominių principų⁴³. Gyvenimo sričių ir jų principų santykis hierarchinėje priklausomybės struktūroje Marksui absoliučiai svetimas. Iš sričių tarpusavio susvetimėjimui

⁴² Plg. CALVEZ, *La pensée de Karl Marx*, 58, 67 ir 71 psl.

⁴³ Plg. MEGA, I, 3, 132 psl.

daromo priekaišto jokių būdu negalima išvesti minties, kad Marksas, pav., siekia ekonominio gyvenimo sutvarkymo moralės pagrindais, kaip tai daro Reding⁴⁴. Dialektinio istorijos vyksmo prasmė, pagal Marksą, yra visiškai kas kita, negu moralinių (krikščioniškąją prasmę) principų pritaikymas esamam ekonominiam gyvenimui.

Daugumą tų reiškinių, kuriuos Marksas vadina susvetimėjimu, mes laikytume žmogaus dvasios objektivacijomis, dvasios, kuri pati priklauso — ir objektivacijos galimybių atžvilgiu — nuo Kūrėjo. Marksas kiekvieną apsprendimą, kuris žmogui įvyksta ne iš jo paties, skaito susvetimėjimu, jo esmės sužalojimu. Kaip toli Markso einama, paaiškėjo svarstant darbo padalos klausimą. Tai, kas iš krikščioniškojo taško žiūrint sudaro konstitutyvinį žmogaus esmės apsprendimą, Marksui atrodo atsitiktinių sąlygų įtakos rezultatu. Kaip pavyzdį, pirmoje vietoje galima paminėti religiją⁴⁵. Šitoje vietoje savaime susiduriama su klausimu, kaip Marksas iš viso supranta dvasinio gyvenimo sričių objektivacijų kilmę ir funkcijas; kaip suprasti kitimą kiekvienoje tų sričių ir, bendrai, kas sudaro istorijos proceso, imant jį kaip visumą, esmę.

III.

Istorijos vyksmą marksizmas interpretuoja išeidamas iš *istorinio materializmo* principo. Kaip jau teko kontatuoti, pagal Marksą istorija savyje yra uždara, jos kilmė ir prasmė yra grynai imanentinė. Visas individo formavimas vyksta darbo sąlygose, apsprestose produkcijos santykių. Žmogaus sąmonė yra pilnai jį supančios būties apspręsta; santykių su būtimi, ji yra *vėlyvesnė* laiko ir *sekundarinė* priklausomybės atžvilgiu. Ekonominiai-socialinės sąlygos sudaro pagrindą, *infrastruktūrą* (Unterbau); visa kita, visas vadinamas dvasios pasaulis tėra *superstruktūra* (Ueberbau) — jis kyla iš infrastruktūros ir lieka nuo jos priklausomas. Visą istorijos turinį sudaro medžiaginių reikalavimų atsiradimas ir jų patenkinimas⁴⁶. Idėjinis vyksmas tėra šio turinio atspindys. Theodor Steinbüchel priklauso

⁴⁴ « Marx lehnt sich nun gegen diese Verselbständigung menschlicher Sphären auf und fordert eine sittliche Gestaltung des Wirtschaftslebens. Er erhebt damit eine Forderung, die von den Päpsten seit Leo XIII öfter wiederholt worden ist » (MARCEL REDING, *Der politische Atheismus*, Graz-Wien-Köln, 1957, 134 psl.).

⁴⁵ Plg. CALVEZ, *La pensée de Karl Marx*, 54 ir 100-101 psl.

⁴⁶ « D'après l'analyse marxiste du réel, il apparaît en effet que le fait historique ne peut pas être autre chose que le besoin et la satisfaction avec les développements immédiats de cette relation » (CALVEZ, *Ten pat*, 421 psl.).

mumo eilę nustato sekančiai: « Wirtschaftliche Verhältnisse mit bestimmten technischen Produktivkräften und -weisen — gesellschaftliche Formation — Bewußtseinsgestaltung: das ist die Reihenfolge in streng bedingter Abhängigkeit. Demnach: Grundlegend ist der Stand der Technik. Er erzeugt bestimmte Wirtschaftsformen. Diese bedingen ganz bestimmte Eigentumsordnungen und die mit ihnen verbundenen gesellschaftlichen Macht-, Rechts- und Herrschaftsformen. Je nach deren Stande denkt, empfindet und strebt der Mensch; seine Bewußtseinsinhalte sind also ihrem Inhalt nach von den wirtschaftlichen und sozialen Lebensverhältnissen abhängig in Rechtsempfinden, Moral, Philosophie, Religion »⁴⁷.

⁴⁷ THEODOR STEINBÜCHEL, *Sozialismus*, 13 psl.; plg. ir 14 psl.

Sekančią WETTERIO, *Der dialektische Materialismus*, 42-43 psl., FETSCHERIO, *Von Marx zur Sowjetideologie*, 45-46 psl., ir kt. itin charakteringa istoriniam materializmui laikomą vietą naudinga perduoti ištisai: « In der gesellschaftlichen Produktion ihres Lebens gehen die Menschen bestimmte, notwendige, von ihrem Willen unabhängige Verhältnisse ein, Produktionsverhältnisse, die einer bestimmten Entwicklungsstufe ihrer materiellen Produktivkräfte entsprechen. Die Gesamtheit dieser Produktionsverhältnisse bildet die ökonomische Struktur der Gesellschaft, die reale Basis, worauf sich ein juristischer und politischer Überbau erhebt, und welcher bestimmte gesellschaftliche Bewußtseinsformen entsprechen. Die Produktionsweise des materiellen Lebens bedingt den sozialen, politischen und geistigen Lebensprozeß überhaupt. Es ist nicht das Bewußtsein der Menschen, das ihr Sein, sondern umgekehrt ihr gesellschaftliches Sein, das ihr Bewußtsein bestimmt. Auf einer gewissen Stufe ihrer Entwicklung geraten die materiellen Produktivkräfte der Gesellschaft in Widerspruch mit den vorhandenen Produktionsverhältnissen, oder, was nur ein juristischer Ausdruck dafür ist, mit den Eigentumsverhältnissen, innerhalb deren sie sich bisher bewegt hatten. Als Entwicklungsformen der Produktivkräfte schlagen diese Verhältnisse in Fesseln derselben um. Es tritt dann eine Epoche sozialer Revolution ein. Mit der Veränderung der ökonomischen Grundlage wälzt sich der ganze ungeheure Überbau langsamer oder rascher um. In der Betrachtung solcher Umwälzungen muß man stets unterscheiden zwischen der materiellen naturwissenschaftlich treu zu konstatierenden Umwälzung in den ökonomischen Produktionsbedingungen und in den juristischen, politischen, religiösen, künstlerischen oder philosophischen, kurz ideologischen Formen, worin sich die Menschen dieses Konfliktes bewußt werden und ihn ausfechten. So wenig man das, was ein Individuum ist, nach dem beurteilt, was es sich selbst dünkt, ebensowenig kann man eine solche Umwälzungsperiode aus ihrem Bewußtsein beurteilen, sondern muß vielmehr dies Bewußtsein aus den Widersprüchen des materiellen Lebens, aus dem vorhandenen Konflikt zwischen gesellschaftlichen Produktivkräften und Produktionsverhältnissen erklären. Eine Gesellschaftsform geht nie unter, bevor alle Produktivkräfte entwickelt sind, für die sie weit genug ist, und neue Produktionsverhältnisse treten nie an die Stelle, bevor die materiellen Existenzbedingungen derselben im Schoß der alten Gesellschaft selbst ausgebrütet worden sind. Daher stellt sich die Menschheit immer nur Aufgaben, die sie lösen kann, denn genauer betrachtet

Visą istorijos eigą marksizmas aiškina socialinių klasių kova. Ji leidžia suprasti visą ligšiolinę istoriją. Klasės yra ne tik skirtingos, bet savo esmėje viena kitai priešingos. Jų egzistencijos turinį sudaro pastangos viena kitą sunaikinti⁴⁸.

Istorijos atbaiga Marksas supranta komunistinės santvarkos pasaulyje įvedimą. Visa istorijos eiga prieš tai tėra tarsi «proistorija», kurios metu žmogus buvo susvetimėjęs. Istorijos gale turės įvykti žmogaus atstatymas. Iš pagrindų bus perkeista socialinė struktūra. Individo ir bendruomenės interesai taps identiški. Kadangi komunizmas sudarys paskutinę, atbaigiančią stadiją, logiška būtų daryti išvadą, kad komunizmo realizavimas kartu reikš istoriškumo galą. Antitezės nebesant, dialektinio proceso eiga nutrūks; laikas, sekas po to, bus už istorijos ribų⁴⁹. Panašiai ir Hegelis savo filosofiją skaitė filosofijos atbaigimu apskritai. Marksas šitos išvados tiesioginiai nepadaro. Po komunizmo sekantis laikotarpis lieka neap tartas.

Dialektinės evoliucijos kelias į komunizmą yra iš anksto determinuotas. Ekonominis gyvenimas, Markso nuomone, atneš vis didesnę nelygybę. Proletariatas vis gausės, jo eiles nuolat papildant tiems, kurių savarankišką egzistenciją sunaikina konkurencijos kova. Skurdas nuolat augs. Ekonominės priežastys iššauks ir bedarbių skaičiaus didėjimą. Galop, proletariato masės sunaikins dar palikusią išnaudotojų mažumą ir įves komunizmą. Proletariatui jo ypatingą rolę Marksas priskiria grynai aprioriniu būdu. Kadangi proletariatas daugiausia kenčia, yra daugiausia nustojęs ir labiausia susvetimėjęs, jis galės realizuoti pačią radikaliausią dialektikos antitezę ir grąžinti tikrąją žmogaus esmę⁵⁰. Tarp proletariatui priskiriamo uždavinio ir konkretaus proletariato lieka didelis tarpsnis. Visuotinai žinoma, kokių būdu ši tarpsnį nugali marksistinė teorija ir praktika. Proletariato «tikrosios» sąmonės nešėja ir jo tikslų realizuotoja paskelbiama komunistų partija, tiksliau sakant, jos vadovaujantis organas; jo direktyvoms visi privalo paklusti⁵¹. Tuo pačiu

wird sich stets finden, daß die Aufgabe selbst nur entspringt, wo die materiellen Bedingungen ihrer Lösung schon vorhanden oder wenigstens im Prozeß ihres Werdens begriffen sind» (KARL MARX, *Zur Kritik der politischen Ökonomie*. Nauja laida. Stuttgart, 1897, įžangos X ir sek. psl.

⁴⁸ Plg. CALVEZ, *La pensée de Karl Marx*, 223 psl.

⁴⁹ Plg. CALVEZ, *Ten pat*, 531 psl.

⁵⁰ Plg. FETSCHER, *Die Freiheit im Lichte des Marxismus*, 825 psl.; ten ir svarbiausios Markso citatos.

⁵¹ Labai tiksliai tai formuluoja IRING FETSCHER: «Frei, in dem Sinne, daß das gewollte Ziel auch in der Wirklichkeit erreicht wird, kann nur handeln, wer die kausalen Zusammenhänge der Wirklichkeit berücksichtigt. Wenn

partija skelbiasi formuojanti naują žmogų. Koks turi būti naujasis, tikrasis žmogus, sprendžia ji viena.

Esminis istorinio materializmo bruožas yra *relatyvizmas* tiesos ir vertybių srityje, išplaukias iš dvasios objektivacijų visuotino suideologinimo. Ideologija susidaro ne per objektyvų pažinimą, bet išeinant iš siekiamo tikslo ir konkrečios situacijos, esamo jėgų santykio, statomų reikalavimų. Ideologiškas galvojimas siekia ne tiesos, bet dominavimo. « Ideologie ist immer Ausdruck des Machtwillens konkreter geschichtlich vergesellschafteter Menschen, Ideologie ist selbst Macht »⁵². Todėl ideologiškas galvojimas (absoliučioje prasme, kaip jį supranta Marksas) yra perspektyvinis ir virš to perspektyvumo iš viso negali pakilti. Iš kitos pusės, jis pretenduoja į absoliutų galiojimą ir juo naudojasi kaip įrankiu. Būdama įrankiu, dialektinė galvosena kiekvienai pasikeitusiai situacijai turi būti dialektiniu būdu iš naujo pritaikoma. Kiekviena ideologija tėra klasės interesų išdava. Tuo būdu nieko pastovaus, nei objektyvios tiesos, nei visuotinai galiojančių moralės principų, marksizmas nepripažįsta. Čia esminiai pasireiškia Markso deklaruotas praktikos primatas prieš teorinį pažinimą. Vaizdžiai tai apibūdina Nikolai Berdiajew: « Die Frage nach der Wahrheit ist keine theoretische, sondern eine praktische Frage: die Wahrheit wird im Schoße der Praxis geboren und dient der Gestaltung des Lebens. Wissenschaft und Philosophie sind also mit dem Leben, d. h. mit dem Klassendasein, mit dem Parteiwesen in einer doppelten Weise — in ihrem Ursprung und ihrer Auswirkung — verbunden. Sie könne nicht umhin, Parteiphilosophie und Partewissenschaft zu sein. Eine wissenschaftliche Objektivität alten Stils ist Illusion und Betrug. Ein

daher die Partei allein im Besitz der Einsicht in den historisch-sozialen Kausalzusammenhang ist, kann auch nur unter ihrer “weiser Führung” erfolgreiche proletarische Politik gemacht werden ... sie (kann) sich auch größerer Methoden zur Gewinnung des Vertrauens und der Gefolgschaft des unaufgeklärten Proletariats bedienen. Agitation und Propaganda appellieren nicht an das rationale Bewußtsein, sondern an irrationale Gefühle und Ressentiments. Diese “List” ist nicht mehr ... die der objektiven historischen Vernunft, sondern die subjektive der Parteiführung im Namen einer von ihr angeblich erkannten “Notwendigkeit”. Die Partei ist nicht mehr ... unbewußtes Werkzeug, sondern selbst-bewußtes *Vollzugsorgan der erkannten Vor-sehung*. Sie erfreut sich wirklich — um die berühmte Engelssche Formel zu variieren — einer Freiheit auf Grund ihrer (behaupteten) Einsicht in die Notwendigkeit, denn sie kann in deren Namen absoluten Gehorsam als einzig — sinnvolle Haltung fordern. Diskussion, Kritik oder gar *Revision der Grunddogmen* dieser “wissenschaftlichen Einsicht” wird zugleich als *überflüssig* (man diskutiert ja auch nicht über die Richtigkeit wissenschaftlicher Einsichten mit Laien) und als *moralisch verwerflich* verurteilt » (Ten pat, 827 psl.).

⁵² STEINBÜCHEL, *Sozialismus*, 17 psl.

Anspruch auf wissenschaftliche Objektivität bedeutet für den Leninismus bereits ein Merkmal bürgerlicher Haltung. Wahrheit und Lüge werden in den Perspektiven des wahren Seins unterschieden; da aber das wahre Sein letzten Endes das Parteidasein bedeutet, so wird die Wahrheit unter das Zeichen des Parteibewußtseins gestellt »⁵³.

Ideologijos funkcijas Marksas savo ruožtu vėl supranta dialektiškai. Sąmonėje susiformavusi ideologija per žmogų savo keliu vėl veikia į gyvenimo sąlygas. Šioms kintant, pasėkoje kinta ir ideologija. Tuo budu infrastruktūra ir superstruktūra visą laiką yra tarpusavio santykių ir be paliovos kinta. Pirminis faktorius visą laiką yra infrastruktūra. Sąmonė yra apsprendžiama būties. Marksinėje istorijos sampratoje slypintis teleologinis momentas, kurį Theodor Steinbüchel laiko paskutine idealistinio galvavimo liekana pas Marksą⁵⁴, reiškiasi ekonominiai-socialiniame vyksme. Jean-Yves Calvez sekančiai apibūdina superstruktūros pajungimą infrastruktūrai: « La conscience est nécessaire au rapport historique fondamental, mais elle n'est en rien au-delà de celui-ci. Elle est pleinement immanente à l'histoire. C'est ce qui explique la thèse essentielle du matérialisme historique: les formations de la conscience, les superstructures, qu'elles soient institutions ou idéologies, sont en dépendance des infrastructures, elles peuvent réagir sur elles mais à l'intérieur de cette dépendance elle-même »⁵⁵.

Tariamąs galėjimas visą būtį ir istorijos vyksmą pilnai išaiškinti iš vieno principo yra viena iš esminių priežasčių, kuri marksizmą pastovios orientacijos neturintiems asmenims padaro itin patrauklų. Visos problemos čia randa savo išsprendimą. Dar daugiau: istorinis vyksmas neišvengiamai eina prie komunizmo įgyvendinimo. Marksas tikisi tuo būdu grąžinti žmogui jo tikrąją esmę, vėl padaryti jį laisvą, išvaduoti nuo bet kurio apsprendimo ir suvaržymo. Būsimoje santvarkoje *viskas* turės būti nauja. « Die Zertrümmerung der metaphysischen Haltung des Daseins ist für den historischen Materialismus wie eine Art Gottesdienst »⁵⁶. Lygiai turės būti performuotas, perdirbtas ir žmogus. Žmogaus performavimas marksizmui atrodo *absoliučiai niekuo neapribotas*. Tuo būdu komunistinėje santvarkoje žmogus absoliučiai priklauso nuo režimo, kuris su juo gali elgtis, kaip nori.

⁵³ NIKOLAI BERDIAJEW, *Wahrheit und Lüge des Kommunismus*. Vok. laida, Darmstadt-Genf, 1953, 84-85 psl.

⁵⁴ Plg. STEINBÜCHEL, *Sozialismus*, 50 psl.

⁵⁵ CALVEZ, *La pensée de Karl Marx*, 426 psl.

⁵⁶ JAKOB HOMMES, *Der technisches Eros*, 380 psl.

Marksizmo jėga kyla ne iš ekonominiai-socialinio istorinio materializmo, bet iš jame glūdinčio eschatologiniai-mesianistinio momento. Savo esmėje marksizmas yra imanentinė, išganymą žadanti pseudoreligija. Joje žmonija savo išganymą pasiekia kolektyviai. Atskiro žmogaus perkeitimas įvyksta ne apsisprendimo ar auklėjimo keliu, bet jo paties valiai šiame vyksme visiškai nedalyvaujant.

Istorinio materializmo bruožams išryškinti tenka dar paanalizuoti, koks, juo sekant, gaunasi *individo santykis su gamta* ir su *bendruomene*.

Kaip ir tenka laukti, individo santykis su gamta yra dialektinio pobūdžio. Su gamta žmogus santykiauja *dirbdamas*. Individas niekur nesantykiauja su nepaliesta gamta. Gamta yra priemonė žmogui reikštis. Žmogus su ja santykiauja išimtinai kaip su perdirbimo reikalaujančia medžiaga, bet niekuomet kaip su kontemplacijos objektu. Sekant dialektiniu principu, objektas ir subjektas nėra atskirti vienas nuo kito. Abu egzistuoja sanveikoje ir kiekvienas randasi nuolatiniame kitimo procese. Dialektinis santykis sykiu vienija ir skiria. Buvimas, pažinimas ir akcija apsijungia vienumon⁵⁷. Nėra žmogaus be gamtos ir gamtos be žmogaus.

Šioje vietoje vėl išryškėja pagrindinė rolė, tenkanti *praktikai*. Marksizmas pasisako už *dirbtinį* pasaulį. Visa, kas yra, turi būti perdirbta. Jakob Hommes tame mato esminį marksistinės santvarkos bruožą, kuris nesvetimas mūsų laikams apskritai; Marksas tampa «... zum Propheten des technischen Eros, d. h. jenes Eros, der das technische Schaffen oder die überlegte, zweckhaft-rationale Einfügung des menschlichen Lebens in das Weltgeschehen vorantreibt. In der materialistischen Geschichtsauffassung Marxens, dieser das technische Zeitalter tragenden Philosophie, wird der technische Eros zum *technizistischen* Eros, d. h. zu dem Schaffensdrang jenes Menschen, der im wesentlichen Gegensatz gegen die Natur nur noch seine Technik, sein menschliches Können, seine *Techné*, seine *ars humana* kennt und nur noch in und aus ihr das Ganze der Welt wahrnimmt und gelten läßt ... aus dieser Ekstase des entfesselten technischen Eros züngelt ... eine wahrhaft dämonische Kraft der Zerstörung»⁵⁸. Visa tai tampa «zu einer Art Gottesdienst, der technische Eros zur Religiösität und Askese»⁵⁹. Produkcijos santykių evoliuciją iššaukianti technikos pažanga marksizmui tampa pati sau tikslu⁶⁰. Žmogaus evoliucija technikos pažangą seka automatiškai.

⁵⁷ Plg. CALVEZ, *La pensée de Karl Marx*, 378 ir 140 psl.

⁵⁸ HOMMES, *Der technische Eros*, 496 psl.

⁵⁹ HOMMES, *Ten pat*, 379 psl.

⁶⁰ Wladimiro Dudincewo romanas *Žmogus ne viena duona gyvas* atsto-

Tuo, kas pasakytą apie technikos reikšmę, dalinai jau aptartas ir individo santykis su bendruomene. Gamtos pajungimą žmogus atlieka ne individualiniai, bet kolektyviniai. Tame pačiame vyksme jis formuojasi ne individualia kryptimi, bet homogeniškai kartu su visais produkcijos procese dalyvaujančiais. Individo paskirtis yra dalyvauti produkcijos procese; jo tikslas yra tos produkcijos vaisiai⁶¹. Nei viena darbo sritis čia nesudaro išimties. Ir asmeniškiausios sritys, kaip mokslinis tyrinėjimas ar meno kūryba, turi būti vykdomi kolektyviai⁶² ar, kur tai visiškai neįmanoma, atsiremiant į liaudį ir jos aspiracijas išreiškiant. Pagal Marksą, bendruomenė individo nevaržo ir neapriboja, bet yra būtina sąlyga jo tikram žmogiškam egzistavimui. Individas bendruomenėje atranda savo esmę ir pilnutinę laisvę. Kaip jau minėta, žmogus identifikuojamas su jo dirbamais produktais. Suvokdamas šį sąryšį, žmogus pasijunta

vauja kaip tik šitas tezes. Svarbiausias romano «pozityvusis veikėjas» Lopatkin visu savo gyvenimo įprasminimu laiko naujos mašinos sukonstruavimą. Būdinga, kad autorius savo idėjoms reikšti pasirinko profesijos, turinčios tiesioginį ryšį su produkcijos priemonių pažanga, atstovą. Keletas posakių išryškina Lopatkino laikyseną: «Komunizmu, tokiu, kaip jį supranta smulkus buržujus, aš niekad netikėjau... Tas, kuris mano, kad komunizmas jam atneš auksu siuvinėtus rūbus, klysta. Prie daiktų prisirišęs smulkus buržujus žino tik vieno iš komunizmo tikėtis: pasidaryti sočiu... Kai aš supratau šitos mašinos reikšmę, man pasidarė aišku, kad ji reikalinga ir kad aš dėl jos turiu suveržti sau diržą... iš karto man pasidarė aišku, kad komunizmas nėra filosofų sukurta pastatas, bet jėga, kuri jau seniai egzistuoja ir palaipsniui gamina kadrus, iš kurių išsivystys būsimoji visuomenė... Aš galėčiau tuoj pat gauti vietą įmonėje, uždirbti du tūkstančius per mėnesį ir nusipirkti krūvą lašinių, storų kaip plaštaka. Arba aš galėčiau užsiregistruoti automobiliui pirkti. Arba aš galėčiau savo pinigų nešti taupomojone kason. Suma vis didėtų, aš vis uždirbčiau ir uždirbčiau. Bet aš esu visai kitoks. Mano reikalavimai visai kitos rūšies» (naudotasi INGO-MANFRED SCHILLE vok. vertimu, Hamburg, 1957, 183-184 psl.).

Dudincevas atstovauja gryniausią marksizmą. Kad romane parodoma neigiamų apraiškų sovietinių biurokratų ir pramonės managerių laikysenoje, dar nereiškia pačios sistemos kritikos. Komunizmas ir naujasis žmogus juk dar nėra pilnai įgyvendinti; minėtame sąryšyje tai primena ir knygos autorius. Klasių kova tebevyksta ir pačioje Sovietų Sąjungoje. Senujų buržujų vietoje atsiranda buržuazinės dvasios funkcionieriai, su kuriais reikia nemažiau kovoti. Kaip ir tenka laukti, romane laimi «pozityvusis elementas»; neoburžujų daromos klišės nugalimos, Lopatkino mašina imama naudoti pramonėje. Pažanga yra nestubdoma.

Kad šis labai ribotos meninės vertės veikalas galėjo susilaukti tokio dėmesio ir sudaryti sovietų režimo kritikos įspūdį, yra labai akivaizdus ir nemalonus įrodymas, kaip mažai laisvųjų kraštų visuomenė orientuojasi marksizmo klausimais.

⁶¹ Priežastis, kodėl sovietai savo spaudoje tiek daug vietos skiria «darbo pirmūnų» laimėjimams, čia randa savo paaiškinimą.

⁶² CALVEZ, *La pensée de Karl Marx*, 521 psl.

esą su bendruomene *identiškas*; konflikto tarp jo ir bendruomenės iš viso negali kilti. Šitaip marksizmas pagrindžia žinomą jo teigimą, kad tik komunistiškoje santvarkoje žmogus tegali būti laisvas. Šioje vietoje taip pat pilnai išryškėja, kokios esminės priežastys marksizmą skatina ekonominę produkciją ir gamybos rezultatų paskirstymą pavesti kolektyvui, t. y. valstybei. Produkcija juk kartu yra žmogaus formavimas, kuris savo reikšme statomas prieš ekonominę naudą. Iš kitos pusės, nustodamas savo darbo rezultatų, žmogus susvetimėtų. Darbo padalai tebeegzistuojant, marksizmas tariasi to išvengias, minėtiesiems darbo rezultatams tenkant bendruomenei, su kuria individas yra identiškas. Gerbūvio pakėlimas šitų motyvų tarpe visiškai nefiguruoja ⁶³.

Čia trumpai galima paminėti pagrindinius militantiško marksisto bruožus. Pagrindiniai jų yra teikimas *primato revoliucijai ir veikimas iš situacijos*. Metodai turi atitikti situacijai ir su ja kisti. Gera yra tai, kas tarnauja komunizmui priartinti. Kadangi šis tikslas yra grynai imanentinis ir istorinis, jam naudotinos visos materialinės priemonės, įskaitant prievartą ⁶⁴. Marksizmas savo esmėje yra imanentinė pažangos filosofija pačia radikaliausia prasme. Konsekventiškumas, angažuotumas ir nusilenkimas partijos primatui yra tai, kas charakterizuoja marksisto laikyseną viešumoje.

⁶³ «Daraus sieht man auch die Hilflosigkeit der westlichen Welt, wenn sie erwartet, die Führer des Bolschewismus würden nach und nach auf die Wohlfahrt ihrer Völker sinnen und dadurch von ihren aggressiven Plänen zur Eroberung der Welt abkommen. Diese Erwartung scheint mir eine schlimme Utopie zu sein; ihr Hauptmangel liegt darin, daß sie, in Übereinstimmung mit dem eigenen schleichenden Unglauben des Westens, die Kraft des kommunistischen Glaubens und der aus ihm strahlenden Disziplin unterschätzt. Bei einem System, das so streng auf die Durchsetzung eines „Heiligen“ ausgerichtet ist, darf man eine solche prinzipielle Aufweichung nicht erwarten. *Der gegenreligiöse Affekt gegen die natürliche Ordnung verschlingt die Bedingungen der Wohlfahrt*, die Wohlfahrt widerstreitet der gegenreligiösen Leidenschaft ... Nicht in wirtschaftlich-politischen Zwecken zuletzt, sondern im gegenreligiösen Affekt wurzelt der Terror derjenigen, die führend diese trotzig Selbstbehauptung des Menschen als Menschen betreiben. Auch nach der Revolution, in der sozialistischen Ära, müssen sie im Dienst dieser *fatalistischen Selbsterzeugung* des Menschen die anderen im Schach halten, die der Stimme der Natur folgen und gegenüber der Hysterie der kollektiven Selbstvergewisserung die freie Selbstbestimmung suchen möchten. Solange der Kommunismus an der Macht bleibt, wird er alle Versuchung zur Wohlfahrt, mit der der Westen ihn lockt, entschlossen abweisen» (JAKOB HOMMES, *Kommunistische Ideologie und christliche Philosophie*, 32-33 psl.).

⁶⁴ Plg. JEAN LACROIX, *Der marxistische Mensch*. Vok. laida: JEAN LACROIX - HENRI DE LUBAC, *Der Mensch in marxistischer und christlicher Schau*, Offenburg (Baden), s. d., 21-23 psl.

Bandant trumpai vertinti istorinį materializmą, pirmiausia į akis krinta sistemos monizmas ir visokio pažinimo ideologiškas pobūdis. Absoliutus ideologiškumas iš tikrųjų yra nesąmonė, nes jis panaikina pats save; rezultate gaunasi agnosticizmas. Nelieka nei aukštesnės instancijos, nei aukštesnio kriterijaus ideologijų turiniui vertinti. Marksizmas, pritaikant jam jo paties principus, pats tampa ideologija. Marksistinė ideologija irgi nėra niekas kita, kaip superstruktūra, iššaukta esamų sąlygų ir tarnaujanti vienos klasės tikslams. Negalima nepastebėti, kad šios ideologijos kūrėjai yra ne proletariato, bet buržuazijos atstovai, kuriais tiek kilmės ir gyvenamosios aplinkos, tiek profesijos atžvilgiu neabejotinai tenka skaičiuoti tiek Marksą, tiek Engelsą. Jei ideologija tėra instrumentas klasių kovoje, tuomet ir marksizmas niekuo negali pagrįsti savo pretenzijų kaip visuotinai galiojanti būties ir istorijos interpretacija. Kai, pagal marksizmo sampratą, viskas randasi nuolatiniame kitime, vienas marksizmas, XIX a. aplinkybių produktas, būtų už istorijos ir relatyvumo ribų⁶⁵. Theodor Steinbüchel pastebi, kad čia glūdi antinomija, kurios reikšmės Marksas niekad nebuvo įsisąmoninęs⁶⁶.

Marksui niekur nėra pavykę pagrįsti materialistinę istorinio vyksmo interpretaciją. Taikomąjį principą, monizmą, Marksas perėmė iš Hegelio. Hegelio istorijos samprata kaip dvasios išsivystymo eiga, dievybės tapsmas, jei ir negali patenkinti dėl savo monistinio pobūdžio ir transcendencijos nebuvimo, lieka tikrovei artimesnė ir dalinėse analizėse gausi genialių pažinimo momentų. Marksizmas gi yra gryna konstrukcija, su realybe neturinti nieko bendro. Taikomas gyvenimui, jis reiškiasi deformuojančiai ir naikinančiai. Panlogizmo perkėlimas į vien materialinį procesą neturi jokios prasmės, nes materijoje nėra nei logos'o, nei prasmės. Marksas niekur nepagrind-

⁶⁵ Nikolai Berdiajew ironizuoja Markso pretenziją: «Marx ist auch von dem Glauben erfüllt, daß die historische Stunde der Wahrheit geschlagen hat: ihm ist es endlich gelungen, alle Illusionen als solche zu erkennen und die absolute Wahrheit zu entdecken, den Schlüssel zu finden zur wahren Auffassung der Weltgeschichte, das Geheimnis des sozialen Lebens der Menschheit zu enträtseln. — Die Wahrheit hat sich nur ihm offenbart, das Licht ist in der Finsternis, in die die ganze Vergangenheit versenkt wurde, nur deshalb erstrahlt, weil in ihm — in Marx — nicht die individuelle Persönlichkeit zum Selbstbewußtsein kommt und die Wahrheitserkenntnis vollzieht, sondern die Gesellschaftsklasse, die dazu berufen ist, die Menschheit von der tausend- und abertausendjährigen Versklavung zu befreien. In ihm, dem Träger des proletarischen Bewußtseins, wird der Relativismus der menschlichen Erkenntnis überwunden und die Wahrheit, keine Widerspiegelung der Oekonomik mehr, als absolute Wahrheit aufgerichtet» (*Wahrheit und Lüge des Kommunismus*, 21-22 psl.).

⁶⁶ Plg. STEINBÜCHEL, *Sozialismus*, 14 psl.

džia, kodėl procesas turi vesti į pažangą, bet ne į beprasmybę ar žlugimą. Apsvaigintas būsimosios komunistinės bendruomenės vizijos ir neribotai tikėdamas pažanga, Marksas savo filosofijos pagrindu niekur kritiškai neanalizuoja ⁶⁷.

Norėdamas ekonominiai-socialine struktūra išaiškinti visas dvasines apraiškas, marksizmas nuolat susiduria su sunkumais. Jau Marksas matė, kad, pavyzdžiui, platinio meno kūrybą, Graikijos skulptūros, neįmanoma išaiškinti vien istorinio materializmo teorija. Nuo Engelso iki Stalino marksizmo istorija pilna bergždžių bandymų apeiti sutinkamas kliūtis, superstruktūrai, vieną kartą jai susiformavus, priskiriant tam tikrame laipsnyje tolimesnę savaimingą evoliuciją ir tiesioginę įtaką. Kadangi materializmas lieka viską apsprendžiančiu principu, dvasinių apraiškų veikimą norima pirmoje vietoje matyti išorinėje, formos srityje. Superstruktūros įtaka reiškiasi klasių kovos formos susidaryme juridinėse, politinėse, filosofinėse etc. teorijose. Turinys tuo tarpu kyla išimtinai iš ekonominių-socialinės situacijos. Šituo būdu priklausomybei pajungiamos ir tautinės kultūros formos, jas suprantant *tik* kaip neutralias formas. Arba, kaip tai daro Stalinas savo veikale *Marksizmas ir kalbotyros klausimai*: sritis (šiuo atveju kalba), kurią iš viso neįmanoma interpretuoti kaip ideologinį reiškinį, iš viso išskiriama iš superstruktūros ir padaroma pastovių elementu ⁶⁸. Niekur marksistinės argumentacijos išradingumas taip neapsireiškia, kaip pritaikant istorinį materializmą. Tam būtų begalės pavyzdžių. Jie labai būdingi marksistinei taktikai, tačiau esminiai nieko naujo neatneša. Visi bandymai būtų įsprausti į monistinio materializmo rėmus yra veltui.

IV.

Dar aštriau, negu teorinėje plotmėje, iš istorinio materializmo išplaukiančios išvados atsiliepia komunistiniam režimui bandant jį taikyti praktikoje. Čia dar kartą tenka grįžti prie marksizmo centrinio taško — filosofinės antropologijos. Komunistiniam režimui nuolatinių sunkumų sudaro suderinti žmogaus apspreštumą infrastruktūra su jo individualia atsakomybe, be kurios negali gyvuoti

⁶⁷ Plg. BERDIAJEW, *Wahrheit und Lüge des Kommunismus*, 17-19 psl.

⁶⁸ « Während der Überbau nur indirekt durch die Produktion bedingt ist, eben vermittels der von der Produktion hervorgebrachten ökonomischen Struktur der Gesellschaft, gehöre die Sprache unmittelbar zur Produktion selbst » (!). Kalba tuo būdu stovi už klasės ribų. (JAKOB HOMMES, *Der technische Eros*, 259 psl., past. 528).

jokia valstybės santvarka. Iš marksizmo principų, norint būti konsekventišku, šitos atsakomybės išvesti nėra galima. Hans Barth pastebi: « Die Mängel des Daseins ... liegen außerhalb des individuellen Lebens. Für die Deformation, oder, wie man die vorgeschichtliche Existenzform des Menschen auch benennen könnte, für die Desintegration des Menschen, sind also die Verhältnisse und nicht seine moralische oder natürliche Beschaffenheit verantwortlich zu machen. Die geistige und sittliche Verfassung des Menschen ist für Marx, wie schon für Rousseau, eine Funktion der Gesellschaft und ihrer Ordnung, in welcher er lebt »⁶⁹. Jau gimdymas, žmogus atsидuria tam tikrose ekonominiai-socialinėse sąlygose, kurios jį apsprendžia. Žmogaus sąmonę sudaro šių sąlygų refleksas. Asmeniniam egzistenciniam apsisprendimui, — nors paties Markso laikysena liudija priešingai, — marksizme nėra vietos. Tiek Hegeliui, tiek Marksui individas tėra momentas istorijos vyksme, to vyksmo dalis⁷⁰. Marksas, tiesa, neneigia žmogaus valios, bet jis neigia tos valios laisvumą. Žmogus tėra būtinybės vykdomasis organas⁷¹. Vienapusiško mechanistinio apsprendimo Marksas, tiesa, neatstovauja. Tuo remiantis Sovietų Sąjungoje buvo atmestas Bucharino ir kitų « nukrypimas dešinė »). Bucharinas ir jo šalininkai atstovavo naturalistinį evolucionizmą. Suprantama, kad aktingumui ir kovingumui neliko vietos.

Maždaug iki 1930 metų sovietinė psichologija individo atsakingumo neakcentavo. Individo dvasios pasaulis buvo suprantamas kaip pasyvaus pobūdžio antrinis reiškiny, už kurį atsakinga socia-

⁶⁹ HANS BARTH, *Ideologie und Wahrheit*, Zürich, 1945, 115 psl.

⁷⁰ Plg. STEINBÜCHEL, *Sozialismus*, 26-27 psl.

THEODOR STEINBÜCHEL, cituodamas Werner Sombart ir kt., tiksliai apibūdina čia glūdinčią, jau paties Markso laikysenoje pasireiškiančią antinomiją: « Sombart u. a. haben den Doppelcharakter des Philosophen und des Revolutionärs Marx öfters hervorgehoben: Den einen Marx beseelt das eine Mal ein von Hegel und dann von dem naturwissenschaftlichen Zeitalter übernommenenes Interesse für ein Allgemeinesgesetzliches, das in der Geschichte sich auswirkt und auf dessen Entwicklung und Entfaltung man warten muß, das andere Mal ein revolutionärer Sturm und Drang, der von langsamer, notwendiger Entwicklung nichts weiß und in der politischen und sozialen Revolution die Triebfeder und die tiefste Ursache allen geschichtlichen Fortschrittes sieht. Wenn der "verjäherte Groll" gegen eine verhaßte Gesellschaftsverfassung in Marx und Engels aufsteigt, wenn ihnen, wie Sombart sagt, die Wut die Kehle zuschnürt, dann "fliegt die realistische Seele zum Fenster hinaus, die alte revolutionäre Leidenschaft bricht hervor und überflutet das ganze Wesen". Dem Marxpsychologen mag es ein dankbares Problem abgeben, welche Seele in Marx die stärkere war » (Ten pat, 62 psl.).

⁷¹ Plg. ten pat, 54-55 psl.

linė bendruomenė, bet ne individas ⁷². Pagal šią pažiūrą, režimas, tiesa, iš atskiro individo laikysenos gali spręsti, kokia jo socialinė sąmonė. Režimas gali jį perkelti į kitas aplinkybes, pav. priverčiamiesiems darbams, tuo «skatinant» jo performavimą, arba netinkamą asmenį gali paprasčiausiai sunaikinti. Bet režimas negali individui statyti reikalavimų. Pagal minimąją pažiūrą, žmogus iš savęs veikti negali. Atsivertimo reiškiniui marksizme vietos nėra ⁷³.

1931 metais sovietų psichologijoje prasidėjęs esminis posūkis buvo padiktuotas partijos ir valstybės reikalavimų. Išeinant iš šitų interesų, operuojama net sąvokomis, kaip idealas ir pareiga ⁷⁴, nors jas definuoti marksizmui nėra lengva... Praktikoje galutinai apsispręsta už režimo primatą prieš asmenį, net ir prieš visą dirbančiųjų klasę. Posukio tikslas buvo suderinti režimo statomus reikalavimus su marksistine teorija. Tuo būdu praktinėje plotmėje pripažįstamas sąmonės, sąmoningos laikysenos ir disciplinos primatas ⁷⁵. Svarbiu argumentu laikoma, kad Sovietų Sąjungoje socializmas jau įgyvendintas, taip kad bet koks pasiteisinimas socialinėmis sąlygomis atkrintas. Paradoksiška tačiau, kad sovietų režimas socialistinėse sąlygose užaugusio žmogaus nelaiko imunišku kapitalistinėms įtakoms ⁷⁶. Sovietų įtakoje esantys kraštai tebėra užsisklendę nuo bet kokio susidūrimo su laisvųjų kraštų minties pasauliu.

V.

Krikščionybės ir marksizmo santykiui pilnai išryškinti reikėtų abi doktrinas palyginti kiekvienu atskiru punktu. Šitoje vietoje nėra įmanoma nei bandyti perteikti visą krikščioniškąją žmogaus ir istorijos sampratą. Ją tenka suponuoti kaip žinomą. Kiek liečia abiejų doktrinų santykį, jis esminėse vietose jau išryškėjo referuo-

⁷² Plg. RAYMOND A. BAUER, *The New Man in Soviet Psychology*, vok. laida: *Der neue Mensch in der Sowjetpsychologie*, Bad Nauheim, 1955, 68 psl.

⁷³ Paradoksišku būdu tačiau buržuazinės kilmės inteligentas, kaip jau pastebėta, gali būti panaudojamas komunizmui platinti! Ypač Leninas savo laiku mokėjo labai sėkmingai panaudoti kaikiuriuos inteligentijos sluoksnius.

⁷⁴ Plg. BAUER, Ten pat, 113 psl.; apie desperatiškus bandymus definuoti laisvės sąvoką plg. 110-11 psl.: individo laisvę sudaro veikimas pagal turimus tikslus, kurie susiformuoja iš padarytos patirties. Marksistinės klasės sąmonės esmę sudaro išvelgimas į būtinybę. Tai kartu esanti laisvės esmė. Išvelgimą į būtinybę gi skatina ne kas kita, kaip partijos propaganda.

⁷⁵ Plg. Ten pat, 110 psl.

⁷⁶ Plg. WALTER THEIMER, *Der Marxismus*, Bern, 1950, 106 psl.

jant marksizmą. Daugelyje vietų remtasi katalikiškaisiais autoriais. Panaudota ir eilės protestantų autorių darbai ⁷⁷.

Atskirai tenka iškelti dvi sritis. Visų pirma, popiežių pareiškimus apie marksizmą enciklikose ir kalbose, kaip oficialią Bažnyčios nuomonę. Apie bendrą marksizmo įvertinimą netektų daug kalbėti. Bažnyčia marksizmą atmetė nuo pat pirmųjų dienų, pav. enciklikoje *Quanta cura* 1862 metais. Marksizmo priešingumas krikščionybei yra net per daug aiškus. Čia visų pirma domina popiežių pareiškimų pobūdis: į kuriuos marksizmo bruožus popiežiai visų pirma atkreipia tikinčiųjų dėmesį.

Antra sritis būtų katalikų autorių, ypač teologų, tarpe pasitinkančios pažiūros apie marksizmą, kurios prieina kitokių išvadų. Turima galvoje ne satelitų kraštuose sutinkamas atskalas, dažnai režimo prievartos iššauktas, bet laisvame pasaulyje pasirodžiusius veikalus, kuriems šis pateisinimas negalioja ir kurie itin pretenduoja atstovauti katalikiškąją mintį ir objektyvų mokslą.

Leonas XIII savo pirmoje enciklikoje *Inscrutabili Dei consilio* 1878 metais, dešimtmečius prieš pirmo komunistinio režimo atsiradimą, minėdamas laiko blybes, ryškiai iškelia naujųjų, bažnytinį autoritetą paneigiančių santvarkų pragaištingumą. Tuo metu dėmesio centre stovėjo susidūrimai tarp valstybės ir Bažnyčios. Bet jie buvo tik gilesnės evoliucijos apraiškos. Leonas XIII atkreipia dėmesį į tai, kad krikščionybė yra būtinas kultūros pagrindas, gi «civilinė santvarka nustoja prasmės ir pagrindo, jei ji nesiremia amžiniais ir nekintančiais teisingumo įstatymais ir jei žmonių valia nėra sujungta savitarpe meile bei protingu pareigų pasiskirstymu ir atlikimu» ⁷⁸. Tai aiški antitezė marksizmui, tik — ne marksizmas čia turėta galvoje.

Marksistiniam socializmui Leonas XIII dar tais pačiais metais skiria atskirą encikliką *Quod apostolici muneris*. Popiežius apie marksizmą kalba kaip apie «naikinantį marą, kuris siaučia žmonių bendruomenėse ir stumia jas į didelę suirutę ... nepalieka nieko nepaliesto, kas yra išmintingai nustatyta žmoniškais ir dieviškais įstatymais gyvenimo išlaikymui ir gerovei» ⁷⁹. Toliau popiežius

⁷⁷ Autorius ypač dėkingas savo studijų meto Tübingene vyresniam kolegai, tuometiniam prof. Dr. Sprangerio asistentui Dr. Iring Fetscher už suteiktą galimybę naudotis jo marksistine biblioteka ir už vertingus bibliografinius nurodymus. — Dr. Iring Fetscherio darbai marksizmo tyrinėjime šiandien užima labai svarbią vietą.

⁷⁸ *Popiežių enciklikos ir kalbos*. Paruošė Vysk. Dr. VINCENTAS BRIZGYS, Tübingen, 1949, 27 psl.

⁷⁹ Ten pat, 35 psl.

marksizmui primeta gobšų šio pasaulio gėrybių troškimą⁸⁰. Evangelija ir socializmas esą nesuderinami. Popiežius, pabrėždamas šį nesuderinamumą, iškelia ir atmeta socializmo atstovaujamą politinės lygybės principą. Tai suprantama ano meto sąlygomis. Šiandien, atsiradus kitokios rūšies režimams, klausimas atrodo kiek kitaip. Socialistų atstovaujamoje bendroje nuosavybėje popiežius mato neleistinomis priemonėmis siekiamą realizuoti marksizmo humanitarinį aspektą, protestą prieš vargą.

Enciklikų tarpe centrinę vietą užima darbininkų klausimui skirta *Rerum Novarum*, išleista 1891 metais. Ji nukreipta prieš ano meto socialines negeroves. Kaip ir ankstyvesnėmis progomis, taip ir čia Leonas XIII pasisako už esamos santvarkos išlaikymą. Enciklika liečia socialinį teisingumą ir krikščionišką darbininkų laikyseną, pagrindu imant duotąją situaciją. Valstybei priskiriama funkcija rūpintis, kad darbo sąlygos būtų žmoniškos, atlyginimas pakankamas ir darbininkui sudaryti sąlygas per kurį laiką įsigyti privačios nuosavybės. Pajamų redistribucija fiskalinėmis priemonėmis, mūsų laikų socialinėje politikoje užimanti pagrindinę vietą, neminima, nors teisingo paskirstymo reikalas iškeliamas. Tačiau padaryta pradžia valstybės intervencijai, kur ji labiausiai reikalinga.

Istorinėje perspektyvoje enciklikos *Rerum Novarum* reikšmė socialiniam klausimui spręsti yra neginčytina. Socialinio teisingumo problema ir marksizmo problema tačiau nėra identiškos. Lygaus gėrybių paskirstymo ir gerbūvio pakėlimo, kaip tai prileidžia enciklika, marksizmas visiškai nesiekia⁸¹.

Pijaus XI enciklika *Quadragesimo Anno* Leono XIII darbą tęsia ta pačia kryptimi. Centre stovi ekonominiai ir socialiniai (siaurąja prasme) klausimai⁸². Popiežius mato nepaprastai žiaurų komunizmo pobūdį. Socialistinės sistemos esmės ir tikslų apibūdinimas atrodo kiek problematiškas: «Socializmas ... mano, kad žmonių visuomenė yra įkurta tik *žemiškai gerovei*. Iš to, kad *tinkamu darbo pasiskirstymu* daug *sėkmingiau*, kaip atskirų asmenų pastangomis, *gaminamos gėrybės*, socialistai išveda ekonomiškąją veiklą, kurios jie svarsto vien tik *medžiaginius* tikslus ... Iš to būtinumo ... sekė, kad atskiri žmonės, *kiek tai liečia gėrybių gamybą*, turi visiškai atsiduoti ir pasiduoti visuomenei ... gi pasikėsinimas į žmogaus garbingumą, kuris įvyksta „socializuotame“ gamybos procese, būsiąs, kaip jie mano, lengvai *kompensuojamas gausumu gėrybių*, kurios bendromis jėgomis panaudojamos ir kurios dalinamos kiekvienam,

⁸⁰ Plg. ten pat, 36 psl.

⁸¹ Plg. ten pat, 166 psl.

⁸² Plg. ten pat, 269 ir sek. psl.

kad *pagal savo norą* laisvai ir patogiai galėtų naudotis »⁸³. Tai socializmo kaip gerbūvio sistemos samprata. Popiežius, tiesa, skiria komunizmą nuo nuosaikiojo reformistinio socializmo. Tačiau tokio nepasaulėžiūrinio socializmo 1931 metais niekur nėra buvę. Marksistinis pagrindas komunizmui ir socializmui buvo bendras ir tas pat. Skirtumai tik metodiniai ir taktiniai. Tuo būdu atrodo, kad popiežius ir komunizmui priskiria aukščiau apibūdintus principus ir tikslus. Kad komunizmo doktrina yra imanentinė, teisingai pastebėta; tačiau tai nėra gerbūvio teorija. Kitoje vietoje minimas «naujas socialistinio veikimo būdas», kuris «stengiasi pirmiausia perimti žmonių protą ir elgesį ... kad pagaliau išauklėtų žmogų „socialistą“, kuris visuomenę formuotų pagal socializmo mokslą »⁸⁴. Išskyrus tai, kad šie užsimojimai krikščionybei priešingi, daugiau apie juos nieko nepasakoma.

1937 metais Pius XI išleidžia specialiai komunizmo problemoms skirtą encikliką *Divini Redemptoris*. Pagal ją, komunizmas gyvena klaidingu teisingumo, lygybės ir darbe brolybės idealu⁸⁵. Komunizmo teorinių pagrindų esmę sudaro Markso dialektinis ir istorinis materializmas, kuris esąs monistinio pobūdžio. Tuo Pius XI marksizmo klaidingumą išakmiai pagrindžia tais pat motyvais, kaip savo laiku Pius IX dokumentu *Quanta cura*. Enciklikoje *Divini Redemptoris* randasi aiškus tikrųjų marksizmo pagrindų ir iš tų pagrindų plaukiančių išvadų individo ir bendruomenės atžvilgiu išdėstymas. Iškeliamas eschatologiniai-mesianistinis komunizmo pobūdis: «Komunistai tiki, kad kova ... pagal dialektinio materializmo mokslą vykstanti ir ... vedanti į galutini išsilyginimą ... Jie stengiasi *padi-dinti priešingumus* ... Į klasių kovą ... jie žiūri kaip į kažką šventą ir žmonijos pažangai būtiną ... Komunizmas, toliau, išplėšia iš žmogaus jo dorovinio elgesio pagrindą — laisvę; panaikina taip pat jo asmens vertę ... »⁸⁶. Čia komunizmas jau nebe gerbūvio teorija. Tačiau komunizmo kaip gerbūvio teorijos interpretacija galutinai neišnyksta. Komunistinės bendruomenės, pagal encikliką, «vienintelis uždavinys būtų bendromis jėgomis gaminti gėrybių. Jos vienintelis tikslas tebutų *naudotis* žemės gėrybėmis »⁸⁷.

Pius XII savo pirmtakų darbą tęsia dvejopa kryptimi: socialinio teisingumo įgyvendinimo ir valstybės teisių individo atžvilgiu

⁸³ Ten pat, 295-296 psl., (m. pbr. J.N.).

⁸⁴ Ten pat, 296 psl.

⁸⁵ Plg. ten pat, 433 psl.

⁸⁶ Ten pat, 434 psl.; plg., (m. pbr. J.N.). ir 435 psl., kur kalbama apie naujos aukštesnės kultūros įvedimą.

⁸⁷ Ten pat, 435 psl., (m. pbr. J.N.).

apribojimo kryptimi. Popiežius eilėje progų akcentuoja žmogaus teises, kurias jam atimti niekas nėra legitimuotas⁸⁸. Apibūdindamas materializmą, popiežius pažymi, kad materializmas žmogų jo sie-loje padaro benamiu. Žmogus tampa tik materijos dalele, kurią galima perkeisti ir perkelti kur norint ir kaip norint⁸⁹. Kova su marksizmu mūsų laikais vis labiau pereina į praktinę sritį. Pagrin-dinį rūpestį sudaro tikinčiųjų ir žmonijos apskritai nesiorientavimas marksizmo klausimu. Esmėje, marksizmo pozicija nėra stipri. Mark-sizmo atstovai, pažymi Pius XII 1956 m. kalėdinėje kalboje, nuolat savo viduje turi kovoti su prieštaravimais, tačiau nenori atsakyti iliuzijos skaityti žmogų visagaliu⁹⁰. Žmogus vieną kartą «supras, kad žmogaus gyvenimo ir pasaulio gilioji prasmė remiasi ne apskaičiuojamomis formulėmis ir dėsniais, bet Kūrėjo laisvu aktu»⁹¹. Kartu popiežius pastebi, kad praktinis ateizmas, atstovaujamas visu tų, kurie nori suvereniškai pertvarkyti visas sritis, neišvengiamai veda į žmogaus laisvės sunaikinimą.

Pijaus XII 1956 metų kalėdinė kalba yra nepalyginamos vertės gyvenamojo meto problemų analizės pavyzdys, sujungtas su šių problemų sprendimu iš katalikiško taško. Atskirų vietų perdavimas niekuomet neatstos išgilinimo į pilną tekstą. Sekantys skyriai, liečią katalikų laikyseną marksizmo atžvilgiu, tačiau tiesioginiai rišasi su šio darbo tema ir todėl perduodami ištisai: «Tie, kurie ta-riasi esą realistais, ... priekaištuoja religijai, kad ... ji paverčianti reli-giniu konfliktu tai, kas tėra nesutikimas politinėje ir ekonominėje srityje. Jie ryškiomis spalvomis piešia religinių karų siaubą ir žiau-rumus tikslu įtikinti, kad, palyginus su jais, šiandieniniai priešin-gumai tarp Vakarų ir Rytų tesą nereikšmingi ir užtektų tik trupučio praktiško galvojimo abejose pusėse, kad išlyginti ekonominius inte-resus ir konkretų politinių jėgų santykį. Apeliavimas į absoliučiai galiojančias vertybes, deja, jų nuomone, suklautoja tikrąją padėtį, sukursto aistras ir apsunkina kelią praktiškam ir protingam susi-tarimui pasiekti.

Mes, kaip dabartinė Bažnyčios galva, iš savo pusės, kaip ir ankstyvesniais atvejais, vengėme kviesti krikščioniją į kryžiaus karą. Mes tačiau galime reikalauti pilno supratimo, kad ten, kur

⁸⁸ Plg., šalia eilės kitų raštų, encikliką *Summi Pontificatus* (1939) ir kalbą, skirtą *Deutscher Katholikentag* Berlyne (1952).

⁸⁹ Plg.: *Aufbau und Entfaltung des gesellschaftlichen Lebens. Soziale Sum-me Pius XII*. Hgg. von ARTHUR-FRIDOLIN UTZ und JOSEPH-FULKO GRONER, Freiburg (Schweiz), 1954, 216 skyrius.

⁹⁰ Pijaus XII 1956 m. Kalėdų kalbos tekstas imtas iš *Deutsche Tagespost*, 151 nr., Würzburg, 1956. Autoriaus vertimas.

⁹¹ Ten pat, 5 psl.

tikyba yra gyvas protėvių palikimas, žmonės į kovą, kuri jiems yra neteisėtai priešui primesta, žiūri kaip į kryžiaus karą. Akivaizdoje bandymų, kaikurių popiežiaus siekimų neimti rimtai, Mes visiems pareiškiame, kad konfliktas eina dėl žmogaus ir bendruomenės absoliučių vertybių. Akivaizdoje Mūsų didelės atsakomybės Mes negalime leisti, kad tai taptų užtušuojuama dviprasmiškumais.

Giliai apgailestaudami Mes turime šiuo atžvilgiu nusiskusti, kad tam tikri katalikai, dvasiškiei ir pasauliečiai, prisideda prie šitokios miglas skleidžiančios politikos, siekiančios tikslo, kurio jie patys net nenori. Ir kaip dar galima nenorėti suprasti, koks yra jų netiesių akcijų, vykstančių « diskusijų » ir « susitikimų » vardu, tikslas ? Kam, tarp kitko, tartis, neturint bendros kalbos ? Ir kaip yra įmanomas susitikimas, jei keliai išsiskiria, t. y. jei viena pusių atkakliai atmeta ir neigia bendrąsias absoliučias vertybes ir tuo bet kokia « koegzistencija, pagrįsta tiesa », tampa nepasiekiamą. Vien iš pagarbos krikščioniškam vardui reikėtų liautis talkininkauti aniems netiesiems žygiams, nes, apaštalo nuomone, yra nesuderinama sėsti kartu prie Dievo ir jo priešų stalo (plg. 1 Kor. 10, 21). Ir, jeigu nežiūrint dešimtmečio žiaurumų skaudaus liudijimo, dar būtų neapsisprendusių, kurias paaukojo vieną kankinama tauta, turėtų juos pagaliau įtikinti. Teigiama, kad esą reikalinga nenugriauti tiltų, bet, priešingai, palaikyti tarpusavio santykius. Tačiau tam visiškai pakanka kontaktų ir ryšių, kuriuos atsakingi valstybės vyrai ir politikai randa reikalingais žmonijos taikos, bet ne atskirų interesų, dėliai. Pakanka to, ką kompetentingas bažnytinis autoritetas skaito reikalinga padaryti, kad atsiekti Bažnyčios teisių ir laisvės pripažinimą.

Jei liūdna tikrovė Mus ir verčia aiškiai pasisakyti ginčijamam klausimui, niekas negali Mums su pagrindu daryti priekaišto, būk Mes skatintume vieno prieš kitą stovinčių frontų sustingimą. Ir su dar mažesniu pagrindu, būk Mes kuriuo nors būdu būtume nutolę nuo taikos misijos, kuri surišta su Mūsų apaštališkomis pareigomis. Jei Mes tylėtume, daug labiau Mes turėtume bijoti Dievo teismo. Mes ir toliau palaikome taikos pusę. ... Tačiau kaip tik, kad ją apsaugoti nuo dabartinių grėsmių, Mes turime nurodyti, kokie yra taikos priešų sąmokslai ir kaip juos galima pažinti. Lygiai gimęs Dievo Sūnus, kuris yra begalinio gerumo įsikūnyjimas, nedelsė nubrėžti aiškias ribas ir eiti už tiesą mirti »⁹².

Kokie yra tie bandymai marksizme rasti naujų aspektų ir prieiti su jo atstovais prie sugyvenimo, ar bent rasti su jais bendrą kalbą ? Čia galima paminėti tik keletą svarbesnių šios rūšies apraiškų, kurios tačiau yra labai būdingos.

⁹² Ten pat, 6 psl.

Jau 1950 metais Antanas Maceina atkreipė dėmesį į vieną tokių atvejų Belgijos katalikų tarpe ⁹³. Kan. Jacques Leclercq (Louvain) ⁹⁴ paskelbė pažiūrą, kad katalikybės konfliktas su komunizmu kyla išimtinai iš fakto, kad katalikybė remianti kapitalizmą. Komunizmo esmę Leclercq mato ekonominiai-politinėje srityje. Žmogaus ir kultūros problemos komunizmui esančios antraeilės. Tuo būdu Leclercq prieina išvados, kad esminio konflikto tarp krikščionybės ir komunizmo iš viso negali kilti.

1953 metais pasirodo Klemenso Brockmöllerio veikalas *Christentum am Morgen des Atomzeitalters* ⁹⁵. Brockmöllerio knyga nėra skirta vien marksizmo problemoms. Joje duodama istorinių analizių, gyvenamojo meto kritikos, pastoracinių klausimų svarstymo. Brockmöllerio pagrindinę mintį sudaro tai, kad krikščionybė nėra neatskiriama susieta su viena kuria kultūra. « Das Christentum darf nicht bei einer Kulturform stehenbleiben, sondern hat eine Mission an alle und in allen zu erfüllen. Wenn eine Kulturform ihre Aufgabe erfüllt hat und stirbt, wird ein zu starres Festhalten daran um der christlichen Werte in ihr willen zu einem Verrat an der Aufgabe des Christentums ... So kann nicht genug vor einem Mißbrauch des Christentums zum Schutze einer sterbenden Kultur gewarnt werden. Wenn wir festgestellt haben, daß es nur immer eine christliche kulturschaffende Tätigkeit gibt, die darin bestehen muß, die verschiedenen Kulturformen auf die Ebene einer gottmenschlichen Lebensverwirklichung zu erheben, aber viele verschiedene Kulturformen als Frucht der christlichen Kultur mitschaffenden Tätigkeit, kann ein zu starres Festhalten zu einer Gefährdung des Christentums selber werden. Ein solcher Verrat am Christentum geschieht immer dann, wenn versucht wird, eine sterbende Kultur mit der Begründung zu halten, daß sie eine christliche Ausprägung erhalten hat, also eine christliche Kultur darstellt » ⁹⁶. Pro faktą, kad vienu metu pilnai gali egzistuoti visa eilė krikščioniškos kultūros formų, Brockmölleris kažkodėl praeina. Brockmöllerio teigime slypi prielaida, kad nekreščioniškoji kultūra tampa krikščioniška tik sunaikinama jau egzistuojančią krikščionišką kultūrą. Iš šitokios — niekuo nepagrįstos — prielaidos išeinant, vienintelis būdas platinti krikščionybę būtų leisti krikščioniškasioms kultūroms žlugti nuo nekrešč-

⁹³ *Vienybės blūdas*, Aidai, Kennebunk Port (Maine), USA, 1950, 7 nr., 335-336 psl.

⁹⁴ JACQUES LECLERCQ, *Rencontre des chrétiens et des communistes*, La vie intellectuelle, Paris, février 1950.

⁹⁵ Naudotasi 6 laida, Frankfurt a. M., 1955.

⁹⁶ BROCKMÖLLER, *Christentum am Morgen des Atomszeitalters*, 42 ir 48-49 psl.

čioniškųjų ... Tai absurdiškos išvados, bet jos tiesioginiai plaukia iš Brockmöllerio prielaidų. Kitaip, kaip būtų galima kalbėti apie krikščionybės išdavimą, kuris įvyksta, nenorint leisti krikščioniškajai kultūrai žlugti ?

Brockmöllerio istorijos samprata yra teistiniai-monistinė. Istorijos eiga, pagal jį, yra *pilnai apspręsta* Apvaizdos. Tuo būdu pavojaus, kuriame yra atsidūrusi krikščioniškoji vakarų kultūra, tikroji priežastis yra ne kas kita, kaip Dievas⁹⁷. Visa, kas istorijoje vyksta, turi priežastį Dievuje. « Diese Glaubensüberzeugung darf selbst vor dem psychischen und moralischen Uebel nicht haltmachen »⁹⁸. Žmogui yra skirta užduotis, istorinėje situacijoje « nach dem Willen Gottes zu forschen und diesem Willen Gottes entsprechend Stellung zu nehmen »⁹⁹.

Pikto problemos Brockmölleris istorijoje, atrodo, iš viso nesutinka. Lygiai jo veikale nematyti, kad žmogus galėtų turėti į istoriją kokios nors įtakos. Žmogus, tiesa, veikia, bet viso atskiros žmoniškoji reiškimosi vaisiai susijungia į Apvaizdos norimą rezultatą. Ar daug ši istorijos samprata skiriasi nuo Hegelio *List der Idee* ? Jei taip yra, kaip visa tai suderinti su pavojumi išduoti krikščionybę, apie kurį kalba Brockmölleris ? Kad istorijoje reiškiasi ir Šėtonas, kad istorijoje yra duota laisvė « šio pasaulio kunigaikščiui », Brockmölleris nei vienu žodžiu nepamini. Tai suprantama. Nes tai nesiderina su Brockmöllerio atstovaujamu monizmu. Krikščioniškoji istorijos samprata tuo tarpu yra esminiai pluralistinė: istorijoje veikia ir Dievas, ir žmogus, ir Šėtonas. Imant istoriją taip, kaip ją supranta Brockmölleris, krikščioniui iš viso negalima kovoti su blogiu ten, kur blogis peržengia privatinę ar lokalinę dimensiją ir tampa istorijoje veikiančia jėga. Gaunasi išvada, kad krikščioniškąją vakarų kultūrą ginti iš viso nėra leistina¹⁰⁰. Tenka laukti jos žlugimo ir tada bandyti skleisti krikščionybę.

⁹⁷ Plg. ten pat, 17-18 psl.

⁹⁸ Ten pat, 18 psl.

⁹⁹ Ten pat, 18 psl.

¹⁰⁰ Brockmöller rašo : « Wenn wir also in der zeitgeschichtlichen Entwicklung eine Bedrohung und Gefährdung der abendländischen Kultur feststellen, kann eine heilgeschichtliche Sicht darin eine Fügung der göttlichen Vorsehung am Werke sehen, die das Christentum zu einer neuen weitgreifenden Aufgabe bereitmachen will, indem sie es zwingt, die zu starre Bindung an eine bestimmte Kultur zu revidieren.

Selbst der Verfall des christlichen Lebens und die Verfolgung des Christentums in einer anderen Kulturform braucht kein Gegenbeweis zu sein. Sie können ganz andere Gründe haben. Es kann durchaus sein, daß die Ausdrucksformen, die die Religion in der Verbindung mit einer bestimmten Kulturform bekommen hat, den andersartig denkenden und lebenden Men-

Tuo būty galima ir užbaigti. Tačiau, nors visa buvusioji ir būsimoji istorija kyla išimtinai iš Dievo ir Brockmölleris yra peržvelgęs, kokie Dievo norai šiuo istoriniu momentu, knygoje toliau seka įrodymai, kad šitokia istorijos eiga yra ir teisinga.

Čia susiduriame su marksizmo samprata, kurią atstovauja Brockmölleris. Pagal ją, marksizmo esmė nesanti ateistinė. Tiesa, «[es] darf natürlich nicht übersehen werden, daß der dialektische Materialismus, wie er heute gelehrt und gelebt wird, tatsächlich absolut unchristlich und heidnisch, ja widerchristlich ist. Aber eben nicht aus innerer Notwendigkeit, einer seinen Prinzipien immanenten Folgerichtigkeit, sondern infolge einer aus von außen kommander Zwecksetzung gebotenen Halbheit, die den zweiten Hauptbestandteil des Systems, sein materialistisches Grunddogma, willkürlich da abschnürt, wo es zu Konsequenzen führt, die zu den christlichen Grundforderungen hinüberführen würden ... Denn es ist wirklich nicht alles falsch. Man kann nicht den dialektischen Materialismus als Lehre des Antichrist und Inbegriff alles Schlechten hinstellen und verdammen. Das wäre eine unverantwortliche Vereinfachung, in der man alles, was man am praktischen Materialismus und mechanistischen Materialismus verabscheut und bekämpft, auf das Schuldkonto des dialektischen Materialismus schreibt. Im Grunde hat er sogar dasselbe Anliegen wie die christliche Philosophie dem Idealismus gegenüber. Er ist ja auch eigentlich nicht im Gegensatz zu echtem Christentum sondern zu der unchristlichen Philosophie des deutschen Idealismus und zur unchristlichen Ideologie des Bürgertums entstanden ... Selbst der Gotteshaß des dialektischen Materialismus kämpft ja eigentlich gar nicht gegen den Gott echten Christentums, sondern gegen den Gott der Aufklärung. Weil es von urher das Anliegen christlichen Denkens gewesen ist, die rechte Mitte zwischen extremem Idealismus und extremem Realismus als Grundlage rechten menschlichen Lebens und menschlicher Lebensordnungen zu verwirklichen, wäre es aus innerer Folgerichtigkeit sogar sinnvoller, den dialektischen Materialismus als Bundesgenos-

schen nicht ansprechen, ja ihm die Religion selbst überlebt und verdächtig erscheinen lassen. Dann ist diese Ausdrucksform des Religiösen, die früher und in anderen Verhältnissen eine Hilfe zur religiösen Vertiefung des menschlichen Lebens gewesen ist, zum Hindernis geworden. Warum sollte Gott sie nicht beseitigen lassen, wenn seine Diener aus begreiflichen Gründen nicht den Mut und die Bereitschaft dazu finden? Warum sollte er nicht andere Zweitursachen damit beauftragen, die diese Hemmungen nicht haben?» (Ten pat, 54 psl.). Žinant autoriaus priedaidas, darosi aišku, kad hipotetinį „kann“ tenka suprašti kaip afirmatyvinį „ist“.

sen zu nehmen. Dann würde er auch leichter seine Einseitigkeit einsehen und überwinden »¹⁰¹.

Dialektinis materializmas, marksistinė gamtos samprata, Brockmöllerui atrodo vedanti prie suartėjimo su krikščionybe. Kokiu būdu ji gali turėti šito pobūdžio įtakos į marksistinę individo ir istorijos sampratą ?

Pastaba del praktiškojo materializmo atrodo visiškai atsitiktinai čia patekus. Praktiškojo materializmo niekas ir nemano sieti su marksizmu.

Labiausia stebina tvirtinimas, kad marksizmo opozicija religijai buvo nukreipta prieš vokiškojo idealizmo ir šviečiamojo amžiaus dievybės sampratą. Tai netiesa. Marksizmas kovoja su religija ne kaip su teorija, bet kaip su gyvenimo reiškiniu. Vokiškojo idealizmo dievybės samprata niekada nėra tapusi liaudies religija. Dar mažiau marksizmui buvo galimybės susidurti su šviečiamojo amžiaus deizmu. Marksizmas kovoja su religija ten, kur ji reiškiasi kaip žmogaus laikyseną apsprendžiantis veiksnys. Kaip tad galima prieiti minties dialektinį materializmą padaryti krikščionybės sąjungininku ? Nejaugi remiantis ta paskutine prielaida, kad marksizmo opozicija monistiniam idealizmui jį suartina su krikščionybe ? Būdamas monistiniu materializmu, marksizmas nuo krikščionybės lieka bent nemažiau nutolęs, kaip Hegelio idealizmas.

Marksizmo atstovaujamas ideologiškumas ir dialektinis principas praktinėje laikysenoje Brockmöllerui atrodo atsitiktinis, grynai taktinis. Jis rašo : « Die Gründe für das merkwürdig inkonsequente Verhalten, das an bestimmten Punkten die logische Folgerichtigkeit abschnürt, liegen nämlich in dem „Prinzip der Parteimäßigkeit“, das nicht nach logischer Folgerichtigkeit fragt, sondern danach, ob etwas hilft, den Kampf der proletarischen Revolution gegen die bürgerliche kapitalistische Welt zu unterstützen. Es muß herauskommen, daß es den Gott der bürgerlichen Welt nicht gibt, und diese Notwendigkeit leitet sich von den ökonomischen Ideologien des Marxismus ab. *Das wird so lange dauern*, wo dieser Grund bestehen bleibt, oder wenigstens so lange wie sich diese Behauptung aufrechterhalten läßt »¹⁰².

Marksizmo priešingumas krikščionybei yra tiek esminis ir radikalus, kad ir nenorint tenka su juo susidurti. Brockmölleris sunkumus «nugali», aukščiau visa statydamas savo asmenišką nusistatymą : « *Und trotzdem!* Je klarer diese Gegensätzlichkeit heraus-

¹⁰¹ Ten pat, 158 ir 161 psl.

¹⁰² Ten pat, 162 psl. (m. pabr. J.N.).

gearbeitet ist, und zwar nicht nur auf der Ebene einer theoretischen Durchdringung und Darstellung des Problems, sondern erst recht als konkrete Verwirklichung im Leben der Menschen, um so mehr öffnet sich der Weg zu einer *verstehenden Begegnung*, zwar nicht unter den Systemen, sondern unter den *Menschen* dieser Systeme. Auch hier gilt wieder die wesentliche Haltung des Christentums: nicht totschiagen, sondern taufen! Einen Irrtum überwindet man nicht, indem man dem Irrenden das Falsche seiner Haltung nachweist, sondern indem man den Irrenden für die Wahrheit gewinnt ... Was man totgeschlagen hat, kann man nicht mehr taufen, und das Christentum ist von Christus ja nicht zum Totschiagen, sondern dazu gesandt, zu lehren und zu taufen»¹⁰³.

Komunizmo kaip sistemos sukreikščiavinimas yra nesąmonė. Bet jei net ir neprileisti, kad autorius tai turėjo galvoje, negalima nepastebėti dar kito dalyko: Brockmülleris nedaro skirtumo tarp sovietinės sistemos ir žmonių, kurie yra priversti toje sistemoje gyventi. Tie žmonės daugumoje buvo ir tebėra krikščionys. Perėję per persekiojimų ugnį, jie tikrai turi bent nemažiau teisės save vadinti krikščionimis, negu laisvųjų kraštų krikščionys. Atsivertimo reikalinga valdanti ateistinė mažuma. Nejaugi Brockmülleris vien dėl jos nori susilaikyti nuo kovos su komunizmu ir anai mažumai aukoti visus kitus?

Tuo Brockmüllerio pažiūrų problematiškumas tapo pakankamai išryškintas. Baigiant, viena principinė moralinė problema. Blogio reiškimasis istorijoje yra surištas su atskirų žmonių kančiomis. Ar krikščionies pareigos istorinio vyksmo atžvilgiu, apie kurias kalba Brockmülleris, tokiu būdu stovi aukščiau negu tiesioginė ir konkreti artimo meilės pareiga? Pirmuosius krikščionis pažindavo iš to, kad jie buvo kupini artimo meilės. Nejaugi «atominio amžiaus» krikščionių pagrindiniai bruožai bus pasyvumas istorijoje besireiškiančiam blogiui ir indiferentiškumas artimo kančioms?

Marcelio Redingo¹⁰⁴ veikaluose argumentacija yra paprastesnė. Jo įtaka pavojinga kitu požiūriu, negu Brockmüllerio. Brockmülleris išėjo su aiškia koncepcija nekovoti. Redingo pagrindinė mintis yra ta, kad be kovos galima apsieiti ir kovoti gal visai nereikės. Du esminius Redingo galvosenos bruožus jau teko sutikti Brockmüllerio veikale. Abu autoriai randa bendrumų ir suartėjimo galimybių tarp marksizmo ir krikščionybės. Abiejų nuomone ateizmo momentas marksizme yra ne esminis, bet pragmatinis, *politinis*, taigi atsitiktinis, kilęs iš gyvenamojo meto padiktuotų taktikos reikalavimų.

¹⁰³ Ten pat, 177 ir 155 psl. (m. pabr. J.N.).

¹⁰⁴ MARCEL REDING, *Thomas von Aquino und Karl Marx*, Graz 1953; *Der politische Atheismus*, Graz-Wien-Köln, 1957.

Marksistinio materializmo opozicijoje Hegelio idealizmui Redingas nori matyti bruožą, kuris marksizmą jungia su krikščionybe. Reding dialektinio materializmo neskiria nuo realizmo; pagal jį, dialektinis materializmas tėra «Anerkennung einer vom Bewußtsein unabhängigen Wirklichkeit»¹⁰⁵ ir niekas daugiau. *Ex falso omnia sequitur*: Markso pažinimo mokslas ir gamtamokslis tampa artimi šv. Tomui Akviniečiui, Marksą su Tomu jungia aristotelizmas, iš kurio tiek vienas, tiek kitas esą kilę. Pagal Redingą, jei taikyti marksizmui materializmo terminą, tada ir Aristotelis, ir Tomas buvo materialistai¹⁰⁶. Tuo tarpu, kaip Jakob Hommes pastebi, marksizmas yra tik ta prasme realizmas, kad jis iš gamtos išjungia dvasinį pradą ir žmogų pajungia daiktų valdžiai¹⁰⁷. Šito žmogaus apsprendimo materija t. y. produkcijos santykiais ir vien — humanistinio (= ateistinio) viską perkeitimo, kuris sudaro marksizmo esmę, Redingas nemato.

Tuo būdu Redingui marksizmo ateizmas atrodo atsitiktinis. «Der Nachweis der ideengeschichtlichen Quellen des Marxschen Atheismus zeigt, daß Marx die herrschende Religionskritik des 19. Jahrhunderts übernommen und als Kampfmittel in sein System eingebaut hat ... An sich stehen Sozialismus und Religion sich indifferent gegenüber, weder freundlich noch feindlich. In Zusammenhang kommen beide erst dadurch, daß einerseits die Kirche soziale Belange vertreten muß und andererseits die Vertreter des Sozialismus religiös oder irreligiös oder — nicht selten — religionsfeindlich sind. M. a. W.: das gute oder böse Verhältnis von Sozialismus und Religion entspringt nicht aus ihren innersten Anliegen, sondern aus geschichtlichen Konstellationen, die bei der Geburtsstunde des Sozialismus für ein gutes Verhältnis besonders ungünstig waren»¹⁰⁸. Redingas ne tik kad nepažįsta Markso, bet jo, kaip filosofo, atrodo, nenori rimtai vertinti, laikydamas jo filosofinę sistemą pilnai apspręstą ano laiko filosofiniai kultūrine situacija. Pagal Redingą, ateizmo momentas Markso galvojime tesąs atsitiktinis, iš šalies perimtas, ko pats Marksas tačiau nepastebėjęs! Iš to seka toliau: «Im Auge des Christen und des Kommunisten nehmen die einzel-

¹⁰⁵ MARCEL REDING, *Der politische Atheismus*, 159 psl.; šiuo klausimu plg. JAKOB HOMMES kritiką, kuria dalinai pasinaudota: *Der politische Atheismus. Zur koexistenztheologischen Reinwaschung des Marxismus*. Rheinischer Merkur, 34 nr., 4 psl., Koblenz, 1957.

¹⁰⁶ MARCEL REDING, *Der politische Atheismus*, 109 psl.

¹⁰⁷ Plg. JAKOB HOMMES, *Der politische Atheismus. Zur koexistenztheologischen Reinwaschung des Marxismus*. Rheinischer Merkur, 34 nr., 4 psl., Koblenz, 1957.

¹⁰⁸ MARCEL REDING, *Der politische Atheismus*, 206 psl.

nen Fragen ein verschiedenes Gewicht an. Gott und das Verhältnis des Menschen zu ihm ist eine für den Kommunisten nach Lenin zweitrangige Frage, für den Christen ist sie die erste. Die Umgestaltung der Wirtschafts- und Gesellschaftsordnung ist für den Kommunisten das eigentliche Problem, während es für den Christen zweitrangig ist. — Diese verschiedene Wichtigkeit scheint auf den ersten Augenblick sehr günstig für die Möglichkeiten eines Verständnisses. Man wird aus ihr schließen, daß der Kommunist in religiösen Fragen und der Christ in wirtschaftlichen leicht Zugeständnisse machen kann. Abstrakt gesehen ist das auch zum Teil richtig; konkret und geschichtlich gesehen jedoch falsch»¹⁰⁹. Tuo būdu marksizmo sugyvenimui su krikšč onybe galimybės Redingui atrodo labai palankios. Sunkumai esą tik politinio pobūdžio, kyla iš konkrečių istorinio momento situacijų.

Kad marksizmas žmogų supranta nuolat kintantį, sąlygų formuojamą, Redingas nepastebi¹¹⁰. Kad marksistinė tiesos pažinimo samprata yra ideologiška, Redingas sąmoningai ignoruoja¹¹¹. Tas pat ir su komunistine morale¹¹². Jei komunistinis režimas kartais apeliuoja į dvasines vertybes, tai dar nereiškia, kad jis jas laiko aukštesnėmis vertybėmis, ir dar mažiau, kad jis joms pripažįsta visuotinį galiojimą. Neranda Redingas marksizme nei monizmo¹¹³. Lygiai Redingas nenori matyti skirtumo tarp marksizmo panistoriškumo ir krikšč ionybės istorinio charakterio: « Wenn wir die weiteren Bestimmungen des Marxschen Materialismus ins Auge fassen, so sind auch sie nicht geeignet, einen Gegensatz von Gottesglauben oder Christentum und Materialismus heraufzubeschwören. Denn es ist sicher, daß die Tatsache der Geschichtlichkeit in keiner Weise im Gegensatz zum Christentum steht, da doch das Christen-

¹⁰⁹ Ten pat, 242 psl.

¹¹⁰ Plg. ten pat, 92 ir 258 psl.

¹¹¹ Plg. ten pat, 114 psl.

¹¹² « Es ist klar, daß Lenin eine ausgesprochen einseitige Moral des Klassenkampfes vertritt. Seither aber ist man dazu übergegangen, alte Werte der herkömmlichen Moral wieder zu entdecken und zu schätzen: die Werte des Patriotismus, der *Disziplin*, der *Ehrlichkeit*, des Fleißes, des *Friedens* und der *Freundschaft*. Auch ihre Verkündigung ist zunächst ein einseitig bestimmter Zwecküberbau. Wird sie ein Zwecküberbau bleiben? Wir stehen heute in einer neuen geschichtlichen Phase mit neuen Zielen und Aufgaben, die eine neue sittliche Fundierung verlangen. Hoffentlich wird dabei auch im Kommunismus allmählich eine *allgemein menschliche Moral* wieder aktuell werden, deren Wert aus taktischen Gründen für einige Zeit bestritten wurde oder wenigstens keine eigentliche Anerkennung fand, obwohl es bei Engels wichtige Ansätze dazu gibt » (Ten pat, 280-281 psl., m. pabr. J.N.).

¹¹³ Plg. ten pat, 114 psl.

tum letztlich selbst eine geschichtliche Religion ist»¹¹⁴. Iš tikrųjų, marksizmo ir krikščionybės istoriškumas visiškai nereikia to paties. Marksizmas atstovauja totalinį perspektyvumą ir kitimą istorijoje; krikščionybės tiesa tuo tarpu, nors atsiskleidžia istoriniais momentais, savo esmėje yra transistorinė.

Visa tai Redingui turi pagrįsti vieną tezę: turint gerus norus, su marksistais objektyviai diskutuoti galima. Ryškiausia tai iškyla sekančiose eilutėse: «Wäre es nicht möglich, auf Grund eines neuen Zurückgehens zu den Quellen, zu Thomas und Marx und deren gemeinsamen Lehrer Aristoteles erneut in ein Gespräch zu kommen, das immer fruchtbarer sein wird als ein undifferenziertes Nein hüben und drüben ... Bei aller Widersprüchlichkeit von Kommunismus, Sozialismus und Christentum sollte ein *menschliches Gespräch* möglich sein, das wenigstens das eine Resultat zeitigen könnte: ein deutlicheres Bewußtsein der je eigenen Standpunkte und der Voraussetzungen dieser Standpunkte, sowie die Haltung *gegenseitiger Achtung auf Grund ernsten und redlichen Bemühens um die Wahrheit*. Aristoteles, Thomas und Marx hätten sich auf Grund einer gemeinsamen Problematik gegenseitig verstehen und miteinander diskutieren können. Weshalb können wir es nicht?»¹¹⁵.

Antanas Maceina teisingai įvertina šituos bandymus, sakydamas: «Vienybės ir taikos troškimas žmogui yra toks didelis, kad jis aptemdo kartais ir šviesiausius žvilgius. Tuomet pradedama ieškoti ryšio tarp prieštaraujančių dalykų: tarp gėrio ir blogio, tarp tiesos ir melo, tarp Kristaus ir antikristo. Tai dvasinio nuovargio ir išsekimo ženklas. Tai ženklas, kad žmogus yra pailsęs kovoje už Dievą»¹¹⁶. Bet ar tai *tik* vienybės ir taikos noras? Ar tai nėra rezignuojančios ir ateities pabūgusios dvasios apraiškos, dvasios, kuri pamiršta Kristaus įspėjimą: «Kas laimi savo gyvybę, prarastą ją, ir kas dėl manęs prapuldytų savo gyvybę, atras ją»¹¹⁷; įspėjimo, kuris šiandien galioja net keleriopa prasme.

VI.

Su istoriniu materializmu ir jo apraiškomis krikščionybės atstovai susiduria dvejose plotmėse: teorinėje ir praktinėje. Pirmuoju atveju istorinis materializmas prieš krikščionybę atsistoja kaip

¹¹⁴ Ten pat, 175 psl.

¹¹⁵ MARCEL REDING, *Thomas von Aquino und Karl Marx*, Graz, 1953, 7-8 psl.; plg. ir *Der politische Atheismus*, 41-42 psl. (m. pabr. J.N.).

¹¹⁶ *Vienybės blūdas*, Aidai, 1950, 7 nr. 335 psl.

¹¹⁷ *Mato* 10, 39.

teorinė priešingybė. Antruoju atveju krikščionys su marksizmo atstovais ir marksistiniais režimais susiduria politinėje plotmėje. Abi plotmės nėra neatskiriama viena su kita susijusios. Teorinėje plotmėje vyksta kova už tiesą, praktinėje plotmėje kovojama už savo ir savo artimo nuogą egzistenciją. Išėinant iš krikščioniškosios pasaulėžiūros, pastarosios kovos metodų, ypač prieš primestos fizinės kovos, perkėlimas į ideologinės kovos sferą nėra leistas. Tačiau būtų klaidinga manyti, kad krikščionys politinėje kovoje su komunizmu, juos puolančiu iš išorės, turėtų apsiriboti tik ideologinės kovos metodais. Absoliutaus pacifizmo krikščionybė neatstovavo ir neatstovauja. Kovojant su užpuoliku ar ginant užpultą artimą, jėga atremiama jėga. Ypač, kai susiduriama ne su vientiso pobūdžio marksizmo jėga, bet su mažuma, kuri, pavergusi tautas, naudoja jas smurtui prieš jų pačių norą.

Šitoje vietoje teįmanoma paliesti keletą ideologinės kovos aspektų. Komunizmo atsiradimas yra surištas su ano meto padėtimi filosofijoje ir su vakarų kultūros krize apskritai. Toji krizė ryškiausiai apsirodo žmogaus sampratos ir galiojančios vertybių hierarchinės sistemos bei jos pagrindimo suirime. Istorijos krizė savo esmėje yra vertybių krizė. Komunizmas savo esmėje yra bandymas sąmoningai atstatyti integralinę kultūrą. Kadangi jis kultūrą supranta imanentiškai ir komunistinė kultūra yra *dirbtinė* — dirbtinė dvejopa prasme, — jos realizavimas esminiai rišasi su prievartos priemonėmis.

Komunizmas atidengia mūsų dienų žmogaus dvasios būklę. Nebepajėgdamas suteikti savo laisvei turinio, žmogus ieško išeities tą laisvę nusimesdamas. Jausdamas savo vienišumą, jis metasi į priešingą ekstremą ir ieško visų problemų išsprendimo kolektyve. Kiekvienas marksistas tariasi dalyvaujantis naujo pasaulio kūrime. Ši kūryba tačiau sufalsifikuoja istorijos sampratą ir individui atneša vergiją.

Marksizmas, norėdamas pilnai išlaisvinti žmogų, jį atsieja nuo bet kokio prigimtinio apsprendimo, tuo pačiu ir nuo prigimtinių duotos vertės. Istorijos eigoje rezultatai gaunasi visiškai priešingi. Kaip Gaston Fessard pastebi, įvyksta dialektinis posūkis: žmogaus išlaisvinimas iš politinio pobūdžio saitų kartu jį paverčia daiktu. Žmonių valdymas tampa daiktų administravimu — daiktai administruoja daiktus! ¹¹⁸. Berdiajevas šiuo klausimu sako: «Man kann den Menschen nicht im Namen der menschlichen Freiheit befreien, der Mensch kann nicht des Menschen Ziel sein. So stoßen wir auf

¹¹⁸ Plg. GASTON FESSARD, *France, prends garde de perdre ta liberté*, Paris, 1946, 50 psl.

eine vollkommenen Leere. Der Mensch verliert jeden Inhalt, es ist kein Ziel mehr für ihn da. Seine Freiheit erweist sich als gänzlich inhaltslos und formal»¹¹⁹. Pripažįstant kolektyvui pirmenybę, tarpusavio priespauda žmonių tarpe tampa niekuo neribojama. Gi tai yra pati sunkiausia priespauda: «Es ist furchtbar für den Menschen, in die ausschließliche Abhängigkeit vom menschlichen Willen, von menschlicher Willkür, von der Herrschaft der Massen, die keine Wahrheit und keine Gerechtigkeit über sich anerkennen, zu geraten»¹²⁰. Humanizmas sunaikina pats save. Pagrindine problema tampa žmogaus suvereniškumo apribojimas. Humanistinė kultūra buvo įmanoma tuo pereinamu laikotarpiu, kol krikščioniškosios žmogaus ir istorijos sampratos galiojimas jai sudarė pagrindą. Tam galiojimui išnykus, humanizmas nusikreipia prieš patį žmogų¹²¹.

Kaip jau teko konstatuoti, marksistinė istorijos metafizika yra eschatologinė. Istorija veda į atbaigimą jos gale. Ir socialinės problemos galės būti išspręstos tik po komunizmo įvedimo. Todėl, marksizmo atstovų tvirtinimu, šiandien apie marksizmą iš jo vaisių iš viso nesą galima spręsti! Negatyvūs aspektai sovietų režimo tėra arba ankstyvesnės sistemos liekanos, arba ženklas, kad komunizmo realizavimas dar nėra atbaigtas. Taip išvengiama atsakyti į kritiką¹²².

Marksizmas, būdamas pažangos teorija, savo esmėje yra nukreiptas į atbaigą kaip galutinį ir vienintelį tikslą. Visa, kas randasi prieš tai, neturi vertės. Pažangos teorija reiškia ankstyvesniųjų generacijų visišką paaukojimą. Berdiajevas rašo: «Die Religion des Fortschrittes betrachtet alle menschlichen Generationen, alle menschlichen Epochen als an sich wert- und zwecklos, als an sich bedeutungslos und nur als Mittel und Werkzeuge für das, was kommen werde. Darin aber besteht der religiöse und moralische Grundwiderspruch der Fortschrittslehre ... Es gibt gar keine innere Veranlassung, das Geschick einer solchen Generation, die einmal auf der Höhe zu erscheinen hätte und für die die Seligkeit und das Glück bereit wären, vor allen den Generationen zu begünstigen, denen nur Leid, Qualen und Unvollkommenheit zuteil wurden. Keine einzige kommende Vollkommenheit vermag alle Qualen der vorausgegangenen Geschlechter zu erkaufen ... Die Fortschrittsreligion ... ist erbarmungslos gegenüber Gegenwart und Vergangenheit, sie

¹¹⁹ NIKOLAI BERDIAJEV, *Das neue Mittelalter*. 2 vok. laida, Tübingen, 1950, 30 psl.

¹²⁰ Ten pat, 124-125 psl.

¹²¹ Plg. NIKOLAI BERDIAJEV, *Der Sinn der Geschichte*, vok. laida, Tübingen, 1950, 247 psl.

¹²² Plg. polemiką tarp Leo Kofler in Iring Fetscher, *Deutsche Universitätszeitung*, 22 ir 23-24 nr., Göttingen, 1957.

verbindet einen grenzenlosen Optimismus hinsichtlich der Zukunft mit einem grenzenlosen Pessimismus hinsichtlich der Vergangenheit»¹²³. Marksas matė šią problemą; jis ją bandė apeiti, individą skaitydamas tik bendruomenės dalimi¹²⁴.

Iš to, kas pasakyta, ryškėja krikščioniškosios žmogaus ir istorijos sampratos reikšmė dabarties krizei išspręsti, gražinant žmogui jo laisvę ir vertę. Krikščioniškąją žmogaus ir jo santykių su bendruomene sampratą Pius XI kaip tik ir primena enciklikoje *Divini Redemptoris*¹²⁵. Didesnių sunkumų tenka sutikti, susiduriant su istorijos eigos interpretavimu, visų pirma norint suprasti laikotarpį tarp Kristaus atėjimo, kuris reiškia laiko pilnybę, ir pasaulio pabaigos. Istorija yra laikas, kuriame, duotuose rėmuose, išsiskleidžia žmogaus laisva valia. Istorijoje individualus apsisprendimas įgauna savo pilnos svaros nepriklausomai nei nuo vietos istoriniame procese laiko atžvilgiu, nei nuo konkrečios įtakos t. y. veiksmingumo istoriniam vyksmui. Krikščioniškajai istorijos sampratai esmingas momento vienkartiškumo pabrėžimas. Istorijos prasmę sudaro ne jos regima atbaiga, kaip tai tvirtina pažangos teorijos, bet individų apsisprendimai laisvėje. «... Der tiefste innere Sinn der erwidenden Offenbarung des Menschen ist in seiner Freiheit verborgen. Nur die freie Offenbarung des Menschen, sein freies Schaffen ist Gott erwünscht und von Gott aufgegeben, nur das erwidert die Sehnsucht Gottes nach dem Menschen. Gott erwartet vom Menschen das Wagnis des freien Schöpfertums»¹²⁶. Žmogaus paskirtyje kartu apsidriškia jo nelygstama vertė. Laisvės momentas gi padaro suprantamą istorijoje apsidriškiančią tragiką¹²⁷.

Marksistinės minties ir komunistinio režimo vien kultūros istorijos situacija išaiškinti neįmanoma. Nemažiau reikšmingi buvo netobulumai socialinėje srityje, kurie į komunizmą nukreipė vargstančiųjų sluoksnius. Socialinio teisingumo įgyvendinimas yra antra, nemažiau svarbi kovos su marksizmu pusė. Socialinė problema neapsiriboja vien teisingu darbo vaisių paskirstymu, nors krikščionybei, vykdančiai teisingumo principą, šis momentas nepalyginti svarbesnis, negu marksizmas skelbia, kritikuodamas savo gyvenamąjį metą. Gyvenime gausu ideologiškumo apraiškų, ypač silpstančioje ir civilizacija tampančioje kultūroje¹²⁸. Ekonominiai ir socia-

¹²³ NIKOLAI BERDIAJEW, *Der Sinn der Geschichte*, 279-280 psl.; plg. ir 110-111 psl.

¹²⁴ Plg. MEGA, I, 3, 117 psl.

¹²⁵ Plg. ten pat, 441 psl.

¹²⁶ NIKOLAI BERDIAJEW, *Der Sinn der Geschichte*, 298 psl.

¹²⁷ Plg. ten pat, 93 psl.

¹²⁸ Plg. ten pat, 316-317 psl.; THEODOR STEINBÜCHEL, *Sozialismus*, 11 psl.

liniai motyvai idėjų formavime ir vertybių hierarchinės struktūros susidaryme vaidina savo vaidmenį. Savo įtakas išvysto tiek dvasiniai, tiek medžiaginiai faktoriai; ignoruojant vieną pusę, patenkama į ekstremą, iškreipiantį būties sampratą¹²⁹.

Pagaliaus, tenka paliesti svarbiausią momentą marksizmo daromoje kritikoje, individo negalėjimą išvystyti savo pajėgas darbo padalos pasėkoje. Darbo sąlygų optimalus pritaikymas žmogui ir, uždarbiui kylant ir darbo laikui trumpėjant, naujos galimybės laisvalaikyje šios problemos sprendime vaidins svarbią rolę. Šalia to, reikalinga dar viena: galimai įprasminti patį darbą. Žmogaus darbo pajungimas bendruomenei nebūtinai turi būti tam vienintelis kelias — nei pajungimas komunistinėje santvarkoje, nei, sakykime, grynai hipotetiškai imant, teocentrinėje valstybėje su pilnai centralizuotu ūkiu. Nei egoistinių, nei prievartinių bruožų darbe institucinėmis priemonėmis pilnai pašalinti negalima. Individo santykių su darbu galutinai nustato jo individualus apsisprendimas. Sritis, iš kurios būtų galima laukti sėkmingo įnašo šių problemų sprendimui, būtų profesijų reikšmės ir kiekvienos jų savaiminės vertės visumai iškėlimas. Individo santykių su darbu sutvarkymas sekančiais dešimtmečiais dar pareikalaus didelių pastangų teorinėje ir praktinėje srityje.

Marksizmas savo esmėje nori būti pilnutine praktika. Tiek iš šio fakto, tiek iš pačios krikščionybės esmės išryškėja būtinybė išeiti prieš marksizmą visa egzistencija, prieš marksistinį žmogų pastatyti pilnutinį krikščioniškąjį žmogų, žmogų, neiškreiptą susvetimėjimo — to susvetimėjimo, kuris yra tikrasis susvetimėjimas, nukrypimas nuo žmogaus esmės ir jo tikrosios paskirties, — būtent, neiškreiptą nuodėmės¹³⁰. Šalia teorinio ir egzistencinio marksizmo atrėmimo lieka dar viena darbo sritis: formuoti savarankiškai galvojantį ir atsakomingsai veikiantį žmogų¹³¹ ir paraleliai siekti tiesos išplatinimo.

DR. JONAS NORKAITIS

Düsseldorf. Vokietija

¹²⁹ Plg. EMANUEL MOUNIER, cit. pas CALVEZ, *La pensée de Karl Marx*, 574 psl.

¹³⁰ Plg. CALVEZ, Ten pat, 594-595 psl.

¹³¹ Pius XII šitaip apibūdina didelę mūsų dienų visuomenės dalį: « Unter der Oberfläche unbestreitbarer politischer und wirtschaftlicher Schwierigkeiten verbirgt sich also eine schlimmere seelische und sittliche Not: die große Anzahl der engen und kleintlichen Geister, der Egoisten und Erfolg-jäger, der Leute, die allem nachlaufen, was gerade in Mode ist und sich aus Verblendung oder Memmenhaftigkeit vom Schauspiel der großen Masse, von der Lautstärke der

Meinungen, vom Rausch der Erregung überwältigen lassen. Von sich aus würden sie ... keinen Schritt fertig bringen, um, von Gottes Geist geführt, im Lichte der ewigen Wahrheiten und mit unerschütterlichem Vertrauen entschieden voranzuschreiten. Hier liegt die eigentliche, die tiefste Not der Völker. Gleich Termiten im Hause zernagt sie die Menschen von innen und macht sie unfähig für ihre Aufgabe, noch bevor es nach außen in Erscheinung tritt » (*Die soziale Summe Pius XII*, Freiburg (Schweiz), 1954, 3673-3674 psl.).

IŠ ISTORIJS

Prof. Dr. ZENONAS IVINSKIS

LIETUVOS IR APAŠTALŲ SOSTO SANTYKIAI
AMŽIŲ BĖGYJE
(IKI XVIII AMŽIAUS GALO)

Kun. Dr. STEPONAS MATULIS, M. I. C.

LIETUVA IR APAŠTALŲ SOSTAS
1795-1940

LITHUANIAN RELATIONS WITH THE APOSTOLIC SEE THROUGH THE CENTURIES

(UP TO THE END OF THE XVIIIth CENTURY)

by

Prof. Dr. ZENONAS IVINSKIS

Summary

1. For a long time Lithuania did not develop strong relations with the Apostolic See, nor did she take care to inform her in greater detail about the various affairs of the Greater Principality of Lithuania. Therefore, Poland always spoke in Rome in the name of both countries, because she felt herself to be not only the "baptizer" of Lithuania but also notably older in the age of baptism and being the more powerful. Even from earlier times (XVth century) Lithuania was often known in the Roman curia under the common name of "Polonia".

2. As the nuncio reports show there was lacking for a long time more precise information about Lithuania. Up to the end of the XVIIth century she was still considered to be a country with strong pagan influences. The saying: "Elle n'a pas eu une bonne presse", which fitted her during and after the First World War, could have been applied equally three or four centuries earlier to the Greater Principality of Lithuania. In fact Lithuania for a long time did not receive favourable press or objective opinions. There is one significant fact in favour of the Lithuanian nation which has never been aptly valued in Rome. As soon as Luther's teachings appeared, the first to fall away from Rome was the German order, which for two hundred years had drained the blood from the living body of the Lithuanian nation and which had been protected for so long a time with every kind of privilege. On the contrary, the almost newly baptized Lithuanians not only resisted the heresy, but up to the present day have conserved a strong lively attachment to Rome and to the Latin cross which was built by her first King.

3. Residing almost all the time in Warsaw and surrounded by Polish side when matters regarding Lithuania's and Poland's affairs arose. Such was the case for example when the nephew of the Primate of Gniezn, J. Voronieckis, who did not know a single word of Lithuanian, struggled to become the bishop of Medininkai. The nuncio had made great promises to the Primate. If it had not been for the strong intercession of

the Jesuits in Rome for M. Giedraitis, and if Henry Valois had not suddenly left Poland, then the inspirator of the first Lithuanian books would not have become the bishop of Žemaičiai (Samogita). Again the nuncio was completely on the Polish side when in 1592 the eight year conflict for the appointment of the bishop of Vilnius began. Each separate movement of Lithuanians was presented to the nuncio as being a destruction of the common catholic front.

4. When the decisions of the Council of Trent were put into effect in Lithuania and Poland, i. e. when the effort was made to put them into effect in the various dioceses, the contacts of Lithuanian bishops with the Holy See became stronger. When the wave of Protestantism receded, more attention was given to Rome by the return to catholicism of persons of distinctive rank. Many of them (Radvila, Sapiega, Pacas and others) often wrote letters to the popes themselves. Because the churches were distant they often requested for portable altars or for an easing of fasting regulations (in times of sickness).

Fortified in the catholic faith, Lithuania met the yoke of the Russians in the XIXth century and was able to prove her attachment to Rome. For her fidelity to the Latin cross and to the Apostolic See, she made many sacrifices after the year of 1863. Even greater and truly worthy of the attention of history are the sufferings of the nations after 1940 which will be fittingly evaluated by the generations to come.

LIETUVOS IR APAŠTALŲ SOSTO SANTYKIAI AMŽIŲ BĖGYJE

(IKI XVIII AMŽIAUS GALO)

- I. *Ivadas — trys laikotarpiai.*
- II. *Lietuvos sąlytis su Roma ir su krikščionybe vokiečių ordino agresijos šimtmečiuose.*
- III. *Lotynišką krikštą priėmusios Lietuvos santykiai su Apaštalų Sostu iki XVI amž. antros pusės.*
- IV. *Lietuvos santykiai su Roma po Tridento koncilijos iki Respublikos galo.*
 1. *Nuncijai ir jų pranešimai apie Lietuvą Romai.*
 2. *Lietuvos vyskupų reliacijos ir jų vizitai Ad Limina Apostolorum.*
 3. *Lietuvos-Lenkijos respublikos atstovas Romoje ir kiti ryšiai su Apaštalų Sostu.*
- V. *Trumpos išvados.*

I. ĮVADAS — TRYS LAIKOTARPIAI

Ubi venit plenitudo temporis misit Deus Filium suum (Gal. 4, 4) — « Kai atėjo laiko *Pilnybė*, Dievas siuntė savo Sūnų ». Šitie Tautų Apaštalo žodžiai Katalikų Bažnyčios istorijoje, t. y. Evangelijos sąlytyje su nekrikštytomis tautomis, turi gilios istoriškai-filosofinės prasmės. Yra įdomu stebėti, kaip įvairiuose kraštuose bei kontinentuose Kristaus mokslas, chronologiškai žvelgiant, atėjo skirtingu laiku ir vis naujose aplinkybėse. Kai kurioms tautoms toji *laiko pilnybė* tik šiandien teateina. (O yra tautų, kurios su krikščionybe į artimesnį kontaktą tesueis už vieno ar poros šimtų metų!).

Germanams, pasėkoje airių ir škotų vienuolių uolių misijų, *plenitudo temporis* atėjo VII-VIII amž., slavams (lenkams ir rusams) X amžiuje. Danų švedų ir norvegų tautas ji pasiekė pir-

moje XI amž. pusėje. O lietuviams ji švystelėjo tik XIII šimtme-tyje, jeigu neskaityti ant X ir XI amžių sąvartos dviejų misininkų (Vaitiekaus ir Brunono) trumpos veiklos, pasibaigusios judviejų mirtimi.

Šitaip per šimtmečius susidaro Katalikų Bažnyčios istorijos kreivė! Ji yra labai įdomi, įvairuojanti, virpanti, nes kiekvienoje tautoje toji *laiko pilnybė* apsidriškė kitu būdu ir rado vis kitas sąly- gas. Bet kur krisdavo Naujojo Mokslo sėkla, į ten savo žvilgsnį nukreipdavo Apaštalo Sostas. Tuoju buvo organizuojami pagrindiniai krikščionybės skleidimo židiniai, šv. Petro įpėdinio vardu buvo šventinami ir pasodinami Romai priklausančios vyskupai.

Baltų giminėse *plenitudo temporis* buvo gana vėlyba. Pagoniška- sis gamtos ir jos reiškinių įdvasinimas bei garbinimas ten nuo seno buvo gana stipriai apvaldęs visą žmogaus prigimtį. Skaitant nuo pasirodymo Vidurio Europoje ano didžiojo germanų tautų apaštalo šv. Bonifaco turėjo praeiti dar beveik pusė tūkstanties metų, t. y. tiek, kiek mus skiria nuo pirmųjų Vytauto įpėdinių, kol Lietuva buvo pradėta ženklinti Kryžiaus antspaudu. O tada jau buvo pir- mojo Lietuvos karaliaus Mindaugo laikai.

Apie baltų pagonis Roma jau išgirdo XII amž. gale, nes 1199 pats popiežius Inocentas III (1198-1216) rašė apie Livonijos tautas, kad jos «Dievui priderančią garbę atiduoda neprotingiems gyvuliams, lapuotiems medžiams, tyriems vandenims, žaliuojan- čioms žolėms ir blogosioms (nešvarioms) dvasioms»¹. Tas pats pilnai galiojo ir lietuviams. Žinių apie baltų tautas Vakarų Euro- poje ir Romoje prasiskverbė daugiau, kai vokiečių pirkliai keliais nusekė misininkai, kai pagaliau prie Dauguvos krantų (Livonijoje) nuo 1202 buvo įkurtas kalavijuočių ordinas, o į Prūsus 1231 koją įdėlė pirmasis kryžiuočių riterių būrelis.

Ginkluotų misijų atstovai, kurių visą veiklą reikia aiškintis kryžiaus karų ir jų metu kilusios dvasios ideologijoje, tapo Apaštalo Sosto informatoriais apie Pabaltijo tautas. Senprūsiai, latvių gimi- nės, o ypač lietuviai — žodžiu, visos baltų tautos — buvo pristaty- tos Romai, kaip *pagonys*; vėliau užsitraukę *užkietėjusių «idololatrų»* (t. y. stabmeldžių) pavadinimą.

Kryžiaus karų bangai į Palestiną visai baigiantis ir po 1270 galutinai sunykus, žymiai arčiau — Baltijos rytiniam krante — atsivėrė naujas kryžiaus karo frontas. Tad pirmoji Romos pažintis

¹ A. MIERZYŃSKI, *Mythologiae Lithuanicae Monumenta*, I (1892), 50-51 psl. — A. ŠVABE, *Fontes Historiae Latviae medii aevi*, I (1937), 20 psl. — L. AR- BUSOW, *Roemischer Arbeitsbericht*. Acta Universitatis Latviensis, XVII (1928), 321 psl.

su pagonimis lietuviais prasidėjo prieš juos skelbiamais kryžiaus karais. Toji fazė per visą XIII amžių nusitęsė iki pat XIV šimtmečio galo, jei neskaityti labai trumpučio ir šviesaus laikotarpio, kai pakrikštytas Lietuvos valdovas popiežiaus vardu buvo karūnuotas karaliumi.

Per XIV amžių iš Avignono, kur nuo 1305 m. popiežiai gyveno, su kryžiaus karų šauksmu prieš pagonis, drauge, tiesiog ar tarpiškai,ėjo į didžiuosius Lietuvos kunigaikščius ir raginimas priimti krikštą. Visa tai sudaro *pirmojo* laikotarpio turinį.

Antrasis laikotarpis (iki Tridento koncilijos galo) yra charakteringas naujais santykiais, kai buvo Romoje patvirtinta Vilniaus vyskupijos įsteigimas (1388), atvykus ten Jogailos pasiūstam Poznanės vyskupui Dobrogostui. Nuo šitų metų, kaip rodo popiežiaus Urbono VI gana palankus laiškas Jogailai², reikia skaityti visai naują santykių pradžią. Tuoju sekė Vilniaus vyskupijos įkūrimo patvirtinimas ir įgaliojimas Dobrogostui iš naujojo Vilniaus vyskupo pranciškono Andriaus Jastrzębieco paimti priesaiką popiežiaus vardu³. Santykiai su Roma dar labiau gerėjo po Konstancos koncilijos, davusios pradžią Medininkų vyskupijai. Oficialiai vėl pasikrikštijęs ir savo valstybėje gražinęs Romos krikščionybę, Lietuvos valdovas iš naujo susilaukė pripažinimo. Nors jau nebesudarydamos atskiros ir tik Romai priklausančios bažnytinės provincijos, kaip buvo Mindaugo laikais, abi etnografinės Lietuvos vyskupijos mezgė santykius su Apaštala Sostu.

Protestantizmo banga laikinai apardė besivystančius santykius su Roma, tačiau ir pačiais kritiškaisiais religinio suskilimo dešimtmečiais vis buvo sutvarkomas vyskupų paskyrimas ir rašoma prašymų klebonų ir parapijų reikalais. Pasiliko gana reikšmingas faktas, kad Vilniaus ir Žemaičių diecezijose vyskupų eilėje nepasidarė tarpų. Jeigu pasitaikydavo sosto vakancijų, kaip, pvz., Vilniaus vyskupijoje (1592-1600), tai tik dėl politinių priežasčių. Šiaip jau visi etnografinės Lietuvos vyskupai pasiliko ištikimi Romai, ir nė vienas jų nenuėjo herezijos keliais, kaip, pavyzdžiui, įvyko Livonijoje, Prūsiose, Vokietijoje.

Iš abiejų pirmųjų laikotarpių jau yra paskelbta didelė dalis šaltinių. Lenkų išleistų rinkinių apžvalgą yra paskelbęs kun. Dr. Jonas Totoraitis⁴, pirmasis iš lietuvių pradėjęs sistemingai tirti Vatikano

² J. DŁUGOSZ, *Opera omnia*, XII, 467 psl.

³ J. FIJAŁEK i WL. SEMKOWICZ, *Codex diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon dioeceseos Vilmensis*, I, 1, 1932 (ten išspausdinti *in extenso* visi dokumentai santykių su Roma).

⁴ Lenkų išleistieji Vatikano archyvo istorijos šaltiniai, *Suvažiavimo Darbai*, III (1940), 342-349 psl.

archyve Lietuvą liečiančią medžiagą. Beveik pilną tos rūšies šaltinių ir mokslinių studijų bibliografiją patiekė Mons. W. Meysztowiczius⁵.

Pagaliau *trečiasis* laikotarpis, apie kurį daugiausia Vatikano archyve yra išsilaikę ir iki šiol neskelbtos medžiagos, yra beveik pustrečio amžiaus epocha — nuo Tridento koncilijos iki paskutiniojo respublikos padalinimo 1795 m. Šis laikotarpis turi vieną naujovę — nuo 1567 pradžios Varšuvoje pastoviai sėdėjo popiežiaus nuncijus. Jis atstovavo šv. Petro įpėdinį abiem valstybėm: Lietuvai ir Lenkijai. Nuo XVII amžiaus vidurio ir Žečpospolita, t. y. Lietuvos - Lenkijos jungtinė respublika, turėjo savo įgaliotą atstovą prie Apaštalo Sosto. Dar daugiau. Nuo Tridento koncilijos (1563), kai buvo imta vykdyti jos nutarimai — vadinami bendru vardu *Tridentinum* — savaime stiprėjo ir Lietuvos santykiai su Vatikanu, nes vyskupams buvo įsakyta kas penkeri metai vykti *Ad Limina Apostolorum* ir tiekti reliacijas apie savo vyskupiją.

Visus tris laikotarpius, kurie skiriasi savo charakteriu ir pačių šaltinių apimtimi, paliesime stengdamiesi įvykius ir faktus suprasti iš anų metų dvasios, vertinti juos pagal šaltinius iš tų pačių laikų pasiimtu matu. Tik tokiu būdu galima šiek tiek išaiškinti, « kaip iš tikrųjų yra buvę » — « wie es eigentlich gewesen ».

Bet čia tepajėgsime duoti tik pačias paviršutiniškiausias apybraižas. Ką gi galima spėti pasakyti apie šešių amžių gausiais faktais paremtus santykius, jeigu prie kiekvieno šimtmečio tegalima tik trumpai stabtelėti. Pateikdami čia tik pačius stambiausius griaučius, turime vilties, jog besinteresuojantieji ta tema turės progos vėliau plačiau pasiskaityti.

II. LIETUVOS SĄLYTIS SU ROMA IR SU KRIKŠČIONYBE VOKIEČŲ ORDINO AGRESIJOS ŠIMTMEČIUOSE

Sunkiausia yra įeiti į seniausius Lietuvos ir Apaštalo Sosto santykių laikus, t. y. į XIII amžių. Ne dėl to, kad ano meto menkai tebūtų atsekami ryšių pėdsakai. Įvairiuose rinkiniuose yra paskelbtos bulės ir kiti dokumentai. Rodos, Vatikano archyve jau nieko nebėra, kas nebūtų ištraukta dienos švieson, ar nežinoma.

Sunku yra tačiau kalbėti apie tokius tolimus septynių amžių senumo laikus, kadangi tada buvo kita dvasia, kitokis galvojimas.

⁵ *Repertorium Bibliographicum pro rebus Polonicis Archivi Secreti Vaticani* (Studja Teologiczne, XI), Vatikanas, 1943.

Paprastai aniems laikams suprasti reikia daug įsijautimo ir subtilumo. Tad gana atsargiai reikia vertinti ir pagonių lietuvių anuometinius santykius su krikščioniškąja Vakarų Europa ⁶.

Gliaudant Lietuvos XIII-XIV amž. santykius su popiežiumi, ypač ryšyje su skelbtais kryžiaus karais, dažnai daromos paviršutiniškos išvados, perkeliamas šių dienų nusistatymas ir norima įžiūrėti tokius dalykus, kokių iš viso tada negalėjo būti. Čia nesustosime prie Lietuvos ir Romos santykių vertinimų, kokius okupuotoje Lietuvoje yra patiekę eilėje brošiūrų, straipsnių, ar vadovėliuose P. Pakarklis, J. Žiugžda, J. Jurginis. Vienašališkas faktų atrinkimas, arba jų žalojimas, iškreipimas, jau nekalbant apie klaidingas interpretacijas, veda prie neistoriškų išvadų.

Anų santykių vertinimas didele dalimi yra pagrįstas pasaulėžiūriniu nusistatymu. Bet ir tos pačios pasaulėžiūros istorikai ne vienodai išaiškina XIII amžiaus faktus, liečiančius prieš lietuvius iš Romos skelbtus kryžiaus karus. Turiu galvoje du kunigus istorikus: dr. J. Stakauską ir kan. A. Steponaitį. Išėję savo studijas užsieniuose (Vienoje ir Šveicarijos Friburge) pas žymius profesorius, jiedu gana skirtingai pažiūrėjo į XIII amžiaus popiežių politiką. Pabaltijo pagonių tautų, ypač lietuvių, atžvilgiu.

Kun. dr. J. Stakauskas savo daug nauja duodančiame tyrinėjime apie Mindaugo laikų Lietuvą, paskyrė visą skyrių apie kryžiaus karus prieš Žemaičius ⁷. Jis juos vertino krikščionišku požiūriu ir teigė:

«Kryžiaus karai turėjo tikslą ne vien prievartos būdu palenkti pagonis į krikščionybę, bet taip pat ir politiniu atžvilgiu juos pavergti krikščionių regentų valdžiai. Popiežiai savo kryžiaus karų politikoje nesirūpino saugoti neofitų suverenumą. Priešingai, jie visada palaikė aneksinius aplinkinių krikščionių regentų norus. Apkrikštyti pagonys net neturėjo lygių teisių su krikščionimis — pavergėjais. Nelygybės principas labiausiai pasireiškė užkariautų plotų nusavinimu nuo vietos gyventojų. Todėl nenuostabu, kad šaltinių tomus, kuriuose neužtinkama nė vienos eilutės apie tikros pastoracijos praktikavimą, sudaro dokumentai, kurie liudija užkariautų žemių pasidalinimą tarp teutonų ordino ir Rygos arkivyskupo — ir Romos Kūrijos raštai, kuriais popiežiai tvirtina nusavintų

⁶ Plg. Z. IVINSKIS, *Krikščioniškosios Vakarų Europos santykiai su pagoniškąja Lietuva*, Athenaeum, I (Kaunas, 1933), 135-144 psl.

⁷ J. STAKAUSKAS, *Lietuva ir Vakarų Europa XIII-me amžiuje*, Kaunas, 1934, 151-183 psl.

teritorijų pasidalinimą. Šis faktas, rodos, yra stiprus argumentas įrodyti, kad amžinas karas buvo skelbiamas prieš pagonis ne tiek nugalėti jų užkietėjimui pagonybėje, kiek užkariauti jų gyvenamoms teritorijoms »⁸.

Tardamas tokį kietą sprendimą apie iš Romos skelbtus kryžiaus karus prieš pagonis, kun. dr. J. Stakauskas nėra padaręs esminio skirtumo tarp kryžiuočių vedamos politikos rytiniame Pabaltijyje ir nusistatymų Romos Kūrijos. Kelis kartus iš Romos nepaklusniam ordinui, kuris, nesirūpindamas baltų krikštijimu, pirmoje eilėje vykdė savo grobuoniškus užkariavimus, buvo tarta ekskomunika.

Jau žinomi vokiečių protestantų istorikai, kaip Erich Caspar (1924), Erich Maschke (1928) yra pravedę XIII amžiui ryškų skirtumą tarp popiežių ir imperatorių misijų teorijos⁹. Eile pavyzdžių, paimtų iš bulių ir imperatorių dokumentų, minėtieji autoriai yra išvalgiai nurodę, jog imperatoriai pirmiausia specialiai pabrėžė ginkluotą krašto užėmimą. Tai patvirtina, pvz., Fridricho II 1226 m. kovo mėn. garsioji Rimini privilegija. Ja imperatorius visas prūsų žemes ir plotus, kuriuos tik ordinas rytuose užkariaus, atidavė pilnon jo nuosavybėn.

Ginkluotoje imperatoriaus misijų teorijoje pirmoje vietoje stovėjo krašto užėmimas, kai Romos Kūrija galvojo priešingai. Bulėse dažnai buvo iškeliamas svarbiausias kryžiuočių misiniam veikimui privalomas momentas — pagonių krikštijimas ir naujakrikštų apsauga nuo užkietėjusių pagonių keršto. Iš XIII amž. popiežių bulių eilė ištraukų, kurios kaip tik akivaizdžiai išryškino skirtingą Romos Kūrijos nusistatymą, yra surinkta kan. A. Steponaičio¹⁰.

Pasiremdamas popiežių bulėmis, skundais ir kitokiais dokumentais, kan. A. Steponaitis parodė žemiškai savanaudišką vokiečių ordino politiką. Popiežiaus ir ordino nusistatymuose link pagonių buvo aiškių nesutarimų. Kai Roma stengėsi neofitus ginti, o užimtuose plotuose reikalavo visokeriopo švelnumo, kryžiuočiai perėjo į aiškią ofenzyvą, ir dažnai peržengė, net skaudžiai žalojo tolimo globėjo patarimus, tėviškus nurodymus, net griežtus įsakymus.

Viduriniais amžiais visas gyvenimas buvo giliai įreligintas, ir Bažnyčia susiliejo su valstybe, absorbuodama visus visuomeninius

⁸ Ten pat, 40-41 psl.

⁹ E. CASPAR, *Hermann von Salza und die Gründung des Deutschordensstaates in Preussen*, Tübingen, 1924. — E. MASCHKE, *Der deutsche Orden und die Preussen. Bekehrung und Unterwerfung in der preussisch-baltischen Mission des 13. Jahrhunderts*. Berlin, 1928 (Eberings Historische Studien, Heft 176).

¹⁰ A. STEPONAITIS, *Mindaugas ir Vakarai. Vokiečių militarinių ordinų veikla ir Mindaugo santykiai su Roma*, Kaunas, 1937.

santykius. Pagal didžiojo Bažnyčios Tėvo šv. Augustino veikalą *De Civitate Dei*, kuris visam tūkstantmečiui suformavo visuomenines pažiūras, žemiškų gėrybių vartojimas yra tik tada pateisinamas, kai jos vartojamos Dievo garbei. Iš čia natūraliai plaukė tokia išvada: kadangi pagonys, heretikai ir blogi krikščionys negali savo turtų sunaudoti Dievo garbei, jie juos valdo neteisėtai¹¹. Tad pagonys buvo laikomi esamosios santvarkos priešais, ardančiais santyki tarp Dievo ir žmogaus.

Bet ir šitokiuose santykiuose, kada atrodė, kad pagonys negali žemiškų gėrybių sunaudoti Dievo garbei, popiežių misinis nusistatymas buvo skirtingas nuo pasaulinės valdžios imperatorių. Pavyzdžiui, XIII amž. popiežius Aleksandras IV (1254-61), kuris daugiausia yra paskelbęs prieš lietuvius kryžiaus karo bulių (atsiūkinių), pabrėžė: *Gratuita debet esse conversio, non coacta, et ipse Deus coacta servitia non acceptat* («Atsivertimas turi būti laisvai priiimtas, nepriverstas, [nes] pats Dievas priverstinių patarnavimų nepriima »).

Galima aptikti bulėse daug posakių, rodančių, kaip popiežiai rūpinosi lengvinti neofitų socialinę būklę¹². Pavyzdžiui, jie imdavo naujai atsivertusius Apaštalo Sosto apsaugon ir duodavo įsakymus vokiečių ordinui jų neapsunkinti¹³.

Kad Romos Kūrija domėjosi Pabaltiju, rodo Mindaugo atvejas. Iš Livonijos ordino magistro gavęs krikštą, Mindaugas buvo pirmasis iš Lietuvos valdovų, kuris 1251 pas popiežių Inocentą IV (1243-54) išsiuntė delegaciją, kuriai vadovavo lietuvis Parnus¹⁴. Pats Inocentas IV priimdamas Mindaugo pasiuntinius Milane, apie juos karaliaus karūną gaunančiam Mindaugui užsiminė: «Kadangi nusižeminęs Mus prašė per oficialius ir nepaprastus pasiuntinius ... »¹⁵.

Įkurdamas atskirą Lietuvos vyskupiją (*diocesis Lethoviensis*), suteikdamas jai Apaštalo Sosto globą ir apsaugą (1251 m. liepos 17 d.), Inocentas IV Mindaugą pavadino «ypatinguoju Romos Bažnyčios sūnumi»¹⁶, kai šis savo 1253 dokumentuose kalbėjo apie popiežių, kaip apie «mūsų tėvą»¹⁷.

¹¹ Plg. E. BERNHEIM, *Mittelalterliche Zeitanschauungen in ihrem Einfluss auf Politik und Geschichtsschreibung*, I (Tübingen, 1918), 29-30 psl.

¹² Tokias citatas rūpestingai yra surinkęs kan. A. STEPONAITIS (*Mindaugas ir Vakariai*).

¹³ F. G. BUNGE, *Livländisches Urkundenbuch*, I (Reval, 1852), 116 psl.

¹⁴ *Livländische Reimchronik*, herausgegeben von LEO MEYER (Paderborn, 1876), 3505-15 eil.

¹⁵ A. THEINER, *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, I (Roma, 1860), 49 psl.: «Quia vero per solemnes ac speciales nuntios nobis humiliter supplicasti ».

¹⁶ Ten pat, I, 50 psl.: «filius specialis sanctae Romanae ecclesiae ».

Su Mindaugo žuvimu (galutinai dar neišaiškinta, ar jis pasiliko krikščionimi), eilei generacijų baigėsi ir valdovų santykiai su popiežiumi. Tik iš apačios rusenanti krikščionybė negalėjo daryti daug pažangos, kai pats valdovas buvo pagonis. Krikštyti kraštą tada reikė, kad pirmiausia pats didysis kunigaikštis priims krikštą, įsakydamas tai daryti ir savo valdiniams.

Su lietuviais vis labiau išsiplėtoję karo santykiai, kurių metu ordinas labiausiai gėidė Vakarinės Lietuvos (Žemaičių), ilgam palaidojo bet kokias pastangas Lietuvą pakrikštyti, pradedant nuo valdovo dvaro. Tuose santykiuose yra atsakymas, kodėl didieji Lietuvos kunigaikščiai iki pat XIV amž. galo liko abejingi popiežiaus, imperatoriaus ir kaimynų valdovų įtikinėjimams priimti lotynų krikštą (1323, 1349, 1351, 1358, 1373). Ir Gedimino laišakai Avignono popiežiui Jonui XXII ir derybos, kaip ir laišakai tuo klausimu per imperatorių Karolių IV, ar Vengrijos ir Lenkijos valdovus¹⁸, vis primenant Vilniaus kunigaikščiui reikalą krikštytis, paliko tik negyvi pergamentai, negavę jokios eigos.

Lietuvių tautos istorijoje įvyko reikšmingas posūkis, kurio pasėkos rytų Europoje buvo didesnės reikšmės, pvz., už rusų tautos numetimą totorių jungo. Kai kryžiuočių ordinas, prisidėjęs skrynias Romos Kūrijos bulių ir įvairių privilegijų, pasirodė visai netikęs, kaip krikštijimo ir misijų institucija, Vilniaus valdovo ir jo tautos krikštijimas atėjo iš šono. Jis buvo surištas su svarbiais politiniais pasikeitimais, kai didysis Lietuvos kunigaikštis tapo kaimyninės valstybės karaliumi.

Po «šviesios atminties Mindaugo» — *clare memorie Mindota*, kaip jį popiežius Klemensas IV (1265-68) buvo pavadinęs¹⁹, ilgai Lietuvos kunigaikščiai Romoje ir Avignone buvo paženklinėti bloga cifra, nes jie vis skaitėsi nesukalbami pagonys. Pagonybės jie atsisakė tačiau be jokios pagalbos ordino, kuris tiek ilgai skaitėsi oficialus krikšto nešėjas lietuvių tautai.

¹⁷ Apie Mindaugo santykius su Roma plačiau žiūr.: Z. IVINSKIS, *Lietuvos Bažnyčios keliu*, Brooklyn, N. Y. (A.L.R.K. Kunigų Vienybės leidinys), 1951. — Id., *Mindaugas ir jo karūna*, Aidai, 1954, 1-8 nr., 55-59 psl. (tas pats vokiškai *Mindaugas und seine Krone*, Zeitschrift für Ostforschung, 1954, Heft 3, 360-386 psl.).

¹⁸ Plačiau A. KUČINSKAS, *Kęstutis*, Kaunas-Marijampolė, 1938, 119-148 psl. — K. CHODYNICKI, *Próby zaprowadzenia chrześcijaństwa na Litwie przed r. 1386*, Przegląd historyczny, 1914.

¹⁹ A. THEINER, *Monumenta Pol. et Lith.*, I, 79 psl.

III. LOTYNIŠKĄ KRIKŠTĄ PRIĖMUSIOS LIETUVOS SANTYKIAI SU APAŠTALŲ SOSTU IKI XVI AMŽ. ANTROS PUSĖS

Su Algirdaičio tapimu krikščionimi ir karaliumi jau seniai krikščioniškos valstybės, prasidėjo nauja epocha. Kelias į Romą tačiau neofitui Jogailai, apie kurį pavydus ordinas skleidė, kad jis svetimą žmoną pagrobęs ir dėl « karalystės ir gražios moters » leidęs sau ant galvos tik truputėlį vandens užpilti²⁰, nebuvo lengvas. Romoje reikėjo įveikti priešišką Habsburgų ir ten veiklių kryžiuočių propagandą. Ypač paskutiniai ten vis nesiliovė garsinti, kad lietuviai tebesą netikri, klastingi, apsimitę krikščionys, kuriais nesą galima pasitikėti. Prieš vakarykščius pagonis, kuriems kryžiuočiai tiek ilgai, bet nesėkmingai ant kardo galo nešė kryžių, visu uolumu veikė Romoje sėdįs ordino prokuratorius. Iš ordino stovyklos neigiamos paskalos apie lietuvius aidėjo iki pat Konstancos koncilijos (1414-18) ir dar kiek po jos.

Visos tos aplinkybės paaiškina, kodėl Vilniuje įvykdytas min-dauginio krikšto atnaujinimas (1387) Romoje pradžioje pasyviai tebuvo sutiktas. Oficialiu krikščionybės atstovu Rytuose tebebuvo laikomas ordinas, kuris ir toliau, net iki Tannenbergo, dirbtinu būdu vis bandė palaikyti kryžiaus karų tradiciją. Apie naujakrikštus lietuvius dar tiek maža nežinota. Kad jie nėra rytų Europos « sara-cenai », kaip juos kryžiuočiai 1410 vadino, paaiškėjo tarptautiniame Konstancos forume. Šitam klausimui plačiau nušviesti yra įdomios medžiagos, ties kuria čia negalima sustoti. Iš daugumoje paskelbtų versmių peršasi aiški išvada, jog dėl perdėm priešiškos ordino propagandos naujai krikštyti lietuviai pradžioje neturėjo Apaštalų Sostės stiprios atramos. Apie tolimus Pabaltijo gyventojus ten trūko palan-kių bei objektyvių žinių. Jų Romoje nebuvo užtenkamai ir žymiai vėliau.

Pirmajam Jogailos pasiuntiniui, kuris vyko į Romą per Austrijos Habsburgų žemes, nepasisekė Italijos pasiekti. Už Jadvygos « pagrobimą » ant Lenkijos karaliaus perpykę, Habsburgai pasiuntinį sučiupo ir įmetė kalėjiman. Tik, kai 1388 pavasarį Romoje autentiškai buvo sužinota apie Lietuvos krikštą, popiežius Urbonas VI (1378-89) apsidžiaugė lietuvių prisijungimu prie katalikų Bažnyčios, o patį Jogailą vadino labai krikščionišku valdovu²¹. Kaip

²⁰ *Codex diplomaticus Prussiae*, VI (1861), 120 psl. : « durch eyns konigrichs und eines schonen Wybes wille eyn wenig wasser off das howpt lyssen gissen ». Plg. Z. IVINSKIS, *Krikščionybės kelias Lietuvon*, Tiesos Kelias, 1938, 5 nr., 298 psl.

²¹ J. DŁUGOSZ, *Opera omnia*, XII, 467 psl.

kitados iš Mindaugo valstybės diecezijai skirto vyskupo Kristijono, taip ir iš pirmojo Vilniaus vyskupo priesaika buvo paimta popiežiaus vardu.

Tannenbergo kraujo upeliai buvo paskutinis didesnio masto lietuvių ir lenkų karinis atsiskaitymas su kryžiuočiais, kurie lietuvius Vakarams dar vaizdavo pavojingais «rytų turkais». Bet ordino pastangos atstovauti Pabaltijo krikščionybę Vakaruose ir Romoje buvo pagaliau iš pagrindų sudrebintos Konstancos bažnytiniam susirinkime, tapusiam anų laikų jungtine tautų organizacija. Viešojoje nuomonėje čia buvo padarytas žingsnis Lietuvos naudai. Konstancoje ne tik buvo bandyta spręsti Žemaičių teritorijos priklausomumą ir jų skundą prieš ordiną. Ten įvyko žymiai daugiau. Išklausiusi dviejų nuo seno išipykusių pusių ilgus ginčus, Konstancos koncilija pirmiausia ikūrė Medininkų vyskupiją. Bet buvo ne mažiau svarbu, kad ano meto krikščioniško pasaulio akyse stipriai nukentėjo ordino prestižas. Bažnyčios aukštieji hierarchai pamatė, jog kryžiuočių jau nebebuvo galima laikyti vieninteliais kovotojais rytų Europoje už krikščionybę. Vytauto delegatai vaizdžiai nurodė kryžiuočių perdaug antikrikščionišką elgesį Žemaičiuose. Lietuva laimėjo!

Pripažindamas Vytauto ir Jogailos nuopelnus, kaip tik tose srityse, kur pagonystė ėmė nykti prieš ordino valią, Jonas XXIII (trečiasis antipopiežius, Konstancoje atsisakęs) 1415 m. vasario 24 d. buvo suteikęs jiedviem apaštališkųjų vikarų titulus *in temporalibus* Naugardo ir Pskovo srityse²².

Nuo Vytauto laikų labiausiai užsimezgė Lietuvos santykiai su Apaštala Sostu. Konstancos koncilijos rinktas popiežius Martynas V buvo pirmasis, su kuriuo Vytautas turėjo daug santykių. Jam daug rašė, ir pats gavo įvairių bulių ir brevių. Visas tas susirašinėjimas XIX amž. gale buvo paskelbtas, ir, rodos, Martyno V santykiams su Lietuva ir Lenkija Vatikano archyvas nebeturi nežinomų dokumentų.

Vytauto santykiai su Romos Kūrija sėkmingai vystėsi iki pavirtinimo Medininkų vyskupijos įsteigimo (1421). Skirdamas 1427 Medininkams vyskupą, Martynas V įsakmiai jį subordinavo Gniezno arkivyskupui. Nuo 1421 iškilo nauji politiniai rūpesčiai, kurie Lietuvos ir Romos santykiuose atnešė šešėlių.

Imperatoriaus Zigmanto skaudžiai sujaudintas už neteisingą Žemaičių ir Sūduvos pripažinimą kryžiuočiams (sprendimas Breslavo seime 1420), Vytautas pradėjo palaikyti imperatoriaus priešus

²² *Monumenta medii aevi res gestas Poloniae illustrantia*, XII (Codex epistolaris saec. XV, 2), 1891, 93 psl.

heretikus čekų husitus. Jis sutiko priimti ir jų siūlomą Čekijos karūną. Pusbroliai Vytautas ir Jogaila turėjo toliau kovoti dėl ginčijamų Žemaičių ir kitų žemių Romoje, kur ordinas 1420 buvo perkėlęs bylą, tikėdamasis čia rasti įprastinį užtarimą.

Kai vyko įtemptos kovos dėl Žemaičių, Romoje sėdęs kryžiuočių prokuratorius Jonas Tiergardas, iš Prūsų gavęs, Kūrijai patiekė ir visą ordino ir Lietuvos geografinį padėties žemėlapi, kuris turėjo atvaizduoti, kaip būtų tragiška, jeigu iš tiesų ordinas negautų jam reikalingiausio tilto į Livoniją, būtent, Žemaičių, kuriuos jis jau saujoje laikė — anot to meto vokiečių pirklių — «lyg slidų ungurių už uodegos» (*sicut anguillam per caudam*).

Negalėdamas visko apginti, prokuratorius dėjo pastangų sukliudyti Vytauto norą gauti pilną Žemaičių plotą iki Nemuno žiočių, Kuršių Marių ir Klaipėdos. 1421 m. balandžio 8 d. prokuratorius rašė vyriausiam magistrui:

«... taip pat Vytautas stengiasi gauti Klaipėdos pilį, kurią jis mielai norėtų turėti. Ordinas tačiau jam jos jokių būdu negali atiduoti, nes, jeigu tai įvyktų, Livonijos ir Prūsų žemės liktų padalintos ir viena nuo kitos atskirtos. Ordinui tai būtų skriauda ir didelis nuostolis... Reiškiame viltį, kad karalius (Jogaila) ir Vytautas jos (Klaipėdos) su savo jėga niekada negalėtų gauti»²³.

Imperatoriaus remiami kryžiuočiai popiežiui Martynui V skundė Vytautą, jog jis iš visų jėgų siekiąs gauti Žemaičius tokiose ribose, kokiose jie iš viso nesą buvę²⁴. Kai Romoje vedamoji byla prie taikos nevedė, 1422 pavasarį — po Tannenbergo jau trečiu kartu — Vytautas su Jogaila pradėjo su ordinu vėl karą dėl Žemaičių, Sūduvos ir lenkų pasienio sričių. Priverstas pasirašyti sau gana nuostolingą Melno taikos sutartį (1422 m. rugsėjo 27), kitų metų gegužės mėn. per suvažiavimą Vėliuoncje didysis magistras su Livonijos magistru ieškojo formalių priekabių sutarčiai sugriauti ir labai norėjo įrašyti punktą, kad Melno taika turi būti patvirtinta popiežiaus. Nesulaukęs karinės pagalbos nei iš imperatoriaus, nei iš Vokietijos kunigaikščių, ordinas vis dar viltį dėjo Romoje. Bet kryžiuočių norimasis punktas nebuvo įrašytas. O Martyno V legato išvystytoji veikla sienų ginčo reikalu neturėjo pasisekimo²⁵. Prie

²³ Ten pat, XII, 120 psl.

²⁴ *Codex epistolaris Vitoldi*, ed. A. Prochaska (*Monum. medii aevi res gestas Poloniae illustrantia*, VI), 1882, 646 psl.

²⁵ St. ZAJĄCZKOWSKI, *Studja nad procesami Polski i Litwy z zakonem krzyżackim w latach 1420-23*, Ateneum Wileńskie, XII (1937), 282-403 psl. —

Melno ežero išvestoji siena liko nepakeista, ir ji išsilaikė pusę tūkstančio metų (iki 1919)²⁶.

Iš Lietuvos tuometinių santykių su Roma reikia pažymėti, jog Martynas V dėjo daug pastangų atitraukti Jogailą, o ypač Vytautą nuo bendradarbiavimo su husitais čekais. Kęstutaitis savo ruožtu įtikinėjo popiežių, jog griežtumas nieko nepadėsias, ir patarė nuimti nuo husitų ekskomuniką, sueiti su jais į derybas. O Martynas V ragino Gniezno arkivyskupą ir kitus vyskopus, kad jie, grąsindami Vytautui bažnytinėmis bausmėmis, bandytų jį atitraukti nuo husitų²⁷. Popiežius prašė Jogailą visai veikti, kad Vytautas neglobotų heretikų, o šiam įsakė 1422 per du mėn. atšaukti iš Čekijos ten pasiūstą Jogailos brolio Kaributo sūnų Zigmantą²⁸.

Pasibaigus įtempimui dėl husitų, kai jau Vytautas buvo imperatoriui Zigmantui už neteisingą Breslavo sprendimą atkeršijęs, Martyno V santykiai su Vytautu ir Jogaila vėl pagerėjo, kaip jie buvo pradžioje (1418), kai popiežius buvo tarpininkavęs paliauboms tarp ordino ir Lietuvos-Lenkijos²⁹. Džiaugdamasis pusbrolių susitakymu su imperatoriumi Zigmantu, Martynas V 1423 m. rugpiučio 28 d. Vytautui ir jo riteriams suteikė absoliuciją už kaltes, kurias jie buvo užsitraukę per 1422 metų karą prieš ordiną³⁰. O 1423 m. gruodžio 1 d. Martynas V Jogailai ir jo 25 patarėjams, taip pat ir Vytautui su jo 15 tarybos vyrų, suteikė atlaidų bules, lyg jie patys būtų lankęsi Romoje³¹.

Paskutiniame savo valdymo dešimtmetyje Vytautas daug rašė Romon, net ne savo valstybės reikalais. Pavyzdžiui, 1427 jis prašė popiežių Martiną V paimti savo globon ir ginti nuo netikėlių Rygos kapitulą ir bažnyčią³². Šitaip mezgėsi vytautinės Lietuvos santykiai su Apaštala Sostu. Bet jie vėl sutriko, kai prasidėjo Lenkijoje audra

Z. IVINSKIS, *Kovos bruožai dėl Žemaičių ir jų sienų*, Atenaeum, VI (1935). 81 psl.

²⁶ *Codex epist. Vit.*, 546 psl.

²⁷ Ten pat, 551 psl. Plg. BR. DUNDULIS, *Lietuvos sąjunga su husitais kovoje prie vokiečių feodalo agresiją*, Vilniaus Universiteto Mokslo Darbai, XIII (1957), (Istorijos-filologijos mokslų serija, 3 tomas), 59-83 psl. — PR. PENKAUSKAS, *Vytautas D. ir jo Čekijos politika Vencelinui mirus* (atsp. iš *Židinio*), 1930.

²⁸ *Codex epist. Vit.*, 578 psl. Apie to laiko Lietuvos santykius su Apaštala Sostu žr. J. DŁUGOSZ, *Opera omnia*, XIII (1877), 375 psl.

²⁹ F. G. BUNGE, *Livländisches Urkundenbuch*, V (1867), 365 psl. Iš Martyno V tarpininkavimo derybose su ordinu (1418-19) žr. eilę laiškų *Codex epist. Vitoldi*. Apie 1420-21 kryžiuočių Romoje darytas pastangas: *Livl. Urkundenbuch*, V, 690 psl.; *Cod. epist. Vit.*, 518, 530, 561 psl.

³⁰ *Cod. epist. Vit.*, 603 psl.

³¹ Ten pat, 612 psl.

³² Ten pat, 755 psl.

dėl Vytauto karūnos. Iš pradžių Martynas V nebuvo priešingas Vytauto karūnacijai³³. Bet popiežiaus nusistatymas keitėsi naudai lenkų, kurių nuopelnai Lietuvą krikštijant Romoje buvo aukštai vertinami. Kancleris Zbignievas Olesnickis, kuris buvo didžiausias Lietuvos karūnos priešinys, sugebėjo Romoje perstatyti, kad Vytauto karūnavimasis reikš didelį nuostolį katalikybei rytų Europoje. Iš Krokuvos Romon rašyti laišakai rodo, kaip Kūrija buvo graudinama ir gąsdinama³⁴. Lenkams iš tiesų atrodė, kad Vytauto pastangos Lietuvą pakelti į karalystės rangą, gali reikšti 1401 Vilniuje ir 1413 Horodlėje užsimezgusios unijos galą.

Priimdamas lenkų prašymą ir rišdamas Lietuvą su Lenkija, Martynas V Vytautui draudė karūnuotis. 1430 m. rugpiūčio 5 d. jis prašė imperatorių Zigmantą Liuksemburgietį vainikavimo klausimą atidėti, o pačios karūnos nesiūsti. Popiežius patarė, kad pusbroliai kreiptųsi į jį Romon, nes tas reikalas esąs dar nepribrendęs ir kelias neramumus³⁵. Vytautas savo karūnos klausimu Romon buvo nusiuntęs ir savo pasiuntinius: Petrą Gedgaudą (Sienko) su Šediboru Valimuntaičiu. Bet Martynas V, lygiai dvi savaitės prieš Vytauto mirtį, 1430 m. spalio 13 d. išpėjo atskirus vyskopus, kad stotų prieš Vytauto norą karūnuotis³⁶. Jam pačiam jis taip pat buvo rašęs, drausdamas užsidėti karūną³⁷.

Pirmą kartą lietuvių ir lenkų santykiuose nuo lenkų nepriklausomas Lietuvos valstybės žygis Romai buvo perstatytas, kaip pavojus krikščionybei rytų Europoje. Lenkams vis stipriau ėmus kalbėti vad. «susibroliavusiųjų» bei susijungusiųjų tautų vardu, ir vėliau, kai lietuviai norėdavo eiti savitu keliu, Vatikane buvo dėstomas pavojus katalikų tautų vienybei. Net tokiam Žemaičių vyskupui Paliulionui XIX amž. gale, kai brendo lietuvių tautinė sąmonė, pavyzdžiui, atrodė, jog skyrimasis nuo lenkų reiškias bendro fronto prieš pavojingą pravoslavimą ir «Maskoliją» ardymą³⁸. Tik unijoje su Lenkija jaunutę «Kauno Lietuvą» po I-jo pasaulinio karo teisivaizdavo ir iš Romos atsiųstas arkivyskupas Zecchini. Pirmieji ryškūs tokio nusistatymo ženklai yra aptinkami jau Vytauto valdymo pabaigoje, kai popiežius Martynas V bandė didįjį Lietuvos

³³ Ten pat, 1061 psl.

³⁴ Daug įdomios medžiagos tuo klausimu yra: *Monum. medii aevi res gestas Poloniae illustrantia*, XII, 237 psl. ir sek., 245-252 psl. ir *Cod. epist. Vit.*, 1060 psl. ir sek.

³⁵ *Cod. epist. Vit.*, 1061 psl.

³⁶ *Monum. medii aevi res gestas Pol. ill.*, XII, 253 psl.

³⁷ J. DŁUGOSZ, *Opera omnia*, XIII, 387-391 psl. Plg. ten pat, XIII, 407 psl.

³⁸ J. STAKAUSKAS, *Vysk. Paliulonis ir jo lietuvių bės klausimas* (atsp. iš *Židinio*), Kaunas, 1938.

kunigaikštį sulaikyti nuo karūnacijos. Apaštalu Sostas tai darė Bažnyčios labui. Šiaip ar taip, Lenkija sau buvo pasiėmusi Lietuvos krikštytojos aureolę, ir neofito purkštavimas prieš Karalystę-Koroną galėjo sukelti abejonių, kai kryžiuočiai buvo tiek daug priskleidę apie Lietuvą paskalų.

Lietuvos sosto reikalai staigia Vytauto mirtimi Romoje nesi-
baigė. Kai popiežius Martynas V sukvietė bažnytinių Bazelio susi-
rinkimą (1431), prasidėjo iš koncilijos susirašinėjimas su besivaidi-
jančiais D. L. K. Švitrigaila ir Jogaila³⁹. Dar 1433 m. kovo mėn.
Švitrigaila siuntė į Bazelį savo sekretorių Joną Perlingą, tačiau
Ukmergės kautynės (1435) išsprendė Didžiojo Lietuvos kunigaikščio
klausimą Vilniuje Zigmanto Kęstutaičio naudai.

Atėjo pusšimtis Kazimiero valdymo! Jaunas D. L. kunigaikštis
Kazimieras, atsisėdęs Krokuvoje, ėmė skverbtis į Čekiją ir Vengriją
ir čia, vykdydamas savo dinastinius planus, jis suėjo į konfliktą su
Roma. Ten buvo siekiama su Vengrijos Motiejumi Korvinu, prieš
kurį Kazimieras kovojo, vieno bendro fronto prieš turkus. Bet Kazi-
miero konfliktas su Apaštalu Sostu ir jo dinastinės užuomačios, į
kurias buvo reikšmingai įpinta ir šventojo Kazimiero jaunystė, išaina
iš mūsų temos ribų⁴⁰.

Šiandien yra sunku atsakyti tiksliai į klausimą, ar Roma jau
turėjo XV amžiaus antroje pusėje nors kiek tikrą vaizdą apie tą
tolimą Pabaltijo kraštą, kuris turėjo virsti tolimiausiu katalikybės
bastijonu prieš platų stačiatikybės potvynį! Iki XV amž. pradžios
vokiečių ordinas ir Romoje sėdįs jo prokuratorius buvo tikrasis Kū-
rijos informatorius apie rytinį Pabaltijį. Čia buvo nuolat siunčiami
raštai, prašoma užtarimo, privilegijų.

Lietuvos Bažnytinės organizacijos santykiai mezgėsi per Gniez-
no arkivyskupiją. Priešingai Mindaugo laikų vyskupijai, D. L. Ku-
nigaikštystė hierarchiniu atžvilgiu klausė Gniezno primo, vyskupijos
siuntinėjo ten į provincijalinius sinodus savo atstovus. Kol dar
Tridento koncilija nebuvo nustačiusi vyskupų skyrimui atskiro ka-
noniško proceso, iš kurio susidarė net atskiras gausus Vatikano
slaptojo archyvo fondas, vyskupų skyrimas Medininkų, t. y. Že-
maičių, ir Vilniaus diecezijoms dažniausiaiėjo per Gniezno arki-
vyskupą. Iš čia Lietuva ir Lenkija Romos Kūrijojeėjo ne kartą
bendru pavadinimu «Polonia». Nusistovėjusios rubrikos nebuvo.
Įdomūs buvo patys pirmieji vyskupų paskyrimai. Kaip rodo Vati-

³⁹ Visus šaltinius tuo klausimu žr. PR. PENKAUSKAS, *Bazelio susirinkimas ir Lietuvos sosto reikalus Vytautui mirus* (atsp. iš *Tiesos Kelio*), 1926.

⁴⁰ Plačiau žr. Z. IVINSKIS, *Šv. Kazimiero žygis Vengrijon, Aidai*, 1958, 3 nr., 108-117 psl.

kano archyvo *Acta Miscellanea* I tomas, 1422 m. gegužės 4 d. perkeliant Medininkų vyskupą Motiejų į Vilniaus dieceziją, buvo pasakyta :

« *Translatus est Matthias Episcopus Mednicensis ad ecclesiam Wilnensem in Polonia* »⁴¹.

Tad jau XV amžiaus pradžioje, dar Vytauto laikais, prasidėjo — vėliau vis dažniau pasikartojęs — Lietuvos neskyrimas nuo Lenkijos. Tokis Lietuvos ir Lenkijos liejimas krūvon, t. y. Lietuvos laikymas Lenkija, dar labiau išryškėjo XVI-XVIII amž., kai jungtinės respublikos priekyje stovėjo vienas karalius, pas kurį Varšuvon abiem kraštam būdavo siunčiamas bendras nuncijus.

Nereikia skirti jokios reikšmės Lietuvos ir Vatikano santykiuose, jeigu kartais kanceliarijos tarnautojams apie rytų Europą stigo aiškių geografinių duomenų. Žinoma, galėjo pasitaikyti ir eilinių riktų. Pavyzdžiui, perkeliant Kijevo vyskupą Mikalojų Viežgailą į Žemaičius, 1531 m. vasario 15 d. *Acta Miscellanea* XVII tome (f. 183v) yra užrašyta: « *ad Ecclesiam Medicensem in Luterania* »⁴², turint galvoje *Lithuania*. Jokių išvadų taip pat negalima daryti, pavyzdžiui, iš tokio fakto, kad 1492 m. balandžio 11 d., skiriant Albertą Taborą Vilniaus vyskupu, aktuose yra užrašyta « [*Dioecesis*] *Vilnensis in Scotia* »⁴³. Čia jau aiškiai matyti konsistorijos sekretorių klaida.

Apie tokius vyskupų paskyrimus, net jeigu pačios bulės ar jų regestai (t. y. nuorašai) yra dingę, mus informuoja, šalia *Acta Miscellanea*, dar *Acta Camerarii* ir *Acta Vicecancellarii* įrašai. Iš jų galima pagaliau nustatyti ir tikslią Vilniaus ir Medininkų vyskupų paskyrimo metriką (jos dar neturime!), nors vargu kada pati vyskupo pavardė tose knygose bent apytiksliai įrašoma. Apskritai lietuviškų ir slaviškų pavardžių *iškreipimo* tradicija romanų ir kitose kultūringose tautose turi labai senas šaknis. Tiesiog nuostabus išradingumas kitaip parašyti. Bet tai yra smulkmena. Pavardės visada galima atstatyti. Yra didelės svarbos dalykas, kad tik pagal Vatikano šaltinius tegalime tiksliai nustatyti, kokis vyskupas ir nuo kada iki kada valdė. (Nuostabu, kad net Valančiaus *Žemaičių Vyskupystėje* XV-XVI amžiaus vyskupai yra netiksliai paduoti, net sumaišyta jų eilė ir vardai! Netiksliai sužymėti vyskupai ir Kauno metropolijos Elenche).

⁴¹ *Scriptores rerum Polonicarum*, XV, 1894 (Analecta Romana), 77 (nr. 9).

⁴² *Arch. Consist. Acta Miscell.*, XVII, f. 183v yra išspausdintas *Script. rer. Polon.*, XV, 89 psl. (nr. 65).

⁴³ *Acta Cammerarii*, I, f. 44.

Kai Lietuva pagaliau buvo ir oficialiai įrašyta į krikščioniškų tautų skaičių, ji turėjo pati apie save teikti informacijas. Čia reikia pasakyti, jog labai ilgai toji informacija buvo nepakankama. Ji ėjo arba per Lenkiją, iš pačios Lietuvos autentiškų žinių neužgriebiant, arba ją savo reliacijose teikdavo popiežių nuncijai, kaip sakyta, nuo 1567 metų abiem valstybėm reziduoją Varšuvoje. Bet pagaliau ir patys vyskupai, vykdydami Tridento nuostatus, nuo XVII a. pradžios ėmė vykti *Ad Limina Apostolorum* su savo rašytais pranešimais, vadinamais *Relationes Dioecessanae*.

Vadinasi, autentiškos žinios į Romą gana vėlai tepateko apie Lietuvą. Tad nenuostabu, kad Enėjus Silvijus Piccolomini, būsimasis popiežius humanistas Pijus II, pats apie Lietuvą, Jogailą ir Vytautą savo veikaluose XV a. pusėje prirašė žinių⁴⁴, kurios gal tiktų kažkokiam egzotiškam Pacifiko pakraščiui, bet tik ne rytiniam Pabaltijui. Užtad E. S. Piccolomini ir pareiškė, popiežiumi tapęs: *«Aeneum reicite, Pium accipite»*.

Kiek žinoma, pirmą kartą Romos Kūrijon buvo atvežta daugiau duomenų apie Lietuvą (drauge ir apie Lenkiją!) 1501 metais, kai atvyko čia D. L. Kunigaikščio Aleksandro sekretorius Erazmas Ciolek⁴⁵. Cioleko ilga oracija *«ad Alexandrum Sextum»*, laikyta popiežiaus konsistorijoje, yra *in extenso* paskelbta⁴⁶. Bet ir toje kalboje apie D. L. Kunigaikštystę ir jos gerbūvį, gausią prekybą ir kt. patiektos žinios yra per bendros ir surašytos pompastiškai iškilmingu stiliumi. Kai kalbama ten apie miestus, gyventojus, prekių eksportą, tos charakteristikos beveik galėtų tikti ir kitai bet kuriai valstybei, išskyrus tik pastabą, kad didelė dalis gyventojų kalba slaviškai (*lingua Ruthenica*).

Prabuvęs ilgesnį laiką Romoje, Erazmas Ciolek parsivežė visą eilę bulių ir privilegijų, kurių gražiai surašyti nuorašai sudaro Vatikano archyve visai atskirą tomą. Dar du kartu Ciolekas buvo Romoje, ir čia jis, nesulaukęs Kazimiero kanonizacijos, tuoj po Leono X mirties (1521) mirė, pagaliau netekęs įgaliojimų atstovauti valdovą Zigmantą Senąjį.

⁴⁴ *Scriptores rerum Prussicarum*, IV, 237-238 psl. Plg. A. JANULAITIS, *Enėjus Silvijus Piccolomini bei Jeronimas Pragiškis ir jų žinios apie Lietuvą XIV-XV amžiuje*, Kaunas, 1929, 59 psl.

⁴⁵ K. HARTLEB, *Działalność kulturalna biskupa dyplomaty Erazma Cioleka*, 1929. Kitą bibliogr. žr. *Polski Stow. Biograficzny*, II.

⁴⁶ A. THEINER, *Monum. Poloniae et Lithuaniae*, II (1861), 277 psl.

IV. LIETUVOS SANTYKIAI SU ROMA PO TRIDENTO KONCILIJOS IKI RESPUBLIKOS GALO

Tridento koncilija, sėkmingai užsibaigusi 1563, atnešė katalikų Bažnyčios gyvenime eilę reformų. Vykdytas *Tridentinum* Lietuvoje ir Lentijoje prasidėjo Zigmanto Augusto valdymo pabaigoje. Tas Tridento nutarimų vykdymas apėmė ne tik bažnytinių provincijų ir diecezinių sinodų kvietimą, vyskupijų seminarijų steigimą, vyskupijų vizitacijas, kunigų gyvenimo pakėlimą, eilę pastoracinių dalykų, kaip katechizaciją, moterystės sakramento sutvarkymą ir kita, bet ir pačius vyskopus labiau surišo su Roma. Tuo pat laiku buvo labiau išvystyta ir nuncijų sistema.

1. *Nuncijai ir jų pranešimai apie Lietuvą Romai.* — Per I-ją XVI amžiaus pusę į bendro karaliaus valdomą valstybę buvo siuntinėjami tik legatai ar nuncijai *ad hoc*. Ir jie vis ką nors spėdavo parašyti. 1557 metais čia buvo Aloyzas Lippomano (Veronos vyskupas), kurio reliacija apie Mikalojaus Radvilos Juodojo didelę įtaką Zigmantui Augustui yra nuolat cituojama⁴⁷. Ir 1560 m. atvykęs Bernardas Bongiovanni⁴⁸, lygiai kaip ir Paulus Aemilius Giovannini (1565) duoda, be kitko, jungtinės valstybės aprašymus. Paskutiniajam Lietuva gulinti taip žemumose ir esanti tokia vandeninga, jog per ją esą negalima kitaip perkelti, kaip tik tuomet, kada ji esanti šalčio sukietinta — *se non quando è ridurato dal gelo*⁴⁹.

Kardinolą Commendonį pas Zigmantą Augustą lydėjęs monsinjoras Fulvius Ruggieri iš tų pat metų (1565) paliko gana platų ir, palyginti, daug geresnį aprašymą⁵⁰. Autorius turėjo žinių ne tik apie garsią lietuvių bitininkystę, taurus, stumbrus, bebrus, bet ir apie pagonybės liekanas, apie Žemaičių kaimuose užsilikusį žalčių garbinimą⁵¹. Rašydamas popiežiui šv. Pijui V traktatą apie Lenkiją (1568)⁵², Fulvius Ruggieri, kaip ir ankstyvesnieji rašytojai, įterpė žinių ir apie Lietuvą, paminėdamas, kad jos vyskupai priklauso Gniezno arkivyskupui. Fulvius Ruggieri žinojo, kad lotyniškai skambanti lietuvių kalba skiriasi nuo lenkų ir vokiečių kalbų. Prūsuose dar esą senprūsių likučių⁵³. Jis nepamiršo dar pastebėti, jog Lietuvos žmonėse dar tebesą burtų ir pagoniškų praktikų⁵⁴.

⁴⁷ *Relacye nuncyuszów apostolskich i innych osób w Polsce*, surinko ALBERTANDI ir RYKACZEWSKI, I (1864), 39 psl.

⁴⁸ Ten pat, 98-99 psl. (Lietuvos aprašymas).

⁴⁹ *Script. rer. Polonicarum*, XV, 182 psl.

⁵⁰ *Relac. Nunc.*, I, 113-168 psl.

⁵¹ Ten pat, I, 160 psl.

⁵² Ten pat, I, 165-217 psl.

⁵³ Ten pat, I, 171 psl.

⁵⁴ Ten pat, I, 185 psl.

Šitokios rūšies informacijų apie Lietuvą turėjo Romos Kūrija, kai Lietuvoje labiau ėmė stiprėti katalikybė, kai buvo steigiamos naujos parapijos, kuriami vienuolynai (pirmiausia Vilniaus vyskupijoje). Tos reliacijos nėra dar pilnai kritiškai įvertintos.

Popiežiaus bulės bei brevės, vyskupų, karalių bei magnatų suplikos (t. y. prašymai), rašomos į Romą įvairiausiais reikalais, prašant patvirtinti naują vyskupą, suteikti įvairias facultates ir privilegijas, leisti valdyti kelias beneficijas ir t. t., — apie patį kraštą, jo gyventojus neteikdavo beveik jokių žinių. Apaštalo Sostas tačiau *norėjo pažinti* tą kraštą, kuris taip pat neišvengė herezijų. Tad XVI amžiuje ir pasirodė anie įvairūs Lietuvos-Lenkijos aprašymai, kuriuos pagamindavo iš Romos atsiųstieji legatai, nuncijai ar jų palydovai. Tokių reliacijų buvo daug ir įvairių, jeigu dar čia priskaityti ir XVII amž. proginis ir pastoviai į Varšuvą atsiųstųjų nuncių respublikos aprašymus.

Dalis tokių pranešimų neišvengė šablonų, nes žinios būdavo imamos iš ankstyvesnių autorių. Bet pasitaikydavo ir vertų dėmesio pastebėjimų. Pavyzdžiui, apie 1560 m. nežinomo autoriaus pranešime (greičiausiai rašytame kokio nuncijaus) yra paaiškinama Lietuvoje žmonių religinio tamsumo priežastis: « *presbyteros et parochos linguae suae peritos non habent* »⁵⁵, t. y. reliacijos autorius taikliai paminėjo tai, kas nuo XVI amž. galo vis buvo kartojama — Lietuvoje truko lietuviškai kalbančių kunigų ir klebonų.

Pranešėjas mokėjo papasakoti ir apie senąją lietuvių religiją, kurios liekanos ir toliau vis minimos. Autoriui matomai Lenkijoje buvo papasakota, kad ypač Žemaičiuose tarp miškų esą randama daug gyventojų, kurie garbiną saulę, mėnulį, gyvates, ypatingesnius medžius, šilus (gojus), ar juose gyvenančius demonus ir namų dvasias. Jie dievams aukoją pieną, medų, vaisius ir virtą maistą, o mirusiems bei vėlėms dedą aukų ant kapo, daug naudodami būrimų bei žyniavimų⁵⁶.

Kalbant apie Lietuvą ir XVII amž. reliacijose, vis buvo mėgstama iškelti liaudyje aptinkamą pagonybę. Atskira būtų tema kalbėti apie jėzuitų metines darbo apyskaitas vadinamose *Annuae Litterae*, kur dešimtimis kartų iškeliama rastos pagonybės liekanos. Mums rūpi tačiau tai, ką apie Lietuvą parašydavo nuncijai. Štai, pranešda-

⁵⁵ *Script. rer. Polon.*, XV, 174 psl.

⁵⁶ Ten pat, XV, 173 psl.: « Reperiuntur tamen multi inter silvas degentes, praesertim in Samagitia, qui solem et lunam, serpentes, arbores eximias et lucos ... demonios et lares pro diis colunt. His lac, mel, fruges et cibos coctos libant, mortuis etiam inferias super sepulchris ponunt et incantationibus magicaque arte multum utuntur ».

mas apie religijos padėtį žėčpospolitoje, t. y. Lenkijoje ir Lietuvoje, nuncijus Torres 1622 metais rašė Romon, kad Žemaičiuose viename užkampyje prie Nemuno pranciškonai atvertę kelis tūkstančius žmonių, kurie iki tol garbinę stabus, medžius, gyvates⁵⁷.

Čia negalime plačiau sustoti ties kitais duomenimis, kurie reliacijose paliečiami. Mums čia labiau terūpėjo tik vienas klausimas, būtent, kokios žinios patekdavo į nuncių pranešimus apie religinę lietuvių padėtį. Nors anuo metu dar ir kitur aplinkui pas kaimynus buvo įvairių prietarų ir burtų, tačiau Lenkijoje nuncijams apie lietuvius, ypač žemaičius, buvo pripasakojama, jog šie dar tebesą silpni krikščionys.

To klausimo užbaigai pažymėsiu, kad dar 1671 m., aprašydamas žėčpospolitą, nuncijus Galeazzo Marescotti vėl pastebėjo, jog lietuviai turį daug pagonybės likučių; jie labai pagarboje laikę žalčius, juos globoję kaip savo naminius dievus ir maitinę juos pienu ir gyvais viščiukais. Savo švenčių ir šokių metu, dainuodami, šokinėdami ir delnais plodami, jie mėgę kartoti Lazduonos, t. y. Plutono vardą. Jeigu kas iš jų susirgdavęs, artimieji kreipdavęsi į burtininkus, klausdami, ar išgys, o šie naktį eidavę prie ugnies, kuri lietuviams buvusi šventa, ir, jeigu matę prie ugnies besiartinančią sergančiojo vėlę, — buvęs ženklas, kad ligonis pasveiksias⁵⁸. Bet tos ir kitos žinios, kurių Marescotti apie lietuvių pagonybę dar daugiau tiekė, buvo sukompiliuotos iš kitų autorių ir priklausė senesniems laikams.

Rašydami šitokios rūšies pastabas apie lietuvius — nors apie rytų ir vakarų slavų (lenkų) kaimiečių burtus ir prietarus būtų taip pat susiradę panašių žinių⁵⁹, — reliacijų autoriai paprastai pačios Lietuvos, ypač Žemaičių, nelankydavo. Jie turėjo pasitenkinti tik Lenkijoje nugirstais perpasakojimais ar girdais, kurie dažnai buvo perdėti. Apie senąją religiją reliacijose surašomos žinios iš tiesų nevaizdavo tikrosios religinės lietuvių būklės.

Daugybė tokių ir panašių užrašų apie pagonybės liekanas Lietuvoje jokių būdu nėra užtenkamas rodiklis vaizduoti tariamą krikščionybės plitimo «nesėkmingumą». Juk net tada, kai Lietuva jau buvo tapusi kryžių ir Rūpintojėlių šalimi, kai jai buvo skiriamas «Šventosios Lietuvos» ir «Marijos žemės» vardas, ir tada vis dar buvo galima kalbėti apie eilę užsilikusių tikėjimų, burtų ir prietarų⁶⁰. Ilgai buvo daroma metodiška klaida, kai surinkus krūvon

⁵⁷ *Relac. Nunc.*, II, 143-144 psl.

⁵⁸ Ten pat, II, 366-367 psl.

⁵⁹ Plg. J. ST. BYSTROŃ, *Dzieje obycajów w dawnej Polsce*, 1932.

⁶⁰ Daugiau medžiagos duoda Z. IVINSKIS, *Katalikybės restauracija Lietuvoje*, Lux Christi, 1955, 2 (17) nr., 21 psl.

iš įvairių vietų atsitiktinai sužymėtus lokalinius burtus ir tikėjimus, jie būdavo *apibendrinami* visam lietuvių plotui. Pagaliau aptinkami pagonybės likučiai dar nepaneigia, kad tų pačių vietų gyventojai dar nebūtų buvę krikščionybės paliesti. Paprasto žmogaus sąmonėje dar ilgai galėjo derintis dvejoji motyvai.

O tai, ką čia plačiai yra sužymėjęs nuncijus Marescotti, didele dalimi buvo paimta iš *senesnių raštų*, arba girdėta iš tų, kurie juos buvo skaitę. Strijkovskio kronika ir Piccolomini raštai (apie ligonio pasveikimą) yra buvę tokiais, kad ir tarpiniais, šaltiniais. Lazduonos vardą pramanytai (nuo upelio Lazduonos, Tauragės apskr.) yra «dievų» skaičiun įrašęs Lasickis⁶¹.

XVI-XVII amž. pagamintos proginės popiežiaus nuncijų relikcijos parodo, kokios informacijos apie Lietuvą ir Lenkiją ėjo ir galėjo būti žinomos Romoje. Daugelis tų aprašymų matomai buvo vertinami, nes jie buvo nurašinėjami. Vatikano archyve ir Vatikano bibliotekoje jie aptinkami 5-6 kopijose.

Tik tie Romos ar kitų kraštų dvasininkai, kurie betarpiškai patekdavo Lietuvon, ją pamildavo ir mokėdavo teisingai suprasti. Paskubomis čia neturime geresnio pavyzdžio, kaip Lauryną Maggio (Magius), Austrijos jėzuitų provincijolą, kurio valdžiai pradžioje Lietuvos ir Lenkijos jėzuitai priklausė. Gavęs didžiojo jėzuitų generolo Pranciškaus Borgia pavedimą, Maggio per Lenkiją 1570 m. vasarą atvyko į Vilnių dalyvauti iškilmingame kolegijos atidaryme. Pirmame savo laiške, trečią dieną po atvykimo į Vilnių, t. y. liepos 7 d., mokytas italas jėzuitas, plačiai ir įdomiai aprašęs savo pirmuosius atvykimo išpūdžius, prideda: «Čia nėra tokios barbarijos ir nėra taip tamsus kraštas, kaip daugelis mano. Čia toki humaniškumą *visur* patiriame, kokio dažnai Italijoje neaptinkame...». Ir toliau Maggio tame laiške aprašo malonų priėmimą⁶². Laiško skaitytojui šitoje vietoje ateina galvon XI-XII a. Adomo Bremeniečio užrašytas ir Helmholdo pakartotas posakis, jog baltai (prūsai) esą *homines humanissimi*, ir jis daug girtina apie juos galįs pasakyti.

Lietuvai, žinoma, nebuvo naudinga, kad dauguma madingų to meto aprašymų bei informacijų Romon eidavo pačios didžiosios Lietuvos kunigaikštystės sienos neperžengus. Tai buvo galima suprasti, kai Lenkijon trumpam teatvykdavo legatai. Jų žymiausias buvo Commendoni, sėkmingai sulaikęs Zigmantą Augustą nuo An-

⁶¹ W. C. JASKIEWICZ, *A Study in Lithuanian Mythology. Juan Lasickis Samogitian Gods*, Studi Baltici, IX (1952), 87-88 psł.

⁶² Jėzuitų Archyvas, *Epistolae Germaniae*, 151, f. 203: «Non est hic tanta barbaries, nec tam est inculta regio, quam multi putant: quin tantam humanitatem ubique experimur, quantam in Italia frequenter non invenimus...».

glijos Henriko VIII vedybinio žygio. Tačiau atsitiktiniai legatai negalėjo patenkinti Romos noro turėti pastovių ryšių su Lenkija (ir Lietuva), kada žymiausiose valstybėse atsirado visa nuncijų sistema. Taigi tokį bendrą nuncijų gavo ir Lietuva-Lenkija. Per nuolat paskiriamus nuncijus, kurių visa metrika (paskyrimo ir atšaukimo) yra tiksliai ištirta ⁶³, ėjo ir Lietuvos santykiai su Apaštalų Sostu.

Esant žėčpospolitoje nunciui, pagerėjo susisiektimas net tokio užkampio kaip Žemaičiai. Per nuncijų vyko vyskupų skyrimas, per jį buvo vedamas kanoniškas procesas naujiems kandidatams į vyskopus. Per jį ėjo prašymai valdyti kelias beneficijas (vis Lietuvoje buvo jaučiamas kunigų trūkumas!), per jį buvo siunčiamos vyskupsams brevės ir bulės. Vadinasi, Varšuvoje reziduojąs nuncijus buvo tikrasis Bažnyčios reikalų atstovas.

Paties nunciiaus kontaktas su Roma buvo labai glaudus. Jis nuolat reguliariai, tris kartus per mėnesį, vis tomis pat nustatytomis dienomis (1, 7 ir 21) išsiųsdavo į *Segreteria di Stato*, t. y. popiežiaus sekretoriui, itališkai rašytus pranešimus (laiškus). Paprastai atskirai dar būdavo prijungiamas įvairių žinių plučstas, vadinamieji *Avvisi*. Todėl nenuostabu, kad Vatikano archyvo fondas *Nunziatura di Polonia* yra tapęs viena iš svarbiausių versmių Lietuvos ir Lenkijos santykiams su Apaštalų Sostu. Iki bendrosios respublikos galo (1794) šitame fonde susidarė 360 tomų ⁶⁴, prie kurių dar reikia pridėti 24 papildomus tomus. Su visais priedais ir katalogais šito fondo dabar Vatikano archyve yra 420 atskirų tomų bei numerių ⁶⁵.

Lenkų Mokslo Akademija Krokuvoje 1915 m. užsimojo paruošti, serijoje *Monumenta Poloniae Vaticana*, nuncijų pranešimų išleidimą. Buvo pradėta ketvirtuoju tų *Monumenta* tomu nuo 1578, t. y. nuo nunciiaus Caligari ⁶⁶, nes prieš jį buvęs nuncijus V. Laureo jau buvo susilaukęs anksčiau atskiro leidinio ⁶⁷, parodančio, tarp kitko, kokiomis sunkiomis aplinkybėmis teko Vilniaus kapitulos prelatui Merkeiliui Giedraičiui rungtis dėl Medininkų sosto su Gniezno primo Uchańskio seserėnu Jokūbu Voroneckiu. Keturi storuliai tomai, kurių ketvirtasis (iš eilės serijos septintas) išėjo 1951 m., tesiekdamas

⁶³ H. BIAUDET, *Les nonciatures apostoliques permanentes jusqu'en 1648*, Helsinki, 1910. — L. KARTUNNEN, *Les nonciatures apostoliques permanentes de 1650 a 1800*, Genève, 1912.

⁶⁴ P. SAVIO, *De Actis Nuntiaturae Poloniae* (Studja Teologiczne, XIII), Vatikanas, 1947, 7-66 psl.

⁶⁵ Ten pat, 67-71, 71-78 psl.

⁶⁶ *Monum. Pol. Vaticana*, IV, editit Dr. Z. BORATYŃSKI, 1915.

⁶⁷ TH. WIERZBOWSKI, *Vykentij Laureo, Mondovskij episkop, papskij nuncij v Pol'se 1574-1578*, Varšuva, 1878.

nunciaraus Bolognetti laikus iki 1585 m. vasario mėn., teapėmė vos 7 metus. Iš čia galima matyti, kiek daug medžiagos iš nuncių pranešimų susidarė vieniems metams.

Niekas dar nėra ištiesai ir tiksliai ištyrinėjęs visų anų per keturis šimtus tomų, kad galėtų įvertinti nuncių patiektas žinias Romai. Be to, pačioje Varšuvoje, nuncių kanceliarijoje, susidarė nunciatūros archyvas, vadinamas *Archivio della nunziatura di Varsavia*, apimęs per 200 tomų. XIX a. pradžioje perkeltas į Vatikano slaptąjį archyvą nunciaraus archyvas duoda svarbių papildymų, ypač XVIII amžiui.⁶⁸ Retame tome, kurių 35 sakėsi peržiūrėjęs J. Totoraitis⁶⁹, nėra medžiagos Lietuvos Bažnyčios ir jos kultūros istorijai.

Šis Varšuvoje susirinkęs nunciaraus asmeninis archyvas rodo, kaip nuncijai sekė visą politinį ir bažnytinį vietos gyvenimą. Pas nuncių ėjo laišakai nuo Vilniaus ir Žemaičių vyskupų, klebonų, vienuolynų. Pas nuncių lankydavosi visokiausi žmonės, jis turėjo savo informatorius. Štai, pavyzdžiui, nuncijus siunčia pas Merkeli Giedraitį savo auditorių Tarkvinijų Pekulą, kuris apvažiuoja didelę dalį vyskupijos, atlikdamas parapijų vizitaciją. Klebonų tarpe buvo apklausinėtas ir kan. M. Daukša⁷⁰.

Kai kada nuncijai atvykdavo keliems mėnesiams Lietuvon, t. y. Vilniun. Vienas iš ryškesnių nuncių veidų XVI amž. gale buvo Bolognetti, kuris iš Vilniaus į Romą nuo 1583 m. galo iki 1584 m. pavasario prirašė eilę įdomių laiškų⁷¹. Kadangi nuncijai labai atsidėję sekė politinį gyvenimą, karaliaus dvaro, jo pareigūnų, ministrų, vadovaujančių didikų šeimų nusistatymą, jų *depešos* daugiausia yra skirtos politiniams klausimams.

Būtų atskiriems straipsniams temos apie atskirų nuncių veikimą respublikoje ir jų pranešimus, kiek šie liečia Lietuvą, juo labiau kad nuncių tarpe būdavo tokių, kuriuos kokie nors netikėti dalykai priversdavo labiau domėtis Lietuvos reikalais. Pavyzdžiui, Bolognetti susirūpinęs yra daug prirašęs laiškų, kad Steponas Batoras

⁶⁸ W. MEYSZTOWICZ, *De Archivo Nuntiaturae Varsaviensis, quod nunc in Archivo Secreto Vaticano servatur* (Studja Teologiczne, XII), Vatikanas, 1944.

⁶⁹ J. TOTORAITIS, *Vatikano archyve*, Lietuvos Praeitis, I, 1 (1940), 343, 345 psl. — Id., *Vatikano archyve*, Tiesos Kelias, 1938, 6 nr., 498-502 psl. — Id., *Slaptajame Vatikano archyve*, XX Amžius, 1938, 177 ir 178 nr. — *Tiesos Kelio*, 1938-39 tomuose prof. J. Totoraitis, remdamasis Vatikano archyvo medžiaga paskelbė eilę straipsnių. Plg. Z. IVINSKIS, *Vatikano archyvas — aruodas lietuvių kultūros istorijai*, Aidai, 1950, 3 (29) nr., 110-113 psl.

⁷⁰ Tarkvinijaus Pekulo vizitacijos ištraukas padavė K. JABLONSKIS, *Papildomosios žinios apie kan. M. Daukšą*, Archivum Philologicum, IV (1933), 64-85 psl.

⁷¹ *Monum. Pol. Vaticana*, VI, 609, 688 psl. ir kt.

neatiduotų Vilniaus vaivados posto Našlaitėlio Radvilos pusbrolio Radvilos sūnui, ucliam kalvinistui Kristupui Radvilai Rudajam.

1636 metais, kai šv. Kazimiero kūnas buvo perkeltas į puošnią jo relikvijoms Vilniaus bazilikoje padarytą koplyčią, didžiosiose išskilmėse dalyvavo ir nuncijus Filonardi, kurio pirmatakas Visconti keliais atvejais buvo pranešinėjęs Romon apie kazimierinių išskilmių ruošimą ⁷². 1648 m. Vilniun buvo atvykęs nuncijus Torres ⁷³, iš kurio pranešimų, be kitko, galima tiksliai rašyti apie visą Vladislovo Vazos ligos istoriją ir jo mirtį Merkinėje ⁷⁴.

Patys įdomiausieji pranešimai, kurie tikrai «skaitosi lyg romanas», yra nuncijaus Pietro Vidoni puikios reliacijos, apimančios 8 metus (1652-1660) ⁷⁵. Paprastai kiekvienas nuncijus siųsdavo vis ir šifruotų (skaičiais) pranešimų. Tai darė ir Vidoni. Dideliu vaizdingumu yra perduotos nuotaikos, baimės, gandai ir faktai, 1654 m. artėjant baisiajam Maskvos karui, kuris pasibaigė Lietuvos nuteriojimu. Keli tomai pranešimų ir vadinamieji *Avvisi* sudaro puikiausią iki šiol dar nepanaudotą šaltinį apie tą karą ir maskviečių okupaciją. Tas Vidoni, kaip šaltinis Lietuvos istorijai, yra labai didelės vertės!

XVIII amžiuje nuncijai davė žinių apie didįjį marą. Kadangi dauguma kunigų per marą, atlikdami patarnavimus, mirė (visuose Žemaičiuose esą belikę vargo, ligų ir bado kamuojamų 17 kunigų), nuncijus Spinola išsirūpino, kad likusieji kunigai galėtų kasdien laikyti dvejus Mišias.

Nuncijai ir XVIII amž. vis pirmoje eilėje domėjosi politiniu gyvenimu. Net ir apie dignitorius renkamos žinios lietė politiką. Kai vyskupai buvo senato nariai, — o katalikų tikėjimas net ir pagal trečios gegužės konstituciją 1791 m. buvo viešpataujantis, — vyskupų veikimas didele dalimi buvo ir politinis. Tad apie juos nuncijai vis turėdavo ką nors pasakyti. Bet ir patys vyskupai nuo XVII amž. pradžios, pagal Tridento nuostatus, ėmė vykti Romon ar siuntinėti savo pranešimus.

2. *Lietuvos vyskupų reliacijos ir jų vizitai «Ad Limina Apostolorum»*. — Pirmas žymesnis lietuvis dignitorius, kuris pats nuvyko Romon ir joje ilgiau sustojo, buvo ne kas kitas, kaip jaunas Vilniaus vyskupas, kunigaikštis Jurgis Radvila, kuris netrukus tapo kardinolu ir Krokuvos vyskupu. Jis yra miręs Romoje per Šventuosius Metus 1600 ir Gesù bažnyčioje palaidotas.

⁷² *Nunziatura di Polonia*, 47, f. 275, 322, 468.

⁷³ *Nunz. Pol.*, 53.

⁷⁴ Ten pat, 56.

⁷⁵ Ten pat, 60-71.

XVI amž. yra žinoma studentų iš Lietuvos Bolonijoje, Pavi-joje, Pizoje. Radvila gi atvyko studijoms į pačią Romą, į kilmin-gųjų kolegiją. Patekęs į globą kardinolo Bellarmino, kuris kaip tik dėstė jėzuitų kolegijoje nuo 1576 metų, Jurgis Radvila čia ir baigė savo studijas. Dar ir vėliau dviem atvejais (1591 ir 1600), atvykęs su didele palyda, Radvila buvo drauge Romos jėzuitų ir Kūrijos žymus informatorius apie religinę padėtį Lietuvoje 16-17 šimtmečių sąvartoje. Apie jauno kardinolo keliones ir gyvenimą Romoje yra įdomių archyvinių žinių, kurios turėtų būti iškeltos viešumon. (Štai, pvz., žinome, kaip jis 1591.VI.15 atvyksta Romon, lydimas žymaus skaičiaus vežimų — «*da buona comitiva di carozze*», kaip *Piazza del Popolo* jį pasitinka kardinolas Ipolitas Aldobrandini, būsimas popie-žius Klemensas VIII, davęs šv. Kazimiero kulto brevę 1602 m., paskui kaip Radvila apsigyvena *Campo di fiore*, iškeldamas ten didžiausią puotą ir t. t.) ⁷⁶.

Kolei Varšuvoje nebuvo pastoviai reziduojančio nuncijaus, Lie-tuvos santykiavimas su Roma ėjo paprastai per Lenkiją, dažnai *pasitelkiant* pakeliui ir jos keliautojų į tolimą žemę. Bet Tridento koncilijos nuostatų vykdymas pagaliau atnešė vieną naujovę, kuri labiau stiprino Lietuvos vyskupijų ir Apaštalo Sosto santykius. Tai buvo visus vyskopus liečiąs nuostatas, kas penkeri metai at-vykti *Ad Limina Apostolorum* ir atvežti reliaciją apie vyskupijos religinę padėtį.

Vyskupų reliacijomis iš lietuvių pirmasis susidomėjo kun. Dr. J. Totoraitis, ši tą dar suspėdamas paskelbti spaudoje ⁷⁷. Visas didžiosios Lietuvos kunigaikštystės katalikų vyskupijų (Vilniaus, Medininkų, Lucko, Smolensko) reliacijas iki XVIII galo spausdini-mui yra paruošęs kun. Rapolas Krasauskas.

Atskira įdomi tema būtų kalbėti apie vyskupų reliacijų turinį, įvertinti jas istoriškai, kaip šaltinį Lietuvos kultūros istorijai ir apskritai aprašyti pačius vyskupų ar jų įgaliotinių vizitus Romoje. Čia pasitenkinsime keliomis bendrausiomis ir inventariškomis pasta-bomis. Lietuvos vyskupų *Relationes Dioecesanæ* bus galima sėkmin-giau nagrinėti, kai jų tekstai *in extenso* bus visiems prieinami.

Šiandien yra gana sunku pasakyti, ar visos Vilniaus ir Medi-ninkų vyskupų reliacijos yra patekusios į Tridento koncilijos kon-gregacijos archyvą. Jų nėra tiek, kiek iš viso turėtų būti. *Žemaičių* vyskupijai iki XVIII amž. galo iš viso yra suregistruota 23 skirtin-

⁷⁶ *Vat. Arch., Avvisi*, 126, f. 3v. Vat'kno ir kitų archyvų medžiaga gausiai naudodomasis kun. dr. P. J. Utulis apie Jurgį Radvilą ruošia plačią monografiją.

⁷⁷ J. TOTORAITIS, *Vilniaus vyskupų reliacijos*, Tiesos Kelias, 1939, 2 nr., 81-90 psl.; 3 nr., 169-174 psl.; 4 nr., 271-280 psl.; 6 nr., 443-452 psl. — Id., *Merkelis Geišas*, Ten pat, 1939, 7-8 nr., 543-550 psl.

gų metų pozicijos, tačiau dalis jų nėra reliacijos, o tik prašymai atidėti atvykimą ar įgaliojimai *kitiems* lankyti *Limina Apostolorum*. Iki 1794 m. težinoma tik dvylika Žemaičių vyskupijos reliacijų, kai jau normaliai, skaičiuojant nuo pirmosios reliacijos 1624 m., turėtų būti 33-34.

1624 (1625) metų Žemaičių reliacija buvo surašyta vyskupo St. Kiškos (vysk. 1618-26). Nors jis Romon anksčiau buvo nusiuntęs savo atstovą, Varnių prel. Povetrijų, tačiau, taikydamas į Šventuosius Metus (1625), jis atvyko pats. Romoje St. Kiška jau buvo buvęs 1608, nuo Vilniaus vyskupijos atlikdamas privalomą vizitą. Romos Kūrijoje Kiška įtikino, jog didelei Žemaičių vyskupijai reikalingas sufraganas. Tad nuo 1625 m., pačiam Kiškai paskyrus stambiają beneficiją (užrašė savo dvarą Daukšiškį), ir Medininkų dieceziją gavo koadjutorių.

Paskutinė Žemaičių vyskupo reliacija iš 1794 metų, tiksliau kalbant 1793 m. vasario 2 d. surašyta Varšuvoje, yra pasirašyta vysk. Stepono Giedraičio. Apžvelgiant visas Žemaičių reliacijas per 169 metus (1625-1794), krinta į akis gana dideli tarpai. Po Kiškos pirmoji reliacija terandama po 15 metų pertraukos, t. y. Jurgio Tiškevičiaus laikais. 1939 jis pats atvyko Romon, absiveždamas savo reliaciją. Kita jo reliacija yra po 7 metų (1646 m. rugpiūčio 16 d. surašyta Alsėdžiuose). Pats vyskupas nevyko Romon, ir privalomą vizitą atlikti buvo įgaliotas katedros kanauninkas Jonas Nevelskis.

Dar didesnė pertrauka yra nuo vyskupo Aleksandro Sapiegos 1664 m. rugsėjo mėn. 30 d. Varniuose surašytos reliacijos iki ten pat 1748 m. rūpestingai paruoštos vysk. Antano Tiškevičiaus reliacijos. Čia neturime jokio atsakymo, ar tikrai Medininkų vyskupai tiek ilgai, net per 83 metus, Romai neteikė jokių reliacijų. Kiekvienu atveju anos tolimos vyskupijos ryšiai su Roma nebuvo stiprūs, ir Tridento nuostato vykdymas šlubavo, nors daug kartų vyskupai ir išsirūpindavo dispensas.

Per penkiasdešimt paskutiniųjų *Magni Ducatus Lithuaniae* metų Medininkų vyskupijos santykiai su Roma pagyvėjo. Pačios reliacijos, palyginus su pirmųjų bendriausiomis ir grynai formaliomis žiniomis, pasidarė išsamesnės ir platesnės. Jose buvo galima ir daug daugiau ką pažymėti. Jeigu, pavyzdžiui, iki XVII amžiaus pradžios Žemaičiuose nebuvo įsikūręs joks vienuolynas, XVIII amžiuje jau buvo galima suteikti duomenų apie įvairių vienuolynų veikimą. Be to, rūpestingiau ir plačiau buvo rašoma apie atskiras parapijas, kokių nepaprastus bažnytinio gyvenimo nutikimus, žymesnes relikvijas parapijų bažnyčiose, brolijas ir kt.

Antano Tiškevičiaus 1748 m. reliacija buvo tokia išsami, kad

ten ne tik plačiai aprašoma katedros bažnyčia, jos altorius, paduodamas bažnytinis inventorius, kapitulos sudėtis ir t. t., bet suteikiama įdomių žinių ir apie parapijas, jose veikiančias brolijas ir kt. Apie Šiluvą, pvz., vyskupas žinojo papasakoti, kaip stebuklingai, seneliui atgaunant regėjimą, buvo surasti kalvinistų sugriautos bažnyčios dokumentai. O savo reliacijoje 1755 m., palyginti, plačiai vyskupas Tiškevičius paminėjo Žagarėje prie Barboros Umiastauskaitės kūno vykstančius stebuklus. Vyskupas Lopacinskis reliacijon įrašė, kad jo širdį pripildęs sunkus nuliūdymas, kai didelė dalis bajorų retai būna bažnyčioje, «kada žemaitiškai (*in lingua vernacula Samogitica*) yra aiškinamas katekizmas ir sakomi lietuviški pamokslai».

Vilniaus vyskupija, kurios Koncilijos kongregacijoje iki XVIII a. galo žinoma 18 diecezinių reliacijų savo pranešimus pradėjo tiekti Romai anksčiau, negu Medininkai. Pirmoji jų yra Benedikto Vainiaus (Voinos) iš 1605 metų (t. y. 20 metų anksčiau už Medininkų). Vilniuje ir nustatytasis penkmečio reguliarumas buvo labiau paisyamas. Pavyzdžiui, per pirmus 20 metų Koncilijos kongregacijai buvo pristatytos penkios reliacijos (1605, 1609, 1614, 1622, 1625). Ir toliau dar iki pat XVII amž. vidurio katastrofos (1655 m. «maskolių» okupacija Vilniuje, Kaune ir Gardine, o Žemaičiuose švedų antplūdis) Vilniaus diecezija buvo pavyzdinga, nes iš viso iki 1651 metų buvo surašytos aštuonios reliacijos, vis kas penkeri metai kam nors atliekant kelionę *Ad Limina Apostolorum*.

Iš spausdintų Vilniaus kapitulos aktų santraukų ⁷⁸ galima nesunkiai nustatyti, kada kokius santykius vyskupija palaikė su Roma, kas iš kapitulos narių jį atvykdavo. Reikšmingiausias ir ilgiausiai trukęs vizitas buvo kan. Svičickio, kuris 1604 m. pavasarį parvežė šv. Kazimiero vėliavą ir jo kulto paskelbimo brevę. O paskui ėjo viena po kitos reliacijos. Kai pats vyskupas Benediktas Vainius laiku negalėjo Romon atvykti, 1615 m. birželio 3 d. teisinosi jis iš Pavijos, kad dėl sumišimų (karai su švedais ir Maskva), dėl politinių darbų ir dėl nesveikatos negalėjęs pats asmeniškai atvykti pas popiežių ⁷⁹.

Ryšių su Roma tvarkingumas XVII amž. antroje pusėje krito ir Vilniaus diecezijoje. Nuo 1651 iki 1697 m. pasidarė 46 metų pertrauka. Neteko aptikti net dispensų. Gal ir patys nuncijai protarpiais nustodavo raginti vyskopus neužmiršti diecezinių pranešimų, kaip, pvz., buvo daroma XVII amž. pirmame ketvirtyje ⁸⁰.

⁷⁸ J. KURCZEWSKI, *Kościół Zamkowy*, III, 1916.

⁷⁹ *Nunz. di Pol.*, Add., 5.

⁸⁰ Plg. J. PASTOR, *Geschichte der Paepste*, XIII, 1, 110 psl. (išnaša).

Iš XVIII amž. Vilniaus vyskupijoje žinomos 8 reliacijos, kurių paskutinė yra iš 1773-74 metų (tuoju po I-jo padalinimo) vysk. Masalskio.

Iš įvairių dispensų ir vyskupų teisinimosi matyti, jog Lietuvos vyskupai nenoriai ir retai patys tegalėdavo atlikti kelionę Romon. Jeigu nebuvo siunčiamas kokis kapitulos narys, nuo XVIII a. pradžios vis labiau imta naudotis Romoje sėdinčiais italais įgaliotiniais, kurie atlikdavo reikalingą aplankymą *Ad Limina Apostolorum*.

Čia nebesustosime ties įprastiniais vyskupų ir parapijų klebonų reikalų raštais, dėl kurių — dažniausiai per nuncių — Romon būdavo rašoma, ypač dėl įprastinės beneficijų akumuliacijos, nes Tridento nuostatai teleido valdyti vieną parapiją.

Sprendžiant iš viso susirašinėjimo, iš, palyginti, ne labai gausių vyskupų laiškų (yra atskiras Vatikano archyvo skyrius *Lettere di Vescovi e prelati*) ir iš kitų aktų, galima nustatyti, kad nuncių bei Romos santykiai su vyskupais vystėsi normaliai.

Tik Žemaičių vyskupas Petras Parčauskis 1656 metais buvo užsitraukęs popiežiaus Aleksandro VII rūstybę. Nuncijui Vidoni buvo duotas parėdymas užvesti prieš jį bylą dėl to, kad jis susidėjęs su heretikais švedais ir bandęs su jų pagalba — kaip bulė sakė — laimėti sau Vilniaus vyskupiją⁸¹. Žinia, vyskupas Parčauskis, drauge su kalvinistu Jonušu Radvila (ir dar keliais kitais!), buvo nutraukę Kėdainiuose 1655 m. uniją su Lenkija ir tokią pat uniją sudarę su švedais. Lenkai Jonuši Radvilai ir vyskupui negalėjo dovanoti. Bet jų akcija pas nuncių ir Romoje prieš Parčauskį pasibaigė tuo, kad šis po 3 metų (1658) nenubaustas Alėdžiuose pasimirė.

Diecezinėmis reliacijomis, laiškais į Romą ir vyskupų ryšio su nuncijum palaikymu Lietuvos santykiai su Apaštalo Sostu neišsėmė. Būtų dar plati ir atskira tema apžvelgti visus tuos Romos lankytojus, kurie iš Lietuvos traukdavo į Amžinąjį Miestą, kaip pilgrimai, studentai, kaip pareigūnai, turį reikalų į savo vienuolynų vadovybes, kaip Romos Kūrijos lankytojai, pagaliau kaip nusidėjęliai atgailautojai, kuriems buvo uždedama atgaila — aplankyti šv. Petro grabą. Šiek tiek tos rūšies įdomių faktų per tris šimtmečius patiekia Vilniaus kapitulos aktų santraukos.

3. *Lietuvos-Lenkijos respublikos atstovas Romoje ir kiti ryšiai su Apaštalo Sostu.* — Romoje į paskutiniųjų Gediminaičių (Zigmanto Sencjo ir jo sūnaus Zigmanto Augusto) valdomą valstybę protestantizmo epochos metu buvo imta kreipti daug dėmesio. Kardinolų

⁸¹ *Bullarium Rom.*, T. VI, P. IV, 88 psl.

kolegijoje buvo paskirtas *Kardinolas — Lenkijos protektorius*⁸². Į tokį prie Apaštalo Sosto *protettore del regno di Polonia*, kurių tarpe gana veiklus buvo XVII amž. viduryje kardinolas Orsini, kreipdavosi Lietuvos-Lenkijos valdovai ir aukštieji dignitoriai.

Santykiavimas tarp žėčospolitos ir Apaštalo Sosto dar labiau išryškėjo, kai XVII-XVIII amž. pastoviai prie Šv. Sosto buvo nusiunčiamas bendrosios respublikos atstovas.

Pradedant Jogailos siūstu Poznanės vyskupu Dobrogostu (1388), yra suskaičiuota, kad iki 1633 karaliaus ar bendrosios respublikos vardu Romon su įvairiomis misijomis buvo nusiųsta 30 pasiuntinių. Jų tarpe buvo Pilypas Buonaccorsi, minėtasis Ciolek, savo kronika pagarsėjęs Martynas Kromeris, Varmijos vyskupas Hosius, Povilas Uchańskis, Andrius Batoras ir daug kitų.

1633 m. ambasadoriaus titulu buvo paskirtas Karūnos išdinin-
kas Jurgis Osolinskis, apie kurio puošnų įvažiavimą Romon tada daug prirašyta. Bet pastovumo toji atstovybė prie Šv. Sosto, kaip, pvz., Ispanijos, Prancūzijos pasiuntinybės, neturėjo. Įvairiais titulais pasiuntiniai nuolat keitėsi. Jie būdavo išsiunčiami, atsiradus kokiai specialiai misijai, pavyzdžiui, pranešti apie naujo valdovo išrinkimą, ir jie, ilgai nepabuavę, grįždavo. Iki 1768, t. y. per 135 metus, yra žinoma 27 atstovų pavardės⁸³. Jų tarpe 1680 m. ambasadoriumi buvo paskirtas iš katalikiškosios Radvilų giminės Boguslovas Radvila, apie kurio iškilmingą atvykimą, su kelių šimtų gražiai munduruotų lenkų ir lietuvių karių svita, yra žinomos visos smulkmenos. Paminėjo tai ir ceremonijų magistras savo dienoraštyje. Tai buvo perdėm puošnaus baroko amžius, kai arkliai buvo perdažomi, jų pakinktai auksinami ar sidabrinami. Kaip Jono Sobieskio švogeriš, Radvila turėjo, be kitko, pavedimą pranešti popiežiui Inocentui XI apie Sobieskio išrinkimą karaliumi. Paminėtinas taip pat Lietuvos taurininkas kunigaikštis Juozapas Čartoriskis (nepaprastas pasiuntinys 1765 m.).

Apie tų pasiuntinių veikimą jų ceremoningą prisistatymą, ar kartais privalomo protokolo nepaisymą, ceremonijų magistrų *diarijai* duoda įdomių pastabų. Pats respublikos atstovavimas čia tevyko Lenkijos vardu. Jokių atskirų didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės reikalų čia nebuvo keliami.

⁸² E. ZIVIER, *Die zwei letzten Jagiellonen*, 1915, 525 psl.

⁸³ Plačiau žr. C. PAPÉE, *L'Ambassade de Pologne près le Saint Siège au cours des siècles*, Antemurale, III, Romae, 1956, 5-24 psl. (ten nurodyta bibliogr.). Plg. M. LORET, *Życie polskie w Rzymie w XVIII wieku*, Roma, 1930. — ETIENNE DUDA, *Le Saint-Siège devant les événements politiques de Pologne à la veille de son premier partage*, Sacrum Poloniae Millennium, I (1954), 139-207 psl. (plati dokumentacija ir šaltinių priedai).

V. TRUMPOS IŠVADOS

Iš čia probėkšmais išdėstytų faktų seka šios išvados:

1. Ilgai pati Lietuva neišvystė stipresnių ryšių su Apaštalų Sostu ir nesirūpino jo plačiau informuoti apie atskirus didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos reikalus. Tad Lenkija, jausdamasi ne tik Lietuvos «krikštytoja», bet krikšto amžiumi žymiai vyresnė ir pajėgesnė, Romoje vis kalbėdavo abiejų tautų vardu. Jau nuo seno (XV amž.) Lietuva Romos Kūrijoje dažnai ėjo bendru vardu «Polonia».

2. Kaip nuncijų reliacijos rodo, ilgai Romoje nebuvo tikslesnių duomenų apie Lietuvą. Ji vis dar ir XVII amž. gale skaitėsi kraštas su stipriomis pagoniškomis liekanomis. Didžiajai Lietuvos Kunigaikštijai jau prieš 3-4 šimtmečius buvo galima pritaikyti posakį, kuris jai tiko per ir po I-jo pasaulinio karo: *Elle n'a pas eu une bonne presse!* Iš tikrųjų, Lietuva ilgai sau nesulaukė palankios, t. y. objektyvios opinijos ar spaudos. Lietuvių tautos naudai Romoje niekada tinkamai nėra buvęs įvertintas vienas reikšmingas faktas. Tiek ilgai globotasis ir visokiomis privilegijomis aprūpintas vokiečių ordinas, kuris per du šimtus metų lašino kraują iš gyvo lietuvių tautos kūno, pirmasis atkrito nuo Romos, kai tik pasirodė Liuterio mokslas. O beveik dar naujakrikštai lietuviai herezijai ne tik atsispyrė, bet iki pat paskučiausią dieną išlaikė gyvą prisirišimą Romai ir jau pirmojo karaliaus statytam lotyniškam kryžiui.

3. Beveik visą laiką Varšuvoje gyvendami, lenkų informatorių apsupti, eidami savo pareigas nuncijai, kai klausimai paliesdavo Lietuvos ir Lenkijos reikalus, testodavo lenkų pusėje. Taip buvo, pvz., kai Gniezno primo seserėnas J. Voronieckis, kuris nė žodžio nemokėjo lietuviškai, veržėsi į Medininkų vyskopus. Nuncijus pirmui buvo davęs didelius pažadus. Jeigu ne stiprus jėzuitų užtarimas Romoje M. Griedraičio ir jeigu ne Henriko Valois staigus pabėgimas iš Lenkijos, pirmųjų lietuviškų katalikų knygų inspiratorius nebūtų tapęs Žemaičių vyskupu. Vėl perdėm lenkų pusėje atsistojo nuncijus, kai 1592 metais prasidėjo aštuonerių metų konfliktas dėl Vilniaus vyskupo paskyrimo. Kiekvienas separatinis lietuvių žygis nuncijui buvo perstatomas kaip bendro katalikų fronto ardymas.

4. Pradėjus Lietuvoje ir Lenkijoje vykdyti Tridento koncilijos nutarimus, t. y. stengiantis juos įgyvendinti atskirose vyskupijose, sustiprėjo Lietuvos vyskupų ryšiai su Apaštalų Sostu. Protestantizmo bangai atslūgus, sustiprėjo ir katalikybėn grįžusių magnatų dėmesys Romai. Daugelis jų (Radvilos, Sapiegos, Pacai ir kt.) nuolat patys rašinėjo popiežiui laiškus. Dėl bažnyčių retumo jie dažnai

kreipdavosi vežiojamų atlorėlių, ar pasninkų lengvatų reikalu (ligos metu).

Katalikų tikėjime sustiprėjusi Lietuva pasitiko XIX amžiaus rusų jungą, sugebėdama įrodyti savo prisirišimą Romai. Už ištikimybę lotyniškam kryžiui ir Apaštalo Sostui po 1863 metų ji sudėjo daug aukų. Dar didesnius ir tikrai istorijos dėmesio vertus tautos kentėjimus po 1940 m. tinkamai teįvertins generacijos po mūsų.

BIBLIOGRAFIJA

- ABRAHAM, WL., *Sprawozdanie z poszukiwań w Archiwach i bibliotekach Rzymskich*. Kraków, 1889 (atsp. iš *Script. rer. Polon.* XIII). Žiūrėtini dar du tolimesni pranešimai, išleisti atspaudais Krokuvoje 1899 ir 1923.
- J. BARTOSZEWICZ, *O nuncjuszach w Polsce* (Dzieła Juliana Bartoszewicza VIII, Studja historyczne i literackie, I), 1880, 133-154 psl.
- BARYCZ, H., *Polacy na studiach w Rzymie w epoce odrodzenia 1440-1600*. Kraków, 1938.
- BEDNARSKI, ST., *Stosunki kardynała Rob. Bellarmina z Polską i Polakami. Na podstawie korespondenc.* (Atsp. iš *Przegląd Powszechny*). Kraków, 1928.
- BORATYŃSKI, L., *Wiadomość o dawnem Hospicyum Polskiem w Rzymie* (Sprawozdanie Akadem. Umiejętności 1911, Nr. 1).
- ŻŁUGOSZ, TEOFIL, *Biskupia Visitatio Liminum*, (Collectanea Theologica 13), 1933.
- KRASAUŠKAS, R. (= R. Krs.), *Nuncijai Lietuvos-Lenkijos valstybėje* (Lietuvių Enciklopedija, XX tom., — duotas tikslus visų nuncijų sąrašas).
- STAERK, ANT., *Zbiór listów własnoręcznych różnych kardynałów do rodziny XX. Radziwiłłów 1545-1729*, (Kwartalnik Litewski I, Nr. 3, 1910, 3-13 psl.).
- ŠMURLO, E., *Rossija i Italija*, I-IV tom., 1907-1927, (daug geros medžiagos apie Lietuvą).
- ŠMURLO, E., *Pamiętniki kulturnych i dyplomatycznych snożeń Roszji s Italijej*, 1925.
- TYSZKOWSKI, K., *Przejście Lwa Sapiehy na katolicyzm*, (Reformacja w Polsce, 1922, 198-203 psl.).
- TOLSTOJ, DMITRY, *Le catholicisme Romain en Russie. Etudes historiques*. I, Paris, 1863 (yra pažvelgta visų katalikų vyskupijų istorija).
- P. S.: Platesnė bibliografija yra numatyta prie šaltinių tomo *Relationes Dioecessanae*.

Roma, 1957 metų rugsėjo mėn. 29 (Šv. Mykolo Archangelo) dieną.

ZENONAS IVINSKIS

Roma

LITHUANIA AND THE HOLY SEE

1795-1940

by

STEPHEN MATULIS, M.I.C.

Summary

On the basis of published and unpublished sources of the first order, the author gives a succinct review of the relations between Lithuanian and the Holy See from the last partition of Lithuania-Poland which was effected in 1795 between Russia, Prussia and Austria, until the first Bolshevik occupation in 1940. Synthesis was made difficult by the fact that there has not yet been a period of analytical investigation.

In this article there are three distinct periods of development of the said relations. *In the first* (1795-1894) Lithuania has relations with the Holy See through Petrograd or Warsaw. Here we are told of the anti-Roman and anti-Catholic persecutions of the tsars and of Rome's indirect reaction through the nuncios Archbishop Laurence Litta (until 1799) and Archbishop Thomas d'Arezzo (1802-1806) and its direct reaction through, in particular, Gregory XVI and Pius XI, who published the anti-Catholic documents of the tsars. The "Allocuzione ..." which was published by the former on 22.VII.1842, led on 3.VIII.1847 to the concordat which, among other things, defined the new boundaries of the bishoprics of Lithuania and extended the freedom of the ecclesiastical hierarchy. After the violation of the concordat by the Russians Pius IX, following the example of his predecessor, published the "Esposizione documentata ..." on 29.X.1866 for a similar purpose. The tsar reacted angrily and rescinded the concordat on 22.XI.1866. Relations did not improve noticeably until after the agreement of 1882 between Leo XIII and Alexander III.

In the second period (1894-1918) direct relations with Rome continue to develop. Lithuania's ecclesiastical affairs are submitted to the Holy See by various delegations and appointed representatives. They well knew the importance of the Holy See on the international plane. A nation that had to come through its own ecclesiastical province preceded by the archbishopric of Vilnius (Vilna), achieved ecclesiastical independence of its neighbours. Above all, at this time, the Holy See approved the proclamation of Lithuania Day on 10.II.1917 to the entire Catholic World. The day brought moral and material advantage.

In the third period, that is to say in independent Lithuania (1918-1940), the development of relations was particularly affected by: the Polish concordat in 1925 which deeply concerned the Lithuanian districts

of Vilnius (Vilna) and Seinai ; the establishment in 1926 of the ecclesiastical province of Lithuania, the Lithuanian concordat in 1927 and its application which was partially impeded by the authoritarian government of the country. The obstruction of relations did not cease until 1939. The new sincere relations were interrupted on 15.VI.1940 by the Russian invasion. During the years of occupation Lithuania has clearly demonstrated its loyalty to the Vicar of Christ, while the support of the Holy See is deeply felt by a nation in suffering. It is for the future to turn over the pages of this cruel and heroic period.

LIETUVA IR APAŠTALŲ SOSTAS

1795-1940

Beveik už pusantro šimtmečio uždangos, kurią čia teks kiek praskleisti, švysteli vien trumputėlis Lietuvos laisvės pragiedrulis. Po 123 metų priespaudos tik 22 laisvės. Nelaisvėje ir laisvėje atitinkamai bangavo ir santykiai su Apaštališkuoju Sostu. Pirmajame vergijos šimtmetyje (1795-1894) Lietuva siekia Romą per Petrapilį arba Varšuvą. Vėliau stengiasi pasukti tiesiu keliu. Pastangos vainikuojamos 1926 metų Velykose.

Norint šių įvykių eigą įglausti į siaurus rėmus, tuojau kyla sunkenybė: jieškodami sintezės, pasigendame susektos įvykių analitinės tėkmės. Todėl siekiant kad ir dalinio laikotarpio vaizdo pastangos turi šakotis: analizės ir sintezės linkme.

1. PIRMASIS PRIESPAUDOS IR ATSPAROS ŠIMTMETIS

1795-1894

A. *Lemtingi pakitimai ir jų veiksniai.* — Lietuvą dešiniajame Nemuno krante su Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų didžiosiomis dalimis 1795 m. paglemžė Kotryna II. Mažesnės tų vyskupijų dalys Užnemunėje likosi po Prūsais. Vilniaus vyskupija tapo panaikinta, prijungta Livonijos vyskupijai. Ją valdė vysk. Jonas Kosakauskas. Žemaičių vyskupijoje nuo 1778 m. ganytojavo Steponas Jonas Giedraitis. Nuo 1791 m. jam pagelbėjo giminaitis Juozas Arnulfas Giedraitis.

Kotryną II apopleksija pakirto XVIII amžiaus gale (1796. XI.6). Bet jos didžiai prieškatalikiška bažnytinė politika po mirties napakito. Sūnus Paulius I (1796-1801) jau vainikavimosi proga 1797 m. išdrįso pasiskelbti « Bažnyčios Galva »¹. Tai nežadėjo katalikams nieko gero. Greit šitai ir pasitvirtino. Jau sekančiais metais balandžio 28 d., nežiūrint, kad tuo tarpu Petrapilyje buvojo nepaprastas Šv. Sosto pasiuntinys arkiv. Laurynas Litta, Paulius I

¹ *Polnoe Sobranie Zakonov Rossiskoi Imperii* (trumpinsim PSZ), dokum. 17.916.

savo nuožiūra, net neatsiklausęs Romos, įsteigė Mogilevo katalikų bažnytinę provinciją su trimis unitų² ir šešiomis lotynų vyskupijomis³. Provincijon įėjo Žemaičių vyskupija ir atgaivinta Vilniaus vyskupija. Savyje bažnytinė provincija yra sveikintinas padalinys, bet čia jis radosi neteisėtai, nekanoniškai. Vengiant didesnio blogio arkiv. Litta, kaip pilnateisis apaštališkasis pasiuntinys, eile raštų tu pačių metų rugpiūčio mėnesį Pauliaus I potvarkius paskelbė ir kaip Bažnyčios nuostatus⁴. Pijus VI savo pasiuntinio aktus patvirtino gruodžio 15 d.⁵. Tuo būdu Žemaičiai ir Vilnija buvo atpalaiduoti nuo Gniezno metropolito, tačiau bažnytinė padėtis nepagerėjo, nes ją drumstė ne tik caras, bet ir jam ištikimiausias Mogilevo metropolitas Stanislovas Bogušas Sestrencevičius. Keletą jo veiklos bruožų regėsime toliau.

Maždaug tuo pačiu laiku kairiajame Nemuno krante iš Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų likučių, Prūsams veikiant pas Pijų VI, 1798 m. Švč. Mergelės Apreiškimo šventėje, t. y. kovo 25 d., buvo įkurta nauja Vygrių vyskupija. Ji iš pradžių priklausė betarpiiai Šv. Sostui. Prūsų karaliui klupus prieš Napoleoną, vyskupijos žemės 1807 m. prijungtos Varšuvos kunigaikštijai, kurią po 8 metų (1815) Vienos kongresas paskelbė karalyste po caro vainiku. 1818 m. atsirado Varšuvos bažnytinė provincija. Vygrių vyskupo sostas perkeltas į Seinus, ir seiniškė arba Augustavo vyskupija įglausta į šią naująją metropoliją⁶. Taip likosi iki 1925 metų lenkų konkordato.

Vygrių-Seinų vyskupija įkurta teisėtai, kanoniškai. Vyskupai irgi buvo skiriami pagal bažnytinę teisę. Betgi Žemaičių ir Vilniaus vyskupijose reikalai ėmė kitaip klostytis. Vyriausia Bažnyčios galva čia jau skelbėsi caras. Tokiu būti panoro ir metropolitas Sestrencevičius. Jis valdė gana ilgai († 1826). Nors jį iškėlė Vilniaus vyskupas Ignas Masalskis ir carienė Kotryna II, bet jo neigiama įtaka labiausiai reiškėsi prie Pauliaus I ir Aleksandro I (1801-1825). Jaunystėje jis mokėsi Kėdainiuose. Buvo kalvinas. Jo širdyje kalvinizmo nuosėdų, atrodo, likosi ir per visą gyvenimą. Gabus, ambicingas ir gar-

² PSZ, 18.503.

³ PSZ, 18.504. — Plg. Prel. K. ŠAULYS, *Istorinės Lietuvos vyskupijų padėtis valdant caristinei Rusijai*. Lux Christi, 1951, 1 nr., 10-13 psl.

⁴ *Akty i Gramoty o ustroistvie i upravlenii Rimsko-Katoličeskoj cerkvi v Imperii Rossiskoi i Carstvie Polskom*. 1849, 55 ir sek. psl. — M. J. ROUËT DE JOURNEL, *Nonciatures de Russie d'après documents authentiques. Nonciature de Litta*. 1797-99. Città del Vaticano, 1943, XLI, XLVI, 240 psl.

⁵ ROUËT DE JOURNEL, Ten pat, 431 psl. — A. M. AMMANN, S. J., *Storia della Chiesa Russa e dei paesi limitrofi*. Torino, 1948, 398 psl.

⁶ J. TOTORAİTIS, *Vygrių ir Seinų vyskupijos steigimas. Tiesos Kelias*, 1926, 7-8 nr., 1-7 psl. — P. A. [UGUSTAİTIS], *Vygrių ir Seinų vyskupijų istorija*. Vadovas, Seinai, 1909-1911, 11-30 nr.

bėtroška. Kad carui įtikti, lengvai pamiršdavo savo pareigas Dievui ir Bažnyčiai. Bet kokia kaina siekė primato ir kardinalystės. Kardinalo rūbą gavo, bet ne teises. Tatai jį giliai nuvylė ir tų teisių nesiliovė siekęs. Carą jis masino tautinės katalikų Bažnyčios mirazu. Kai Šv. Sostas pasipriešino, Paulius I 1799 m. balandžio 28 d. ištrėmė nuncijų Littą ir Sestrencevičių pakėlė katalikų bažnyčios galva Rusijoje. Metropolitui tai patiko ⁷. Žodžiais jis dėjosį palankus Ap. Sostui, bet tikrumoje buvo aršus priešas. Jau 1773 m. jis davė Kotrynai II pažadą nedalinti pusiau savo paklusnumo tarp jos ir Romos, teklausti jos imperatoriškos didenybės. Pažadą tesėjo ne tik prie jos, bet ir prie įpėdinių ⁸. Todėl ir dėl carų potvarkių, draudžiančių laisvą su Roma susirašinėjimą, Sestrencevičius nesisielojė. Be to, jis pirmininkavo Aleksandro I 1801 m. lapkričio 13 d. įsteigtai Romos katalikų kolegijai, t. y. augščiausiai konsistorijai Rusijoje, taigi tuo pačiu ir Lietuvoje. Ji buvo sudaryta iš dvasiškių, bet grynai pasaulinė. Per ją carinė valdžia kišosi į dvasinius reikalus ir bažnytinę drausmę. Ji supančiojo ir vyskopus ir patį arkivyskupą-pirmininką ⁹. Per Kolegiją siekta izoliuoti katalikus nuo Romos ir visiškai palenkti pasaulinei valdžiai. — Nors to meto Vilniaus ir Žemaičių vyskopus nuncijus Littą savo baigminėj reliacijoje gerai įvertina, Sestrencevičiui neturi šviesesnio žodžio ¹⁰. Littos įpėdinis nuncijus arkiv. Arezzo nesivaržydamas Sestrencevičių vadina «tikra Dievo rykšte» ¹¹. Ši vyktė Vilniaus ir Žemaičių vyskupijas plakė apie 30 metų. Minėto nedalomo carams paklusnumo vaisiai buvo kartūs. Susilpninta ir bažnytinė drausmė ir katalikų gyvenimas.

B. *Nuncijaus Tomo d'Arezzo laikotarpis 1802-1806.* — Pauliui I 1799 m. susikirtus su arkiv. Laurynu Littą ir jam išvykus, sekantis Ap. Sosto pasiuntinys Petrapilyje arkiv. Arezzo tegalėjo būti vos virš vieno metų (1803.IV.9-1894.VII.2). Priverstas išvykti nuncijus Arezzo 1804-1806 m. apsistojo Drezdene ¹². Tiek Petrapilyje, tiek Drezdene jam teko susidurti ir su Lietuvos reikalais. Tai regime iš jo šio laikotarpio veiklos šaltinių: korespondencijos ir paskuti-

⁷ A. M. AMMANN, 398-400 psl.

⁸ P. PIERLING, *La Russie et le Saint-Siège*, V tomas. Paris, 1910, 31 psl.

⁹ A. BOUDOU, S. J., *Le Saint-Siège et la Russie. Leurs relations diplomatiques au XIXme siècle*. 1814-1847. Paris, 1922, 24 psl.

¹⁰ J. M. ROUËT DE JOURNAL, S. J., *Ten pat*, 439-440 psl.

¹¹ IDEM, *Nonciatures de Russie ... Nonciature d'Arezzo*. 1802-1806, I tomas. Roma, 1922, 434 psl.: «un vero flagello di Dio». — Laukiama pasirodant latvio kun. A. Brūmanio doktorato tezės, kur Sestrencevičius vaizduojamas šviesiau (*Dzintinės Balss*. Chicago, 1957, 8 nr., 26 psl.).

¹² IDEM, *Ten pat*, 5 psl.

nio sintetinio Šv. Sostui pranešimo. Šaltinius 2 tomuose išleido J. M. Rouët de Journal S. J.¹³. Juose paliečiami Žemaičių ir Vilniaus diecezijų naujų vyskupų skyrimai, statistika, Vilniaus universiteto ir pagrindinės Vilniaus seminarijos reikalai.

a. *Ganytojai ir tikintieji. Truputis statistikos.* — Nuncijui arkiv. Arezzo atvykus, birželio mėnesį 1803 m. arkiv. Sestrencevičius įteikė raštą su kandidatais į vyskopus, tvirtintinus Romoje. Tarp kitų prelata Igną Hovaldą pristatė, kaip Trakų sufraganą Vilniaus vyskupijoje. Jį imperatorius buvo paskyręs maždaug prieš metus (1802. VIII.25). Žemaičių vyskupo Juozo Arnulfo Giedraičio¹⁴ pagelbininkais nurodė pusbrolių Simoną Giedraitį, caro Pauliaus I jau 1798 m. rugpiūčio mėn. 30 d. skirtą ir Igną Giedraitį, kurį pasirinko pats ordinaras Juozas Arnulfas Giedraitis. Nuncijus kandidatus Šv. Sostui pristatė nevienodai. Smarkiausiai pasisakė prieš Igno Giedraičio kandidatūrą. Jis tokiam poaukščiui visai netinkas. Nesąs vertas nei tonzūros¹⁵. Jo nuopelnas esąs tik tas, kad pilnai pritardavo Sestrencevičiaus ekstravagancijom¹⁶. Panašios nuomonės buvo ir Laurynas Litta, dabar kardinolas¹⁷. Nuncijus Arezzo prigriebė vysk. Juozą Arnulfą Giedraitį, kam tokį rekomendavęs. Paaikšėjo, kad rekomendaciją išspaudęs Sestrencevičius, o šįjį, matyt, spustelėjo caras. Arezzo Juozui Arnulfui Giedraičiui tai paskaitė neatleistina silpnybe (« *imperdonabile debolezza* »). Tik tiek gera, kad pamatęs klaidą, vysk. Juozas Arnulfas rekomendaciją atšaukė (1803.VII.15)¹⁸. Tačiau kartą rekomenduotasis pusbrolis į augštybes veržėsi visomis priemonėmis, teisindamasis nuncijui Arezzo už praeitį, žadėdamas gražią ateitį¹⁹. Toji graži ateitis ir buvo Romos sąlyga, kad gautų bent tituliarinę vyskupystę, kurios tik po 20 metų pačiame gyvenimo saulėleidyje susilaukė (1824.V.24).

Kitą kandidatą — Simoną Giedraitį nuncijus, pakartotinai rašydamas kardinolui Consalvi, įvertina visai puikiai. Esąs «geriausias subjektas»²⁰, «geriausias dvasiškis»²¹, «pavyzdingas dvasiškis, pa-

¹³ J. M. ROUËT DE JOURNAL, S. J., *Nonciatures de Russie d'après les documents authentiques. Nonciature d'Arezzo 1802-1806. Première Partie : 1802-1804.* Rome, 1922 ; *II Partie : 1804-1806.* Rome, 1927.

¹⁴ Jį popiežius patvirtino Žemaičių vyskupu 1802.V.13.

¹⁵ ROUËT DE JOURNAL, I, 158 psl.

¹⁶ Arkiv. Arezzo laiškas 1803.VI.14 kardinolui Consalvi. Ten pat, 157 psl.

¹⁷ ROUËT DE JOURNAL, I, 161 psl. ; plg. 313 psl.

¹⁸ Ten pat, II, 440-441 psl.

¹⁹ Ten pat, II, 441 psl.

²⁰ Ten pat, I, 602 psl. : laiškas iš 1803.V.1.

²¹ Ten pat, II, 18 psl. : 1804.VIII.24.

kankamai bažnytiniuose dalykuose išsilavinęs ir pas visus turįs gerą vardą»²².

Kitaip apibūdina patį Žemaičių ordinara Juožą Arnulfą Giedraitį. Esąs gerų norų ir gero būdo, bet kietose aplinkybėse stokojęs patvarumo ir atsparumo oportunizmui²³. Todėl pagalbininkas Simonas Giedraitis būsiąs labai naudingas diecezijai, nes jo išmintis ir protingumas, derama laikysena ir tvirtumas atsversią ordinaro silpnumą ir jo gerus norus paversią darbais²⁴. — Gi didžiulio Vilniaus miesto, Lietuvos didžiosios kunigaikštijos sostinės, vyskupas Jonas Kosakauskas, 1798 m. spalio 16 d. atkeltas iš Livonijos, esąs «daugiau negu be jokių priekaištų, geriausio vardo ir visų mylimas»²⁵. Bet kandidatas į Trakų sufraganatą Ignas Hovaldas menkokai vertinamas²⁶.

Tame pačiame baiginiame pranešime nuncijus duoda statistinį abiejų dijecezijų stovį. Vilniaus vyskupijoje, kuriai priklauso Vilniaus, Gardino ir Kurlandijos gubernijos, esą 736.027 suaugę katalikai («*maggiori degli anni di pubertà*»), 626 pasauliečiai kunigai, 106 įvairūs vyrų vienuolynai su 1229 vienuoliais ir 18 moterų vienuolynų su 323 vienuolėmis²⁷. — Lietuvos didžiosios kunigaikštijos trečia dalis esanti labai svarbi Žemaičių kunigaikštija (*ducato*). Žemaitija esanti viena iš tų vyskupijų, kuri nepakitusi nei Lenkijos padalinime nei naujoje Rusijos dijecezijų santvarkoje. Vyskupijoje randasi 171 bažnyčia, 338 kunigai pasauliečiai, 279.632 suaugę katalikai, 14 vyrų vienuolynų su 186 vienuoliais ir 3 moterų vienuolynai su 40 vienuolių²⁸.

b. *Vilniaus universitetas ir vyriausioji seminarija*. — Arkiv. Tomo d'Arezzo atstovavimo laiku netikėtai iškilo Vilniaus universiteto ir pagrindinės kunigų seminarijos klausimas, kuris kėlė nemažą rūpesčio tiek pačiam nuncijui, tiek Apaštalo Sostui.

Caras Aleksandras 1803 m. sausio 24 dienos įsaku pertvarkė viešąją mokymą, o balandžio 4 d. patvirtino Vilniaus universitetą, pertvarkytą iš Vyriausios Mokyklos²⁹. Tikro teologijos fakulteto nebeliko, nes teologiniai dalykai buvo įjungti į etikos-politikos fakultetą, o vyskupai nebeteko teisės skirti profesorius, prižiūrėti mokslo, auklėjimo. Profesorius skyrė žinomoji Petrapilio katalikų kolegija,

²² Ten pat, I, 75 psl. : 1803.VI.28.

²³ Ten pat, II, 440 psl.

²⁴ Ten pat.

²⁵ Ten pat, II, 437 psl.

²⁶ Ten pat.

²⁷ Ten pat, 438-439 psl.

²⁸ Ten pat, 440 psl.

²⁹ PSZ, XXVII tom., 20.597 dokum., 437 psl. ; 20.701 dokum., 526 psl.

kurioje sprendžiamas balsas priklausė pirmininkui Sestrencevičiui. Vilniaus universiteto priežiūrai pateko visos apygardos žemesnios mokyklos. Tų pačių metų liepos 18 dienos įsaku³⁰ prie Vilniaus universiteto įsteigta generalinė kunigų seminarija lotynų ir rytų apeigų auklėtiniams, — vienuoliams ir pasauliečiams, — kurie turėjo būti mokslinami ir auklėjami pagal Sestrencevičiaus metodą, išbandytą Mogilevo seminarijoje, tai yra antiromėniškoje ir jozefinistinėje dvasioje. Pagal naujuosius nuostatus po 10 metų vadovaujamas vietas tiek diecezijose tiek vienuolynuose tegalėjo gauti šios seminarijos auklėtiniai. Mokslinimo ir auklėjimo kontroliuoti vyskupai negalėjo. Tuo būdu siekta bažnytinį ir vienuolinį gyvenimą griauti iš vidaus.

Suprantama, kad arkiv. Arezzo netylėjo ir apie padėtį painformavo kard. Herkulą Consalvi³¹. Pagal Consalvi atsakymą (1804.V.3) Šv. Tėvas matęs didelius pavojus, bręstančius Vilniaus seminarijoje. Kardinolas energingai ragino nuncijų, kad skatintų vyskopus apeliuoti į valdžią, o pats nuncijus teduodąs Šv. Tėvo vardu notą³². Labai galimas dalykas, kad nuncijus to nebespėjo įvykdyti, nes liepos 2 d. iš Rusijos buvo išvarytas. Prie išvijimo uoliai prisidėjo ir Sestrencevičius. Betarpinis Rusijos-Lietuvos katalikų ryšys su Ap. Sostu nepaprastai pasunkėjo ir taip tęsėsi per visą 19 šimtmetį.

C. *Carų spaudimas ir Romos atoveikis.* — Po nuncijaus arkiv. Arezzo Apaštalo Sosto atstovo Rusų imperijoje daugiau nebebuvo. Viešai su Šv. Sostu tegalėta susisiekti tik per Petrapilio katalikų bažnytinę kolegiją, vidaus ir užsienio reikalų ministeriją, rusų pasiuntinį prie Šv. Sosto. Tuo pačiu keliu raštai turėjo grįžti. Kiti keliai griežtai baudžiami. Šitaip katalikų Bažnyčia Rusų imperijoje tiek buvo kontroliuojama, kad nuo valstybinės bažnyčios nedaug besiskyrė³³.

Vistik carams siektis Romos ir atvirkščiai prireikdavo. Reikala iššaukdavo iš vienos pusės politiniai, o iš kitos bažnytiniai interesai. Pirmiausia skiriant, tvirtinant arba atmetant kandidatus į vyskopus. Rusai siekė juos skirti savo nuožiūra. Kandidatą vertino pagal jo pataikavimą valdžiai. Suprantama, kad Romos mastas buvo kitoks. Iš čia ne reti dviejų autoritetų susikirtimai. Caro kandidatų Apaštalo Sostas dažnai arba visai netvirtino arba kuo ilgiausiai vilkino, o pasaulinės valdžios sukludytų, ištremtų vyskupu

³⁰ PSZ, XXVII, 20.853 dokum., 782 psl.

³¹ Arezzo laiškai: 1803.XI.21 (ROUËT DE JOURNAL, I, 361-362 psl.); 1803.XII.31 (Ten pat, 417 psl.); plg. Ten pat, II, 466 psl.

³² ROUËT DE JOURNAL, I, 632 psl.

³³ AMMANN, 449 psl.

vieton naujų neskyrė. Pav., tokiu būdu Vilniaus vyskupijoje nuo 1808 m. iki 1918 m., tai yra iki vyskupo Jurgio Matulaičio išrinkimo tik per 40 metų buvo ordinariniai vyskupai, o per 70 metų valdė arba laikini administratoriai, kapituliariniai vikarai arba tik valdžios skirti, bet popiežiaus netvirtinti valdytojai³⁴.

Žemaičių vyskupijoje padėtis buvo geresnė, kadangi vien tik 3 vyskupai išvaldė net 87 metus: J. A. Giedraitis 1801-1838 m., M. Valančius 1850-1875, Mečys Paliulionis 1883-1908. Bet ir čia Igno Giedraičio, nežiūrint didžiųjų paties pastangų ir smarkaus valdžios spaudimo, per 21 metus Pijus VII net tituliariniu vyskupu netvirtino, Simono Giedraičio 8 metus, o Jono Krizostomo Gintilos, kuris demonstratyviai reiškė savo skyrėjui carui atsidavimą, nei Grigalius XVI, nei Pijus IX, pakartotinai prašomi, ir tituliariniu vyskupu visai netvirtino (1840-1850)³⁵. Mirus gi M. Valančiui laikinas administratorius vysk. Aleksandras Beresnevičius valdė 8 metus.

Vygių-Seinų vyskupijoje dalykai klostėsi palankiau Bažnyčiai, nes Užnemunėj, esančioje autonominėje Lenkijos karalystėje, susidarė geresnės sąlygos, kurios tačiau po 1863 m. prilygo Lietuvai dešiniajame Nemuno krante.

Pažymėtina, kad nekanoniškosios Petrapilio katalikų kolegijos, kuri kišosi ir į Lietuvos bažnytinius reikalus, Apaštalo Sostas niekuomet nepatvirtino³⁶.

Romos kūrėja atsispyrė ir arkiv. Sestrencevičiaus, kurį rėmė imperatoriaus dvaras, didiems kardinalystės ir Lietuvos primatystės norams. Jis naudojosi Vienos kongreso (1814-1815) ir kitomis progomis. Rusijos pasiuntinys Vienoje grafas Stackelberg įteikė į kongresą atvykusiam kard. Consalvi notą, kurioje išreiškiamas caro Aleksandro I noras, sutampas, žinoma, su Sestrencevičiaus troškimais, įkurti Vilniuje arkivyskupiją, kurios valdytojai būtų ne tik Lietuvos, bet ir visos Rusijos katalikų primatai. Be to, notoje buvo nubrėžtos tokios būsimųjų primatų teisės, kurias patvirtinus, Vilniuje faktinai būtų atsiradęs antrasis popiežius. Po Vienos kongreso Sestrencevičius ir valdžia savo siekti nenustojo. Suprantama, kad Romos kūrijos atoveikis tegalėjo būti neigiamas³⁷.

Nors Grigalius XVI 1831 metų lenkų-lietuvių politiniam sukilimui nebuvo palankus, tačiau energingai pakėlė balsą prieš Mikalo-

³⁴ Plg. *Catalogus ecclesiarum et cleri archidioecesis Vilnensis*. Vilnae, 1932, 179-181 psl. — A. ALEKNA, *Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*. Kaunas, 1936, 129 psl.

³⁵ Plg. P. VEBLAITIS, *Šiluvos bažnyčia ir jos infulatai*. Kaunas, 1940, 29-36 psl. — V. BIRŽIŠKA, J. K. Gintila. *Lietuvių Enciklopedija*. 1956, VII tom., 266 psl. — A. BOUDOU, I, 381-388 psl.

³⁶ Plg. BOUDOU, I, 24 psl.

³⁷ Plg. Ten pat, 50 ir sek. psl.

jaus I (1825-1855) katalikų persekiojimą, kurį po sukilimo pagriežtino. Bene didžiausias caro smurto veiksmų buvo rytų apeigų katalikų — unitų, jau turėjusių beveik pustrėčio šimto metų tradicijas (1596-1839), 1839 m. prievarta į schizmą grąžinimas. Unitų vienas svarbiausių centrų buvo Vilnius. Kadangi eilė diplomatinių notų Mikalojaus nepaveikė, popiežius ėmėsi kitokių priemonių. Jis stropiai slapta surinko žinias apie skaudų katalikų persekiojimą ir 1842 m. liepos 22 d. visą medžiagą paskelbė ne tik kardinolams, bet ir atskiru leidiniu visam pasauliui. Prakalboje tarp kitko Grigalius XVI pabrėžė, kad daugybė Apaštalo Sosto pastangų, siekusių pačios imperijos pavaldinių gerovės, nuėjo veltui, drauge giliai apgailestavo, kad vyriausybė apgaulingai stengėsi įtikinti katalikus, kad Šv. Sostas jais visai nesirūpinęs ir juos apleidęs likimui.

Po lotyniškos įžangos seka itališki komentarai ir prancūzų kalba 90 dokumentų³⁸. Čia tarp kitko randame eilę skaudžių faktų iš Lietuvos. Skaitome įsaką (1812.XII.16), kuriuo draudžiami, rusų valdžios nekontroliuojami, ryšiai su Šv. Sostu³⁹; apie bazilijonų ordono sunaikinimą (9 psl.); apie Vilniaus šv. Kazimiero bažnyčios atidavimą schizmatikams (11 psl.); randasi kulto ministerijos įsakas (1832.II.), kuriame nurodomi Mogilevo arkivyskupijos, taigi ir Lietuvos, uždarytinų vienuolynų vardai. Iš 291 vienuolyno uždaryti 202 (t. p., 21-25). Kardinolas Valstybės sekretorius prieš tą smurtą protestuoja (1832.IX.6) (27 psl.). Nurodoma, kad tuo tarpu, kai rusų valstybės tarėjas Fuehrman kalbėjosi Romos kūrijoje apie santykių sušvelninimą, dvasiškijos ir katalikų persekiojimo rusai net nepristabdė. Lietuvoje ir Gudijoje klebonams vietoj pamokslų ir mokymo tebuvo leidžiama paskaityti pasaulinės valdžios nurodytus tekstus (17 psl.). Į vyskopus buvę siūlomi asmenys arba senukai arba silpni kūnu bei dvasia arba bažnytinei tarnybai, atsaikingsi vietai neparuošti, netinkami (6 psl.). Savo visumoje paskelbti dokumentai Vakaruose padarė gilų įspūdį⁴⁰. Mikalojus I griebėsi tą neigiamą įspūdį sušvelninti. Taip prieita pagaliau prie 1847. VIII.3 konkordato, kuriame tarp kitko buvo atskirai nubrėžtos Lietuvos diecezijų sienos: Vilniaus vyskupija apėmė vietinę ir Gardino guberniją, o Telšių arba Žemaičių vyskupija Kuržemės ir Kauno gubernijas. Seinų vyskupija liko viena tarp 8 Varšuvos

³⁸ *Allocuzione della Santità di Nostro Signore Gregorio PP. XVI al Sacro Collegio del consistoro segreto del 22 luglio 1842 seguita da una esposizione corredata di documenti sulle incessanti cure della Stessa Santità Sua a riparo dei gravi mali da cui è afflitta la religione cattolica negli imperiali e reali domini di Russia e Polonia. Roma, Dalla Stamperia della Segreteria di Stato 1842.*

³⁹ Ten pat, 1-3 psl.

⁴⁰ Paskelbtoji medžiaga ir dabar nenustojo vertės. Plg. AMMANN, 447 psl.

metropolijos diecezijų⁴¹. Iš savo pusės popiežius Pijus IX naujas Lietuvos diecezijų ribas patvirtino sekančiais metais liepos 3 d.⁴²

Konkordato svarbesni punktai buvo šie: imperijos vyskupai skiriami susitarus su Ap. Sostu. Vyskupas yra vyriausias valdytojas ir teisėjas vyskupijoje. Jis skiria seminarijų rektorius, inspektorius, konsistorijų narius, nors ir su vidaus reikalų ministerijos pritarimu. Konkordatą rusai laužė, bet vistiek jau tas buvo gera, kad pagal konkordatą buvo skirta eilė gerų vyskupų: Motiejus Kazimieras Valančius Žemaičiams, Vaclovas Žilinskas Vilniaus vyskupijai, Aleksandras Holovinskis Mogilevo arkivyskupo pagelbininkas su paveldėjimo teise. Jie remdamiesi sutartimi galėjo ginti bažnytines teises. Bet kur kas smarkiau Petrapilio ir Romos keliai susikryžiavo po naujo 1863 m. sukilimo.

Vos Aleksandrui II (1855-1881) įžengus į sostą, Pijus IX rūpinosi tiek pačią katalikų padėtį, tiek santykius su Rusija pagerinti. Pastangos liko nevaisingos. Naujasis valdovas laikėsi pranokėjų linijos, o po 1863 m. sukilimo anuosius katalikų spaudime net pralenkė. Grigaliaus XVI pavyzdžiu Pijus IX 1866 m. spalio 29 d. savo kalboje tai nušvietė. Prie to prijungė įrodomuosius dokumentus ir viską paskelbė viešumon⁴³. Mums itin įdomu tai, kad popiežius operuoja eile pavyzdžių, dokumentų, vaizduojančių Lietuvos katalikų persekiojimą. Štai, skaitome Muravjovo 1813.XI.13-25 laišką Lietuvos schizmatikų metropolitui, kuriame kalbama apie reikalą steigti Vilniaus schizmatikų teologijos fakultetą, kuris remtų schizmos plitimą krašte (*Esposizione ...*, 226 psl.). — Kalugos schizmatikui vyskupui mini priemonės, kurias panaudos kaimų valdyme ir pradinėse mokyklose, silpnindamas katalikišką ir lenkišką (lygiai ir lietuvišką) elementą Lietuvoje (Ten pat). 1864 m. sausio 13 d. provincijų valdytojams išsiuntinėjo slaptą raštą, kuriame reikalaujama, kad sodiečių mokyti neleistų katalikams, kad schizmatikai popai organizuotų kaimo mokyklas pagal rusų tautinius ir schizmatinius interesus (Ten pat, 229-230 psl.). — 82-tras ir 83 dokumentas (1864. X.21-XI.8 ir XI.22) yra caro įsakai apie daugumos vienuolynų Lenkijos karalystėje, kuriai priklausė ir Suvalkija, panaikinimą ir likusių valstybinį administravimą. Taip Suvalkijoje paliktas laikinai

⁴¹ Konkordatas: A. MERCATI, *Concordati su materie ecclesiastiche tra la S. Sede e le Autorità Civili*. Roma, 1919, 751-761 psl. — Rusai tik dalį konkordato paskelbė 1849 m. leidinyje: *Akty i Gramoty*, 193-207 psl.

⁴² *Akty ...*, 218 psl.; plg. 211-240 psl. — Sutartis ir Pijaus IX prakalbos: *Acta Pii IX*, I, 72-133 psl.

⁴³ *Esposizione documentata sulle costanti cure del Sommo Pontefice Pio IX a riparo dei mali che soffre la Chiesa Cattolica nei Domini di Russia e Polonia*. Roma, 1866.

tik Marijampolės marijonų vienuolynas (Ten pat, 244-247; 248; 248-257 psl.). Kardinolas Valstybės sekretorius prieš tą sauvalę pas rusų reikalų vedėją 1865.I.30 griežtai protestuoja (Ten pat, 261-268 psl.). — Svarbus yra ir 96 dokumentas: tai karinės komendatūros aplinkraštis, kuriuo draudžiama Lietuvoje katalikiškos procesijos lauke, ne bažnyčiose (Ten pat, 296 psl.).

Suprantama, kad popiežiaus leidinys, pasauliui atskleidžias persekiojimus, carui buvo nesmagus. Jis piktai reagavo, 1866.XI.22-XII.4 dienos įsaku nutraukdamas 1847 m. konkordatą⁴⁴. Dvasinį ir bažnytinį katalikų valdymą pavedė paklusniai Petrapilio Romos katalikų kolegijai. Jei iki šiol Apaštalo Sostas kolegijos tik nepripažino, tai dabar — sekančių metų spalio mėn. 17 d. ją pasmerkė⁴⁵. Kai rusų valdžia po 8 metų pagaliau pripažino, kad kolegija nesikiš į bažnytinius reikalus, popiežius ėmė kolegiją toleruoti, bet tik toleruoti. Tai jau lengvino prie naujo popiežiaus ir prie naujo caro, Leono XIII (1878-1903) ir Aleksandro III (1881-1894), susitarimą (1882). Pagal jį tarp kitko vyskupų pilnai jurisdikcijai pavestos seminarijos, o Moglevo arkivyskupui Petrapilio katalikų dvasinė akademija⁴⁶. Pop. Leonas XIII budėjo, kad sutartis būtų vykdoma⁴⁷. Seminarijų ir akademijos nuo carų nepriklausomumas buvo ne eilinės reikšmės. Iš tokių įstaigų galima buvo tikėtis kur kas budresnių bažnytinės dvasios ir teisės sergėtojų. Į vyskopus, pavyskapius, diecezijų valdytojus buvo parenkami deramo lygio asmenys. Žemaičiuose: vysk. Mečislovas Leonardas Paliulionis (1883-1908), pavyskupas Ant. Baranauskas (1884-1897), vysk. Kasparas Felicijonas Cirtautas, pavyskupas (1897-1908), valdytojas (1908-1910), ordinaras (1910-1913). Seinų vyskupijoje: vysk. Ant. Baranauskas (1897-1902), prel. Juozas Antanavičius, administratorius (1902-1910), o nuo 1910 m. vysk. Ant. Karosas.

⁴⁴ PSZ, II, 41 tom., 2 dalis, 43.879 dokum., 265 psl.

⁴⁵ Vatikano rašte iš 1875 m. kovo 2 d. skaitome: «... Ecclesiasticum Collegium Romano-Catholicum nuncupatum Petropoli..., inscia Apostolica Sede, institutum fuit, cui nullum unquam ipsa praeibuit assensum, quod diserte postea reprobavit die 17 octobris 1867...» (*Podręczna encyklopedia kościelna*. Warszawa, 1910, 21-22 tom., 186 psl.).

⁴⁶ A. MERCATI, *Raccolta dei Concordati*, 1016-1018 psl.; — *Actes de Léon XIII*. Paris (be datos), 67 psl.: Lettre encyclique... aux évêques polonais (60-70 psl.).

⁴⁷ « Nous n'avons jamais négligé de saisir ou de chercher l'occasion de demander l'accomplissement du pacte conclu » (*Actes de Léon XIII*, Ten pat, 67 psl.).

2. Į LAISVĘ

1894-1918

Prie Leono XIII (1878-1903) ir Mikalojaus II (1894-1917) regime pirmas lietuvių pastangas ryšius su Roma mėgsti betarpiai. Kai 1894 m. kovo 19 d. popiežiaus encikliką lenkų arkivyskupams ir vyskupams⁴⁸ gavo ir Lietuvos vyskupai, buvo didesnis akstinas šio klausimo paryškinimui. Tai rūpėjo ir dvasiškiams ir pasauliečiams⁴⁹. Pirmasis konkretus balsas pasigirdo iš Amerikos. Tai atviras amerikiečių lietuvių laiškas Leonui XIII, paskelbtas 1900 m.⁵⁰. Šiame *Balse* duodami Lietuvos bažnytinės praeities bruožai, dabarties rūpesčiai, prašoma pripažinti Tėvą Andrių Rudaminą S. J. ir vyskupą Merkelį Giedraitį palaimintaisiais, lietuvių užtartytojais. Prie rašto pridėtos šių dviejų vyrų trumpos biografijos ir paminėti kiti nusipelnę bažnytiniame bare lietuviai.

Dėl suprantamų priežasčių Lietuvos vyskupai po *Balsu* nepasirašė. Betgi nebuvo nė amerikiečių lietuvių organizacijų parašų. Toks raštas, aišku, Vatikanui negalėjo padaryti rimtesnio įspūdžio. Rašytojų, matyt, tikslas buvo gana kuklus: pareklamuoti Lietuvą, lietuvių ir lenkų skirtingumą, pareikšti lietuvių prie Šv. Sosto prisirišimą⁵¹. Šis kuklus į Vatikano duris pasibeldimas buvo naudingas.

Po spaudos atgavimo (1904) ir tikybų pakantos edikto (1905) jau iš pačios Lietuvos veikėjai, dr. Jono Basanavičiaus rašytu ir kun. J. Šnapščio sulotynintu raštu, kreipėsi į šv. Pijų X dėl skriaudžiamos lietuvių kalbos, ypač Vilnijos bažnyčiose, ir dėl kitų opių bažnytinių reikalų⁵². Rašte gan energingai reikalaujama: Lietuvos bažnyčios nepriklausomumo nuo lenkų; Vilniaus, Seinų, Žemaičių vyskupijas apjungti į lietuvišką vilniškę arkivyskupiją su tikrais lietuviais vyskupais; Romos kūrijos raštus lietuviams siųsti atskirai nuo lenkų, o minint Rusiją, Lietuvą laikyti atskiru kraštu; pagaliau

⁴⁸ *Actes de Léon XIII*, Ten pat, 60-70 psl.

⁴⁹ A. JAKŠTAS, *Lietuvos santykiai su Apaštališkuoju Sostu*. Tiesos Kelias, 1926, 5 nr., 294 psl.

⁵⁰ *Vox Americae Litvanorum ad Summum Pontificem Leonem XIII nec non vitae duorum Servorum Dei Litvanorum P. Andreae Rudomina et Melchioris Ducis Giedroye Episcopi Samogitiensis latine et litvanice primum editae*, viso 20 psl. in 4°.

⁵¹ JAKŠTAS, Ten pat, 294 psl.

⁵² *De lingua polonica in ecclesiis Lithuaniae. Supplex libellus Suae Sanctitati Pio X Papae omnibusque S. R. Catholicae Ecclesiae Cardinalibus a Lithuaniae oblatus*. Caunae, 1906, viso 74 psl. in 4°.

«lenkomaną» vysk. Ropp iškelti į Lenkiją, o vietoje lenkininkės kapitulos sudaryti grynai lietuvišką.

Deja, šis šiurkštus, gan nediplomatiško atspalvio raštas gavėjui negalėjo sudaryti pakankamai svaraus įspūdžio. Be to, ir politinės aplinkybės caro metu Lietuvos bažnytinių reikalų pageidaujama prasme dar neleido išrišti. Caristinė letena buvo dar persunki. Taigi norint nenorint reikėjo laukti palankesnių dienų. Tuo tarpu betgi lietuvių ir Lietuvos santykiai su Apaštalo Sostu dažnėjo. Vysk. M. Paliulionis 1906 m. besilankydamas Romoje, tarp kitko, balandžio 10 d. gavo iš Pijaus X naujagimės (1906) *Šv. Kazimiero Draugijos* nariams gausių atlaidų ir kitokių dvasinių malonių⁵³. Draugijos vadovybė su Vatikanu pasikeitė sveikinimo telegramomis. 1908 m. draugijos atstovas kun. P. Januševičius nuvežė 40 naujų Draugijos leidinių ir gavęs malonią šv. Pijaus X audienciją tarp kitko sutrauktai išdėstė lietuvių katalikų praeities ir dabarties rūpeščius bei kovas⁵⁴.

Tų pačių metų rugpiučio mėnesį Romą pasiekė apie 170 lietuvių maldininkų, kurie nežiūrint rusų bei lenkų pinklių, rugp. 23 d. apsilankė pas Šv. Tėvą Pijų X, švenčiantį auksinę kunigystės sukaktį, ir įteikė jam adresą. Tai buvo iš viso pirmoji tokio masto lietuvių maldininkų kelionė. Ji siekė, priešingai rusų norams, sustiprinti su Šv. Sostu ryšius ir parodyti, kad lietuviai skiriasi nuo lenkų. Kelionės rengėjai mintijo: «... kuomet Ryme aiškiai supras, kaip daug lietuvių kalba skiriasi nuo lenkų kalbos, nereikės mums sukti galvos, kad Lietuvos vyskupiju sostų neužimtų nemokantieji mūsų kalbos vyskupai»⁵⁵. Maldininkams vadovavo kun. Jurgis Narjauskas. Audiencijoje šv. Pijus X dėkodamas džiaugėsi lietuvių tikėjimo tvirtumu, jo gynimu, reiškė gilią lietuviams meilę, suteikė dvasinių malonių. «Džiaugiuos iš visos širdies, kalbėjo šv. Pijus X, girdėdamas ir žinodamas, kad šv. Katalikų tikėjimo laikotės tvirtai... Kantrybės tegu jums nepritrūksta... Žinokite, kad Dievo palaiminimas bus su jumis...»⁵⁶.

1909 ir 1911 metais prof. dr. Jurgis Matulaitis-Matulevičius, rūpindamasis marijonų reikalais, lanko Vatikano įstaigas, kardinolus

⁵³ A. DAMBRAUSKAS, *Šv. Kazimiero Draugija Kaune. Tiesos Kelias*, 1928, 4 nr., 205 psl.

⁵⁴ A. DAMBRAUSKAS, *Šv. Kazimiero Draugija. Jos kūrimasis ir pirmųjų XXV metų veikimas 1906-1931*. Kaunas, 1932, 27-33 psl. — J. VAISNORA, M.I.C., *Šv. Pijus X skaitė «Draugiją»*. *Ateitis*, 1954, 5 nr., 100-101 psl.

⁵⁵ *Šaltinis*, 1908.IX.19.

⁵⁶ Ten pat. — A. JAKŠTAS, Ten pat, 296 psl. — A. DAMBRAUSKAS, *Iš Kauno kronikos. Mūsų Senovė*. Tilžė, 1921, II, 55 psl.

ir patį pop. šv. Pijų X 1909 m. vasarą⁵⁷. Čia buvo gera proga paliesti ir bendrus lietuvių rūpesčius.

80 vilniečių kunigų 1912 m. Vatikanui įteikė platų raštą, nurodydami, kaip ujama lietuvių kalba Vilnijos bažnyčiose, reikalaudami jai laisvės, protestuodami prieš jos slopintojus. Raštas pirmiausiai atspausťas itališkai, po to lietuviškai ir vokiškai⁵⁸.

Jau po 1908 m. maldininkų kelionės į Amžinąjį Miestą lietuviai kunigai gyvai pajuto reikalą, kad ir neoficialaus atstovo, kuris vestų bažnytinius Lietuvos reikalus prie Apaštalo Sosto. Bet iki 1911 m. klausimas dar nebuvo išrištas. Kun. Jurgis Matulaitis, marijonų naujasis vyriausias vadovas, iš Šveicarijos besiruošdamas vykti į Romą, kunigui dr. Ant. Staniukynui Amerikoje nurodo būdą, kaip reikalas, bent laikinai, sutvarkytinas, būtent: negalint pasiusti lietuivio, pasirinkti atstovu ne lenką, bet italą, atseit neutralų žmogų⁵⁹. Tačiau netrukus pasitaikė gera proga šias pareigas, nors ir dalinai, patikėti lietuviui. Rusų valdžia 1912 m. sutiko pavesti kan. Kazimierui Prapuoleniui jos žinioje esančią šv. Stanislovo bažnyčią Romoje. Kauniečių kunigų skatinamas kanauninkas apsiėmė taip pat budėti lietuviškųjų reikalų sargyboje prie Vatikano. Tą misiją kiek galėdamas vykdė iki 1919 m.⁶⁰.

Naujasis Žemaičių vyskupas Pranas Karevičius apsilankė Romoje 1914 m. Nesame tikri, ar jis audienciją pas šv. Tėvą turėjo. Tačiau žinome, kad lankėsi pas valstybės sekretorių kardinolą

⁵⁷ Plg. jo *Kelionė į Rymą su reikalais 1911 m.* (Generalinis Marijonų Archyvas Romoje).

⁵⁸ *Le condizioni dei Lituani Cattolici nella Diocesi di Vilna e gli eccessi del panpolonismo. Memorandum del Clero Cattolico Lituanico.* Roma, 1912, viso 63 psl. in 8°. — *Die Lage der katholischen Litauer im Bistum Vilna und die Ausschreitung der Panpolonismus.* Tilsit, 1913, viso 145 psl. in 8°. — Plg. JAKŠTAS, Ten pat.

⁵⁹ 1911.X.25 d. laiške iš Friburgo skaitome: «Lietuviai iki šiam laikui dar neturi jokio atstovo Ryme. Lietuvos vyskupai susižino su Rymu per pralotą Skirmuntą arba per arcivyskupą Simoną; bet, žinoma, jiedu nė vienas neatstovauja lietuvių. Man esant Kaune šimet per vakacijas, buvo kalba apie tai, kad reikėtų lietuviams turėti koks atstovas, lietuvis — kunigas. Buvo manoma siųsti Ryman Kun. Januševyčių iš Kauno. Kauniečiai ketino tuo dalyku pasirūpinti. Bet iki šiam laikui tas sumanymas dar neįvykdintas. Kiek aš iš prityrimo žinau ir esu nuo kitų girdėjęs, turint kokius nors reikalus Ryme, ypač mums lietuviams, geriausia juos atlikti per kokį nors italą monsignorą... Būdamas Ryme galėčiau pakalbėti su vienu mano pažįstanu italų, ar neapsiimtų jisai ir Jums patarpininkauti; žinoma, jei Jūs tai norėtumėte» (Laiškas 2 nr., Gen. Marijonų Archyvas).

⁶⁰ A. DAMBRAUSKAS-JAKŠTAS, *Užgesę žiburiai.* Kaunas, 1930, 286 psl. — K. PRAPUOLIS, *Viešnamis prie šv. Stanislovo bažnyčios Ryme. Draugija,* 1923, I, 7-8 nr., 284 psl. — B. PRAPUOLIS, *Kodėl ir kaip Prapuolėnis rašė?* *Draugas,* 1953.VI.6.

Rafaelį Merry del Val, kur palietė opius tautinius santykius Lietuvoje. Kokioje dvasioje jie atraizgytini, ryškėja iš kardinolo žodžių: «... Bažnyčia yra visų tautų motina»⁶¹.

Karo vargai, tautinės ir bažnytinės laisvės rūpesčiai lietuvių žvilgsnius dažniau ėmė kreipti Romos link. Sprendžiant gyvybinius klausimus deramai suprastas Vatikano svoris. Štai, *Lietuvių Draugijos Centrinio Komiteto* įgaliotas, vyskupo P. Karevičiaus raštu vežinas, Dūmos atstovas Martynas Yčas 1916 m. birželio 12 d. aplankė Šv. Tėvą Benediktą XV ir valstybės sekretorių kard. Petrą Gasparri. Prašė viso pasaulio bažnyčiose paskelbti už Lietuvą maldų, aukų rinkimo dieną ir paremti nepriklausomos Lietuvos atkūrimą. Šv. Tėvas pažadėjo ir piniginę ir moralinę paramą⁶². Lietuvių dienos reikalą sumaniau pas popiežių pajudino tų pačių metų liepos mėnesį kun. dr. Vincas Bartuška iš Amerikos. Šv. Tėvas jam užtikrino, kad tai padarysiąs⁶³. 1917 m. sausio 10 ar 11 dieną Amerikos lietuviai, o sausio 12 d. labdaros komitetas *Lithuania* bei Tautos Taryba kreipėsi į Vatikaną raštu. Kan. K. Olšauskas, *Centrinio Lietuvių Komiteto* atstovas, vasario mėnesio pradžioje apsilankęs pas Benediktą XV, lietuvių dienos klausimą atbaigė⁶⁴. Popiežiaus parėdymu jau vasario 10 d. valstybės sekretorius kard. P. Gasparri parašė vyskupui Pr. Karevičiui laišką, kuriuo leido lietuviams ganytojams kreiptis į viso pasaulio vyskopus, kad bet kurioje šventėje «visose katalikų bažnyčiose būtų viešai meldžiamasi ir renkamos aukos vargingų lietuvių palengvinimui». Pats Benediktas XV įteikė 20.000 frankų auką⁶⁵. Baigiant 1917 m. Vilniaus konferenciją jos pirmininkas dr. J. Basanavičius rugsėjo 22 d. pasiuntė Šv. Tėvui padėką už rinkliavą, už pastangas taikinti kariaujančius, pareiškė viltį, kad su taika Lietuva atgaus savo teises, paprašė konferencijai palaiminimo⁶⁶. Popiežiaus vardu atsakė kard. P. Gasparri⁶⁷. Lietuvių diena teikė ne tik dvasinės, moralinės naudos, bet davė ir virš trijų milijonų prancūzų frankų. Aukos plaukė dar ir po 1920 metų. Didelę

⁶¹ «... Ecclesia est mater omnium nationum» (A. JAKŠTAS, *Iš Lenkų literatūros. Draugija*, 1923, I, 149 psl.). Vyskupas čia buvo užsiminęs reikalą gudams katalikams literatūros (Ten pat).

⁶² M. YČAS, *Mano audiencija pas Pop. Benediktą XV*. *Draugija*, 1923, I, 173-181 psl.

⁶³ Plg. V. BARTUŠKA, *Lietuvos nepriklausomybės kryžiaus keliais*. Kaunas, 1937, passim. — Z. IVINSKIS, *Lietuvių Diena. Lietuvių Enciklopedija*, XVI tom., 37 psl.

⁶⁴ Z. IVINSKIS, Ten pat.

⁶⁵ *Acta Apostolicae Sedis*, IX (1917), 3 nr., 155-156 psl. — Plg. A. VISKONT, *La Lituanie religieuse*. Paris, 1918, 314 ir sek. psl.

⁶⁶ P. KLIMAS, *Le développement de l'État Lituanien*. Paris, 1919, 88 psl.

⁶⁷ 1917.XII.6; Ten pat, 89 psl.

jų dalį Šv. Sostas Lietuvai siuntė per Vilniaus vyskupą Jurgį Matulaitį-Matulevičių⁶⁸.

Stebint ano meto įvykius ryškiai regime, kad opijų reikalų sargyboje lietuviams budrumo tuokart netrūko. Laimėję Lietuvii dieną, gyvai susirūpino vakuojančiu Vilniaus vyskupo sostu. 1917 m. rugp. 10 d. sostinės lietuvių draugijų vadovai per Bavarijos nuncijų arkiv. Eugenijų Pacelli pasiuntė raštą Benediktui XV, įrodinėdami ir prašydami Vilniaus vyskupo lietuvio⁶⁹. Tų pačių metų lapkričio mėn. lietuvių delegacija Šveicarijos Berne šį reikalą pristatė Šv. Sosto reikalų vedėjui mons. Marchetti⁷⁰. Lietuvos Taryba, greičiausia tame pačiame lapkriptyje, pasiuntė Šv. Tėvui memorandumą apie Lietuvos, ypač Vilniuje, bažnytinę padėtį, prašydama Lietuvos vyskupijas apjungti į Vilniaus arkivyskupiją su tikru lietuviu arkivyskupu⁷¹. Tačiau tokius radikalius pertvarkymus nėra įprasta atlikti karo metu. Matyt, tai suvokė ir L. Taryba, nes jau gruodžio 30 d. jos vardu pirmininkas A. Smetona per nuncijų E. Pacelli kreipėsi į Benediktą XV su nuosaikesniu memorandumu ir prašymu: smulkiau nusakęs nenormalią Vilniaus vyskupijos būklę, pabrėžė, kad Vilniaus, buvusios ir greit būsimos Lietuvos sostinės, vyskupu visai netinkas administratorius Kaz. Michalkevičius, kadangi šališkas⁷². Prie prašymo ir memorandumo prijungė lietuvių kunigų brošiūrą apie katalikų padėtį Vilniuje, matyt iš 1912 m. arba naujai pritaikytą⁷³. Šv. Sostas atkreipė dėmesį ir padarė teigiamą išvadą. Beliko rasti į sostinės vyskopus tinkamą kandidatą.

3. LAISVA LIETUVA IR VATIKANAS

Lietuvos nepriklausomybę Tarybos delegatų dr. J. Šaulio, kun. J. Staugaičio ir J. Vileišio rūpesčiu pirmoji pripažino Vokietija 1918 m. kovo 23 d. Sekančią dieną ta pati delegacija ir tuo pačiu reikalu kreipėsi į Apaštalių Sostą, tarpininkaujant nunciui arkiv.

⁶⁸ Arkiv. A. Ratti laišakai vyskupui J. Matulaičiui 1919-1921 m., 1, 3, 5, 7-9 nr. (Gen. Marijonų Archyvas).

⁶⁹ P. KLIMAS, Ten pat, LVIII-LIX; 254-256 psl.

⁷⁰ P. Klimas teigia, kad tik žodžiu (Ten pat, LIX psl.). — L. NATKEVIČIUS, *Aspect politique et juridique du différend polono-lithuanien*. Paris, 1930, 183-184 psl.

⁷¹ *Mémoire concernant la situation de l'Église Catholique en Lithuanie présenté à Sa Sainteté Benoît XV et au Sacré Collège par la délégation du Conseil National Suprême de Lithuanie* (Lausanne, 1917). — Plg. *La situation de l'Église Catholique en Lithuanie*. Lausanne, 1917.

⁷² P. KLIMAS, 258-267 psl.

⁷³ Ten pat. Brošiūros vardas: *De statu Catholicorum in Dioecesi Vilnensi*.

E. Pacelli ⁷⁴. Kad ir palankus Lietuvos reikalams, Šv. Sostas esamose karo aplinkybėse tuoju ir oficialiai pripažinti nepriklausomybę negalėjo ⁷⁵. Vilniaus vyskupo klausimui užsitęsęs, 1918 m. birželio 8 d. Tarybos pirmininkas A. Smetona telegrafavo nuncijui Pacelli, o šis Tarybos norą tuoju telegrafu pakartojo Šv. Sostui. A. Smetonai pats nuncijus pranešė, kad užtrukta dėl sunkumų jieškant kandidato į vyskopus ⁷⁶. Vokiečių valdžia pirmoje vietoje siūlė kan. K. Olšauską; kiti buvo: prel. J. Mačiulis-Maironis ir prel. A. Dambrauskas. Vysk. Karevičius uoliai siūlė kun. J. Matulaitį-Matulevičių ⁷⁷.

Dalykų išsiaiškinti prieš birželio 28 Munchene pas nuncijų lankėsi kun. J. Staugaitis ⁷⁸ ir Aleks. Stulginskis ⁷⁹. Galutinai vokiečių ir Tarybos pirmas kandidatas liko kan. Olšauskas, o antroje vietoje kun. Matulaitis. Tarybos delegatai Berlyne dr. Purickis ir prof. Voldemaras rugpiūčio mėn. per nuncijų Pacelli juos ir pasiūlė Vatikanui ⁸⁰. Pirmąjį Ap. Sostas griežtai atmetė, o antrasis per vyskupą Karevičių, A. Smetoną, vizit. A. Ratti, arkiv. E. Pacelli ir bendrabrolius dėjo visas pastangas atsisakyti. Bet veltui. Spalių 23 d. buvo skirtas vyskupu, o gruodžio 8 d. įžengė į Vilniaus katedrą ⁸¹. Visas ganytojavimo septynmetis (1918-1925) vyskupui buvo ištisas erškėčiuotas kryžiaus kelias, tačiau tiek ganytojo asmenybė, tiek pats vyskupijos sostas tuokart suspindo ne eiline šviesa ⁸², ir į Lietuvos istoriją įsirėžė, kaip vienas skaidriausių lapų.

Reikšmingi ir įdomūs yra Vilniaus vysk. Jurgio Matulaičio santykiai su Vatikano atstovais arkiv. A. Ratti, arkiv. Laurynu Lauri

⁷⁴ KLIMAS, 153-154 psl.

⁷⁵ Arkiv. E. Pacelli laiškas 1918.IV.30 Antanui Smetonai (Ten pat, 154-155 psl.).

⁷⁶ Laiškas 1918.VI.9; (Ten pat, 265 psl.).

⁷⁷ VYSK. J. MATULAITIS-MATULEVIČIUS, M.I.C., *Vilniaus meto dienoraštis*, 1-2 psl.

⁷⁸ KLIMAS, 266 psl.

⁷⁹ P. BRAZYS, M.I.C., *Pijus XII*. Marijampolė, 1940, 231-232 psl.

⁸⁰ Plg. KLIMAS, 266-267 psl.

⁸¹ J. MATULAITIS-MATULEVIČIUS, *Vilniaus meto dienoraštis*, 4 psl., 7 psl. ir sek. Taip pat jo laiškai 1918.VI.6 ir VI.9 kun. Leonui Kulviečiui, M.I.C. Varšuvoje (Generalinis Marijonų Archyvas). — *Acta Apostolicae Sedis*, X (1918), 452 psl.

⁸² J. ROCZKOWSKI, *Kančių taurė iki dugno*. Šaltinis, 1934, 44 nr., 188-189 psl. — VILNIETIS [J. Vaitkevičius, M.I.C.), *Arkiv. Matulevičiaus Kryžiaus kelias. Draugas*, 1934, 23 nr., 23, 24, 26 psl. — J. KRŠČIUKAITIS, M.I.C., *Apie Jurgio Matulevičiaus, M.I.C. vyskupavimą* (Rankraštis Gen. Marijonų Archyve). — Pirmasis šių autorių yra lenkas vilnietis kunigas, o kiti du vyskupo asmeniniai sekretoriai.

ir tiesioginiai su pačiu Šv. Sostu. Bet norint juos kiek pilniau paryškinti, tektų kalbėti atskirai. Šaltinių randasi apščiai ⁸³.

Bėgamuosius reikalus Lietuva nuo 1918 m. ėmė tvarkyti ne tik per nuncijų E. Pacelli. Balandžio 25 d. Lenkijai ir Lietuvai skiriamas apaštališkasis vizitatorius Achilas Ratti ⁸⁴, kuris sekančių metų birželio 6 d. tapo Lenkijos nuncijum ⁸⁵, o Lietuvai liko vizitatorius ⁸⁶. 1920 m. sausio 24-31 ir kovo 16-20 dienomis arkiv. Ratti lankėsi Vilniuje ir Kaune ⁸⁷. Pasikalbėjimai labiau paryškino, kad Lietuvos bažnytiniai reikalai tvarkytini skyrium nuo Lenkijos ⁸⁸, nors kard. P. Gasparri, gresiančio iš Rusijos pavojaus akivaizdoje, bevelijo, jei ne unijos, tai bent glaudžių Lietuvos-Lenkijos santykių ⁸⁹. Tačiau iš kitos pusės buvo, kas separatizmo reikalą primintų ir pabrėžtų. 1919 m. gegužės mėnesį į Vatikaną buvo pasiųsti min. A. Voldemaras, grafas Alfredas Tiškevičius ir kun. dr. Ant. Viskantas, kad išgautų Lietuvos nepriklausomybės pripažinimą ir bažnytinės provincijos įsteigimą ⁹⁰. Kiek vėliau Valstybės Tarybos vicepirmininkas kun. J. Staugaitis ir kun. dr. Aleks. Grigaitis tą patį vyriausybės vardu pakartojo kardinolui Gasparri asmeniškai ir raštu. Be to, dar pageidavo: nunciiaus Lietuvoje, Lietuvos atstovo prie Šv. Sosto ir lietuvio kardinolo Šv. Kolegijoje. Išsamiai palietė lietuviškai lenkišką klausimą. Valstybės sekretorius kard. Gasparri žadėjo Lietuvą pripažinti *de iure* tada, kai tai padarysiančios didžiosios valstybės; Lietuvos delegatas prie Šv. Sosto tuo tarpu galis būti vyskupų įgaliojimu, o kurti bažnytinę provinciją ir siųsti nuncijų esą dar ankstyva. Parvykęs kun. Staugaitis įtikino min. Voldemarą,

⁸³ Vien tik Gen. Marijonų Archyve yra du didžiuliai ryšuliai.

⁸⁴ *Acta Apostolicae Sedis*, X (1918), 228 psl.

⁸⁵ Ten pat, XI (1919), 301 psl.

⁸⁶ VYSK. P. P. Būčys, M.I.C., *Pijaus XI darbai Lietuvai. Pijus XI. Marijampolė*, 1937, 335 psl.

⁸⁷ Idomią kelionės po Lietuvą ir Latviją eigą patiekia nunciiaus A. Ratti patarėjas, nuo 1937 m. kardinolas, Ermenegildas Pellegrinetti (†1943) savo knygutėje: *Mons. Achille Ratti e i Paesi Baltici*, (Roma, 1941, viso 19 psl. in ⁸⁰) ir Vatikano dienraštyje *L'Osservatore Romano*, 1941, 104-106 nr.: *Con Mons. Ratti nei Paesi Baltici: Itinerario per la «terra mariana»* (104 nr.); *Viaggio e visita a Riga* (105 nr.); *Riga diplomatica e patriarcale* (106 nr.). — Šią vertingą knygutę ir straipsnius, kuriuose paliečiami svarbūs asmenys ir klausimai, ruošiamo lietuviškai laidai.

⁸⁸ VYSK. P. P. Būčys, M.I.C., *Kard. P. Gasparri*. Židinys, XX (1934), 12 nr., 499 psl.

⁸⁹ Prel. J. Staugaičio laiškas 1925.X.1 arkiv. J. Matulaičiui (Gen. Marijonų Archyvas). — *Relations entre la Lithuanie et le Saint-Siège. Documents diplomatiques. 1922-1932*. Kaunas, 1932, 1 psl.

⁹⁰ J. PRUNSKIS, *Pijaus XI konkordatų politika. Pijus XI*, 292-293 psl. — F. R. VON LAMA, *Papst und Kurie*. Illertissen, 1925, 411 ir sek. psl.

kad delegatas bus naudingas, nors tik ir su vyskupų įgaliojimais. Tokiu delegatu Žemaičių ir Seinų vyskupai 1919 m. rugsėjo 17 d. skyrė kan. Jurgį Narjauską. Jam ir sekretoriui dr. Petru Mačiuliui, vėliau Juozui Macevičiui lėšas ir algą teikė vyriausybė⁹¹. Delegatas atvykęs Romon spalio mėnesį veikė ankstesnių siekimų kryptimi. Po kiek laiko jis gavo Lietuvos atstovo prie Šv. Sosto titulą: *Rap-presentante della Lituania presso la S. Sede*. Tai reiškė Lietuvos pripažinimą *de facto*. Tą patvirtino 1921 m. lapkričio 6 d. paskyrimas Lietuvai ir kitiems Pabaltijo kraštams apaštališkojo vizitatoriaus Tėvo Antonino Zecchini S. J. Įdomu, kad skyrimo raštą kard. P. Gasparri pasiuntė vyskupui Jurgiui Matulaičiui, atseit sostinės vyskupui⁹². Vizitatoriui prijungtas sekretorius žinomas istorikas Adrianas Boudou S. J.

A. Zecchini sekančiais metais spalio 20 d. buvo pakeltas arki-vyskupu ir to pačio mėnesio 25 d. skirtas Lietuvos, Latvijos ir Estijos apaštališkuoju delegatu⁹³ su patarėju kun. dr. Aloyzu Faidutti. Tenka pripažinti, kad delegatas lietuviškuose reikaluose pakankamai nesusigaudė, o Lietuvos vyriausybė irgi neišvengė jo atžvilgiu klaidų.

Mirus Benediktui XV ir Pijui XI 1922 m. vasario 6 d. tapus įpėdiniu, derėjo, kad atstovas kan. Narjauskas būtų pakeistas. Min. Jurgutis jį atšaukė balandžio 1 d. Kad ir nebesant atstovui pop. Pijus XI lapkričio 10 d. Lietuvą pripažino *de iure*⁹⁴. Tuomet Lietuvos atstovu buvo skirtas Kazys Bizauskas, kuris, deja, jau 1924 m. buvo atšauktas, prie Vatikano tepaliekant sekretorių, vėliau reikalų vedėją⁹⁵. Ir tai darėsi kaip tik tada, kuomet vykstant lenkų deryboms dėl konkordato, lietuviams reikėjo stropiau budėti ir pasitempti. Lietuvos konkordato reikalas, Vilniaus vyskupo Matulaičio 1923 m. vasarą buvo išjudintas, bet derybos nuvilktintos, ir lenkai savo konkordatu užbėgo už akių (1925.II.10). Lietuvos reakcija buvo pavėluota ir nevykusi: perdėtas, net katalikiškos, spaudos riksmas, demonstracijos prieš arkiv. Zecchini (1925.III.9), jo išstūmimas iš Lietuvos, savavališka — nediplomatiška min. Purickio Vatikanui nota (1925.IV.3), kurią grąžino įteikėjui⁹⁶. Tarptautinėje plotmėje

⁹¹ P. P. Būčys, *Pijaus XI darbai Lietuvai*, 342 ir sek. psl. — J. NARJAUSKAS, *Dėl mūsų santykių su Šventuoju Sostu. Lietuva*, Kaunas, 1923, 178 nr.

⁹² Raštas iš 1921.XI.20, B. 27.850 nr. (Gen. Marijonų Archyvas).

⁹³ *Acta Apostolicae Sedis*, XIV (1922), 608 psl.

⁹⁴ *Relations entre la Lithuanie et le Saint-Siège*, 1 psl.

⁹⁵ P. P. Būčys, Ten pat, 346-347, 350 psl.

⁹⁶ *Note du Gouvernement Lithuanien protestant contre certaines dispositions du Concordat conclu entre le Saint-Siège et la Pologne*. Rome, le 3 avril 1925 (*Relations entre la Lithuanie et le Saint-Siège*, 3-5 psl.).

ji nuskambėjo neigiamai, ir tokia liko istorijos lapuose. Reaguojantieji primiršo arba nenorėjo žinoti, jog valstybių ribas nustatinėti nepriklauso Šv. Sostui. Todėl Vatikanas reikalą sprendė tik bažnytiškai, konkordato 26 straipsniu provincijų ir vyskupijų ribas sutapdindamas su Lenkijos valstybės sienomis⁹⁷. Taigi kintant valstybės sienoms, kinta ir bažnytinės ribos. Be to, Šv. Sostas, nepaisant priešinų lenkų norų, Vilniaus vyskupijos nepajungė Varšuvos arkivyskupijai, bet ją pačią pakėlė arkivyskupija⁹⁸, kur tuo tarpu ganytojavo lietuvius.

Po liūdno garso Purickio notos Lietuvos ir Vatikano diplomatiniai santykiai faktinai nutrūko. Bažnytinė Lietuvos padėtis buvo sunki ir net rizikinga, ypač, kai lenkams panaudojant konkordatą savo politikai, vysk. J. Matulaitis pasitraukė iš Vilniaus. Pavojingoje būklėje viena saugumo priemonių buvo Lietuvos bažnytinės provincijos sudarymas, apjungiant lietuvius katalikus po vieninga, nuo kaimyninių kraštų nepriklausoma vadovybe. Iki šiol bažnytinio žvilgsniu Lietuva buvo sukapota. Žemaičių vyskupija priklausė Mogilevo arkivyskupijai, Seinų — Varšuvai, Klaipėdos kraštas — Varmijai. Seinų vyskupijos laisvoje Lietuvoje liko tik pusė. Vilniaus vyskupijos tik maža dalis. Vysk. Karevičius 1925 m. spalio 13 d. Apaštalo Sostą prašė, kad Žemaičių vyskupiją padalintų į dvi dalis. Bet to neužteko. Todėl to pačio mėnesio 29 d. vysk. Karosas, vysk. Skvireckas, prel. Staugaitis, kan. Kukta ir kun. Faidutti nutarė, kad reikia ne tik naujas vyskupijas sudaryti, bet ir arkivyskupiją. Tam pritarė ir vysk. Karevičius. Taigi jis, vysk. Karosas ir kan. Kukta lapkričio 2 d. tuo tikslu ir kreipėsi į Šv. Sostą⁹⁹. Šiems ir kitiems bažnytiniais reikalais išpainioti Vatikanas gruodžio 7 d. paskyrė arkiv. Jurgį Matulaitį, kaip apaštališkąjį vizitatorių, kuris savo veiklą Lietuvoje pradėjo gruodžio 13 d. Čia reikėtų pagvildinti jo įnašą bažnytinės Lietuvos provincijos sudaryme, santykių su Šv. Sostu atnaujinime bei konkordato paruošime. Bet apie tai plačiau jau nagrinėta kitur¹⁰⁰. Šičia tenka ribotis tik trumpomis išvadomis: Apaštalo Sostas neįprastu būdu vizitatorių skyrė savo tautos

⁹⁷ *Acta Apostolicae Sedis*, XVII (1925), 283 psl.

⁹⁸ *Il Concordato tra la S. Sede e la Polonia. La Civiltà Cattolica*. Roma, LXXVI (1925), II tom., 378 ir sek. psl.

⁹⁹ Prašymo nuorašas yra Gen. Marijonų Archyve Romoje: Archiepiscopus Georgius Matulevičius, M.I.C., Acta Visitatoris Apostolici in Lituania. Institutio Provinciae Ecclesiasticae, I sąs., 4 nr.

¹⁰⁰ S. MATULIS, M.I.C., *Archiepiscopus Georgius Matulaitis-Matulevičius, M.I.C. (1871-1927) visitator apostolicus pro Lituania (1925-1927)*. Roma, 1948 (Dizertacija, XXXIV + 258 psl. mašinraščiu). — S. MATULIS, M.I.C., *Lietuvos ir Vatikano sutartis. Draugas*, 1952, 263, 264 nr.

žmogų, tuo pabrėždamas ne eilines skiriamąjį savybes. Ir nesuklydo. Pasiuntinybė buvo sunki, bet vaisinga. Sunkino Vilnijos klausimas surizgęs su bažnytiniais, priešrinkiminės beatodairinės politinės grumtynės, o po jų — laicistinė valdžia. Nepaprastai įtemptos 9 mėnesių veiklos vaisiai pažymėtini: bažnytinė provincija su 4 naujais energingais vyskupais, paruoštas kelias santykių su Šv. Sostu sumezgimui, suredaguotas, vyskupų ir valstybės priimtas konkordato tekstas su pasaulinės apimties puikiais atgarsiais, pertvarkytas Teologijos-Filosofijos fakultetas, reformuotas Katalikų Veikimo Centras, vizitatoriui pirmininkaujant atsibuvo 4 vyskupų konferencijos su ne eiliniaisiais nutarimais ir t. t. Darbus antspaudavo gyvybės auka. Užgesdamas kitus skatino rikiotis ir aukotis. Lietuvos Bažnyčią ir tautą paliko visokiems negandams kur kas atsparesnė, ne tik su tautinės, bet ir bažnytinės laisvės vainiku.

Dar 1926 m. birželio mėn. pradžioje Lietuva ir Vatikanas pasikeitė pasiūlymais atstovų: Petro Klimo ir arkiv. Lauryno Schioppa. Bet Griniaus valdžia nebetvirtino. Tačiau po gruodžio 17 dienos apaštališkojo vizitatoriaus arkiv. Matulaičio paruošta dirva nešė lauktus vaisius: Pijus XI sekančių metų kovo 10 d. internuncijum Lietuvai paskyrė tą patį arkiv. Schioppa¹⁰¹, o Lietuva ministeriu prie Šv. Sosto birželio 22 d. pasiuntė dr. Jurgį Šaulį¹⁰². Tų pačių metų rugsėjo 27 d. pagal vizitatoriaus arkiv. Matulaičio projektą sudarytas konkordatas¹⁰³. Šv. Tėvas prezidentą A. Smetoną, ministrus Voldemarą, J. Šaulį ir sekretorių S. Girdvainį papuošė augštais ordenais¹⁰⁴. 1928 m. gegužės 27 d. Lietuvai internuncijum skiriamas arkiv. Ričardas Bartoloni¹⁰⁵, kuris atvyko liepos 21 dieną. Lietuva jį priėmė iškilmingai. Netrukus arkivyskupas pakeltas nuncijum.

Apgailėtina, kad gana greit Lietuvos ir Vatikano santykiuose prasidėjo trynimasis. Valdžia puikaus, viso pasaulio spaudos išgirto konkordato tūlų pastraipų panoro nebesilaikyti: kat. mokyklų, draugijų laisvės ir t. t.¹⁰⁶. Arkiv. Bartoloni savo pasiuntinybę ėjo

¹⁰¹ *Acta Apostolicae Sedis*, XIX (1927), 164 psl. — G. DE MARCHI, *Le Nunziature Apostoliche dal 1800 al 1956*. Roma, 1957, 167 psl.

¹⁰² P. P. Būčys, *Pijaus XI darbai Lietuvai*, 363 psl. — J. PRUNSKIS, *Comparative Law, Ecclesiastical and Civil, in Lithuanian Concordat*. Washington, 1945, 42 psl.

¹⁰³ *Acta Apostolicae Sedis*, XIX (1927), 425-434 psl.

¹⁰⁴ P. P. Būčys, *Ten pat*, 364 psl. — Prezidentui aukso medalį 1927.II.25 įteikė Mons. A. Faidutti (*Šv. Tėvo dovana Prezidentui*. Tiesos Kelias, 1927, 4 nr., 257 psl.).

¹⁰⁵ *Acta Apostolicae Sedis*, XX (1928), 209 psl. — G. DE MARCHI, *Ten pat*, 167 psl.

¹⁰⁶ Žr. Lietuvos vyskupų konferencijos 1928.III.27-29 d. nutarimus (*Tiesos Kelias*, 1928, 4 nr., 257-258 psl.) ir Teologijos-Filosofijos fakulteto memorandumus (*Ten pat*, 5 nr., 316-323 psl.).

sumaniai, korektiškai. Reiškė nuoširdų palankumą, rūpestį Lietuvos reikalais. Antrais metais Lietuvos vyriausybė jį papuošė aukščiausiu civiliniu pirmojo laipsnio Gedimino ordenu. — Visi penki Lietuvos vyskupai ordinarai 1928 m. po balandžio 17 d. lankėsi Romoje, nuo Berlyno važiuodami drauge su nuncijum arkiv. Eugenijum Pacelli. Audiencijas pas popiežių turėjo du kartus. Netrukus (VI.24) Lietuvos vyskupams Pijus XI pasiuntė laišką, kuriame tarp kitko pabrėžė apie jaunuomenės auklėjimo reikalą, mokyklų tobulinimą, jaunimo draugijas, dvasiškijos prieauglį, dvasinę pažangą ir katalikų veikimo stiprinimą. Rašte jaučiamas gana stiprus aidas prieš konkordato laužytojus. Gale popiežius primena arkiv. Jurgį Matulaitį, kaip išganingos sintezės — Dievo ir tėvynės meilės šviesų pavyzdį¹⁰⁷.

Prie užsienio reikalų ministerio Dovo Zauniaus santykiai su nunciatūra blogėjo. Iki aukščiausios įtampos vedė daugiau asmeninis ministerio nusistatymas. Pagaliau nuncijus Bartoloni 1931 m. birželio 6 d. Lietuvą turėjo palikti¹⁰⁸. Įvykiai visuomenėj sukėlė nemaža kartėlio. Nuo to laiko prie Apaštalo Sosto beliko lietuviškųjų reikalų vedėjai (*chargé d'affaires*) S. Lozoraitis (1931.V.6-1932.IX), K. Grauzinis (1932.IX-1939.IX), o Lietuvoje Vatikano reikalų vedėjas nuo 1931 m. lapkričio mėn. buvo monsr. Antoninas Arata, nuo 1935 m. arkivyskupas. Jis gyveno Rygoje, tik retkarčiais tartis atvykdavo Kaunan¹⁰⁹. Tarp 1938-1940 metų Vatikano reikalų vedėjas Lietuvoje buvo mons. Juozas Burzio.

Tik karui užsiliepsnojus Lietuva vėl glaudžiai susirišo su Šv. Sostu. 1939 rugėjo 18 d. ministeris Stasys Girdvainis įteikė Pijui XII kredencialus, o Vatikano nuncijum Lietuvoje sekančių metų vasario 19 d. paskirtas arkiv. Aloyzas Centoz. Vietą užėmė po 5 dienų (vasar'o 24 d.). Deja, jo sėkmingai pradėtą veiklą netrukus nutraukė okupantai: birželio 26 d. atmetė konkordatą, nuncijui įsakė per dvi dienas apleisti nunciatūrą, o per 2 mėnesius Lietuvą¹¹⁰.

Tais pačiais metais, gresiančiuose ir ištikusiuose pavojuose, Apaštalo Sostas Lietuvos hierarchiją sustiprina trimis vyskupais

¹⁰⁷ «... temperare non possumus quin memoriam recolamus Praesulis illius clarissimi Georgii Matulewicii, qui mandatis Nostris plane obsequendo naviterque laborando, ad... religiosarum rerum renovationem viam munivit; e cuius exemplo manifeste apparet quantum geminata Dei patriaeque caritas ad optabilia omnia sane assequenda possit ac valeat » [*Acta Apostolicae Sedis*, XX (1928), 255 psl.].

¹⁰⁸ Užsienio reikalų ministerio nota apaštališkajai nunciatūrai įteikta 1931.VI.5 (DE MARCHI, Ten pat, 167 psl.).

¹⁰⁹ P. P. Būčys, Ten pat, passim. — G. DE MARCHI, Ten pat, 161, 168 psl.

¹¹⁰ Užsienio reikalų ministro nota apašt. nunciatūrai duota 1940.VIII.13 (DE MARCHI, Ten pat, 168 psl.). — *Acta Apostolicae Sedis*, XXXI (1939), 404, 611-612 psl.; XXXII (1940), 214 psl.

Vincentais ir vienu arkivyskupu: Telšių vyskupo pagelbininku skirtas Vincentas Borisevičius (vasario 3 d.), Kauno arkivyskupo pagelbininku Vincentas Brizgys (balandžio 2 d.), Vilkaviškio vyskupo pagelbininku Vincentas Padolskis, o Vilniaus arkivyskupo pagelbininku naujai pakeltas į arkivyskus Mečislovas Reinyš¹¹¹. Du iš šitų Ganytojų ištikimybę Šv. Sostui jau paliudijo kankinių antspaudu.

Plačiau gvildenant būtų reikėję minėti ir įvairių Lietuvos vienuolių, draugijų ir kitokių vienetų ryšius su Ap. Sostu. Reikėtų minėti bent du veikalai, kurie naudingai tuos ryšius pagilino: Onos Zastautaitės suredaguotoji knyga *Pijus XI* (1937 m.) ir Prano Brazio M.I.C. *Pijus XII* (1940).

* * *

Keliais žodžiais suglausdami tai, kas sakyta, regime, kad Ap. Sostas po 1795 m. su Lietuva santykiuoja, kaip su Rusų imperijos faktine dalimi. Po šimtmečio, t. y. nuo 1894 m. kaskart labiau glaudėja tiesioginiai ryšiai, kurie visu pilnumu išsiskleidžia nuo 1926 m. Prisikėlimo švenčių (balandžio 4-5 d.), t. y. nuo bažnytinės provincijos įsteigimo. Prisikėlusioji tauta vainikuojama bažnytinio savarankiškumo vainiku. Šis reikšmingas Ap. Sosto aktas vedė į konkordatą ir į diplomatinių santykių išlyginimą. Po to apie dešimtmetį ryšiai buvo slidžiame kelyje, kol pagaliau 1939 m. užėjo ant tikrų ir tvirtų bėgių.

Seka okupacijų metai. Metai, kuriuose iš vienos pusės mūsų tautos ištikimumas Kristaus Vietininkui siekia herojiško laipsnio, o iš kitos pusės Apaštalo Sosto parama kenčiančiai tautai gyvai juntama. Šio skaudaus ir kartu didvyriško laikotarpio puslapius atskleisti dar pasilieka ateičiai.

S. MATULIS, M.I.C.

Roma

¹¹¹ *Acta Apostolicae Sedis*, XXXII (1940), 53, 106, 151 psl.; XXXIII (1941), 178, 181 psl.

PROF. STASIO ŠALKAUSKIO MINĖJIMAS

Prof. Dr. JUOZAS ERETAS

ŠALKAUSKIS IDĖJŲ KELIAIS

STASYS ŠALKAUSKIS
(1886-1941)

von

Prof. Dr. JUOZAS ERETAS

Zusammenfassung

Stasys Šalkauskis war der erste eigentliche litauische Philosoph und der bedeutendste Geistesmann in der Zeit des unabhängigen Litauen (1918-1940).

Šalkauskis wurde 1886 im damals noch von den Russen besetzten Litauen als Sohn eines Arztes geboren. Nachdem er das Gymnasium von Šiauliai absolviert hatte, bezog er 1905 die Universität Moskau, an der er bis 1911 die Rechte und Handelswissenschaften studierte. Entscheidend für seine geistige Haltung wurde damals die Lehre des kurz vorher verstorbenen russischen Religionsphilosophen Wladimir Solowjow. Nach einer kurzen Praxis als Rechtsberater in Samarkand siedelte Šalkauskis 1915 in die Schweiz über, wo er sich in Freiburg der Philosophie widmete. 1920 als Dr. phil. in seine unterdessen frei gewordene Heimat zurückgekehrt, verschrieb er sich ganz der Philosophie und der Pädagogik, und zwar von 1922 an als Professor der neugegründeten Universität Kaunas. Daneben betreute er die Jugend und stand von 1927 bis 1930 dem katholischen Verband « Ateitis » vor, dessen Ideologie er in gewichtigen Werken formulierte. 1939 wurde Šalkauskis sowohl zum Rektor seiner Universität wie auch zum Präsidentem der Katholischen Akademie der Wissenschaften gewählt. Im darauffolgenden Jahr machte der Einbruch der Sowjetrussen dieser Tätigkeit ein Ende. Immer kränker werdend, versuchte er als Privatgelehrter in Kaunas und Vilnius seine letzten Werke zu vollenden, was aber der Tod verhinderte, der ihn im Dezember 1941 in Šiauliai überraschte.

Ausser Ernest Hello und den Neuscholastikern war es vor allem Solowjow, der seine geistige Arbeit befruchtete, und zwar in einer solchen Masse, dass man Šalkauskis oft den « litauischen Solowjow » nennt.

ŠALKAUSKIS IDĖJŲ KELIAIS

*Didžios pagarbos ženklan
ši rašinį skiriu
1936 metų generacijai*

1. JO DVASIOS IŠTAKOS

Šalkauskių giminė

Kas nori suvokti tas idėjas, kurios formavo Šalkauskio asmenybę, ir nori susekti tas mintis, pagal kurias jis pats bandė sudaryti krikščionišką tautos šviesuomenę, tas pirmiausiai turi nukreipti savo žvilgsnį į tuos gimines, kurie nepriklausomajai Lietuvai dovanojo žymiausią jos filosofą bei pedagogą¹.

Šalkauskių vardas krašte dažnai užtinkamas, dažniausiai gi Žemaitijoje². Ten, Žagarėje, gyveno Stasio protėviai, kurie vėliau persikėlė į Joniškį. Jie buvo laisvi ūkininkai, vadinasi, nėjo baudžiavos, kas teigiamai atsiliepė į visą jų psichiką.

Senelis Petras buvo teisingas žmogus, kuris logiškai galvodavo ir stengdavosi savo jausmus palenkti protui bei valiai. Būdamas pats raštingas, ir savo sūnus leido į mokslus. Vyriausias jų baigė šešias klases ir pasižymėjo gero dvarininko bruožais. Kitas — Stasio tėvas — tapo gydytoju, trečias vaistininku, ketvirtas fotografu Amerikoje. Senelė, Antanina Bojažinskaitė, paėjo iš mokslus pamėgusių bajorų: du jos broliai baigė Petrapilio Dvasinę Akademiją.

¹ Šitas rašinys nenori ir negali atstoti pilnos biografijos, kurią autorius išleido skyrium. Čia tik norima iškelti tas idėjas, kurios formavo Šalkauskio asmenybę ir kuriomis jis vadovavosi savo mokslinėje bei visuomeninėje veikloje. — Medžiagą autorius sėmė iš jo per 23 metus trukusios draugystės su Aprašomuoju. Daug jam padėjo ir pranešimai giminių bei buvusių mokinių, kuriems autorius ir šioje vietoje nuoširdžiai dėkoja. — Citatos, kurios išnašose nėra pažymėtos atskirai, yra paimtos iš autoriui siųstų raštų. Išimti daro tik 187 psl. cituojamas posakis.

² Medžiagą šiam skyreliui patiekė Aprašomojo svainis d-ras Vytautas Bendorius, Los Angeles, Cal. (USA). Pranešėjas mirė 1958.IV.11.

Tėvas

Stasio tėvas, Julijonas (1849-1933), gimė Joniškyje ir mokėsi Šiaulių, paskui Mintaujos vokiečių gimnazijoje. Norėdamas tapti gydytoju, savo šeimos lėšomis Petrapilyje baigė Medico-chirurginę akademiją. Viename rusų Raudonojo Kryžiaus išduotame liudijime jis buvo vadinamas *«potomstvennyj počiotnyj graždanin»*, t. y. «pagal paveldėjamą garbingu piliečiu». Grįžęs Lietuvon, jis Ariogaloje pradėjo gydytojauti. 1888 m. jis persikėlė Rygon, o apie 1891 metus į Šiaulius, kur iki 1915 m. šalia daktaro dar ėjo burmistro pareigas. Pirmas pasaulinis karas jį su visa šeima nubloškė į Maskvą, iš kur sugrįžęs, jis Šiauliuose šalia savo praktikos dar pildė miesto gydytojo pareigas. Pasižymėdamas kilnumu, krikščionišku humanizmu, jis visų buvo gerbiamas. Realiai, santūriai galvodamas, d-ras Šalkauskis savo mintis reikšdavo paprastais žodžiais. Iškalbingumu nepasižymėjo. Painesniais atsitikimais jis atsiliepdavo atsargiai, kartais net diplomatiškai, nes nieko nenorėjo užgauti.

Motina

Iš motinos pusės Stasys yra kilęs iš istorijoje gerai žinomos Goštautų šeimos. Ši didikų giminė jau užgeso 17-ame amžiuje, tačiau užsiliko tolimesnė šaka, pasižymėjusi žemaitišku dvarininkiškumu. Prosenelė Ciškevičiūtė-Koreivienė buvo aukštos inteligencijos moteris. Jos tėvas mėgo filosofijos veikalus ir iš veido buvo toks pat «rytietiškas» kaip vėliau Stasys. Koreivienės anūkė buvo gydytoja, kuri dar 75 metus eidama skaitė Kanto raštus vokiečių kalbeje.

Motina, Barbora Goštautaitė (1864-1947), išvydo pasaulio šviesą Krakų parapijoje esančiame Milvydo dvare, kur vyravo lenkų kultūra. Išėjusi pradžiamokslį savo šeimoje, dar lavinosi viename Mintaujos pensionate, kur tarp kitko mokėsi vokiečių kalbos. Ji skambino pianinu, uoliai skaitė vakarų, ypač prancūzų, dailiąją literatūrą ir iš viso mėgo meną. Bet ir mokslas jai nebuvo svetimas, nes mielai gilinosi į psichologijos veikalus. Jos ištekėjimas už kaimo gydytojo, dargi lietuvio, jos sluoksniuose buvo laikomas kritimu į žemesnį padėjimą. Bet ji tokių kalbų nepaisė ir tapo laiminga. Su lenkuojančiomis sferomis daugiau nesantykiavo, bet šeimoje mėliausiai naudojosi lenkų kalba, kurią išmoko ir visi jos vaikai.

Šalkauskynė

Jų buvo devynetas. Kadangi tėvai juos visus leido į mokslus, Šalkauskynė tapo tikra akademija, kurioje tiek rytų tiek vakarų kalbomis buvo gvildenami visokie mokslo bei meno klausimai. Teo-

logija mažai tebuvo liečiama, nes visi čia lyg savaimingai katalikiškai alsavo. Šalkauskiai vengė tiek migloto misticismo, tiek lėkšto ceremoniškumo ir reiškėsi tyliai nuveikiamais gerais darbais.

Visi tie — tiek Šalkauskių, tiek Goštautų — palinkimai į mokslą ir į kultūrą bendrai stipriausiai pasireiškė Stasio asmenyje. Atsiliepė, deja, ir tie sveikatos sutrikimai, kurie, berods, yra neišvengiami palydovai tokių kultūvuotų giminių.

2. ERNESTAS HELLO

Gimnazistas

Stasys, gimęs 1886 m. gegužės mėn. 4 (16) d. Ariogaloje, lydėjo savo tėvus į Rygą, paskui į Šiaulius, kurie tapo tikra jo tėviškė. Gyvo proto vaikas anksti susidomėjo dvasios vertybėmis. Antai, jis motinai, pastebėjusiai, kad jis ilgesnį laiką kampe stovėjo ant vienos kojos, į klausimą, ką daręs, rimtai atsakė: «Valią lavinu»³.

Gimnazijoje, kurią Stasys lankė Šiauliuose nuo 1896 iki 1905 metų, jis pradžioje buvo vidutiniškas mokinys, nes jį iš pat mažens trukdė silpni jo plaučiai. Kad sūnus geriau galėtų pasaugoti savo sveikatą, tėvas jam liepė pakartoti penktąją klasę, nors laisvai būtų galėjęs pereiti į šeštąją. Ši tėvo — gydytojo intervencija buvo protinga, nes Stasys toliau jautėsi stipresnis ir gimnaziją baigė visai gerai.

Joje carų ir žandarų laikais neapsiėjo be riausių iš susipratusių lietuvių pusės. Jose 1897 m. ir Stasys dalyvavo, nors pilnai dar nesuprato, kodėl vyresnieji mokiniai nebenorėjo lankyti cerkvės ir atsisakė giedoti himną *Bože caria chrani*. Nucširdžiai draugavo su trimis broliais Biržiškėmis, kurių lietuviškumas turėjo stiprų socialinį charakterį. «Tada, — taip pasisakė Šalkauskis, — išsidirbo [mano] intelektualiniai interesai, kurie suvaidino vedamąją rolę visam paskesniajam gyvenimui»⁴.

Ekskursija po Lietuvą

1904 m. romantiškai savo tėvyne susižavėjęs gimnazistas kartu su keturiais draugais pėsčias apkeliaavo žymią dalį Lietuvos. Tai buvo trys metai po pasirodymo Pečkauskaitės novelės *Viktutė*, kurią be abejonės visi buvo skaitę. Kurtuvėnuose jie aplankė Povilą Višinskį, kuris Petkevičaitę buvo paraginęs rašyti lietuviškai ir

³ Tą anekdotą pasakoja Stasio brolis Algirdas (*Ateitis*, Brooklyn, 1951, 9 nr., 249 psl.).

⁴ *Ateitis*, Kaunas, 1929, 5-6 nr., 249 psl.

Viktutės autorei išrūpinęs stipendiją Šveicarijon. Apie Kaltinėnus ekskursantai apžiūrėjo Baublį, Kražiuose susimąstė ties kazokų išniekinta bažnyčia. Toliau jie nuvyko į Šatrijos kalną, užsuko pas archeologą Tada Daugirdą ir per Kauną pasiekė — jau traukiniu — Vilnių bei Trakus. «Per šitą ekskursiją turėjau progos įsitikinti, kiek [jos] naudingos: ir sveikatos, ir aktyvo auklėjimo, ir išsilavinimo, ir krašto pažinimo bei jo meilės atžvilgiu»⁵.

1905 m. Stasys gavo brandos atestatą ir dėl to į tuomet Šiaulių apylinkėje įvykusią tautiečių gegužinę važiavo «jau be baimės. Gegužinė buvo susieta su Lietuvos klausimo svarstymu. Nepriklausomosios Lietuvos perspektyvos jau buvo numatomos. Atsimenu kan. Tumo, inž. St. Kairio ir Sirutavičiaus kalbas»⁶. Rudenį važiavo į Maskvą.

Hello

Ten išvyko ne tik tautiškai apsisprendęs, bet ir religiškai įsisaugonęs, nes dar spausdamas gimnazijos suolą, buvo susipažinęs su prancūzų rašytojo Ernesto Hello (1828-1885) veikalais, kuriuose autorius iškėlė krikščionybės reikšmę asmenybės formavime. Su Hello gimnazistas susitiko savo «šeimos akademijoje», kurion suplaukė į lenkų kalbą išversti vakarų katalikų veikalai, kurių tarpe ir pasitaikė Hello studija *Filozofia i ateizm*.

Mokinyš buvo sužavėtas tuo minčių bei stilistikos meisteriu. Tai buvo pirma jo religiškaifilosofiškoji meilė, kuri jaudino jo širdį ir protą. Entuziastiškai jis reiškė J. J. R. žodžiais, vėliau *Romuvoje* išspausdintais, savo jausmus tam «silpnam, tiesiog sergančiam ir pasmerktam jaunatvėje mirti vyrui», kuris buvo «smulkus, negražus», ir kurio «pavydulas nenormalus». Jis žavėjosi spindinčiomis jo savybėmis — «absoliuto pajautimu, nenuveikiamu nelygstamosios tiesos troškimu» bei pasiryžimu atsiekti bedugnės galą ir skrieti beribėn⁷. «Su šituo didžiuoju rašytoju», — taip vėliau rašė Friburge mokslus baigęs mūsų filosofas, — esame susidraugavę dvasiniu savo darbu ir prie jo nuolatos grįšime statant plačius pasaulėžvalgos rūmus»⁸.

Šitas religiškai bei filosofiškai nuteiktas kultūrininkas, kuriame Stasys dėl pažiūrų panašumo, dėl siekiamos profesijos ir net dėl

⁵ Ten pat, 251 psl.

⁶ Ten pat, 252 psl.

⁷ *Romuva*, Kaunas, 1921, I, 81 ir 85 psl.

⁸ Ten pat, I, 78 psl. — Apie Hello žr. veikalus P. FERNESOLLE (1943), S. FUMET (1945) ir ANGWERD (Fribourg 1947). Žymėtinas taip pat J. GIRONIAUS straipsnelis *Lietuvių Enciklopedijoje* (1956, VIII, 182 psl.).

savo išvaizdos bei fizinės negalavimų įžiūrėjo patį save, lydėjo jaunąjį studentą Maskvon, kur jis, — kaip ir jo adoruojamasis Hello, jo gyvenimo pavyzdys, pirmas jo mintyjiimo bei stiliaus mokytojas. — ėmėsi studijuoti teisę.

3. VLADIMIRAS SOLOVJOVAS

Teisių mokslų studentas

Maskva Šalkauskis visokeriopai nusivylė. Pirmiausia savo studijomis, nes teisių bei ekonomijos mokslai jam nebuvo prie širdies, nors universitetas jais buvo garsus, juk iš 10.000 studentų beveik 40% juos buvo pasirinkę. Nepatiko jam ir tie vidaus politikos sukelti neramumai su profesorių atleidimais ir studentų šalinimais. Stasys to universiteto studentu buvo nuo 1905 m. rudens iki 1911 m. sausio mėnesio, tačiau pastoviai Maskvoje tegyveno iki 1908 m. pavasario, o nuo tų laikų iki baigimo 1911 m. Turkestane, kurio sausame, šiltame klimate jis gyvensi nuo džiovos.

Maskvos universiteto dvasia

Nemiela jam buvo toji Aukštoji Mokykla ir dėl joje įsigalėjusios ateistinės bei nihilistinės dvasios, apie kurią Petras R. [Radzevičius?] tuomet rašė *Ateityje*: «Garsusis Büchneris su savo „Kraft und Stoff“ buvo visai plačiai išsiplatinęs Rusijos inteligentijoje, ypač gi studentijoje. Jisai nustūmęs krikščionybės idealą, jau nepastatė vietoje [jo] nič nieko»⁹. Šioje atmosferoje, kurioje vyravo Renano bei Strausso skepticizmas, Vogto, Moleschotto bei Büchnerio materializmas, Comte'o bei Spencerio pozityvizmas, Darvino evoliucionizmas ir panašūs nekritiškai iš vakarų perimti *-izmai*, Hello dvasia persiėmęs Šalkauskis negalėjo kvėpuoti. Tas jį tik paskatino trauktis toliau į mistiškesnius rytus.

Trečią musivylimą jis patyrė iš savo komilitonų tautiečių, kurie beveik visi buvo pasidavę tam iš vakarų perimtam «paskutiniam mokslo žodžiui», prieš kurį jų paviršutiniškai suprastas katekizmas nepajėgė atsispirti. Tiesa, Stasys įstojo į apie 40 narių skaitančią Lietuvių Studentų Draugiją ir joje net kurį laiką sekretoriavo, tačiau jis nepaslėpė savo nepasitenkinimo. Jis 1907 ir 1908 metais skaitė

⁹ *Ateitis*, Kaunas, 1912, 243-245 psl. — To straipsnelio autorius įtikimiausia buvo Petras Radzevičius, kuris Nepriklausomybės laikais tapo vienu Darbo Federacijos vadu.

du referatus, kuriuose — kaip jis išsireiškė — « dariau bendrą lietuvių studentų nusistatymo ir idealų kritiką »¹⁰.

Pažintis su Solovjovu

Bet visus tuos šešėlius nubaidė toji idėjų saulė, kuri jam čia Maskvoje užtekėjo — Vladimiras Solovjovas (1853-1900). Šis, vienas iš stipriausių dvasios vyrų rusuose, buvo kilęs iš tikinčios ortodoksų šeimos. Bet jis mokėjo plačiau pasižvalgyti — jam dėlto ir katalikybė tapo tokia artima, kad jis 1896 m. — formaliai neišstojęs iš savo bažnyčios — priėmė katalikybę, kuo norėjo bent asmeniškai atstatyti senąją krikščionių vienybę¹¹. Išvalgioji Solovjovo dvasia skverbėsi už regimybės ribų, nes ji trokštė buvo ištroškusi amžino pirmavaizdžio. Mistiškieji jo polėkiai jį nešė į gilumas ir į aukštybes, kurių ir stipriausias protas nepasieks. Tuo Solovjovas yra, tartum, rusuose atgimęs Platonas. Tačiau nesitenkindamas tokiu veržimusi į beribes, šis religiškasis filosofas savo regėjimus pritaikė ir žemės kelionei, kuo tikėjosi galįs sukilninti ir žmogišką mūsų buitį. Šalkauskis iškart susižavėjo taja meilinga, apoloniškai giedria asmenybe.

Solovjovui atminti draugija

Kadangi jos misijai tęsti Maskvoje buvo susikūrusi *Religinė-Filosofinė Vladimiro Solovjovo atminimo Draugija*, « kurioje susiėjo rusų inteligentai, bandę derinti krikščioniškąją pasaulėžiūrą su politiniu ir socialiniu radikalizmu », naujasis sekėjas ir ja susidomėjo. Jos veikėjai leido žurnalą *Živaja Žizn*, kuris buvo vedamas socialinės christianizacijos linkme. « Visa tai man buvo ir nauja ir sykiu gerai atitiko mano dvasinius pareikalavimus. Ir nors aš, katalikas, buvau atsidūręs tarp rusų pravoslavų, bet radau jų tarpe ne tik palankų priėmimą »¹².

Šalkauskis sutinka Dovydaičį

Suprantama, kad jaunas mūsų filosofas, Hello užvestas ant kelio ir Solovjovo paskatintas aktingam žygiui, nebegalėjo atlaidžiai žiūrėti į ideologinius savo studijuojančių tautiečių klystkelius. Ieško-

¹⁰ Atsakymas prof. Pr. Dovydaičiui: *Ateitis*, Kaunas, 1936, 476 psl.

¹¹ Apie Solovjovą skaitytini ypač šie veikalai: FR. STEPPUHO (Leipzig, 1910), M. D'HERBIGNY SJ (Paris, 1911), VL. ŠILKARSKIO (Kaunas, 1932), D. STREMOUKHOFFO (Strasbourg, 1935), FR. MUCKERMANNO SJ (Olten, 1945).

¹² Atsakymas Dovydaičiui: *Ateitis*, Kaunas, 1936, 475-476 psl.

damas bendraminčių, jis sutiko panašiai nusistačiusį Praną Dovydaitį (1886-1943 ?)¹³. Įsitikinęs, kad tikėjimas ir mokslas nėra viena kitai prieštaraujančios sritys, šis iš Suvalkijos girių čion atsikraustęs teisių ir istorijos-filologijos fakultetų studentas buvo pasiryžęs įrodyti abiejų suteikiamumą.

Šalkauskis rašo i « Ateitį »

Lygiai nusistačiusi inteligentų grupė jau 1909 m. spalio mėnesį Kaune buvo sudariusi komisiją, kuri svarstė vienminčių sutelkimą į vieną organizaciją. Kitais metais ten pat pasirodė ir rašytinė jų minčių reiškėja, įvardinta *Ateitis*, o nuo 1911 m. vasario mėnesio imta ją spausdinti. Jos leidėjas buvo *Draugijos* redaktorius kun. Dambrauskas-Jakštas. Redaguodamas *Ateitį*, ano žurnalo priedą, Dovydaitis pasidarė tikras *Ateitininkų* šauklys ir telkėjas. Galima tad suprasti, kad nors Šalkauskis ir Dovydaitis buvo kilę iš visai skirtingų sluoksnių, burmistro ir gydytojo sūnus kaimietį greitai suprato. Dėl to redaktorius Pranas savo vienmintį ne tik ragino rašyti *Ateičiai*, bet dar vykti į Dorpatą (Tartu), kad tenykščių studentų lietuvių tarpe verbuotų naujų *ateitininkų*. Atsiliepdamas į pirmą pusę šio kvietimo kolega Stasys 1911 m. atidavė *Ateities* redaktoriui vieną iš Hello verstą straipsnelį ir lenkų jaunuomenės laikraščio *Żarzewie* recenziją.

Į Dorpatą važiuoti paragintasis tačiau negalėjo, nes nuo 1908 m. gyvendamas Samarkande, jis su tautiečiais asmeniškų ryšių mažai turėjo. Sulaikė jį ir jo pareigos kaip prisiekusio advokato padėjėjo ir juriskonsulto viename komercijos banke. Dėl to *Ateitis* tik 1913 m. tegalėjo spausdinti po vieną iš Hello ir iš Solovjovo, jo « minčių vadovų »¹⁴, paruoštų vertimų. Teisininko darbas, sulaukęs jį nuo jam svarbesnio ideologinio išsiaiškinimo, jam nemielas buvo dar ir tuo, kad jį rišo su tomis pačiomis suktybėmis, kurios kadaise dar Hello buvo privertusios atsisveikinti su tok'a slidžia profesija. Jam rūpėjo, kaip ir Solovjovui, kurį dabar laikė — net labiau negu Hello — pirmavaizdžiu to, kuo pats norėjo tapti, pasikelti į dvasios aukštybes ir skaidrioje idėjų šviesoje spręsti esminius gyvenimo klausimus. Tuo metu jam pirmoje vietoje rūpėjo problema, kaip *Bažnyčia ir kultūra* tarpusavy turėtų santykiauti. Tąja tema parašytą, stipriai

¹³ Apie Dovydaitį žr. *Lietuviškoji Enciklopedija*, Kaunas, 1937, VI t., 1327-1331 psl. — S. SUŽIEDĖLIO straipsnį *Lietuvių Enciklopedijoje*, S. Boston, 1955, V t., 141-144 psl. — Autoriaus straipsnį, tilpusį 1958 *Aiduose* (Brooklyn, N. Y.), 2 nr.

¹⁴ Atsakymas Dovydaičiui 478 psl.

solovjoviškai nudažytą studiją jis nusiuntė Dambrauskui-Jakštui, kuris ją atspausdino 1913 ir 1914 metais išėjusiuose *Draugijos* numeruose.

Vakaruosna

Šis rašinys ne tik išgarsino filosofiškai nuteiktąjį teisininką (bei ekonomistą) lietuvių katalikų tarpe, bet dar padėjo jam per *Draugijos* redaktorių išrūpinti *Motinėlės* stipendiją, kuria prieš dešimt metų jau buvo pasinaudojusi Marija Pečkauskaitė, studijuodama Züriche ir Friburge pas Fr. W. Foersterį ir kitus išžymius pedagogus. Ši parama Šalkauskiui padėjo vyksti į vakarus, kur jau nuo seniai norėjo studijuoti filosofiją. Tokiu būdu jis paliko — lygiai taip kaip Hello buvo palikęs teisę ir Solovjovas fiziką su matematika — savo nemėgiamą darbą banke ir teisme, kad galėtų išimtinai pasišvęsti filosofijai, kuri jį, it koks galingas magnetas, traukte pritraukė.

4. ŠVENTAS TOMAS AKVINIETIS

Kelionė į Vakarus

Naujų dvasios horizontų jieskotojas per Petrapilį ir Suomiją vyko į Švediją, kur Stokholme sutiko kun. J. Tumą ir iš Amerikos atkeliavusį d-rą Joną Šliupą. « Tas — taip pasakoja Pakštas — tuoj praneša Amerikos lietuvių laikraščiams radęs būsimam Lietuvos universitetui filosofijos profesorių. Dar neišėjusį filosofijos fakulteto Šalkauskį jau įtraukia į profesorių sąrašą, nes ir be diplomo jo protas jau stipriai švietė »¹⁵. Toliau kelionė, kuri šioje zonoje karo metu buvo gana pavojinga, ėjo per Norvegiją ir Angliją į Prancūziją, Hello tėvynę, ir iš ten pagaliau į neutraliąją Šveicariją. Dabar ir jis tuose Vakaruose, kur ir Solovjovas buvo praplėtęs savo žinių ratą, praturtinęs savo patyrimų aruodą.

Vakarų neoskolastika

Šalkauskis, kuris dabar ėjo trisdešimt pirmus metus, atvyko itin reikšmingame laikotarpyje, nes nūnai dvasios mokslai čia ėmė krautyti tų -izmų, užkrėtusių iš čia ir rytų Europos universitetus. Tvirtinimai kaip šie — *Der Mensch ist, was er isst, Be fosforo nėra minčių* arba *Veritas — temporis filia* pamažu nustojo savo užkerėjančios

¹⁵ *Aidai*, Brooklyn, N. Y., 1957, 5 nr., 194 psl.

galios. Fechneris kvietė prieš šitą *Nachtansicht* statyti tikrą *Tagansicht*. Katalikų tarpe šioji iškilo neoskolastikos pavidalu iš krikščioniško aristotelizmo, kuris ypačiai Louvaine ir Friburge buvo atgavinamas. Pirmame tarp kitų Šultė, Kuraitis ir Reinyss buvo išigilinę į atnaujinamąjį tomizmą, antrame, pavyzdžiui, Matulevičius, Būčys ir Maironis, o dabar Šalkauskio asmenyje atvyko pirmas pasaulietis, kuris ketino specialiai atsiduoti filosofijai.

Šalkauskis — rytietis

Rytai mūsų jaunam mąstytojui buvo davę tiek, kad jis ir be vakarų būtų galėjęs apsieiti. Jau vienas Solovjovas galėjo tuomet patenkinti jo dvasios troškimus. Vykdamas tad į Vakarus, Šalkauskis nebėgo nuo Rytų ir dabar nemanė juos iš savęs išgyvendinti. Bet ir norėdamas, to nebūtų pasiekęs, nes sielos gėlmėse jis labiau buvo rytietis. Tą jo — tartum įgimtąjį — rytietiškumą dar buvo pabrėžęs slavofiliškas Maskvos klimatas, kurio jis pilnai negalėjo išvengti, kaip anksčiau jo nebuvo išvengęs nei jo sekamas Solovjovas. Slavų mistikai, jų visžmogiškam jausmingumui bei jų kosmiškiems polėkiams, kaip juos, be Solovjovo, ikūnijo Šalkauskio taip pat didžiai vertinamasis Mickevičius, sunku buvo atsisipirti. Tačiau jaunas mūsų filosofas nenorėjo būti vienašališkas, jis norėjo siekti universalumo ir dėlto Vakaruose ieškojo papildymo bei atbaigtumo. Taigi jis nevyko vakaruose ieškoti prašyti: bet iš kitos pusės nemanė ignoruoti tų filosofijos vertenybių, kuriomis Vakarai galėjo didžiulis.

Šalkauskis ir tomizmas

Suprantama, kad vos nuo Indijos pasienių atvykęs ir iš savo platoniskai solovjoviško pasaulio neišžengęs Šalkauskis ne tuoju pajėgė tinkamai įvertinti iš vidurinių amžių atkeltą Šv. Tomo Akviniečio ir kitų tomistų filosofiją. Jis net *Lithuanijos* studentams skaitomais referatais pasisakė prieš neoskolastiką, nukreipiančią mūsų žvilgsnį nuo mistiškų aukštybių į fiziškai jaučiamą realybę. Tas pasisukimas iš transcendentinės beribės į apčiuopiamai patiriamąją tikrovę, nuo lakios intuicijos į logišką protavimą, nuo vizijų į griežtai apibūdintas sąvokas — visa tai gerokai sukrėtė mūsų mąstytojo solovjoviškumą. Tačiau jo tai nepalaužė, nes mintis, kad idėjos nebeturėtų mums šviesti iš aukštybių, o veikti mus iš tų formų, su kuriomis tomizmas jas sutapdino jam liko svetima.

Dėlto Platonas su Solovjovu ir toliau vyravo jo galvosenoje, kurią nūnai ne vienu bruožu reikšmingai nuspalvino ir kadaise kai-

myninėje Lozanoje dėstęs Mickevičius. Tačiau mokslinio objektin-gumo dėlei nenorėdamas užkirsti sau kelią į universalumą, jis sten-gėsi suprasti ir Aristotelį su Šv. Tomu Akviniečiu, kurie, simpatingų jam Tėvų Dominikonų atstovaujami — prisiminkime tik T. de Mun-nineką — jį juo toliau juo stipriau veikė.

5. LIETUVIO DOVANA VAKARAMS

Šalkauskio disertacija apie Solovjovą

Juo labiau Šalkauskis įsigilino į jam iš esmės svetimą neosko-lastiką, juo stipriau jis įsitikino, kad Vakarų filosofija yra reikalinga Rytų išminties. Dėlto nenorėjo pasitraukti rytuosna, nesupažindinęs okcidentalinį pasaulį su jų dvasios turtais. Kadangi jo manymu niekas taip tobulai neatstovavo tai dvasiai kaip Solovjovas, jis pasi-ryžo vakarams atskleisti Vladimiro Sergėjevičo idėjas. Žinodamas, kad okcidentas apie jo « minties vadą » tebuvo girdėjęs beveik vien iš Usnadsės ir Stepuno 1909 ir 1910 metais vokiečių kalba išleistų studijų, kuriuos 1911 m. dar papildė M. d'Herbigny S. J. veikalas *Soloviev, un Newman russe*, Šalkauskis nusprendė šitą « rusiškąjį Newmaną » plačiau perstatyti. Tam tikslui jis paskatino visą eilę studijuojančių tautiečių atidengti po aspektą to minčių galiūno. Duodamas pavyzdį, pats pirmas pradėjo rašyti apie *L'Ame du monde dans la philosophie de Vladimir Soloviev*. Šitas veikalas parodo, kiek autorius buvo įsigilinęs į šio filosofo pasaulį, bet kartu ir paliudija, kaip stipriai jį tuomet buvo paveikusi neoskolastika, nes Solovjovo tezes vertino gryno tomizmo šviesoje.

Vladimiro Sergėjevičo pažiūra apie « pasaulio sielą » nėra nauja, nes ją jau buvo iškėlę Indijos filosofai, Platonas, Bruno, Schellingas ir kiti. Ji esanti — anot jų — neasmeninė dvasinė jėga, iš kurios viskas teka ir į kurią vėl viskas sugrįžta. Net žmogaus siela plaukianti iš tos bendros pasaulio sielos. Solovjovas perėmė šią pažiūrą, formuluodamas ją šitaip : « Kaip visos dieviškos jėgos sudaro vispu-sišką, absoliučiai universalinį bei individualinį organizmą gyvojo Logoso, taip ir visi žmogiškieji elementai sudaro tokį pat organizmą — viršžmogišką organizmą, kuris yra amžinasis Dievo kūnas ir amžina pasaulio siela »¹⁶.

Pasinaudodamas tomizmo argumentais, Šalkauskis atmeta šią mintį, nes laiko ją tam tikro metafiziško monizmo rūšimi, savotišku

¹⁶ B. SCHULTZE, *Russische Denker*, Wien, 1950, 261 psl.

antropomorfizmu. « Pasaulio sielos » sąvoką telaiko viena poetiškai nuteiktojo Solovjovo metafora — « *ce ne peut être rien qu'une métaphore* »¹⁷.

Ta proga Šalkauskis iš viso iškelia Solovjovo silpnynes. Jis esąs daugiau poetas negu mintytojas, daugiau vizionierius negu filosofas — « *Qu'est-ce que l'âme du monde sinon une fixation de quelque vision mystique ?* »¹⁸. Rusas dėl to šovęs pro šalį tiesos, kurią jis būtų galėjęs pasiekti, kad jis neatsistojęs ant tomistinio pagrindo. « Solovjovas to nepadarė ir dėl to savo tikslo nepasiekė »¹⁹. *Amicus Plato, sed magis amica veritas*.

Paraginti savo uolaus šauklio, dar kiti septyni lietuviai atskleidė Solovjovo idėjų pasaulį, kuo Vakarai pirmą kartą plačiau buvo supažindinti su žymiausiu rusų filosofu.

Šalkauskis pasiliko rytietis

Nors Šalkauskis pripažino ir neoskolastiką ir jos dvasioje net kritikavo numylėtąjį Solovjovą, jis vis dėlto savo galvosenoje nepasidarė vakariečiu. Dėlto Maceina teisingai galėjo apibūdinti savo mokytojo filosofiją šiais žodžiais : « Aristotelizmo yra tik griaučiai : Pažinimo teorija tik yra aristoteliška, o visa metafizika yra perdėm platoniška. Juk centrinė idėja Šalkauskio mąstyme yra pirmavaizdžių buvimas ir jų santykis su tikrove. O tai kaip tik yra Platono mokslas, kurį Aristotelis sąmoningai neigė ».

Mūsų mintytojas, žinoma, vertino regimąjį pasaulį kaip tikrą faktų aruodą, vertino ir proto bei logikos reikšmę ir pabrėžė sąvokų svarbumą bei sistemos susstatymą. Bet kokiame laipsnyje jis vis dėlto pasiliko rytietis, parodo jo noras, baigus studijas Friburge tuoj vykti — kaip savo laiku ir Solovjovas taip geidė daryti — į Indiją, kurios išmintis jį traukte traukė.

6. LIETUVIS TARP RYTŲ IR VAKARŲ

Mūsų politikai nuolatos sau statė klausimą : Kokia vieta tenka atnaujintai Lietuvos valstyvei tarp rusų bei lenkų iš vienos pusės ir vokiečių iš kitos ? Kaip mums, esantiems tokioje pavojuose geopolitinėje padėtyje tarp visų tų tautų, laisvai išsibalansuoti ?

¹⁷ St. ŠALKAUSKIS, *L'Âme du monde*, 117 psl.

¹⁸ Ten pat, 119 psl.

¹⁹ Ten pat, 121 psl.

Tuos klausimus sau statė ir mūsų filosofas. Jis suprato, kad tautai neužtenka būti laisvai ir turėti savo valstybę, ji turėtų dar žinoti, kam ta laisvė ir toji politinė egzistencija privalo tarnauti. Taigi, jis kasė gilesnius šulinius. Išgyvenęs apie dešimt metų Maskvoje bei azijatiškuose rytuose ir paskui persikėlęs į jiems taip priešingus europietiškus vakarus, jis klausė savęs: Koks kultūrinis uždavinys tenka į tų dviejų pasaulių tarpą išpraustiems lietuviams? Rytuose — slavai, vakaruose — germanai. Rytuose — bizantiniška dvasia, vakaruose — romėniška. Rytuose — ortodoksija, vakaruose — katalikybė su protestantizmu. Ar mes priklausome prie vieno ar kitų, o gal mums — viduryje esantiems — tenka ypatingas uždavinys?

Lietuvių sintezė

Į tuos klausimus Šalkauskis bandė atsakyti savo 1919 m. Ženevoje išspausdintoje knygoje *Sur les confins de deux mondes. Essai synthétique sur le problème de la civilisation nationale en Lithuanie*. Anot autoriaus, lietuviškos dvasios dirva esą senovės rytai, nes pirmąją savo valstybę lietuviai sukūrė pagal graikiškai rusišką koncepciją. Paskui per lenkus bei vokiečius atėjusi lotynų galvosena ir su ja ir vakarų individualizmas. Dabar prasidedas trečiasis laikotarpis, kuris iš rytietiškos tezės bei vakarietiškos antitezės sukursiąs naujosios Lietuvos sintezę. Ją išdirbti esąs naujųjų tautos kartu uždavinys²⁰.

Prie šitos — tautos pašaukimo — problemos Šalkauskį dar paskatino pavyzdys Šveicarijos, kurioje jis tuomet gyveno, kaip ir pažintis su filosofijos profesorium de Munninck, belgu. Autorius iš šveicarų bei belgų gyvenančių taip pat ant dviejų pasaulių slenksčio, išveda lietuviams paralelę, kuri betgi daugeliu atžvilgių netinka. Tinka ji iškėlimu fakto, kad ir mažos tautos gali didelius darbus nudirbti. Vardan tos tiesos autorius tad ir kreipėsi «visa savo i tikinimo galia į visą civilizuotąjį pasaulį su šauksmu», kuris šiandien dar aktualesnis negu tuomet: «Jeigu jums [pasaulio galiūnams] rūpi kultūra ir teisingumas, jūs globosite šią tautą, kuri turi teisę į jūsų pagalbą»²¹.

²⁰ Pavyzdį šitai schemai Šalkauskis bus perėmęs iš Solovjovo, panašią schemą išdirbusio rusų paskirčiai aiškinti. Plg. K. TRUKANAS, *Die Geschichtsphilosophie Wl. S. Solovjeffs*, Münster, 1924.

²¹ *Sur les confins de deux mondes*, 267 psl.

Vienintelis istoriosofijos veikalas

Tuo savo veikalu mūsų mąstytojas atitraukė jaunus mūsų inteligentus nuo grynai geopolitinio galvojimo ir planavimo siauruose Pabaltijo rėmuose ir išvedė juos į Europos platybes, kur rodė jiems žavingą uždavinį, kuo būsimoji jų kultūrinė veikla įgavo savo prasmę ir tikslą. Priaugančioji inteligentija neliko abejinga tokiai užburiančiai misijai. «Tokios mandrios knygos» — taip vėliau atsiliepė tuomet taipgi įelektrintas Pakštas — «apie lietuvių civilizacijos problemą iš viso niekas niekur ir neparašė»²². Jos pasirodymas tiesiog spirgino neužsnūdusius protus.

Džiaugsmas dėl tokio pagaunančio atidengimo savo tautinės paskirties buvo toks nuoširdus, kad tuomet kritiškų balsų nebuvo girdėti. Tik žymiai vėliau, politiškos statybos karščiui atslūgus, pasireiškė skepticizmas. Bet nors ir Gobis, Maceina ir kiti atidengė silpnąją jų mokytojo koncepcijos pusę, tačiau kito tos rūšies veikalo dėl laiko stokos nebuvo sukurta. Tokiu būdu ši Šalkauskio istoriosofija Nepriklausomybės laikais ir liko vienintelis mėginimas giliau įprasminti tautos egzistenciją ir jos veiklą.

7. «LIKIMO ŽVAIGŽDĖ»

Bet tokiai statybai, kokią Šalkauskis numatė 1916-1919 metais, reikėjo nes statytojų. Čia ir kilo jame sprendžiamai pašaukimo klausimas, nes jis turėjo išsiaiškinti, kokiais darbais galėtų tarnauti savo tėvynei.

Jis jautė, kad iš prigimties yra mintytojas ir dėlto suprato, jog jam skirta užkopti į aukštybes, kuriose gimsta amžinosios idėjos, kur pajėgtų apžvelgti visumą, suvokti esmę. Jis įsitikino, kad jis pašauktas minčių karalystėje išdirbti ištisą pasaulėžiūrą, kuri it švyturys rodytų kelią visiems besiblaškantiems kasdienybės smulkmenose. Savo vizijose jis matė save lietuvių tarpe toje pačioje vietoje, kurią graikuose buvo užėmęs Platonas, prancūzuose Descartes, prūsuose Kantas, rusuose Solovjovas.

Jo pašaukimas

Bet kartu Šalkauskis ir suprato, jog neužtenka išaiškinti idėjas ir sustatyti jas į privalomą mums pasaulėžvalgą, bet kad reikia ir įgyvendintojų ir tuo pat jiems paruošti auklėtojų. Taigi reikia —

²² *Aidai*, 1957, 5 nr., 202 psl.

kaip jis pasisakė viename 1918 m. kun. Tumui iš Friburgo į Stokholmą siųstame laiške²³ — «pritaikinti visą mūsų auklėjimą prie aukšto tautos idealo» (532 p.). Kad geriau suvoktų to auklėjimo tiesas, jis drauge su filosofija eina čia ir pedagogikos mokslą.

Būdamas tikras mesijanistas, jis dar čia pat Friburge ėmė verbuoti sekėjus ir su džiaugsmu galėjo kun. Tumui pranešti: «Gangreit visi [studentai lietuviai] dega karštu noru tarnauti savo tėvynėje pedagogikos srityje ... ir širdys auga, tai matant» (531-532 p.).

Supratęs tad, kad jo gyvenimo uždavinys, jo pašaukimas bus — kaip jis išpažino dar kitame Tumui parašytame laiške — ugdyti «tautinį auklėjimą per filosofiją» (535 p.), Šalkauskis į tėvynę išsi-ruošė kaip pedagogiškas jos filosofas ir filosofiškas jos pedagogas. Tai supratęs, jam beliko «palaiminti savo likimo žvaigždę» (531 p.), kuri toliau lydės jo žingsnius ir kelius.

Jo vedamosios idėjos

Vedamosios idėjos visuose jo darbuose bus lietuviybė, krikščionybė ir demokratybė, apie kurias jis štai kaip išsitardavo: Mes turime išauklėti tokią lietuvių, kuris džiaugsmingai prisipažins prie savo tautos. Naujoji *lietuviybė* atsikratys žemesnybės jausmo, užvaldančio šiandien dar daugelį mūsų tautiečių. Bet iš kitos pusės lietuvis nebus nacionalistas, kadangi žino, kad nėra «išrinktų tautų». — Būdami dėkingi mūsų veikėjams, paručusiems 19-me šimtetyje kelią tautiniam atgimimui, turime visdėlo pabrėžti, kad jie užakcentavo tik vieną tikro renesanso pusę. Mums gi reikia tikro lietuvių, tokio, kuris ir religiškai būtų atgimęs. Dėlto *krikščionybė* vėl atgims mūsų širdyse. — Jos įkvėpti mes sugebėsime ir tinkamai nustatyti savo santykius su artimu. Mes gerbsime kiekvieną, kuris yra vertas mūsų pagarbos, ir dėl to viešajame gyvenime visi dori piliečiai galės darbuotis pagal savo gabumus. Taigi *demokratybė* yra trečias stulpas, į kurį atsirems mūsų pasaulėžiūra ir visas mūsų veikimas.

8. ROMUVIETIS

Apžvelgęs retas mūsų auklėtojų eiles, Šalkauskis tuoj suprato, kad jas reikia neatidėliojant padidinti. Tačiau iš kur gauti naujų

²³ *Mūsų Senovė*, Tilžė, 1932, 527-533 psl.

pedagogų, kurių nelaimingoji tautos praeitis nebuvo leidusi laiku paruošti? Atsakymą susilaukė iš Amerikos romuviečių.

1917 metais Brooklyne buvo įkurta « Romuvos » Draugija, kuria keli patriotai norėjo sudominti jautresnius tautiečius būsimosios Lietuvos sukilnimu. Šitomis pastangomis, Pakšto perkeltomis į Friburgą, susidomėjo ir iš rytų atvykęs Šalkauskis. Pasekmė buvo ta, kad 1919 metų vasario mėnesį tame mieste buvo sudaryta romuviečių kuopelė. Vardas buvo giliai prasmingas. « Kiekviena tauta turi savo gelmėse šventąją vietą, kur dega jos amžinoji ugnis » — aiškina romuviečių tapęs mūsų filosofas. — « Lietuvių tauta savo šventąją vietą yra praminusi Romuvos vardu. Tasai vardas rasi geriausiai apreiškia tautinės mūsų civilizacijos esmę: todėl jį renkames obalsiu, besiryždami sukurti iš tautinės mūsų dvasios pilnutinio gyvenimo ugnį »²⁴.

Romuviečio nepasisekimas

Sugrįžęs 1920 m. į savo tėvynę, Šalkauskis įkūrė mūsų amerikiečių lėšomis *Romuvos* žurnalą, kurio pirmas numeris išėjo 1921 m. balandžio mėnesyje. Sąjūdžio idealą jis ten nušvietė šitaip: « Idealas yra pilnutinis, t. y. toks, kuris, jungdamas ir prigimties ir malonės veiksnius, derina sutartinėje prigimtyje, kultūroje ir religijoje »²⁵.

Kartu su žurnalo leidimu ėjo ir rūpinimasis įkurti kolegiją. Mat, mūsų filosofas norėjo ant Nemuno kranto prie Raudondvario statyti pavyzdinę gimnaziją, kuri turėjo išauklėti būsimąjį elitą. Raudondvaris ilgai turėjo tapti mūsų Oxfordu, mūsų Cambridge'u. Savo planus išdėstė prezidentui Smetonai, vėliau ir Stulginskiui, taip pat ir švietimo vadovybei. Pritarimo netrūko, tačiau ryžties nebuvo, ir dėl to Lietuva savo « Oxfordo » nesulaukė²⁶. Žurnalo 1922 m. rugsėjo mėnesyje dar išėjo vienas numeris, o paskui leidimas dėl ėmėjų bei pinigų stokos turėjo būti nutrauktas. Ir viltis kuopelių pagalba išigalėti neišsipildė, nes katalikų šviesuomenėje šalia « Ateities iš Maskvos » nebuvo vietos « Romuvai iš Brooklyno ». Šitaip vyriausiasis romuvietis liko vienas su savo užsimojimu išugdyti romuvietiškas asmenybes, kurios apreikštų « pilnutinio gyvenimo idealą tautinės individualybės lytyse » ir tarp rytų ir vakarų sukurtų « visuotinąją civilizacijos sintezę »²⁷.

²⁴ *Romuva*, I, 5 psl.

²⁵ Ten pat, I, 15 psl.

²⁶ Vėliau Kaune jo mokinių įkurtoji Marijos Pečkauskaitės vardo gimnazija norėjo bent iš dalies atstoti romuviečių projektuotą kolegiją.

²⁷ *Romuva*, I, 15 psl.

Šalkauskis į Filosofijos skyrių

Atsidūrus tarp pirmųjų savo vilčių, griuvėsių kaip toliau tėvynei padėti? Jam buvo aišku, kad jis ir ateityje turės kreiptis į dvasinęsni jaunimą. Bet kur jį rasti? Kvietimas į mūsų universiteto Filosofijos skyrių jam davė atsakymą.

9. EX CATHEDRA

1922 m. vasario 16 d., tautos šventės proga, buvo įkurtas mūsų universitetas ir tų pačių metų kovo 24 d. jame įsteigtas Teologijos-Filosofijos fakultetas. Šis, kaip rodo vardas, buvo dvilypis, nes viename skyriuje apėmė teologijos, kitame humanitarines šakas. Vadovaują katalikai iškart norėjo sudaryti ištisą Filosofijos-Istorijos fakultetą, tačiau specialistų stoka privertė juos pasitenkinti Filosofijos skyrium.

Filosofijos skyriaus reikšmė

Šiame kompromise atspindi visa nelaiminga lietuvių dvasios raida 19-ame šimtmetyje, kuriame buvo atsivėręs griovys tarp tikinčio tautos kamieno ir daugumos jos šviesuomenės. Ir kažin kurlink būtų pasisukusi ir pati tauta, jei ne Dovydaitis su savo ateitininkiškais vienminčiais, kurie jau nuo 1908 m. Kaune, Louvaine ir dar kitur buvo suėję į sąlytį. Inteligentijos krikščioninimas, iš dalies taip toli nuo Lietuvos pradėtas, dabar mokslo plotmėje buvo tęsiamas Filosofijos skyriaus Kaune.

Šalkauskis džiaugėsi tuo naujuoju mokslo židiniu, pasiryžęs ugdyti jo atstovaujamą krikščionišką humanizmą. Kokiu pasitikėjimu iš Friburgo sugrįžęs mokslininkas buvo sutiktas, rodo faktas, kad jis dar 1922 m. vasario mėn. 20 d. teologų buvo pakviestas filosofijos docentu į jų fakultetą. Prijungus dar Filosofijos skyrių, jis tų pačių metų birželio mėn. 9 d. buvo perkeltas kaip ekstraordinarinis profesorius į naują dalinį, kuriame dėstė filosofiją bei pedagogiką. Sudužus jo romuvietiškomis svajonėms, jis čia nors iš dalies rado tai, ko buvo išsiilgęs. Vietoje *romuviečių* jis dabar išsiauklės *filosofų*, kaip to skyriaus studentai buvo vadinami.

Šalkauskis Filosofijos skyriuje

Jo dviejų pasaulių nuspalvintas ir dviejų fakultetų praturtintas išsilavinimas, jo dėstomųjų mokslų svarba, taurus jo gyvenimas —

visa tai iškart jį padarė to skyriaus siela ir pažiba. «Jis skaitėsi tuomet šviesiausias mokslo autoritetas», — paliudija buvęs jo mokinyš Ivinskis. Bet tokio autoriteto ir reikėjo, nes skyrius iš pat pradžios tiek dešiniųjų, tiek kairiųjų buvo visu įnirtimu puolamas.

10. ATEITININKAS

Šalkauskio demokratiškumas

Šalkauskis neapsiriko manydamas, jog per *filosofus* galės nors dalį savo romuvietiškos programos realizuoti, juk Filosofijos skyriuje jis dėstė rinktiniam būriui. Bet kartu jam buvo aišku, jog šiuo keliu jo įtaka plis tik lėta, jis gi — tikras mesijanistas — dar pats norėjo skinti vaisius nuo medžių, kuriuos sodino. Dėlto vis silpniau priešinosi prieteliams, raginanties jį atsistoti ateitininkų priešakyje kuo savo idėjoms iškart būtų laimėjęs atsidavusių sekėjų. Anksčiau jį nuo tokio žygio buvo sulaikiusi trapi jo sveikata, nemėgimas organizatorinių darbų, o labiausia nenoras išstumti iš garbingos savo vietos draugą Dovydaitį. Tačiau sujaudintas 1926 m. gruodžio mėn. 17 dienos įvykių, jis vis dėlto pasiryžo.

Mūsų filosofas buvo — kaip jau girdėjome — nuoširdus demokratas ir dėlto dažnai tarėsi su kun. Krupavičium, kurį laikė gambiausiu krikščionių politiku seimų laikais. Savo politinį *Credo* jis buvo išdėstęs *Romuvos* Pradmenuose, kur skaitome: «Romuva ryžiasi tarnauti tikram demokratizmui, kuris privalo vykdyti tokią visuomenės organizaciją, kur jos nariai turėtų daugiausia lygių, laisvės ir gerovių, teisių»²⁸. Kitoje vietoje jis dar buvo pabrėžęs: «Romuvos įsitikinimu krikščioniškoji politika yra iš pagrindo demokratinė politika, nes vien krikščionybė tepajėgia visiškai suderinti absoliučią individo vertę su visuomenės autoritetu»²⁹. Būdamas ne tik žodžiuose demokratas, Šalkauskis nesutiko su gruodžio 17-tos perversmu. Jis negalėjo suprasti, kad dalis katalikų visuomenės tam smurtui pritarė ir grupė ateitininkų net aktingai jame dalyvavo. Nepasitenkindamas kritika, jis apsisprendė perimti ateitininkų vadovybę su tikslu juos giliau sąmoninti ir tvirčiau surikiuoti.

Vyriausio ateitininkų vado vietoje

Jo vadovavime galima įžiūrėti tris tarpsnius. Pirmas prasidėjo 1925 m., kai jis savo paskaita apie «Ateitininkų principus bei parei-

²⁸ Ten pat, I, 16 psl.

²⁹ Ten pat, I, 18 psl.

gas» išryškino šio sąjūdžio idealus ir jiems įkūnyti siūlė geresnį, federatyvinį susiorganizavimą, kuris 1927 m. Palangos konferencijoje ir buvo priimtas. Antrasis tęsėsi nuo 1927 iki 1930 metų, per kuriuos jis oficialiai nešė vyriausiojo vado našta. Bet ir ją 1930 m. užkrovus ant kitų pečių, Šalkauskis visais saitais liko surištas su ateitininkais, kaip paliudija jo 1932 m. — trečiame periode — paskelbtas «Atviras laiškas». Tokiu nuo 1925 iki 1932 metų besitęsiančiu rūpinimusi Šalkauskis tiesė tiltą nuo Dovydaičio į Pakšlą: anam padėjo užbaigti, šiam pradėti.

Ateitis — Romuva

Jis ateitininkijos vado vietoje veikė panašiai kaip kadaise romuviečių priešakyje. Aišku — ateitininkai dabar jam atstojo romuviečius. 1922 m. jis buvo generolas be kariuomenės, o penki metai vėliau jis gavo ištisą armiją, kuri leido net kelius žurnalus ir Filosofo skyriaus pavidale turėjo ir savo kolegiją.

Patenkintas tokiu laimikiu, Šalkauskis uoliai ėmėsi savo darbo — įsamoninti ir rikiuoti. Dėlto jis *Romuvos* Pradmenis iš 1921 m. nūnai išvystė į pilną ideologiją. Anais metais jis savo idealą buvo nupiešęs *existentialiter* pareikšdamas: «Romuvietis privalo būti kūnininkas, kultūrininkas ir dvasininkas»³⁰, o dabar jis išsireiškė daugiau *principaliter*, išskaičiuodamas tuos keturius ramsčius, kuriais remiasi ateitininkija: katalikiškumą, tautiškumą, visuomeniškumą ir inteligentiškumą³¹. Toliau jis pertvarkė ligšiolinę vienylę sąjungą į trilybę federaciją, skatinančią narius prie našesnės veiklos. Tokiu būdu jis tikėjosi išugdyti tokį «idėjos riterį», kuris visus sunkumus nugalės, nes yra «pažymėtas tuo kryžiaus ženklų, po kuriuo, visuomet laimima»³². Vadas su šviesia viltimi žiūrėjo į ateitį. Bet ši ji iš naujo apvytlė ir tuo jam sudavė antrą smūgį. — Kas buvo atsitikę?

Šalkauskis apsisvylė ateitininkais

Situaciją mums aiškina 1932 m. jo ateitininkams išleistasis «Atviras laiškas», kurį pradeda šiais melancholiškais žodžiais: «Praėjo daugiau kaip dveji metai. Bet ar pastatytieji uždaviniai yra kiek pastūmėti arčiau realizavimo?»³³. Neigiamai atsakydamas, jis kaltę meta pirmiausia ateitininkams, kurie, jo manymu, «nepakyla aukščiau nesusipratusios bei inercinės masės». Jis, žino-

³⁰ Ten pat, I, 15 psl.

³¹ *Ateitininkų ideologija*, Putnam (Conn.), 1954, 57 psl.

³² Ten pat, 235 psl.

³³ Ten pat, 238 psl.

ma, kaltina ir tas sąlygas, kuriose « neapręžtos valdžios geidžiantieji politikai »³⁴ laiko visą katalikų visuomenę, o ypač jos veikliausiąją dalį, inteligentus, it kokiame kalėjime, kas betgi nepilnai pateisina menką — jo supratimu — ateitininkų idėjinį išsilaikinimą bei silpną veikimą. Išvada : « Reikia susiprasti, susiorganizuoti, kurti ir kovoti » ir tuo horizontalinę išsiplėtojimo liniją radikaliai pakeisti vertikalinio augimo linija.

« Žodis tartas. Ar taps jis kūnu ? » Šitame baigiamame klausime slepiasi skausminga resignacija. Šalkauskis, iš tikrųjų, su apkartusia širdimi atsisveikina ir su antrąja savo visuomenine pareiga. 1922 m. vyriausiam romuviečiui nebuvo pavykę surinkti sekėjų, o dešimt metų vėliau vyriausiam ateitininkui nepavyko savo vienminčiams pilnai įkvėpti idealo meilę ir drąsą jam pasiaukoti. Kas jam beliko, — taip jis manė — kaip liūdnei pasitraukti į skeptiško stebėtojo kampelį ?

11. VADO-IDEALISTO TRAGIKA

Šis nusivylimas plaukia iš amžinos kovos tarp idealo ir tikrovės. Kadangi mūsų filosofas buvo platoniškos prigimties, augustiniško nusiteikimo, solovjoviško pasistiebigimo, jis pirmavaizdžiams davė pirmenybę prieš mus supančią realybę ir laukė, kad žmonės savo gyvenimą formuotų pagal juos. Kad tik visi suprastų tikrą savo paskirtį, jis be atvangos skelbė idėjų grožį bei išganingą jų poveikį į mūsų gyvenimą. Iš tos priežasties jo gvildenamos temos beveik visuomet buvo poliarinės, kuris net savo pavadinime paženklino šį dvylipumą. Būdinga dėlto kuone visoms temoms tas abu elementus jungiąs « ir ».

Vertikali Šalkauskio linija

Jau pati pirmoji jo studija išspausdinta 1913-14 m., rodo šį jo vertikalinį poliarumą — « Bažnyčia ir kultūra ». Jis būdingas ir romuviečiui — « Krikščioniškąjį politiką ir gyvenimą valanda » (1921 m.). Jis taipgi charakterizuoja ateitininką — « Memento reikalai ir principų reikalavimai » (1926 m.) ir išlieka iki paskutinių jo viešų pasisakymų — « Jaunimas ir gyvąjį dvasia » (1938 m.).

Metams slenkant, tų raštų tonas darėsi vis aštresnis, mat Šalkauskis užsimerkė prieš faktą, kad gyvenimo galimybės yra labai apribotos ir dėlto ir prie geriausių norų nepajėgs idėjų pilnai įkūnyti.

³⁴ Ten pat, 239 psl.

Jis užmiršo, kad žmonės tėra labai netobuli idealų siekėjai ir perdėm nerangūs jų realizatoriai. Nepaisymas šito neužginėjamo fakto jam tapo nesibaigiančio skausmo šaltiniu. Bet ar jis galėjo tikėtis ko geresnio? Sokratą privertė nusinuodyti, Platoną išvarė iš miesto, o Spinozą iš bendruomenės. Kantui uždraudė liesti reikšmingiausias temas ir Čadajevą apskelbė bepročiu. Solovjovui visai užgynė viešai prabilti, o Bulgakovą su Berdiajevu, jo sekėjus, išginė iš krašto. Akivaizdoje šios nesibaigiančios skriaudžiamųjų eilės ar vienas Šalkauskis teturėjo teisę būti apsaugotas nuo visų tų nemalonumų, nepasisekimų ir nusivylimų, kurie yra visų išminčių dalia?

Filosofų dalia

Nors mūsų filosofas šią istorijos patvirtintą tiesą gerai žinojo, tačiau idėjų srityje likdamas kietas, jos nenorėjo imti dėmesin ir dėl to atkakliai gynė savo vertikalumą bei iš jo plaukiantį išpaireigojimą, kaip įsakmiai rodo šie anekdotai: Kai kan. Tumas atmetė vieną jo planų žodžiais: «Projektas yra nepriimtinas, nes per daug tobulas»³⁵, Šalkauskis apstulbo, juk kaip tik tobulybėje jis matė išganymą. Dėlto jis ir vienam teologijos studentui, abejojusiam, ar viena jo skelbiama teorija iš viso gali būti realizuojama, sausai atkirto: «Geriausia teorija yra ir geriausia praktika».

Idealisto tragika

Tą tragiką dar pagilino jo palinkimas manyti, jog pažinti idėją, reiškia ir pamilti ją, o pamilti ją, reiškia kartu ir norą ją įgyvendinti. Bet taip nėra. Ypač kai turima reikalo su mase. Katalikų masė mažai skiriasi nuo kitų, nors ji idealistams palankesnė dirva. Žymiai geriau su ateitininkais, nes jie turėjo stipresnių sparnų. Bet dėl suprantamų priežasčių ir jie negalėjo visiškai atsikratyti nuo visų tų sunkumų, kurie juos spaudė totalitarinio režimo laikais. Ar tad nuostabu, kad šauklys nesusilaukė visų tų žygių, prie kurių jis ragino?

Šalkauskio elitas

Bet faktas, kad ir uoliausiam vadui niekad nepavyks perdirbti masę ir visiškai pakeisti žemę, ji vis dėlto neturėtų atbaidyti nuo vykdymo savo misijos, nes ir kurčiausioje minioje atsiras jieškančių kelio «į kalnus, į viršūnes», kaip skamba jo giedrininkams parinkta-

³⁵ Ten pat, 16 psl.

sis šūkis, kuris lygiai toks vertikalus kaip ir šatrijiečiams dovanotasis — « Menas grožiui, grožis — tobulumui ».

Tokių pasiryžėlių jis ir buvo susilaukęs, bet jų skaičius jam atrodė dar per mažas. Tačiau jis turėjo žinoti, jog elitas yra aristokratiškas augalas, kuris bręsta tik lėtai. Turėjo dėl to ir žinoti, jog tokia rinktinė pilnai pasireikš tik sekančioje kartoje. Jeigu jis atidžiau būtų pažvelgęs į savo ateitininkišką aplinkumą, jis su pasitenkinimu, gal net su džiaugsmu, būtų pastebėjęs, jog jo išsilgtasis elitas jau buvo pasiruošęs ir tik laukė ženklo, kuris šauktų jį į sceną.

12. NAUJOJI KARTA

Šalkauskis laukia naujos generacijos

Ji į sceną išėjo 1936 m. Prieš tai Šalkauskis dažnai buvo kėlęs generacijų klausimą žodžiais : « Mes jau apie dvidešimt metų auklėjame jaunimą. Kažin, ar jis susiformuos į naują kartą, kuri norės tęsti idėjinį mūsų darbą ? » Kadangi jis jaunujų buvo jau ne vieną syk apviltas, jo balsas tokiomis progomis skambėdavo skeptiškai. Nesunku tad suprasti, koks buvo jo džiaugsmas, kai 1936 m. naujoji karta net dvejais žygiais jį nustebino : Kovo mėnesį tam tikra politinė deklaracija ir per Jonines naujo dienraščio įsteigimu.

Apie 1935 m. grupė ateitininkų, kurie beveik visi yra buvę Šalkauskio mokiniai ir dabar iš dalies dėstė šalia jo Filosofijos skyriuje, buvo paruošusi valstybės pertvarkymo planą. Jie ant savo kailio buvo patyrę, kiek totalistinis režimas neatitiko demokratiniam lietuvių nusistatymui, ir dėlto išdirbo konkretų projektą, kurį 1936 m. pavasarį išspausdino *Naujojoje Romuvoje*. Tai buvo konstruktyvus jaunų katalikų demokratų atsakymas į valdžios nusistatymą tais pačiais metais suorganizuoti ne demokratišku būdu rinkimą naujo seimo, kuris toliau turėtų paskelbti ir naują konstituciją.

Romuviečių deklaracija

Pagrindinius savo projekto punktus jaunieji sumanytojai išdėstė šitaip : « Valstybė turėtų būti organizuojama taip, kad ji patenkintų visos tautos opiausius reikalus, kad atitiktų tautos prigimtį ir jos gyvavimo sąlygas, kad neįpratintų jos būti tik iš viršaus dirguojama, bet kad ji pačią tautą, pačius gyventojus darytų vis sąmoningesnius, aktingesnius, sumanesnius, sąžiningesnius, ne tik suprantančius, bet giliai jaučiančius nepriklausomos valstybės prasmę.

Šitaip suprantama valstybė turėtų būti organizuojama: Socialinėje ekonominėje srityje — įvedant korporatyvinę santvarką. Ideologinėje kultūrinėje srityje — vykdant kultūrinę autonomiją. Teisinėje politinėje srityje — sudarant institucijas, reikalingas teisei valstybei»³⁶.

Dvasinis giminingumas su romuviečiais

Šios mintys tiek atitiko profesoriaus idėjas, kad jis jose pažino išsilgtąją naują kartą. Kad ji buvo tikrai jo karta, paliudija faktas, jog visi pasirašiusieji buvo jo studentai ar šiaip jo idėjų išpažintojai: Brazaitis, Dielininkaitis, Grinius, Ivinskis, Yla, Keliutis, Maceina, Malinauskas, Mantvydas, Pakuckas, Pankauskas, Salys, Skrupskelis, Vaičiulaitis. Tik Pakštas su Vitkum priklausė prie vyresnės generacijos. Pažinęs juose savo minčių realizatorius, net patį save, neįprastu entuziazmu juos sveikino šiuo kreipimusi: «Brangieji draugai romuviečiai. Vadindamas jus šitaip, noriu pabrėžti, kad mūsų takai yra suėję į vieną platų kelią. Man nėra net reikalo įsijungti į jūsų sąjūdį, nes aš esu jau buvęs jo ištakose. Aš tiesiu jums savo ranką ir tariau: “Nuo šiolei žygiuosime drauge į laimingesnę mūsų tautos ateitį”»³⁷.

Šis Šalkauskio pabrėžiamas idėjinis vieningumas nėra kokia konstrukcija *post festum*, bet tikras išvidinis giminingumas — tai sūnaus išdirbtoji tėvo politinė koncepcija.

Šalkauskis gina romuviečius

Kad mūsų filosofas tikrai matė save šiame jo mokinių žygyje, paaiškėja ir iš to atkaklumo, kuriuo jis juos gynė nuo tautininkų publicistų puolimų. Jis tuomet dėl savo polemikos su jais valdančiųjų sferose per kelias savaites susilaukė daugiau priešų negu šiaip per visą savo gyvenimą. Bet karštai užsiangažavęs Šalkauskis to nepaisė, nes gindamas romuviečių projektą, jis gynė savo idėją.

Kartu jis gynė ir jaunos generacijos kūrybiškumą, nes anais nevaisingais, kurčiais laikais, kuriuose režimas laukė besąlyginio klusnumo savo dekretams, šis romuviečių užsimojimas buvo vienintelis kūrybiškas darbas politikoje. Bet jis atskleidė ne tik jaunųjų inteligentiškumą bei kūrybišką veiklumą, bet ir stebėtiną jų drąsą, nes pasipriešinti anų dienų valdžiai tuomet reiškė tą patį kaip rizikuoti savo laisvę bei medžiagšką egzistenciją. Bet jie savo dvasios vadovo buvo išmokyti tokių pavojų nepaisyti, ir jie jų nepaisė.

³⁶ *Naujoji Romuva*, Kaunas, 1936, 8 nr.

³⁷ Ten pat, 11 nr., 246 psl.

« XX-tas Amžius »

Romuviečių mokytojas dar nebuvo atsidžiaugęs tokiu savo įpėdinių užsimojimu, kai jį pradžiugino naujas jų žygis — XX-to Amžiaus įkūrimas.

Kaip tas dienraštis užgimė? Iš studijų kelionės po kelius vakarų kraštus sugrįžęs, kun. Stasys Yla kartu su tokio pat pasiryžimo romuviečiais — pasauliečiais Brazaičiu, Dielininkaičiu, Grinium, Ivinskiu, Keliuočiu, Maceina ir Skrupskeliu norėjo nešti savo reformistines idėjas į platesnę visuomenę. Proga tam davė liūdnas likimas katalikų dienraščio *Ryto*, kuris cenzūros nualintas ir kitų vargų spaudžiamas vos teturėjo 700 ėmėjų. Nusistatę neveltui leisti savo dienas, tie jaunuoliai 1936 m. birželio mėnesio viduryje per kelias valandas perėmė seno organo palikimą ir per vienuolika dienų sukūrė XX-tąjį Amžių. Tuo jie atliko darbą, kuris kituose kraštuose būtų pereikalavęs milžiniškų sumų ir ištiso štabo įgudusių žurnalistų.

Šaunus, tiesiog hazardiškas to naujo idėjų skleidėjo pasirodymas Šalkauskį smarkiai nustebino. Kaip režimo migdančioje visuomenėje galėjo pasigirsti naujas balsas? Iškart supratęs reikšmę to drąsaus žygio, jis ir dabar sumanytojus sveikino iškeltomis rankomis. Nuo dabar idėjinis jo triskambis « katalikybė — tautybė — demokratybė » skambės visame krašte.

Dar Hello, nusivylęs kartais taip neteisingąja « teise » ir dėlto studijavęs teologiją su filosofija, buvo steigęs tokį dienraštį — *Le Croisé* — ir jame « su nepažabotu gaivalingumu mėtųdavo šviesos žiupsnius ant visokeriopų žmogaus dvasios problemų. Nuo ano laiko jos spinduliai bus barstomi visoje katalikiškoje spaudoje »³⁸. Ir dabar linkęs sekti Hello pavyzdžiu, Šalkauskis XX-tą Amžių laikė lietuviškuoju *Le Croisé* broliu ir dėlto jautėsi įpareigotas jam padėti. Amžininkams padėti jį skatino ir traukias prof. Miljukovo (1859-1943) pavyzdys, kurio kadaise Maskvoje leidžiamąją *Rjetsch* jis dėl savo idėjiškumo bei demokratiškumo buvo pamėgęs ir kurio dabar Paryžiuje, emigracijoje, redaguojamą *Pasledniye Novosti* taipgi uoliai skaitydavo.

Šalkauskis — « Amžiaus » bendradarbis

Tad panašiai kaip Hello ir mūsų filosofas pasiryžo dienraštyje « mesti šviesos žiupsnius ant žmogaus dvasios problemų » ir panašiai kaip Miljukovas, šis moksliškasis politikas, jis nusistatė ir

³⁸ *Romuva*, I, 81 psl.

laikraščio skiltyse pasisakyti už krikščioniškojo humanizmo pagimdytuosius politikos principus. Tokiu būdu *XX-tas Amžius* tapo Šalkauskiui nauja katedra, iš kurios jis visam kraštui skaitė pilnutinio gyvenimo kursą. Tai reta laimė žurnalistikoje, nes dažniausia idėja lieka be spaudos ir dėlto gilesnės įtakos nedaro, arba spauda lieka be idėjos ir tuo tikros naudos neteikia.

Naujoji karta

Kokiame laipsnyje Šalkauskis buvo idėjinis amžininkų globėjas, matyti tarp kitko iš šio pirmo redaktoriaus kun. Prunskio pasisakymo: «Nekartą kilus diskusijoms, mes stengdavomės pasekti jo pavyzdžiu, kai jis skatindavo objektyviai išvelgti oponento mintis ir logiškai atskleisti jo nukrypimus nuo tiesos. Jautėme, kad jo straipsniai skaitytojų branginami, todėl jų kuo daugiau prašėme. Šalkauskis mėgdavo perskaitęs kokį naują vakarų Europos leidinį, referuoti apie jį mūsų laikraštyje. Taip susidarė visa serija tokių straipsnių, kurie ėjo po bendra antrašte "Medžiaga, XX-to Amžiaus, ideologijai"».

1936 m. generacija — tai naujoji katalikiškos Lietuvos karta.

13. SEKMINIŲ UGNIS

Jos pasirodymas buvo gryno idealizmo išdava, juk ko galėjo romuviečiai tikėtis dėl savo politinio *Credo*, jei ne represijų iš valdančiųjų pusės? Ko *amžininkai*, tie patys, kurie buvo laimėję 26.000 prenumeratorių, kas, žinoma, daugiausia ėjo oficiozo sąskaiton? *Amžiaus* redaktoriai, kurie dirbo be atlyginimo, daug rizikavo — Skrupskelį įtikimiausia viena karikatūra išvarė į Sibirą ir į mirtį.

«Gyvosios Dvasios» sąjūdžio pradžia

Šalkauskis savo sekėjų pasišventimo buvo sužavėtas. Tuo labiau jį nuliūdino tie šešėliai, kurie bendrai krito ant Lietuvos — besiplečias savanaudiškumas, idealizmo nykimas. Smarkiausiai jį slėgė, kad ir dalis ateitininkų ėmė sumiesčionėti, užsikrėsti «litizmu». Jį tiesiog parbloškė, kai vienas jo bendradarbių ciniškomis kombinacijomis apiplėšė jam patikėtą kasą ir dar kiti «vienminčiai» metė žmonas, paliko vaikus ar, norėdami valdantiejiems įsiteikti, savo pažiūras mainė kaip pirštines. Jo širdį itin įskaudino faktas, kad ir ne visi dvasininkai mokėjo atsispirti toms naujoms pagundoms ir

kad dėl moralės kritimo iš dalies kalta buvo ir valdžia, kuri, geisdama turėti politikoje laisvas rankas, visuomenę nukreipė į *panem et circenses*. Vienintelis išganymas — grįžti prie senų idealų, prikelti pirmų nepriklausomų dienų pasiaukojimą, pasukti mūsų galvosenos bei veikimo liniją vėl vertikaliai aukštyn.

« Gyvosios Dvasios » sąjūdis

Prie to jau vysk. Būčys seniai buvo raginęs. To buvo reikalavęs ir prof. Kuraitis savo ratelyje ir jo redaguojamame *Tiesos Kelyje*. Kun. Ylos vadovaujami konfratrai V. Bagdanavičius, V. Balčiūnas, T. Bieliūnas S. J., T. Vaišnora M. I. C. ir kiti jau nuo 1934 m. ruošėsi pasipriešinimo akcijai. 1936 m. generacija užsiangažavo tiesiog savonarolišku liepsningumu: *Židinyje* ji skatino « rauti pikta iš savo tarpo », Maceina skelbė šūkį « išdalinti altorių auksą », Keliuotis savo *Naujojoje Romuvoje* pliekė arivistus, Grušas smogė karjeristams net ištisu romanu ir Dovydaitis peikė tėvynės « apsilaišinėjimą ». Taigi, netrūko partizanų prieš tuos apgavikus, vagis, « kombinatorius » ir kitokius kriminalistus, kurie nūnai it tvanas užliejo visus teismus. Netrūko nė protestų prieš tuos kenkėjus bei nusmukėlius, kuriais nesusidomėjo viešieji prokurorai. Bet kas visus tuos švariosios Lietuvos gynėjus suburs bendram žygiui? Yra tikras paradoksas, kad šis darbas atiteko fiziškai pačiam silpniausiam — liesučiu, išblyškusiam, šlubuojančiam Šalkauskiui, kurio mirtinai išvargusiam kūnui atsakomybės jausmas ir idėjinis pasišventimas suteikė naujų jėgų. Bet tai bus — kaip jis manė — paskutinis mano bandymas: « Tiek mano sumanymų, planų, vaju, sistemų pasiliko balsu, šaukiančiu dykumoje, — jis tuomet skundėsi *Tiesos Kelyje* — kad keldamas aikštėn šį klausimą, manai sau: „Va, tai jau bus paskutinis mano bandymas” »³⁹.

« Paskutinis bandymas »

Tas « paskutinis jo bandymas » siekė kurti Gyvosios Dvasios sąjūdį, apie kurį jis šitaip pasisakydavo: Mums trūksta gyvos dvasios. Šventoji Dvasia mums yra « Nežinomas Dievas ». Mes turėtum jį pažinti ir veikti jo įkvėpti. Šis sąjūdis nėra kokia nauja doktrina, o tik naujas kelias. Juo turėtų eiti visi, kurie trokšta išsilaisvinti iš patogumų urvų, iš pinigų vergovės, iš sibirizmo gėdos, iš auksinių ar parfumuotų retežių ir kuriems iš viso rūpi švari, spindinti tėvynė. Kreipiuos į visus: į mokytojus ir karininkus, į kunigus ir ekonomis-

³⁹ *Tiesos Kelias*, Kaunas, 1938, 6 nr.

tus, į pramonininkus ir menininkus, į valdininkus ir žurnalistus, į partinius ir nepartinius, į mokytus ir prasčiokėlius. Visus jungs vienas troškimas: padėti Šventai Dvasiai išsivalyti. Jų didžioji šventė bus Sekminės. Visi vienminčiai laisvai įsijungs į bendrakeleivių eiles, kurios neturės nei vado, nei valdybos, nei įstatymų, nei mokesčių. Užteks ratelių, kurie žarstys šventą ugnį, skatins jėgas, nustatys vagą, koordinuos darbą.

Sąjūdžio charakteris

Kad visiems geros valios žmonėms būtų galima įsijungti į šią srovę, sumanytojas numatė išleisti pradžiarastį, vienkartinį leidinį bendrai orientacijai. Toliau suplanavo religijos laikraštį, skiriamą gilesniam tikybos pažinimui. Davatkiškas pamaldumas, šabloniškas religijos traktavimas ir negyvenimiškų temų parinkimas jam būtų svetimas.

Kilnieji 1938 metai

Šiam sąjūdžiui būtų svetimas ir bet koks asmeniškumas, nes jis nenorėjo kovoti su žmonėmis, su srovėmis arba partijomis; jo priešas buvo blogis kaip toks. Dėl to jam ir buvo svetimas bet koks farizėjiškumas ir inkvizitoriškas uolumas. Šalkauskio idealas buvo švelnus, humaniškas lietuvis, kuris artimo meilės įkvėptas visiems tiesia savo brolišką ranką ir užveda juos ant kelio, vedančio juos į vis skaistesnę, tauresnę gyvenimą.

Vyriausiam skatintojui talkino siauras ratelis, kuris pasitardavo vysk. Būčio butelyje Kaune, Laisvės Alėjos 61-ame numeryje. Pasitarimai vyko ta dvasia, kurią Šalkauskis išreiškė jo paties sustatyta malda į Šventąją Dvasią.

Jei būsimam Lietuvos istorikui rūpės ir išvidinė tautos raida, jos religinės minties skaidrinimas, jos dorinis pasistiebimas — visas jos tiesimasis į viršų, tai jis tuos 1938 metus, kuriais «didysis mūsų filosofas ir tautos auklėtojas tos gyvosios dvasios žiežirbas paleido ir į kitų idealistų sielas»⁴⁰, turės laikyti pačiais kilniausiais mūsų Nepriklausomybės laikais.

⁴⁰ Taip atsiliepė kun. A. Smaila (Yla?) *Tiesos Kelyje*, 1938, 487 psl.

14. MOKSLO VIRŠŪNĖJE

Šalkauskis — Akademijos pirmininkas

Gyvosios Dvasios sąjūdis nesibaigė su 1938 metais, o tyliai plėtojosi — juk *spiritus flat ubi vult*. Toji pati Dvasia, tarsi, ir pašaukė to sąjūdžio kūrėją ir didžioms pareigoms L. K. Mokslo Akademijos priešakyje — dar tais pačiais 1938 metais, nes po jos pirmininko prel. Dambrausko mirties (1938.II.19) bendras katalikų akademikų pasitikėjimas Šalkauskiui patikėjo šią garbingą vietą.

Ji jam ne tiek reiškė garbę kiek pareigą. Dėlto jis 1939 m. trečiame Akademijos suvažiavime ėmė žodį, norėdamas parodyti kelių visiems, kuriems tuose klaikiuose laikuose rūpėjo gelbėti žmogaus orumą bei tikrą tvarką tautų sugyvenime. « Mes matome, — taip jis tarė, — kaip lygstamiesiems žemiškiesiems dalykams teikiama nelygstamoji vertė. Kai dabar nelygstamai yra garbinama ar valstybė, ar tauta, ar rasė, turime idololatrijos apraišką. Kai skelbiamas kraštutinio vadizmo principas ir reikalaujamas nelygstamasis klusnumas vadui, turime taip pat drauge ir idololatrijos ir barbarijos apraišką, nes nelygstamas klusnumas tepritinka vien nelygstamajam autoritetui, t. y. Dievui. » Kam jis taikė tuos žodžius, — be užsieniuose pasireiškusių diktatorių, — nesunku suprasti, žinant, kad metai nebuvo praėję nuo to, kai pas mus neskaitlingos mažumos sudarytas seimas užmetė kraštui konstituciją, kuria « įsivyravo prezidentinis režimas, nutolęs nuo pirmykštės demokratinės santvarkos »⁴¹.

Akademijos pirmininkas — Universiteto rektorius

Katalikai dar nespėjo apsidžiaugti, kad reikšmingiausia vieta jų mokslo pasaulyje atiteko žymiausiajam jų filosofui bei pedagogui, kai jie tapo liudininkai jo išrinkimo ir į V. D. Universiteto rektorius. Jis niekad nesiveržė į viešas vietas, nes jam daugiau rūpėjo idėjinis darbas vienuoliškame nuošalume. Nekartą buvo sumanyta jį vainikuoti rektoriaus garbe, tačiau jis vis prašydavo jo kandidatūros nestatyti. Vienok 1939 metais, kada nujautimas audringų laikų vertė universiteto vairą atiduoti į nepajudinamos dvasios ir kartu į taktingos, švelnios asmenybės rankas, jam atsisakinėti jau nebepavyko. Jau pirmame balsavime jis gavo absoliučią daugumą, kuo katalikui ir dargi valdžios taip prieš plaukus šukuojamo Filosofijos skyriaus

⁴¹ V. DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ, *Lietuvos istorija*, Chicago, 1956. 918-919 psl.

atstovui buvo patikėta ir aukščiausio valstybinio mokslo instituto vadovybė.

Kas naujam rektoriui rūpėjo, atidengia šie 1939 m. birželio mėn 12 d. vysk. Būčiui į Romą siųsti žodžiai: « Mane baugina reprezentacija, kuriai neturiu reikalingų davinių. Drąsiau žiūriu į vidaus darbą ir į pedagoginę jo pusę »⁴². Pritaikinti savo auklėjimo principus — štai, kas jam rūpėjo.

Nepriklausomybės laikais Lietuva mokslo viršūnėje turėjo dvi vieti, kurioms mūsų mokslininkai kviesdavo garbingiausius savo atstovus. Viena vienintelį kartą jie į tuos sostus įsodino vieną ir tą patį asmenį — Šalkauskį. Kokios čia atsivėrė galimybės tiek Akademijos pirmininkui tiek Universiteto rektoriui! Kokios perspektyvos atsidengė ir visam kraštui, atsistojus mokslo viršūnėje dvasingiausiam idėjininkui, kurio Nepriklausomybės laikais Lietuva buvo susilaukusi!

« Apokaliptiniai aidai »

Deja, Šalkauskis, atsistojęs galios ir garbės viršūnėje, nujautė, kad negalės naudotis tomis žavingomis galimybėmis, nes jau Akademijos susivažiavime išgąstingai buvo taręs: « Kas laukia žmoniją, kurioje jau galingai reiškiasi idololatrijos ir civilizuotos barbarijos linkmė, mes dar tikrai nežinome, bet mes tai jaučiame, susirūpinę galimomis rytojaus katastrofomis. [Tai] tartum apokaliptiniai aidai, einą mums iš ateities »⁴³.

15. APOKALIPTINĖ RŪSTYBĖ

Solovjovo apokaliptinis nusiteikimas

Šitaip išsitardamas, Šalkauskis prisigretino prie didžio savo pavyzdžio net mirties išvakarėse. Mat, Solovjovas anksčiau buvo įsitikinęs, kad krikščionys, mylėdami Kristų bei pasinaudodami Dievo malone, sujungs visą žmoniją į vieną Dievo karalystę. Tam jis pats 1896 m., neišstodamas iš ortodoksų bažnyčios, prisijungė prie Romos. Tačiau jis begaliniai apsigylė, nes rusai nė manyte nemanė sekti jo pėdomis. Iš šio nusivylimo, kurį dar apkartino nepasitenkinimas ir šiaip daugelio krikščionių elgesiu, jame išgalėjo mintis, jog istorija neįkūnys teokratijos, o Antikristą. Jo nusivylimas buvo

⁴² Iš laiško, esančio Tėvų Marijonų Archyve, Romoje.

⁴³ L. K. Mokslo Akademijos *Suvažiavimo Darbai*, Kaunas, 1940, III, 25 psl.

beribis, nes jis buvo tikėjęsis galėsiąs dar pats džiaugtis savo pastangų vaisiais. Bet kas dabar beliko, kaip prakeikti tokį vyksmą ir išpranašauti pasaulio galą, per kurį Kristus sutriuškinsiąs Antikristą ir visus nekrikščioniškus «krikščionius»?! Tokios rūsčios minties pagautas, romusis Solovjovas neaplenkė nė Tolstojaus, kaip žinome iš ką tik prieš mirtį rašytų *Trijų Pasikalbėjimų* (1899-1900).

Šitas nusivylimas pilnai suprantamas, nes yra žmogui įgimta norėti dar išvysti savo pastangų rezultatus. Priešingu atveju, jis nusimena ir net šaukiasi dangaus keršto. Jis save laiko amžina norma ir plačiosios istorijos įvykius matuoja siauru savo gyvenimo matu. Jis lyg identifikuoja save su Apvaizda ir ima kalbėti Jos vardu. Jis užmiršta, kad jis nėra Dievo norma, nėra amžinybės matas, o paprastas Dievo įrankis. Jis užmiršta, kad mums telemta kovoti, o vienam Dievui telemta laimėti. Dėlto ir vienas Dievas nustato galutinio laimėjimo valandą. Dėlto mes neturime teisės manyti, — arba net reikalauti — kad ji turi išmūšti mūsų epochoje, ir kad Dievas per mus turi apreikšti savo pergalę. Šventos ugnies pagautas, net Solovjovas tai užmiršo.

Ir Šalkauskis apokaliptininkas

Panašiai dabar pasielgė ir Šalkauskis. Jis per visą savo gyvenimą buvo sferoje aukštų idealų, kuriems jis troško būti ištikimas iki paskutinių savo dienų. Dėlto jis norėjo, kad ir visa jo katalikiška, ypač jo ateitininkiška aplinkuma degtų tokia pat idealų meile. Bet sunkumų buvo visas kalnas, ir jis pavargo kovoje už įgyvendinimą taurių savo minčių. Jis nusivylė daugeliu vienminčių, kurie jo mąnymu buvo moraliai išglebę. Tai jį prislėgė ir laikada varė net į juodą nusiminimą. Lyg nujausdamas greitą savo mirtį — 1940-41 m. tai Vilniuje, tai Šiauliuose gyvendamas, retai iš lovos ar nuo sofos bepajėgė atsikelti — jis norėjo tarti paskutinį ir sprendžiamą savo žodį ir dėlto, tartum Paskutinio Teismo šiurpulių sudrebintas bei Aukščiausiojo Teisėjo įgaliotas, manė turįs teisę pliekti neištikimuosius ir visus, kuriuos tokiais laikė.

Egzaminai katalikams

Pliekė juos bolševikų rankomis. Kadangi tai toks keistas, net paradoksiškas, nes nelauktas reiškiny, jis reikalingas paaiškinimo.

Bolševikų okupaciją jis, žinoma, laikė baisiu smūgiu visai tautai. Iš kitos pusės ją iš dalies laikė ir naudinga, nes įžiūrėjo joje — ypač katalikams — savotišką egzaminą. Tą savo nuomonę jis reiškė net laišku *XX-to Amžiaus* redakcijai, kuriai — anot Brazaičio — «tie-

siai ir karštai dėstė mintį, kad dabar metas pasirodyti katalikams, ar jie yra principų žmonės; atėjo metas atgimti... Jis net priminė: Ko negalėjo padaryti anas Nepriklausomybės laikas, tą dabar turės padaryti svetimos priklausomybės laikas — katalikus nušvarinti⁴⁴. Kaip šiandien — taip tęsė Brazaitis 1952 m. — prisimenu, Šalkauskis tada buvo lyg rūstybės dėl katalikų moralinio nykumo pagautas, ir jis manė, kad jie dabar turėtų „pelenais galvas barstyti“».

Visokie „barbarai“

Taip pasakyti jam palengvino manymas, jog bolševikai nesunaikinsią lietuvių tautos kaip tokios. Aišku, kad laikė juos barbarais, bet «barbarais iš lauko», ir vylėsi, jog jie pagal jų formulę *socialistinis turinys, nacionalinė forma* leisią lietuviams bent tautiniu atžvilgiu ir toliau gyvuoti bei vystytis. Nacionalsocialistus jis laikė kurkas pavojingesniais, nes jie esą «barbarai iš vidaus» ir dėlto sunaikinsią ir nacionalinę lietuvių formą, t. y. tautą kaip tokią.

Šalkauskis apsiriko

Kiek klaidingas buvo šis manymas, matyti iš jo paties likimo. Juk bolševikai uždarė jo Akademiją, panaikino jo Fakultetą, pašalino jį nuo Universiteto rektoriaus vietos, atsisakė jam duoti kitą darbą, žlugdė jo idėjas ir trėmimais, kalinimais bei žudymais baudė ne tik tuos, kuriuos jis laikė vertus bausmės, bet ir pačius ištikimiausius jo sekėjus — tuos skaudžiausiai — ir net visą nekaltą tautą. Baisu, kad veikloji katalikų inteligentija, pats tyriausias jo idėjoms elitas, tik pasitraukimu už krašto ribų galėjo išvengti dvasinio bei fizinio sunaikinimo. Akivaizdoje šios niekuo neužtarnautos skriaudos tegalima tvirtinti: Jei istorija liudija prieš žmogų, ne žmogus teisus. Net ir tuomet, kai šis nešioja Stasio Šalkauskio vardą.

16. DIALEKTIŠKOS SUKTYBĖS

Kaip aiškinti šį skaudų apsirikimą? Pirmiausia Šalkauskio rytiškumu, nes yra aišku, kad jis savo prigimtimi bei dvasios išsilavinimu labiau priklausė rytams negu vakarams. Platonas jam reiškė kurkas daugiau negu Šv. Tomas Akvinietis. Aišku taip pat, kad slavai jam buvo artimesni negu germanai, ir dėlto rusų bei lenkų dvasios vertybes statė aukščiau už vokiečių kultūros laimė-

⁴⁴ Iš paskaitos, skaitytos 1952 m. gruodžio mėn. 13 d. New Yorke.

jimusi. Jo dvasią pripildė Solovjovas ; vokiečių mokslininkai jį telie-tė iš šono. Ir politines jo pažiūras, jo demokratiškumą daugiausia nuspalvino Miljukovas su savo kadetais negu vakarų politikai. Gal anglai su savo džentelmeniškumu bei *fair play* būtų jam patikę ; bet jie dėl jo anglų kalbos nemokėjimo nepateko į jo politinį aki-ratį. Faktas, kad visai nediskutuotinas nacionalsocializmas buvo kilęs vokiečiuose, jo abejingumą šiai tautai padidino iki aversijos. Itin reikšminga yra ir ta aplinkybė, kad pirmuosius gilius išgyveni-mus jis patyrė rytuose — Maskvoje, kur jį sužavėjo Solovjovo mokslas ir asmenybė, ir Turkestane, kuris jam sugrąžino sveikatą. Dėl visa to ir suprantama, kad sklandžiai jo valdoma rusų kalba — šalia lenkų kalbos, kurią vertino kaip motinos prigimtąją idioma — jam žymiai daugiau teikė kultūros vertybių negu jam tiek filo-logiškai tiek savo dvasia svetima vokiečių kalba.

Sovietai — mažesnė blogybė ?

Visa tai mums pakankamai išaiškina, kodėl Šalkauskis, būda-mas priverstas pasirinkti arba nacionalsocialistiškąją šūkį *Deutsch-land über alles* arba bolševikų užtikrinimą, jie leisią tautoms laisvai išsivystyti pagal formulę *socialistinis turinys, nacionalinė forma*, pasisakė už „mažesnę blogybę“ iš rytų. Jis įsikalbėjo, jog rusų okupa-cija priversianti lietuvius, o ypačiai katalikus, susimąstyti bei apsi-valyti ir leisianti jiems prisikelti nauju idėjiškumu. Dėlto laike nacistiškos okupacijos, per kurią už langų jo paskutinės buveinės Šiauliuose buvo sušaudomi niekuo nekalti žydai, jam atrodė, jog Lenino formulė visdėlto humaniškesnė už Hitlerio žiaurumus. Mūsų filosofas, žinoma, pilnai suprato, kad lietuviai ir šiame atvejyje skau-džiai nukentės ; bet jis tas aukas laikė atpildu už neištikimybę savo idealams. O perėjus šią skastyklą, tauta vėl skaisčiai prisikelsianti.

Šalkauskio apsirikimas

Visas Šalkauskio protavimas rėmėsi manymu, jog šioje formu-lėje mintis ir žodis sutampa. Bet, deja, taip nėra ; juk ji bolševikų rankose tėra įrankis, kurio tikslas yra besipriešinančias tautas prisi-vilioti, jas dvasiniai nuginkluoti ir narkotizuoti iki bevališkumo. Taigi, ji neapreiškia kokios valstybinės išminties, kuri apsaugos tautas, o tėra ginklas joms sulikviduoti. Dėlto ji Lietuvoje nesiekia *homo lituanus*, o *homo sovieticus*. Šalkauskis gi, tikra *anima candida*, manė, jog žodis tikrai apreiškia mintį, ir tuo tapo bolševikų dialekti-nių suktybių auka. Tą jo pragaištingą apsirikimą pastebėjo ir kiti, kaip paliudija šis Brazaičio konstatavimas : « Šalkauskis tikėjo, kad

komunizmas ir vykdys tai, ką jis skelbia. Bet mūsų filosofas dar nebuvo perpratęs, kad komunistinėje kalboje žodžiai turi kitas sąvokas nei nekomunistinės kultūros tautose. Tad kalbėdami apie tautinę formą, komunistai praktiškai suka į tą pusę, kad toji forma tam tikrose teritorijose būtų tik rusiška. Kitaip sakant Lenino formulę paneigia ».

Gailestingasis Dievas apsaugojo Šalkauskį nuo antros bolševikų okupacijos ir tuo pat nuo skaudžios patirties, kad jo mintijimas dar prie pat jo žemiškos kelionės galo buvo tapęs apgaulės auka, nes 1941 m. gruodžio mėn. 4 d. jį šaukė ten, kur Mintis yra Žodis ir Žodis yra Mintis.

17. BERGŽDŽIA DIAMATO KOVA

Kaip po 1917 m. revoliucijos Sovietų Rusijoje dialektiškasis materializmas tapo partijos ir valstybės filosofija, naujieji valdovai buvo tikri, kad jie Solovjovą buvo palaidoję ant visados. Bet jie apsiriko, nes po 42 metų nutylėjimo jo mintys taip stipriai atgijo, kad 1959 m. pavasaryje diamato šalininkai buvo priversti vėl viešai joms pasipriešinti, kaip įsakmiai paliudija žurnalo *Voprosy filosofii* ataka⁴⁵. Vadinas, visa jų kova su juo buvo bergždžia.

Taip bus ir su Šalkauskiu. Lietuvoje jo idėjos išsaugojamos ištikimose širdyse ir yra dėl to tik laiko klausimas, kada *Voprosy filosofii* bei jų sovietiškas aidas mūsų krašte turės stoti į kovą ir su juo, juk « idėjos nemiršta kaip žmonės », partijos, režimai ir okupantai.

Žavi viltis

Viltis, kad jos iš naujo gali tapti idėjiniu lietuvių kelrodžiu, yra visai reali dar ir tuo, kad mūsų filosofo minčių aruodas yra saugojamas ir emigrantų, kurių tarpe veikia žymiausi jo sekėjai. Jie gali idėjinį jo palikimą ne tik pasingai išsaugoti, bet pilnoje laisvėje ir aktingai išvystyti.

Ir šitos perspektyvos šviesoje mūsų emigracija nėra koks vegetavimas atžalos, kurią melancholija bei rezignacija netrukus turės sugrauzti — ji yra uždavinys ir, būtent, toks, kuris turės išgelbėti kilniausią filosofijos lobyną, kurį tauta yra sudariusi. Apvaizda tą emigraciją, tartum, pati sukūrė, kad pasaulyje būtų nors viena vietelė, kur tos idėjos galėtų laisvai plėtotis. Jei mūsų emigracija ir neturėtų jokios kitos prasmės, tai viena ši paskirtis įprasmintų jos buvimą.

⁴⁵ Žr. Bibliografiją.

BIBLIOGRAFIJA

Čia minimi tik tokie rašiniai, kurie arčiau surišti su tema ir — su mažomis išimtimis — dar nėra pažymėti kitose bibliografijose.

- ST. ŠALKAUSKIS, *Mano atsiminimai iš gimnazijos laiku*, Ateitis, 1929, 5-6 nr., 247-252 psl.
- J. ERETAS ir A. SALYS, *Prof. St. Šalkauskio 50 m. sukakties proga*, Suvažiamo Darbai, 1936, II 439-445 psl. (su plačia bibliografija, iš kurios pabrėžiami numeriai 119, 120, 122, 124 ir 127).
- ST. ŠALKAUSKIS, *Prof. Pr. Dovydaičio vaidmuo Lietuvos mokslinime*, Židinys, 1936, 11 nr., 413-422 psl.
- PR. DOVYDAITIS, *Tu, aš ir aplink mudu*, Ateitis, 1936, 5-6 nr., 221-226 psl.
- ST. ŠALKAUSKIS, *Atsakymas Prof. Pr. Dovydaičiui*, Ateitis, 1936, 12 nr., 474-481 psl.
- A. MACEINA, *Prof. St. Šalkauskio pedagogika*, Lietuvos Mokykla, 1936, 5 nr., 329-348 psl.
- A. MACEINA, *Kultūros filosofijos įvadas*, Kaunas, 1936.
- A. VAIČIULAITIS, *Prof. Stasys Šalkauskis*, Studentų Žodis, 1941, 99-101 psl.
- V. BALČIŪNAS, *Gyvoji Dvasia*. Trys paskaitos, skaitytos Romos lietuviams kunigams, Roma, 1946 (nespausdinta).
- A. MACEINA, *Stasys Šalkauskis*, Tremtinių Mokykla, 1947, 5-6 nr., 1-15 psl.
- Z. IVINSKIS, *Stasys Šalkauskis - žmogus ir profesorius*, Tremtinių Mokykla, 1947, 5-6 nr., 16-25 psl.
- A. MACEINA, *Šalkauskis kaip ateitininkas*, Ateitis, Schwäbisch-Gmünd, 1949, 3 nr., 9-11 psl.
- ALG. ŠALKAUSKIS, *St. Šalkauskio jaunystė*, Ateitis, Brooklyn, 1951, 9 nr., 247-249 psl.
- J. BRAZAITIS, *Stasys Šalkauskis, siluetas*. Paskaita, skaityta 1952 m. New Yorko ateitininkams sendraugiams (nespausdinta).
- ST. ŠALKAUSKIS, *Ateitininkų ideologija*, antras leidimas, išleistas 1954 m. Putname prel. Juro rūpesčiu (su A. Maceinos įžangos žodžiu ir S. Sužiedėlio aiškinimais apie autorių bei jo raštus).
- V. BAGDANAVIČIUS, M.I.C., *Lietuvių tauta rytų ir vakarų sankryžoje*. Referatas apie Šalkauskio veiklą *Sur les confins de deux mondes*, skaitytas 1954 m. Chicagoje (nespausdintas).
- K. PAKŠTAS, *Filosofo St. Šalkauskio brangiam atminimui*, Aidai, Brooklyn, 1957, 5 nr., 193-205 psl.
- J. ERETAS, *Pranas Dovydaitis*, Aidai, Brooklyn, 1958, 2 nr.
- J. ERETAS, *Il cammino del Solovjov verso l'Occidente* (1958.XII.2 L. K. Mokslo Akademijos suorganizuota paskaita Romoje, nespausdinta).
- L. A. KOGAN, *K kritike filosofii Vl. Soloveva, Voprosy filosofii*, Maskva, 1959, 3 nr.
- ST. YLA, *Priešybių derintojas Stasys Šalkauskis*, Aidai, Brooklyn, 1959, 8 nr.
- J. ERETAS, *Stasys Šalkauskis (1886-1941)*, Brooklyn, 1960.

NB. Pažymėtina, kad buvęs Kauno universiteto profesorius Vl. Šilkarskis (1884-1960), kuris po antro pasaulinio karo dėstė Bonnoje, Freiburge ir Br. buvo pradėjęs leisti Solovjovo veikalus vokiečių kalba.

JUOZAS ERETAS

Bizelis, Šveicarija

MŪSŲ MIRUSIEJI

*Palaiminti mirusieji, kurie miršta Viešpatyje ... nes
jų darbai juos seka (Apreiškimo 14, 13).*

VYSKUPAS PRANCIŠKUS PETRAS BŪČYS, M.I.C.

(1872-1951)

Kilęs iš Šilgalių km., Slavikų parapijos, Šakių (anksčiau Kudirkos Naumiesčio) apskrities. Gimė 1872.VIII.20, vyriausias iš 8 kūdikių. Namie ir Slavikuose išėjęs pradžiamokslį, 1883 m. stojo į Marijampolės gimnaziją, o 1890 m. perėjo į Seinų kunigų seminariją, kurią 1895 m. baigus, pasiūstas į Petrapilio dvasinę akademiją. Nuo pat Seinų laikų ėmėsi ir spaudos darbo. Apie tai atskirai žemiau. Akademijoje 1898 m. gavęs teologijos kandidato ir 1899 m. magistro laipsnį, apologetikoje gilinosi Šveicarijos Friburge pas pasaulinio garso prof. Albertą M. Weiss, O.P. Drauge veikė lietuvių studentų sambūryje *Rūta*. Teologijos doktoratą gavo 1901 m. Tezę parašė *De S. Stanislaio, Episcopo Cracoviensi*. Po to trumpai vikaravo Slavikuose, 1902 m. pradėjo profesoriauti Seinų kun. seminarijoje, bet greit buvo pašauktas į Petrapilio dvasinę akademiją extraordinariu profesorium fundamentalinei teologijai dėstyti. Nuo 1905 m. ordinarinis profesorius. Šalia to turėdavo paskaitų vietos pasauliečiams studentams, apjungė katalikus pedagogus į sambūrį, buvo neeilinis ramstis petrapiliečių lietuvių visuomeninėje veikloje. Redagavo liet. metraštį, 1905 m. didžiajame Vilniaus lietuvių seime buvo vienas iš pirmininkų. Nuo 1909.VII.29 marijonų vienuolijos narys ir jos atgaivinime kun. prof. dr. Jurgio Matulaičio, M.I.C. svarbiausias sandarbininkas. 1910 m. siūlomos Žemaičių vysk. sufraganystės atsisakė.

1912 m. kun. Būčys tapo akademijos prorektoriumi, 1913-1915 m. ėjo rektoriaus pareigas, bet rektoriumi nebuvo skirtas dėl lietuviškos kilmės ir nusistatymo. Marijonų generolas kun. prof. Matulaitis 1915 m. jį pašaukė į Marijampolę, bet dėl vokiečių okupacijos negalėjo grįžti. Todėl Maskvos priemiesčio lietuvių kolonijoje kapelionavo ir mokė jaunimą. 1916 m. marijonų vyriausias vadovas jį paskyrė pas Amerikos marijonus. Čia klebonavo, redagavo *Draugą*, įsteigė savaitraštį *Laivą*, kapelionavo pas seseris kazimierietes, dėstė religiją jų akademijoje, reiškėsi įvairiose liet. draugijose. Vilniaus vyskupas J. Matulaitis 1921 m. parkvietė į Lietuvą. Grįždamas pargabeno kun. A. Burbos ir J. Žilinsko lituanistiką, kurią perdavė Lie-

tuvos universiteto bibliotekai. Vysk. P. Karevičius jį tuoju paskyrė katal. akademinių studijų sekretoriumi. Paskirtasis paruošė planą Teologijos-Filosofijos fakultetui ir Seimo kvietimu paruošė Lietuvos universiteto projektą, kuris su kaikuriais pakeitimais buvo priimtas. Redagavo dienraštį *Laisvė*. Įsteigus 1922.II.16 universitetą, kun. Būčys paskirtas ordinariniu fundamentalinės teologijos profesorium ir netrukus Teologijos-Filosofijos fakulteto dekanu; 1923-1924 metais išrinktas universiteto prorektoriumi, 1924-1925 m. rektoriumi, po to vėl Teologijos-Filosofijos fakulteto dekanu.

Katalikų Veikimo Centre ėjo sekretoriaus pareigas, buvo Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos valdyboje. Pasirūpino, kad Lietuvių Katalikų Universitetui surinktos aukos atitektų Liet. Kat. Mokslo Akademijai. Tai įgalino per 18 metų paruošti visą eilę katalikų mokslo darbuotojų. Arkivyskupui J. Matulaičiui, Apaštališkajam Lietuvos Vizitatoriui, kun. prof. Būčys buvo labai naudingas pagalbininkas.

Nuo 1923 m. ėjo marijonų vicegenerolo pareigas. Marijonų atgaivintojui ir reformatoriui Dievo Tarnui arkiv. Jurgiui Matulaičiui 1927.I.27 mirus, kun. Būčys išrenkamas įpėdiniu generolu. Po metų persikėlė į Romą. Nuo 1929 m. buvo popiežiaus komisijos Rusijai patarėjas. Vadovaujamą vienuoliją visu uolumu plėtė ir stiprino. Kaip Lietuvos atstovas dalyvavo tarptautiniuose eucharistiniuose kongresuose: 1928 m. Sydney, 1930 Kartaginoje, 1932 Dubline. Pirmas lietuvių išrinktas tų kongresų nuolatinio komiteto garbės nariu. 1930.VII.6 Romoje konsekruotas rytų apeigų vyskupu, aplankė, Šv. Sosto pavedimu, rusus emigrantus Europoje ir pakartotinai Š. Amerikoje, organizuodamas tarp jų katalikų misiją. 1933 m. perrenkamas generolu, bet Apaštala Sostas jį rezervavosi minėtai misijai. 1934 m. grįžo į Lietuvą. Gyveno Marijampolėje, Kaune, Telšiuose, ėjo bendrabrolių, Telšių kun. seminarijos dvasios vado pareigas ir rūpinosi kat. rusų misija, kurios vadovu Lietuvoje buvo iki 1939 m., kada vėl išrinktas marijonų generolu apsigyveno Romoje. Karo metu daug rašė. 1940 m. pirmas prabilo į okupuotą Lietuvą per Vatikano radiją ir toliau per eilę metų radijo valandėlei vadovavo. 1946 ir 1949 m. aplankė marijonus ir lietuvius Š. Amerikoje, Argentinoje ir Anglijoje. 1951 m. kovo mėn. marijonų generolo pareigų atsisakė ir spalio 25 d. mirė. Palaidotas Romos Campo Verano kapinėse šalia žinomojo bibliofilo ir savo patarėjo kun. Jono Kriščiukaičio, M.I.C.

Šakotoje intensyvioje veikloje vysk. P. P. Būčys iškilo ir kaip vienas produktingiausių darbininkų raštijoje. Pradėjo klierikas. Redagavo rankraštinį laikraštuką *Knapt, Visko po biskį*, rašinėjo kau-

niškėje klierikų *Viltyje*. 1891 m. pasirodė pirmas dalykėlis *Ūkininke*. Toliau bendradarbiavo *Varpe*, *Apžvalgoje*, *Vienybėje Lietuvninkų*, *Tėvynės Sarge*, *Žinąčioje*, *Dirvoje-Žinyne*, *Vilniaus Žiniose*, *Lietuvių Laikraštyje*, *Nedėldienio Skaityme*, *Draugijoje*, *Šaltinyje*, *Vadove* (1911 m. ir sek. nr. straipsnis *Katalikystė ir tiesa* išaugo į 190 psl.), *Viltyje*, *Vienybėje*, *Laisvėje*, *Lietuvoje*, *Ryte*, *Tiesos Kelyje*, *Kosmos*, *Židinyje*, *Šventųjų Bendravime*, *Lietuvių Balse*, *XX Amžiuje*, *Naujame Gyvenime*, *Lux Christi*, *Kristaus Karaliaus Laive*, eilėje metraščių ir kitur. Svetimomis kalbomis rašė į *Przegląd Katolicki*, *Rieč*, *Wiadomości Archidiecezjalne*, *Wiadomości Kościelne*, *Ateneum Kapłanskie*, *Słowo*, *Pod znakiem Krzyża*, *Podręczna Encyklopedia Kościelna*, *Orzeł Biały*, į belgišką *Messenger du Sacré Coeur*, čikagiški *New World* ir kt.

I. Atskiri originaliniai leidiniai

1. *Św. Stanisław, Biskup Krakowski*, Krokua, 1902, 196 psl. (išversta iš lotynų kalbos dizertacija).
2. *De Beatae Mariae Virginis in oppido Lourdes apparitionum valore ad vitam christianam renovandam et veritatem catholicam probandam*, Petrapilis, 1907, 16 psl.
3. *Apie Dievo buvimą*, 1908.
4. *Švenčiausios Panelės Marijos apsireiškimai Liurde*, Seinai, 1909, 362 psl. ; Marijampolė, ²1934, 421 psl. ; Boston, Mass., ³1943, 510 psl.
5. *Tikėjimo dalykai*, Kaunas, 1913, 112 psl.
6. *Apie apšvietą*, Chicago, 1918, 60 psl.
7. *Tikėjimo kriterijus*, Chicago, 1919, 32 psl.
8. *Žmogus ir gyvuolis*, Chicago, 1920, 61 psl.
9. *Žmogus ir beždžionė*, Chicago (be metų), 52 psl.
10. *Katalikų tikyba sulig Apaštaly Sudėjimo*, Chicago, 1921, 215 psl.
11. *Trumpa Apologetika*, Chicago, 1922, 222 psl. Tilžė, ²1923, 257 psl. ; Kaunas, ³1925, 255 psl. ; Marijampolė, ⁴1926, 192 psl.
12. *Rekolekcijos kunigams*, Kaunas, 1925, 72 psl.
13. *Teologijos enciklopedijos kursas*, Marijampolė, 1925, VIII-246 psl.
14. *Trys pamokslai apie girtybę*, Kaunas, 1925, 32 psl. (²1939 vardu : *Pabuskite girtieji*).
15. *Tėvų teisė ir pareiga auklėti vaikus mokykloje ir namie*, Marijampolė, 1927, 35 psl.

16. *Pastabos apie prof. Čepinskio raštą: Izaokas Newtonas*, Kaunas, 1927, 5 psl.
17. *Rapukus kaupiant*, Marijampolė, 1929, 52 psl. (slapyvarde PULVIS).
18. *XXIX Eucharistinis Kongresas Sydney*, Chicago, 1929, 224 psl.
19. *Dievas Sutvėrėjas*, Chicago, 1929.
20. *Jėzus Kristus pasaulio Išgelbėtojas*, Chicago, 1930, 514 psl.
21. *Pasikalbėjimas apie sielą*, Marijampolė, 1930, IV-85 psl.
27. *Gyvenimo pagrindai*, Kaunas, 1930, 82 psl.
23. *Šventoji Dvasia*, Marijampolė, 1932, VIII-289 psl.
24. *Pamokslai*, Kaunas, 1936, III-412 psl.
25. *Rusai stačiatikiai ir sentikiai Lietuvoje*, Kaunas, 1936, 72 psl.
26. *Su Jakštu per pikto laukus. Pikto naikinimas ir Iljinas*, Kaunas, 1937, 44 psl.
27. *Straipsniai katalikams pasiskaityti*, Telšiai, 1937, IV-337 psl. (slapyvarde ŽEMAIČIŲ PRIETELIS).
28. *Liurdo stebuklas. Petro Ruderio išgijimas Liurde*, Marijampolė, 1938.
29. *De vulnere Ecclesiae Catholicae in media Europa illato* (be autoriaus, vietos ir datos [Roma, 1945], 20 psl.; antras leidimas nauja antrašte: *Lituania Catholica*. Münchenas, 1948).

Litografuoti darbai

30. *Conspectus praelectionum de Ecclesia*, Petrapilis, 1911, 220 psl.
31. *Historia apologetica usque ad Leonem Magnum*, Petrapilis, 1912, 314 psl.
32. *De Romano Pontifice*, Petrapilis, 535 psl.
33. *Fundamentalinė teologija*, Kaunas, 1923, I t. 352 psl.; II t. 456 psl.; 1925, 352 ir 456 psl.

II. Vertimai

1. K. J. FISCHER, *Pamokslai ir ganytojo kalbos sodiečiams*, Seinai. 1894 (vertė su J. LAUKAIČIU ir ILGŪNU, redagavo P. Būčys).
2. P. SMOLIKOWSKI, *Marijos mėnuo*, 1900 (vertė penkiese, red. P. Būčys).
3. *Misijonieriaus užrašai*, Chicago (red. P. Būčys).
4. PIJUS XI, *Enciklika apie krikščionišką jaunuomenės auklėjimą*, Kaunas, 1930, 32 psl.

III. *Stambesnieji darbai, likę rankraščiuose*

1. Manografija *Kunigas Justinas Bonaventūra Pranaitis*, penkios dalys, 2426 psl. rankraščio.
2. *Apmąstymai apie gerą elgesį*, 597 psl. mašinraščiu.
3. *Apmąstymai marijonams*, 519 psl. mašinraščiu.
4. *Atsiminimai*. Surašė ZENONAS IVINSKIS, 262 psl. mašinraščio.
5. *Švenčiausios Marijos Loretto Litanija*, 142 psl. mašinraščio.
6. Visa eilė mažesnių darbų.

Vertimai rankraščiuose

1. Šv. ALFONSAS DE LIGUORI, *Kaip mylėti Jėzų*.
2. K. J. FISCHER, *Pamokslai*, II dalis.

Bibliografija: Doc. kan. J. TUMAS, *Kun. Dr. Pranciškus Būčys M.I.C.*, Tiesos Kelias, 1927, 1 nr., 1-17 psl. — Dr. J. TOTORAİTIS, *Šiek tiek apie k. P. Būčio veikimą*, Ten pat, 17-23 psl. — Prof. B. ČESNYS, *Keletas mokinio ir kolegos atsiminimų apie kun. P. Būčį*, Ten pat, 23-26 psl. — *Bishop Peter Francis Bucys, M.I.C.*, Thompson, 1934. — F. B(ARTKUS), *J. E. vysk. P. P. B.*, Tėvynės Sargas, 1949, 2-3 nr., 86-94 psl. — J. VAIŠNORA M.I.C, *Ecce Sacerdos Magnus*, Aidai, 1949, 25 nr., 149-151 psl. — Z. IVINSKIS, *Vysk. Pranciškus Petrus Būčys, žmogus, vienuolis, lietuvis*, Aidai, 1952, 1 nr., 1-17 psl. — *Lietuviškoji Enciklopedija*, Kaunas, 1936, IV, 892-896 psl. — *Lietuvių Enciklopedija*, Boston, 1954, III, 305-307 psl.

S. MATULIS. M.I.C.

Roma

PRELATAS BLAŽIEJUS ČESNYS

(1884-1944)

Vienas žymiausias pirmojo Nepriklausomos Lietuvos keturiasdešimtmečio katalikų intelektualas, ilgametis Vytauto Didžiojo Universiteto prorektorius — su nepaprastu taktu, sumanumu ir autoritetu gebėjęs tvarkyti studentų akademinius reikalus, daugelį metų Teologijos-Filosofijos fakultete talentingai dėstęs dogmatinę, L. K. Mokslo Akademijos vicepirmininkas, nuoširdus ir rūpestingas lietuvių studentų kapelionas, religinių raštų autorius.

Blažiejus Česnys gimė 1884 metais vasario mėn. 13 d. Paluklaukio vienkiemyje, Luokės valsčiuje, Telšių apskrityje. Augo jis pasiturinčių ir tautiškai susipratusių ūkininkų Česnių šeimoj, beveik pačioj Žemaitijos širdy. Idiliška giminės aplinka, Šatrijos kalno, turtingo padavimais bei romantika, artuma ir gajį tautinio atgimimo laikotarpio nuotaika negalėjo neveikti beaugančio berniuko sielos. Dar mažas būdamas, jis išmoko skaityti iš vyskupo M. Valančiaus *Vaikų Knygelės*. Sulaukęs septynerių metų, pradėjo lankyti (1891) Luokės pradžios mokyklą. Tėvai skyrė Blažiejui eiti mokslo keliu ir toliau. 1896 išleido jį į Palangos progimnaziją. Ją bebaigdamas, apsisprendė rinktis kunigo pašaukimą. 1900 įstojo į Žemaičių Kunigų Seminariją Kaune. Moksle sunkumų Blažiejus neturėjo. Prasiveržęs į gabiųjų mokinių pirmąsias eiles, skynė sau pagyrimus ir atžymėjimus. Mažo ūgio, tvirto sudėjimo, didelių žydrųjų akių studentas Česnys išsiskyrė iš kitų savo rimtumu ir sugebėjimu pasakyti gražias lotyniškas kalbas. Būdamas paskutiniame seminarijos kurse, 1903-1904 mokslo metais Česnys ėjo klierikų dekaną pareigas.

Besimokydamas Žemaičių Seminarijoje, Česnys kartu su kitais klierikais parsisiųsdavo slapta *Tėvynės Sargą* ir *Apžvalgą* ir juos skaitydami tvirtėjo lietuviškoj patriotinėj dvasioj. Seminarijoje jis sulaukė spaudos laisvės. Jis tada buvo paskutiniame kurse ir kaip dekanas vadovavo klierikų lietuviškam judėjimui. Buvo beruošią iškilmingą spaudos laisvės gražinimo paminėjimą, bet seminarijos vadovybė neleido klierikams viešai ir bendrai tuo svarbiu įvykiu pasidžiaugti. Česnys, kaip paprastai, ir šiuo atveju išlaikė pusiausyrą

ir ramumą, jis nesimetė dar tada į aktyvų visuomeninį veikimą ir nebandė jėga laužti nepalankios lietuviškumui seminarijos tvarkos. Jo taktika buvo diplomatiška: neišsižadėti savo lietuviškumo, vengiant atviros kovos su jo priešais ir laukiant kol laikas pakeis esamą padėtį.

Jau seminarijoje ryškėjo, kad Česnys turi gražių mokslinių duomenų. Jis buvo visad įsigilinęs į studijas, o ypatingo pamėgimo rodė dogmatinei teologijai. Seminariją baigė, turėdamas 20 metų. Neeiliniai Čėsno gabumai buvo pastebėti seminarijos vadovybės, kuri 1904 metų rudenį išsiuntė jį studijuoti teologijos į Petrapilio Dvasinę Akademiją. Čia Česnys specializavosi dogmatinėje teologijoje. Jam teko klausyti ir prof. kun. Pr. Būčio paskaitų. Ir lietuviškumu ten buvo galima laisviau kvėpuoti. Petrapily tuo metu buvo skaitlingas būrys patriotiškai nusiteikusių lietuvių kunigų Akademijos profesorių ir studentų: K. Jaunius, J. Mačiulis-Maironis, A. Dambrasakas-Jakštas, Pr. Būčys, Pr. Kuraitis, M. Reinsys, Vl. Jurgutis, Vailokaitis ir kiti. 1906 metais gruodžio 23 d. Česnys buvo išventintas kunigu ir tęsė studijas toliau. Akademiją baigė 1908 metais ir už parašytą darbą *De praecipuis theoriis, quae cognationem inter Buddhismum et Christianismum astruunt* gavo 1908 metais teologijos magistro laipsnį.

Siekdamas vispusiškesnio išsimokslinimo ir norėdamas susipažinti su Vakarų Europos universitetais, jų profesoriais, mokymo sistemomis bei metodais, Česnys 1908 metais nuvyko į Šveicariją ir įsirašė į garsųjį Friburgo universitetą. Tuo metu iš Rusijos imperijos išvykti užsienin buvo nelengva. Čėsniui pasisekė gauti leidimą vykti Šveicarijon pusmečiui pataisyti sveikatos. Tuo titulu atvažiavęs Friburgan, jis pradėjo studijas, užtrukusias trejus metus. Klausė paskaitų garsių to universiteto profesorių: prancūzo Berthier, ispano Del Prado, šveicaro Mauser ir kitų. 1908-1911 metų laikotarpyje jis atsidėjęs gilinosi tomistinėje filosofijoje ir teologijoje bei indologijoje. Iš šios pastarosios buvo parašęs darbus: *Le Boudda et sa légende* ir *L'avatar de Vishnu Krishma d'après le Bhagavat-Purana* dizertacijai gauti, bet doktorizuotis Friburge Čėsniui nebeteko, 1911 metais vyskupas Cirtautas atšaukė jį į Kauną ir skyrė Žemaičių Kunigų Seminarijos profesoriumi, dėstyti dogmatinę teologiją. Rusų valdžia tačiau šio paskyrimo netvirtino, laikydama Čėsnią neištikimu dėl to, kad jis turėjęs leidimą išvykti į užsienį tik pusmečiui gydytis, ten nuvykęs studijavo net trejus metus. Tada Petrapilio Dvasinė Akademija pakvietė Čėsnią užimti dogmatinės teologijos katedrą. Petrapily Česnys profesoriavo nuo 1911 iki 1918 metų. 1917 apgynė dizertaciją ir gavo teologijos daktaro laipsnį. Šalia Akademijos Česnys

aktyviai dalyvavo visuomeniniame lietuvių gyvenime. Dirbo ir vadovavo Petrapilio Lietuvių nuo Karo Nukentėjusiems Šelpti Draugijai, suorganizavo ir pirmininkavo Kompozitoriaus Sasnausko Draugijai. Ne be Čėsnio rūpesčio šiai pavyko išgelbėti — išpirkti brangų lietuvių kompozitoriaus muzikinį palikimą — rankraščius. Buvo Lietuvių ir Žemaičių Labdarybės Dr-jos Petrapily pirmininkas ir Lietuvių Liaudies Sąjungos vicepirmininkas, skaitė paskaitas L. K. Sąjungos Liaudies Universitete ir kituose lietuvių susibūrimuose, rašė į lietuviškus laikraščius. 1917 metais Petrapilio seime Čėsnyš vadovavo Lietuvių Katalikų Liaudies Frakcijai.

Rusams Akademiją uždarius, Čėsnyš 1919 metais persikėlė į Liublino lenkų katalikišką universitetą dėstyti dogmatinės teologijos, dogmų istorijos, sanskrito ir lietuvių kalbos kurso. Po trijų metų darbo Liubline, vyskupas Pr. Karevičius parkvietė Čėsni į Kauną ir paskyrė tik ką įkurto Lietuvos Universiteto Teologijos-Filosofijos fakulteto profesoriumi ir dogmatinės teologijos katedros vedėju. Pradėjęs 1922 metais profesorauti Lietuvos Universitete ir tą darbą tęsdamas Vytauto Didžiojo Universitete iki 1940 metų, Čėsnyš neatskiriamai sutapo su mūsų aukštojo mokslo įstaiga. Per 18 metų dėstė jis dogmatinę teologiją, dogmų istoriją ir specialius dogmatinės teologijos klausimus. Giliai pažindamas dėstomus dalykus ir turėdamas ilgametę dėstymo praktiką, prof. Čėsnyš sugebėdavo atskleisti auditorijų studentams pačius giliausius ir subtiliausius teologijos mokslo klausimus ir juos aiškiai bei suprantamai perteikti. Klausant jo paskaitų buvo galima jausti ne vadovėlišką ir ne iš pasirašytų skriptų sausą tiesų dėstymą, bet išmąstytą ir pergyventą, tiesiog garuojančiai šviežią, gyvu žodžiu perduodamą teologiją.

Šalia paskaitų, Čėsnyš ėjo universitete įvairias atsakingas administracines pareigas. Universitetas tapo jam tarsi namai, jame praleido jis didžiąją savo gyvenimo dalį. Jis buvo 1922-1923 metais Universiteto Senato ir Universiteto Tarybos sekretorius, per eilę metų: 1922.III.5-IX.4, 1923.IX.1-1925.IX.1, 1926.IX.1-1929.IX.1 Teologijos-Filosofijos fakulteto dekanas, nuo 1922 iki 1926 Teologijos-Filosofijos fakulteto bibliotekos vedėjas, 1929.VI.1-1936.IX.1 universiteto prorektorius. Šias pareigas einant Čėsniui teko tvarkyti studentų reikalus; jiems skyrė jis daug darbo, daug laiko, daug jėgų ir daug širdies.

1924 metais jis buvo deleguotas į Romą rūpintis, kad Apaštalo Sostas pripažintų mūsų Teologijos-Filosofijos fakultetą ir suteiktų jam teisę duoti mokslo laipsnius. Tais pačiais metais jis keturių asmenų komisijos sudėtyje (kun. J. Staugaitis, kan. J. Kukta, kun.

B. Česnys ir prof. St. Šalkauskis) lankėsi Vatikane ir pareiškė Lietuvos pageidavimą, kad Vilnius nebūtų įtrauktas į Varšuvos bažnytinę provinciją, kaip lenkai, ruošdami konkordatą, buvo suprojektavę padaryti.

Česnys aktyviai reiškėsi ir kitose švietimo bei visuomeninio gyvenimo srityse. Jis skaitė paskaitas 1923-1924 metais universiteto iniciatyva suruoštuose Kauno šviesuomenei vakariniuose kursuose, 1923-1924 metais buvo Šv. Vincento Draugijos centro komiteto pirmininkas, 1929-1933 metais buvo L. K. Mokslo Akademijos vicepirmininkas, 1931-1936 metais Lietuviškosios Enciklopedijos redakcijos narys, 1938 m. išrinktas į Bažnytinio Meno Draugijos valdybą, kuri rūpinosi Bažnytinio Meno Muziejaus reikalais, meniškos vertės bažnyčių priežiūra ir bendrai religiniu menu, 1939 metais įėjo į komisiją, sudarytą Religinės Kultūros Instituto steigimo paruošiamiesiems darbams atlikti. Spaudoj jis pradėjo bendradarbiauti nuo 1906 metų. Jo straipsniai užtinkami mūsų prieškarinėj ir pokarinėj spaudoj: *Lietuvių Laikraštyje* (Petrapily leistame), *Šaltinyje*, *Draugijoje*, *Ateityje*, *Nedėldienio Skaityme*, *Vadove*, *Naujojoje Romuvoje*, *Sotere*, *Tiesos Kelyje*, *Ateites Spinduliuose*, *Židinyje*, *Ryte*, *Moteryje*, *Pavasaryje*, *Atspindžiuose*, *Muzikos Mene*, *Muzikos Aiduose*, *Lietuviškojoje Enciklopedijoje*, be to, keli atskirai atspausdinti darbai, nurodyti žemiau paduotoje bibliografijoje.

Česnys buvo vienas žymiausių Nepriklausomoj Lietuvoj pirmosios akademikų kartos atstovų. Jis turėjo puikius moksliniam darbui privalumus: gerą pasiruošimą, aštrią ir gilią dalykų esmės išvėgimo galią, gebėjimą analizuoti painias problemas ir daryti aiškius sprendimus ir išvadas. Jo mokslinį pajėgumą jau pakankamai parodo jo parašyta apie Nikėjos sinodą ir omoousios dogmą studija, kurios tik dalį (104 puslapius) jis atspausdino *Soter* žurnale 1925 metais. Česnys galėjo duoti didelį mokslinį įnašą. Tačiau pareigų ir darbų gausumas, o taip pat didelis jo socialumas, padėjęs sutelkti apie save labai gausų būrį įvairių pažiūrų ir visuomeninių grupių žmonių, trukdė jam ir neleido atsidėti mokslinei kūrybai. Nežiūrint to, mokslinis Česnio palikimas nėra mažas. Viena jo dalis — tai paskaitų metu tūkstančiams studentų žodžiu patiektas mokslinis lobis, kuris savo ruožtu paskui augo, didėjo ir nešė naujus vaisius jau naujoj akademikų kartoj. Šios palikimo dalies didumo neįmanoma čia nei apskaičiuoti nei pasverti. Kita jo palikimo dalis, išlikusi mums, yra rašytinė. Štai jo išspausdintų originalių straipsnių, atskirų leidinių ir vertimų, kad ir nepilnas sąrašas:

1. *Ar slegia Katalikų Bažnyčia svietiską mokslą?* Šaltinis, 1909 m., 42 nr., 662-663 psl. ; 43 nr., 675-677 psl. ; 45 nr., 706-708 psl. ;

- 48 nr., 755-757 psl. (Tai Bl. Čėsnio atsakymas į dr. Avižonio paskelbtus *Lietuvos Ūkininke* straipsnius, kuriuose jis kaltino Kat. Bažnyčią, kad ji slėgusi ir slėgianti pasaulinį mokslą).
2. *Darvinas ir teologija* (Prof. Fr. Kiefl straipsnis, kurį Bl. Čėsnys išvertė, parašė įvadą ir pridėjo paaiškinimus), Vadovas, 1910, 19 nr., 242-249 psl. ; 20 nr., 347-356 psl. ; 21 nr., 64-72 psl.
3. *Pražuvusieji vaikai*, 1910 (A. BARZDYLOS slapyvardžiu).
4. *D l P. Vydūno minčių*, «*Jaunime*», Ateitis, 1911, 10 nr., 423-430 psl. ; 11-12 nr., 490-498 psl.
5. *Šv. Trejybės dogma šalip brahmanų doktrinos apie «Trimurti»*, Vadovas, 1913, 53 nr., 47-54 psl. ; 54 nr., 179-187 psl. (Tai Bl. Čėsnio habilitacijos paskaita, skaityta Petrapilio Akademijoje 1911.XII.12).
6. *De Gratia*, 526 psl.
7. *De Sanctissima Trinitate*, 387 psl.
8. *De Incarnatione Verbi Dei*, 260 psl. (Šie trys lotynų kalba veikalai atspausdinti hektografu Petrapilyje iš jo skaitytų Akademijoje paskaitų).
9. *Naujausių religijos mokslo veikalų apžvalga*, Soter, t. I, 1924, 170 psl.
10. *Pr. Būčio Trumpa Apologetika* (recenzija), Soter, t. I, 1924, 257 psl.
11. *Nikėjos sinodas ir omoousios dogma*, Soter, t. II, 1925, 1-104 psl. (Tai studija paminėti Nikėjos sinodo 1600 metų jubilėjų. Studija nebaigta, čia atspausdinta tik du jos skyriai).
12. *Graikų-Romėnų dievai gelbėtojai* (E. B. Allo straipsnis, kurį sulietuvino Bl. Čėsnys), Soter, t. III, 1926, 70-91 psl.
13. *Tariamieji tikybos laisvės pionieriai*, Tiesos Kelias, 1926, 6 nr., 329-342 psl.
14. *Keletas mokinio ir kolegos atsiminimų apie kun. Pr. Būčį*, Tiesos Kelias, 1927, 1 nr., 23-26 psl.
15. *Krikščionių atgaila senovėje*, Tiesos Kelias, 1927, 5 nr., 299-305 psl.
16. *Dogmatinės teologijos vadovėliai*, Tiesos Kelias, 1928, 5 nr., 324-328 psl.
17. *A. Maliauskio, Kristus ar yra Dievas?* (recenzija), Tiesos Kelias, 1928, 5 nr., 385 psl.
18. *Lietuvos universiteto pirmųjų gyvenimo metų apžvalga*, Atspindžiai, 1923, 4 nr.
19. *Aušros Vartai*, Lietuviškoji Enciklopedija, II t., 1934, 350-369 psl.
20. *Gimė iš Panos Marijos*, Židiny, XX t. (1934), 11 nr., 480-486 psl.

21. *Kristaus gimimas ir mitai*, Židinys, XXII (1935), 12 nr., 489-501 psl. ; XXIII (1936), 2 nr., 166-174 psl.
22. *A. Jakštas teologas*, Židinys, XXVII, (1938), 3 nr., 289-297 psl.
23. *Kai autokritika tiesai nepasitarnauja*, Židinys, XXVIII (1938), 8-9 nr., 203-213 psl. ; 10 nr., 362-368 psl. ; 12 nr., 703-710 psl.
24. *Krikščionybės nuopelnai mūsų tautai*, 1938.
25. *Pijaus XI asmenybė*, Židinys, XXIX (1939), 2 nr., 147-149 psl.
26. *Vilnius — Lietuvos religijos židinys*, Naujoji Romuva, 1939, 42 nr., 455-456 psl.
27. *Religinio ugdymo linkme*, Draugija, 1939, 1 nr., 1-3 psl.
28. *Taikos reikalas*, Draugija, 1939, 2 nr., 77-79 psl.
29. *Luget terra* (Pop. Pijui XI mirus), Draugija, 1939, 3 nr., 161-168 psl.

Česnys buvo plačios ir turtingos minties intelektualas, didelės tolerancijos bei didelio kitų gera valia pasitikėjimo žmogus ir parei-gingas kunigas. Jo žodis buvo svarus ir mokslo ir kultūrinė plotmė. Bažnytinė hierarchija patikėjo jam pagrindinę teologijos mokslo šaką — dogmatinę, ji papuošė jį garbės titulais. 1927 metais kun. Česnys buvo pakeltas Kauno bazilikos kapitulos kanauninku, vėliau paaukštintas Jo Šventenybės Popiežiaus Rūmų prelatu ir Kauno bazilikos prelatu dekanu (1938). Arkivyskupijos kūrijoj jis turėjo taip pat įvairių pareigų: buvo Bažnytinių Turtų Valdymo Tarybos patarėjas, dekanatinių kunigų konferencijų tvarkymo komisijos pir-mininkas, *Consilium Vigilantiae* vicepirmininkas. Nuo 1926 iki 1944 metų Studentų bažnyčios rektorius.

Pirmosios bolševikų okupacijos metu prel. Česnys globojo Ku-nigų Seminarijos auklėtinius, savo būta buvo pavertęs I ir II teolo-ginio kurso studentų auditorija, o Studentų bažnyčion leido rinktis paskaitoms III ir IV teologinių kursų klierikams. Sunkios sąlygos ir okupacijų meto išgyvenimai silpnino ir taip nestiprią prel. Česnio sveikatą. Antrą kartą su karo audra artinantis rusams, Česnys 1944 metų vasarą apleido Kauną, pasitraukdamas į Žemaitiją. Kuriam laikui buvo sustojęs Luokės klebonijoje, paskui paties fronto praleisti persikėlė į savo gimtąjį Paluklaukių kaimą. Iš tėvynės jis nenorėjo trauktis. « Aš tai niekur nesirengiu bėgti, — kalbėjo jis kitiems. Kad ir prie duobės vestų, eičiau su šiais pačiais kunigo rūbais. Jeigu mes ir žūsime, tiek to, kad nors tauta išliktų ». Kelionės sunkumai susirūpinimas dėl nelaisvės patenkančios tėvynės taip stipriai palietė jo jautrią širdį, kad, atvykus į Paluklaukius, kitą dieną ji jau nus-tojo plakusi. Rugpiučio mėn. pirmomis dienomis Luokės bažnyčios šventoriuje išdygo naujas kapas, priglaudęs prel. Česnio kūną.

DR. PRANAS DIELININKAITIS

(1902-1942)

A. a. Pranas Dielininkaitis buvo vienas nedaugelio gerai pasiruošusių sociologų nepriklausomoj Lietuvos respublikoj. Tačiau pirmiausiai jis ruošėsi būti mokytoju.

Kaip *Lietuvių Enciklopedijoje* rašoma, Pr. Dielininkaitis buvo gimęs 1902 m. gegužės 5 d. Juškų kaime, Žaliosios valsčiuje (Vilkaviškio apskr.). Tik išėjęs K. Naumiesčio viduriniąją mokyklą, Pr. Dielininkaitis jau buvo pradėjęs dirbti pradžios mokykloje. Bet po 10 mėn. jis vėl grįžo prie vadovėlių Marijampolės mokytojų seminarijoj. Ją baigęs 1924 m., jis ryžosi būti mokytoju ir drauge siekti aukštojo mokslo diplomo. Gavęs darbą *Pavasario* suaugusių gimnazijoj Kaune, Pr. Dielininkaitis įstojo į Lietuvos universiteto Teologijos-Filosofijos fak. filosofijos skyrių, kur studijavo sociologiją, filosofiją ir psichologiją-pedagogiką. Kaip rimtas ir tvarkingas studentas, jis patraukė profesorių Dr. A. Maliauskio ir Dr. Pr. Kuraičio dėmesį. Šis pastarasis, jaunų talentų globėjas studentuose ateitininkuose, ypač susidomėjo Pr. Dielininkaičiu. Kad šis praplėstų savo intelektualinį akiratį, prof. Kuraitis jam sudarė materialinių galimybių 1926 m. vasarą išvykti į Prancūziją ir ten pasimokyti prancūzų kalbos. Nors, kaip buvęs Švietimo ministerijos stipendininkas mokytojų seminarijoj, Pr. Dielininkaitis buvo priverstas kurį laiką palikti universiteto auditorijas ir vykti mokytojo pareigų į Tauragę, tačiau savo universitetines studijas mažai teuždelsė, jas baigė 1928 m. ir neužilgo išvyko į Prancūziją pasitobulinti.

Paryžiuje Pr. Dielininkaitis norėjo sociologines studijas papildyti teisių mokslais, kad, juos baigęs, galėtų tapti advokatu ir drauge dirbti visuomeninį darbą nepriklausomai nuo valstybinės tarnybos. Tačiau studijuoti teisių Paryžiuje negalėjo, nes mokytojų seminarijos brandos atestate neturėjo lotynų kalbos pažymio. Nenorėdamas gaišti laiko su lotynų kalba, Pr. Dielininkaitis įstojo į Paryžiaus universiteto humanistinį fakultetą (faculté des lettres) ruoštis sociologijos doktoratui. Kadangi, dar prieš išvykdamas į Prancūziją, jis buvo susidomėjęs kultūrinės autonomijos problema, kurią tada Lietuvoj viešai svarstė jam artimi profesoriai Dr. St. Šalkauskis ir Dr. K. Pakštas, Pr. Dielininkaitis ir Sorbonoje būsimai disertacijai

norėjo pasirinkti temą apie kultūrinę autonomiją. Tačiau jos išvys-tytų pavyzdžių Vakarų pasauly tada nebuvo daug. Antra, Paryžiaus profesoriams, įpratusiems į etatistinių centralizmą, tokia tema nebuvo prie širdies. Šitų aplinkybių veikiamas, Pr. Dielininkaitis savo disertacijai pasirinko siauresnę temą — valstybės ir mokyklos santykius, — nes jų tinkamame išsprendime matyti ir kultūrinės autonomijos nauda demokratinėje valstybėje. Todėl savo diserta-cijoj *La liberté scolaire et l'Etat* ryžosi pastudijuoti mokyklos ir valstybės santykių keturius tipingus atvejus — Sovietų Sąjungoj, Prancūzijoje, Belgijoje ir Olandijoje.

Kraštutinį tipą, priešingiausią pilnutinei demokratijai, Pr. Die-lininkaitis matė Sovietų Sąjungoje, kur mokyklos yra grynas valsty-bės monopolis. Daugiau demokratijos jis rado 1930 m. Prancūzijoje, kur teoriškai mokyklų laisvė pripažįstama, bet praktikoje susiduria su didelėmis sunkenybėmis, nes visos teisės ir finansinė valstybės parama tebuvo teikiama tik viešosioms mokykloms, o privatinės mokyklos negalėjo gauti nei valstybinių subsidijų, nei išduoti diplo-mų, kuriuos pripažintų valstybė. Mokyklinė laisvė praktikoje buvo tada (apie 1930 m.) vykdoma Belgijoje, kur privatinės mokyklos tam tikromis sąlygomis galėjo gauti valstybines subsidijas. Tačiau didžiausia mokyklų laisvė tėvai galėjo pasinaudoti Olandijoje, nes po ilgų partinių bei parlamentinių kovų Olandijoje jau buvo prieita prie valstybinių ir privatinų mokyklų lygybės subsidijų ir kitų teisių atžvilgiu.

1933 m. apgynęs savo disertaciją Paryžiuje ir grįžęs į Lietuvą, Pr. Dielininkaitis rado nepalankias politines aplinkybes savo darbui, kuriam ruošėsi. Tuometinis autoritetinis režimas visuomeninio gyve-nimo laisvę buvo gerokai suvaržęs, o sociologijai dėstyti universitete palankių sąlygų taip pat nebuvo. Dr. A. Maliauskis, kuris laukė Dielininkaičio, kaip savo pavaduotojo ir būsimo katedros paveldė-tojo, buvo iš universiteto atleistas 1931 metais, kai tautininkų reži-mas Teologijos-Filosofijos fakultete panaikino eilę katedrų su jų etatais. Todėl Pr. Dielininkaitis į universitetą tegalėjo būti pakvies-tas į vienintelį laisvą vyresniojo asistento etatą prie visuotinės istorijos katedros. Ten dėstė būsimiems istorikams reikalingą valsty-bės teoriją ir, Lietuvos Katalikų Mokslo Akademijos finansiškai paremiamas, dar dėstė sociologiją, nors ir ne tokiu mastu, kokio norėjo Teologijos-Filosofijos fak. profesūra.

Nors ir žinodamas, kad tautininkų valdžia nepalankiai žiūri į visuomeninę veiklą, kuri nėra jų partijos kontroliuojama, Pr. Die-lininkaitis, kaip ir studentavimo metais, nevengė darbo katalikų organizacijose. Jis pirmininkavo studentų ateitininkų sąjungai 1933-

1936 metais, dirbo Krikščionių darbininkų sąjungoje, jam ypač arti prie širdies buvo krikščionių darbininkų jaunimas. 1936 m. jis buvo dienraščio *XX Amžiaus* vienas steigėjų ir jo redakcinio kolektyvo nuolatinis narys. Nuo to laiko jis pradėjo ištraukti taip pat į politinį veikimą, stengdamasis drauge su J. Ambrazevičium ir Ign. Skrupskeliu suderinti demokratinių partijų (valstiečių liaudininkų ir katalikų politikų) veiklą. Įtartas nemaža role opozicinėje *Bendro Žygio* veikloje, Pr. Dielininkaitis tuometinės valdžios buvo ištremtas kurį laiką iš laikinosios sostinės, Kauno. 1939 metų pavasarį po Klaipėdos netekimo sudarant koalicinę Lietuvos vyriausybę, Pr. Dielininkaitis taip pat atliko nemažą vaidmenį. Jis taip pat buvo vienas autorių deklaracijos *I Organiškos valstybės kūrybą*, kurioje katalikai visuomenininkai, subrendę nepriklausomoje Lietuvoje, projektavo naują Lietuvos valstybės santvarką, kuri be sukrėtimų pakeistų tautininkų įvestą autoritetinį režimą.

Komunistai gerai jautė Pr. Dielininkaičio svorį Lietuvos politiniame, visuomeniniame ir moksliniame gyvenime. Todėl, kai Sovietų Sąjungos kariuomenė okupavo Lietuvą 1940 m. birželio 15 d., mūsų sociologas (kaip ir jo bendramintis Dr. Ign. Skrupskelis) nė mėnesio neišbuvo laisvas: liepos 11-12 naktį jis buvo komunistų areštuotas, keletą mėnesių kalintas Kauno sunkiųjų darbų kalėjime, už akių nuteistas į Sibiro koncentracijos stovyklas, tačiau nesuskubtas ten išvežti iki 1941 m. birželio 22 d., kada prasidėjo Vokietijos ir Sovietų Sąjungos karas. Vokiečių staigus puolimas davė progos Pr. Dielininkaičiui drauge su kitais kaliniais išsiveržti iš kalėjimo. Vos iš ten ištrūkęs, jis tuojau įsijungė į laikinosios Lietuvos vyriausybės darbus. Kai naciai tą vyriausybę likvidavo, Pr. Dielininkaičiui beliko darbas V. D. universiteto Filosofijos fakultete, kur buvo sukurta sociologijos katedra. Tačiau neilgai jis ten tedėstė. Kažin kur užsikrėtęs dėmėtąja šiltine ir parvažiavęs pas šeimą Velykų atostogų, Pr. Dielininkaitis sunkiai susirgo ir mirė 1942 m. balandžio 6 d.

Dr. Pr. Dielininkaitis buvo draugiškas, taktiškas, tiesaus būdo vyras. Jis teoriją derino su praktika, savo mintis labiau mėgo dėstyti gyvu žodžiu negu raštu. Todėl ir spausdintų raštų iš 8 savo darbo metų nedaug tepaliko. Be savo prancūziškos disertacijos, kuri Prancūzijos knygų rinkoj buvo pardavinėjama *L'Ecole et l'Etat* vardu, Pr. Dielininkaitis tėra palikęs straipsnių serijas įvairiuose žurnaluose: *Korporatyvinė santvarka organinėje valstybėje* (N. Romuva, 1936); *Organinė valstybė* (L. K. Mokslo Akademijos Suvažiavimo darbai, II, 1937); *Valstybė, auklėjimas ir laisvė* (Lietuvos Mokykla, 1937); *Pijus XI ir socialinė katalikų doktrina* (Pijaus XI sukaktuvių leidiny, 1937); *Pastarųjų metų bandymai socialinį klausimą sušvelninti* (Židinys, 1938).

Dielininkaitis nebuvo socialinių klausimų sistematizatorius, nors ir buvo išėjęs prancūzų sociologijos pozitivistinę mokyklą. Jis faktus vertino krikščioniškos dorovės normų šviesoje, kad šitaip būtų matyti, kas socialiniuose reiškiniuose yra teigiamo žmonių bendrajai gerovei ir teisingumui patenkinti. Reikia apgailestauti, kad ankstyva mirtis neleido jam pasireikšti sociologijos moksle tuo, ko iš jo pasirošimo buvo galima laukti.

Dr. J. GRINIUS

Münchenas, Vokietija

PROF. DR. PRANAS DOVYDAITIS

(1886-1943 ?)

Pranas Dovydaitis gimė 1886.XII.2 Runkių kaime, Višakio Rūdos parapijoje, Marijampolės apskrityje, pas «sakuotnugarius». Jo tėvai buvo Motiejus Dovydaitis (1850-1923) ir Marijona Bunkartaitė (g. 1868 ; gal iš vakarų atsikėlusios Burkhartų giminės atžala?). Jie buvo žemdirbiai, kurie valdė 6 ha ūkį. Jų gausioje šeimoje Pranas buvo iš sūnų vyriausias ir ėjo čia piemens, čia «akietpiemenio» pareigas. Pradžios mokslą jis gavo namuose : namiškių padedamas išmoko skaityti ir rašyti. Nuo 1896 m. vieną kitą žiemą lankė Višakio Rūdos pradžios mokyklą. Anksti ėmė skaityti per artimą sieną gabenamą lietuvišką draudžiamą spaudą ir, be to, rusiškas knygas, kurias gaudavo nuo dėdės Juozo iš Polocko. 1903 m. rudenį išlaikė egzaminus į V-jį skyrių pavyzdinės prie Veiverių mokytojų seminarijos mokyklos. Baigęs tą skyrių pirmuoju mokiniu, jis 1904 m. pavasarį išlaikė stojamuosius egzaminus į pačią seminariją. 1904 m. pabaigoje dalyvavo streike prieš seminarijos inspektorių Protopopovą ir už tai buvo nubaustas. Dovydaitis nutarė nebegrįžti į seminariją, kol rusų vadovybė nepatenkins streikuojančiųjų reikalavimų. Belaukdamas, apie 1906 m. pradžią, Dovydaitis mokė kun. Štrimo įkurtoje Višakio Rūdos bažnytinėje pradžios mokykloje ir privačiai pavadavo mokytoją Jurgį Paltanavičių valdžios pradinėje mokykloje. Kadangi streikuojančiųjų reikalavimai nebuvo patenkinti, Dovydaitis į seminariją negrįžo, o 1907 m. pradžioje išvažiavo į Polocką pas dėdę Juozą, kariuomenės siuvėją, mokytis kriauciūti. Dovydaitis tikėjosi galėsias ir įstoti į ten esančią aukštesnę mokyklą. Bet jam tai nepavyko, ir dėl to po dviejų mėnesių grįžo namon, kur slapta mokė kaimo vaikus ir rengėsi eksternu laikyti Marijampolės gimnazijos egzaminus brandos atestatui gauti, kas jam 1908. VI.7 (20) pačiu pirmuoju ir pavyko.

Nuo 1908 m. rudens iki 1912 m. Dovydaitis studijavo Maskvos universiteto teisių fakultete, kad vėliau kaip teisininkas galėtų dirbuotis Lietuvoje. Nuo 1909 m. jis kaip laisvas klausytojas lankė ir istorijos-filologijos fakultetą, kurio mokslai jį labiau traukė. Be to lankė kai kurias gamtos mokslų fakulteto paskaitas, pav., garsiojo

Mendelejevo. Dovydaičio mėgiamiausia darbo vieta buvo universiteto biblioteka, kur jis pasidarė universaliu bibliofilu. 1910.XII.16 istorijos-filosofijos fakultetas jam suteikė sidabro medalį už mokslo darbą — prancūzo J. M. Guyau (1854-1888) etinės sistemos kritiką. (Šis rašinys 1925 ir 1927 m. buvo lietuviškai atspausdintas *Logos* žurnale). 1912 m. pavasarį Dovydaitis baigė teisių fakultetą pirmojo laipsnio diplomu. Išlaikęs prie Maskvos mokslo apygardos komisijos graikų kalbos gimnazijos kurso egzaminą, Dovydaitis tais pačiais metais įstojo tikruoju studentu į istorijos-filologijos fakultetą, kuriam dar išbuvo iki 1913 m.

Studentaudamas Maskvoje, Dovydaitis dalyvavo lietuvių gyvenime. Skaitė referatus lietuvių studentų draugijoje, kuri tuomet turėjo apie 30 narių, daugiausia į kairę ir į ateizmą palinkusių. Rašė į *Viltį*, *Draugiją*, *Šaltinį* ir (vieną kartą) į *Aušrinę* (1910 m., 6 nr.). Kadangi *Aušrinė* nebedavė vietos jo religinio pobūdžio straipsniams, Dovydaitis susitarė su kun. Dambrausku-Jakštu Kaune ir nuo 1911 m. prie jo leidžiamo žurnalo *Draugija* redagavo mokslus einančiam jaunimui priedą *Ateitį*, kur jau pirmame numeryje išdėstė ateitininkų ideologines pažiūras. Atostogų metu Dovydaitis Lietuvoje dalyvaudavo pas kun. P. Dogelį, kun. Al. Dambrauską-Jakštą ir kun. prof. J. Mačiulį-Maironį slaptuose ateitininkų pasitarimuose. Maskvoje tęsė tą darbą daugiausia bute kun. E. M. Paukščio, kuriam padėjo ir lietuvių parapiją suorganizuoti. Ateitininkų reikalais susirašinėjo su kun. P. Kuraičiu Liuvene (Belgijoje). 1910 m. tarėsi ir su Stasiu Šalkauskiu, kuris beveik tuo pačiu laiku Maskvoje studijavo teisių bei ekonomijos mokslus. Ragino jį rašyti į lietuvių katalikų spaudą ir vykti į Dorpatą (Tartu) verbuoti ten ateitininkų. Tuo sudomino Šalkauskį ateitininkų sąjūdžiu, kurio centru Dovydaitis buvo virtęs.

Kilus konfliktui su *Vilties* redaktorium Ant. Smetona dėl ateitininkų, Dovydaitis laikraščio leidėjų buvo pakviestas į Vilnių *Vilties* redaguoti. 1913 m. rudenį jis išvyko į Vilnių laikinai, bet, karui kilus, į Maskvos universitetą nebegalėjo grįžti. Vilniuje redagavo — vietoje Smetonos, kuris jam šio «išstūmimo» niekad nedo-vanojo — *Viltį*, kuri 1913.XII.1 virto dienraščiu. Dovydaitis pridėjo mėnesinį mokslo ir literatūros priedą, kurį beveik vienas prirašydavo. Paskutinį numerį išleido 1915.IX.19; tolimesnis leidimas dėl karo nebebuvo galimas.

1916 m. pradžioje Dovydaitis persikėlė į Kauną, kur nuo sausio 1 d. ėjo *Saulės* gimnazijos direktoriaus pareigas. Griežtai pasipriešino vokiečių okupantų norams suvokietinti šią gimnaziją, už ką jų laikinai buvo atleistas ir nubaustas pinigine bauda. 1919 m. *Saulės*

gimnazija buvo suvalstybinta ir gavo Kauno I gimnazijos vardą. Dovydaitis buvo pirmasis jos direktorius iki 1922 m. Tuomet jį pakeitė lenkų iš Vilniaus ištremtasis Mykolas Biržiška.

Politinė veikla. Vilniaus konferencijoje (1917.IX.18-23) Dovydaitis buvo išrinktas Lietuvos Tarybos nariu ir 1918.II.16 pasirašė Lietuvos Nepriklausomybės Aktą. 1919.III.12 Kaune sudarė trečiąjį ministerių kabinetą, kuris gyvavo vieną mėnesį. Tai buvo vienas sunkiausių mėnesių Lietuvos gyvenime, nes bolševikai tuomet buvo visai netoli Kauno. Tas pavojus privertė šiaip visai į politiką nelinkusį Dovydaitį imtis nedėkingo ir rizikingo darbo. « Po kiek laiko — Dovydaitis pareiškė vėliau — viskas pradėjo krypti į normalesnes vėžes ». Toliau Dovydaitis padėjo organizuoti darbo žmones į Darbo Federaciją. 1934.IV.8 kartu su dr. Pr. Dielininkaičiu ir J. Katiliumi jis suorganizavo Lietuvos krikščionių darbininkų profesinę sąjungą, kurios pirmininku jis buvo iki bolševikų okupacijos 1940 m. Taip « jis grįžo visuomeniniame veikime į liaudį, į proletariatą, tapdamas katalikų darbininkijos vadu, kai ją buvo palikę visi kiti buvę vadai » (J. Brazaitis). Kadangi politika nebuvo jo sritis, Dovydaitis nesiveržė į grynai valstybinį darbą. Tačiau jis nesiliovė reikšti savo pažiūras, kurios plaukė iš krikščioniško demokratijos supratimo, kas ypač tautininkų režimui buvo nemalonu.

Visuomeninis darbas. Jame dalyvavo dar Veiveriuose per streikus, paskui Maskvoje, kur ypač gynė katalikų pasaulėžiūrą prieš rusus ir savuosius. Svarbiausias darbas Maskvoje jam buvo ateitininkų telkimas; dėl to vėliau ir buvo vadinamas « Ateitininkų tėvu ». 1921.VIII.8 Kaune buvo išrinktas į vyriausius ateitininkų tarybos pirmininkus. 1925.VIII.12 antrame ateitininkų kongrese Kaune jis išrinktas pirmuoju vyriausiu ateitininkų vadu. 1927 m. Palangos konferencijoje, ateitininkų sąjungai persitvarkius į trilypę federaciją, Dovydaitis išrinktas nuolatinio federacijos garbės pirmininku, o jo vietą kaip vyriausias vadas užėmė Stasys Šalkauskis. Kadangi Dovydaitis tuo jautėsi nustumtas, 1930.VI.24 Kaune įvykusioje ateitininkų konferencijoje jis leido iš naujo išstatyti savo kandidatūrą, bet išrinktas buvo ne jis, o Kazys Pakštas, nes ateitininkų dauguma norėjo urbaniškesnio vado, Stasio Šalkauskio, kan. Pr. Kuraičio ir kitų rekomenduojamo. Bet ir po šito naujo nepasisekimo Dovydaitis nenustojo veikęs, nes idėją statė aukščiau už savo ambiciją. 1934.X.28 Dovydaitis už dalyvavimą tautininkų valdžios uždraustos ateitininkų moksleivių sąjungos veikime (pav., Raseiniuose) švietimo ministerio buvo išpėtas, o 1936.I.16 dėl panašių « nusikaltimų » iš

universiteto atleistas. Po dviejų mėnesių vėl gražintas į seną vietą, paėmus iš jo atitinkamą pasižadėjimą. Tačiau ir toliau (nuo 1934 m.) iki 1940 m. buvo atsakinguoju *Ateities* redaktoriumi. Dar anksčiau, 1921 m., ateitininkėms moksleivėms buvo įsteigęs žurnalą *Naujoji Vaidilutė*. 1936 m., jo 50 metų sukakties proga, ateitininkai Kaune suruošė Dovydaičiui viešą pagerbimą. «Prof. Dovydaitis yra ateitininkijos širdis, savo žmoniškumu, savo krikščioniška artimo meile, savo nuolatiniu pasiruošimu padėti, patraukusi į save visus, ypačingai jaunuosius» (A. Maceina).

Nuo 1931 m. Dovydaitis buvo I Vicepirmininkas Katalikų Veikimo Centro. Kaip toks kvietė atsakingus Bažnyčios veiksmus moraliai, dvasiniai, išvidiniai sustiprinti katalikus ir jų dvasios vadus, o mažiau rūpintis «mūrine statyba».

Su dideliu savęs išsižadėjimu rėmė ir pavasarininkų judėjimą, tuo tapdamas nepamainomas ir lojalus *Pavasario* vadovybės bendradarbis. Kalbėdamas 1932.VII.10 pavasarininkų kongrese Marijampolėje gynė katalikiško jaunimo teises prieš tautininkų valdžios kėslus ir ta proga pareiškė: «Neleisime arkliui lipti ant altoriaus!». Už tai 1932.VII.13 Marijampolės karo komendanto už «vienos visuomenės dalies kurstymą prieš kitą ir prieš vyriausybę» buvo nubaustas 3 mėnesius kalėti. Iškalėjo nuo VII.14 iki VIII.1 Bajorų kalėjime ir nuo VIII.2 iki VIII.30 Marijampolės kalėjime. Šioje vietoje buvo laikomas kartu su J. Leimonu ir J. Eretu, kurie už tą patį «nusikaltimą» buvo baudžiami. Bet ir toliau veikė pavasarininkuose, kuriems skaitė daugybę paskaitų. Jo kalba buvo liaudies šneka, nes prabildavo į žmones jų žodžiais, dėl to visa Lietuva jo kalbose pažino save ir griausmingai padėkodavo jam už jo nuoširdžius ir smagius pamokymus.

Mokslo bare. Nuo 1920 iki 1922 m. Dovydaitis buvo lektorium Aukštųjų Kursų Kaune, kuriuose dėstė senovės filosofijos istoriją. 1922.II.20 buvo išrinktas docentu Lietuvos Universiteto Teologijos fakulteto religijų istorijos katedroje. Nuo 1922.VI.9 jis ėjo ekstraordinarinio, nuo 1928.XII.2 ord. profesoriaus pareigas Teologijos-Filosofijos fakultete. Nuo 1928.IX.1 iki 1929.IX.1 jis buvo Universiteto senato sekretorius. 1930 m. jis kartu su kitais rūpinosi, kad jo fakultetas suteiktų Marijai Pečkauskaitei garbės daktarata. 1935 m. fakultetas jį patį pagerbė filosofijos daktaro laipsniu.

Dovydaitis taip pat dalyvavo L. K. Mokslo Akademijos darbuose nuo pat pradžios jos įkūrimo. L. K. Mokslininkų ir Mokslo mėgėjų II Suvažiavimas, įvykęs 1936 m. Kaune, jį kartu su Stasiu Šalkauskiu pakėlė į akademiko rangą.

Daugiausia triūso jis idėjo į žurnalus, kurie tarnavo mokslui bei jo populiarizacijai. 1918 m. jis įsteigė pedagoginį žurnalą *Lietuvos Mokykla* ir jį redagavo iki 1924 m. 1920 m. sekė gamtos ir greitimų mokslų žurnalas *Kosmos*, kuris nuo 1929 iki 1937 m. ėjo su priedu *Gamtos Draugas*. *Kosmos* redagavo iki 1940 m. 1921 m. įsteigė filosofijos žurnalą *Logos*, kuris 1923 m. tapo Teologijos-Filosofijos fakulteto Filosofijos skyriaus organu, ir kurį vedė iki 1940 m. Tais pačiais 1921 metais įsteigė — kaip jau žinome — ir mergaičių moksleivių žurnalą *Naujoji Vaidilutė*, kuris 1930 m. tapo moterų inteligenčių organu. Jį redagavo nuo 1921 iki 1925 m. 1924 m. įkūrė religijos mokslo žurnalą *Soter*, kuris pasidarė Teologijos skyriaus organu, ir vedė jį iki 1930 m. « Vienu metu Dovydaitis yra redagavęs kelis stambius žurnalus, sutelkdamas apie juos įvairių pažiūrų bendradarbius ir pats gausiais savo straipsniais reikšdamasis šešiose plačiose mokslo srityse kaip didelis eruditas enciklopedistas » (S. Sužiedėlis). « Tik tikras enciklopedistas galėjo įstengti kurti ir net kurį laiką redaguoti visus šituos žurnalus » (St. Šalkauskis), kurių jis vienas pristeigė daugiau negu visi kiti profesoriai per visą Nepriklausomybės laiką. — Pažymėtina dar, kad Dovydaitis nuo pat *Lietuviškosios Enciklopedijos* įkūrimo (1931 m.) ėjo jos vicerektoriaus pareigas.

Nors Dovydaitis rašė be atvangos, tačiau nedaug teisėjo knygų. Žymiausi skyriumi išleisti jo raštai buvo: *Biblija ir Babelis* (1911 m.), *Kristaus problema* (1914 m.), *Žmogaus išsirutuliojimas ir paleontologija* (1914 m.) ir *Kultūra, religija ir mokykla* (1930 m.). Daugiausia pasireiškdamo straipsniais, kurių parašė per šimtą iš kuone visų mokslo sričių. Be šitų platesnių mokslinių raštų Dovydaitis dar paskelbė nesuskaitomą daugybę smulkesnių straipsnių mokslo temomis. « Tenka pasakyti, kad Dovydaitis yra ne tiek originalus kūrėjas, kiek mokslintojas eruditas enciklopedistas. Jis turi nepaprastą dovaną išmedžioti mokslinėje literatūroje tai, kas yra esmiška, aktualu ir pateikti skaitančiai publikai gyvai, įdomiai. Šituo atžvilgiu jisai yra visai nepakeičiamas žmogus mūsų intelektualiniame gyvenime » (St. Šalkauskis 1936 m.). Beveik visa Dovydaičio mokslinė darbuotė buvo apologetinio pobūdžio. Kur tik Vakaruose užtiko kokį mokslininką-vienmintį, jis vertė jo raštus į lietuvių kalbą. Tuo jis norėjo Lietuvos mokslą įjungti į bendrą Europoje krikščionių dirbamą mokslo darbą. Tomis savo pastangomis Dovydaitis pirmoje eilėje buvo atkūrėjas. Originalioms mintims išvystyti ir savo sistemai sukurti jis — priešingai Šalkauskiui — mažiau buvo linkęs. Tokiu būdu Dovydaitis iš esmės buvo tarpininkas, pritaikintojas ir kūrybiškas vertėjas. « Nėra abejonės, kad Dovydaitis būtų galėjęs tapti

labai originaliu mokslininku kūrėju, jei enciklopedinio mokslinimo reikalas nebūtų jo pastūmėjęs eiti labiau horizontaline linkme. Šita prasme Dovydaitis yra padaręs auką iš savo asmeninės ambicijos». «Intelektualiniame Lietuvos gyvenime Dovydaitis stovi viduryje tarp mūsų tautinio atgimimo romantikų ir jaunųjų mokslininkų specialistų» (St. Šalkauskis).

Dovydaičio asmenybė ir privatinis gyvenimas. Dovydaitis buvo tvirto sudėjimo, sunkausėjimo ir kampuotų mostų žmogus, kuo jis per visą savo gyvenimą priminė tuos žemdirbius, iš kurių buvo kilęs. Būdamas gana aukštas ir stambus, jis darė įspūdį sveiko, buinaus vyro. Tačiau jis turėjo bėdų su sveikata. Maskvoje jį kan kino silpnieji jo plaučiai, Kaune gerklė, kuri pervargo nuo dažnų ir ilgų jo paskaitų. Jau suaugęs sunkiai sirgo difteritu. Bet stiprieji jo pasiryžimai nepaisė šių sunkumų; jis savęs nelepino ir lepūnėlių nemėgo.

Dovydaitis labai buvo prisirišęs prie gimtojo kaimo, prie jo gryno lietuviškumo bei gilaus tikėjimo, prie jo demokratiško paprastumo, kuklumo ir prasmingų papročių. Ir gyvendamas mieste, visa savo buitį jis liko kaime. Į aplinkui vykstančią Lietuvos urbanizaciją jis žiūrėjo skeptiškai. Būdamas «gaspadorius», jis mėgo žemę ir kuklią nuosavybę. Todėl jis dar 1923 m. Kaune, prie Ukmergės plento, pasistatė trobesius, kuriuose tilpo ne tik skaitlinga jo šeima, bet ir ateitininkiška jo «įgula». Jis džiaugėsi ir tuo žemės gabaliuku, kurį 1935 m. iš valdžios gavo ant Dubysos kranto kaip Nepriklausomybės Akto signataras. Kaimiečiu jis pasiliko ir išviršiniu savo elgesiu, nes nepripažino etiketo, apdailinto mandagumo. Todėl jo kalba kartais buvo ne tiktai nediplomatiška, bet dar papildyta šiurkštokais išsireikimais. Ji jam sudarė nemažai sunkumų su labiau išprusintais mokslo bei valdžios atstovais, taip pat su žymia dalimi ateitininkų, kurie beaugančiuose Lietuvos miestuose tapo miestelėnais. Jo nenoras derintis prie naujo, urbaniškesnio gyvenimo ir buvo viena iš svarbiausių priežasčių, kodėl jis 1927 m. vyriausio ateitininkų vado vietoje buvo pakeistas lankstesniu, mieste užaugusiu, iš burmistro ir gydytojo šeimos kilusiu Šalkauskiu. Koncertus bei vaidinimus jis lankė tik pareigos verčiamas, nes laikė juos laiką gaišinančiomis «prašmatnybėmis». Ir vizitų nemėgo: pats tik paskutinės bėdos spiriamas pas kitus lankėsi ir labai raukėsi, kai įsiverždavai į jo knygomis apverstą darbo kambarį, kuriame nebuvo kur atsisėsti, kadangi visos kėdės būdavo apkrautos rankraščiais. Vengdavo taip pat iškilmingų pamaldų, kurių centre stovįs — anot jo — tik kunigas, o ne Dievas. Už tai mėgo kuklias, tylas pamaldas paprastoje

bažnytėlėje, kur meldavosi, kitų visai nepastebėtas, nuoširdžiai. Visas jo religingumas buvo paprastas, natūralus, vengias tiek tuščio ceremoniškumo, tiek pseudomistiškos egzaltacijos.

Pasekmė jo prisirišimo prie nepainaus, tikro kaimo gyvenimo buvo, pav., ir jo nenoras vykti į tuos krikščioniškuosius Vakarų, kur buvo tikri jo dvasios šaltiniai: į šveicarų Friburgą, belgų Liuvoną, vokiečių Goerresgesellschaft ir pan. Tiesa, vieną kartą bandė ten nuvažiuoti, bet, susipainiojęs Berlyno stotyse, susierzinęs grįžo namon.

Savo kaimietišumą dar pabrėžė vesdamas 1912 m. vasarą kuklią lietuvaite iš provincijos. Nors ši ir nebuvo išmokslinta, betgi pasižymėjo natūralia inteligencija, išmintingu gyvenimo reikalų tvarkymu, gera širdimi, uoliu vaikais rūpinimusi. Visi namų ruošos sunkumai gulėjo beveik vien ant jos pečių. « Visas jo gaspadoriavimas susidėjo tik iš to, kad retkarčiais atitrūkęs nuo knygų, pasikasinėdavo darže, arba paskaldydavo malkas, bet daugiau dėl mankštos, nes tuoj vėl viską metęs, skubėdavo prie rašomojo stalo ».

Šis paskendimas nesibaigiančiuose plunksnos darbuose ir vargingas trankymasis po ateitininkų, pavasarininkų ir darbininkų kuopas jam ir neleido atsidėjus rūpintis savo vaikais, kas motiną dar labiau apsunkino. Tėvai juos leido į pačias geriausias Kauno mokyklas — į Kazimieriečių, Jėzuitų, Pečkauskaitės vardo ir « Aušros » gimnazijas.

Kadangi Dovydaitis mažai tesirūpino savo išvaizda bei išviršiniu pasirodymu, jis dėvėjo paprasčiausius drabužius. « Jam visai nerūpėjo nei spalva, nei kaip pasiūta. Mūsų mamytė turėdavo tiesiog maldauti, kad nueitų pas siuvėją prisimieruoti ». Visi jo prieteliai jautė, kaip jam — Šalkauskio žodžiais tariant — kenkė šis neatitikimas « tarp savo išviršinės išvaizdos ir esmiško turinio ». Šis nerūpestingumas tikrai « sukliudė Tau ne vieną kartą užimti visuomeninėje hierarchijoje tą aukštą vietą, kurios esi nusipelnęs » (St. Šalkauskis).

Šitas nesirūpinimas tuo, kas dėjosi net artimiausioje jo sferoje, šis atsisakymas nuo bet kokių patogumų turi savo šaknį visiškame pasišventime apaštalaui raštu ir žodžiu. Rašyti mokslo temomis jam geriau sekėsi negu kalbėti apie jas. « Universitete jis skaitydavo lyg nenoroms » (J. Grinius). Ten jis jausdavosi kaip aras narvelyje. Visai kitaip būdavo, kai jis galėjo miklinti savo plunksną. Šalia to savo pašaukimo — mokslo bei visuomenės atkrikščioninimo spaudos pagalba bei tiesioginiu kreipimusi į paprastus žmones — Dovydaitis nieko kito nematė. Jam paaukojo savo gabumus, išteklius, gyvenimo smagumus, visą savo laiką, net poilsį bei atsigavimą šeimoje.

Kulinarijai jis buvo abejingas. Kai pradėjo į Lietuvą plaukti apelsinai ir bananai, jis demonstratyviai gynė lietuviškąsias «rapuo-kėles». Jis negėrė alkoholinių gėrimų ir nerūkė. Važinėdavo tik trečia klase. Santaupas sukišo į savo žurnalus ir į «keliones po žmones».

Savo veikime dėl galimų neigiamų pasekmių Dovydaitis sau nekvaršino galvos. Kai jis 1932 m. tautininkų režimo buvo įkištas į kalėjimą ir 1936 m. atleistas iš universiteto, jis tai laikė natūraliu reiškiniu; nes kas kovoja, tas turi ir pernešti sunkumų, jis sakydavo.

Bet Dovydaitis nebuvo be ambicijos. Jį, pav., užgavo, kad A. Smetona, kurio įpėdiniu jis tapo 1913 m. *Vilties* redaktoriaus kėdėje, jį laikė netinkančiu tokiai svarbiai vietai. Dovydaitis taip pat užsigavo, kai 1919 m. kairieji jo sudarytąjį ministerių kabinetą vadino «rožančininkų kabinetu». Kodėl jį taip ironizavę anuomet nesudarė vyriausybės? Gal padėtis jiems atrodė per daug rizikinga. Nepatiko jam ir kai 1927 m. savieji jo neišrinko vyriausiu ateitininkų vadu. Neiškentė tada nepaleidęs špilkos į «parfumuotąjį Staselio dvarą». Priešingai, jis buvo patenkintas, kai 1936 m. ateitininkai jį Kaune viešai pagerbė. Paklaustas, kodėl sutiko būti tokio viešo išgarbinimo objektu, jis vaiko naivumu atsakė: «Po mirties neišgirsiu, kaip vertina mane. O tai noriu žinoti». Tačiau apskritai imant, Dovydaitis buvo kuklus, net nusižeminimo pilnas žmogus.

Apaštalaudamas po visą Lietuvą, jis kartais juokais save vadino «puskunigiu», o artimieji jo draugai jį buvo praminę «kiek šiurkštesniu Šv. Pranciškaus broliu». Neabejotina, kad jis buvo kunigiškos sielos žmogus. Nenuostabu todėl, kad 1940 m. įsibrovę bolševikai įkišo jį į kalėjimą ir ištremė į Sibirą. Iš ten mus pasiekė gandai, jog jis — kadangi jo šeima buvo nesugražinamai išblaškyta Sibire, Lietuvoje ir vakarų Europoje — ten slapta buvęs išventintas į kunigus. Šitose pogrindy vykdomose pareigose jis ir miręs 1943 m. pavasarį.

Dovydaitis apie save. Ateitis, 1936 m., 451-454 ir 468-469 (autobiografinių metmenų žiupsnelis). *Naujoji Vaidilutė*, 1936 m., 483-493 ir 1937 m., 81-85 (ankstybiausios vaikystės atsiminimai). *Lietuvos Darbininkas*, 1929 m., 4-7 nr. (su draudžiama spauda ir pradžios mokykla susiję ankstybiausi atsiminimai). *Lietuvos Mokykla*, 1919-1920 m., 590-602 ir 1925 m., 406-408 (iš Veiverių mokytojų seminarijos 1903-1905 m.); be to, 1937 m., 12 nr. (su to žurnalo steigimu susiję atsiminimai vokiečių okupacijos metais Kaune). *Ateitis*, 1935 m., 399-405, 528-536 ir 1936 m., 31-35 (1905-1911 m. atsiminimai, taip pat apie *Ateities* įkūrimą ir ateitininkų pradžią),

362-368 (santykiai su kun. Dambrausku-Jakštu Kaune 1909-1911 m.), 451-454 (*Šiek tiek apie save*, ligi 1936 m.).

Kiti apie Dovydaitį. M. REINYS: *Židinys*, 1926 m., 298-303. ST. KOLUPAILA ir P. B. ŠIVICKIS: *Kosmos*, 1930 m., 226-233. AL. STULGINSKIS: *Rytas*, 1936.II.1, 26 nr. SENASIS MEŠKUS (vysk. J. STAUGAITIS): *Rytas*, 1936.II.8, 32 nr. J. GRIGAITIS: *Lietuvos Mokykla*, 1936 m., 349-358. J. ŽAGRAKALYS: *Naujoji Vaidilutė*, 1936 m., 478-483. L. GIRA, ST. KOLUPAILA, M. KRUPAVIČIUS, K. PAKŠTAS, K. PALTAROKAS, M. REINYS, ST. ŠALKAUSKIS ir kiti: *Ateitis*, 1936 m., 449-487 (50 metų amžiaus sukakties proga). ST. ŠALKAUSKIS: *Židinys*, 1936 m., 413-424 (su stambesnių raštų bibliografija). J. ERETAS ir ST. KOLUPAILA: *L. K. Mokslo Akademijos Suvažiavimo Darbai*, 1936 m., II, 446-456 (su platesne, bet nepilna raštų bibliografija). Vysk. K. PALTAROKAS: *Panevėžio Garsas*, 1937.III.13, 11 nr. J. BRAZAITIS: *Ateitis*, 1937 m., 2 nr. M. PEČKAUSKAITĖS laišakai Pranui Dovydaičiui: *Athenaeum*, 1935 m. Kaune. *Lietuviškoji Enciklopedija*, 1937 m., VI 1327-1331 (sustatyta V. Biržiškos pagal Dovydaičio pateiktus duomenis). *Lietuvių Enciklopedija* 1955 m. (S. Boston, USA), V, 141-144 (sustatyta S. Sužiedėlio). J. ERETAS: *Aidai*, 1958 m., 2 nr. (Brooklyn, USA). J. ERETAS. *Stasys Šalkauskis*, Brooklyn, 1960 (Šalkauskis ir Dovydaitis, 121-127 ps.).

Šaltiniai. Šį nekrologą sustačiau pasinaudodamas daugiausia šiais šaltiniais: 1. Straipsniu apie Dovydaitį, tilpusiu 1937 m. *Lietuviškoje Enciklopedijoje*. Jam duomenis patiekė pats Aprašytasis, kurio medžiagą dar kiek sutvarkė L. E. redaktorius V. Biržiška. 2. Straipsniu, kurį buvęs Dovydaičio mokinys S. Sužiedėlis, vyriausias ateitininkų vadas, 1955 m. parašė *Lietuvių Enciklopedijai* (S. Boston, Mass., USA). 3. Pranešimu vieno iš Dovydaičio vaikų iš 1958 m. 4. Straipsniais, kuriuose Dovydaitis ir St. Šalkauskis aprašo vienas kitą. 5. Vienminčių pasisakymais (pav., J. Brazaičio, J. Griniaus, A. Maceinos). 6. Savo išpūdžiais iš mūsų nuo 1919 iki 1940 m. trukusios draugystės.

JUOZAS ERETAS

Bazelis, Šveicarija

DR. KAZIMIERAS JOKANTAS

(1880 — miręs ištrėmimo Sov. Rusijoje po 1945 m.)

Nepriklausomos Lietuvos kultūros istorijon nuėjęs kaip žymus pedagogas, autorius gerų lotynų kalbos vadovėlių ir stambiaus lotynų-lietuvių kalbos žodyno, kaip seimų narys, trijų kabinetų Švietimo ministeris, Kazimieras Jokantas gimė 1880 m. spalio 23 d., Kupiškio valsčiuje, Valiukiškio vienkiemyje, kur iki 1940 ūkininkavo jo brolis. 1894 įstojęs Mintaujos gimnazijon, už dviejų metų (1896) su draugais, už atsisakymą maldas rusiškai kalbėti, buvo iš jos išvartytas. Baigęs 1902 Estijos Taline II gimnaziją, Tartu (Doparto) un-te studijavo mediciną, ir ją baigė 1908. 1909-18 buvo jis Suvalkų Kalvarijoje šv. Jurgio ligoninės gydytoju.

Kaune Kariuomenės štabo spaudos ir švietimo skyriaus leisto *Karo Archyvo* VIII tome (1937) ir atskirai išspausdintuose įdomiuose atsiminimuose (*Suvalkų Kalvarijoje vokiečių okupacijos metu*), jaunas gydytojas gyvai aprašė ne tik savo medicininę praktiką, bet ir politiškai-visuomeninę veiklą. Jis davė vertingų faktų iš pačios okupacijos, iš ruošimo lietuvių konferencijos Vilniuje 1917 m. rugsėjo gale (jis buvo organizacinio komiteto konferencijai ruošti narys), pagaliau iš pačios konferencijos eigos.

Toliau visuomeninės veiklos gydytojas Jokantas jau nebeapleido, ir pasitraukė iš medicininės praktikos iki 1940. Trumpai pabuvęs *Žiburio* gimnazijos direktoriumi Marijampolėje, jis buvo išrinktas atstovu į visus tris demokratinės Lietuvos seimus (1920 m. gegužės 15 — 1927 m. balandžio mėn.), pradžioje atstovaudamas krikščionis demokratus, vėliau ūkininkų sąjungą.

Steigiamajame seime Jokantas pirmininkavo Švietimo komisijai, referavo seime pradžios mokyklų įstatymą. Būdamas (iki 1925 m. vasario mėn.) II Seimo vicepirmininku, Jokantas buvo drauge ir oficijozo *Lietuva* vyriausiuoju redaktoriumi (1923-25). Iš vyr. redaktoriaus pareigų jis pasitraukė, tapęs Vytauto Petrulio (iš eilės 11-me) kabinete Švietimo ministriu (1925 m. vasario 4 d.). Juo Jokantas pasiliko ir Dr. L. Bistro (12-me) kabinete (nuo 1925. IX.25) iki dešiniųjų partijų valdymo galo. 1926 m. birželio 14 d., po laimėtų seimo rinkimų, kairiosios partijos pastatė savo vyriaus-

sybę su min. pirm. M. Sleževičium ir Švietimo ministeriu — prof. V. Čepinskiu.

Po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo trumpą laiką pabuvęs vėl dienraščio *Lietuva* vyr. redaktoriumi, gavęs revizijos komisijos nario pareigas Lietuvos Banko vadovybėje, Dr. K. Jokantas nuo 1927 rudens tapo Kauno Aušros mergaičių gimnazijos direktoriumi, ir juo išbuvo 12 metų (iki 1939 m. lapkričio 21 d.). Prezidentui A. Smetonai perorganizuojant po Klaipėdos netekimo pastatytą pusiau koalicinę gen. J. Černiaus vyriausybę, buvo atstatytas Švietimo ministeris Dr. L. Bistras, ir jo vieton naujame Antano Merkio kabinete įėjo Jokantas, kurį su Smetona nuo seniau rišo bičiulystė ir šiam didelė pagarba. Švietimo Ministeriu Dr. Jokantas išbuvo iki sovietinės okupacijos (1940 m. birželio 15 d.).

Nuo pirmų bolševikmečio dienų ėmęs jaudintis dėl galimo arešto, Jokantas labai tyliai gyveno nuosavame name (Ožėškienės g.), nemokamai dirbo Vytauto D. un-to ligoninėje (prie VII forto) ir išsilaikė nepaliestas iki 1941 m. birželio mėn. masinių deportacijų. Po žiaurios kratos bute (ieškota aukso ir kt. valiutos), Jokantas su žmona buvo išvežtas į sunkią tremtį Sibirą. Dėl fiziškai nepakeliamų sąlygų jis yra miręs tuoj po II pasaulinio karo.

Lengvai valdydamas plunksną, Jokantas jau rašė *Varpe, Šaltinyje, Vilniaus Žiniose, Viltyje*. Iš *Viltyje* spausdintų jo straipsnių apie džiova 1909 buvo išleista atskira knygutė. Po 1918 jis rašinėjo (dažnai Kaz. Miškonio slapyvardžiu) *Laisvėje, Lietuvoje, Lietuvos Aido, Ūkininke, Lietuvos Mokykloje* ir kt. Be to, Dr. Jokantas užsiėmė vertimais, jau 1905 išversdamas D. Koropčevskio *Urvinį žmogų*, 1911 K. Wagnerio *Iš gyvulių gyvenimo*, 1921 Kahnmeierio ir Schulzes *Gamtamokslį*, 1922 Chr. v. Schmidto *Šimtą apsakymėlių*.

Pasižymėjo K. Jokantas savo lotynų kalbos vadovėliu, kurio I dalį *Švyturio* b-vė išleido 1920, II dalį 1922. Iki 1940-jų I dalis susilaukė šešių leidimų, II dalis — keturių. Labiau atsidėjęs lotynų kalbai ir nustojęs eiti nuo 1926 m. vasaros atsakingas pareigas, Jokantas išklausė A. Smetonos (tada un-to doc.) raginimo. Jis per dešimtį metų paruošė Švietimo Ministerijos išleistą *Lotyniškai lietuvišką žodyną* (Kaunas 1936, X-1096 psl.). Pagrindan padėjęs F. A. Heinichen lotynų-vokiečių kalbos žodyną, Jokantas frazeologijai vykusiai parinko posakių ir ištisų sakinių, ir tuo būdu davė iki šiol lietuviams geriausią lotynų kalbos žodyną. Vilniuje 1958 jau antru leidimu išleistas *Lotynų-lietuvių kalbos žodynas* yra siauresnis, mažesnio formato (696 psl.). Tarp daugelio naudotų žodynų Jokanto nepaminėtas nė vardas ... Gaila, kad politinės-visuomeninės ir pedagoginės pareigos Dr. Jokantui vis neleido labiau atsidėti mokslui.

O jis visa savo prigimtimi turėjo knygos žmogaus, arba, kaip dabar sakoma, kultūrininko nusiteikimus.

Savo atsiminimais apie vokiečių okupaciją S. Kalvarijoje, Dr. Jokantas parodė rūpestingo memuaristo ypatybes. Dviejų tomų rankraštyje jis buvo surašęs turiningus ir blaiviai kritiškus atsiminimus iš seimų laikų. Juose buvo duotas atsakymas, kodėl Jokantas perėjo į Ūkininkų Sąjungą. Aktyviai dalyvaudamas politiniame gyvenime, nuolat susidurdamas su žymiaisiais seimų laikų politiniais veikėjais, Jokantas jam įprastu pastabumu tikrai įdomiai apžvelgė, plačiai aprašė anuos laikus. Ir šiuose atsiminimuose jis vėl viską tiesiai nuoširdžiai dėstė, kaip jam atrodė, nebandydamas nei sau, nei kitiems ieškoti kokio pasiteisinimo. Tad ir charakterizuodamas savo buvusias partijos draugus, jis nevengė jiems aštrios kritikos. Iki 1941 m. pavasario tie atsiminimai buvo apsaugoti nuo dingimo. Būtų tikrai gaila, jeigu tie reikšmingi atsiminimai, parašyti dar nepriklausomoje Lietuvoje tokio žmogaus, kuris pats daug matė ir žinojo, būtų žuvę. Kas juos skaitė, pastebėjo, jog daug ten buvo tokios medžiagos, kuri nerandama nei seimų stenogramose, nei apskritai oficialiuose dokumentuose.

Susiorganizavus Kaune L.K.M. Akademijai, Dr. Jokantas tuoj tapo jos nariu ir buvo Revizijos Komisijoje, dėl kitų darbų negalėdamas prisiimti daugiau pareigų.

ZENONAS IVINSKIS

Roma, 1959.III. 5.

ARKIVYSKUPAS PRANCIŠKUS KAREVIČIUS, M.I.C.

(1861-1945)

Kilo iš šviesios stambių ūkininkų šeimos. Gimė 1861 m. rugsėjo 30 d. Giršinių vienkiemyje, Mosėdžio valsčiuje. Jo tėvas Pranciškus (1825-1907) baigė Varnių kunigų seminariją, bet, nejausdamas pašaukimo, neiššventino ir grįžo ūkininkauti. Kun. Motiejui Valančiui padėjo rinkti medžiagą *Žemaičių Vyskupystei*, rėmė knygnešius. Sūnus Pranas mokėsi Mosėdyje, Paurupėje ir Liepojoje. 1881.II.14 įstojo į Petrapilio kunigų seminariją. 1882 m. buvo perkeltas ten pat į Dvasinę Akademiją, kurią baigė 1886 m. teologijos magistro laipsniu ir gegužės 17 d. iššventintas kunigu, buvo paskirtas moralinės teologijos ir liturgijos profesoriumi vietinėje kunigų seminarijoje. Nuo 1888 aptarnavo Samaros penkių apskričių katalikus, įsteigė Samaroje parapiją, pastatydino vokiečiams dvi koplyčias su mokyklomis ir koplyčią lietuviams. Nuo 1892 m. Petrapilio šv. Kotrynos prokatedros viceklebonas ir berniukų gimnazijos kapelionas. Nuo sekančių metų buvo kun. seminarijos profesorius ir inspektorius 6 metus. Po to atsisakęs inspektoriaus pareigų 8 metus išbuvo dvasios tėvas ir profesorius. Mogilevo arkiv. grafas Šembekas jį pakėlė garbės kanauninku, o arkiv. V. Kliučinskis 1910 m. kapitulos. Petrapilyje šalia mokymo ir sielovados gynė lietuvių bei latvių kalbų teises bažnyčiose, reiškėsi lietuvių visuomeniniame gyvenime, ypač savišalpos ir labdarių draugijose. 1911.VII.28 tapo Lietuvių Mokslo Draugijos nariu Vilniuje.

1913.IX.4 mirus Žemaičių vysk. Gasparui Cirtautui, jo įpėdiniu pop. šv. Pijus X 1914.II.27 paskyrė kan. Karevičių. Konsekravo geg. 17 d. Petrapilio šv. Kotrynos bažnyčioje arkiv. V. Kliučinskis, asistuojant vyskupams Ant. Karosui ir J. Ciepliakui, dalyvaujant Lietuvos ir vietiniams lietuviams, latviams, lenkų bei rusų atstovams. Grįždamas į Kauną geg. 30 d. aplankė Vilniuje Lietuvių Mokslo Draugiją ir kitus lietuviškuosius kultūrinius židinius. Nuo pat ingresso į Kauno katedrą (geg. 31) vyskupijos viršūnėje ėmė ryškėti aiškus persilaužimas į lietuvišką orientaciją. Iškilmių kalbose vyskupas pakartotinai pabrėžė lietuviškųjų mokslo, spaudos, auklėjimo, visuomeninių židinių bei sambūrių svarbą ir žadėjo juos remti. Prie nau-

jojo vyskupo lietuvių kalba išpilietino katedroje, vyskupo rūmuose, viešuose kunigų susirinkimuose ir tvirtėjo parapijose. Kapitulos nariais daugumoje tapo lietuviai. Kun. A. Dambrauską - Jakštą, vėliau pirmąjį Lietuvių Katalikų Mokslo akademiką ir ilgametį Akademijos pirmininką, pakėlė tiesiog į kapitulos prelatus.

Nepaisydamas sunkių kliūčių vysk. Karevičius sutapo su tauta. Vietinių lenkų skundžiamas, asmeniškai teisinosi šv. Pijui X. Grįždamas iš Romos sustojo pasigydyti Vokietijoje, kur užklupo karas. Per Šveicariją, Romą, Konstantinopolį ir Odesą sugrįžo į Kauną, bet rusai neleido čia gyventi. Persikėlęs į Panevėžį, lankė parapijas. Dėl įtempto darbo nusilpus sveikatai, gydytojai pasiuntė jį į Kaukazą sustiprėti. Tuo tarpu vokiečiams užėmus Lietuvą, skubiai per Švediją ir Vokietiją grįžo į Kauną. Vokiečių spaudžiamas, kad paklustų jų norams, vyskupas atsakė: « Galite mane ištremti, galite sušaudyti, bet negalite manęs priversti elgtis prieš sąžinę ». Prieš vokiečius gynė lietuvių teises, energingai palaikė Tautos Tarybos žygius Lietuvos nepriklausomybės reikalui. Jo 1918 m. kelionė į Vokietiją ir diplomatiniai pokalbiai su žymiausiais vokiečių politikais — Erzbergeriu, Hertlingu, vyriausio štabo vadais Hindenburgu, Ludendorfu — vokiečių valdžią palankiau nuteikė už Lietuvos nepriklausomybę. Siekdino pirmuosius kariuomenės pulkus, šventino Karo Mokyklą, dalyvavo Steigiamojo Seimo atidaryme. Savanoriai kūrėjai jį pakėlė į garbės narius. Visuomenė jo asmenyje pripažino ir valstybės vyrą.

Milijoninę Žemaičių vyskupiją vysk. Karevičius valdė 12 metų. Per metus aplankydavo apie 90 parapijų. Pašventino 39 naujas bažnyčias, suteikė apie pusei milijono tikinčiųjų Sutvirtinimo sakramentą. Šalia grynai religinio gyvenimo ypatingai rūpinosi švietimu, spauda, draugijomis, blaivyste; vienodino giedojimą, įvedė bendrą katekizmą. Jau nuo 1914 m., iš Apaštalo Sosto gavęs pritarimą, rūpinosi, kad gudiškoje Brėslaujos srityje tikintieji turėtų savos spaudos, kad sielovada vyktų gimtąja kalba. Už tai dar 1922 m. vasario mėn. lenkiškasis Vilniaus « seimas » vyskupui priekaištavo.

Vysk. Karevičius 1918 m. rėmė kun. prof. dr. Jurgio Matulaičio, M.I.C., kandidatūrą į Vilniaus vyskopus; 1919 m. savo pagelbininku išsirūpino mokslo žmogų vysk. J. Skvirecką, vėliau pirmąjį Liet. Kat. Mokslo Akademijos pirmininką. Mielai puoselėjo išsilavinusioje tautoje vienuolių atžalas. Susitaręs su Vilniaus vyskupu J. Matulaičiu, Marijonų Generolu, iš Š. Amerikos 1921 m. parsikvietė kun. prof. dr. Praną Būčį, M.I.C. ir paskyrė diecezijos akademinių studijų sekretoriumi. Kun. Būčys netrukus paruošė Teologijos-Filosofijos fakulteto planus. Prieš tai tais pačiais metais pas vysk.

P. Karevičių apie 30 katalikų mokslo žmonių ilgai svarstė Lietuvos Katalikų Universiteto steigtinumą. Vyskupas savo diecezijos kun. Bronių Bumšą su seiniškiu kun. Pranu Garmumi išleido į Ameriką universitetui aukų rinkti. Gana greitai surinko virš 40.000 dolerių, daugiausiai Lietuvos Laisvės paskolos lakštais, kuriuos aukotojai dovanavo. Kompromisiniu keliu įsteigus Lietuvos universitete minėtą Teologijos-Filosofijos fakultetą, katališkojo univ. steigimas tuo tarpu buvo atidėtas. Surinktos aukos atiteko Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijai, kurios steigiamasis suririnkimas įvyko 1922.X.22 vyskupo rūmuose.

Vysk. Karevičius padarė pirmus žygius Lietuvos bažnytinei provincijai įkurti. Sudarant naują bažnytinę vadovybę, savo vietą užleido (1926.II.22) jaunesniam įpėdiniui. 1926.III.23 pakeltas titulinis Skitopolio arkivyskupu, IV.24 atsisveikinęs su vyskupija, įstojo į marijonų vienuoliją ir apsigyveno Marijampolėje. Čia 1926.VII.9 padarė pirmuosius įžadus, o 1929.VII.9 amžinuosius. Arkivyskupas — vienuolis dirbo didžiulės parapijos sielovadoje, dvasiškai ir mokslu patarnavo marijonams, vienuolėms seserims. Buvo vyriausias marijonų raštų cenzorius, kanoniškas vizitatorius. Rašė *Draugijoje*, *Vadove*, *Sargyboje*, *Šaltinyje*, *Lietuvyje*, *Tiesos Kelyje*. Rankraštyje paliko plačius atsiminimus.

Arkiv. Karevičius buvo vienas iš stipriausių lietuvių teologų, neeilinio išvalgumo ir stropumo teologinių raštų kritikas, nors išsamias kritiškas pastabas įteikdavo tik patiems autoriams. — Pagarba ir meilė artimui jame reiškėsi evangeliškai; gyvu tikėjimu ir uolumu buvo tikras Dievo žmogus (*homo Dei*); giliu mokslu ir pažiūrų platumu — humanistas geriausia žodžio prasme; pagaliau veiklia vargdienių ir nelaimingųjų parama — nuoseklus krikščionis. Savo pinigines pajamas išdalindavo labdarybei. Mirė 1945.V. 30 Marijampolėje. Palaidotas Kauno arkikatedroje, kaip 39-tas ir paskutinis Žemaičių vyskupijos ganytojas.

Kaikurie Arkivyskupo straipsniai

1. *Kunigas Pranciškus Lomsargis*, Tiesos Kelias, 1926, 10 nr., 173-178 psl.
2. *Mirusiųjų be krikšto kūdikių likimo klausimu*, Ten pat, 1927, 12 nr., 737-738 psl.
3. *Įsidėmėtinais kunigams klausimais. Klebonams, nuodėmklausiams įsidėmėtini kanonai*, Ten pat, 1928, 2 nr., 72-79 psl.
4. 1928 metų *Lietuvio* 5-9 numeriuose plačiai parašė apie Petrapilio lietuvių koloniją ir jos santykius su Mogilevo arkivyskupais.

5. *Objektyvi tiesa pamoksluose*, Tiesos Kelias, 1929, 1 nr., 14-22 psl. ; 2 nr., 105-112 psl. ; 4 nr., 204-215 psl. ; 9 nr., 129-141 psl.

Bibliografija: Nauja srovė mūsų bažnytiniuose santykiuose, Vadovas, 1914, 71 nr., 203-205 psl. — A. DAMBRAUSKAS, *Jo Malonybė naujas Žemaičių vyskupas Pranciškus Karevičius*, Kaunas, 1914. — A. JAKŠTAS, *Arkivyskupui Pranciškui Karevičiui 70 metų sulaukus*, Tiesos Kelias, 1931, 12 nr., 689-693 psl. — A. JAKŠTAS ir J. STAKAUSKAS, *Arkivyskupas P. Karevičius*, Kaunas, 1936. — K. ZAJANČKAUSKAS, *Arkivyskupas Pranciškus Karevičius M.I.C.*, Marijampolė, 1936. — L. GIŽINSKAS, *Lietuvos atgimimo atbaigėjas Bažnyčioje a. a. P. Karevičius*, Tėvų Kelias, 1950, 6 ir 7 nr. — S. MATULIS M.I.C., *P. Karevičius, arkivyskupas*, Lietuvių Encikl., Xt., 539-40 psl. — K. J. L(AUKAITIS), *Jo Ekscelencija Žemaičių Vyskupas Pranciškus Karevičius*, Spindulys, 1914, 6 nr., 81-82 psl. — J. Ž(VILBUTIS = PRUNSKIS), *Kaip gyvena paskutinis Žemaičių Vyskupas*, XX Amžius, 1936, 81 nr.

S. MATULIS, M.I.C.

Roma

VYSKUPAS JUOZAPAS KUKTA

(1873-1942)

1942 metais Lietuva neteko vieno žymaus vyro — pirmojo Kaišiadorių diecezijos vyskupo Juozapo Kuktos. Jis pasitraukė iš gyvųjų tarpo tuo laiku, kada krašte viešpatavo svetimos jėgos. Nepalankiose tada karo meto aplinkybėse nebuvo galima lietuviškoje spaudoje parašyti nei trumpo nekrologo, nei iškelti šio Lietuvos Bažnyčios hierarcho nuopelnų. Dabar tai padaryti imasi L. K. Mokslo Akademija, savo leidinio puslapiuose pateikdama žiupsnelį žinių apie vyskupo Juozapo Kuktos gyvenimą ir veiklą.

Juozapas Kukta gimė 1873 metais vasario 3 d. Trakinių kaime, Kurklių valsčiuje. Jo tėvai buvo didelio Trakinių kaimo pasiturintieji ūkininkai. Vaikystę Juozapas praleido gamtos atžvilgiu spalvingoje ir nuotaikingoj Aukštaitijos kaimo aplinkoje. Pasimokęs kiek namuose, Juozapas išvyko į Vilnių, kur tuo metu jau gyveno jo dėdė Martynas Kukta, žinomas kultūrininkas ir vienas iš pirmųjų lietuvių spaustuvininkų. Gimnazijos kelių klasių kursą Juozapas išėjo mokydamasis privačiai, paskui įstojo į Vilniaus Kunigų Seminariją. Ją baigęs, 1895 metais išvyko studijuoti į Petrapilio Dvasinę Akademiją, 1899 metais įgijo teologijos magistro laipsnį. Studijuodamas akademijoje artimai susidraugavo su Jurgiu Matulaičiu, būsimu arkivyskupu. Abu pasižymėjo kaip gabiausi studentai. Kunigu iššventintas 1899 gruodžio 31 d. Pirmoji jo pastoracinio darbo vieta buvo Vilniaus Švč. Trejybės — Aušros Vartų parapija. 1901 metais, gavus lietuviams šv. Mikalojaus bažnyčią, Kukta buvo paskirtas jos rektoriumi. Nuo 1902 iki 1909 jis kapelionavo komercinėj mokykloj ir dirbo vyskupijos kūrijoje, 1906-1908 metais dėstė Vilniaus Kunigų Seminarijoje lietuvių kalbą. Kai 1908 metais Vilniaus vyskupijos administratorius K. Michalkevičius perkėlė kun. Kraujalį iš Vilniaus Visų Šventųjų parapijos į Gardiną, tada kun. J. Kukta buvo paskirtas Visų Šventųjų parapijos klebonu. Prie Vilniaus lietuvių dviklasės mokyklos buvo suorganizuoti vakariniai kursai paaugusioms mergaitėms. 1908 metais tų kursų palaikymo našta nešė vienas kun. Kukta. Kad naudingi lietuvaityms kursai veiktų ir toliau, kun. Kuktos iniciatyva kursų klausimas buvo iškeltas Vilniaus vyskupijos lietuvių kunigų suvažiavime 1909 m. spalio

mėn. 11 d. Suvažiavime dalyvavusių 60 lietuvių kunigų pritarė ir išipareigojo paremti kursų išlaikymą. 1909 m. kun. J. Kukta buvo išrinktas į Vilniaus vyskupijos kunigų komisiją, turėjusią uždavinį tirti ir spręsti kilusius tautiniai mišrioje parapijose nesusipratimus dėl kalbos vartojimo bažnyčiose. Kitais metais gruodžio 15 d. jis kartu su kitais komisijos nariais buvo nuvykęs į Rodūnią, ištyrė vietoj lietuvių-lenkų ginčą ir tyrinėjimo davinius patiekė vyskupijos kūrijai, tačiau ši, nepaisydama komisijos pateiktų davinių, panaikimo Rodūnios bažnyčioje pamaldas lietuvių kalba, nors parapijoje buvo apie 5000 lietuvių.

Vyskupas E. Roppas, įvertindamas kun. J. Kuktos nuopelnus, 1917 metais pakėlė jį kanauninku. Pastoracinį darbą ir tarnybą kūrijoj J. Kukta atlikdavo su dideliu atsidėjimu, meile ir išmintimi. Vilniečiai vadindavo jį «šventas Kukta». Jis buvo ramaus būdo, visad giedrios nuotaikos, simpatiškos išraiškos, kuklus, sugebąs susivaldyti. Jis mokėjo su visais gražiai sugyventi ir turėjo daug draugų. Ilgą laiką gyvendamas Vilniuje ir dirbdamas kūrijoj, gerai pažino vyskupiją, kunigus, žmones ir jų reikalus.

Kukta buvo uolus lietuviškųjų reikalų gynėjas Vilniuje. Karo metu daug dirbo Lietuvių Draugijos dėl Karo Nukentėjusiems Šelpiti centro komitete, buvo to komiteto vicepirmininkas, o 1918-1922 m. pirmininkas ir Laikinojo Vilniaus Komiteto narys. 1916.VII.10 d. kun. J. Kukta kartu su kitais 14 žymiųjų lietuvių pasirašė memorialą Vokietijos kancleriui. Tame memoriale buvo protestuojama prieš lenkų kesinimąsi Lietuvą prijungti prie Lenkijos ir ginamos lietuvių teisės turėti savo neprilausomą valstybę. Už pasirašymą po memorialu Vilniaus vyskupijos administratorius K. Michalkevičius nubaudė kun. J. Kuktą vieno mėnesio suspensa ir atleidimu iš pareigų.

Atvykus į Vilnių vyskupui Jurgiui Matulaičiui, kan. Kukta tapo jo artimiausiu patarėju. Vyskupas Matulaitis labai vertino Kuktą ir juo pasitikėjo. 1922 m. sausio mėn. kan. J. Kukta buvo lenkų suimtas ir uždarytas Lukiškio kalėjime. Jo bute buvo padaryta krata. Kalėjime buvo tardytas ir kaltintas, kad priklausęs devynių asmenų komitetui, turėjusiam uždavinį ruošti Vilniaus krašte sukilimą prieš lenkus. Vasario mėn. 6 d. kan. J. Kukta su 19 lietuvių ir 13 gudų iš Lukiškio kalėjimo buvo nugabentas į Vilniaus geležinkelio stotį ir išsiųstas į Lietuvą. Vilniuje J. Kukta išgyveno 37 metus. Per tą laiką jis augte suaugo su Vilniumi, visa siela įsijungė į vilniečių kultūrinį ir religinį gyvenimą, dalyvavo beveik visose lietuviškose organizacijose, būdamas jose judinamoji jėga, atstovavo ir gynė lietuviškuosius reikalus. Vilniuje J. Kukta reiškėsi kaip uolus, pareigingas kunigas ir veiklus visuomenininkas.

Kada apaštališkasis vizitatorius Achilles Ratti, būsimasis popie-

žius Pijus XI, 1920 metais kovo mėn. 18 d. važiavo per Lietuvą į arkivyskupo Ant. Springovičiaus konsekraciją Rygoje, jį iš Vilniaus lydėjo vizitatoriaus patarėjas E. Pellegrinetti ir kanauninkas Kukta. Jie visi trys kovo 18 d. buvo sustoję Kaišiadoryse ir viešėjo klebonijoje, apžiūrėjo statomą bažnyčią. Klebonas A. Varnas pasiūlė svečiams pasirašyti svečių garbės knygoje, tada gal nė nenujausdamas, kad po kelių metų vienas jų bus popiežius, o antras jo vyskupas. Svečiai knygoje įrašė: « Die 18 martii anno 1920 + Achilles Ratti, archiepiscopus Naupactentis, Nuntius Apostolicus. Ermenegildus Pellegrinetti, Auditor Nuntiaturae Apostolicae. Canonicus Josephus Kukta concomitavit ».

1922 metais kovo 3 d. vyskupas J. Matulaitis pavedė kan. J. Kuktai valdyti Lietuvos pusėj esančią Vilniaus vyskupijos dalį — 5 dekanatus su 63 bažnyčiomis, 82 kunigais ir 215.000 tikinčiųjų, o 1925 m. popiežius Pijus XI paskyrė Kukta tos Vilniaus vyskupijos dalies apaštališkuoju administratoriumi. Tuo metu Lenkija ruošėsi pasirašyti konkordata su Vatikanu. Lietuviams labai rūpėjo, kad Vilniaus vyskupija nebūtų priskirta prie Lenkijos. Tam tikslui buvo sudaryta delegacija, kurion įėjo kan. J. Kukta, kun. J. Staugaitis, kun. Blažiejus Česnys, prof. St. Šalkauskis ir 1924 m. gruodžio mėn. pasiūsta į Romą. Nors delegacija gavo specialią audienciją, bet jai nepavyko išdėstyti pop. Pijui XI rūpimo Vilniaus vyskupijos klausimo.

Kuriant Lietuvos bažnytinę provinciją, Kukta buvo pasiūlytas Apaštalo Sostui kandidatu į Kaišiadorių vyskopus. Popiežius 1926 m. balandžio mėn. 5 d. jo kandidatūrą patvirtino. Pakonsekruotas buvo gegužės 1 d. Konsekraciją atliko arkivysk. Jurgis Matulaitis asistuojamas vyskupų: Juozapo Skvirecko ir Pranciškaus Karevičiaus. Gegužės 24 d. pradėjo valdyti vyskupiją. Kai kurios Kaišiadorių vyskupijos parapijos, anksčiau priklausiusios Vilniaus vyskupijai, trukdant rusų valdžiai, nebuvo vyskupo lankytos vienos 70, kitos 35, dar kitos 20 metų. Vyskupas Kukta tuojau pradėjo lankyti parapijas, suorganizavo vyskupijos administracinį aparatą, Apaštalo Sostui 1927.XI.11 įsteigus Kaišiadorių katedros kapitulą, vyskupas Kukta sudarė jos sąstatą, parinkdamas jai tinkamiausius kunigus. Jis pastatė vyskupijos rūmus ir užbaigė katedros statybą. Parapijose, kur lenkuojantieji nepagrįstai reikalavė pamaldų-pamokslų lenkų kalba, Kukta mokėjo ramiai ir gražiai tą reiką sutvarkyti. Jis paliepėdavo klebonams lietuviškai pamokslą sakyti per sumą, o lenkiškai, bet lygiai tą patį, po sumos. Lenkuojantiems greit įgrįsdavo du kartu klausyti tą patį pamokslą ir jie po mišių — sumos nebeprisilikdavo bažnyčioje. Nesant klausytojų, buvo nutraukiama ir lenkiškų pamokslų sakymas.

Vyskupas Kukta Kaišiadorių vyskupiją valdė 16 metų. Per tą laiką paskelbė savo tikintiesiems per 17 ganytojų šaukimų laiškų tikėjimo, dorovės, auklėjimo, socialiniais bei visuomeniniais klausimais. 1932 rugpiučio 5 jis kartu su kitais vyskupais pasirašė Lietuvos Katalikų Universiteto įkūrimo aktą. 1936 gegužės 11-12 dienomis sušaukė diecezinį sinodą Kaišiadoryse. 1941 metais jis ir vyskupas V. Boriševičius buvo nuvykę pas N. G. Pozdniakovą ir M. Gedvilą ir įteikė jiems visų Lietuvos vyskupų vardu memorandumą, kuriame buvo pasisakyta prieš komunistinės vyriausybės prasižengimus Lietuvos konstitucijai ir Bažnyčios teisėms.

Vokiečių okupacijos metais vyskupo J. Kuktos jėgas pakirto liga. Nei mediciniška pagelba nebeįstengė grąžinti jam sveikatos. Kiek pasirgęs, mirė Kaune 1942 metais birželio 16 d. Palaidotas Kaišiadoryse.

Nors dėl daugybės pastoracinių ir visuomeninių darbų, nei anksčiau kunigaudamas, nei vėliau vyskupo pareigas eidamas, J. Kukta negalėjo atsidėti mokslui, tačiau jis buvo visad artimas ir palankus mokslo srityje dirbantiems, morališkai rėmė jų pastangas, džiaugėsi jų pasiektais laimėjimais. Ypatingą palankumą ir simpatijas rodė jis L. K. Mokslo Akademijai.

Kun. R. KRASAUSKAS

Roma

KUN. PROF. PETRAS MALAKAUSKIS

(1889-1948)

Gimė 1889 metais balandžio mėn. 18 dieną, Mikitų kaime, Platelių valsčiuje, Kretingos apskrityje. Baigęs Kunigų Seminariją Kaune, 1913 m. rugsėjo 7 d. buvo išventintas kunigu. Po to vikaravo Plateliuose, Vainute. 1918 m. buvo lietuvių belaisvių kapelionu Vokietijoje, 1919 m. vikaravo Naumiestyje ir 1920 m. prie švč. Trejybės bažnyčios, Kaune. 1920-1921 m. studijavo Romoje, Šv. Grigaliaus universitete teisių fakultete, kur 1921 m. gavo bažnytinės teisės daktaro laipsnį. 1921-1922 m. gilino bažn. teisės mokslus *S. Concilii* Kongregacijoje, Romoje. 1922 m. grįžo į Lietuvą ir tų metų spalio 11 d. buvo paskirtas teisėju Kauno Arkivyskupijos Tribunole kaip *Iudex Synodalis*. Be to jis ėjo moterystės ryšio gynėjo pareigas (*Defensor Vinculi*). Jo vardas dar minimas *Concilium Vigilantiae* ir dekanatinių konferencijų komisijose.

1922 m. rugsėjo mėnesio 1 d. buvo paskirtas Lietuvos Universiteto Teologijos-Filosofijos fakulteto kanonų teisės skyriaus vyresniu asistentu ; nuo 1923 m. birž. mėn. 1 d. ėjo docento pareigas, o 1924 m. birž. 14 d. paskirtas docentu. 1929 m. lapkričio 26 d. išrinktas extraordinariu profesorium, o vėliau paskirtas ir ordinariu profesorium. Jis dėstė sekančius kursus : *Institutiones Iuris Canonici*, *Ius publicum ecclesiasticum*, *Bendrąją mokslinio darbo metodiką* ir jos pratybas ; taip pat *Kodekso Iuris Canonici* sekančius tekstus : I, III ir V knygas ; be to *Fontes Iuris Canonici* ir *Ius concordatarium*. Jis dėstė seminaristiniam ir akademiniam skyriuje. Ilgą laiką jis buvo Teol.-Filos. fakulteto sekretorius, o po Prof. Prano Kuraičio, 1939 m. to fakulteto dekanas.

Nuo 1931 m. redagavo mokslinį žurnalą *Soter*. Bažnytinės teisės klausimais daug rašė *Draugijoje*, *Tiesos Kelyje*, *Sotere* ir kitur. Parašė ir išspausdino šias knygas bei leidinius :

Ar moteriškė Joana buvo kadaise papa?, 1913, 1931.

Taikos klausimas, 1919 (iš *Draugijos*).

Civilinės jungtuvės, 1926.

Konkordatas ir Lietuvos konkordatas, 1928 (iš *Tiesos Kelio*).

Katalikiškos draugijos, 1932.

Viešosios bažnytinės teisės, 1931.
Bažnytinė cenzūra ir draudžiamos knygos, 1931.
Bažnytinių teisių šaltiniai, 1931.
Bažnytinės teisės (Įvadas), 1932.
Moterystės teisės, ²1932.
Moterystė, 1933.
Baudžiamosios teisės, ²1934.
Įgimtoji teisė, 1934.
Prigimtinė teisė, ²1936.
Dvi numirusių vietos — kapinės ir krematorija, 1936.
Laidojimas, 1937.
Bažnytinės asmeninės teisės, I, 1938 ; II, 1939.

Pastebėtina, kad jo paruošti bažnytinės teisės veikalai buvo Vytauto Didžiojo Universiteto, Teol.-Filos. fakulteto leidiniai.

Kaip asmuo jis buvo nepaprastai darbštus, nuošalus ir išdidžiai užsispyręs. Nemėgo jis būti minimas spaudoje. Tik arkivyskupijos *elenchus* surinkdavo ir visuomenei patiekdavo kiek smulkesnių žinių apie jį. Išgilinęs į studijas bei dėstymą ar rašymą visai pamiršo savo tėvus ir tėviškę. Kaip profesorius jis jos visai neaplankęs. Tuo nusiskųsdavo jo tėvas, stebėdavosi draugai.

Šiaip jis buvo judrus, sąmojingas. Labai produktyvus vadovėlinės bažnytinės teisės paruošime ir leidime. Paskaitas aiškindavo gerokai įpindamas žemaitiškos tarmės žodžių ir tai su tam tikru pamėgimu ; jo knygų kalba stati ir nepertikslė. Kadangi jis buvo pionierius bažnytinės teisės vadovėlių paruošime, turbūt todėl Teol.-Filosofijos fakultetas juos leido noriai ir skubiai. Tos srities literatūros lietuvių kalba labai trūko.

Klasėje jis buvo daugiau privengiamas negu mėgiamas. Pastabose studentams smarkus žodis turėdavo ir sarkazmo priemaišų. Privačiai studentams jis buvo sunkokai prieinamas. Namuose dirbdavo ilgas valandas be jokios pertraukos, paskendęs rūkalų dūmuose. Gal dėl to ir anemikas. Kartkartėmis mėgo kito profesoriaus — žemaičio draugystę.

Nuo 1939 m. iš profesorių atleistas gana ramiai gyveno prie Šv. Antano bažnyčios, Žaliajam kalne, Kaune, ir rašė bene bažnytinio proceso teisę. Ar jis ją ruošti baigė — nežinia. Mirė ir buvo palaidotas 1948 metais, Kaune.

Kun. MATAS ČYVAS

Amsterdam, U. S. A.

KANAUNINKAS JUOZAPAS MEŠKAUSKAS

(1889-1957)

Gimė 1889.IV.16 Panevėžyje. Mokėsi Mintaujos ir Panevėžio gimnazijose, kur buvo baustas už lietuvišką veiklą. 1909 m. įstojo į Žemaičių Kunigų Seminariją Kaune. 1913-1917 m. studijavo Petrapilio Dvasinėje Akademijoje, kurią baigė Teologijos Magistro laipsniu. Kunigu buvo išventintas 1914 m.

Iš Akademijos buvo paskirtas rusų IV Armijos kapelionu Rumunijoje. Savo tipingai aukštaitiškomis būdo savybėmis ėmė reikštis kaip gabus jaunimo mokytojas, dvasios vadas ir draugas.

Revoliucijos įtakoj rusų armijai irstant ir atsiradus galimumui organizuotiis tautiniams daliniams, jaunas akademikas buvo išrinktas IV rusų Armijos lietuviškųjų dalinių Komiteto pirmininku, o pačiam revoliucijos įkaršty įvairių tautybių ir tikybų kareiviai išrinko jį Kareivių Tarybos nariu.

Rusų komunistams išformavus tautinius dalinius, kan. Meškauskas 1918 m. grįžo į Lietuvą ir tapo čia besikuriančios jau laisvos Lietuvos kariuomenės kapelionu. Panevėžyje jis globojo ir laimino savanoriais kariuomenėn stojančius studentus, gimnazistus ir kaimo artojus.

Nuo 1919 m. buvo Kunigų Seminarijos Kaune Liturgikos ir Asketinės Teologijos profesorius ir ilgametis jos Dvasios Tėvas. Ir čia jį surasdavo plaukiantieji iš visų kraštų kariuomenėn savanoriai. O klierikams jis buvo tyros tėvynės meilės ir kilnaus patriotizmo įkvėpėjas ir ugdytojas.

Kan. Meškauskas buvo akcijos žmogus. Jo veikla reiškėsi visuomeniniame gyvenime bei plačiais asmeniniais ryšiais ypač su jauniu. Jis dažnas visokių studentų, ypač Ateitininkų, sambūrių svečias, Kęstučio Korporacijos garbės narys ir dvasios vadas.

Jis ir politikos veikėjas — Lietuvių Krikščionių Demokratų Partijos Centro Komiteto narys Lietuvoje ir paskiau tremtyje. Pas jį dažnai susirinkdavo pasitarimams krikščioniškojo bloko lyderiai. Tremty jis buvo Leono XIII Fondo valdybos pirmininku.

1940-1944 m. belševikų ir nacių okupacijų metu jis buvo vienas iš ypatingai aktyvių rezistencinio judėjimo šulų.

Nuo 1944 m. prasidėjęs politinio tremtinio gyvenimas Vokietijoje, o vėliau Jungtinėse Amerikos Valstybėse buvo ypač skaudus šiam didžiam lietuviui. Iš Vokietijos Kempteno atsikėlęs į Niujorką JAV, jis jautėsi ir buvo čia lyg svetimas, gyvendamas ir dirbdamas tarp svetimųjų. Mirė 1957 m. lapkričio mėn. 30 d., palaidotas Šv. Jono kapinėse Brooklyne, N. Y.

Kun. V. BALČIŪNAS

Roma

PROF. DR. KAZYS PAKŠTAS

(1893-1960)

1960 m. rugsėjo 11 d., Chicagoje, staiga, širdies smūgiu, mirė prof. Dr. Pakštas, iškilus visuomenės veikėjas, mokslininkas geografas, lietuvių tautos gyvastingiausių problemų nagrinėtojas, didelis kovotojas už Lietuvos nepriklausomybės atstatymą, tarptautinių sąjūdžių iniciatorius ir dažnas lietuvių juose reprezentantas, gyvo žodžio meisteris — entuziastingas ir patrauklus kalbėtojas ir originalios plunksnos žmogus.

Jo margaspalvė veikla liejosi plačia srove apimdama beveik visas lietuviškojo gyvenimo sritis, kuriose jis laužė stagnaciją ir inerciją ir šauniai skelbė dinamikos dvasią, Lietuvių tautos, kaip Vakarų civilizacijos avanposto, didybę.

K. Pakštas gimė 1893 m. birželio 29 d. Alinaukos vienkiemy, netoli Alaušo ežero, Užpalių parapijoje, Sudeikių filijoje. Jo tėvai Adomas ir Ona (gimimu Vanagaitė) nuosavos žemės neturėjo ir nuomodavo stambesnius ūkius, kuriuos nuolatos kaitaliodavo. Pakštai turėjo nemažą šeimą: keturius sūnus ir dvi dukteris. Kazys savo jaunystę praleido Užpalių-Svedasų-Južintų apylinkėse ir jaunystėje jam teko dirbti visi žemės ūkio darbai, net plukdyti sielius Šventojoje. Jau pačioje jaunystėje Kazimieras turėjo ryžtą aukščiau pakilti gyvenamos aplinkos, siekti mokslo, išvysti platesnius pasaulio horizontus. Baigus šešerių metų pradžios mokyklą ir privačiai pasi-mokius jam buvo atviras kelias įstoti į kunigų seminariją, ko tėvai itin norėjo ir tuo tikslu Kaziuką išleido į Kauną. Tačiau šituo keliu jis nepasuko. Be tėvų pagelbos, jis pats vienas ryžosi toliau mokytis. Mokėsi uždardbiaudamas Saliamono Banaičio spaustuvėje, Birštono vaistinėje ir šiaip kur įmanydamas.

Laimės įieškojimas Amerikoje. — Nujausdamas besiartinantį pirmąjį pasaulinį karą ir nenorėdamas «maskoliui» tarnauti, Pakštas, Kauno rotušei ir gretimų bažnyčių varpams skelbiant naujuosius 1914 metus, traukė rogėmis per Nemuną Jurbarko link ir kartu su kitais dviem užpalėnais per kyšius apleido nedraugingą Rusiją ir pasiekė Naująjį Pasaulį — Ameriką.

Pirmieji žingsniai čia buvo gana sunkūs ir skurdūs. Pabandęs

Chicagoje knygnešio amata, perėjo dirbti pas tėvus marijonus ir triūsėsi prie jų leidžiamo laikraščio *Tikyba ir Dora*, beveik vienas jį prirašydamas ir platindamas. Jame tilpo ir du pirmieji Pakšto darbai — vertimai: vienas iš rusų kalbos Griegory Petrov tikybinio pobūdžio dalykas, o kitas vertimas iš vokiečių kalbos. Tas darbas per kukliai buvo apmokamas, o Pakštas norėjo kiek užsidirbti pinigų ir toliau mokytis. Kuriam laikui išvyko dirbti fizinio darbo «ant farmų». Dirbo didelėje kviečių fazendoje, bet ir vėl greit grįžo į Chicago ir čia Vyčių seime, 1915 m., kartu su A. Račkumi, buvo išrinktas pradedamo naujai leisti *Vyties* žurnalo redaktoriumi. Įsijungė gyvai į Vyčių organizacijos veiklą. Tuo metu Pakštas, o taip pat L. Šimutis, A. Račkus, J. Kaupas, A. Aleksis, — vėliau stambios žuvys čionykštės lietuvių visuomenės veikloje, — buvo tie jauni ir nepaprastai energingi Vyčių organizatoriai. Pakšto veikla žymi ir kitose lietuvių katalikų organizacijose. Jis ypač daug dirbo Lietuvių Tautos Fonde, važinėdamas su prakalbomis po lietuviškas kolonijas ir telkdamas lėšas kovai už Lietuvos nepriklausomybę.

Nežiūrint intensyvios veiklos Pakštas neužleido ir studijų. Pradėjęs jas Valparaiso universitete, 1918 m. baigė Fordhamo universitetą, New Yorke, kur jo pagrindinė studijų šaka buvo sociologija.

Diplomatinė misija gimtojoje Europoje. — Pakštas tais laikais yra jau iškilus visuomenės veikėjas. Kai 1918 m. Amerikos Lietuvių Taryba nutarė siųsti Amerikos Lietuvių Misiją į Europą, į tą misiją šalia advokato Pr. Mastauskio, kun. Dabučio buvo paskirtas ir K. Pakštas, kaip tos misijos sekretorius. Amerikos Lietuvių Misija dirbo Šveicarijoje, kur buvo susitelkęs didelis lietuvių būrys ir kur vyko gana aktyvi veikla, siekianti Lietuvos nepriklausomybės atstatymo. Pakštas šioje veikloje aktingai dalyvauvo: ruošdamas memorandumus, straipsnius svetimomis kalbomis, tarė reikalus su iš Lietuvos atvykusia delegacija (sudaryta iš A. Smetonos, M. Yčo, prel. Olšauskio) bei su Šveicarijoje dirbančiais veikėjais: Gabriu, Purickiu, kun. Bartuška ir kitais.

1919 m. jam patikimas lydėjimas Lietuvon Amerikos Raudonojo Kryžiaus misijos, vadovaujamos ponios Turcinewicz. Lietuvoje, be šitos veiklos, jis kuriam laikui buvo prikomandiruotas prie J.A.V. ir kitų kraštų karinių misijų, ir taip jam teko užsivilkti net karininko-kapitono tuometinę lietuvišką uniformą, kaip karo valdininko ypatingiems reikalams. Su karinėmis misijomis jis lankė tuometinę lietuvių-bolševikų pafrontę, pasiekė ką tik išvaduotą savo tėviškę, gyvai pajuto lietuvių laisvės troškimus ir didvyriškas išsilaisvinimo kovas.

Grižęs į Šveicariją Pakštas baigė studijas, apvainikuodamas jas 1923 m. Fribourgo universitete daktaro laipsniu, parašęs prancūzų kalba disertaciją *Le Climat de Lithuanie*. Studijuodamas Šveicarijoje ir net kurį laiką vienam kambary gyvendamas su mūsų žymiuoju filosofu Stasiu Šalkauskiu, nepaprastai su juo susidraugavo ir bendrai kūrė planus ir vizijas Lietuvos ateičiai. Pakštas tapo pirmu Šalkauskio kurto sąjūdžio *Romuvos* nariu ir savo sukurtas pagrindines koncepcijas pirmą kartą išdėstė *Romuvos* žurnale, 1922 m., 2 nr. originaliu straipsniu: *Baltijos pajūris — būsimasis civilizacijos centras*. Jame iškeliama Lietuva, kaip Rytų ir Vakarų kultūrų kryžkelė, jos nesaugi geopolitinė padėtis, tautos individualybės išaikymas, šūkis veidu į jūrą, planingos emigracijos idėja, moralinio budrumo šauksmas. Tos idėjos vėliau Pakštą lydėjo visą jo gyvenimą nuolat praturtinamos, išplėtojamos, pagrindžiamos naujais argumentais.

Dr. K. Pakštas baigęs studijas dar aplankė Lietuvą, bet joje gyventi kažkodėl nepasiliko. Vyko ir vėl į J.A.V. ir čia kurį laiką Bostone redagavo *Darbininką*, o nuo 1924 m. Chicagoje *Draugą*. Tačiau šis žygys ilgai netruko. 1925 m. prof. Pr. Būčio pastangomis Dr. Pakštas buvo pakviestas į Lietuvos Universitetą, Teologijos-Filosofijos fakultetą, dėstyti geografijos.

Lietuvos mokslo ir visuomeninės veiklos dirvonuose. — 1925-1938 m. Dr. Pakštas praleido Lietuvoje ir šiame laikotarpy atsiskeidė jo moksliniai laimėjimai, kuryba ir visuomeninė veikla.

Pirmiausias ir svarbiausias prof. Pakšto rūpestis buvo suorganizuoti ir išplėsti geografijos mokslus Lietuvos Universitete, kurie anais laikais turėjo tik posūnio teises. Būdamas geografijos katedros ir geografijos instituto direktoriumi, pirma Teologijos-Filosofijos, vėliau Gamtos-Matematikos fakultetuose, jis išplėtė geografinių kursų dėstymą. Jis dėstė regioninę geografiją, antropogeografiją, fizinę geografiją, ekonominę geografiją (Teisių-Ekonomikos fakulteto studentams), istorijos geografiją, geografijos metodiką. Visi jo kursai buvo paremti naujausiais statistiniais duomenimis, prancūzų bei anglų geografijos autoritetų teorijomis, gausiais savo kelionių patyrimais. Prof. Pakštas buvo mėgiamas studentų: jo gyvumas, giedri nuotaika, gera iškalba patraukdavo klausytojus.

Jis visokiais būdais stengėsi praturtinti geografijos instituto biblioteką ir aparatūrą, davė pradžią geografiniam muzėjui, savarankiškam Lietuvos moksliniam tyrinėjimui, ypač pasireiškusiam didesniųjų Lietuvos ežerų morfometriniu matavimu. Jis įkūrė ir visą laiką vadovavo Lietuvos Geografini Draugijai, kuri buvo su-

traukusi virš 100 narių, ruošdavo viešas paskaitas, Lietuvos ir kitų kraštų mokslininkų.

Nemažas jo rūpestis buvo plėtimas mokslinių ir kultūrinių santykių su Lietuvos kaimynais. 1928-1931 metais Pakštas pro-tarpiais važinėjo į Rygą ir ten Latvijos Universitete dėstė regioninę ir politinę geografią. Dažnai lankė Skandinavijos kraštus su paskai-tomis ir 1934 m. Švedijos geografinė ir antropologinė draugija jį apdovanojo retu, tik vienam į metus skiriamu, tragiškai žuvusio garsaus šiaurės tyrinėtojo K. Andree medaliu. Berods tais pačiais metais, jam lankantis Sovietų Sąjungoje vykusiame hidrologiniame kongrese, jis puvo išrinktas Sovietų Sąjungos visasąjunginės geogra-fijos nariu. 1935 m. Latvijos geografinė draugija jį išrinko garbės nariu, o 1938 m. Latvijos prezidentas Ulmanis jį apdovanojo Trijų Žvaigždžių ordinu, 1939 m. Švedijos karalius jam suteikė Vazos ordina.

Pakštas buvo entuziastingas kelionių mėgėjas. Dažnai jis orga-nizuodavo ar dalyvaudavo ekskursijose po Lietuvą, o vasaros ato-stogų metu jis dažnai patraukdavo į tolimesnius kraštus: 1927 m. jis aplankė Braziliją, o 1930 m. apvažiavo visą Afriką ir keliavo po jos atskirus kraštus. Jam buvo gerai pažįstama visa Šiaurės Ame-rika, Europa, Mažoji Azija.

Pakšto raštų lobis taip pat yra nemažas. Iš geografinių darbų suminėtini: ir lietuviškai išleistas *Lietuvos klimatas*, Klaipėda, 1926 m., 122 psl.; visa eilė straipsnių apie javų geografią *Kosmos* žurnale; *Baltijos valstybių politinės geografijos problemos*, 1929 m., 180 psl.; *Angolos klimatas*, Kaunas, 1931; *Baltijos jūra*, fiziogra-finė ir antropografinė studija, Kaunas, 1934; *Colonization Oppor-tunities in Angola*, Ryga, 1934; *Aplink Afriką*, du tomai, Kaunas, 1936, 283 ir 265 psl.; *Afrikos regioninė geografija*, Kaunas, 1938, 294 psl.; *L'émigration lithuanienne et ses causes*, Amsterdam, 1938; *Lietuvos sienų problema*, Kaunas, 1939, atspaudas iš *Kosmos*; *Vil-niaus problema ir kaip ją spręsti*, tilpę straipsniai 1937 m. *Židiny* ir vėliau pasirodę atskira knygu-tė; *Kultūrinės autonomijos proble-ma*, tilpusi 1926 m. *Židiny*. Paskirų straipsnių, sąrašas, pasirodžiu-sių įvairioje spaudoje, būtų daug ilgesnis ir jis būtų įdomu kada sudaryti.

Visuomeninės veiklos charakteris. — Tačiau Pakštas nebuvo ka-binetuose užsidaręs mokslininkas. Jam gyvai rūpėjo beveik visos lietuviškojo gyvenimo problemos.

«Lietuvos problema, jis rašė, žymiausia savo dalimi yra geopo-litinė problema: kaip mažoje erdvėje, besinaudojant mažais me-

džiaginiais ištekliais, negausingai tautai atlaikyti žiaurų spaudimą, einantį iš didžiųjų erdvių, milžiniškai gausingų tautų, didelių išteklių». Jis nurodinėjo, kad mums yra reikalingas gilus tarptautinių reikalų pažinimas, didelė politinė veikla, tarpusavio sutarimas, gili politinė tolerancija, sugėbėjimas jieskoti mažas tautas jungiančių pradų. Iš didžiųjų tautų jis aukštai vertino prancūzų-anglų kultūrinę įtaką. Išeidamas iš tų sumetimų jis dalyvavo ir net pirmininkavo Lietuvių-Švedų draugijai, buvo aktingas Prancūzų-Lietuvių draugijos narys, buvo vienas iš steigėjų ir pirmininkų Lietuvių Vakarų Sąjungos. Savo politiniais įsitikinimais jis nuo 1917 m. buvo krikščionis demokratas, o 1926-1930 metais buvo Lietuvos Krikščionių Demokratų partijos centro komiteto narys. Lietuvos krikščionis demokratų jis laikė organine Vakarų Europos krikščioniškosios demokratijos dalimi, sąjūdžio, kuris turi aiškius ir tvirtus principus, tačiau nepastoja kelio į pačias pažangiausias reformas.

Jo visuomeninė veikla Lietuvoje buvo plati ir čia net neįmanoma kad ir trumpai jos apžvelgti. Tenka tačiau pabrėžti, kad Lietuvoje jam būnant jo didžiausia visuomeninė pareiga buvo Ateitininkų Federacijos vado pareigos, kurias jis perėmė iš nesveikuojančio ir griežtai atsisakiusio, neprilygstamo vado, savo didelio draugo prof. St. Šalkauskio ir jose išbuvo net nešimtį metų (1930-1940). Pagrindinis ir labiausia žinomas naujo vado įsakymas buvo tautos kultūrinis apsiginklavimas, išreikštas kiek paradoksišku šūkiu: «Pasukti Lietuvos kultūros laikrodį šimtą metų pirmyn». Jis galvojo ir visus tikino, kad kai kieno reiškiamas prisibijojimas Lietuvos inteligentijos pertekliaus yra siauras bukaprotiškumas. Lietuviai, būdami neturtingi, turi siekti dvasinės aristokratijos ir ja imponuoti pasauliui. Prof. Pakštui vadovaujant Ateitininkų Federacijai, ateitininkai buvo raginami kilti į įvairių mokslų aukštumas, vykdant vis spartesnę kultūrinę veiklą, ieškant būdų, kaip lietuvių tauta galėtų virsti didinga savo valios galybe, savo kultūros skaishtumu ir turiningumu. Jis kėlė moralinio tautos budrumo reikalą, religinių principų praktikavimą, nes, anot jo, gyvas tautos tikėjimas — jos jaunatvės ženklas, religinė apatija — sudribimo žymė.

Ir vėl Amerikoje. — Jau 1938 m. pradžioje Pakštas aiškiai pramatė beartėjančio antrojo pasaulinio karo pavojų. Iškilusių anuo metu Europos diktatorių politika jam aiškiai kvėpėjo paraku, kuris greit gali sprogti ir Lietuvos nepriklausomybę pražudyti. Jis siūlė bent dalį Lietuvos kultūros turtų, kapitalo ir dalį rinktinių žmonių permesti į Ameriką. Pats, 1938 m. vasarą gavęs kvietimą iš Kalifornijos Universiteto. Los Angeles, atvyko į J.A.V. ir čia dėtė poli-

tinės Europos geografijos aktualiausias problemas, išpėjo amerikiečius ir lietuvius apie karo siaubo grėsmę. 1939 m., jau po Lietuvos delegacijos «derybų» Maskvoje, jis man rašė: «Naktimis nemiegu dėl Lietuvos pavojų ir sūtemų, kurias atneša II pasaulinis karas».

Gyvendamas Amerikoje daugiausia vertėsi savo akademine profesija. Profesoriavo, be jau minėto universiteto, Carleton kolegijoje, Northfield, Minnesotoje, armijos kalbų mokykloje, Presidio of Monterey, Kalifornijoje, Duquesne universitete, Pittsburghe, Steubenville kolegijoje, Ohio valstybėje. Kurį laiką Kongreso bibliotekoje, Washingtone dirbo studijinį darbą. Tačiau kelerius metus teko vežti ir grynai lietuvišką darbą būnant Lietuvių Kultūros Instituto direktoriumi ir dirbant BALFo centre.

Dabar jis visiems skelbė, jog pagrindinė Lietuvių tautos politinė problema tampa šekspyrinės tragedijos problema: *To be, or not to be*. Jis rašė: «Patinka ar nepatinka toks tragiškas klausimo pastatymas — bet gilintis į jį mes privalome, jeigu norime savo likimą suprasti». Daug energijos ir laiko skyrė Lietuvos išsilaisvinimo bylos popularinimui amerikiečių tarpe ir gyvai reikėsi tarptautiniuose sąjūdžiuose. Per tris šimtus paskaitų jis yra skaitęs Amerikos ir Kanados universitetuose, įvairiose draugijose, klubuose. Tai niekieno neprašytas rekordas. Jis čia buvo vienas iš steigėjų ir organizatorių Vidurio Europos Krikščionių Demokratų Unijos, kurios vicepirmininku yra buvęs kelerius (1950-1958) metus ir ją yra atstovavęs Pirmajame Pasauliniame Krikščionių Demokratų kongrese, įvykusiame 1956 m. Paryžiuje, kaip lietuvių krikščionių demokratų atstovas. Šios unijos leidžiamame laikrašty *Christian Democratic Review* jis yra paskelbęs straipsnių apie Vidurio Europos Federaciją, jos apimtį, tikslus ir tarptautinę reikšmę, o taip pat yra davęs išsamias apžvalgas lietuvių krikščionių demokratų veiklos, kurios yra pasirodžiusios anglų, prancūzų, ispanų kalbomis. Gyvendamas Pittsburghe jis suorganizavo ir vadovavo Centro Europos Federalistų Klubui, sudarytam iš įvairių pakraipų politinių veikėjų. Jis sakėsi politika besidomįs nuo 12 savo amžiaus metų ir ragino jaunimą gyvai įsijungti į politiką, nagrinėti savo tautos likiminius klausimus šio amžiaus lūžyje.

Jis buvo priešininkas lietuvių, ypač katalikų, per didelio politinio susiskaldymo ir didelį partijų gausumą laikė politinės degeneracijos ženklu. Jis siūlė politikonų įvesti teisybės ir teisingumo, meilės ir maloningumo principus, atmesti politikoje įvairias sukybes ir tai laikė svarbiu krikščionių įnašu į politiką.

Jo plunksnos, gyvenant Amerikoje didesni darbai yra: *The*

Baltoscandian Confederation, Chicago, 1942; *The Problem of Lithuania Minor*, Santa Monica, 1946; *Lithuania and World War II*, Chicago, 1947; *Earliest Statistics of Nationalities and Religions in the Terries of Old Lithuania, 1861*, pasirodžiusi Baltų Instituto Vokietijoje darbuose, *Commentationes Balticae*, IV-V, Bonn, 1958. Paskutiniai jo moksliniai darbai apie Lietuvos sienas ir gyventojus yra parašyti Lietuvos Enciklopedijos lietuviškajam tomui, kurio pasirodymas laukiamas.

Plačiosios veiklos bendras vardiklis. — Iš visos prof. Dr. Kazio Pakšto margaspalvės veiklos gal ryškiausiai jis iškyla ir ilgiausiai bus minimas, kaip Lietuvos pirmas antropogeografas ir geopolitikas, daugiausia susitelkęs ties Lietuvių tautos antropologiniu ūkiu, Lietuvos problemomis erdvėje ir laike. Šių problemų kėlime jis buvo originalus pradininkas ir šioje srityje jo palikimas yra gana brangus.

Pakštas yra originaliai nagrinėjęs Lietuvos valstybės kantonalinę santvarką, bei Lietuvos valstybės talpumo problemas. Jo apskaičiavimais Lietuva, supramonėjusi Šveicarijos pavydžiu, turėtų talpinti apie 6-8 mil. gyventojų. Jis yra planavęs ir svetimųjų tautų imigraciją į Lietuvą. Tačiau, kai jis realiai matė, kad pačių lietuvių emigracija praktiškai yra vis tik nesulaikomas reiškiny, jis yra parodęs savo specialų interesą lietuvių planingos kolonizacijos problemai, kuris mūsų visuomenėje yra sulaukęs ir neigiamos reakcijos. Planingą lietuvių kolonizaciją Pakštas siūlė išeidamas iš šių pagrindinių sumetimų: 1. mažai tautai kiekvienas narys brangus ir išlaikytinas; 2. jam buvo labai akivaizdu, kad neplaningos emigracijos nuostoliai buvo ir bus nepaprastai dideli. Pavyzdžiui jis laikė, kad apie 70.000 lietuvių tremtinių po įvairius pasaulio kraštus išsibarstymas bus lietuvių tautai ir kultūrai neįkainojamas smūgis; 3. taigi jei emigracija negalima sulaikyti, planinga kolonizacija geresniam tautos likučio išlaikymui įgauna imperatyvės reikšmės. Štai kodėl jis daug dėjo pastangų surasti kur nors pasaulyje saugią vietelę, kad ir mažai lietuvių kolonijai, kur lietuviai, kad ir skurdžiau gyvendami nemažėtų, bet augtų ir taip sudarytų nors daliną atpildą Lietuvoje vykdomam genocidui, o kituose kraštuose galvotrukčiais vykstančiam ištautėjimui. Tokių vietų jis ieškojo pačioje Amerikoje, Kanadoje, Angoloje ir kitose Afrikos srityse, Hebridų salose, Britų Hondure, pagaliau Bahamų salose, nuo kurių aplankymo 1960 m. vasarą atsisakė tik gydytojų patariamais.

Visuose šituose, o ir kituose Pakšto planuose buvo juntama didelė, gal net perdėta, jo nepaprastai laki fantazija ir dinamizmas. Tačiau tai buvo ne tik prigimta, bet ir puoselėta Pakšto būdo savybė. Anot jo, geriau svajonėmis atausti didingus planus, negu merdėti

inercijoje ir apatijoje, net nenorint su jais susipažinti. Ant išplėstų miškų įsikūręs lietuvis ūkininkas ir jo išprusęs sūnus jam vis atrodė perinertiškas ir apatiškas. Pagaliau jo didelė patirtis jam aiškiai diktavo, kad tik drąsieji, fantastai, dvasinės nenuoramos sudaro pažangos ir kultūros avangardus.

Pakštas visa savo būtybe juto jog Lietuvių praeitis verta Tacito plunksnos ir Homero lyros. Jo didžiausias troškimas buvo pakelti savąją tautą į nemariųjų tautų kategoriją, padaryti iš jos pasauliui pasigerėjimą amžiams.

Netekome aro, pranašingo aro taip šauniai lakiojusio vertikaliuose ir horizontaliuose Lietuvos didybės plotuose.

Dr. VLADAS VILIAMAS

Washington, U. S. A.

VYSKUPAS KAZIMIERAS PALTAROKAS

(1875-1958)

Gimė 1875 m. vasario mėn. 22 d. Gailionių kaime prie Linkuvos. Pradžios mokyklą baigė Joniškėlyje, gimnaziją lankė Mintaujoje, Kunigų Seminariją — Kaune ir Petrapilio Dvasinėj Akademijoje, kurią baigė su pagyrimu Teologijos Magistro laipsniu, parašęs dizertaciją *De origine animae humanae*. Kunigu buvo įšventintas 1902. III.22, būdamas VIII Teologijos semest্রে.

1902-1906 m. buvo trijų Liepojos aukštesniųjų mokyklų: komercinės berniukų, privatinės mergaičių gimnazijos ir komercinės mergaičių kapelionas. Kartu daug dirbo su miesto darbininkais. Čia sakyti socialinio pobūdžio pamokslai sudarys branduolį trijų tomų *Sakysklai Vadovo*, kur trumpai ir aiškiai bus išdėstyta visas Katalikų Bažnyčios mokslas. O visuomeniniais, ypač darbininkų, reikalais sielojimasis vėliau jį nuves Kunigų Seminarijon dėstyti Sociologijos ir paskatins išleisti platų 300 psl. veikalą *Socialinis klausimas*. Su ark. Jurgiu Matulaičiu jie buvo pradininkai, platesniu mastu judinę socialinį klausimą lietuviškoje spaudoje.

Tuo pat metu jis buvo kurstytojas, širdis ir įkvėpėjas visokeriopos lietuviškos kultūrinės veiklos: lietuvių kalbos mokymosi, lietuviškų knygų platinimo, lietuviškos mokyklos kūrimo, teatro bei dainų vakarų organizavimo. Čia, atgavus spaudai laisvę, pradėjo rašyti pirmuosius tikybos vadovėlius lietuvių kalba.

Dėl susilpnėjusios sveikatos 1906 m. priverstas palikti šią plačiašakio darbo vietą ir persikelti mažon Surviliškio parapijon vikaru. Praktiškai čia ėjo klebono pareigas. Ypač pagarsėjo kaip blaivybės apaštalas. Parašė keletą brošiūrų apie girtuoklystę. Baigė tvarkyti ir išleido *Sakysklai Vadovą*.

Nuo 1911 m. Žemaičių Kunigų Seminarijos Kaune lotynų kalbos, propedeutikos ir sociologijos dėstytojas, o nuo 1914 m. ir tos Seminarijos vicerektorius, praktiškai vadovavęs visam klierikų auklėjimo ir Seminarijos administravimo darbui. Kartu vienas veikliausių leidžiančios į mokslus katalikišką jaunimą draugijos *Motinėlė* narių, *Saulės* Draugijos ir Žemaičių vyskupijos Kunigų Susiėlpimo Draugijos kasininkas, veiklus Šv. Kazimiero Draugijos narys.

1914-1916 karo metais su Seminarija atsidūrė Petrapily ir, kaip jos laikinas Rektorius, vadovavo klierikų būriui. Čia parašė ir atspausdino *Tikybės mokslą*.

Grižęs 1916 m. į Kauną, kurį laiką mokytojavo *Saulės* gimnazijoje, ir ruošė bei spausdino tikybės vadovėlius. 1917 m. atnaujino karo apgriautus Kaune Kunigų Seminarijos rūmus ir nuo rudens vėl buvo jos vicerektorius ir profesorius. Plačiai dalyvavo pagyvėjusiame visuomeniniame ir politiniame veikime, buvo 1917 m. rugsėjo 18-22 d. Vilniaus Lietuvių Konferencijos atstovu iš Kauno, kurios išrinktoji Lietuvos Taryba paskelbė Lietuvą nepriklausoma valstybe.

Nepriklausomai Lietuvai atsikuriant, buvo vienas pirmųjų, ypač bažnytinio gyvenimo, darbininkų įvairiausiose pareigose. 1915 m. paskirtas Žemaičių Kapitulos kanauninku, 1919 m. — Vyskupijos Tribunolo teisingumo gynėju, 1921 m. — Vyskupijos Socialinės Akcijos sekretorium, 1922 m. — Bažnytinių Turtų Valdymo Tarybos nariu. Tais pat metais išrinktas Lietuvos Universiteto Teologijos-Filosofijos fakulteto ekstraordinarinio pastoralinės teologijos profesorium ir katedros vedėju. Skaitė paskaitas ir specialaus Bažnytinių Teisių ruožo sekcijoje. Dirbdamas profesoriaus darbą, parašė eilę knygelių įvairiais visuomeninio gyvenimo bei auklėjimo klausimais.

1926 m. steigiant Bažnytinę Lietuvos provinciją, balandžio 5 d. buvo paskirtas Panevėžio Vyskupijos Valdytoju. Vyskupu konsekruotas tų pat metų gegužės 2 d. Kauno bazilikoje, savo vyskupiją oficialiai pradėjo valdyti gegužės 30 d.

Pasireiškė kaip gabus organizatorius ir sumanus vadas, kuriant naują vyskupiją medžiaginėje ir dvasinėje srityse. Pastatydino puikią Kristui Karaliui dedikuotą katedrą, kuri buvo pašventinta 1930 Vytauto Didžiojo metais ir konsekruota 1933, o 1939 m. buvo baigta skoningai išdekoruoti. Rūpinosi kunigų prieaugliu bei jų dvasine ir medžiagine būkle. Ypatingu būdu išaugo jo vyskupijoje Katalikiškoji Akcija. Buvo vienas uoliausių kovotojų už katalikų Moksleivių Ateitininkų laisvę.

Ypatingai gyvas vyskupo Kazimiero paminklas yra jo ganytojiniai laišakai, kurių kas met išleisdavo po kelis. Per 12 laisvojo gyvenimo metų parašė virš 50. Perskaityti visose bažnyčiose iš sakyklų, jie būdavo dalinami įvairiomis progomis, atspausdinti brošiūrėlėmis.

Laisvės metu vyskupas Kazimieras parašė ir išleido taip pat ir eilę kitų didesnės ar mažesnės apimties knygelių pastoracijos, auklėjimo, Katalikiškos Akcijos bei kitais aktualiais klausimais.

Buvo priverstas padėti plunksną į šalį, užėjus Rusijos komunistams bei Vokietijos naciams. Iš to laikotarpio (1940-1958), kiek girdėti, yra likęs rankraštyje tik jo parašytas Šv. Kazimiero gyve-

nimas. Tačiau nuostabių Dievo Apvaizdos veikimu apie 10 metų likęs vienas vienintelis vyskupas Lietuvoje, ir be plunksnos keliolika metų jis buvo tikruoju dvasiniu visos tautos vadu su kuriuo skaitėsi prispaudėjai. Šiuo metu neturime visų žinių, bet ir prasiskverbęs pro geležinę uždangą jau aiškiai kalba apie šito didžiojo Lietuvos vyskupo ir tautos Vyro iškentėtas kančias, apie šito XX amžiaus Lietuvos Valančiaus vestą ryžtingą bekompromisinę kovą su nelygiu priešu, apie jo turėtą įtaką į visos prisilėgtos tautos gyvenimą bei jos rezistencijos dvasią. Kai 1958.I.3 jis mirė nuo ilgesnį laiką jį varginusios sklerozės, tauta jam suruošė karališkas laidotuves, parodydama jį triumfo procesijoje iš Vilniaus į Panevėžį, kur, savo pastatytos katedros požemyje, jis rado vertą sau amžino poilsio vietą.

VYSKUPO KAZIMIERO PALTAROKO BIBLIOGRAFIJA

(Ne visai pilna; iš *Lux Christi*, 1957, birželio, 2 nr.)

A. Pamokslai

1. *Sakyliai Vadovas*. Trys knygos, Seinai, 1911 m., I t. 357 psl., II t. 384 psl., III t. 288 psl. II leidimas, Kaunas, 1931-1933 m., 351, 389, 347 psl.

B. Mokykloms vadovėliai

2. *Šventoji Senojo Įstatymo Istorija ir Šventoji Naujojo Įstatymo Istorija. Vadovėlis gimnazijoms*, Kaunas, 1912, 1937 m., I t. 104 psl., II t. 167 psl.
3. *Socialinis klausimas*, Kaunas, 1914, 1921 m., 306 psl. *Vadovėlis klierikų seminarijoms*.
4. *Tikybės mokslas*, Petrapilis, 1916 m., 142 psl.
5. *Tikybės pirmamokslis. Patvirtintas Lietuvos vyskupijoms*, Kaunas, 1916, 1936 m., 32 psl.
6. *Šventoji Senojo Įstatymo Istorija*, Kaunas, 1916 m., ir *Šventoji Naujojo Įstatymo Istorija*, Kaunas, 1917; 1934 m. XI leidimas, abi vienoje knygoje, 152 psl. Šios istorijos skirtos pradžios mokykloms.
7. *Katalikų Tikybės katekizmas, Patvirtintas Lietuvos vyskupijoms*, Kaunas, 1918, 1934 m., 124 psl.

C. Sociologiniai ir pedagoginiai raštai

8. *Girtuoklystė — Nesveikata*, Kaunas, 1910, 1921 m., 28 psl.
9. *Girtuoklystė — Neturto motina*, Kaunas, 1910, 1921 m., 16 psl.
10. *Girtuoklystė — Nedorybių versmė*, Kaunas, 1911, 1921 m., 20 psl.
11. *Labdarybės tvarkymas kitur ir Lietuvoje*, Kaunas, 1920, 22 psl.
12. *Visuomeninis kunigo veikimas*, Kaunas, 1921 m., 96 psl.
13. *Ar socializmas įvykdomas?* Kaunas, 1921 m., 24 psl.
14. *Vargo žmonių globėja*, Kaunas, 1922 m., 23 psl.
15. *Tikybinis vaikų auklėjimas*, Kaunas, 1926 m., 48 psl.
16. *Seksualinis jaunuomenės švietimas*, Kaunas, 1926 m., 48 psl.
17. *Pradžios mokyklos pastoracija*, Kaunas, 1928 m., 63 psl.
18. *Tikybinių jaunimo pergyvenimai*, Kaunas, 1929 m., 32 psl.
19. *Tikyba ir politika*, Panevėžys, 1929 m., 16 psl.
20. *Katalikų Veikimo Centras ir svarbiausi jo uždaviniai Lietuvoje*, Kaunas, 1929 m., 16 psl.
21. *Tikybinis jaunuomenės auklėjimas*, Kaunas, 1930 m., 11 psl.
22. *Depopuliacija ir pastoracija*, Kaunas, 1932 m., 84 psl.
23. *Priešmokyklinis vaikų auklėjimas*, Kaunas, 1934 m., 69 psl.
24. *Panevėžio bažnyčios*, Panevėžys, 1927 m.

D. Ganytojiniai laiškai

Jų yra daug ir įvairaus turinio. Atspausdinti dideliu tiražu, būdavo dalinami tikintiesiems vizitacijų metu. Dalis jų paskelbta *Tiesos Kelyje*, cituota ar paminėta kituose katalikiškuose laikraščiuose ar žurnaluose.

Kun. V. BALČIŪNAS

Roma

PRELATAS PRANAS PENKAUSKAS

(1889-1950)

Lietuvoje pirmoje eilėje išryškėjęs bažnytiniam Žemaičių vyskupijos, o dar labiau (nuo 1926) Kauno arkivyskupijos gyvenime (kapitula, kunigų seminarija), Penkauskas tačiau reiškėsi ir mokslo srityje: rašė vadovėlius, spausdino mokslinius darbus, per 17 metų dėstė Lietuvos (Vytauto D.) universitete istoriją. Į šitą jo veiklą čia atsižvelgsime labiau.

Gimęs 1889 m. vasario 24 d. Gruzdžių valsčiuje Daujočiuose, baigęs Kauno kunigų seminariją ir 1913 m. birželio 3 d. išvestas kunigu, buvo paskirtas 1914 m. spalio 1 d. tikybos dėstytoju į Palangos keturklasę. I pasaulinio karo metu (1915-1918) Voronežui pasidarius iš Lietuvos evakuotų mokyklų centru, ten Penkauskas iki 1918 m. ėjo kapeliono pareigas, sėkmingai veikė tarp mokyklinio jaunimo, skaitė paskaitas.

Iš tremties grįžęs, 1918 m. rugpiūčio mėn. 23 d. buvo paskirtas vikaru į Kauno katedrą, ir greitai (gruodžio mėn. 7 d.) notaru Žemaičių vyskupijos tribunole. Dvasiškai vyriausybei skatinant ir padedant, Penkauskas išvyko Bažnyčios istorijos studijoms į Müncheno universitetą, kur studijavo ir vidurinių amžių istoriją. 1920 m. rugsėjo 25 d. jaunas teologijos magistras buvo paskirtas profesorium į Žemaičių dvasinę seminariją, ir joje dėstė pradžioje žemesniuose (licejiniuose) kursuose lotynų kalbą, teologijos propedeutiką, vėliau visuotinę ir Lietuvos istoriją.

Pareigų veikliam teologui vis daugėjo. Vos jis 1923 m. lapkričio mėn. 6 d. buvo paskirtas Kauno suaugusių gimnazijos kapelionu, kai turėjo jis imtis mokslinio darbo pareigos, nes buvo paskirtas, Teologijos-Filosofijos fakulteto tarybai išrinkus ir Švietimo ministeriui patvirtinus, docentu prie Bažnyčios istorijos katedros. To fakulteto docentu Penkauskas išbuvo iki jo uždarymo 1940 m. liepos 17 d. Ir fakultete jaunas docentas buvo apkrautas gausiu darbu. Po kan. Alekno mirties (1930) teologijos skyriuje jis skaitė Bažnyčios istoriją, IV-V kursams dogmų istoriją, specialiaime (V) kurse misijologiją. Atskirame teologijos fakultete (nuo 1941 rudens) jis dėstė tuos pačius dalykus.

Teologijos-Filosofijos fakulteto filosofijos skyriuje Penkauskas visą laiką skaitė platų vidurinių amžių istorijos kursą, kurio, specialiau viduramžius studijuojantiems, buvo numatyta 18 val. Pro tarpiais jis skaitė istorijos (dėstymo) metodiką.

Kildamas vis labiau bažnytinės hierarchijos poaukščiais ir seminarijoje gaudamas vis daugiau pareigų, Penkauskas neturėjo laiko labiau atsidėti universiteto paskaitoms ir apskritai mokslui. Savo labai platų vidurinių amžių istorijos kursą parašė jis, nesinaudodamas kokiomis monografijomis atskiriems klausimams, ar atsirandančiais naujais tyrinėjimais Europos vakaruose. Savo labai tvarkingus skriptus jis paruošė pagal vokiškų « pasaulio istorijų » (*Weltgeschichte*) tipą, kurių viena iš geresnių buvo Th. Lindnerio. Turėdamas visokio kitokio darbo per akis, kartą parašytą kursą Penkauskas ir po eilės metų kartojo be pataisų. Išklausęs nustatytų valandų kursą (18 semestrinių val.), istorijos studentas tebuvo girdėjęs tik kokį vidurinių amžių istorijos gabalą. Iš rankraščio pamažu dėstomas kursas atimdavo daug valandų, nes prelegentas darydavo didelius žodinius įtarpus, paaiškinimus, viską rodydavo atlase, nevengdavo ilgų digresijų.

1926 paskirtas Kauno metropolinės seminarijos vicerektoriumi, vėliau garbės kanauninku (1928 m. spalio 16), 1931 m. gegužės 8 d. Penkauskas tapo Kauno kapitulos kanauninku, o vėliau ir prelatu. Kaip kunigas tauri ir pavyzdinga asmenybė, kad ir smulkmeniškas, bet asmeniškuose santykiuose malonus, ne vien dėl gero bažnytinio giedojimo, dvasinės vyriausybės buvo proteguojamas ir dar labiau įvertintas. Mirus ilgamečiui seminarijos rektoriui Maironiui (1932 m. birželio mėn. 28 d.), už mėnesio (liepos 29 d.) Metropolijos kunigų seminarijos rektoriumi buvo paskirtas kan. Penkauskas, ir juo išbuvo iki II pasaulinio karo. Tada seminarijos rektoriumi tapo salezietis kun. Pr. Petraitis.

1940 metams skirtasis Lietuvos Bažnyčios provincijai *Elenchus* mini Penkauską dar sinodaliniu teisėju, bažnytinių turtų valdymo tarybos nariu, sinodaliniu egzaminatoriumi, nariu komisijos ruošti dekanalines kunigų konferencijas, metropolinės tarybos nariu globoti bažnytiniam menui. Be to, jis tapo bažnytinio meno draugijos pirmininku, ir reikšmingai prisidėjo prie bažnytinio meno muziejaus įrengimo. Penkauskas turėjo dar įvairių kitų pareigų. Maironiui pradėjus, jis užbaigė statyti trijų aukštų rūmą, kuriame buvo įrengtas bažnytinis muziejus, rektoriaus butas, kanceliarijos ir svečių kambariai. Viso to akivaizdoje reikia dar stebėtis, kad Penkauskas nepasimesdavo smulkioje kasdieninių reikalų jūroje, o dar prisėsdavo rašyti.

Sunkiai išgyvenęs 1940-41 sovietų okupaciją ir netekęs žymios dalies savo stambių santaupų, 1944 Penkauskas jau kaip tremtinys apsigyveno Vienoje. Bet karui baigiantis turėjo jis iš sostinės trauktis į aukštutinę Austriją (Oberösterreich). Ten ir mirė 1950 m. gruodžio mėn. 2 d. Sigharting bažnytkaimyje, besirūpindamas, dėl neaiškos politinės padėties, skubiau išvažiuoti į J.A.V.

Jau prieš I pasaulinį karą pradėjęs rašinėti *Draugijoje*, *Vienybėje*, vėliau (nuo 1919) *Ganytojuje* ir kt., atskiroje knygutėje išspausdino pirmąjį savo istorišką darbą — įvairių paskaitų mintis iš Voronežo laikų: *Lietuvių tautos dvasia istorijos šviesoje* 1919 (1920). Vaizdžiai čia Penkauskas stengėsi parodyti lietuvių tautos genijų ir jo dvasią politikoje, religinėje srityje, moksle ir kt. (Vytautas, Indijos misijonierius Andrius Rudamina, astronomas Počobutas, Kantas ir kt.). Taip pat Šv. Kazimiero Draugijos leidiniu (Nr. 236) 1919 Kaune buvo išspausdinta plati Penkausko paskaita (67 psl.), *Mūsų jaunuoменės idealai*. Tą paskaitą jis skaitė Ateitininkų konferencijoje Voroneže (1917.VI.5).

Nors ir blaškomas daugybės įvairių pareigų ir darbų, Penkauskas nepraėjo be pėdsakų Lietuvos istorijos srityje. Ketverių metų laikotarpyje, kai pareigų buvo dar mažiau (1926-30), jis parašė keturis ilgokus straipsnius žurnalams. Remdamasis šaltiniais jis davė *Bazelio susirinkimas ir Lietuvos sosto reikalas Vytautui mirus* (atsp. iš *Tiesos Kelio*, 1926) 23 psl. Vytauto D. jubiliejiniais metais jis taip pat atidavė savo duoklę dviem darbais: *Vytautas Didysis ir jo Čekijos politika Venceliui mirus*, Kaunas, 1930, 40 psl. (atsp. iš *Židinio*, 1930, 4 nr., 335-347 psl.; 5-6 nr., 444-459 psl.; 7 nr., 39-48 psl.). Vytauto Didžiojo 500 metų mirties sukakčiai atžymėti viešame Vytauto D. un-to Tarybos posėdyje 1930 m. spalio 27 d. Penkauskas skaitė labai plačią paskaitą: *Vytauto Didžiojo nuopelnai dvasinės kultūros srityje* (išsp. *Athenaeum*, 1931, 1 nr., 1-36 psl. ir skyrium).

Pirmajame L. K. Mokslo Akademijos suvažiavime (1930) istorijos sekcijoje Penkauskas skaitė paskaitą apie *Lietuvos istorijos šaltinių leidimą ir jo planą* (atsp. iš Suvažiavimo Darbų I), kur plačiai apžvelgė iki tol kaimynų išleistus šaltinių rinkinius. Nors toji paskaita susilaukė aštrios kritikos (kun. Dr. J. Stakauskas *Vaire*, 1934), tačiau šis darbas, kaip ir kiti Penkausko rašiniai parodė, kad jis Lietuvos istorijos šaltinius, ypač iki XVI amžiaus, pažino. Tad gaila, kad po 1930 metų autorius nieko mokslinio iš Lietuvos istorijos neberašė. Neturėjo jis laiko suredaguoti nė Aleknos nebeužbaigto veikalo *Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*. Kai 1936 Šv. Kazimiero Dr-ja šią svarbią knygą, kun. J. Stakauskui suredagavus, išleido, prel. A. Dambrauskas-Jakštas ilgo nudelsimo priežastį leidėjų žo-

dyje paaiškino: «...istorikai, kuriuos aš tuo reikalu (redagavimo) kalbinau, nesiskubino imtis to darbo. Vienas jų, tiesa, buvo pasiėmęs, bet apkrautas kitais darbais, palaikęs rankraštį ilgesnį laiką, grąžino atgal nieko nepadaręs» (3 p.). Čia Jakštas turėjo galvoje kan. Penkauską, kuriam gyvu žodžiu buvo pareiškęs savo temperamentingą nepasitenkinimą.

Gaila, kad Penkauskas nesutaupė kito laiko mokslui, imdamasis darbų, kuriuos jis tikrai galėjo užleisti kitiems. Tai buvo dešimtimis tūkstančių tiražo leidžiami pradžios mokykloms vadovėliai. 1927 jis parašė Šv. Senojo Įstatymo istoriją (151 psl.). 1928 Šv. Naujojo Įstatymo istorijos (141 psl.) jis išleido jau ketvirtą leidimą. Du leidimai pasirodė jo 1931 parašytos Lietuvos istorijos (120 psl.). Vadovėlis tebuvo skirtas ketvirtam pradžios mokyklos skyriui ir pirmajai vidurinės mokyklos klasei. Šis leidinys sudarė autoriui nemalonumų dėl plačiai išgarsinto priekaišto, būk jis savo vardu išleidęs vieno savo seminarijos klieriko paruoštą manuskriptą. Iš seminarijos klierikams multiplikuotų užrašų perdirbęs, velionis išleido ir lotynų kalbos vadovėlį.

Kaip nors veiksmingiau reikštis L. K. Mokslo Akademijoje, išskyrus istorijos sekcijos posėdžius per suvažiavimus, Penkauskas neturėjo laiko.

ZENONAS IVINSKIS

Roma, 1959 m. kovo 8 d.

ARKIVYSKUPAS MEČISLOVAS REINYS

(1884-1953)

«Neliūdėkim. Nukankintieji kovoja drauge su mumis... Jie stiprina mūsų gretas. — Tebus pašlovinti nenusilenkę prieš netiesą. Jie gyvena amžinai». (Ark. Reinio žodžiai, žuvus 1951 m., bendrakaliniui).

Ganytojas, akademikas ir kankinys gimė 1884 m. vasario 15 d. Utenos apskrityje prie Daugailių, Madagaskaro vienkiemyje, vienuoliktuoju šeimos kūdikiu. Pradžiamokslį gavo Antalieptėje ir Mūrinėje Ašmenoje, vidurinį Rygoje. 1901-1905 m. mokėsi Vilniaus kunigų seminarijoje. Po to Petrapilio dvasinėje akademijoje. Čia šalia kitataučių profesorių lankė šių lietuvių paskaitas: Kazimiero Jauniaus hebrajų ir biblinę graikų kalbą, Jurgio Matulaičio-Matulevičiaus sociologiją, Aleksandro Dambrausko-Jakšto šv. Rašto įvadą, Prano Būčio fundamentalinę teologiją, Jono Mačiulio-Maironio moralinę teologiją ir sielovadą, J. Baltrušio kanonų teisę. Pagrindinė šaka ėmė apologetiką pas prof. P. Būčį. 1907 m. birželio mėn. 10 d. išventintas kunigu. Akademiją baigė 1909 m. teologijos magistro laipsniu, parašęs darbą apie krikščionybės įtaką dorovės mokslui. Tais pačiais metais išvyko filosofinėms studijoms į Belgijos Liuvoną. Jas užbaigė 1912 m. daktaro laipsniu. Dizertacijos tema buvo Vladimiro Solovjovo mintis apie dorovės pagrindą. Apart filosofijos paskaitų, klausė dar fizikos, chemijos, geologijos-minerologijos, biologijos, anatomijos-fiziologijos ir politinės ekonomijos.

Kad užbaigtų bendrąjį gamtos mokslų kursą, 1912 m. lankė vietos gamtos mokslų fakultete botanikos, zoologijos, citologijos paskaitas ir išlaikė kvotimus. 1913-1914 m. Strasboure tobulinosi apologetikoje ir gretimuose moksluose. Aplankė dešimtį Europos kraštų. Danijoje, Horsensio mieste per trejas atostogas dirbo sielovadoje tarp lietuvių ir lenkų išeivių.

1914-1915 m. Vilniuje prie šv. Jono bažnyčios ėjo vikaro pareigas. 1915-1922 m. vietos lietuvių gimnazijos, pedagoginių kursų

kapelionas, mokytojas, nuo 1916 m. kunigų seminarijos profesorius. Veikė vilniečiuose ateitininkuose, pavasarininkuose, krikščionyse demokratuose, ketverius metus vedė švietimo draugiją *Rytą*. 1919 m. nuo vasario 22 d. iki liepos 23 bolševikų kalinys Vilniuje, Daugpilyje ir Smolenske. Du metu dirbo Lietuvių Mokslo Draugijos valdyboje. 1920-1921 m. dėstė filosofiją Lietuvių Mokslo Kursuose Vilniuje. 1922 m. tarp 20 Vilniaus veikėjų ištremtas į laisvą Lietuvą.

Nuo 1922 m. rugsėjo 1 dienos iki 1931 m. buvo extraordinarinis psichologijos profesorius Lietuvos Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos-Filosofijos fakultete. Po to, vyriausybei panaikinus psichologijos katedrą, liko psichologijos privatdocentas prie filosofijos katedros.

Vilniaus vysk. Jurgio Matulaičio rūpesčiu 1923 m. liepos 14 d. pakeltas prelatu. Tų metų rugsėjyje Lietuvos vyriausybės atstovas XVII tarptautiniame priešalkoholiniame kongrese Kopenhagoje. Kiek vėliau Lenkijos prispaustųjų tautų Ženevos konferencijoje atstovavo lietuvius ir įteikė Tautų Sąjungai memorandumą vilniečių lietuvių klausimu.

Veikliai reiškėsi politiniame darbe per krikščionis demokratų iki 1926 m. balandžio mėnesio. 1925 m. rugsėjo 25 — 1926 balandžio 21 d. užsienio reikalų ministeris. Jis žymiai palengvino apaštališkajam vizitatoriui arkiv. Jurgiui Matulaičiui išlyginti Lietuvos ir Apaštalo Sosto santykius, sudaryti Lietuvoje kaimyninių tautų nepriklausomą bažnytinę provinciją. Nuo 1926 m. bal. 5 d. tituliarinis Tiddi vyskupas ir vysk. A. Karoso koadjutorius su paveldėjimo teise.

Nuo 1927 m. *Pavasario* sąjungos ir federacijos globėjas. Vietinių ir bendrų suvažiavimų, konferencijų dažnas dalyvis, paskaitininkas. Priklausė ateitininkų federacijos valdybai. Ypatingai rūpinosi bendra katalikų akcija. Katalikiškajai veiklai auškojo ir jėgas ir santaupas. Budėjo, kad sielovada deramai vyktų. Jis pats rekollekcijų vedėjas, dažnas, gilus bei išsamus pamokslininkas. Globojo Vilkaviškio kun. seminariją nuo pat pradžios. Organizavo Lietuvos Katalikų universitetą ir 1932 m. paskirtas jo rektoriumi. Bet ši židinį užgniaužė pasaulinė valdžia. 1937.VI.9-IX.9 aplankė Šiaurės Amerikoje ir Kanadoje 52 lietuviškas parapijas, katalikų universitetus, domėjosi kat. veikimu bei psichologiniais mokslais. 1939 m. vasario 21 d. pakeltas į Lietuvių Kat. Mokslo Akademijos narius mokslininkus.

1940 m. liepos 18 d. paskirtas titulariniu Cypselos arkivyskupu ir Vilniaus arkivyskupo pagelbininku. Drauge ėjo generalinio vikaro pareigas. Kai vokiečiai arkiv. R. Jalbrzykowskį išvežė į Marijam-

poį, o vėliau jam persikėlus į Balstogę, arkiv. Reinys liko Lietuvos sovietinės respublikos ribose esančios vilniškės vyskupijos administratorius. Viso septynmečio kryžiai Vilniuje prilygo jo mokytojo ir pirmtakūno vysk. Jurgio Matulaičio M.I.C. septynmetį. 1947 m. komunistų suimtas, nuteistas dešimčiai metų ir ištremtas dėl to, kad prieš jų melą nenusilenkė, jį atskleidė ir pasmerkė. Didvyrišką drąsą vainikavo gyvybės kaina. Žuvo kariškame Vladimiro kalėjime 1953 m. žiemą.

Gana atšiaurios sąlygos nuo pat mažens jį užgrūdino gerai kovai. Augo skaitlingoje šeimoje. Augštų mokslų ir dvasinės kultūros pasiekė ne eiline auka ir pastangomis. Kovoje už teisę ir tiesą nežinojo kompromisų. Todėl įkalintas 1919 metais. Todėl po trejų metų — tremtinis iš Vilnijos. Todėl nepriklausomybės laikais jam byla ir moralinės sankcijos. Pagaliau nuolatinis kryžiaus kelias Vilniuje okupacijų laikais. Kelias, nuvedęs į kalvariją.

Buvo tikras asketas. Taigi patrauklus. Rūkalų ir svaigalų nevar-tojo. Rengėsi kukliai. Kambarys išsiskyrė paprastumu. Laiką sunau-dojo maldai, įtemptam darbui, dažnai tam skirdamas ir būtino poilsio valandas. Jo trumpa atgaiva buvo ne kurortuose, bet gim-tajame sodžiuje. Vaišių nerengė. Į jas ėjo tik būtiname reikale. Bet turtų nekrovė. Knygai, spaudai ir šalpai pinigų negailėjo. Garbės ne sau jieškojo. Taip jis panašėjo tiems, kuriuos regime altorių garbėje. Šitai pastebėjo ir kitataučiai, buvę bendrakaliniai Vladimiro kalėjime. Pavyzdžiui, vokiečių užsienio reikalų ministerijos tarėjas protestantas dr. Gotthold Starke, buvęs toje pačioje kameroje, ilgame straipsnyje išryškina arkivyskupo asmenį ir didvyrišką laikyseną. (*Draugas*, 1957.VI.7). Tarp kitko pabrėžia: « Jo laikysena yra tikrai Bažnyčios šventojo laikysena... Jo autoritetas sklido pro kalėjimo sienas iš vienos griežtai izoliuotos celės — kiton. Aš pats daug gavau iš šios prakilnios asmenybės, kurioje jungėsi tvirtas tikėjimas, dide-lis mokslas, krikščioniškoji meilė ne nusižeminimas ».

Spaudos darbo Ganytojas ėmėsi 1907 m. Reiškėsi daugiausiai psichologijos srityje. Bendradarbiavo *Šaltinyje*, *Draugijoje*, *Vadove*, *Ateityje*, *Aušroje* (vilniškėje), *Viltyje*, *Vilniaus Garse*, *Vilniaus Aide*, *Vilniuje*, *Laisvoje Lietuvoje*, *Lietuvos Mokykloje*, *Logos*, *Soter*, *Nau-jojoje Vaidilutėje*, *Ryte*, *Pavasaryje*, *Jaunimo Vade*, *Tėvynės Sarge* (tiek Vilniaus tiek Kauno), *Tiesos Kelyje*, *Židinyje*, *Sargyboje*, *Lie-tuvoje*, *XX Amžiuje* ir kitur.

Gyva ir įtempta visuomeninė veikla, sielovada, ganytojavimas, mokslinimas neleido atsidėti platesnės apimties veikalų rašymui, nors tam savybių ir pasiruošimo netrūko. Jo svarbesnius 106 straips-nius randame *Suvažiavimo Darbų* III tome, 1940, 478-481 psl. Ten

turime ir jo vienus iš paskutiniųjų laisvės laikų straipsnius: *A. a. Pijus Vienuoliktasis*, 3-9 psl. ir *Rasė ir psichika*, 101-111 psl.

Atskiri leidiniai

1. *Tomas Akvinietis, jo gyvenimas, raštai, metodas*, Kaunas, 1916, 26 psl.
2. *Mémoire des Lithuaniens du territoire de Vilna, présenté au Conseil et aux Délégués a la IVe Assemblée de la Société des Nations*, Ženeva, 1923, 14 psl.
3. *Memoir presented by the Lithuanians of the Vilna Territory to the Council and Delegates of the forth Assembly of the League of Nations*, Ženeva, 1923, 14 psl.
4. *Paskirstomoji teisybė*, Kaunas, 1937, 20 psl.
5. *Propagandos psichologija*, Vilkaiviškis, 1938, 20 psl.
6. *Rasizmo problema*, Kaunas, 1938, 108 psl. (Tai iš viso pirmas pasaulinėje mokslinėje literatūroje darbas, apimęs, kad ir neplačiai, visus rasizmo problemas atspalvius).
7. *Psichologijos vadovėlis*, Laisvas prof. Čelpanovo darbo vertimas iš rusų kalbos, Vilnius, 1921, 242 psl. ; Kaunas, 1923, 242 psl.

Bibliografija: [J. ERETAS], *Jo Eksc. Vysk. Mečislovas Reinys*, Suvažiavimo Darbai, III, 1940, 475-481 psl. — P. DOVYDAITIS, *Vyskupui Mečislovui Reiniui laiškas jo amžiaus 50 metų sukaktuvių proga*, Ateitis, 1934, 2 nr., 72-81 psl. — K. P. ALEKSA, *Arkivysk. M. Reini prisimenant*, Aidai, 1954, 10 nr., 442-445 psl. — J. BIČIŪNAS, *Arkivysk. Mečislovo Reinio ištrėmimo ir kalėjimo mirtį minint*, Lux Christi, 1954, 4 nr., 70-73 psl. — J. BIČIŪNAS, *Arkiv. Reinio mirtis kalėjime*, Draugas, II, 1954.VII.31. — S. MATULIS M.I.C., *Arch. G. Matulaitis-Matulevičius visitator apostolicus pro Lituania*, Roma, 1948, 172-173 psl. (dizertacija mašinraščiu). — G. STARKE, *Arkiv. Reinys SSSR kalėjime. Filosofijos studijos Vladimiro celėse*, Vertė V. Bgd. (Bagdavičius M.I.C.), Draugas, 1958.VI.7. — J. KUZMIONIS, *Mirties liudininkas*, Europos Lietuvis, 1954, 12 nr. — *Žinios apie suimtuosius Lietuvos vyskopus*, Ten pat, 10 nr. — VAITUOKLIS, *Prof. Dr. M. Reinio konsekravimas į vyskopus*, Rytas, 1926, 108 nr. — K. K. U[rbonavičius], *Vyskupo Reinio atsilankymas*, Tiesos Kelias, 1937, 10 nr., 548-549 psl. ; Ten pat, 1926, 5 nr., 57-58 psl. (vysk. paskyrimo raštas). — *Darbininkas*, 1957, 27 nr. — *Acta Apostolicae Sedis*, 1923, 482 psl. ; 1926, 132 psl. ; 1941, 178 psl.

S. MATULIS, M.I.C.

Roma

VYSKUPAS JUSTINAS STAUGAITIS

(1866-1943)

Ne kaip eilinis visuomenininkas mums yra žinomas Justinas Staugaitis. Jis juk buvo katalikiškosios Lietuvos vadovaujančiųjų eilėse. Jis buvo sumanus kultūrininkas, diplomatiškas politikas, Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo akto signataras, publicistinis ir beletristinis rašytojas, teologinis apologetas, veiklus kunigas ir ryžtingas vyskupas.

1. Justinas Staugaitis gimė 1866 m. lapkričio m. 14 d. Tupikų kaime, Naumiesčio parapijoje, Šakių apskr. (Nuo 1917 metų jo gimtinė priklausė Žvirgždaičių parapijai ir valsčiui). Jo tėvų ūkis buvo prie Nenupės upelio. Todėl rašydamas, ypač laikraščiuose, mėgdavo vadintis Panenupiu. Mokėsi Naumiestyje, Marijampolės gimnazijoje ir Seinų kunigų seminarijoje, kurią baigė 1890 m. Tų pačių 1890 metų birželio m. 24 dieną išvestas kunigu. Dirbo keliose parapijose. Tik po Kunigystės šventimų jis kurį laiką vikaravo Dzūkijoje. Paskui jis pateko į Lenkiją ir Varšuvoje išbuvo 10 metų: 4 metus vikaru prie šv. Aleksandro bažnyčios ir apie 6 metus gimnazijos kapelionu. Jam grįžus 1905 metais Lietuvon, jis buvo paskirtas į Marijampolę vikaro pareigoms. 1906 metų vasarą paskirtas kurti Lekėčių parapijos, kurioje klebonavo ligi 1909 m. Iš Lekėčių buvo pakviestas į Seinus redaguoti *Vadovo*, kurį kruopščiai tvarkė beveik ketverius metus. Paskui ketverius metus klebonavo Pakuonyje. Iš Pakuonio 1917 metais buvo iškeltas klebonauti Aukštojoje Panemunėje. Čia jis buvo paskirtas Marijampolės dekanu ir pakeltas prelatu. A. Panemunėje išbuvo ligi paskyrimo Telšių vyskupu 1926 m. balandžio m. 4 d. Vyskupu konsekruotas 1926 m. balandžio m. 25 d. Telšių vyskupiją jis suorganizavo ir sumaniai bei ryžtingai valdė ligi savo mirties 1943 m. liepos m. 8 d. (plg. *Lietuvos Albumas*, 397-398 psl., ir *Lietuvių Beletristikos Antologija*, 1957 m., 179 psl.).

2. Nuo pačios pradžios savo kunigavimo J. Staugaitis nesitenkino tik grynai religine veikla, bet griebėsi dar kultūrinių ir labdaros darbų. Jis matė tikrą reikalą šviesti žmones, ruošiant paskaitas, vaidinimus, steigiant knygynus ir mokyklas. Jo jautri širdis atjautė vargstančiųjų likimą; jis stengėsi mažinti jų vargą

įvairiais labdaros darbais, ypač seneliams ir našlaičiams prieglaudų steigimu bei palaikymu. Jis suprato, kad tokių kultūrinių ir labdaros darbų pats vienas negali pilnai atlikti. Štai kodėl tiems uždaviniams vykdyti 1906 metų pradžioje jis įsteigė Marijampolėje *Žiburio* draugiją. Draugijos skyriai greitai plito Suvalkijoje. Po 3-4 metų, galima sakyti, nebuvo Seinų vyskupijoje tokios lietuviškos parapijos, kurioje nebūtų buvę *Žiburio* knygyno ar senelių prieglaudos. Būdamas gi vyskupu, jis tokius kultūrinius darbus Telšių diecezijoje atliko dar efektyviau ir ryžtingiau. Savo kultūriniais ir religiniais darbams propaguoti bei palaikyti vysk. Staugaitis sumanė leisti savaitraštį *Žemaičių Prietelį*. Teisingai tad kun. Dr. Kazimieras Ruibys teigia, kad vysk. Staugaičio vardas žemaičių kultūros istorijoje liks neišdildomas (plg. *Draugas*, 1953.VIII.1., 4 psl.).

3. Kai mūsų tautai reikėjo siekti nepriklausomybės, kun. Staugaitis stojo ir į politinį darbą. Besikuriant 1917 metais Lietuvos Tarybai, jis buvo išrinktas jos nariu, 1918 metų sausio mėnesį — jos vicepirmininku, ir 1918 m. vasario m. 16 d. kartu su kitais nariais pasirašė Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo aktą. Įėjo nuo Krikščionių demokratų į Steigiamąjį Seimą, kurio jis buvo vicepirmininku. Vėlesnių Seimų jis buvo pirmininku. Būdamas Taryboje ir Seime, jis, kaip geras diplomatas, buvo kelis kartus deleguojamas į užsienį Lietuvos politikos reikalais. Lietuvai jis dirbo atsidėjęs, nes jis ją mylėjo. Jos geroje rūpinosi ligi savo gyvenimo galo. Ir mirdamas jis mąstė apie mūsų tėvynės likimą ir meldė Dievą jai globos. Paskutiniai jo žodžiai buvo : « Dieve, neapleisk Lietuvos ».

4. Savo religine ir kultūrine veikla J. Staugaitis buvo įtakingas ne tik siaurai aplinkai, kurioje jis pats gyveno, bet ir visiems Lietuvos žmonėms. Jei jis negalėjo visiems kalbėti gyvu žodžiu, tai juos pasiekė savo raštais.

J. Staugaitis rašė įvairiomis progomis. Rašydavo dažniausiai slapyvardžiais : Meškus, Panenupis, Kun. Mš., X. Periodinėje spaudoje rašė visuomeniniais, teologiniais apologetiniais ir kitokiais klausimais. Rašinėjo, dar klierikas būdamas, į Tilžės *Šviesą*. Vėliau jo straipsnių buvo *Šaltinyje*, *Viltyje*, *Vadovė*, *Spindulyje* ir kituose laikraščiuose. Redaguodamas *Vadovą*, didesnę jo dalį pats prirašydavo ; Panenupio vardu leido *Vadovo* skyrių *Pirmėivių Žiedai*, kuriame išimtinai pats vienas polemizavo su visokių pažiūrų kairiaisiais.

Atskirai yra išleidęs šiuos veikalus : *Trumpa Katalikų Bažnyčios istorija*, *Argi čia kalta Bažnyčia?*, *Jaunimo idealas* — pamokslai mokiniams, *Katalikų tikėjimas ir jo priešai*, *Darbininkų klausimas Tiesių Keliu* (3 tomai). Liko nespausdinta : apysaka *Tarp jausmų*

ir *pareigos* (rankraščio apie 170 psl.) ir įdomūs *Atsiminimai* (4 tomai), kur plačiai aprašoma Seinų kunigų seminarija, apibudinami tos seminarijos profesoriai, taip pat paliečiami įvairūs vėlesni Lietuvos gyvenimo įvykiai.

Daug J. Staugaičio straipsnių yra publicistinio pobūdžio, nes jais jis gvildena kasdieninio gyvenimo iškeltus klausimus. Tačiau, atsižvelgiant į jo raštų dėstomąjį dalyką, reikia teigti, kad dauguma jo raštų yra poleminio pobūdžio apologetika. Ir už tokius jo apologetinius raštus V. D. Universiteto Teologijos-Filosofijos fakultetas pripažino jam teologijos licenciato laipsnį. Jei jį tad negalima pavadinti sisteminiu teologu, tai tikriausiai jis buvo teologinis apologetas.

Dėl savo trijų tomų veikalo *Tiesiu Keliu*, išleisto 1934-1935 m. J. Gintauto slapyvardžiu, vyskupas Staugaitis pateko į beletristinių rašytojų eilę. Jame, kaip antitezė Putino romanui *Altorių šešėly*, vaizduojamas turinčio pašaukimą į kunigus Juozo Sauliaus gyvenimas, apimęs klierikavimo, vikaravimo ir klebonavimo metus.

Savo raštuose J. Staugaitis sugebėjo mintis reikšti logiškai ir aiškiai bei visiems lengvai suprantamu būdu. Vengė svetimybų, atseit, nevisiems suprantamų žodžių ir posakių. Skaityti tad jo raštai galima lengvai be didesnės protinės įtampos.

5. Dar žodis apie J. Staugaičio būdą. Jau suminėto kunigo K. Ruibio žodžiais tariant, «iš išorės vysk. Staugaitis atrodė šaltas ir oficialus, tačiau arčiau jį pažinusieji žinojo, kad jis turi kūdikio neklastingą širdį ir be galo jautrią» (plg. c. v.). Jis atjautė vargstančiuosius; buvo atlaidus nusikaltėliams.

Savo kultūrinėje ir mokslinėje veikloje jis buvo būdingas tuo, kad, nesivaikydamas jokių teorijų, darė ir rašė tai, kas praktiškai buvo ne tik reikalinga, bet tiesiog būtina. Būtina mums buvo gintis nuo bedievybės antplūdžio, jis ir rašė apologetinio pobūdžio straipsnius bei veikalus. Būtina buvo Lietuvai siekti nepriklausomybės, jis ir ėjo į politinį darbą. Būtina mums buvo savos mokyklos, žmonėms knygynai, Telšių diecezijai kunigų seminarija, jis ir parūpino tai visa.

Savo sumanymuose jis buvo ryžtingas ir, kartą pasiryžęs, mokėjo tuos sumanymus tvirtai vykdyti. Atrodo, J. Staugaitį tiksliai apibūdina jo veikalo antraštė *Tiesiu Keliu*. Visoje savo kultūrinėje, kunigiškoje ir vyskupiškoje veikloje, sykį pažinęs tiesųjį kelią, visur ir visada tvirtai jis jo laikėsi, neiškrypdamas iš jo nė į vieną, nė į kitą pusę. Ir taip tvirtai eidamas savo pasirinktuoju tiesiu keliu, vyskupas J. Staugaitis padarė daug gero Telšių diecezijai ir visai katalikiškai Lietuvai.

Kun. PRANAS MANELIS

Belmont, California

KUN. PROF. DR. JONAS TOTORAITIS, M.I.C.

(1872-1941)

Gimė 1872 m. gruodžio 24 d. Bliuviškių km., Griškabūdžio vls., Šakių apskr., vyriausias iš 10 vaikų. Mokėsi Griškabūdyje, pasiruošęs privačiai 1885 m. stojo į Marijampolės gimnazijos II klasę. 1890 m. įstojo į Seinų kunigų seminariją, kurią baigė 1895 m. Tais pačiais metais gruodžio 25 d. vysk. Kaz. Rūškys-Ruškevičius išventino kunigu. Nuo seminarijos laikų ypatingai domėjosi istorija, perskaitė 10 tomų Holzwarto *Visuotinę istoriją*, pasigesdamas dera mo Lietuvos praeities atskleidimo. Todėl mintijo pats tą spragą mažinti. Vikaraudamas Daukšiuose (1895-1899) pasitobulino vokiečių bei prancūzų kalbose ir 1899 m., gavęs vysk. Ant. Baranausko leidimą, išvyko į Šveicarijos Friburgą istorijos studijoms. Čia, slėpdamasis nuo rusų, oficialiai vadinosi Jonas Norus. Šalia istorijos klausė prancūzų ir klasikinės kalbas, filosofiją ir k. Pas prof. Gustavą Schnuerer parašė ir 1904 m. apgynė dizertaciją *Die Litauer unter dem Koenige Mindowe bis zum Jahre 1263*. Be studijų veikė dar vietinėje lietuvių studentų sąjungoje *Rūta*, mokslino būsimas kazimierietes.

Sugrįžęs į Lietuvą vėl vikaravo Daukšiuose. Parašė apie vietos piliakalnius į *Lietuvių Tautą*. Surinko 150 pasakų ir pasiuntė dr. Jonui Basanavičiui, kurias jis panaudojo savo darbe *Levas lietuvių pasakose ... (Lietuvių Tauta, I t.)*. 1905 m. dalyvavo Didžiajame Vilniaus Seime. Parėmė seiniškio *Šaltinio* steigimą ir 1906 m. kelis mėnesius ten redagavo. Po to vikaras Šunskuose ir buvo nuolatinis spaudos bendradarbis. Redagavo *Žiburio* kalendorius. *Vadove* parašė apie katalikiškojo jaunimo susivienijimus bei globą ir išleido atskirai. Tai buvo akstinas kurtis *Pavasario* sąjurgai. 1907 m. įkūrė plačiai išsišakojusią jaunų kunigų draugiją tikybiniam ir tautiniam susipratimui skleisti per katalikišką spaudą, draugijas, paskaitas.

1910 m. būsimieji vyskupai Pranas Būčys ir Jurgis Matulaitis jį pakreipė į marijonus. Petrapilio naujkyne rašė apie *Aušrą* ir Lietuvos atgijimą (*Vadovas*). 1911 m. trumpai vikaras Sintautuose, o nuo rudens Seinų seminarijos dvasios vadovas. Karui kilus su seminarija išsikėlė į Mogilevą. Vėliau apsigyveno Petrapilyje. Čia buvo lietuvių ir Seinų vyskupo Ant. Karoso kapelionas. Pagelbėjo įsisteigti katalikiškam savaitraščiui *Vadui* ir jame rašė. 1917 m. su

vyskupu per Suomiją, Švediją grįžo į Vilkaviškį, kur buvo vyskupo sekretorius. Rudenį išsikėlė į Seinus. 1917 m. Lietuvos konferencijos Vilniuje dalyvis, vienas iš steigėjų Marijampolės ir Seinų Žiburio gimnazijų. Pastarosios pirmas direktorius. 1918 m. *Lietuvos Aids*, 70 nr. pabrėžė reikalingą lietuviškosios kunigų seminarijos Seinuose ir atskiros lietuviškos bažnytinės provincijos, atpalaiduotos nuo Varšuvos ir Mogilevo. Lietuvos seminarija 1918 m. rugsėjo mėn. atsidarė. Kun. Totoraitis atlaikė klierikams rekolekcijas ir išvyko į kun. J. Matulaičio M.I.C. atkurta marijonų vienuolyną Marijampolėje. Čia 1918-1923 m. Žiburio gimnazijoje istorijos mokytojas. Parašė naujųjų ir vidurinių amžių istorijos vadovėlius, plačiai gimnazijose vartotus. 1921 m. Marijampolės marijonų gimnazijos steigėjas ir iki 1937 m. direktorius bei mokytojas. Po to marijonų kunigų seminarijos rektorius ir profesorius. 1923-1937 m. Kauno Teologijos-Filosofijos fakulteto profesorius. Dėstė naujųjų amžių ir Lietuvos istoriją, istorinę metodologiją ir paleografiją. 1930-1933 m. Lietuvos marijonų provincijolas. Kreipė dėmesį į kultūrinių židinių plėtrą. Prieš antrą pasaulinį karą tyrinėjo Lietuvos praeitį Vatikano archyve paskelbdamas eilę straipsnių ir paruošdamas Lietuvos bažnytinę istoriją. Mirė 1941 m. birželio 21 d. tėviškėje. Palaidotas Marijampolėje.

Kun. J. Totoraitis iš lietuvių pirmas ėmėsi tyrinėti tautos praeitį moksliniu metodu. Pradėjo dizertacija apie valstybės kūrimąsi. Sugrįžęs iš Friburgo 1905 m. *Vilniaus Žiniose*, 63 nr. paskelbė straipsnį: *Rūpinkimės Lietuvos istorija*. Ragino ją tyrinėti, steigti draugiją ir laikraštį. Mesta mintis sulaukė gyvo atgarsio: nuo kun. J. Tumo iki dr. Jono Basanavičiaus. Pastarasis pasiūlė steigti Lietuvos mokslo draugiją. J. Totoraičio minties atgarsiai randami *Vilniaus Žiniose*, 69, 79, 85, 99, 105, 123, 152, 153 nr.

Atskirai išleisti kun. prof. Totoraičio darbai:

1. *Die Litauer unter dem Koenige Mindowe bis zum Jahre 1263*, Freiburg (Schweiz), 1905, 160 psl.
2. *Jaunimo globa ir jo susivienijimai*, Seinai, 1911, 120 psl.
3. *Lietuvos atgijimas*, Chicago, (be datos), 128 psl.
4. *Naujųjų amžių istorija*, Marijampolė, 1923, 246 psl.; ²1924, 246 psl.
5. *Marijampolės Kunigų Marijonų Vienuolynas*, Marijampolė, 1924, 66 psl.
6. *Vidurinių amžių istorija*, Marijampolė, 1926, 217 psl.
7. *Dešimties (ir 60) metų Rygiškių Jono gimnazijos sukaktuvės*, Marijampolė, 1928, 14 psl.
8. *Zanavykų istorija*, Marijampolė, 1929, 104 psl.
9. *Vidurinių amžių istorija*, Marijampolė, ²1930, 280 psl.

10. *Vytautas Katalikas*, Marijampolė, 1930, 55 psl.
11. *Mindaugas Lietuvos karalius*, Marijampolė, 1932, 125 psl.
12. *Lietuvos Jeruzalė*, Marijampolė, 1937, 16 psl.
13. *Žemaičių Kalvarija*, Marijampolė, 1937, 73 psl.
15. *Suduvos Suvalkijos istorija, I*, Kaunas, 1938, IV-702 psl.

Laikraščiai, kuriuose J. Totoraitis bendradarbiavo :

Vilniaus Žinios, Šaltinis, Vadas, Lietuvos Aidas (Vilniuje), *Vienybė Lietuvininkų ir Žvaigždė* (USA), *Lietuvių Tauta, Draugija, Vadovas, Ganytojas, Tiesos Kelias, Ateitis, Židinyš, Naujoji Romuva, Lietuvos Praeitis*. Svarbesnių istorinių, visuomeninių, religinių straipsnių iki 1933 m. sąrašas yra *Athenaeum*, Kaunas 1933, IV t., 15-16 psl.

Rankraščiuose liko :

1. *Suduvos Suvalkijos istorija, II*.
2. *Lietuvos Bažnyčios istorija*.
3. *Seinų Seminarijos likimas per karą ir lietuviškos seminarijos įsteigimas po karo*.
4. *Marijonų vienuolija nuo 1864 m. iki atgaivinimui*.

Platus rankraštis apie kun. M. Sideravičių, žymųjį knygnešį, ir konferencijos žuvo Petrapilyje.

Bibliografija : ANTANAS KUČINSKAS, *Prof. Kun. Dr. Jonas Totoraitis*, *Athenaeum*, Kaunas, 1933, IV t., 1-16 psl. — *Šaltinis*, 1933, 1 nr. — *Rytas*, 1933, 2 nr. — *Draugas*, 1933, 19 nr.

S. MATULIS, M. I. C.

Roma

KAN. DR. PRANCIŠKUS VENCKUS

1898-?

Pranciškus Venckus gimė 1898 metais Upitėnų kaime, Veiviržėnų parapijoje, prieš karą priklausiusioje Raseinių, laisvosios Lietuvos laikais Kretingos, o dabar Klaipėdos apskrčio. Pamaldūs tėvai augino 15 vaikų šeimą. Dar mažą vaiką jo dėdė, motinos brolis kun. Bučmys, išsivežė jį į Vilkiją, kur davė jam pradinį mokslą, o pastebėjęs jo gabumus leido ir toliau, ruošdamas kunigystei. Kaip svarbsenis prisiminimas iš Vilkijoje praleistų dienų pasiliko 1905 metų revoliucijos išgyvenimas. Kun. Bučmiui tapus Endriejavo klebonu, ten persikėlė ir Pranukas ir 1910 metais labai gerai išlaikė baigiamuosius pradžios mokyklos egzaminus prie specialios komisijos Rietave. Kun. Bučmį perkėlus klebonu į Laukuvą, Pranukas, gabus ir norįs toliau mokytis, buvo nusiųstas į Telšių gimnaziją ir apgyvendintas aristokratiškoje ponų Lukavičių šeimoje, kur tuo metu gyveno kun. Vaitkus, gimnazijos kapelionas, Turauskas, Jurgis Talmontas ir kiti. Vasaros metu toje aristokratiškoje šeimoje rinkdavosi, ir būdavo proga susitikti su Rusijos universitetuose studijavusiais, atostogų grįžusiais studentais. Gimnazijoje, išskyrus tikybą, visi kiti dalykai buvo dėstomi rusų kalba ir daugumas mokytojų buvo rusai. Ir auklėjimas buvo rusiškoje dvasioje. 1913 metais gimnazija atšventė Romanovų dinastijos 300 metų jubiliejų. Mokinių choras ir orkestras išpildė grynai slavišką programą. Niekas nemokė lietuvių kalbos, nei jos rašybos, nei Lietuvos istorijos. Jis, kaip ir kiti to meto inteligentai, tautiniu atžvilgiu buvo autodidaktas. Kaip sumanė, taip ir ruošėsi dirbti lietuvių tautos gerovei.

1915 metų pavasarį dėl priartėjusio fronto sutrikus darbiu gimnazijoje, nebegalėdamas grįžti pas tėvus į vokiečių užimtus Veiviržėnus, per Mažeikius, Rygą ir Panevėžį pateko į Šeduvą. Praleidęs ten vasarą, rudenį išvyko į Vilnių tęsti gimnazijos. Vilniuje pirmą kartą susidūrė su aukštaičių, suvalkiečių tarmėmis. Nors lenkiškai buvo jau pramokęs Telšiuose, ponų Lukavičių šeimoje, tačiau lenkiškumo klausimas pirmą kartą teatsivėrė tik čionai. Neilgai teko jam viešėti Vilniuje. Dar tų pačių metų rudenį Lietuvos Komitetas (kan. Olšauskas, M. Yčas ir kiti), beartėjant

vokiečių okupacijai, suorganizavę moksleivius išsiuntė juos į Voronežą tęsti mokslo. Su jais išvyko ir Venckus.

Mokėsi labai gerai, mėgo muziką ir sportą. Vasaras praleisdavo Poltavos gubernijoje, Priluky miestely, kuris savu laiku yra Lietuvai priklausęs. Gyveno pas savo geradarius ponus Stropus iš Laukuvos, kurie dėl karo buvo ten nusikėlę. Voroneže pergyveno abi 1917 metų revoliucijas: metų pradžioje vadinamąją Kerenskio, o rudenį Lenino revoliuciją. 1918 metų pavasarį aukso medaliu baigė Yčo vardo gimnaziją. Baigęs gimnaziją norėjo gauti mokytojo vietą, kurios tačiau kaip ne komunistas negavo. Trumpai tedirbęs prie geležinkelio, su dideliais sunkumais dar tų pačių metų gegužės mėnesį per Polocką, Daugpilį ir Panevėžį grįžo į Šiaulius. Iš ten, nesant susisiekimo priemonių, pėsčias pasiekė Veivirženus ir tėviškę Upi-tėnus.

1918 metų rudenį savo brandos atestatą įteikė Maironiui ir mokėsi Kunigų Seminarijoje Kaune. Po šventimų seminarijoje dėstė matematiką, drauge studijuodamas universitete. Po kiek laiko, pritarus vyskupui Karevičiui, išvyko į Romą, kur, gyvendamas Germanicum kolegijoje, paskaitas lankė Grigaliaus universitete ir 1927 metais, gavęs teologijos daktaro laipsnį, grįžo atgal į Lietuvą.

Tais pačiais metais prof. kun. Petrui Būčiui M.I.C. apleidus universitetą, jo vieton apologetikos kursą Skvireckas pavedė dėstyti naujamam Doktorui. Nevardinsiu jo mokslinių darbų, nes šiuo tarpu man yra neprieinami žurnalai, kuriuose jis rašydavo. Žinau tik, kad vis laikas nuo laiko pasirodydavo spaudoje jo moksliniai straipsniai ir studijos. Turėjo planą paruošti spaudai visus Apologetikos traktatus. Verta prisiminti keletą smulkmenų iš jo santykių su studentais. Jeigu egzaminui pasibaigus pradėdavo niūniuoti: «Pulkim ant kelių visi krikščionys», tai studentas žinojo, kad egzaminą išlaikė patenkinamai. Jeigu giliai studentui į akis pažiūrėdavo ir pasakydavo: «Tu, vakeli, gerą galvoji», tai reikšdavo, kad egzaminas išlaikytas labai gerai. O jeigu studentui labai sunkiai sekdavosi — pradeda sakinį ir negali baigti, pradeda kitą, — tai sakydavo: «Vakeli, imk ne su syla, ne su syla, bet su protu». O jeigu laike egzamino atsistodavo ir pradėdavo vaikščioti, tai buvo ženklas studentui imti knygas ir eiti namo, ir kitą kartą ateiti egzaminuotis.

Dar gimnazijoje būdamas prisidėjo prie ateitininkų ir visą savo amžių pasiliko ištikimas ateitininkijai. Uoliai dalyvavo ateitininkų veikime, kelis kartus buvo išrinktas į vieną ar kitą valdybą, o grįžęs iš Romos, kurį laiką buvo ateitininkų dvasios vadas. Turėjo planą, ir jam vykdyti Aleksote buvo nupirkęs sklypą, pastatyti studentams ateitininkams bendrąbutį ir jį perleisti ateitininkų nuosavybėn, bet karas sutrukdė tai įvykdyti.

Turėjo gerą ypatybę nekrauti pinigų. Visų pirma daug yra padėjęs tiems, kurie savo noru ar viršininkų patariamai apleisdavo Kunigų Seminariją. Dažnai studentams ir Širdiečių mokinėms apmokėdavo mokesį už mokslą. «No, vakeli, pasirašyk kokį popiergalį, kad pajėmei». Jis tai sakydavo, norėdamas atsakomybės jausmą padidinti, ir duodavo šimtą litų. Tokių popiergalių turėjo visą pluoštą. Jeigu kartais atnešdavo nors dalį skolos sumokėti, tai jis neimdavo, bet dar pridėdavo dešimtį litų «ont plunksnų». Padėjo taip pat ir Sesorims Širdietėms pasistatyti namus Žaliakalnyje.

Buvo tikras žemaitis, ir savo žemaitiškais žodžiais ar posakiais ne vieną keblią padėtį pataisydavo. Pasakydavo ką nors žemaitiškai, ir visi ginčai, įsikarščiavimai, išsišokimai pasibaigdavo juokais. Nemėgo ginčų nei su studentais, nei su klierikais. Nemėgo taip pat ir politikos. «Jeigu visi politikuos, kas darbą bedirbs», sakydavo. Geroje draugijoje, prie mielų svečių, labai mėgo prisiminti Romoje praleistuosius metus. Buvo labai dėkingas jėzuitams už mokslą ir prie jų širdingai prisirišęs, taip pat prie Širdiečių Kongregacijos ir jų Mokytojų Seminarijoje kurią laiką kapelionavo.

Buvo giliai religingas, pamaldus, visados lojalus Bažnyčios valdžiai. Niekados neleidavo, kad jam esant žmonės kritikuotų vyskopus, kunigus, Bažnyčios parėdymus. Tuoju sakydavo, kad žmonės pradeda «maliavoti», reiškia kaip smala tepti. J. E. Ark. Skvireckas buvo jį paskyręs Kapitulos Kanauninku. Turėjo dar vieną kitą pareigą Vyskupijos Kūrijoje.

J. M. VENCKUS S. J.

Montevideo, Urugvajus

KITI MIRUSIEJI L.K.M. AKADEMIJOS NARIAI¹

1. Ašmantas Andrius, kalbininkas	1906-1941
2. Borisevičius Vincas, vyskupas	1887-1947 (?)
3. Butvila Vladas, kanauninkas	1891-1961
4. Česaitis Ignas, Dr., profesorius	1893-1961
5. Karosas Antanas, vyskupas	1856-1947
6. Kėmėšis Fabijonas, garbės kanauninkas	1879-1954
7. Maliauskis Antanas, kunigas, profesorius	1877-1941
8. Morkelis Morkus, kunigas, profesorius	1893-1957
9. Padolskis Vincas, vyskupas	1904-1960
10. Ramanauskas Pranciškus, vyskupas	1893-1959
11. Skvireckas Juozapas, arkivyskupas, pirmasis L.K.M. Akademijos pirmininkas	1873-1959
12. Skrupskelis Ignas, Dr., redaktorius	
13. Šalkauskis Kazys, profesorius	1885-1960
14. Tumėnas Antanas, advokatas	
15. Urbanavičius Kazimieras, prelatas	1874
16. Viskanta Antanas, prelatas	

¹ Nepavykus gauti visų mirusių L.K.M. Akademijos narių nekrologus, tepaduodamas tik jų sąrašas, deja, esamose aplinkybėse nepilnas. L.K.M. Akademijos centro valdyba bus nuoširdžiai dėkinga nariams, kurie galėtų šitą sąrašą papildyti, jį patikslinti ar daugiau centro valdybai suteikti žinių.

SUVAŽIAVIMO DARBŲ EIGA

SUVAŽIAVIMO DARBŲ EIGA

I. SUVAŽIAVIMO DALYVIAI

a. *Garbės svečiai*. Atidaryme ir I-je paskaitoje dalyvavo: J. E. Min. St. Lozoraitis su ponias; T. T. Marijonų Generalinis Viršininkas Kun. St. Škutans, M.I.C.; Ponios G. Vaitekūnaitė-Kaneb, M. Watkins-Vaitekūnienė iš Worcester (USA) ir B. Šlepetytė-Venskuvienė iš Paryžiaus — Lietuvių Katalikų Moterų atstovės Tarp-tautiniame Pasauliečių Apaštalavimo kongrese.

Į prof. St. Šalkauskio minėjamą ir suvažiavimo uždarymą atsi-lankė: Lietuvos įgaliotasis ministeris ir pasiuntinys prie Šv. Sosto J. E. Min. St. Girdvainis; Mohilevo ir Minsko vyskupijų administ-ratorius J. E. Vysk. B. Sloskans (gyvenęs Liuvене - Belgijoje); Prel. J. Čamans iš Romos; Amerikos Lietuvių Katalikų Federa-cijos pirmininkas Inž. A. Rudis su ponias iš Čikagos ir Lietuvos Pasiuntinybės prie Šv. Sosto sekretorius St. Lozoraitis jr.

b. *Akademijs nariai*. Dėl ypatingų tremties sąlygų į suva-žiavimą galėjo atvykti tik dalis Akademijos narių, daugiausia iš Europos kraštų, vienas kitas ir iš užjūrių. Pažymėtina, kad visa eilė suvažiavimo dalyvių jau laisvoje Lietuvoje priklausė Lietuvių Ka-talikų Mokslo Akademijai, o du iš jų (prof. dr. J. Eretas ir prof. dr. Z. Ivinskis) yra buvę L. K. M. Akademijos Valdybos nariais. Su-važiavime dalyvavo šie L. K. M. Akademijos nariai:

1. Min. dr. Stasys-Antanas Bačkis - Paryžius, Prancūzija
2. Kun. dr. Vytautas Balčiūnas - Roma, Italija
3. Kun. dr. Pranas Brazys, M.I.C. - Roma, Italija
4. Kun. dr. Voldemaras Cukuras - Middletown, J. A. Valstybės
5. Kun. lic. Kazimieras Dobrovolskis - Roma, Italija
6. Prof. dr. Juozas Eretas - Bazelis, Šveicarija
7. Kun. dr. Pranas Gavėnas, S.D.B. - Torino, Italija
8. Prof. dr. Zenonas Ivinskis - Roma, Italija
9. Kun. dr. Povilas Jatulis - Adelaide, Australija
10. Kun. prof. Stasys Yla - Putnam, J. A. Valstybės
11. Kun. dr. Vytautas Kazlauskas - Roma, Italija
12. Kun. prof. dr. Antanas Liuima, S.J. - Roma, Italija

13. Kun. dr. Steponas Matulis, M.I.C. - Roma, Italija
14. Vysk. dr. Vincentas Padolskis - Roma, Italija
15. Kun. prof. dr. Paulius Rabikauskas, S.J. - Roma, Italija
16. Prel. dr. Ladas Tulaba - Roma, Italija
17. Min. dr. Eduardas Turauskas - Paryžius, Prancūzija

c. *Kiti dalyviai.* Be čia suminėtųjų Akademijos narių į paskaitas atsilankė nemažas skaičius Romoje gyvenančių ar tomis dienomis Romą lankančių lietuvių inteligentų: kunigų, klierikų ir pasauliečių. Paskaitų ir diskusijų metu salėje nuolat būdavo apie 30-40 dalyvių.

II. PIRMOJI SUVAŽIAVIMO DIENA

(1957 m. spalio mėn. 2 d.)

a. *Pamaldos ir atidarymas*

Suvažiavimo dalyviai ir svečiai, prieš pradėdami suvažiavimo posėdžius, 9 val. 30 min. susirinko į Romos Lietuvių Šv. Kazimiero Kolegijos koplyčią išklausyti šv. Mišių, kurias atlaikė J. E. Vysk. Vincentas Padolskis. Šv. Mišių metu Ekscelencija pasakė pamokslą, kuriame, prisiminęs, kaip šieandie aukštinami empiriniai mokslai ir visa, kas rišasi su technikos pažanga, pabrėžė reikalą pasikelti virš regimos ir apčiuopiamos tikrovės prie Amžinosios Tiesos ir Išminties, kiekvieno mokslo šaltinio ir tikslo.

10 val. 30 min. Šv. Kazimiero Kolegijos salėje L. K. M. Akademijos pirmininkas J. E. Vysk. V. Padolskis atidarė suvažiavimą.

Ekscelencijos, didžiai gerbiamieji Dvasiškiei, Ponios ir Ponai.

Man tenka didi garbė ir laimė atidaryti tremtyje atkurtosios Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos pirmąjį suvažiavimą.

Džiugu matyti taip gausiai susirinkusius svečius ir Akademijos narius. Visus nuoširdžiausiai sveikinu. Gausus svečių atsilankymas į šį iškilmingą posėdį yra ženklas, kad Akademijos suvažiavimas sudomino mūsų tautiečius. Akademikams tai yra paskatinimas ateities darbams ir užsimojimams. Nuoširdžiai dėkoju visiems atsilankiusiems. Dėkoju taip pat visiems prelegentams, kad jie maloniai sutiko programoje aktyviai dalyvauti.

Tremtyje atkurtoji Akademia žengia, galima sakyti, tik pirmuosius savo žingsnius. Mintį atkurti L.K.M. Akademiją tremtyje pirmasis iškėlė mūsų Ministeris Paryžiuje dr. Stasys Bačkis. Jis man pakartotinai tuo reikalu yra rašęs, nurodydamas, kaip katalikams inteligentams būtų pravartu, kad čia tremtyje atsikurtų L. K. M. Akademia ir juos visus apjungtų vieningam darbui. Jis man prisiuntė ir senosios L. K. M. Akademijos įstatus.

Tiriant dirvą, kaip plačiai šiam reikalui galėtume rasti mūsų atsakinguose sluogsnuose pritarimo ir palankumo, pirmiausia kreipiausi į mūsų vyskupus

tremtyje. J. E. arkiv. J. Skvireckas, mano užklaustas, tai minčiai pilnai pritarė. J. E. vysk. V. Brizgys, jai irgi pritardamas, reiškė kiek baiminimosi, kad tai neliktų tik neveikianti gyvybė. Su entuziazmu pritarė prof. dr. J. Eretas, buv. L. K. M. Akademijos, bolševikų uždarytos, vicepirmininkas, ir žadėjo visokiais būdais ją remti. Pritarė irgi čia tremtyje esąs prof. dr. Z. Ivinskis, buv. bolševikų uždarytosios Akademijos sekretorius. Pritarė ir čia Romoje gyveną kunigai. Taip kad 1954 m. gruodžio mėn. 30 d. jau galėjau drįsti kviešti formalų suinteresuotųjų pasitarimą, kuris ir įvyko Šv. Kazimiero Kolegijoje. Tada buvo sudaryta Reorganizacinė Komisija iš penkių asmenų: vysk. V. Padolskio, prof. dr. J. Ereto, prof. dr. Z. Ivinskio, kun. dr. J. Vaišnoros ir kun. prof. dr. A. Liūimos, kuri ėmėsi uždavinio paruošti Akademijos naujus įstatus ir pravesti rinkimus.

Paruoštieji ir priimtieji L. K. M. Akademijos įstatai buvo išversti į italų kalbą, ir pati Akademia užregistruota Italijos valdžios įstaigose. Pravedus gi rinkimus — buvo sudaryta ši Centro Valdyba: pirmininkas vysk. V. Padolskis, du vicepirmininkai — prof. dr. Z. Ivinskis ir kun. dr. J. Vaišnora, sekretorius — kun. prof. dr. A. Liūima, išdininkas — prel. dr. L. Tulaba, archivaras — kun. dr. V. Balčiūnas.

Svarstydamą savo veiklos planą, be mokslinių veiklų leidimo, Centro Valdyba pasiryžo sušaukti ir L. K. M. Akademijos suvažiavimą, kuris, štai, šiandien ir įvyksta.

Man ypač malonu matyti, kad atkurtoji L. K. M. Akademia nėra atitrūkusi nuo senosios. Štai šiandien čia dalyvauja buvęs jos vicepirmininkas prof. dr. J. Eretas ir buvęs jos sekretorius prof. dr. Z. Ivinskis. Abu juodu yra buvę Reorganizacinės Komisijos nariai, o prof. dr. Z. Ivinskis, buv. senosios Akademijos sekretorius, yra dabartinės Centro Valdybos vicepirmininkas.

Šis suvažiavimas yra ketvirtas iš eilės Akademijos gyvenime. Tėduoda Dievas, kad jis būtų pradžia ir grandis daugelio kitų L. K. M. Akademijos suvažiavimų.

Šios dienos darbams vadovauti kviečiu prof. dr. Juozą Eretą, o visam suvažiavimo laikui sekretoriauti T. dr. Paulių Rabikauską.

Prof. dr. J. Eretas, dėkodamas už jam suteiktą garbę, prisiminė ankstyvesnius, laisvoje Lietuvoje įvykusius L. K. M. Akademijos suvažiavimus, kuriuose visuose jis pats dalyvavęs, ir išreiškė liūdesį, kad čia mūsų priekyje nebegali stovėti prof. St. Šalkauskis ir visa eilė kitų kilnios dvasios Lietuvos vyrų. Drauge džiaugėsi, galėdamas būti tiltu tarp Lietuvoje veikusios L. K. M. Akademijos ir dabar tremtyje atgaivintosios. Kaip paskutinės Akademijos Centro Valdybos Lietuvoje vicepirmininkas, drauge su kitu tos pačios Valdybos nariu, šio suvažiavimo dalyviu, dabar mielai perduoda žodžiu — anksčiau tai jau yra padaręs raštu — visus igaliojimus tremtyje išrinktajai Valdybai, tos pačios L. K. M. Akademijos veiklos tęsėjai. Seniesiems ir naujesiems Akademijos nariams linki vieningai stoti į bendrą darbą, bendrai semtis gaivinančios idealų jėgos.

b. *Teologijos sekcijos paskaita*

Pirmąją paskaitą iš teologijos mokslų srities skaitė Pop. Grigaliaus universiteto Romoje Teologijos fakulteto profesorius T. dr. Antanas Liuima, S.J. Trumpas paskaitai skirtas laikas neleido pilnai išvystyti pramatytąją temą *Mistinio Kristaus Kūno doktrina sąryšyje su dabarties gyvenimo faktais*, kaip ji atspausdinta šiame leidinyje (1-25 psl.); teko pasitenkinti esmine josios dalimi, išryškinant Mistinio Kristaus Kūno doktrinos teologinius pagrindus.

Po 1 val. 10 min. trūkusios paskaitos pirmininkaujas prof. dr. J. Eretas išreiškė klausytojų ir savo susidomėjimą giliomis paskaitininko mintimis: «Jei nebūtų Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos, tai po tokios paskaitos ją būtina reikėtų įkurti».

Sekė 10 min. pertrauka, po kurios pirmasis kalbėjo kun. dr. V. Balčiūnas. Kaip ką tik skaitytosios paskaitos koreferentas jis trumpai sustojo prie vienos kitos paskaitoje iškeltos minties, ypač pabrėždamas svarbumą temos, kuri lietuviškoje dvasinėje literatūroje dar nėra pakankamai išnagrinėta. Likusią savo intervencijos dalį kun. V. Balčiūnas skyrė nušvietimui kiekvienam katalikui siektinos vienybės, išplaukiančios iš jo dalyvavimo Mistiniame Kristaus Kūne: vienybės su Dievu, vienybės pačiame savyje, vienybės su kitais.

Šios vienybės meldė Kristus Tėvą prieš savo kančią: «Kad visi būtų viena, kaip tu, Tėve, manyje ir aš tavyje, kad ir jie būtų numyse viena... Kad jie būtų viena, kaip ir mes esame viena» (*Jono 17, 21-22*).

1. *Vienybė su Dievu.* Būdami Mistinio Kristaus Kūno nariai, žmonės per Kristų įsijungia į Dievą ir yra jo prigimties dalininkai (2 *Petro* 1, 4). Dievo ir žmogaus vienybė čia yra aukščiausia, kokia tik gali būti—prigimties vienybė. Ji neprilygsta tarpusavei Švenčiausios Trejybės asmenų vienybei nei hipostatinei Dievo Sūnaus su žmogiškąja prigimtimi Kristuje unijai, kur žmogiškasis asmuo visai išnykęs, bet ji nepalyginamai viršija visokią galimą tik sukurtų asmenų vienybę. Tai antgamtinė vienybė, perkelianti mus į dieviškąją plotmę. Jai panašios nėra ir negali būti tarp žmonių tik žmogiškosios jų prigimties plotmėje, natūralaus jų veikimo ribose. Užsimezgusi su pirma gautąja pašvenčiama malone, ši vienybė gali ir privalo augti iki visiško žmogaus minčių, norų ir veiksmų sutapimo su Dievo mintimis, norais ir veikimu. Šitoks sutapimas yra tikrovė šventajame. Darnion sutartinė čia susilieja du gyvenimai, kur dieviškasis įtekmėja žmogiškąjį iki visiško šio pastarojo apvaldymo, jam pačiam to norint. Pasilieka skirtingi asmens, bet susilieja į vieną jų veikimas, žmogiškajam lyg paskęstant dieviškajame ir kiaurai juo persisunkiant: «Esu gyvas jau nebe aš, bet gyvas manyje Kristus» (*Galatams* 2, 20).

2. *Vienybė pačiame savyje.* Susiskaldymas yra būdingiausia gimtosios nuodėmės paliesto žmogaus žymė. Mintyse daug neaiškumo, prieštaravimų, noruose dažna susikirtimo, be to norai ne visada seka mintį, o veiksmai vėl užbėga už akių protingiems norams, jų nepaisydami, nekalbant jau apie visokius juslinės prigimties dalies maištavimus. Per susijungimą su Dievu, žmogaus minčiai, norams ir veikimui vis labiau sutampant su Dievo minti-

mis ir valia, į žmogų pamažu grįžta pirmykštė harmonija, visos jo prigimtios galios — protas, valia, jės — įgauna vis didesnio vienumo veikime bei siekimuose iki pagaliau, šventajame, jie pasiekia aukščiausios galimos darnos. Atrodo, lyg būtų išnykusi maištinga žemesnioji prigintis.

3. *Vienybė su kitais.* Per įsijungimą į dieviškąją prigimtį visi Mistinio Kristaus Kūno nariai tampa viena Kristuje. Vis labiau sutapatindami savo gyvenimą — mintis, norus ir veikimą — su Kristaus šventumo kelyje, jie ir tarpusavy ima vis labiau sutapti visame: mintyse, noruose ir veikime, iki pagaliau pasiekia Kristaus melstos *tobulos* vienybės (*Jono 17, 23*).

a. *Minčių vienybė* įvyksta visiems priimant tas pačias iš Kristaus atėjusias tiesas, skelbiamas Bažnyčios *paprastu* (visų vyskupų sutartinas mokymas, popiežių enciklikos, kalbos, išreiškiančios šį sutartinį vyskupų mokymą) ir *nepaprastu* (kai popiežius kalba *ex cathedra*) *mokymu*, apimančiu visus svarbiuosius žmogaus gyvenimo klausimus.

b. *Norų vienybė* yra pagrindiniame visų Mistinio Kristaus Kūno narių siekime Dievą ir Jo reikalus statyti aukščiau savo bei žmonių, Dievo garbei ir Jo valios vykdymui stengtis palenkti visa kita. Šis aukščiausias siekimas lydi kiekvieną savo paskirtį supratęsio Mistinio Kristaus Kūno nario žingsnį, nė vienas žmogiškas (protingas ir laisvas) veiksmas negali būti iš jo išskirtas. Ir tai lyg raudonas siūlas jungia visus visokiausius Mistinio Kristaus Kūno narių siekimus.

c. *Veikimo vienybė* logiškai seka iš minčių ir norų vienybės. Ne vienoks, bet *vieningas* veikimas suprantama. Kaip orkestre, kur kiekvienas groja savo melodiją, darniai įsijungiančią į harmoningą sąskambį su kitų grojamomis, skrupulingai sekdamas kiekvieną ir mažiausią dirigento mostą. Tikslus laikymasis regimos Mistinio Kristaus Kūno Galvos reikalavimų bei direktyvų, kurias perduoda ir pritaiko savo vietai ir sąlygoms žemesni Bažnyčios vyresnieji įgalina įgyvendinti šį būtiną vieningumą veikime. Šis vieningumas veikime lygiai taip pat būdingas sąmoningiems bei supratusiems savo paskirtį Mistinio Kristaus Kūno nariams, kaip būdinga jų vienybė tikėjime bei siekiuose. Tam tikra prasme jis ne mažiau reikalingas kaip minties ir norų vienybė. Vieningumo pažeidimas veikime reiškia žaizdą Mistiniame Kristaus Kūne, kuri yra kliūtis gyvastingam jo augimui bei tobulėjimui. Lygiai kaip į kovos lauką išėjusių karių nepaklusnumas vadovams bei jų įsakymams susilpnina frontą ir atveria kelią pralaimėjimui; kariams neužtenka tik *būti vienodai įsitikinusiems*, kad reikia ginti tėvynę nuo priešų (minčių vienybė), neužtenka tik viems *norėti* ją apginti (norų vienybė), bet reikia taip pat *vieningo visų kovojimo*, besąlyginiai pasiduodant karinei vadovybei ir vykdant savo vadų įsakymus bei vadovaujantis jų nurodymais (veikimo vienybė). Šitai ypač prisimintina šiandien, kai patys Bažnyčios priešai pastebi, kad Katalikų Bažnyčios, to Mistinio Kristaus Kūno, jėga yra jos narių vienybė tikėjime, bet jos silpnybė yra jų susiskaldymas veikime.

Diskusijas pradėjo kun. dr. Pr. Brazys, iškeldamas socialinę Mistinio Kristaus Kūno doktrinos idėją, kaip mūsų vienybę ir savi-tarpinę kompenetraciją Kristuje.

T. A. Liuimos paskaitos tema tolimesnės diskusijos nukeltos į popietę, po sekančios paskaitos.

c. *Teisės sekcijos paskaita*

Tos pačios dienos 16 val. Min. dr. Stasys Bačkis skaitė paskaitą iš teisės mokslų srities: *Katalikų Bažnyčios doktrina apie tautų apsisprendimo teisę* (žr. 49-66 psl.).

Po turiningos ir išsamios Min. St. Bačchio paskaitos pirmasis kalbėjo prel. dr. Ladas Tulaba, kaip tos pačios temos koreferentas. Išeidamas iš Mistinio Kristaus Kūno sąvokos prel. L. Tulaba paaikšino, kaip turi būti tinkamai suprasta laisvė tautos, valstybės ir Bažnyčios požiūriu. Tauta ir valstybė nėra sau, bet žmonėms: jos turi padėti žemėje gyvenančiam žmogui realizuoti savo amžinąjį pašaukimą, padėti jam augti Mistiniame Kristaus Kūne. Tautos ir valstybės paskirtis yra sudaryti žmogui sąlygas dvasiniai vystytis ir pilnai subręsti. Tautos apsisprendimo teisė remiasi paskirų žmonių laisve, bet drauge jos yra ir apribojama. Todėl negali būti absoliučios apsisprendimo teisės: suverenumas tėra reliatyvus. Nes ir valstybė neturi teisės savo laisvę panaudoti blogio pasirinkimui.

Bažnyčios direktyvos arba «kišimasis» į tautų reikalus ir valstybių gyvenimą remiasi faktu, kad tautos ir valstybės yra Dievo, taigi ir Bažnyčios. Tai daroma ne laisvės siaurinimo ar pavergimo, bet tikro išlaisvinimo dėliai. Išganymo malonės skirtos ne vien atskiriems asmenims, bet ir bendruomenėms, valstybėms. Gindama atskirų tautų teises Bažnyčia betgi gyvai pritaria platesniam pasaulio dalių ir visos žmonijos apjungimui, nes tai išplaukia iš vieno Mistinio Kristaus Kūno sąvokos.

Tikintieji viešajame gyvenime turėtų reikštis virš partijų, siekdami vienos, visiems privalomos tiesos ir teisingumo įgyvendinimo. Bet esant priešingai nusistačiusių žmonių grupėms, aplinkybės verčia, kad ir katalikai burtųsi į savas grupes sėkmingesniai užsibrėžtų tikslų siekimui. Negera ir neleistina viešąjį gyvenimą palikti tvarkyti tiems, kurie arba nesugeba arba piktnaudoja jiems suteiktą galia.

Baigdamas prel. L. Tulaba pareiškė pageidavimą, kad dažnai ir rimtai būtų svarstoma, kaip katalikai praktiškai turėtų reikštis viešajame gyvenime, kad jame turėtų daugiau išganingos įtakos.

Kun. dr. Pr. Brazys iškėlė dilemą: Mistinis Kristaus Kūnas siekia visus savyje sujungti, o tautų apsisprendimo teisė savo esmėje skatina vienu nuo kitų atsiskyrimą. Ar neseka iš to reikalas daugiau kreipti dėmesį į bendruomeninius susigrupavimus: Europos uniją ir pan.?

Kun. dr. Pr. Gavėnas, pasidžiaugęs svarstomų dalykų svarbumu ir aktualumu, pageidavo, kad tai, kas čia svarstoma, būtų plačiau skleidžiama mūsų visuomenėje, ypač jaunimo tarpe. Jaunimas susi-

domėjęs sekas L. K. M. Akademijos veiklą ir žvelgias į ją su viltimi, kad kada nors gaus jam pritaikytų religinio turinio veikalėlių, parašytų lietuvių lietuviams.

Min. dr. St. Bačkis, atsakydamas dalyvavusiems diskusijose, dėkojo prel. L. Tulabai už vertingą minčių papildymą ir pabrėžė, jog visi teisininkai sutinka, kad tautų suverenumas nėra absoliutus. Ir pati politinių įvykių raida vedanti prie didesnių politinių vienetų sudarymo, kurie savaime daugiau ar mažiau apriboja atskirų valstybių vispusinį nepriklausomumą. Tokiu būdu išryškėjęs atsakymas ir į kun. dr. P. Brazio paklausimą. Bažnyčia palaiko ir skatina tautų bendruomeninius susigrupavimus, bet tuo ji nė kiek neprieštarauja savo dėsniams apie tautų apsisprendimo teisę, nes ir Mistinio Kristaus Kūno nariai, sudarydami vieną Kristaus Kūną, tuo nepraranda savo individualumo ir asmenybės.

Prof. dr. J. Eretas, užbaigdamas šią posėdžio dalį, išreiškė visų susirinkusiųjų vardu džiaugsmą, kad ir lietuvių politikų tarpe turime tokių, kurie nepaskęsta kasdienybėje, bet randa laiko semtis sau vis naujų dvasios vertybių ir jas kitiems dalinti.

Po 10 min. pertraukos Akademijos Centro Valdybos pirmininkas Vysk. V. Padolskis, sąryšyje su kun. dr. P. Gavėno pageidavimu, painformavo dalyvius, kas daroma spaudos reikalu. Padedant kai kuriems geraširdžiams tautiečiams greitai pasirodysią pirmieji L. K. M. Akademijos tremtyje leidiniai: kun. dr. J. Vaišnoros veikalas apie Marijos garbinimą Lietuvoje ir prof. dr. Z. Ivinskio studija apie Vysk. Merkelių Giedraitį. Nors populiarios religinės literatūros leidimas nėra tarp pirmaeilių Akademijos uždavinių, tačiau Akademijos Valdyba, atsiradus galimybėms, neatsisako skatinti ir šį reikalą.

Sėkančioje posėdžio dalyje buvo tęsiamos diskusijos priešpietinės T. dr. A. Liuimos paskaitos tema. Min. dr. E. Turauskas, kun. dr. V. Cukuras, prel. dr. L. Tulaba ir kun. dr. V. Balčiūnas gyvai palietė visa eilę su svarstyta medžiaga susijusių klausimų, liečiančių ar tai kurią nors paskaitos detalę arba iš išdėstytos teorijos sekančias praktines išvadas.

T. prof. A. Liuima, atsakęs į temą arčiau liečiančius klausimus, baigdamas paaiškino, kad jokių būdu nebuvo įmanoma trumpoje paskaitoje išdėstyti visa, kas tik vienaip ar kitaip paliečia Mistinio Kristaus Kūno doktriną. Norėjęs tik atkreipti dėmesį, patraukti klausytojus daugiau tuo klausimu pagalvoti. Išreikštą pageidavimą *Suvažiavimo Darbuose* pateikti ištisą, teorinę ir praktinę pusę apimančią studiją, pasižadėjo pagal išgales patenkinti.

Pirmosios suvažiavimo dienos darbus užbaigdamas, prof. dr.

J. Eretas su pasigėrėjimu pripažino, kad, sprendžiant iš tą dieną atliktų darbų, L. K. M. Akademijos suvažiavimas tokiais laikais, kai visur pasireiškianti kongresų, suvažiavimų, studijų dienų infliacija, esąs tikra minčių šventė.

III. ANTROJI SUVAŽIAVIMO DIENA

(1957 m. spalio mėn. 3 d.)

Šią Lietuvos istorijos studijoms skirtą suvažiavimo dieną pradėjo Akademijos Centro Valdybos pirmininko pavestas tos pačios Valdybos sekretorius T. prof. dr. A. Liuima. Savo trumpoje atidarymo kalboje atkreipė dėmesį į ryšį tarp vakar dienos ir šios dienos paskaitų. Vienas ir tas pats yra žmonijos gyvenimas nuo pat sutvėrimo iki pilno atbaigimo Dievo vaikų garbėje, bet jis gali būti trejų požiūrių vertinamas: kaip vien žmogiškosios dvasios pastangų pasireiškimas, vykdant dar rojuje gautą uždavinį apvaldyti žemę — turėsime pasaulinę istoriją; kaip Mistinio Kristaus Kūno išorinis gyvenimas — turėsime Bažnyčios istoriją; pagaliau kaip to paties Mistinio Kristaus Kūno vidujinis gyvenimas, kiek jis reiškiasi išorėje ir galimas stebėti — turėsime dvasinio gyvenimo (asketikos ir mistikos) istoriją. Vakar buvo gvildenami trečiojo ir pirmojo požiūrio aspektai, šandien sustojame prie antrojo požiūrio: Bažnyčios istorijos.

Jei turime Akademią tremtyje, šalia kitų, dideli nuopelnai priklauso Min. dr. St. Bačkiui, kuris pakartotinai ragino ir klubeno atkurti Akademijos veiklą. Išsipildė: prašykite, klubenkite ir gausite. Jeigu buvo palankių nuomonių, netrūko ir priešingų, ypačiai sakančių, kad tai būsianti dar viena organizacija ant popieriaus. Tai buvo gražus pranašavimas, kurį galima priimti Akademijai kaip linkėjimą. Jos veikla nėra visuomeninė, bet mokslinė; juo daugiau ji savo darbais (studijomis, tyrinėjimais) reikšis ant popieriaus, išleis knygų, juo geriau ji atliks savo uždavinį.

Antrosios suvažiavimo dienos darbams vadovauti pakvietė Min. dr. St. Bačkį.

Suvažiavimo sekretorius T. P. Rabikauskas perskaitė šv. Tėvui skirtos telegramos tekstą (žr. VII psl.), kuriam visi suvažiavimo dalyviai nuoširdžiai pritarė ir jį priėmė be pataisų.

a. Istorijos sekcijos I-ji paskaita

Lietuvos ir Apaštalo Sosto santykius amžių bėgyje iki senosios Lietuvos į Rusijos imperiją įjungimo išsamiai nušvietė prof. dr. Zenonas Ivinskis (žr. 117-150 psl.).

Min. dr. St. Bačkis, dėkodamas prof. Ivinskiui, iškėlė svarbų jo paskaitos bruožą: joje iškeltų minčių pagrindimą pačiais istorijos faktais. Tai padeda ir mums patiems geriau įsisąmoninti anuometinę mūsų tautos didybę ir duoda konkrečios medžiagos ją kitiems skelbti.

Po trumpos pertraukos sekė diskusijos. T. A. Tamošaitis, S.J., užklausė, ar iš tikrųjų yra buvusių mūsų istorijoje tokių faktų, kurie tikrai reikėtų plataus masto didybę. Min. dr. E. Turauskas priminė, kad Lietuvos ir Šv. Sosto santykius ne kartą drumstė kryžiuočių ir lenkų į savo naudą nukreipta propaganda, ir pageidavo, kad kada nors būtų duotas objektyvus šiuos santykius nušviečias vaizdas. Kun. dr. Pr. Brazys palietė reikalą nušviesti Lietuvos su Lenkija unijos ir pačios *Respublikos (Rzeczpospolita)* vertinimą iš lietuvių pusės anų laikų mastu. P. J. Macevičius, palaikydamas kun. dr. Brazio iškeltą mintį, siūlė raginti tam pasiruošusius žmones, kad jie kreiptų daugiau dėmesio į šią svarbią mūsų tautos praeities pažinimo sritį, ir dėti pastangų, kad būtų sudarytos materialios sąlygos jiems šį darbą atlikti. Kun. dr. S. Matulis pasiteiravo, kokios yra paskutinės tikslios tyrinėjimų išdavos apie Mindaugo nuo katalikybės atkritimo klausimą. T. J. Kidykas, S.J., studentų ateitininkų J. A. Valstybėse dvasios vadas, pastebėjo, jog visur pageidaujama daugiau žinių apie Kat. Bažnyčios įtaką Lietuvai, nes šiuo klausimu yra daroma katalikams užmetinėjimų. Min. dr. St. Bačkis pabrėžė, kaip svarbu yra iškelti tai, kas mūsų padaryta praeityje; tokiu būdu ne viena klaidinga galvosena mūsų atžvilgiu atkristų savaime.

Prof. dr. Z. Ivinskis trumpai atsakė į iškeltas pastabas ir klausimus. Dėl mūsų tautos praeities didybės pastebėjo, kad faktų yra, tik reikia juos mums patiems pažinti ir kitiems parodyti. Neginčijama politinė didybė buvo Kęstučio, Algirdo ir Vytauto laikais. Atremdami totorių spaudimą lietuviai daug pasitarnavo visos Europos kultūros klestėjimui. Ir kitų kraštų istorikai pripažįsta, kad mes turime didelę praeitį, kokios kitos tautos, pvz. latviai, neturi. Dėl unijos su Lenkija: iš jos pradžioje buvo naudos ir abiems kraštams (pvz. gynimasis nuo kryžiuočių buvo vedamas bendromis jėgomis) ir Lietuvai atskirai (pagreitintas krikščionybės įvedimas). Ir pats Vakarų krikščionybės priėmimas Lietuvai tik į naudą išėjo; kitaip ji nebūtų išsilaikiusi nei likdama pagoniška, nei nuėjus su stačiatikiais. Priėmusi Romos katalikybę Lietuva tapo Vakarų krikščionijos dalimi ir aktyviai įsijungė į Vakarų kultūros gyvenimą. Iškeltos

mintys apie Lietuvos praeities studijų skatinimą yra labai sveikintinos. Jos turėtų būti kuo plačiausiai skleidžiamos ir visomis jėgomis remiamos.

Šios dienos suvažiavimo darbams vadovaujas Min. dr. St. Bačkis, išreikšdamas prof. dr. Z. Ivinskiui visų dalyvių vardu nuoširdžią padėką, pažymėjo, kad profesorius priklauso prie tų kultūrininkų, kurie, neieškodami savo naudos nei asmeninių patogumų, visas savo jėgas skiria Tėvynės reikalams ir jos gerovei. Tik deja, iš jų dažnai daug reikalaujama, bet maža rūpinamasi jiems padėti. Jie turi gyventi iš nespausdintų knygų, kaip menininkas iš neparduotų paveikslų. Todėl palinkėjo, kad L. K. M. Akademijs, skatindama gilinimąsi į mums rūpinamas mokslo šakas ir problemas, dėtų pastangų surasti lėšų parašytų veikalų išleidimui.

Šiam posėdžiui jau įpusėjus, į salę įėjo tiesiog iš aerodromo atvykęs Amerikos Lietuvių Romos Katalikų Federacijos pirmininkas inž. Antanas Rudis su Ponia. Visų šiltai sutiktas ir pirmininkaujančiojo pasveikintas inž. A. Rudis perdavė atkurtai L. K. M. Akademijai A. L. R. K. Federacijos vardu širdingiausius sveikinimus ir linkėjimus. Nors jis pats gimęs svetur ir savojo krašto nematęs, tačiau daug apie jį žinaš iš kitų pasakojimų. Lietuva jam esanti brangi ir jis sielojasis jos likimu, kaip ir visi kiti lietuviai. Didi ir garbinga praeitis, taikus lietuvių būdas — dvi be galo svarbios savybės, kurias turėtų pažinti visi. Palinkėjo, kad panašūs L. K. M. Akademijos suvažiavimai ateityje būtų dažniau ruošiami. Pažadėjo dėti pastangų, kad sekąš L. K. M. Akademijos suvažiavimas galėtų įvykti Jungtinėse Amerikos Valstybėse.

Kun. dr. V. Balčiūnui pranešus, kad suvažiavimo dalyvių audiencija pas Šv. Tėvą įvyksianti šeštadienį, spalio mėn. 5 d. 17 val., drauge su II Tarptautinio Pasauliečių Apaštalavimo kongreso dalyviais, šis posėdis buvo baigtas.

b. Istorijos sekcijos II-jį paskaita

Tą pačią dieną 16 val. kun. dr. Steponas Matulis, M.I.C., skaitė paskaitą apie Lietuvą veidu į Apaštala Sostą 1795-1940 metais (žr. 151-174 psl.).

Paskaita, kurioje buvo paliesta visa eilė opių netolimos praeities įvykių, buvo visų nuoširdžiai priimta, ypač dėl deramo takto išlaikymo, kaip tai teisingai pastebėjo, paskaitininkui dėkodamas, posėdžio pirmininkas Min. dr. St. Bačkis.

Po trumpos pertraukos diskusijas pradėjo kun. dr. Pr. Brazys, pastebėdamas, jog dabar jau būtų laikas, kad istorikai išsamiai ir objektyviai nušviestų faktus, apie kuriuos lig šiol viešumoje nebuvo

atvirai kalbama, pvz. apie nunciiaus Arkiv. Bartoloni išvykimo aplinkybes ir pan. Min. dr. St. Bačkis priminė, kad jau esanti paskelbta dalis dokumentacijos, liečiančios Apaštalinio Delegato Arkiv. A. Zecchini veiklą Lietuvoje.

Vysk. V. Padolskis, prisiminęs įvykius nunciiaus Arkiv. R. Bartoloni laikais, pastebėjo, kad ir valstybės vyrai turi pareigą savo gyvenime laikytis krikščioniškos moralės ir negali reikalauti, kad Šv. Sosto atstovas savo elgesiu pripažintų visa esant tvarkoje, kai iš tikrųjų buvęs viešas papiktinimas.

Min. dr. E. Turauskas, pabrėžęs reikalą nebijoti pasakyti tiesą ten, kur reikia ją pasakyti, kiek ilgiau sustojo ties Lenkijos ir vėliau Lietuvos konkordatų su Šv. Sostu sudarymo aplinkybėmis ir nunciiaus Arkiv. R. Bartoloni buvimu Lietuvoje. Praėjus su viršum 30 metų, dabar aiškiai matome, kad 1925 m. iš lietuvių pusės buvo parodyta daug grubaus netakto ir naivumo. Šv. Sostas negalėjo nesiskaityti su faktine politine padėtimi, bet iš antros pusės parodė ir atsargumo, tuo prileisdamas, kad nelaikė padėtį galutine. Lietuvos konkordatas 1927 m. buvo sudarytas skubotai ir jo iniciatorius prof. A. Voldemaras, Ministeris Pirmininkas, turėjęs savų tikslų: jis norėjęs patraukti į savo pusę katalikus. Vertinant a. a. Arkiv. R. Bartoloni, galima pasakyti, kad savo elgesyje ne visuomet išlaikydavęs reikiamą taktą; buvo pasidavęs šališkai Min. Pirmininko įtakai ir nesuprato, jog iš pastarojo pusės tai buvęs tik žaidimas. Vatikanas vėliau apie tuos įvykius nebeužsiminė. Paskutinyasis nuncijus Lietuvoje Arkiv. L. Centoz gerai suprato mūsų tautos reikalus, tik, gaila, vos keletą mėnesių tegalėjo Lietuvoje pasilikti.

Prel. dr. L. Tulabos manymu, paskaita buvus per daug diplomatiška. Tiesą reikia sakyti, nors ji kai kam ir būtų nemaloni. Reikėję plačiau paliesti Šv. Sosto vaidmenį Lietuvos nepriklausomybės atstatyme. Ta proga Prel. Tulaba priminė vieną kitą faktą, girdėtą iš Jo Emin. kard. Pizzardo, kuris anuomet buvo nunciiaus Vokietijoje Arkiv. E. Pacelli (dabartinio popiežiaus Pijaus XII) sekretorius. Nepriklausomoje Lietuvoje santykiuose su Šv. Sostu padaryta eilė netaktų. Sunkiai pateisinamas elgesys su nuncijum Arkiv. R. Bartoloni; šis buvo jėga priverstas apleisti Lietuvą, nors iš savo pusės bandė santykius išlyginti ir buvo atvykęs su popiežiaus dovana prezidentui, bet šiojo nebuvo priimtas.

Prof. dr. J. Eretas, prisiminęs Lietuvos nepriklausomybės atstatymo laikus, kai klausimas ėjo apie Lietuvai karaliaus parinkimą, pabrėžė tuometinio nunciiaus Vokietijoje Arkiv. E. Pacelli tuo reikalu dėtą pastangas.

P. Juozas Macevičius išreiškė savo džiaugsmą dėl objektyvios, tiesos ieškančios dvasios, kurioje vyksta šios diskusijos.

Prof. dr. Z. Ivinskis papildydamas priminė, jog reikėję šiek tiek stabtelėti ir ties Lietuvos vyskupų ryšiais su Šv. Sostu bei ties Mikalojaus I audiencijos pas popiežių įtaka Lietuvos religiniam gyvenimui. Pridūrė, kad pop. Leonui XIII buvo įteiktas Amerikos lietuvių katalikų vardu prašymas paskelbti šventaisiais vysk. Merkeli Giedraitį ir T. Andrių Rudaminą, S.J.; tą raštą paruošęs kun. Al. Dambrauskas-Jakštas. Pijus XI nuo savo popiežiavimo pradžios buvęs lietuviams palankiai nusistatęs ir ne kartą yra suteikęs dvasinės bei materialios paramos. Užbaigdamas prof. Ivinskis maldavo Lietuvos diplomatinės atstovybės leisti istorikams pasinaudoti jų saugomais dokumentais, nes tik tuomet būsią galima praeities įvykius vaizduojant prieiti prie objektyvios tiesos. Į tai tuojau pat atsakė Min. dr. St. Bačkis, pastebėdamas, kad kaž kokių ten sensacingų dokumentų visai nėra; o tai, kas saugoma diplomatinių atstovybių archyvuose yra viešieji tekstai, kurių daugelis jau buvę paskelbti oficialiuose valstybės leidiniuose.

Kun. dr. S. Matulis visiems nuoširdžiai dėkojo už vertingus paskaitos papildymus gyvais prisiminimais ir kvietė prisimenančius, kad pasistengtų patirtus įvykius užrašyti. Jei daugeliui klausytojų dalis pavaizduotų įvykių buvo pačių pergyventa, tai paskaitininkui jau tekę juos pažinti daugiausia iš negyvų šaltinių. Kalbėdamas apie Lietuvos ir Šv. Sosto santykius nenorėjęs liesti pereito amžiaus lietuvių katalikų atspirties prieš pavergėjus, pvz. Kražių skerdynių ir t. t., nes į tiesioginę anų santykių raidą tie įvykiai neįeina.

Paskaitininkas nesutiko su Min. dr. E. Turausko teigimu, kad Lietuvos konkordatas tebuvo Lenkijos konkordato nuorašas. Atidžiau abu konkordatus palyginus, išryškėja, jog Lietuvos konkordatas savo tobulumu žymiai prašoka lenkiškąjį. Tai pripažįsta ir pasaulinio garso teisininkai, kaip F. M. Cappello, S.J., kard. A. Ottaviani ir kiti. Konkordato tobulumas yra arkiv. Jurgio Matulaičio pastangų vaisius. Tai aiškiai galima matyti lyginant arkiv. Matulaičio projektą, kuris randasi centriniame Marijonų archyve, su Lietuvos konkordatu. Konkordatą prof. A. Voldemaras po arkivyskupo mirties sudarė pagal tą projektą. Prieš mirtį arkiv. Matulaitis dar spėjo jį pasiųsti Vatikanui. Todėl konkordato sudarymas įvyko labai greitai. — Ir knygoje *Pijus XI* (Marijampolė 1937) 364 psl. klystama teigiant, jog iš arkiv. Jurgio Matulaičio konkordato projekto sudarytajame belikęs tik vienas kitas dalykėlis. Iš tikrųjų, ne tik konkordato pagreitinimą, bet ir jo turinį nulėmė Dievo Tarnas arkiv. Matulaitis.

Laiko stoka nebeleido paskaitininkui sustoti prie kitų iškeltų klausimų.

Min. dr. St. Bačkis, užbaigdamas šias diskusijas ir antrosios suvažiavimo dienos darbus, iškėlė svarbumą fakto, kad Nepriklauso-

moje Lietuvoje buvo įkurta atskira Lietuvos bažnytinė provincija. Ką tai reiškė mūsų religiniam ir visuomeniniam gyvenimui, mes tuomet, dažnai nukrypę prie kitų, neretai visai pašalinių problemų, gal nepastebėjome ir pakankamai neįvertinome. Istorija betgi tai turės pripažinti kaip vieną iš didžiausių Lietuvos santykiuose su Šv. Sostu amžių bėgyje įvykių.

IV. TREČIOJI SUAŽIAVIMO DIENA

(1957 m. spalio mėn. 4 d.)

Pradėdamas trečiosios suvažiavimo dienos darbus, Akademijos Centro Valdybos vicepirmininkas prof. dr. Z. Ivinskis įžanginiame žodyje įvertino T. T. Marijonų nuopelnus Lietuvos mokslui ir kultūrai. Kad ir trumpu nepriklausomo gyvenimo laikotarpiu jų vienuolių davė visą eilę teologų ir istorikų. Ir šios dienos paskaitininkas, dabartinis Kongregacijos vicegenerolas kun. dr. Pr. Brazys eina savo garbingųjų bendrabičių pėdomis. Jis jau Lietuvoje raštu ir žodžiu skleidė dvasines vertybes: visiems žinoma yra ir jo ištverminga ir vaisinga veikla tremtyje.

a. *Paskaita iš medicinos etikos*

Prof. dr. Z. Ivinskiui pasilikus vadovauti šios dienos rytiniam posėdžiui, kun. dr. Pr. Brazys pradėjo paskaitą pastoralinės medicinos klausimais: *Medicinos etika pagal popiežių direktyvas* (žr. 27-28 psl.).

Po paskaitos ir trumpos pertraukos sekė diskusijos. Min. dr. E. Turauskas, prisiminęs prieš 4 metus Pax Romana juristų kongrese svarstytą skirybų klausimą, pastebėjo, kad Bažnyčia didesne priešvedybine kontrole gal galėtų užbėgti už akių daugeliui vėliau gyvenime išskylančių negerovių bei skaudžių dramų.

Min. dr. St. Bačkis pastebėjo, kad svarstytoji tema buvusi įdomi, aktuali ir mūsų spaudoje mažai gvildinama. Ji esanti svarbi ypač mūsų laikais, kai visur plačiai garbinamas hedonizmas, kai nevaržomas plinta palaidumas (pavyzdžio dėliai paminėjo Prancūzijoje egzistencialistų klubus ir Françoise Sagan pasisėkimą). Nereikia pamiršti, kad individo moralė ir šeimos moralė buvo, yra ir pasiliks visų tautų gyvavimo ir klestėjimo pagrindu.

Kun. dr. V. Balčiūnas atkreipė dėmesį į Bažnyčios direktyvų reikšmę. Šv. Raštas kalba bendra, visiems laikams galiojančia kal-

ba ; Bažnyčia įvairiais atvejais tas pačias tiesas išreiškia mūsų laikams labiau prieinama ir suprantama kalba ; bet ten ir čia kalba tas pats autoritetas.

Prel. dr. L. Tulaba pageidavo, kad, prieš nagrinėjant specifines problemas, būtų buvę gera šiek tiek sustoti ties bendrais žmogaus etikos principais. Gydytojas visuomet privalo turėti prieš akis žmogų tokį, koks jis yra : ne tik fizinę, bet ir dvasinę jo prigimtį. Toliau pastebėjo, kad Bažnyčios « kietumas » kai kuriuose reikaluose nėra kietumas, nes Bažnyčia tvirtai laikosi tiesos, o tiesa neša išganymą. Reikėtų taip pat nepamiršti gydytojo sprendimų reliatyvumo. Kunigas remiasi metafizine, neklaidinga tiesa, o gydytojas dažnai tik spėlioja (čia papasakojo jam žinomą pavyzdį motinos, kuriai, belaukiančiai kūdikio, gydytojas pasakęs : Mirsi ; bet ji, pasivedusi Dievo valiai, ne tik laimingai sulaukė to kūdikio, bet ir po to pagimdė dar penkis kūdikius). Psichoterapeutikos klausimų nagrinėjimas savaime veda prie išvados, kad visi tie žmonių pergyvenami nerimai yra ne kas kita, kaip žmogaus atsinešimo į Dievą liudijimas.

Kun. K. Senkus, remdamasis pastoralinės veiklos patirtimi, pabrėžė priešvedybinio paruošimo ir pasiruošimo svarbą bei reikalingumą.

Kun. prof. St. Yla atkreipė dėmesį, kad tai, ką Bažnyčia šiais klausimais pasako ar duoda direktyvas, yra prigimtinės, visiems žmonėms privalomos etikos aiškinimas. Todėl būtų klaidinga manyti, kad tokie popiežių nurodymai tesaisto vien katalikus ; jie lygiai galioja visiems protingai galvojantiems žmonėms. Be to pageidavo, kad tokie ir panašūs svarstymai, kaip ši paskaita, nepasiliktų uždaro akademikų ratelio nuosavybe, bet būtų išnešami į plačią lietuviškąją viešumą.

Kun. dr. V. Cukuras nurodė reikalą, kad gydytojai ir slaugės būtų paruošti krikščioniškoje dvasioje įvykdyti savo užduotį ; kad gydytojas ir kunigas artimai bendradarbiautų ir dažnai pasitartų abiemis pašaukimams bendrais, žmogaus kūną ir dvasią liečiančiais klausimais.

Ir p. J. Macevičius pasisakė už glaudesnę visuomeninkų ir dvasiškių bendravimą. Iškėlė idomią mintį, būtent, ar nebūtų gera, kad kunigų seminarijose kunigystei besiruošiantiems auklėtiniams turėtų progos kalbėti ne tik gydytojas, bet taip pat ir šeimos motina ?

Kun. dr. Pr. Brazys, atsakydamas diskusijų dalyviams, dėkojo už daug vertingų pastabų bei papildymų. Patvirtino, jog Bažnyčia reikalauja, kad jaunavedžiai eitų į moterystę tam tinkamai pasiruošę. Kai kuriuose kraštuose yra tam specialūs kursai, įstaigos, kur artimai bendradarbiauja kunigas ir gydytojas. Bažnyčia tačiau,

gerbdama atskiro individo laisvę, yra nusistačiusi prieš tą laisvę varžančius priešvedybinius paliudijimus, kaip ji nesutinka su priverstiniu genetinių, eutanazinių, rasinių ir pan. principų pritaikymu. Labai teisinga kun. prof. Ylos pastaba: Bažnyčios direktyvos ir nurodymai saisto visus, nes jie remiasi objektyviaja, prigimtąja tiesa. Tačiau nereikia norėti, kad Bažnyčia išspręstų visas smulkmenas. Ji ypač susilaiko savo sprendimuose ten, kur galutinis žodis priklauso specialistui. Taip pat turi būti išlaikyta riba tarp kunigo ir psichoterapeuto veiklos; kaip daugelyje atvejų taip ir čia galioja įspėjimas: Šalin rankas nuo svetimos specialybės.

Posėdis baigtas pirmininkaujančiojo prof. dr. Z. Ivinskio trumpu padėkos žodžiu paskaitininkui ir diskusijose gyvai dalyvavusiems suvažiavimo dalyviams.

b. Prof. Stasio Šalkauskio minėjimas

Tą pačią spalio mėn. 4 d. 16 val. iškilmėms papuoštoje Lietuvių Šv. Kazimiero Kolegijos salėje įvyko prof. dr. St. Šalkauskio minėjimas. Be nuolatinių suvažiavimo dalyvių į jį atsilankė Lietuvos Atstovas prie Šv. Sosto Min. dr. St. Girdvainis, tuo metu Romoje viešis Vysk. B. Sloskans ir kiti šio aprašymo pradžioje suminėti svečiai.

Minėjimą atidarė Akademijos Valdybos pirmininkas Vysk. V. Padolskis.

Ekscelencijos, aukštai gerbiamieji Prelatai, Kunigai, Ponios ir Ponai.

Po trijų intensyvaus darbo dienų, visą laiką gausiai posėdžiuose dalyvaujant Romos lietuviams, šiuo iškilmingu susirinkimu norime užbaigti L. K. Mokslo Akademijos suvažiavimo dienas.

Bet prieš pradėdant šio iškilmingo posėdžio darbus, jaučiu malonią pareigą pasveikinti atvykusius į mūsų tarpą naujus didžiai garbingus svečius: Jo Ekscelenciją Latvijos vyskupą Bol. Sloskans, buvusį eilę metų Solovkuose ir kankintą už tikėjimą. Ekscelencija nėra tik paprastas mūsų tautos kaimynas: jis kalba lietuviškai ir tuo tarsi priklauso mūsų šeimai. Malonu taip pat pasveikinti Jo Ekscelencijos palydovą Jo Prakilnybę prelatą Jazeps Čamans, kuris su mumis čia Romoje visuomet nuoširdžiai bendradarbiauja. Didžiai malonu pasveikinti ir mūsų Ministerį prie Šv. Sosto dr. Stasį Girdvainį. Mums, Ekscelencija, visuomet malonu Jus matyti savo tarpe. Bet ypač šiandien mes džiaugiamės dėl Jūsų atsilankymo į mūsų tarpą, baigiant mūsų Akademijos suvažiavimo dienas.

Suvažiavimas baigiamas a. a. prof. dr. Stasio Šalkauskio minėjimu, kuris turi būti tarsi mūsų suvažiavimo vainikavimas. Kai mes, Valdyba, savo tarpe tarėmės apie suvažiavimo sušaukimą, daug baimės turėjome ir susirūpinimo, kaip viskas pavyks, kai čia Europoje taip maža mūsų yra, kurie galėtų tokiaime suvažiavime dalyvauti. Bet, ačiū Dievui, tas suvažiavimas įvyko, ir man atrodo, kad viskas išėjo patenkinamai. Paskaitos buvo paruoštos rūpestingai; visi su dėmesiu jų klausėsi. Tie, kurie suvažiavime negalėjo dalyvauti, neabe-

joju, galės jas skaityti atskirame leidinyje, kurį išleisti yra mūsų visų karštas noras ir troškimas.

A. a. prof. dr. St. Šalkauskio minėjime maloniai sutiko kalbėti prof. dr. J. Eretas, buvęs jo artimas bendradarbis. Neabejoju, kad didžiai gerbiamas prof. dr. J. Eretas apie a. a. prof. dr. St. Šalkauskį turės daug ko mums pasakyti, nes šiuo metu jis rašo jo biografiją, kuri, berods, beveik baigiama.

Šiandien mūsų visų akys krypta į tą didelę asmenybę, a. a. prof. dr. St. Šalkauskį, apie kurį aš, kaip vyskupas, tiek galiu pasakyti, kad, jį asmeniškai pažinojęs ir skaitęs jo raštus, jam negalėčiau padaryti jokių priekaištų, kas liečia jo teologines mintis. Tai asmuo, kuriuo Lietuvos vyskupai visur ir visuomet galėjo pasitikėti, kurį visur ir visuomet galėjo priešakyje katalikiškų organizacijų ir sąjūdžių statyti. Dieve duok, kad jis ir miręs mūsų tautos priešakyje stovėtų ne tik savo mokslu, bet ir savo gyvenimo šventumo pavyzdžiu. Labai prašau didžiai gerbiamą prof. dr. J. Eretą apie taip brangų mums asmenį tarti mums žodį.

c. Suvažiavimo uždarymas

Po prof. dr. J. Ereto gyvos, įdomios, visų atidžiai sekotos paskaitos (žr. 175-209 psl.) Akademijos Valdybos pirmininkas Vysk. V. Paldolskis tarė užbaigos žodį.

Labai nuoširdžiai dėkoju didžiai gerbiamam prof. dr. J. Eretui už taip gražią paskaitą apie šią didžiąją mūsų tautos asmenybę. Prof. dr. J. Eretas, visiems gerai žinomas savo iškalbingumu, mokėjo a. a. prof. dr. St. Šalkauskį kaip gyvą prieš mūsų akis pastatyti. Lauksime didžiai gerbiamo Profesoriaus ruošiamos biografijos pasirodymo. Kad ši biografija yra prof. Ereto rašoma, galiu ir save kiek pakaltinti. Kai 1953 metais lankiausi Amerikoje ir viešėjau pas kun. J. Karalių, Shenandoah, Pa., šis garbingas mūsų kunigas ir mecenatas man dėstė reikalą išleisti mūsų tautos didžių asmenybių biografijas ir pirmoj vietoj a. a. prof. dr. St. Šalkauskio biografiją, žadėdamas paremti jos paruošimą ir išleidimą. Jieškant asmens, kurs tai galėtų padaryti, aš jam nurodžiau prof. dr. J. Eretą, buv. a. a. prof. Šalkauskio artimą bendradarbį. Ir man buvo pavesta tuo reikalu su prof. Eretu susitarti. Džiaugiuosi, kad prof. dr. J. Eretas maloniai sutiko šio darbo imtis ir kad šis darbas jau eina į galą.

A. a. prof. St. Šalkauskis buvo paskutinis L. K. Mokslo Akademijos nepriklausomos Lietuvos laikais pirmininkas. Mes akademikai džiaugiamės, kad tą jo vadovautą Akademiją galėjome čia tremtyje atkurti, ir ryžtamės tą darbą visomis jėgomis tęsti. A. a. prof. dr. St. Šalkauskis yra tikrai šviesi mūsų tautos asmenybė ir neabejoju, kad mūsų jaunimui jis švies savo tauriu pavyzdžiu, uždegs jį moksliniam darbui ir savęs tobulinimui, taip kad jo dėka mūsų tauta galės susilaukti tikrai taurių asmenybių, kurių auklėjimas ir ruošimas Lietuvai jam taip labai rūpėjo. Taigi, didžiai gerbiamas Profesoriau, labai nuoširdžiai Jums dėkojame, kad malonėjote atvykti į mūsų tarpą ir pasidalinti su mumis tomis žiniomis. Labai ačiū.

Jo Ekscelencijos vyskupo B. Sloskans informacijai norėčiau pasakyti, kad didžiai gerbiamas mūsų Prelegentas yra šveicarijos lietuvis, t. y. gimęs šveicaras, bet tapęs lietuviu iš pašaukimo, vedęs lietuve žmoną, dirbęs Lietuvoje įvairiose pareigose, profesoriavęs ir buvęs didelis katalikiško Lietuvos jaunimo vadas. Eilę metų jis vadovavo mūsų Pavasarininkams. Savo iškalbingumu mokėjo uždegti minias, ypač jaunimą, kurio jis buvo neginčia-

mas vadas. Savo uginga dviejų valandų kalba «Pavasario» Sąjungos konferencijoje Kaune įsiai sukėlė audringą visų dalyvių pritarimą «Pavasario» Federacijos įkūrimui, sudarant atskiras Vyrų ir Mergaičių Sąjungas. Man pačiam teko būti šio reginio liudininku.

Mes lietuviai katalikai džiaugiamės ir Jums, Pone Profesoriau, esame didžiai dėkingi, kad dideliu savo įnašu mūsų tautai Jūs tikrai neįkainuojamai daug esate pasidarbavęs. Katalikiškoji Lietuva niekuomet to neužmirš.

Pagaliau šis minėjimas ir visas suvažiavimas bei suvažiavimo darbai eina prie pabaigos. Norėčiau pasiūlyti pasiūsti pasveikinimų asmenims, kuriems mūsų Akademija ir jos darbai visuomet buvo arti širdies ir širdyje, kurie ir dabar tą mūsų darbą čia tremtyje seka. Tai, būtent, J. E. arkiv. Metropolitui J. Skvireckui, Austrijoje, J. E. vysk. V. Brizgiui, Chikagoje, ir taip pat J. Prakilnybei prel. Pr. Jurui, kuris savo finansine parama ateina Akademijai į pagalbą, padėdamas išleisti įvairius paruoštus ar ruošiamus mokslo veikalus. Siūlau taip pat pasveikinti Italijos vyriausybę, su kurios žinia mes čia veikiamo, pasiunčiant sveikinimus taip vadinamai Presidenza del Consiglio, kuriai buvo pranešta apie mūsų veikimą.

Norėčiau dar pranešti, kad buvo prašyta audiencijos pas Šv. Tėvą, ir bilietai į audienciją jau gauti. Dalyvausime kartu su Pasauliečių Apaštaltvimo Kongreso dalyviais rytoj 5 val. po piet šv. Petro bazilikoje. Šv. Tėvui sveikinimo telegrama jau vakar buvo pasiūsta.

Noriu dar pranešti Akademijos nariams, kad rytoj pusiau dešimtą valandą ryto šioje Šv. Kazimiero Kolegijos salėje šaukiamas Akademijos narių pasitarimas dėl ateities darbų. O tų darbų numatoma daug. Stengsimės artimoje ateityje, po kelerių metų, vėl susaukti Akademijos suvažiavimą, tik šį kartą regimai jau Šiaurės Amerikos žemyne. Vakar Ponai Rudžiai iš Chicagos, Ill., lankydami mūsų suvažiavime, sekantį Akademijos suvažiavimą maloniai pakvietė daryti Chikagoje, jiems globojant, remiant ir garsinant, kad L. K. Mokslo Akademija galėtų pasireikšti ir tarptautinėje plotmėje. Ponams Rudžiams už malonų kvietimą ir pažadus labai nuoširdžiai visos Akademijos vardu dėkoju. Stengsimės kvietimu pasinaudoti, jei ne po dviejų, tai po trijų metų. Tam ruošiantis pirmas mūsų uždavinys bus išleisti šio suvažiavimo darbus, išspausdinti čia skaitytas paskaitas. Reikės tačiau jieškoti mecenato, kurs mus paremtų šiame darbe.

Uždarant šį mūsų minėjimą ir suvažiavimą, noriu dar kartą visiems nuoširdžiai padėkoti už malonų atsilankymą, — padėkoti visiems ypač čia esantiems svečiams dalyviams, J. E. Vyskupui Bol. Sloskans, Jo Pr. Prel. J. Čamans, Jo Ekscelencijai dr. St. Girdvainiui, Lietuvos Atstovui prie Šv. Sosto. Taip pat noriu nuoširdžiai padėkoti visiems prelegantams, paskaitininkams, ypač atvykusiems iš toliau — Ekscelencijai Ponui Ministeriui dr. St. Bačkiui, ir visiems kitiems. Noriu taip pat padėkoti ir savo artimiausiems bendradarbiams, Centro Valdybos nariams. Visi pagal išgales įsijungę į darbą, ruošiant šį suvažiavimą, visi dirbo iš širdies, kad tik suvažiavimas praeitų gražiai ir sklandžiai. Ir man atrodo, kad jis praėjo patenkinamai ir gal net galėčiau pasakyti, kad gerai, žinant sąlygas, kuriomis mes čia susirinkome. Faciant meliora potentes.

Dar kartą visiems atsilankusiems nuoširdžiausiai dėkoju ir šį suvažiavimą laikau baigtu. Prašyčiau sugiedoti Marija, Marija.

* * *

Sekančią dieną L. K. M. Akademijos Valdyba ir į suvažiavimą atvykę Akademijos nariai buvo susirinkę pasidalinti mintimis ir pasitarti apie Akademijos veiklos tremtyje sąlygas ir galimybes.

PAULIUS RABIKAUSKAS S.J.

IV L. K. M. Akademijos suvažiavimo
sekretorius

Roma

ASMENVARDŽIŲ IR VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ

Asmenvardžiai atspausdinti didžiosiomis raidėmis, žurnalų, laikraščių, enciklikų pavadinimai kursyvu, pagaliau vietovardžiai ir kita įprastiniu šriftu.

- ABRAHAM WL. 150
Acta Apostolicae Sedis 29-36, 38-47
 Adelaide 285
 ADOMAS 2, 7-8, 19
 ADOMAS BREMIETIS 140
 Afrika 53, 60, 61, 63, 65, 255, 258
Aidai 104, 111, 128, 134, 142, 183-184, 189, 209, 217, 236, 271
 Akademija, žr. Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija
 Alaušo ežeras 252
 ALBERTRANDI 137
 ALDOBRANDINI IPOLITAS, Kard. 144
 ALEKNA ANTANAS, Kan. 159, 264, 266
 ALEKSA PIJUS, Kan. 271
 ALEKSANDRAS IV, Pop. 127
 ALEKSANDRAS VI, Pop. 59, 136
 ALEKSANDRAS VII, Pop. 147
 ALEKSANDRAS, D. L. Kunig. 136
 ALEKSANDRAS I, Caras 154-155, 157, 159
 ALEKSANDRAS II, Caras 161
 ALEKSANDRAS III, Caras 151, 162
 Aleksandro bažnyčia, Šv. 272
 ALEKSIS (ALEKSANDRAVIČIUS) ALEKSANDRAS 253
 Aleksotas 279
 ALFONSAS LIGUORI, Šv. 217
 ALGIRDAITIS 129
 ALGIRDAS 293
 Alinauka, vkm. 252
 ALLO E. B. 222
 Alsėdžiai 145, 147
 AMBRAZEVIČIUS JUOZAS 226; žr. dar BRAZAITIS JUOZAS
 Amerika 59
 Amerika, Šiaurės, geografinė prasme 255
 Amerika, J.A.V. prasme 163, 165-166, 177, 184, 191, 213, 242, 252, 256-258, 300; žr. dar J.A.V.
 Amerika, Pietų 60
 Amerika, Šiaurės, J.A.V. prasme 241, 269, 301; žr. dar J.A.V.
 Amerikos lietuviai, Šiaurės 214
 Amerkos lietuviai katalikai 296
 Amerikos Lietuvių Misija 253
 Amerikos Lietuvių R. Katalikų Federacija 285, 294
 Amerikos Lietuvių R. Katalikų Kunigų Vienybė 128
 Amerikos Lietuvių Taryba 253
 Amerikos Raudonojo Kryžiaus Misija 253
 AMMANN A. M., S.J. 154-155, 158, 160
 Amsterdam 255
 Amsterdam, U.S.A. 249
 Amžinasis Miestas 147, 165, žr. dar Roma
 ANDREE K. 255
 ANGER JOSEPH 25
 Anglija 140, 184
 Anglijos lietuviai 214
 Angola 258
 ANGWERD 180
 Anta'ieptė 268
 ANTANAVIČIUS JUOZAS, Prel. 162
 Antano bažnyčia (Kaune), Šv. 249
 ANTIGONA 56
 ANTIKRISTAS 204-205
Apaštalu Darbai 23
 Apaštalu Sostas XI, 57, 117-174, 214, 220, 241, 246, 269, 293-294; žr. dar Šventasis Sostas
Apreiškimas, Šv. Jono 211
Apžvalga 215, 218

- ARATA ANTONINAS, Arkiv., Nunc. 173
- ARBUSOW L. 122
- Archivum Philologicum* 142
- AREZZO TOMAS, Arkiv. 151, 155-158
- Argentino lietuviai 214
- Ariogala 178-179
- ARISTOTELIS 109, 111, 186-187
- AŠMANTAS ANDRIUS 281
- Ateities Spinduliai* 221
- Ateitininkų Federacija 256
- Ateitininkų Konferencija (Voroneže) 266
- « ATEITININKŲ TĖVAS » 230; žr. dar DOVYDAITIS PRANAS
- Ateitis* 164, 179, 181-183, 191, 194, 209, 221-222, 229, 231, 235-236, 270-271, 277
- Athenaeum* 236, 266, 277
- Atspindžiai* 221-222
- Augustavo (Seinu) vyskupija 154
- AUGUSTINAS, Šv. 3, 16, 25, 33, 59, 127
- Aukštaitija 244
- Aukštieji Kursai Kaune 231
- Aukštoji Panemunė 272
- Australija 285
- Austrija 129, 140, 151, 266, 301
- Aušra* (tilžiškė) 275
- Aušra* (vilniškė) 270
- Aušrinė* 229
- Aušros Gimnazija 234, 238
- Aušros Vartai 222
- Avignonas 123, 128
- AVIŽONIS Dr. 222
- Azija 53, 60, 65, 255
- AYELS 59
- Babelis 232
- BACCONIERE 66
- BAČKIS STASYS ANTANAS, Min. Dr. XI, XV, 49-66, 285-286, 290-297, 301
- Baden 94
- Bad Nauheim 98
- BAGDANAVIČIUS VYTAUTAS, Kun., M.I.C. 201, 209, 271
- Bajorai 231
- Bahamų salos 258
- BALČIŪNAS VYTAUTAS, Kun. Dr. XII, XV, 201, 209, 251, 263, 285, 287-288, 291, 294, 297
- B.A.L.F. 257
- Baltija 122, 254
- Baltijos kraštai 169
- Baltoskandija 258
- BALTRUŠIS IGNAS, Prel. 268
- Baltstogė 270
- Baltų Institutas 258
- BANAITS SALIAMONAS 252
- Bandungas 53
- BARANAUSKAS ANTANAS, Vysk. 162, 275
- BARRAINE R. 66
- BARTH HANS 80, 97
- BARTKUS FELIKSAS, Prel. 217
- BARTOLONI RIČARDAS, Ark., Nunc. 172-173, 254, 295
- BARTOSZEWICZ J. 150
- BARTOSZEWICZA JULIANA 150
- BARTUŠKA VINCAS, Kun. Dr. 166, 253
- BARYCZ H. 150
- BARZDYLA A. 222; ČESNIO BL. Sla-
pyvardis, žr.
- BASANAVIČIUS JONAS, Dr. 163, 166, 275-276
- BATORAS ANDRIUS 148
- BATORAS STEPONAS 142
- Baublys 180
- BAUER RAYMOND A. 98
- Bavarija 167
- Bazelio koncilija 134, 266
- Bazelis 76, 209, 236, 285
- Bažnytinė Lietuvos Provincija 261
- Bažnytinio Meno Draugija 221
- Bažnytinių Turtų Valdymo Taryba (Kaune) 223
- BEDNARSKI ST. 150
- Belgija 60, 104, 225, 229, 268, 285
- Belgų Kongo vyskupas 61
- BELLARMINO ROBERTAS, S.J., Kard. Šv. 144, 150
- Belmont 274
- BENDORIUS VYTAUTAS, Dr. 177
- Bendras Žygis* 226
- BENEDIKTAS xv, Pop. 60-61, 166-167, 170
- BERDIAJEV MIKALOJUS 90-91, 95-96, 112-114, 196
- BERESNEVIČIUS ALEKSANDRAS, Vysk. 159
- Berlynas 73, 75, 82, 102, 126, 168, 173, 234

- Bern 98, 167
 BERNHEIM E. 127
 BERTHIER 219
 Betliejus 17
 BHAGAVAT-PURANA 219
 BIAUDET H. 141
 BIČIŪNAS JONAS, Kun. 271
 BIELIŪNAS ANTANAS, S.J., Kun. 201
 Birštonas 252
 BIRŽIŠKA MYKOLAS 230
 BIRŽIŠKA V. 159, 236
 BIRŽIŠKOS broliai 179
 BISTRAS LEONAS, Dr. 237-238
 BIZAUSKAS KAZYS 170
 Bliuviškių km. 275
 BOCHENSKI J.M. 72-73
 BOJAŽINSKAITĖ ANTANINA 177
 BOLIVARAS 60
 BOLOGNETTI ALBERTAS, Nunc. 142
 Bolonija 144
 BONGIOVANNI BERNARDAS, Nunc. 137
 BONIFACAS, Šv. 122
 Bonn 73, 75, 78, 80, 209, 258
 Bonne Presse 65
 BORATYŃSKI L. 150
 BORATYŃSKI Z. 141
 BORGIA PRANCIŠKUS, S. J., Šv. 140
 BORISEVIČIUS VINCAS, Vysk. 174, 247, 281
 BOSC 65
 Boston 183, 215, 217, 236
 BOUDOU ADRIANAS, S.J. 155, 159, 170
 BOUVINES 59
 BOUYER L. 25
 BRAZAITYS JUOZAS, Prof. 197, 199, 205-207, 209, 230, 236; žr. dar AMBRAZEVIČIUS JUOZAS
 Brazilija 255
 BRAZYS PRANAS, M.I.C., Kun. Dr. XI, XV, 27-48, 168, 174, 285, 289-291, 293-294, 297-298
 Breslau 44
 Breslavo seimas 130, 132
 Brėslauja 241
 BRIERE, YVES LA 61, 65
 Britai 258
 BRIZGYS VINCENTAS, Vysk. 65, 99, 174, 287, 301
 BROCKMOELLER KLEMENSAS 69, 104-108
 Brooklyn 128, 179, 183-184, 191, 209, 236, 251
 BRŪMANIS A., Kun. 155
 BRUNONAS, Šv. 122, 186
 BUCHARINAS 97
 BUČYS PRANCIŠKUS, Vysk. XII, 169-170, 172-173, 185, 201-202, 204, 213-217, 219, 222, 241, 254, 268, 275, 279; žr. dar PULVIS, ŽEMAIČIŲ PRIETELIS
 BUČMYS, Kun. 278
 BUDA GOTAMA 219
 BUECHNERIS 181
 BULGAKOVAS 196
 BUMŠAS BRONIUS, Kun. 242
 BUNGE G. 127, 132
 BUNKARTAITĖ MARIJONA 228
 BUONACCORSI PILYPAS 148
 BURBA ALEKSANDRAS, Kun. 213
 BURKHARTŲ giminė 228
 BURZIO JUOZAS, Prel. 173
 BUTVILA VLADAS, Kan. 281
 BYSTROŃ J. St. 139
 California 177, 274; žr. dar Kalifornija
 CALIGARI JONAS ANDRIUS, Nunc. 141
 CALVEZ JEAN YVES 66, 74-75, 77-78, 83, 85-87, 89, 91-93, 115
 Cambridge 191
 Campo di Fiore 144
 Campo Verano 214
 CAPPELLO F.M., S.J. 296
 Carleton kolegija (J.A.V.) 257
 Casalmonferrato V, VII, XV
 CASPAR ERICH 126
 CENTOZ ALOYZAS, Arkiv. Nunc. 173, 295
 Centrinis Lietuvių Komitetas 166
 Centro Europos Federalistų Klubas 257
 Chiappa de 59
 Chicago 155, 203, 209, 215-216, 252-254, 258, 276, 285, 301
 CHODYNICKI K. 128
 CIEPLIAKAS J., Vysk. 240
 CIOLEK ERASMAS 136, 148
 CIRTAUTAS KASPARAS FELICIJONAS, Vysk. 162, 219, 240
 ČIŠKEVIČIŪTĖ-KOREIVIENĖ 178
 Città del Vaticano VII

- CLAUDEL PAUL 5
 COLIN ARM. 66
 COLLIARD CL. ALB. 66
 COMMENDONI, Kard. 137, 140
 COMTE 181
 CONSALVI HERKULAS, Kard. 156, 158-159
 Consilium Vigilantiae 223, 248
 CORDERO TORRES J. M. 59
 CUKURAS VOLDEMARAS, Kun. Dr. 285, 291, 298
 Cypselos arkiv. 269
 ČADAJEVAS 196
 ČAMANS JAZEPS, Prel. 285, 299, 301
 ČARTORISKIS JUOZAPAS, Kunigaikštis 148
 Čekija 131-132, 134
 Čekoslovakija 52, 57
 ČELPANOVAS, Prof. 271
 ČEPINSKIS VINCAS, Prof. 216, 238
 ČERNIUS JONAS, Gen. 238
 ČESAITIS IGNAS, Dr. Prof. 281
 ČESNIŲ šeima 218
 ČESNYS BLAŽIEJUS, Prel. Prof. XII, 217-223, 246; žr. dar BARZDYLA A.
 ČYVAS MATAS, Kun. Dr. XII, 249
 DABUŽIS JUOZAS, Kun. 253
 DALLOZ 65
 Damaskas 23
 DAMBRAUSKAS-JAKŠTAS, Prel. 163-166, 168, 183-184, 203, 216, 219, 223, 229, 236, 241, 243, 266-268, 296
 Danija 268
Darbininkas 254, 271
 Darbo Federacija 230
 Darmstadt 91
 DARVINAS 181, 222
 Daugailiai 268
 DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ V. 203
 DAUGIRDAS TADAS, Archeol. 180
 Daugpilis 269, 279
 Dauguva 122
 Daujočiai 264
 DAUKŠA MIKALOJUS, Kan. 142
 Daukšiškių dvaras 145
 Daukšių parapija 275
 Defensor Vinculi 248
 Dell'Aqua VII
 Del Prado 219
 DESCARTES 189
 DESCLEE 57, 66
Deuteronomium 22
 DIAMANDESCO J. 66
 Didysis Vilniaus Seimas 275; žr. dar Vilniaus Lietuvių Seimas
 Didžioji Lietuvos Kunigaikštija 118, 134, 136, 140, 144-145, 148-149
 DIKLININKAITIS PRANAS, Dr. XII, 198-199, 224-227, 230
Dirva-Žinyčia 215
Divini Redemptoris, Enc. 101, 114
 DŁUGOSZ JONAS 123, 129, 132-133
 DŁUGOSZ TEOFIL 150
 DOBROGOSTAS, Poznanės vysk. 123, 148
 DOBROVOLSKIS KAZIMIERAS, Kun. 285
 DOGELIS POVILAS, Kan. 229
 DOMS H. 44
 Dorpatas (Tartu) 183, 229, 237
 DOVYDAITIS JUOZAS 228
 DOVYDAITIS MOTIEJUS 228
 DOVYDAITIS PRANAS, Prof. XII, 182-183, 192-194, 201, 209, 228-236, 271; žr. dar «ATEITININKŲ TĖVAS»
Draugas 165, 168, 171, 254, 270-271, 273, 277
Draugija 164, 166, 183-184, 215, 221, 223, 229, 242, 248, 266, 270, 277
 Drezdenas 155
 Dubysa 233
 Dublino Euch. Kongr. 214
 DUDA ETIENNE 148
 DUDICEWAS WLADIMIRAS 92
 Duesseldorf 25, 115
 DUNDULIS BRONIUS 132
 Duquesne univ. Pittsburghe 257
 Džukija 272
 EBERING 126
Ecclesiasticus 22
Efeziečiams 11, 13-14, 20, 22
 Endriejavo parapija 278
 ENGELSAS FRIDRIKAS 73, 81, 84, 95-97, 110, 114
 ERETAS JUOZAS, Prof. Dr. XII, XV, 175-209, 231, 236, 271, 285, 287, 289, 291-292, 295, 300
 ERZBERGERIS, vokiečių politikas 241
 Estija 52, 170, 237
 Etats Unis žr. J.A.V.
 Europa 52, 54, 60, 128-130, 133, 135,

- 184, 189, 200, 219, 232, 235, 253,
255-257, 265, 268, 299
Europos Lietuvis 271
- FAIDUTTI ALOYZAS, Mgr. 170-172
FAUCHILLE P. 54, 66
FAYARD ARMAND 52, 59, 65
FECHNERIS 185
FERNESOLLE P. 180
FESSARD, GASTON, S.J. 112
FETSCHER IRING 72-73, 75, 80-83,
85, 88-89, 99, 113
FEUERBACHAS 75, 83-84
FIJALEK JONAS 123
FILONARDI MARIUS, Nunc. 143
Filosofijos fakultetas 206, 226
Filosofijos skyrius 192-194, 197, 203
FISCHER K. J. 216-217
FLORY CHARLES 52, 64
FOERSTERIS FR. W. 184
Fordhamo univ. 253
France žr. Prancūzija
Frankfurt am Main 73, 75, 104
FRANKL VIKTORAS 41
Freiburg im Breisgau 77, 209
FREUDAS 34, 41
Friburgas (Šveicarijoje) X, 102, 116,
125, 165, 176, 180, 184-185, 187,
190-192, 213, 219, 234, 254, 275-
276
FRIDRICHAS II 126
FUEHRMAN 160
FUMET S. 180
- GABRYS-PARŠAITIS JUOZAS 253
Gailionių km. 260
Galatams 13, 15, 121, 288
Gamtos Draugas 232
Gamtos-Matematikos fak. 254
Ganha 53
Ganytojas 266, 277
Gardinas 146, 244
Gardino gubernija 157, 160
GARMUS PRANAS, Kun. 242
GASPARRI PETRAS, Kard. 166, 169-
170
GAVĖNAS PRANAS, S. D. B., Kun. Dr.
285, 290-291
GEDGAUDAS (SIENKO) PETRAS 133
GEDIMINAIČIAI 147
GEDIMINAS 128
Gedimino ordinas 173
- GEDVILA M. 247
GEIŠAS MERKELIS 144
Genesis 34, 47
Genf žr. Ženeva
Germanicum kolegija 279
GIEDRAITIS IGNAS, Vysk. 156, 159
GIEDRAITIS JUOZAS ARNULFAS, Vysk.
153, 156-157, 159
GIEDRAITIS MERKELIS, Vysk. 118,
141-142, 149, 163, 291, 296
GIEDRAITIS SIMONAS, Vysk. 156-157,
159
GIEDRAITIS STEPONAS, Vysk. 145,
153
GINTAUTAS J. 274; Vysk. STAUGAI-
čio slapyvardis, žr.
GINTILA JONAS KRIZOSTOMAS 159
GIOVANNINI PAULUS AEMILIUS, Nunc.
137
GIRA LIUDAS 236
GIRDVAINIS STASYS, Min. Dr. 172-
173, 285, 299, 301
GIRNIUS JUOZAS, Dr. 180
Giršinių vkm. 240
GIŽINSKAS LEONARDAS, Kun. 243
Gyvoji Dvasia, sąjūdis 200-203, 219
GLORIEUX CH. 25
Gniezno arkivyskupas 118, 130, 132,
137, 141, 149, 154
Gniezno arkivyskupija 134
GOBIS JUOZAS 189
Goerresgesellschaft 234
Goettingen 113
GOŠTAUTAITĖ BARBORA 178
GOŠTAUTŲ šeima 178-179
Graikija 96
GRAUŽINIS KAZIMIERAS 173
Graz 87, 108, 111
GREGOIRE, Abbé 54
Gregorianos universitetas žr. Griga-
liaus univ.
GREGORIJUS žr. GRIGALIUS
GRIGAITIS ALEKSANDRAS, Prel. Dr.
169
GRIGAITIS J. 236
Grigaliaus universitetas VI, 248, 279,
288
GRIGALIUS XVI, Pop. 151, 159-161
GRINIUS JONAS, Prof. Dr. XII, 198-
199, 224-227, 234, 236
GRINIUS KAZYS 172
Griškabūdis 275

- GRONER JOSEPH-FULKO 102
 GRUŠAS JUOZAS 201
 Gruzdžiai 264
 Gudija 160
 GUERRY, Mgr. 65
 GUYAU J. M. 229
- Haaga 30
 HABSBURGAI 129
 Haiti 60
 Hamburgas 93
 HARTLER K. 136
 Hebridų salos 258
 HEGELIS 68, 75-76, 78-80, 83, 85-86,
 89, 95, 97, 105, 107, 109
 HEID BRUNO 37
 HEINCHEN F. A. 238
 HELLO ERNEST 176, 179-184, 199
 HELMHOLDAS 140
 HELSINKI 141
 HENRIKAS VIII 141
 HENRIKAS VALOIS 118, 149
 HERBIGNY M. D', S.J. 182, 186
Herder-Korrespondenz 41
 HERMANN VON SALZA 126
 HERTLING GEORG VON 241
 HINDENBURGAS 241
 HITLERIS 207
 HOLBAECK FERDINAND 25
 HOLOVINSKIS ALEKSANDRAS, Vysk.
 161
 HOLZWART 275
 HOMERAS 259
 HOMMES JAKOB 77-78, 91-92, 94, 96,
 109
 Honduras 258
 HORAY P. 65-66
 Horodlės unija 133
 Horsens 268
 HOSIUS STANISLOVAS, Kard. 148
 HOVALDAS IGNAS, Prel. 156-157
- IEVA 7
 ILGŪNAS 216
 ILJINAS 216
 Illertissen 169
 Indija 53, 185-187, 266
 Indonezija 53, 62
 Innsbruckas 37
 INOCENTAS III, Pop. 122
 INOCENTAS IV, Pop. 59, 127
Inscrutabili Dei consilio, Enc. 99
- IRENĖJUS, Šv. 5
 Ispanija 59-60, 148
 Istorinė Lietuva 154
 Italija 30, 60, 129, 140, 150, 285-
 286, 301
 Iudex Synodalis 248
 IVINSKIS ZENONAS, Dr. Prof. XI-XII,
 XV, 117-150, 166, 193, 198-199,
 209, 217, 239, 267, 285, 287, 291,
 293-294, 296-297, 299
- JABLONSKIS KONSTANTINAS, Prof. 142
 JADVYGA 129
 JAKŠTAS žr. DAMBRAUSKAS-JAKŠTAS
 JAŁBRZYKOWSKI ROMUALDAS, Arkiv.
 269
 JANULAITIS AUGUSTINAS 136
 JANUŠEVIČIUS (JANUŠEVYČIUS) POVI-
 LAS, Prel. 164-165
 JASKIEWICZ VLADAS KAZIMIERAS, S.J.,
 Prof. 140
 JASPERS KARL 52, 76
 JASTRZĘBIECO ANDRIUS, Vysk. 123
 JATULIS POVILAS, Kun. Dr. 144, 285
Jaunimas 222
Jaunimo Vadas 270
 JAUNIUS KAZIMIERAS 219, 268
 J.A.V. 50, 53-54, 104, 177, 251, 253-
 254, 256, 259, 266, 277, 285, 293-
 294; žr. dar Amerika, Amerika
 Šiaurės J.A.V. prasme, Naujasis
 Pasaulis
- Jeremijas* 6
 JERONIMAS PRAGIŠKIS 136
 Jeruzalė 277
 JOANA 248
 JOGAILA 123, 129-132, 134, 136, 148
 JOKANTAS KAZIMIERAS, Dr. XII, 237-
 239; žr. dar MIŠKONIS KAZIMIERAS
 JONAS KRIKŠTYTOJAS, Šv. 8
 JONAS XXII, Pop. 128
 JONAS XXIII, Pop. 62, 130
 Joniškėlis 260
 Joniškis 177-178
 Jono bažnyčia Vilniuje, Šv. 268
Jono evangelija Šv. 4, 6, 8-10, 12,
 15-16, 20, 36, 288-289
 Jono Šv., kapinės Brooklyne 251
 Jungtinių Tautų Organizacija (J.T.O.)
 50-51, 53, 62-64
 JURAS PRANČISKUS MYKOLAS, Prel.
 VI, X, 209, 301

- Jurbarkas 252
 JURGINIS JUOZAS 125
 Jurgio ligoninė Suv. Kalv., Šv. 237
 JURGUTIS VLADAS, Prof. 170, 219
 Juškų km. 224
 Južintai 252
- KAHNMEYER 238
 KAIRYS STEPONAS, Prof. 180
 Kaišiadorių katedros kapitula 246
 Kaišiadorių vyskupas 246
 Kaišiadorių vyskupija 246-247
 Kaišiadorių vyskupijos sinodas 247
 Kaišiadorys 246-247
 Kalifornija 257 žr. dar California
 Kalifornijos univ. 256
 Kaltinėnai 180
 Kaluga 161
 Kambodžas 53
 Kamerunas 61
 Kanada 257-258, 269
 KANTAS EMANUELIS 178, 189, 196, 266
 KARALIUS JUOZAPAS ANTANAS, Kun. 300
 KAREVIČIUS PRancišKUS, Vysk. XII, 165-166, 168, 171, 214, 220, 240-243, 246, 279
 KARIBUTAS 132
Karo Archyvas 237
 KAROLIS IV, Imperat. 128
 Karo Mokykla 241
 KAROSAS ANTANAS, Vysk. 162, 171, 240, 269, 275, 281
 Kartaginos Euch. Kongr. 214
 KARTUNNEN L. 141
 Katalikų Akcija 261
 Katalikų Veikimo Centras 231, 263
 KATILIUS J. 230
 Kaukazas 241
 Kaunas 125-126, 128, 133, 136, 146, 159, 163-166, 169-170, 173, 179-183, 191-192, 198, 202, 204, 209, 214-219, 221, 223-224, 226, 229-231, 233-236, 238, 240-241, 243, 247, 249-250, 252, 255, 260-263, 266, 271, 276-277, 301
 Kauno arkivyskupija 174, 248, 264
 Kauno bazilika 261, 242, 264
 Kauno bazilikos kapitula 223, 265
 Kauno gubernija 160
 Kauno Jėzuitų Gimnazija 234
 Kauno Kunigų Seminarija 223, 248, 250, 260-261, 264-265, 276, 279-280; žr. dar Žemaičių Dvasinė Seminarija ir Žemaičių Kunigų Seminarija
 «Kauno Lietuva» 133
 Kauno metropolijos elenchas 135
 Kauno rotušė 252
 Kauno Suaugusių Gimnazija 264
 Kauno Universitetas 176
 Kauno I Gimnazija 230
 KAUPAS JULIUS 253
 KAZIMIERAS Šv. 134, 136, 143-144, 146, 261
 KAZIMIERAS, D.L.K. 134
 Kazimieriečių Gimnazija Kaune 234
 Kazimiero bažnyčia Vilniuje, Šv. 160
 Kazimiero Draugija, Šv. 164, 260, 266
 Kazimiero Kolegija, Šv. XV, 286-287, 299, 301
 KAZLAUSKAS VUTAUTAS, Kun. Dr. 285
 Kėdainiai 147, 154
 KELIUOTIS JUOZAS 198-199, 201
 KEMĖŠIS FABIJONAS, Kan. 281
 Kennebunk Port 104
 Kerensko revoliucija 279
 KĖSTUTAITIS 132
 KĖSTUTIS 128, 293
 KIDYKAS JONAS, S.J., Kun. 293
 KIEFL, Fr. 222
 Kijevo vyskupas 135
 Kinija 63
 KIŠKA STANISLOVAS, Vysk. 145
 Klaipėda 131, 226, 238, 255
 Klaipėdos apskritis 278
 Klaipėdos kraštas 171
 KLEMENSAS IV, Pop. 128
 KLEMENSAS VIII, Pop. 144
 KLEMENSAS XI, Pop. 60
 KLIMAS PETRAS 166-168, 172
 KLIUČINSKIS V., Arkiv. 240
Knapt, Visko po biskp 214
 Koblenz 109
 Koeln 87, 108
 KOFLER LEO 113
 KOGAN L. A. 209
Kolosiečiams 8, 15 18
 KOLUPAILA STEPONAS Prof. 236
 Kongreso biblioteka 257
 Konstancos konciliacija 59, 123, 129-130

- Konstantinopolis 241
 Kopenhaga 269
 KOREIVTĖNĖ 178
Korintiečiams I 12, 15, 18, 21-22, 103
Korintiečiams II 18, 21-22
 KOROPČEVSKIS D. 238
 KORVINAS MOTIEJUS 134
 KOSAKAUSKIS JONAS, Vysk. 153, 157
Kosmos 215, 232, 236, 255
 KOTRYNA II, Carienė 153-155
 Kotrynos katedra Petrapių, Šv. 240
 Krakų parapija 178
 KRASAUSKAS RAPOLAS, Kun. XII,
 144, 150, 223, 247
 KRAUJALIS PETRAS, Kun. 244
 Kražiai 180
 Kražių skerdynės 296
 Kretingos apskritis 248, 278
 Krikščionys Demokratai 256, 273 ;
 žr. dar Lietuvių Krikščionių Demo-
 kratų Partija
 Krikščionių Darbininkų Sąjunga 226
 Krikščionių Demokratų Partija žr.
 Krikščionys Demokratai
 Krikščionių Demokratų Unija 257
Kristaus Karaliaus Laivas 215
 KRISTIJONAS, Vyskupas 130
 KRIŠČIUKAITIS JONAS, M.I.C., Kun.
 168
 KROKŪVA 133-134, 141, 150, 213, 215
 Krokuvos vyskupas 143, 215
 KROMERIS MARTYNAS 148
 KRUPAVIČIUS MYKOLAS, Prel. 193,
 236
 KUČINSKAS ANTANAS 128, 277
 Kudirkos Naumiestis 213, 224
 KUKTA JUOZAPAS, Vysk. 171, 220,
 244-247
 KUKTA MARTYNAS 244
 KULVIETIS LEONAS, M.I.C., Kun. 168
 Kupiškio vlsč. 237
 KURAITIS PRANAS, Prof. 185, 201,
 219, 224, 229-230, 248
 KURCZEWSKI J. 146
 Kurkių vlsč. 244
 Kurlandija žr. Kuršas
 Kuršių Marios 131
 Kuršo gubernija 157, 160
 Kurtuvėnai 179
 Kuržemė. žr. Kuršas
 KUZMIONIS J. 271
 KUX ERNST 80
 LACROIX JEAN 94
Laisvė 214-215, 238
Laisvės Alėja 202
Laisvoji Lietuva 270
 LAKTANCIJUS 5
 LAMA R. F. VON 169
 LANDINGAS 55
 LANDSHUT SIEGFRIED 80, 84
 Laos 53
 LAPENNA YVO 66
 LAPRADELLE A. DE 66
 Larandos vysk. VIII
 LAS CASAS 59
 LASICKIS JONAS 140
Latvija 52, 122, 169-170, 255, 299
Latvijos Geografinė Draugija 255
Latvijos Universitetas 255
 LAUKAITIS JUOZAS, Prel. 216, 243
Laukuva 278-279
 LAUREO V., Nunc. 141
 LAURI LAURYNAS, Arkiv. 168
 Lausanne 167, 186
 LAZDUONA (Plutonas) 139-140
Lazduona (upelis) 140
 LECLERCQ JACQUES 104
 LEFEBVRE HENRI 81
 LEIMONAS JUOZAS 231
 Leipzig 182
Lekėčių parapija 272
 LENINAS 110, 207-208
 Leningradas 73
 Lenino revoliucija 279
Lenkija 52, 60, 118-119, 121, 124,
 127-141, 143-144, 146-151, 157, 159-
 161, 164, 169-171, 245-246, 269,
 272, 293
 Lenkijos konkordatas 295-296
 LEONAS DIDYSIS, Šv. Pop. 7, 216
 LEONAS X, Pop. 136
 LEONAS XII, Pop. 60
 LEONAS XIII, Pop. 57-58, 60, 87,
 99, 100, 151, 162-163, 296
 Leono XIII fondas 250
 LETHOVIENSIS (Lietuvos) vysk. 127
 Libija 53
 Liepoja 240, 260
Lietuva IX, 55, 60, 65, 117-119, 121-
 125, 127-144, 147-155, 158-174, 176-
 180, 187-188, 191-192, 200-204, 207-
 209, 213-214, 216, 218, 221, 223-
 226, 228-233, 235, 237, 239-241,
 243-246, 248, 250, 252-259, 261-

- 264, 266-267, 269, 271-279, 285,
287, 291, 293-297, 299-301
Lietuva 215, 237-238, 270
Lietuvis 242
Lietuvių Balsas 215
Lietuvių Diena 151, 166-167
Lietuvių Draugija dėl Karo Nuken-
tėjusiems Šelpiti 245
Lietuvių Geografinė Draugija 254
Lietuvių Katalikų Mokslo Akademi-
ja III-V, VII-X XII, 3, 203-204,
206, 209, 214, 218, 221, 225-226,
231, 236, 239, 241-242, 244, 247,
266-267, 269, 281, 285-287, 289,
291-292, 294, 299-302
Lietuvių Katalikų Moterų Draugija
285
Lietuvių Konferencija Vilniuje 276
Lietuvių Krikščionių Demokratų Par-
tija 250; žr. dar *Krikščionys De-*
mokratai
Lietuvių Kultūros Institutas 257
Lietuvių Laikraštis 215, 221
Lietuvių Mokslo Draugija 240, 269,
276
Lietuvių Mokslo Kursai (Vilniuje) 269
Lietuvių-Švedų Draugija 256
Lietuvių Tauta 275, 277
Lietuvių Tautos Fondas 253
Lietuvių Vakarų Sąjunga 256
Lietuvos Aidas (kauniškis) 238, 276
Lietuvos Aidas (vilniškis) 277
Lietuvos Bažnytinė Provincija 242,
246, 265, 297
Lietuvos Darbininkas 235
Lietuvos Diplomatai 296
Lietuvos Katalikų Universitetas 214,
242, 247, 269
Lietuvos Komitetas 278
Lietuvos konkordatas 248, 295-296
Lietuvos konstitucija 247
Lietuvos Krikščionių Darbininkų
Profesinė Sąjunga 230
Lietuvos Mokykla 209, 226, 232, 235-
236, 238, 270
Lietuvos Nepriklausomybės Aktas
230
Lietuvos pasiuntinybė 285
Lietuvos Praeitis 142, 277
Lietuvos Sovietinė Respublika 270
Lietuvos Taryba 167-169, 230, 261,
273
Lietuvos Ūkininkas 222
Lietuvos Universitetas 184, 214, 220,
222, 224, 231, 242, 248, 254, 261
Lietuvos vyskupai 127, 247, 296, 300
LINDNER TH. 265
Linkuva 260
LIPPOMANO ALOYZAS, Vysk., Nunc.
137
LITTA LAURYNAS, Nunc. 151, 153-156
Lituania (draugija Friburge) 185
Lituania (labdaros komitetas) 166
Liublino kat. univ. 220
LIUIMA ANTANAS, S.J., Kun. Dr. Prof.
V, X-XI, XIII, XV, 1-25, 285,
287-289, 291-292, 303-321
Liurdas 215-216
LIUTERIS MARTYNAS 118, 149
Liuvėnas X, 104, 185, 192, 229,
234, 268, 285
Livonija 122-123, 127, 131-132, 157
Livonijos Ordino Magistras 127
Livonijos vyskupija 153
Logos 229, 232, 270
LOMSARGIS PRANCIŠKUS, Kun. 242
LOPACINSKIS, Vysk. 146
LOPATKIN 93
LORET M. 148
Loretto 217
Los Angeles 177, 256
Lourdes žr. *Liurdas*
Louvain žr. *Liuvėnas*
Louvainas žr. *Liuvėnas*
Lozana žr. *Lausanne*
LOZORAITIS STATYS, Min. 173, 285
LOZORAITIS STASYS JR. 285
LUBAC HENRI DE, S.J. 25, 94
Lucko vyskupija 144
LUDENDORFAS 241
LUKAVIČIŲ šeima 278
Lukiškės 245
Luko ev., Šv. 12, 19
Luokė 218, 223
«*Luterania*» (t. y. *Lietuva*) 135
LUTHER žr. LIUTERIS
Lux 58, 65
Lux Christi 31, 139, 154, 215, 262,
271
Lyon 52-53
MACEINA ANTANAS, Prof. Dr. 104, 111,
187, 189, 198-199, 201, 209, 231,
236

- MACEVIČIUS JUOZAS 170, 293, 295, 298
 MAČIULIS-MAIRONIS JONAS, Prel. žr. MAIRONIS
 MAČIULIS PETRAS, Dr. 170
 Madagaskaro vkm. 268
 Madagaskaras 61
 Madridas 59
 MAGGIO LAURYNAS, S.J. 140
 MAIRONIS JONAS, Prel. 168, 185, 219, 229, 265, 268, 279
 MALAKAUSKIS PETRAS, Kun. Prof. XII, 248-249
 MALESCHOTTE 181
 Malezija 53
 MALIAUSKIS ANTANAS, Kun. Prof. 222, 224-225, 281
 MALINAUSKAS IGNAS 198
 MANELIS PRANAS ANTANAS, Kun. Dr. XII, 274
 MANTVYDAS PRANAS 198
 MARCHETTI, Mgr. 167
 MARCHI G. DE 172-173
 MARESCOTTI GALEAZZO, Nunc. 139-140
 Marijampolė 128, 168-169, 213-216, 228, 231, 237, 242-243, 269, 272, 276-277, 296
 Marijampolės apskritis 228
 Marijampolės gimnazija 272, 275
 Marijampolės Marijonų gimnazija 276
 Marijampolės Marijonų vienuolynas 162
 Marijampolės mokytojų seminarija 224
 Marijampolės Žiburio gimnazija 276
 MARKSAS 68, 72-93, 95-97, 101, 108-109, 111, 114-115
 Marokas 53
 MARTYNAS V, Pop. 130-134
 MASALSKIS IGNAS, Vysk. 147, 154
 MASCHKE ERICH 126
 Maskolija 133
 Maskva 73, 143, 146, 176, 178, 180-182, 185, 188, 191, 199, 207, 209, 213, 228-230, 233, 257
 MASTAUSKIS PR. 253
 MASURE EUGENE 25
 Mato evangelija, Šv. 12, 19, 23, 35-36, 45, 56, 111
 MATULAITIS-MATULEVIČIUS JURGIS, Arkiv. 159, 164-165, 167-173, 185, 213-214, 241, 244-246, 260, 268-271, 275-276, 296
 MATULIS STEPONAS, M.I.C., Kun. Dr. XI-XII, XV, 117, 151-174, 217, 243, 271, 277, 286, 293-294, 296
 MAUSER 219
 Mažeikiai 278
 Mažoji Azija 255
 Mažoji Lietuva 258
 Medicinos etika XI, 27-48, 297
 Medininkai 118, 146
 Medininkų vyskupas 135, 145
 Medininkų vyskupija 123, 130, 134, 141, 144-145, 149
 Melno ežeras 132
 Melno taika 131
 MENDELEJEVAS 229
 MENDELIS GREGORIJUS 31
 MERCATI A. 161-162
 MERCIER, Kardinolas 56
 Merkinė 143
 MERKYS ANTANAS 238
 MERRY DEL VAL RAFAELIS, Kardinalas 166
 MERSCH EMILE, S.J. 25
 MEŠKAUSKAS JUOZAPAS, Kan. XII, 250-251
 MEŠKUS 273; Vysk. STAUGAIČIO slapvvardis, žr.
 METZKE ERWIN 73-74
 MEYER LEO 127
 MEYSZTOWICZ W. Mgr. 124, 142
 MICHALKEVIČIUS (MICHALKIEWICZ) KAZIMIERAS MIKALOJUS, Vysk. 167, 244-245
 MICKEVIČIUS ADOMAS 185-186
 Middletown (J.A.V.) 285
 MIERZYŃSKI 122
 Mikalojaus bažnyčia Vilniuje, Šv. 244
 MIKALOJUS I, Caras 159-160, 296
 MIKALOJUS II, Caras 163
 Mikitų km. 248
 Milanas 127
 MILUKOVAS 199, 207
 Milvydo dvaras 178
 MINDAUGAS 122-123, 125-130, 134, 275-277, 293
 MINDOTA žr. MINDAUGAS
 Minnesota 257
 Minsko vyskupija 285
 Mintauja 178

- Mintaujos gimnazija 178, 237, 250, 260
- Mistinis Kristaus Kūnas XI, XV, 1-25, 33, 288-292
- MišKONIS KAZIMIERAS 238; JO-KANTO KAZIMIERO slapyvardis, žr.
- MITTERER ALBERT 25
- MYKOLAS ARCHANGELAS, Šv. 150
- Mogilevas 275-276
- Mogilevo arkivyskupas 161-162, 240, 242
- Mogilevo arkivyskupija 160, 171, 285
- Mogilevo bažnytinė provincija 154
- Mogilevo seminarija 158
- MONDOVSKIJ, Vysk. 141
- Montchrestien 66
- Montevideo 280
- MONTINI 52-53
- MOREL V. 25
- MORGENTHAU HANS J. 66
- MORKELIS MORKUS, Kun. Prof. 281
- Mosėdis 240
- Moteris* 221
- MOTIEJUS, Medininkų vyskupas 135
- « Motinėle » 184, 260
- MOUNIER EMANUEL 115
- MOŽĖ 6
- M. Š., Kun. 273; Vysk. STAUGAIČIO slapyvardis, žr.
- MUCKERMANN FRIEDRICH, S.J. 182
- Muenchenas 72, 80, 168, 216, 227, 264
- Muenster 188
- MUNNINCK DE 186, 188
- MURA ERNEST 25
- MURAVJOVAS 161
- Mūrinė Ašmena 268
- Mūsų Senovė* 164, 190
- Muzikos Aidai* 221
- Muzikos Menas* 221
- NAAMAN 20
- NAPOLEONAS 60, 154
- NARJAUSKAS JURGIS, Kan. 164, 170
- NATKEVIČIUS LADAS 167
- Naugardas 130
- NAUJASIS ADOMAS 2
- Naujasis Gyvenimas* 215
- Naujasis Pasaulis (J.A.V. prasme) 252; žr. dar Amerika, J.A.V.
- Naujoji Romuva* 197-198, 201, 221, 223, 226, 277
- Naujoji Vaidilutė* 231-232, 235-236, 270
- Naumiesčio parapija 272
- Naumiestis 224, 248, 272
- Naupactensis arkivysk. 246
- Nazarėnas 23
- Nazaretas 17
- Neapolis 25, 30
- Nedėldienio Skaitymas* 215, 221
- Nemunas 131, 139, 153-154, 159, 191, 252
- Nenupės upelis 272
- Nepriklausomybės Aktas 233
- NEVELSKIS JONAS, Kan. 145
- NEWMAN 186
- NEWTONAS IZAOKAS 216
- New York žr. Niujorkas
- Nikėjos sinodas 221-222
- Niujorkas 206, 209, 251, 253
- NORKAITIS JONAS, Dr. IX, XI, 67-116
- NORTHFIELD (J.A.V.) 257
- NORUS JONAS 275; TOTORAČIO slapyvardis gyvenant jam Švejcarijoje, žr.
- Norvegija 184
- Odesa 241
- Offenburg 94
- Ohio (J.A.V.) 257
- Olandija 225
- OLŠAUSKAS KONSTANTINAS, Kan. 166, 168, 253, 278
- Olten 182
- ORIGENAS 15
- ORSINI, Kard. 148
- OSOLINSKIS JURGIS 148
- Osservatore Romano* L 31
- OTTAVIANI A., Kard. 296
- Oxford 191
- OZĖJAS 6
- OŽEŠKIENĖ 238
- Pabaltijis 122, 125-127, 129-130, 134, 136, 170, 189
- PACAI 149
- PACAS 119
- PACELLI EUGENIJUS, Arkiv. Nunc. 167-169, 173, 295; žr. dar PIJUS XII
- Pacifikas 136
- Paderborn 127

- PADOLSKIS VINCAS, Vysk. VII-VIII, XV, 174, 281, 286-287, 291, 295, 299-300
- PAKARKLIS POVILAS 125
- Pakistanas 53
- PAKŠTAS ADOMAS 252
- PAKŠTAS KAZYS, Prof. XII, 184, 189, 191, 194, 198, 209, 224, 230, 236, 252-259
- PAKŠTŲ šeima 252
- PAKUCKAS ČESLOVAS 198
- Pakuonio parapija 272
- Palanga 194, 230
- Palangos progimnazija 218, 264
- Palestina 7, 9, 11, 17, 122
- PALULIONIS MEČISLOVAS LEONARDAS, Vysk. 133, 159, 162, 164
- PALTANAVIČIUS JURGIS 228
- PALTAROKAS KAZIMIERAS, Vysk. XII, 236, 260-263
- Paluklaukiai 218, 223
- PANENUPIS 272-273; Vysk. STAUGAIČIO slapyvardis, žr.
- Panevėžio Garsas* 236
- Panevėžio gimnazija 250
- Panevėžio vyskupija 261
- Panevėžys 241, 250, 262-263, 278-279
- PANKAUSKAS 198
- PAPEE C. 148
- PARČAUSKIS PETRAS, Vysk. 147
- Paris žr. Paryžius
- Paryžius 25, 52, 54-57, 59, 65-66, 74, 104, 112, 150, 155, 162, 166-167, 182, 199, 224-225, 257, 285-286
- PARNUS 127
- Pasauliečių Apaštalavimo Kongresas 301; žr. dar Tarptautinis Pasauliečių Apaštalavimo Kongresas
- PASTOR J. 146
- PAUKŠTYS E. M., Kun. 229
- PAULIUS III, Pop. 59-60
- PAULIUS I, Caras 153-156
- Paurupė 240
- Pavasario Sąjunga 224, 231, 269, 275, 301
- Pavasaris* 221, 270
- Pavia 144, 146
- Pax Romana 297
- PEČKAUSKAITĖ MARIJA 179, 184, 231, 236
- Pečkauskaitės vardo gimnazija 191, 234
- PEDONE 59, 65
- PEGUY CHARLES 65
- PEKULAS TARKVINIUS 142
- PELLEGRINETTI ERMENEGILDAS, Kard. 169, 246
- PENKAUSKAS PRANAS, Prel. XII, 132, 134, 264-267
- PERLINGAS JONAS 134
- PETKEVIČAITĖ GABRIELĖ 179
- PETRAITIS PR., Kun. 265
- Petrapolis 151, 153, 155, 161, 178, 184, 215-216, 219-221, 240, 261-262, 275, 277
- Petrapilio Dvasinė Akademija 162, 177, 213, 219, 222, 240, 244, 250, 260, 268
- Petrapilio Katalikų Kolegija 157-159, 162
- Petrapilio Kunigų Seminarija 240
- Petrapilio Lietuvių kolonija 242
- PETRAS Apaštalas, Šv. 13, 35, 56, 122, 124
- Petro I*, laiškas 14
- Petro II*, laiškas 288
- Petro Bazilika, Šv. 301
- Petro Grabas, Šv. 147
- Petrograd žr. Petrapilis
- PETROV GRIEGORY 253
- PETRULIS VYTAUTAS 237
- Piazza del Popolo 144
- PICCOLOMINI ENĖJAS SILVIJUS 136, 140
- PICO DELLA MIRANDOLA GIOVANNI 5
- PIERLING P. 155
- Pietro in Vinculis, S. 25
- Pietų Amerika 60
- PIJUS II, Pop. 136
- PIJUS V, Pop. 137
- PIJUS VI, Pop. 154
- PIJUS VII, Pop. 159
- PIJUS IX, Pop. 101, 151, 159, 161
- PIJUS X, Šv. Pop. 163-165, 240-241
- PIJUS XI, Pop. 57, 61, 63, 100-101, 114, 151, 169-170, 172-174, 216, 223, 226, 246, 271, 296; žr. dar RATTI A.
- PIJUS XII, Pop. XI, 27-29, 31, 34, 37, 39, 42, 44, 51-52, 57-58, 61-63, 101-102, 115-116, 168, 173-174, 295; žr. dar FACELLI EUGENIUS
- Pilypiečiams* 10
- Pirmievių Žiedai (Vadove)* 273

Pisa 144
 Pittsburgh 257
 PIZZARDO, Kard. 295
 Platelių parapija 248
 Platelių valsčius 248
 PLATONAS 182, 185-186, 189, 196
 PLUTONAS 139
 POČOBUTAS MARTYNAS, S.J. 266
 PODZNIAKOVAS N. G. 247
 POLITIS N. 66
 Polockas 228, 279
 Poltavos gubernija 279
 POPITZ HEINRICH 76
 POPPI ANGELINO 25
 Portugalija 59
 POTVERIJUS, Prel. 145
 POVILAS, Apaštalas, Šv. 8, 11, 13-15, 17-20, 22, 25
 Poznanės vyskupas 123, 148
 PRANAIS JUSTINAS BONAVENTŪRA, Kun. 217
 PRANCIŠKUS ASYŽIETIS, Šv. 235
 PRANCIŠKUS BORGIA, S.J., Šv. 140
 PRANCIŠKUS SALEZIJETIS, Šv. 19
 Prancūzija 53, 63, 65, 112, 148, 184, 224-226, 285-286, 297
 Prancūzijos revoliucija 54, 59-60
 Prancūzų-Lietuvių Draugija 256
 PRAPUOLENIS KAZIMIERAS, Kan. 165
 PRAT F., S.J. 15
 Presidio of Monterey 257
 Presses Universitaires 65
 Priluky 279
 PROCHASKA A. 131
 PRUNSKIS J., Kun. Dr. 169, 172, 200; žr. dar ŽVILBUTIS J.
 Prūsai 122-123, 126, 131, 137, 153-154; žr. dar Prūsija
 Prūsija 129, 151; žr. dar Prūsai
 Pskovas 130
 PULVIS 216; Vysk. Būčio slapyvardis, žr.
 PURICKIS, Dr. 168, 170-171, 253
 PUTINAS 274
 Putnam (Conn.) 194, 209, 285

Quadragesimo Anno, Enc. 100
Quanta Cura, Enc. 99, 101
Quod Apostolici Muneris, Enc. 99

Rabat 61

RABIKAUSKAS POVILAS, S.J., Kun. Dr. Prof. XIII, 285-302
 RAČKUS A. 253
 RADVILA BOGUSLOVAS 148
 RADVILA JONUŠAS 147
 RADVILA JURGIS, Kard. 143-144
 RADVILA KRISTUPAS RUDASIS 143
 RADVILA JUODASIS MIKALOJUS 137
 RADVILA NAŠLAITĖLIS 143
 RADVIŲ giminė 119, 143, 148-150
 RADZEVIČIUS PETRAS 181
 RAMANAUSKAS PRANCIŠKUS, Vysk. 281
 Raseiniai 230
 Raseinių apskritis 278
 RATTI A., Nunc. 167-169, 245-246; žr. dar PIJUS XI
 Raudondvaris 191
 REDING MARCEL 69, 87, 108-111
 REDSLOB R. 66
 REGOUT R., S.J. 59, 65
 REINYS MEČISLOVAS, Arkiv. XII, 174, 185, 219, 236, 268-271
 Religinės Kultūros Institutas 221
 RENANAS 181
 Reorganizacinė L.K.M. Akedemijos Komisija 287
Rerum Novarum, Enc. 100
 RETIF 65
 Reval 127
 Rietavas 278
 Riga žr. Ryga
 Rimini privilegija 126
 Ryga 169, 173, 178-179, 246, 255, 268, 278
 RYGIŠKIŲ JONAS 276
 Rygos arkivyskupas 125
 Rygos kapitula 132
 RYKACZEWSKI 137
 Rymas žr. Roma
 Rytai 185-188, 254
 Rytai (Rytų Europos prasme) 129
 Rytai (Sovietų Sąjunga) 102
Rytas 51, 199, 215, 221, 236, 269-271, 277
 ROCZKOWSKI J. 168
 Rodūnia 245
 Roma V-X, 25, 29-31, 39, 42, 44, 65, 118-119, 121-125, 129, 131-134, 136-137, 139-151, 153-156, 158, 160-166, 169-174, 204, 209, 214, 216, 220, 223, 239, 241, 246-248,

- 251, 263, 267, 271, 277, 279, 285-287, 293, 298, 302; žr. dar Amžinasis Miestas
- Romanovų dinastija 278
- Romėnams* 13-14, 19
- Romos imperija 59
- Romos kūrėja 126-128, 130, 138, 159-160
- Romuva* 180, 191, 193-194, 199, 254
- Romuvos Draugija 191
- Romuvos Sąjūdis 254
- ROPP E., Vysk. 164, 245
- ROSA GIUSEPPE DE 25
- ROUËT DE JOURNAL M. J., S.J. 154-158
- ROUSSEAU 54, 66
- ROUSSEAU CH. 65
- ROUSSEAU J.-J. 86, 97
- RUDAMINA ANDRIUS, S.J. 163, 266, 296
- RUDERIS PETRAS 216
- RUDIENI 285, 294, 301
- RUDIS A., Inžin. 285, 294, 301
- RUGGIERI FULVIO, Mgr. 137
- RUBYS KAZIMIERAS, Kun. Dr. 273-274
- Runkių km. 228
- Rusija 150-151, 155-161, 163, 169, 181, 214, 219, 250, 252, 261, 278, 293
- Rusija (caristinė) 154
- Rusijos imperija 174
- RUŠKYS-RUŠKEVIČIUS Kaz., Vysk. 275
- Rūta (studentų Draugija Friburge) 213, 275
- S. Officium 45
- SAGAN FRANÇOISE 297
- SALYS ANTANAS, Prof. Dr. 198, 209
- Samara 240
- Samarkandas 183
- San Giovanni Rotondo 30
- Santa Monica 258
- SAPIEGA 119
- SAPIEGA ALEKSANDRAS 145
- SAPIEGA LEONAS 150
- SAPIEGOS 149
- Sargyba* 242, 270
- SASNAUSKAS 220
- Saulės Draugija 260
- Saulės Gimnazija 261
- Saulės Gimnazija Kaune 229
- SAULIUS JUOZAS (iš *Tiesių Kelių*) 274
- SAULIUS TARSIETIS 23
- SAVIO P. 141
- SCELLE G. 54-55, 66
- SCHELLINGAS 186
- SCHILLE INGO-MANFRED 93
- SCHIOPPA LAURYNAS, Arkiv. 172
- SCHMIDT CHR. V. 238
- SCHNUERER GUSTAV 275
- SCHULTZE B. 186, 238
- Schwaebisch-Gmuende 209
- «Scotia» (prasme Lietuva) 135
- Seinai 152, 154, 215-216, 262, 272, 275-277
- Seinų Kunigų Seminarija 213, 272, 274-275, 277
- Seinų vyskupas 170, 275
- Seinų vyskupija 154, 160, 162-163, 171, 273
- Seinų Žiburio Gimnazija 276
- SEMKOWICZ WL. 123
- SENASIS MEŠKUS 236; Vysk. STAU-
GAČIO slapyvardis, žr.
- Senasis Testamentas 6, 22, 59
- SENKUS KAZIMIERAS, Kun. 298
- SESTRENCIČIUS STANISLOVAS BO-
GUŠAS, Arkiv. 154-156, 158-159
- Shenandoah (Pa) 300
- Sibiras 226, 235, 238
- SIDERAVIČIUS M., Kun. 277
- Sidney Euch. Kongr. 214, 216
- Sigharting bžnkm. 266
- SIMONAS, Arkiv. 165
- Sintautų parapija 275
- Sirey 54, 66
- SIRUTAVIČIUS 180
- Skandinavija 255
- SKIRMUNTAS, Prel. 165
- Skitopolio arkivyskupas 242
- SKRUPSKELIS IGNAS, Dr. 198-200, 226, 281
- SKVIRECKAS JUOZAPAS, Arkiv. 171, 241, 246, 279-281, 287, 301
- Slavikų parapija 213
- SLEŽEVIČIUS MYKOLAS 238
- SŁOSKANS BOL., Vysk. 285, 299-301
- SMAILA A., Kun. (YLA) 202
- SMALIKOWSKI P., 216
- SMETONA ANTANAS 167-168, 172, 191, 229, 235, 238, 253

Smolenskas 269
 Smolensko vyskupija 144
 SOBIESKIS JONAS 148
 SOIRON THADDAEUS, O.F.M. 25
 SOKRATAS 196
 SOLOVJOVAS VLADIMIRAS 176, 181-189, 196, 204-205, 207-209, 268
 Solovkai 299
 SOMBART WERNER 97
 SORAS A. DE 59, 66
 Sorbona 224
 Soter 221-222, 232, 248, 270
 SOTO 59
 Sovietų Rusija 208, 237; žr. dar Sovietų Sąjunga
 Sovietų Sąjunga 47, 50, 52-53, 64, 66, 93, 97-98, 225-226, 255, 271; žr. dar Sovietų Rusija
 SPENCERIS 181
 Spes 56, 59, 65-66
Spindulys 243, 273
 SPINOLA, Nunc. 143
 SPINOZA 196
 SPRANGERIS 99
 SPRINGOVIČIUS ANT., Arkiv. 246
 SRUOGIENĖ V. DAUGIRDAITĖ 203
 STACKELBERG 159
 STAERK ANT. 150
 STAKAUSKAS J., Kun. Dr. 125-126, 133, 243, 266
 STALINAS 72-73, 96
 STANISLOVAS, Vysk., Šv. 213, 215
 Stanislovo bažnyčia Romoje, Šv. 165
 STANIUKYNAS ANTANAS, Kun. 165
 STARKE GOTTHOLD 270-271
 « Staselio dvaras » (ŠALKAUSKIO) 235
 STAUGAITIS JUSTINAS, Vysk. XII, 167-169, 171, 220, 236, 246, 272-274; žr. dar GINTAUTAS J., PANENUPIS, M. Š., MEŠKUS, SENASIS MEŠKUS, X.
 Steigiamasis Seimas 241, 273
 STEINBUECHEL THEODOR 83, 87-88, 90-91, 95, 97, 114
 STEPONAITIS A. Kan. 125-127
 STEPPUHO 182
 STEPUNAS 186
 Steubenville kolegija 257
 Stokholmas 184, 190
 Strasburgas 268
 STRAUSAS 181
Strijkowskio kronika 140

ŠTROPAI 279
 Studentų bažnyčia 223
Studentų Žodis 209
 STULGINSKIS ALEKSANDRAS 168, 191, 236
 STURZO LUIGI 66
 Stuttgart 80, 84, 89
 Sudeikių filija 252
 Sūduva 130-131, 277
Summi Pontificatus, Enc. 102
 Suomija 51, 184, 276
 Surviliškio parapija 260
 Suvalkija 161, 273, 277
 Suvalkų Kalvarija 237, 239
Suvažiavimo Darbai III-V, IX-X, 3, 209, 266, 270-271, 291
 SUŽIEDĖLIS SIMAS 209, 232, 183, 236
 Svedasai 252
 SVIČICKIS 146
 Šakių apskr. 213, 272, 275
 ŠALKAUSKIAI 177, 179
 ŠALKAUSKIS ALGIRDAS 179, 209
 ŠALKAUSKIS JULIJONAS 178
 ŠALKAUSKIS KAZYS 281
 ŠALKAUSKIS PETRAS 177
 ŠALKAUSKIS STASYS, Prof. XII, XV, 51, 175-209, 221, 224, 229-234, 236, 246, 254, 256, 285, 287, 299-300
 « ŠALKAUSKYNĖ » 178
Šaltinis 164, 168, 215, 221, 229, 238, 242, 270, 273, 275, 277
 Šatrijos kalnas 180, 218
 ŠAULYS KAZIMIERAS, Prel. 154, 167, 172
 ŠEDIBORAS VALIMUNTAITIS 133
 šeduva 278
 ŠEKSPYRAS 5
 ŠEMBOKAS, Arkiv. 240
 Šiauliai 176, 178-180, 205, 207, 279
 Šiaulių gimnazija 178
 Šiaurės Amerikos Lietuviai 214
 Šilgalių kaimas 213
 ŠILKARSKIS VL. 209
 Šiluva 146
 ŠIMUTIS L. 253
 ŠIRKA VACLOVAS 31
 ŠIVICKIS P. B. 236
 ŠKUTANS ST., M.I.C. Kun. 285
 ŠLEPETYTĖ-VENSKUVIENĖ BIRUTĖ 285

- ŠLIUPAS JONAS, Dr. 184
 ŠMURLO E. 150
 ŠNAPŠTYS J., Kun. 163
 ŠTRIMAS, Kun. 228
 ŠULTE 185
 Šunskų parapija 275
 ŠVABE A. 122
 Švedija 184, 241, 255, 276
 Šveicarija 55, 102, 116, 125, 165, 167, 176, 180, 184, 188, 209, 213, 219, 236, 241, 253-254, 258, 275-276, 285, 300
 Šventasis Sostas 52, 119, 151-152, 214, 285, 295-297, 299, 301; žr. dar Apaštalių Sostas
 ŠVENTASIS TĖVAS VII-VIII, XI, 294, 301
 Šventosios upė 252
Šventųjų Bendravimas 215
Šviesa 273
 ŠVITRIGAILA D. L. K. 134
 Švyturio bendrovė 238
- TABORAS ALBERTAS, Vysk. 135
 TACITAS 259
 Talinas 237
 TALMANTAS JURGIS 278
 TAMOŠAITIS ANICETAS, S. J., Kun. Dr. 293
 Tanganika 61
 Tanganikos vyskupas 56
 Tannenbergas 129-131
 Tarptautinis Pasauliečių Apaštalavimo Kongresas 285, 294; žr. dar Pasauliečių Apaštalavimo Kongresas
 Tartu (Dorpatas) 237; žr. dar Dorpatas
 Tauragė 224
 Tauragės apskritis 140
 Tautos Taryba 166, 241
 Tautų apsisprendimo teisė XI, XV, 49-66, 290
 Tautų Sąjunga 54, 269, 271
 Teisių-Ekonomikos fak. 254
 Telšiai 216, 278
 Telšių apskritis 218
 Telšių gimnazija 278
 Telšių Kunigų Seminarija 214, 274
 Telšių vyskupas 272
 Telšių vyskupija 160, 174, 272-274
 Teologijos fakultetas 231
 Teologijos-Filosofijos fakultetas 192, 214, 218, 220, 224-225, 231-232, 241-242, 248-249, 254, 261, 264-265, 269, 274, 276
 Teologijos skyrius 232
Tėvynės Sargas 215, 217-218, 270
 THEIMER WALTER 98
 THEINER A. 127-128, 136
 THIBAUD 57
 THIER ERICH 73
 Thompson 217
 Tiddi vyskupas 269
 TIERGARDAS JONAS 131
Tiesos Kelias 129, 134, 142, 144, 163-164, 172, 201-202, 215, 217, 221-222, 242-243, 248, 263, 266, 270-271, 277
Tikybą ir Dora 253
 Tilžė 164-165, 190, 215, 273
Timotiejui I 6
Timotiejui II 48
 TIŠKEVIČIUS ALFREDAS, Grafas 169
 TIŠKEVIČIUS ANTANAS, Vysk. 145-146
 TIŠKEVIČIUS JURGIS, Vysk. 145
 Togo 63
 TOLSTOJUS DIMITRY 150, 205
 TOMAS AKVINIETIS, Šv. 20, 25, 59, 77, 108-109, 111, 184-186, 206, 271
 Torino 154, 285
 TORRES, Nunc. 139, 143
 TOTORAITIS JONAS, M.I.C., Kun. Dr. XII, 123, 142, 144, 154, 217, 275-277; žr. dar NORUS JONAS
 Trakai 156, 180
 Trakinių kaimas 244
 Trakų vyskupija 157
 Trejybės-Aušros Vartų bažn., ŠŠ. 244
 Trejybės bažn. Kaune, ŠŠ. 248
Tremtinių Mokykla 209
 «Tridentinum» 124
 Tridento koncilija 119, 121, 123-124, 134, 137, 144
 Tridento konc. nuostatai 136, 143, 145, 147, 149
 Trijų Žvaigždžių ordinas 255
 TRUKANAS K. 188
 Tuebingen 73, 83, 99, 113, 126-127
 TULABA LADAS, Prel. XV, 65, 286-287, 290-291, 295, 298
 TUMAS-VAIŽGANTAS, Kan. 180, 184, 190, 196, 217, 276

TUMĖNAS ANTANAS, Adv. 281
 Tunizija 53
 Tupikų kaimas 272
 TURAUSKAS EDUARDAS 278, 286,
 291, 293, 295-297
 TURCINEVICZ 253
 Turkestanas 181, 207
 TYSZKOWSKI K. 150

 UCHAŃSKI POVILAS 141, 148
 Ukmergė 233
 Ukmergės kautynės 134
 ULMANIS 255
 UMIASTAUSKAITĖ BARBORA 146
 Upitėnų kaimas 278-279
 URBANAVIČIUS KAZIMIERAS, Prel. 281
 URBONAS VI, Pop. 123, 129
 URBONAS VIII, Pop. 60
 URBONAVIČIUS K. K. 271
 Urugvajus 280
 USNADSE 186
 Utenos apskr. 268
 UTZ ARTHUR-FRIDOLIN 102
 Užnemunė 153, 159
 Užpaliai 252
 Užpalių parap. 252

Ūkininkas 215, 238
 Ūkininkų Sąjunga 239

Vadas 275, 277
Vadovas 154, 215, 221-222, 242-243,
 270, 272-273, 277
 VAIČIULAITIS ANTANAS 198, 209
 VAILOKAITIS 219
 VAINIUS (VOINA) BENEDIKTAS, Vysk.
 146
 Vainuto parap. 248
Vairas 266
 VAIŠNORA JUOZAS, M.I.C., Kun. Dr.
 164, 201, 217, 287, 291
 VAITIEKŪNAITĖ-KANEB GENOVAITĖ
 285
 VAITIEKUS, Vysk. 122
 VAITKEVIČIUS J., M.I.C., Kun. 168 ;
 žr. dar VILNIETIS
 VAITKUS MYKOLAS, Kan. 278
 VAITUOKLIS 271
 Vakarai 53, 160, 184-187, 225, 232,
 234, 254, 293
 Vakarai (Vakarų Valstybės) 55, 102,
 126-127, 130

Vakarinė Lietuva (Žemaičiai) 128
 Vakarų Europa 122, 125, 219, 256
 Vakarų Prancūziškoji Afrika 63
 VALANČIUS MOTIEJUS KAZIMIERAS,
 Vysk. 135, 159, 161, 218, 240, 262
 Valiukiškio vienk. 237
 Valparaiso univ. (J.A.V.) 253
 VANAGAITĖ-PAKŠTIENĖ ONA 252
 VAN BEKKUM, Vysk. 62
 Varmija 171
 Varmijos vyskupas 148
 VARNAS A., Kun. 246
 Varniai 145
 Varnių Kunigų Seminarija 240
Varpas 215, 238
 Varšuva 118, 124, 135-136, 138,
 141-142, 144-145, 149, 151, 153,
 162, 168, 272, 276
 Varšuvos Bažnytinė provincija 154.
 221
 Varšuvos kunigaikštija 154
 Varšuvos vyskupija 171
 Vatikanas 124, 133-135, 140-142,
 154, 162-173, 221, 246, 295-296
 Vatikano archyvas 123-124, 130.
 141-142, 147, 276
 Vatikano radijas 214
 Vazos ordinas 255
 Veiveriai 230
 Veiverių mokytojų seminarija 228,
 235
 Veiviržėnų parapija 278-279
 VENCELIS 132, 266
 VENCUS J. M., S. J. XII, 280
 VENCKUS PRANCIŠKUS, Kan. XII,
 278-280
 Vengrija 61, 128, 134
 Veronos vyskupas 137
 Vėliuona 131
 VIDONI PIETRO, Nunc. 143, 147
 VIDŪNAS 222
 Vidurio Europa 257
 Vidurio Europos Federacija 257
 Viena 25, 72, 87, 108, 125, 159, 186
Vienybė 215, 266
Vienybė Lietuvninkų 215, 277
 Vienos Kongresas 154, 159
 Vietnamas 53
 VIEŽGAILA MIKALOJUS, Vysk. 135
 VILEIŠIS J. 167
 VILIAMAS VLADAS, Dr. XII, 259
 Vilkaviškio apskr. 224

- Vilkaviškio Kunigų Seminarija 269
 Vilkaviškio vyskupija 174
 Vilkaviškis 271, 276
 Vilkija 278
Vilniaus Aidas 270
 Vilniaus bazilika 143
Vilniaus Garsas 270
 Vilniaus Generalinė Kunigų Semina-
 rija 158
 Vilniaus gubernija 157
 Vilniaus kapitula 141, 146-147
 Vilniaus Konferencija 166, 230, 237,
 261
 Vilniaus Kraštas 245
 Vilniaus kunigaikštis 128
 Vilniaus Kunigų Seminarija 244, 268
 Vilniaus Lietuvių Seimas 213, žr. dar
 Didysis Vilniaus Seimas
 Vilniaus miestas 157
 Vilniaus Schismatikų Teologijos fak.
 161
 Vilniaus Seminarija 156
 Vilniaus Universitetas 156-158
 Vilniaus vaivada 143
 Vilniaus Vyriausioji Seminarija 157
 Vilniaus vyskupas 118, 123, 130,
 135, 142-144, 149, 154-155, 167-168,
 170, 241, 269
 Vilniaus vyskupija 123, 134-135,
 138, 144-147, 153-157, 159-161, 163,
 165, 167-168, 171, 174, 244-246
Vilniaus Žinios 215, 238, 276-277
 VILNIETIS 168; VAITKEVIČIAUS J.,
 M.I.C., slapyvardis, žr.
 Vilnija 163, 165, 167, 172, 270
 Vilnius IX, 129, 132-134, 140, 142-143,
 146, 151-152, 159-160, 167-169, 171,
 180, 205, 221, 223-224, 230, 238,
 240-241, 244-246, 255, 262, 268,
 270-271, 277-278
Vilnius 270
Viltis 215, 229, 235, 238, 270, 273
 Vincento Draugija, Šv. 221
 VISCONTI, Nunc. 143
 VISHNU KRISHNA 219
 VISKANTA ANTANAS, Prel. 166, 169,
 281
 VISKONT A. žr. VISKANTA ANTANAS
 Visų Šventų parapija Vilniuje 244
 Višakio Rūda 228
 VIŠINSKIS POVILAS 179
 VITKUS 198
 VITTORIA 59
 Vyčių Organizacija 253
 Vyčių Seimas 253
 Vygrių-Seinų vyskupija 154, 159
 Vygrių vyskupas 154
 Vygrių vyskupija 154
 VYTAUTAS 122, 130-136, 266, 277, 293
 Vytauto Didžiojo Metai 261, 266
 Vytauto Didžiojo Universitetas 203-
 204, 206, 218, 220, 226, 238, 249,
 264, 266, 269, 274
Vytis 253
 Vladimiro kalėjimas 270-271
 VLADISLOVAS VAZA 143
 VOGT 181
 Vokiečių Ordinas 118
 Vokietija 60, 63, 115, 123, 167, 226-
 227, 241, 248, 251, 258, 261, 295
 Vokietijos kancleris 55
 Vokietijos kunigaikščiai 131
 VOLDEMARS AUGUSTINAS, Prof. 168-
 169, 172, 295-296
 Voronežas 264, 266, 279
 VORONIECKIS JOKŪBAS 118, 141, 149
 Washington 172, 257, 259
 WAGNER K. 238
 WATKINS-VAITIEKŪNIENĖ MARCELĖ
 285
 WEISS ALBERTAS M., O.P. 213
 WETTER GUSTAV A. 72-73, 76-78
 Wien žr. Viena
 WIERZBOWSKI TH. 141
 WILSON W. 54-55
 Worcester (J.A.V.) 285
 Wuerzburg 102
 X. 273; Vyskupo STAUGAIČIO sla-
 pyvardis, žr.
 XX *Amžius* 142, 199-200, 205, 215,
 226, 243, 270
 Yale 66
 YČAS MARTYNAS 166, 253, 278
 Yčo vardo gimnazija 279
 YLA STASYS, Prof. 198-199, 201-202,
 209, 285, 298-299; žr. dar SMAILA
 A., Kun.
- ZAKARIJAS, Pranašas 22
 ZAJĄCZKOWSKI St. 131
 ZAJANČKAUSKAS K. 243

- ZAŠTAUTAITĖ ONA 174
 ZAUNIUS DOVAS 173
 ZBIGNIEVAS OLESNICKIS 133
 ZECCHINI ANTANAS, S. J., Arkiv. 133.
 170, 295
 ZIGMANTAS Imperatorius 130, 132
 ZIGMANTAS (KARIBUTO sūnus) 132
 ZIGMANTAS AUGUSTAS 137, 140, 147
 ZIGMANTAS KĘSTUTAITIS 134
 ZIGMANTAS LIUKSEMBURGIETIS 133
 ZIGMANTAS SENASIS 136, 147
 ZIVIER E. 148
 Zuerich 80, 97, 184

Žydams 6
 Žagarė 146, 177
 ŽAGRAKALYS J. 236
 Žaliakalnis 249, 280
 Žaliosios valsč. 224
 Žemaičiai 125, 130-132, 137-139,
 141, 143, 146, 161-162, 220; žr.
 dar Žemaitija
 Žemaičiai (Vakarinė Lietuva) 128
 Žemaičių Dvasinė Seminarija 264;
 žr. dar Žemaičių Kunigų Semina-
 rija ir Kauno Kunigų Seminarija
 Žemaičių Kalvarija 277
 Žemaičių kapitula 261
 Žemaičių kunigaikštija (ducato) 157
 Žemaičių Kunigų Seminarija 218-
 219, 250, 260; žr. dar Žemaičių
 Dvasinė Seminarija ir Kauno Ku-
 nigų Seminarija
 ŽEMAIČIŲ PRIETELIS 216; Vysk.
 BŪČIO slapyvardis; žr.
Žemaičių Prietėlius 273
 Žemaičių vyskupas 133, 142, 145,
 147, 149, 155-157, 165, 170, 213,
 240, 242-243
 Žemaičių vyskupija 118, 123, 134-
 135, 144-145, 153-157, 159-160, 163,
 171, 241, 260, 264
 Žemaitija 177, 218, 223; žr. dar
 Žemaičiai
 Ženeva 91, 188, 269, 271
 Žiburio Draugija 273
 Žiburio Gimnazija Marijampolėje 237
 Žiburio kalendorius 275
 Žiburio knygynas 273
Židinyas 132-133, 169, 201, 209, 215,
 221-223, 226, 236, 255, 266, 270,
 277
 ŽILINSKAS J. 213
 ŽILINSKAS VACLOVAS, Vysk. 161
Žinyčia 215
 ŽIUGŽDA J. 125
Žvaigždė (J.A.V.) 277
 ŽVILBUTIS J. 243; Kun. PRUNSKIO
 slapyvardis; žr.
 Žvirgždaičiai 272